

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.

CHRISTO ET ECCLESIAE

The Gift of
Frank W. Taussig,
of Saint Louis.
(H. U. 1879.)

2 Nov., 1880.

D. J. Gunther

F. W. Taussig
May 30, 1896

P. VIRGILII MARONIS

OPERA

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDIDIT PERPETUA ET ALIORUM ET SUA ADNOTATIONE ILLUSTRAVIT COMMENTATIONEM DE VITA CARMINIBUSQUE VIRGILII ET INDICES NECESSARIOS

ADIECIT

ALBERTUS FORBIGER

PARS II.

AENEIDOS L. I—IV.

LIPSIAE
SUMPTUM FECIT ET VENUMDAT I. C. HINRICHS
MDCCCXXXVII.

1880, Nov. 2.
Gift of
Frank W. Taussig,
of St. Louis.
(H. U. 1879.)

P. VIRGILII MARONIS
AENEIS.

PROOEMIUM.

I. DE CARMINE EPICO VIRGILIANO.

„Ad Aeneidis rationem intelligendam satis est tenere, carminis epici naturam positam esse in rei magnae et arduae, magno cum animo et consilio animi susceptae et gestae, narratione ad admirationem efficiendam instituta. Admiratione animis iniecta quaeritur hic ea, quae omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis causis proficiscitur, delectatio; quae profecto, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et utilitate seiuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior et plenior est, quo maiora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim satis magnam habere nequeat. Non igitur ulla ratione fieri potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia, excelsi et magnifici animorum sensus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis adversis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus civium et imperii maiestas vel parta vel servata ac defensa, haec illa ipsa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio inici potest, quaeque imprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant. Quae inde utilitas — nam et haec a carmine epico exigitur — simul proficiscatur, sponte patet. — Admiratio necesse non est, ut a rerum et naturae miraculis petatur, sed admiratione animos nostros afficiunt omnino res a magna animi virtute profectae; insignem dico in excogitandis consiliis vel in iis exsequendis prudentiam, in laboribus perferendis constantiam, in adeundis periculis audaciam, etiamsi illa a laudis et gloriae studio, aut ab ira, odio, vindictae cupiditate profecta fuerit, aut ad immania et saeva facinora proruperit. Convenit igitur, ut a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis praesidiis et auxiliis,

magnis de causis susceptae et gestae res sint. Atqui eaedem fere res etiam eventu clarae et insignes magnique exempli esse solent; ut aut magni alicuius viri, aut populi vel civitatis, aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Ita magnitudinis vim, notionem ac sensum, tamquam animam, omnia permeare, animare et movere vides. — Iam natura ita fert, ut, qui magnae et mirandae rei narrationem instituit, eius magnitudine contactum et graviter affectum animum ipse habeat, itaque motus animi sui vultu, gestu, in primisque oratione prodat. Non minus igitur apertum est, ut admiratione magna teneatur audientis animus, non modo rem gestam, quae narratur, et actionem ita comparatam esse debere, ut mirationem faciat; verum etiam narrationis genus et rationem ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Qua de re plura monere nihil attinet. Nemo enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diversa natura diverse attemperatum, idemque potentissimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad sensus magnos affectusque movendos, rerumque mirabilium phantasmata quum elicienda et conflanda, tum exprimenda vivide et animanda. Nullum autem metrorum genus ad narrationem epicam virtutes habere tam multas et tam magnas, quam hexametrum, et sensus quemque suus docet, et multis virorum doctorum disputationibus est declaratum. — A binis hisce veluti principiis, ut et res admirationem faciant, et ipsa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personae, facta, sententiae, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo, admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia. Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore, modo cum graviore animorum impulsu; miramur enim alia terrore perculsi, alia cum ira et odio, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suaviore animi affectu. Unde sequitur, magnam in hoc genere esse posse varietatem pro argumenti diversa natura, inanemque esse virorum doctorum operam, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerint. Eam admirationem rerum, quae cum terrore aut cum miseratione et graviore omnino animi affectu mentem impellit, imprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat, et naturae humanae esse consentaneum intelligat? — Quare illud negari nequit, quum id, quod admirationis maioris vim habet, ad animos nostros movendos tanto sit potentius, heroica argumenta genus epici carminis nobilissimum constituere; praesertim si ex heroicis temporibus petita fuerint, quibus deorum interventu res aut gestae sunt aut geri creditae. — Reliqua, quae de carmine epico praecipi solent, partim ex narrationis bonae ratione ac praeceptis, partim

ex poëticae orationis genio, quatenus in utroque summa perfectaque ratio quaeritur, repetita sunt, et facile repeti possunt; v. c. quae de episodiis argute magis quam vere disputantur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Quorsum enim operose multa conscribere vel commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas esse debere unum, et absolutum, et intra iustum temporis spatium comprehensum? quorsum de nectendo et dissolvendo nodo, h. e. difficultatibus motis vel obiectis? de episodiorum affinitate et nexu cum epica narratione? quae intelligere et assequi haud adeo difficile est. Ut vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis non videt, ea omnia a poëta curari et sagaciter provideri debere, quae ad illud consilium prodesse, caveri ea, quae obesse possint? ante omnia lectoris animum argumenti notione aliqua esse imbuendum, ut nec tamen exsatietur, in mediam rem esse rapiendum, ut nec tamen rerum novitas obscuritate laboret; quumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, rerum obiectarum praestigiis ita deliniendum et fallendum, ut iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitae tenorem constitutus, in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo somnio sibi lusum fieri animadvertat; id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest."

„Virgiliani igitur carminis dotes ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, ut quantum quum in toto argumento, tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent. Exponitur a poëta Aeneae, ex Troia capta profugi, post longos errores in Latium adventus, utque condita ab eo in his locis sit Troianorum colonia novaque parata sedes. Debebant haec certo consilio esse suscepta; quum autem Troiano homini vix in animum venire posset, ut in terris longinquis et ignotis certum animo designatum locum quaereret, opportune adhibita sunt fata a diis monstrata. Quis autem non facile intelligat, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus ex urbe incensa et exsul, fatis ducentibus, in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in navigatione et mox in Italia obiectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis novam admirationis efficiendae videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in moribus, in motibus et affectibus animi, in sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? Ex quibus voluptatem maiorem profecto in Romanos, quibus ille scripsit, quam in nos, redundasse, existimandum est. Ipse rerum narratarum nexus cum rebus Romanis, animis revocatis ad earum origines et ad stirpes gentis: parte ex Homero petita, parte ex antiquitate Italiae, illique, veluti fundamento, superstructa: qua et is delectabatur, qui

Graecas literas didicerat, et is, qui Italicis tenebatur; haec omnia quantam voluptatem afferre Maronis popularibus, certe saeculi Augustei, debuere! — Rerum quidem inveniendarum laudem Virgilius habet admodum diversam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Hic materiam nactus erat tantum non rudem: ille iam a multis tractatam. Homerus famam acceperat, quae res tamquam vere gestas cum fide narrabat: easdem, multorum poëtarum, qui in illis se exercuerant, ingeniis ornatas et variatas, materiem Virgilius accepit novo more ac consilio tractandam, alia aetate, inter alios homines hominumque sensus et iudicia diversa. Homerus id agebat, ut narrationem institueret rei ex sua opinione ac persuasione vere ita gestae, cuius magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur; sub eodem coelo versabatur, et adierat ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, erant gestae; utebatur sermone, natura sua poëtico, hoc est, per philosophorum subtilitatem et rhetorum ac grammaticorum argutias nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis. Ut rem absolvam verbo, Homeri ingenium adiuvabant, et, ut sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quae, si ab isto aevo discesseris, omnibus poëtis deesse necesse est. Virgilius igitur a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fovendi, excitandi et inflammandi adminiculis plane destitutus, priorum poëtarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio aevo, ab heroica aetate longe remoto, inter diversissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac coeli rationes opus suum est aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic magnum eius etiam in inveniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit, carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum, posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex ultima antiquitate et aetate heroum petitum. A natura enim res ita comparata est, ut priscorum hominum, multo magis heroum ipsa nomina, res gestae et fata etiam per se non adeo memorabilia animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae poëticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum gravitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute res gerebantur, quam consiliorum sagacitate et artis vel ingenii subtilitate. Denique gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis in carmen admissis, novam et Graecis incognitam suavitatem adiecit. Tum praeclaro iudicio

argumentum ex vetere cyclo epico delegit, nondum tractatum a claro aliquo poëta, nec tamen plane intactum, sed Homerico aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum. Ita enim consecutus est hoc, ut materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poëtica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Iam vero proclive est intellectu, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento, tam late fuso et patentè; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, quum ex toto belli Troiani decursu unum heroem, unum factum selegit, itaque infinitis aliis rebus ex istius historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uno indicio suo plurima praeclara carminis sui praesidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus est lectoribus heros, cuius fata exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interventus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes iis tribuendae egregie erant iam ab Homero definitae. Quum igitur primo statim Aeneidis ingressu Iunonis *memor ira, irarumque causae saevique dolores* memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti, et iam ab initio gravem de Aeneae fortuna sollicitudinem iniiciunt. — Poëtae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conversionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae tum Italiae comprehendit. Nam, exciso Ilio, dici vix potest, quantopere ubique turbatum sit. Victi victoresque ad novas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur *), et tum primum a Graecis navigatio ultra Siciliam frequentari coepit, quum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent; nisi quod e Creta aliisque fortasse insulis paucae naves Siciliam adibant. Errores isti heroum ab Ilio redeuntium variis Graecorum carminibus epicis (Νόστοις) materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra pervenissent, plura fortasse vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institisset, quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eaedem historiae seu fabulae de Achivorum reditu magnae tragoediarum Graecarum parti materiam subiecerant, ut imprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, imprimis Euripidis, omnino poëtam plurimum profecisse, ex iisque orationis dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus affectuumque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Dido, in Pallante, in Niso et Euryalo, duxisse equi-

*) „Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I, p. 48. B. et lib. III, p. 150. A." *H.*

dem suspicor. Magna earum pars a superioribus poëtis Latine iam erat reddita; quae res poëtae multum adiumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit. Loca autem Italiae, Siciliae, Africae non erant tum ignota, ut Homeri aetate; itaque nec fabulis, quae delectare possent, idonea, nisi in lectorum animis recondita antiquitatis memoria succurreret et amor; uti omnino poëtica vis et delectatio, quam illa affert, plurimum mutuatur ex antiquitatis eruditae, imprimis mythicae, recordatione."

„Veniamus ad dilectum in heroe, quem sibi sumsit poëta, factum. Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus et olim unumquemque liberaliter institutum atque Homerica lectione imbutum tenere debuit, et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere avemus; Troianorum autem e patria incensa profugorum fata libenter cognoscimus. Longa navigatio per mare ista aetate non multum navibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faceret plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere posset? Infestae deae ira asperrima, et ex altera parte tot deorum monitus exspectationem faciunt magnam. Quae omnia ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detinet, quum valeant, ad probabilitatem quoque narrationis egregie sunt comparata. Sed quum plura huius generis narrari possint, in dilectu tamen Aeneae magni poëtae ingenium ac iudicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum carminis sui heroem circumspexit, qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latio constituerat, unde Albae Longae atque Romae origines repetebantur, quique ita, etsi nec nobis ingratum esse potest tanti imperii primas origines cognoscere, Romanis tamen, antiquitatis suae tantopere studiosis, unus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. Commode igitur et ingeniose in primis statim versibus poëta audientibus pollicetur narrationem rerum, quibus origo Romae deberetur: *genus unde Latinum Albanique patres atque altae moenia Romae.* Quam magnifica haec promissio in fronte novi operis et ad animos exspectatione erigendos idonea! De Aenea eiusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; attigerat res Troianas Ennius quoque in Annalibus; eundemque Aeneam in nonnullis, quae interciderunt, Graecorum carminibus partes sustinuisse non ignobiles, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI. et Dictye. Quum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuisse apparet; quae eius felicitas vulgo parum nota et intellecta est. Deducto tandem rerum ordine in Italiam, nova rerum, hominum et locorum genera ac nomina subnascebantur, contingebat-

que poëtae, quod in votis habere debuit, ut praeter ea, quae a Graecis tractata satis erant, nova et intacta e domesticis ipse afferre posset."

„Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiae copiis poëtae ingenium defuit; immo vero ingeniose inventis egregie usus est, et in rebus tractandis, ornandis et carmine persequendis non minus felix fuit, quam in inveniendis et excogitandis. Vellem id uno loco a me exponi posset; sed factum hoc est plerumque in singulis carminis partibus singulisque locis opportunius, et ne hoc in loco in immensum rerum campum evagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua et gravissima videntur. Spectant ea partim ad Homericam imitationem, quum in descriptione carminis, tum in singulis partibus ac locis, partim ad elegantiorem phantasmatum et narrationis universae habitum, partim denique ad orationis dignitatem et ornatum. — Ipsam Aeneidis ideam, descriptionem et dispositionem partium, ad Homericum partim Odysseae partim Iliadis exemplum factam esse negari nequit. Effecti enim errores Aeneae ad exemplum Ulyssis et eorum, quae in Italia ab Aenea geruntur, magna pars adumbrata ad exemplum Iliadis. Pauca etiam carminis lumina locaque insigniora et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inventa, et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias, modo rudes modo inchoatas ac praeformatas, ex Graeco aliquo poëta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poëtis tam pauci ad nos pervenerunt; quid, si plures essent superstites, praesertim Alexandrini? eos enim imprimis, quod suspicor, Virgilius assidue tractavit, et sententiarum orationisque colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate Graecum et Romanum poëtam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu pervagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique, et saepe. Nec alterum, quod fortasse moneas, negari potest, multa passim ab Ursino, Guellio, Cerda, Clarkio, fortasse et ab aliis, pro imitatis et adumbratis afferri temere, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis, usurus sit. Maroni tamen innumeris in locis Graeca, Homerica imprimis, ante oculos fuisse, probant plura, ac primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum Latine conversi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditae naturae produnt, quae ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupaverat; fieri enim solet, ut, si qua ab aliis iam proprie dicta sint, ne in eadem verba incidas, ornate ea et acute eloquaris; porro Graeca ratio

flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poëticae dictionis Virgilianae pertinet, tum poëtae ipsius professio Geo. III, 10. *Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas:* denique veterum auctoritas, ut Senecae Suasor. III, qui Virgilium *non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci,* in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericae vestigia *) in quam diversas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere. Aliis nihil divinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magnopere nec veniae locum faciant, sed rei naturae et rationi ita consentanea, ut quomodo aut quare aliter se habere debeant, causa idonea non appareat. Summam carminis ad Homericum exemplum constitutam esse vidimus. Quum igitur semel ad Odysseae et Iliadis tamquam magisterium Aeneidem composuisset poëta, quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et quum omnino vestigiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cavere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias incurreret. Sunt autem multa, quae uno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poëta doctus et Graecorum poëtarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, quum se ad opus suum converteret, ita omnia, quae legerat, animo expellere et exturbare potuerit, ut nihil ex pristina lectione obversaretur animo; maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eiusmodi est, ut non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam ut in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, in animum revocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, ut reprehendi possit, ut poëtam doctum nihil magis arguat et deceat. Nec vero in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, meminerunt viri docti, poëtam, etiamsi ingenium eum ad nova et intacta tulisset, illud suae aetati

*) Cf. adnott. ad Aen. I, 26. 38. 50. 71. 88. 96. 99. 115. 153. 159. 166. 171. 203. 216. 223. 231. 254. 305. 308. 314. 327. 334. 369. 374. 378. 402. 408. 412. 415. 421. 430. 439. 465. 469. 479. 483. 498. 542. 544. 546. 559. 586. 589. 592. 603. 605. 617. 662. 634. 670. 691. 701. 703. 723. 725. 731. 740. etc. *Walchius* de eo, quod nimium est in imitatione Homeri Virgiliana. Schleusing. 1773. 4. *Lauter* de Virgilio imitatore Homeri. Heidelb. 1796. 4. *Andreae* Locorum quorundam Homero-Virgilianorum Spec. I. II. Ienae 1804. et 1814. 8. — *Ursini* Virgilius cum Graecis scriptoribus collatus. Leovard. 1747. 8. *Eichhoff Etudes grecques sur Virgile, ou Recueil de tous les passages des poètes grecs imités* etc. Paris. 1825. III. 8. *Tissot Etudes sur Virgile, comparé avec tous les poètes epiques et dramatiques* etc. Paris. 1826. sqq. IV. 8. aliique.

suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione eius temporis communi excusationem habere, quum ad artem poëtae et ad maiorem carminis suavitatem pertinere crederetur, si multa ex Graecis essent expressa vel adumbrata. — Romani literarum lumen a Graecis acceperant; sermonem suum ad Graeca expolierant et locupletarant; ex Graecis primi poëtae fabulas, mox et epica carmina converterant; ad Graeca exempla se composuerant ii, qui primi elegantiae et venustati orationis studuerant. Perlustret mihi aliquis veterum poëtarum ante Virgilium fragmenta, imprimis Ennii, pleraque ex Graeco aliquo poëta aut Latine expressa aut imitatione adumbrata videbit *). Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ex multis scriptorum „ imprimis Ciceronis, locis notior res est, quam ut plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exculto iam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum fetibus in lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri Graeca exprimere Latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inventa sua facere, praesertim si novum carminis genus in Romanas literas inferrent. Horatii quidem carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata esse nullus dubito, quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex istis lyricis servata vix unum et alterum est, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid igitur futurum putabimus, si Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret? Neque aliter se rem in Catullo, Propertio, Ovidio, aliisque habituram esse credere fas est, si Graeci Elegorum scriptores, praesertim Alexandrini poëtae, adhuc exstarent. Quis igitur Virgilium reprehendat, quod, popularium suorum sensum, iudicium ac morem secutus, totum se ad Graecos poëtas in carminibus suis exprimendos applicuit? Nova accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam afferret, si praeclara et suavis sententia simul Graeci loci recordationem faceret, unde esset expressa. Itaque in Aeneide pauci sunt mores seu charactêres, vix ullum factum notabilius, vix locus aliquis praestantior, in quo non poëtae alicuius Graeci, praesertim Homeri vestigia agnoscas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingeniosiorem imitatorem agnoscas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione notavimus, et alia facile notari possunt, in quae poëta imitandi studio parum subtili incidit, ut quum pastor indoctus (Ecl. I, 63. 66.) *Ararim* et *Oaxem* memorat, aut in illis (Ecl. II, 25.): *nuper me in litore vidi*, aut (Ecl. III, 8.): *novimus et qui te*, et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda est; est enim nequaquam servilis illa aut affectata, qualis ab ingenio exili et ignavo proficisci solet, neque in alterius poëtae verbis, modis et figuris variandis turpiter ingenii vires attrivit poëta; sed nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non in-

*) Adde Lucretium, Empedoclis imitatorem.

telligit Virgilium, etiam ubi presse sequatur, modo castigatiore, pulchriore vel angustiore rei specie *), Latini sermonis elegantia, et novo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione certasse cum Graeco poëta. Imprimis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei saeculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas, aut iners languor modo ad honestiorem et mitiorem cultum, modo ad elegantiorem ornatum, modo ad incitatiorem vim a Marone temperata est. Unicuique enim virtutes Virgiliani carminis rite aestimaturo alte hoc menti insidere debet, ut reputet, qua aetate, quo in populo, qua in urbe, quos inter homines poëta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, ut, etsi salvo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior esset carminis habitus, alia mitiorem, alia graviorem naturam, omninoque cultioris aevi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiae ac dicta, etsi heroicae aetati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia saeculi, urbis et domus Augusteae et Maecenatis, in qua poëta vixit."

„Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat orationis indoles, quippe quae in simplicitate mirabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poëtici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere Homerum longissime antecellit **); cuius laus praecipua in proprietate et simplicitate, tum in suavitate numerorumque facilitate posita est (nam sermonis Ionici epicae narrationi tam praeclare accommodati felicitatem aetati suae debet), etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei deest. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores multa orationis suae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedestrem etiam inferrentur ea, quae carmini erant propria. Certe poëtici ornatus elegantis nec affectati praestantissimum et unicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poëtici genium primum constitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas, inversionumque rationes descriptas et tamquam a magistro norma proposita constitutas discere licet. Attamen in hac ipsa poëtici sermonis constitutione poëtae laus et virtus non tam in inveniendo, quam in inventis aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos

---

*) „Qua arte Virgilius colores singulos imaginum vel descriptionum Homeri elegantiae morum saeculi sui ad animos oblectandos accommodaverit, exemplo claro apparebit, si Aeneidem V, 328—333. cum Iliade XXIII, 769—773. contuleris." *W.*

**) Heynium, nimio Virgilii sui studio abreptum, hic paullo iniquius de Homero iudicium fecisse, non est quod doceam. Longe verius et sobrius de utriusque virtutibus iam ante eum iudicaverat *Ernestius* in Acroasi II. de ingeniorum Graecc. et Romm. comparatione, Opuscc. oratt. p. 152. sqq.

usus transferendis cernitur. Alexandrinis enim poëtis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poëtici sermonis exquisitioris indoles et natura unice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia aetas assecuta est, referentia. Videntur scilicet poëtae doctissimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animadvertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari, natamque inde orationis gravitatem aetatis suae elegantia quodam modo imbui, dignitatemque cum venustate consociari posse. Hos Maro auctores habuit cum tanto maiore iudicii laude, quod Ennius et ceteri, qui praecesserant, de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laboraverant."

„Placet nunc in fine subiicere nonnulla et per saturam monere, quibus virorum doctorum opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas, tacite aut expresse a nobis occurratur. — Primum de consilio, quod poëta in Aeneide conscribenda secutus sit, et de fine, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Iam primum Iuliae gentis origo ab Aenea ducta, et studium Augusti demerendi potuit fortasse Virgilii animum ad hoc carminis argumentum advertere; hactenus non male dixeris: nisi Augustus in gentem Iuliam adoptatus esset, nullam nos habituros esse Aeneidem; sunt etiam multa in Italiae gentis Augustique honorem ingeniose in carmine intexta; nec tamen dici potest, Augustum esse fontem caputque Aeneidis, vel eum adumbratum esse per Aeneam. Nihil magis alienum esse potest ab epico carmine, quam allegoria; iugulat enim totam eius vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et aestum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata nova in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poëta novum tum Romae constitutum unius imperium. Simili acumine alii arcana, nescio quae, dominationis Augusteae consilia in Aeneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius* πολιτικὸν epos esse Aeneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quidquam poëtam spectasse, quam ut animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admoveret, et novum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat: non est in Aeneide populus liber, qui dominum accipiat; non imperii seu regni bona videas exposita aut commendata; verbo, nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint, ut a bono principe malint tuto regi, quam sub libertatis vano nomine paucorum potentium dominatione vexari. In Iuliae gentis honorem, quae ab Iulo, Aeneae filio, originem ducere videri volebat, nonnulla passim suaviter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectione manifestum fit, et a veteribus quoque Grammaticis iam monitum locis pluribus; sed,

quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit, mihi non satis constare, libenter fateor. Neque, si nova Aeneae sedes in Latio divinis humanisque iuribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum novo Augusti imperio partum sit, intelligo; ut adeo, si demonstrari hoc posset, poëtae consilium illud in Aeneide condenda propositum fuisse, parum feliciter eum in eo perficiendo et exsequendo versatum videri dicerem. Alii similitudinem inter Aeneae et Augusti personam et fortunam persequuntur, et multorum doctorum virorum communis est opinio, Augustum sub Aeneae persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Aeneae a poëta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc invento, ut undique conquirant et venentur ea, quae ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitatem (lib. I, 589. *Os humerosque deo s.*) cum assentatione in Augustum memoratam esse; alia. Ignoscenda haec putarem alicui ex media assentatorum turba, qui, Aeneide lecta, unam vel alteram Aeneae laudem ad Augustum traheret, ut Principi palparet. Sed Maronem tam dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta ac res gestas inter se comparare voluisse, mihi quidem, si eius iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior fuit Maro et rei poëticae intelligentior, quam ut talem cogitationem in animum admitteret. Alii id spectasse volunt poetam, ut Romanos partim ad amplectendum et probandum praesentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem et clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia revocare voluerit. Sed nec huic consilio ulla ex parte respondet Aeneidis sive argumentum sive tractatio; profugus ex urbe incensa Aeneas novam sedem quaerit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet? Quamquam fabulae Virgilianae universe inesse, et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quae principibus pro salubribus praeceptis commendari possint, nemo neget; quin etiam inter utilitates, quae poëtarum carminibus debentur, praecipue hoc commemorandum est. — Dissimilem Homericorum heroum aiunt esse Aeneam; inferiorem Achille et Ulysse; sola pietate insignem. Quid, si Aeneas alter esset Achilles? alter Ulysses? annon exscriptum potius et servili imitatione expressum eum dicturi essent? Non ego is sum, qui caeco aliquo poëtae mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorem materiam et epicae gravitatis aliquanto plus habere si quis dixerit, me habebit assentientem; ipse delector Homeri lectione magis, quam Virgilii. Regnat in Homericis heroibus naturalis habitus et affectus, animi impetus, iniuriae acceptae sensus, qualem et ipse habeo; desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentirem: in Aeneide sunt consilia de novis sedibus in terra ignota parandis, nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimvero non omnia carmina epica ex uno et eodem genere pro-

cedere possunt; post Achillis autem iras, et Ulyssis sapientiam seu vafritiem, quae et priscae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, quum variandum et novandum esset aliquid poëtae, quidni Aeneae virtutem, quam cum ceteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipse Homerus Il. XX, 298. (ubi Neptunus Aeneam servatum vult: Κεχαρισμένα δ' αἰεὶ δῶρα θεοῖσι δίδωσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι), tum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et adventu in Latium tradita a superioribus poëtis erant, revocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in novas sedes illata, narraverat antiquitas; quid igitur magis rei consentaneum, quam ut heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero potuit tantus poëta non videre, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, causas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praeclare est usus, ut praedictionibus variis animos spe et exspectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum eventibus praetenderet. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse, manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei saeculi elegantius et mollius iudicium. Itaque quum omnino Aeneidis alius ac diversus prorsus sit character, quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempestates? Insunt Aeneidi alia, quae probes; quidni in his acquiescis? — Aeneidis argumentum in septimum annum protrahi, alii cum reprehensione monuere. Perperam utique. Aeneae errores septem annos explere verissimum est; sed ipsa carminis narratio non nisi cum septimi anni aestate exordium habet, eodemque anno absolvitur. Pari errore Odysseae argumentum octo, novem, vel decem annis comprehendi creditum est, quum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perduci manifestum sit ei, qui animum adverterit. — Multo minorem esse virorum factis ac virtutibus insignium numerum ac varietatem in Aeneide, quam in Iliade, conqueruntur passim multi; nec sine poëtae reprehensione versus memorant ex Aen. I, 220. sqq. *fortemque Gyan fortemque Cloanthum;* inique admodum, et ut sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personae vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes Assaracique duo,* X, 123. et alii; sed illi viri in censum et turbam eorum veniunt, qui tantum nomine laudandi et epitheto suavitatis causa ornandi sunt; quales apud Homerum

innumeri illi pugnantes vel caesi ἐσθλοί, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ, et sic porro. Enimvero quum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures utique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat. Ita si paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poëta, argumenti necessitati id condonemus, concedamusque, hactenus Homericam copiam et varietatem morumque diversitatem plus delectationis afferre: at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes unus Aeneas insignis virtute eminet, neque eius splendori quisquam alius, nisi Turnus fortasse, officit *). Quae res tanto difficilior erat, quum ille nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut allatus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat."

„De versu Virgilii epico eiusque ad aurem suavitate ac gravitate nonnulla disputare iuvaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam ut legentium animos et oculos tenere posset. Illud unum monebimus, in errorem inducere iuvenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, ut ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor, sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poëtam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubae vel aliarum rerum reddendo laborare. Attenuat ea res et deprimit ingenium poëtae, et artis poëticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poëta. Recte; sunt utique multi; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent. Quis enim, nisi iam animum ad leves hos lusus deflexerit, studium aliquod poëtae agnoscat in illis: *Patris magni parere parabat Imperio;* aut: *Avia tum resonant avibus virgulta sonoris;* ne plura similia commemorem. Mihi ad poëtices indolem propius esse videtur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, ut multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie obiecta animum, quum, rerum species sibi obversantes ut oratione vivide eloquatur, laboret, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graves et celeres, lenes ac duros sonos, vel non id agens et curans, ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poëta. Aliud est, in quo viri docti argutantur, quod versus imperfectos non ei causae, quam ipsi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo absolutum non fuerit, verum iudicii alicuius subtilitati tribuere voluere **). Casu fieri potest, ut versus imperfectus in sermone abrupto occurrat, laudemque nescio

*) „Vide prooem. ad l. VII." *H.*

**) Cf. adnott. ad Aen. I, 534.

quam poëtae facere possit Aen. IV, 361. *Italiam non sponte sequor*, abrupto Aeneae sermone; ubi Servius: *et oratorie ibi finivit, ubi vis argumenti consistit.* Atqui hoc acumen declamatore dignum est, non poëta; multo magis ab epica gravitate abhorret, nec potest placere in oratione metro illigata versus metro imperfecto relictus, *μέτρον ἄμετρον.* Aliter se res habet in oratione pedestri, quae, quum in ea propositionum ad aurium iudicium mensura sit liberior, variari potest. At in Aeneide ubique manifestum fit studium poëtae properantis ad novam sententiam et locum novum, quum ingenium consumere nollet in explenda et expolienda sententia antecedente, cuius summa capita apposuerat. Sed nolo in his taedium facere." *H.*

II. DE RERUM IN AENEIDE TRACTATARUM INVENTIONE.

„Quale in inveniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit, et quantum in hoc delectu iudicium emineat, superiore disquisitione expositum est. Restat, ut paucis declaremus, unde poëta fabulam suam eiusque tam copiose instruendae et ornandae materiam acceperit, ut inde clarius appareat, quae et quanta inventi laus poëtae ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile eius fuerit in argumento deligendo iudicium."

„Solent fere interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, ut poëtam famam aliquam obscuram de Aeneae in Italiam adventu secutum esse dicant. Enimvero ex iis, quae a Dion. Hal. I, 49. sq. 53. sq. 72. sq., a Strabone lib. XII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in Roma, Solino c. I. Sext. Aurelio Victore de O. G. R., et a Servio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiae cognitione, manifestum fit, fuisse hanc de Aeneae erroribus deductaque Troianorum in Latium colonia narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poëtisque expositas et ornatas historias. Praeterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum persuasio, quam religiones patriae, Lavinii ad seriora usque tempora celebrari solitae, firmabant (vid. Strab. V, p. 355. A.): erant sacra Penatibus et Vestae a magistratibus Romanis facta (Macrob. Sat. III, 4. Dion. Hal. I, 49.) Obversabatur igitur Romanorum oculis auribusque Aeneae Troianorumque memoria, nec Maro aliud argumentum clarius et illustrius tractare potuit. — Omnino quidem de Aeneae in Italiam adventu fabula fuit celebrata admodum; si fabulam (*μῦθον*) dicere licet omnem veterem famam, historiam, et narrationem a maioribus acceptam, antequam literis consignari et sermone pedestri exponi coepta esset *). Huius igitur fabulae fundus habetur Homeri ille locus

*) „Vid. ad Apollod. p. 911." *H.*

notissimus Il. XX, 307. 308. *), ubi Neptunus diis auctor est, ut Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae ceteris liberis dilexerit omnibus; at Priamum cum progenie Iovi nunc esse invisum: itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Aeneae posterorumque eius declarari manifestum est; sed, quo in loco illud futurum sit, non proditur, nec de ea re, certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aeneae erroribus ac sedibus omnino diverse traditum est: alii eum in Thraciae litore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama denique prae ceteris credita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrarunt; fuerunt etiam, qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse traderent; ex qua ipsa narrationis varietate apparet id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poëtas virum fuisse Aeneam, nec eius fata et res a Virgilio inventas esse et excogitatas. Ubi autem poëta aliquis in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ut suo consilio vel totam fabulam vel partem inde accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere solet. Itaque diversis modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Graeci, suae civitatis seu populi origines repetentes, popularem famam sequebantur. Solemne enim hoc Graecis civitatibus, ut stirpis vel urbis conditorem vel haberent vel haberi vellent clarum aliquem ex ultima antiquitate heroem. Eiusmodi famam popularem per multas aetates propagatam quis adeo constare sibi exspectabit, ut nulla diversitas narrationis inter plures tribus aut civitates exsistat? Nonne eandem veterem famam saepe ad se revocant et sibi vindicant plures a communi stirpe profectae familiae? Quum autem multae passim per varia loca sparsae essent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem suam ad Aeneam referre maluisse? Unde diversitas illa, partim consensio famae et narrationis oriretur necesse fuit. Etsi igitur inter Graecos scriptores magnus erat de regno ab Aenea condito dissensus, quum tamen Romani scriptores de Troianorum in Italiam adventu Albaeque Longae originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis uno ore traderent (v. imprimis Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.), iure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam praeferre ceteris potuit ac debuit.* — Antequam ad alia progrediamur, de loco Homerico supra memorato pauca monebimus. Produnt verba

---

*) „Translatus ille ac repetitus in hymno in Vener. 197. 198., copiose ornatus a Quinto Smyrn. XIII, 300. sq. imprimis 336. sq., et a Virgilio praeclare in oraculum in *Delo* insula Aeneae datum conversus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris, Et nati natorum et qui nascentur ab illis,* III, 96—8. Et hinc versus illi pulcherrimi IX, 446—9. expressi.“ *H.*

satis aperte regnum, quod Aeneas eiusque posteri obtinuerunt. Homerus igitur, qui propior aetate Troianis temporibus vixit, (ponimus enim, locum hunc a seriore aliquo rhapsodo insertum non esse) famam, ut solet, ea de re secutus est; nisi forte in itineribus suis in posteros Aeneae incidit. Fuisse regnum illud in ea ipsa Troade, in qua Priamus regnaverat, ea est verborum sententia, quae legentibus prima occurrit. Atque ita veteres locum sunt interpretati, vid. Strab. XIII. p. 608. C. 906. A. Almel. Ornata est etiam narratio apud Schol. ad e. l. ex Acusilao, ubi memoratur Venus ob id ipsum cum Anchise coisse, quod audisset, fatale esse, ut, Priamidis excisis, regnum Troiae ad Anchisae stirpem aliquando perveniret. Nato igitur Aenea, quum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa amorem Helenae instillavit, bellumque concitavit, ut Priami stirps celerius excideretur. Fuerunt, qui, quum Aeneam in aliis terris, non in Ilii solo aequati ruinis, regnum condidisse, statui mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν in suas partes poëtam traherent *). Alii diversum ab Anchisae Venerisque filio Aeneam fuisse opinabantur; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Ascanium esset revocandum; alii denique, Aeneam, rebus in Italia constitutis, Troiam esse reversum, ex eodem illo loco sibi persuaserant. Vid. Dion. Halic. I, 53. Celebrata profecto inter veteres et nobilis videtur fuisse narratio, quae cum tanta opinionum varietate in diversas partes est tractata. Strabo quidem vulgari narrationi de Aeneae erroribus et aditu Italiae omnino repugnare locum Homericum existimabat; in hoc enim innui, Aeneam in terra Troiana (ἐν τῇ Τροίᾳ) mansisse, in regnum successisse, idque posteris reliquisse. Potuit tamen ab Aenea Troianis imperari etiam aliis in locis, in Italia. Et, vel hoc posito, sententia sua Homerico loco constat, quod iam Dion. Halic., acutus scriptor, vidit l. l. Quod tam obscure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniorum accommodate est factum. Ratio eius rei reddi potest etiam haec, quod in terris longinquis regnum illud Aeneae constitutum erat, unde non nisi obscura et incerta fama de eo inter Graecos esse poterat. Quam parum enim frequentatum Graecis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri aetate fuerit, vel ex Odysseae fabulis intelligas, quae intra illa maria continentur, neque satis probabiliter narrari potuissent, nisi eius popularibus minus nota eoque fabulis idonea plaga fuisset. Troia tamen eversa, discessuque Achivorum facto, dispersos fuga Troianos in loca patria reversos convenisse, ibique regni aliquam speciem instaurasse, plura fidem faciunt, et eo plures poëtarum narrationes alludunt. Illud autem in incerto est, quo duce, auctore vel rege exsules convenerint.

---

*) „Apud Strabonem l. l. p. 906. B., quod secutus est Virgilius Aen. III, 97. *Et domus Aeneae cunctis dominabitur oris.* Add. Schol. ad Iliad. XX, 306.“ *H.*

Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Aeneam, Ascanium alii res Troianas restituisse narrarunt. Suspicari licet in regno hoc seu condendo seu condito turbas ortas inter viros principes ex regia stirpe oriundos, hinc nova discidia, novos discessus et in alia loca profectiones, et inde reditus esse factos, ut diversi Ilii restituti auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diversissimae istae scriptorum rationes componi et conciliari inter se facile possunt."

„Sed, ut diximus, nobis non tam id agendum est, ut diversitatem narrationis in consensum redigamus, quam ut copiam rerum narratarum, quae poëtae materia carminis fuerit, ex hac ipsa varietate declaremus. Sunt autem multa, quae, etsi ab aliis alia ratione traduntur et ornantur, fundum tamen communem priscae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte produnt; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, uti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc: Aeneam Penates cum Palladio abstulisse (vide ib. c. 68. 69. adde Lycophr. 1261. sqq. Xenoph. de Venat. I, 15.; patrem et filium secum duxisse. (Vid. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9. et 11., et imprimis egregium ex Sophoclis Laocoonte locum ap. Dionys. I, 48. Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνέας ὁ τῆς θεοῦ Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος.) A Strabone XIII, p. 607. inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, imprimisque in Latium discessisse Aeneam, et secundum oraculum eo loco consedisse, ubi mensam comedissent. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, ut et alteram illam de sue gravida, copiose docet Dion. Halic. 1, 55. 56. Conon Narrat. 46. et ex Lutatio, Catone et Caesare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12.; ex quo plane patet, ex scriptoribus Latinis antiquis non facile ullum fuisse, qui Aeneae fata et adventum in Italiam non exposuerit. Item Varro de R. R. II, 4. Adde Lycophr. 1250. sqq. Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea versibus ad eos transtulerunt. Vid. Conon. Narrat. 46., et imprimis Lycophr. v. 1226. sqq. — Quod per praedictionum ambages totus Aeneidis decursus praecipitatur, inter praeclara ingeniosissimi poëtae inventa a me numeratum est. Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis eventus. Quippe ea est humani generis veluti imbecillitas, ut, si futura, quamquam obscure et ambigue et nullo cum fructu praevisa ac praedicta audiverimus, maiore miratione contacti simus omnes, quam si praesentia bene constitui, prudenter geri viderimus. Accedit, quod accommodatissima poëticae arti et orationi illa est exspectatio, quam vaticinia faciunt, et poëtae spiritum nihil maiore vi impellit et inflammat, quam vatum furor, et oraculorum ambages. Denique Virgilius ea aetate vivebat, qua totus terrarum orbis miro vaticiniorum et oraculorum amore insaniebat (cf. Argum. Ecl. IV.); ita ut ista expediendae narrationis

epicae ratio vulgo pro felicissimo invento sine dubio haberetur. Est tamen etiam hoc commentum ita comparatum, ut rem non excogitasse, sed commode oblatam sapienter in usus suos convertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Aenea narratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omina exigitur, sive hoc poëtarum, a quibus ea ab initio fuit tractata, sive antiquorum hominum, a quibus posteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum est. Et Troianos quidem e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac divinandi artium quasi matre ac sede, digressos, multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam importasse probabile fit. Fuisse etiam, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Servio ad lib. III, 359. discas; etsi Tyrrhenos iam ante communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturae studium subtilius et philosophiae acumen increbuit, gens fuit nulla, quae non significari futura et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Divin. I. pr.). Imprimis vero in deducendis coloniis et novis sedibus quaerendis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat, quod satis vel ex uno Herodoto constat (Cf. Cic. l. c. et I. f.). Ad sedes igitur Troianis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poëta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historiarum fide in Troianis suis ita usus est, ut per fatorum decreta ac deorum interventum omnia narrata procederent: (cf. Aen. X, 33. IV, 345. 6. VI, 59—61.) Callide autem, ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus, discendi cupiditatem subinde novis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum profectionem in Italiam praedixerat, id tamen factum erat obscure, Hesperia commemorata, h. e. terra aliqua versus occidentem sita; tum ab ea vate, cui nemo fidem haberet (v. Aen. III, 183. sq.) Ignoratum Hesperiae situm Heleni verba arguunt lib. III, 331. cf. 478. 9. Recte igitur Aeneas dicere potest, se Troia profectos *Incertos, quo fata ferant, ubi sistere detur* III, 7. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poëtam, primum II, 281. sqq., Hectoris umbra Aeneae per somnum suadet fugam, *novamque in alia terra, ultra mare,* quod Troadem alluat, *coloniam* promittit. Mox auspicia, primum flammae in Iuli capite, II, 681., tum exorti subito meteori v. 692., receptum ad Idae munita loca *et spem posteritatis ex Iulo* ostendunt; nec non Creüsa Hesperiam sedem futuram, et Tiberi quidem amne nunc primum nominato, interpretatur v. 781. sqq. In Delo Phoebi oraculum eam terram declarat adeundam esse, e qua *Troiani originem ducant; ibi magnum imperium constituturos esse Aeneae posteros,* III, 94. sqq. quae cum illi male de Creta accepissent, inque hac considere vellent, Penates per somnum Aeneae oblati de Italia manifestius exponunt v. 163. sqq.; post quae illa recte ab Aenea dici potuerunt, I, 380. sqq.

Italiam quaero patriam — matre dea monstrante viam, data fata secutus. Unum adiiciunt Harpyiae de comesis post epulas mensis, tanquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254. sqq. Denique Helenus in Epiro omnes casus errorumque ordinem manifeste ac clare exponit III, 374. sqq.; etiam de sue, triginta porcellos enixa, et de mensis comesis, alia a Sibylla exspectanda esse monet, v. 441. sqq. Saepe in somnis Anchises Aeneam admonuerat: IV, 351. sqq. Eadem Anchisae anima per somnum descensum ad inferos V, 730. sqq., apud Cumas autem Sibylla accessum ad Lavinium, bellum et Euandri societatem, praedicit VI, 83. sqq. Adde his posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 92. *Exin* (Anchises) *bella viro memorat quae deinde gerenda, Laurentisque docet populos, urbemque Latini, Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.* Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit. Nec minus apud Latinos praedictus erat a Fauni oraculo tum variis ostentis monstratus exterorum adventus et Laviniae coniugium cum advena: vid. VII, 58. 64. sq. 71. sq. 96. sq. 254. sq. 267. Carmentae autem ferebatur vaticinium, *cecinit quae prima futuros Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum:* Aen. VIII, 340. 341. — Scilicet omnino iam ante Troiae excidium et a primis inde temporibus praedictionem aliquam fama iactatam fuisse, qua, everso Ilio, Anchisae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur, ipsi Homerici versus declarant supra memorati, ex Il. XX, 307. 8. Ad Venerem homines eam praedictionem retulisse, multa docent. Ita in Sophoclis Laocoonte Anchisen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem,* de fuga cogitare, filiumque, ut in Idam se recipiat, hortari videas in fragmento apud Dionys. I, 48.; quod fortasse noster respexit, ubi Venus Aeneam hortatur, lib. II, 619. *Heu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Aeneae saepius obviam factam, notavimus ad Aen. I, 407. Illa dux viae fuisse filio, Troia excedenti, narratur Aen. I, 382. et apud Quint. Smyrn. XIII, 326.; eidem stellam, profectionis augurium, Aen. II, 694. sqq. debitam fuisse, probabile fit. Fuisse tamen, qui Mercurio aliquas in ea re partes tribuerent, non modo ex Marcelli in Regillam, Herodis uxorem, carmine intelligitur; nam ibi Mercurius missus Aeneam urbe capta educit v. 24.: unde, quum Mercurius ducens lunam ἐν τῷ πεδίλῳ habuisset, lunula in calceis Senatorum repetierunt; verum etiam, idque multo clarius, e tabula Iliaca, in qua (n. 109.) Mercurius Aeneam urbe egredientem praecedit. Inter Veneris monita refertur narratum apud Cononem c. 46.: Aeneas, postquam Troia excesserat, aliquamdiu Idam incoluit, unde πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ᾤχετο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσκηψιν. Mox mugiente bove Idaea terrarum circa Aenum Macedoniae imperium suscipit: τοῦτο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσκηψεν. Etiam praedictionem illam, sedis condendae locum fatalem illum

fore, ubi fame compulsi mensas comedissent, iam pridem Anchisae a Venere factam, e Caesare lib. I. et Lutatio lib. II. monet Victor O. G. R. 11. *Tum Anchisa coniiciente, illam esse miseriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando praedixisse* etc.; et c. 9. ex Alexandro Ephesio lib. I. de bello Marsico: — *Idam petit, ibique navibus fabricatis — oraculi admonitu Italiam petit;* et Dionys. I, 55., — ne in ulteriores Europae partes classis Troiana navigaret, *οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον.* Narrat inde portenta in appulsu ad Laurentum oblata, latices fontis repente e terra prosilientes, mensas absumtas, et vocem e luco auditam. At Sibyllae monitus, quos alii ibidem Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibull. II, 5., novo exemplo vaticinantis oestro in elegiam illato, arripuit, praeteriit Maro, cum Sibyllae alius locus in carmine, aliae partes essent in lib. VI. Ceterum Apollini honos ille mansit perpetuus, ut ad eum fatorum Aeneae et posterorum, Italiaeque ab iis occupatae, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine saeculari 37. sqq. *Roma si vestrum est opus, Iliaeque Litus Etruscum tenuere turmae, Iussa* (oraculis) *pars mutare Lares* etc. Adde Carm. IV, 6, 3. 21—24. Refertur ibidem v. 21. ad communem Apollinis et Veneris operam, ut Troiae excidium post Achillis fata differretur, ne omnis Troianorum stirps a saeviente illo exscinderetur. — Fuisse etiam somnium aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Div. I, 21. apparet: *Sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus eiusmodi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt.* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, quum Graece scripsit, Graecos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae post eventus comprobavit. — Etiam Penatium monitus, quos per somnum Aeneas acceperat, fuisse saepe memoratos, ex Servii loco discere licet ad III, 148. *Penates — quos quidam dicunt ideo inductos a poëta monere per somnum; monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino foedus fecisse; eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse* (haec eadem ap. Dionys. I, 57. occurrunt); *eosdem tradit* (Varro), *visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco novae urbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56., descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco Dionysius sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12. extr. — Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum sibi sumeret extraneum aliquem, et cum eo regnum

communicaret. Sic Virgil. Aen. VII, 58. 81. 254. sqq. Paria ex Catone (non ex Q. Lutatio) prodit Victor de O. G. R. 13. — *utpote qui* (Latinus) *in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis saepe admonitus erat, tutiorem se adversus hostes fore, si copias suas cum advenis coniunxisset.* — Similiter etiam in ceteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, poëtam id egisse, ut antiquas historias narrationesque de oraculis et ostentis consiliis suis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra suo loco sigillatim monebitur."

„Satis, puto, ex iis, quae hactenus dicta sunt, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum esse: materiam carminis poëtae mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inventam; tractationem autem et ornationem etsi non magis ipse invenerit, quum Homeri vestigiis institerit, ita tamen illa iure esse versatum eum, ut elegantiore iudicio, maiore cultu, et exquisitiore ornatu omnia persequeretur. Etiam hanc argumenti, quod poëta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra diximus; quod, quum per deorum ministeria res esset exsequenda, offerrent se Iunonis et Veneris numina, quae poëtae causae tam praeclare serviunt, potentissima illa, et ipsa fabula iam dudum consecrata. Nam, quod insigni Veneris cura protegitur Aeneas, id ex Homero familiare sibi habet lector, nec minus Iunonis odium in Troianos ex Homero notum est. Iam eximio aliquo fortunae beneficio res ita ferebat, ut alterius deae numen Carthaginiensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo ut Romanorum tutela constanti religione coleretur (cf. Lucret. I. pr.), verum etiam Iuliae gentis prima stirps et origo haberetur. In Iunonis autem odio tractando et ad poëticam vim temperando poëtae prodesse potuere Ἡρακλεῖαι, carmina, quae olim exstabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re iam tot in locis Homerus praeiverat, v. c. Il. XVIII, 119. XIV, 256. sqq. XV, 25. sqq." *H.*

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

„Troia capta, Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, quum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Aeolo, rege ventorum, rogatu Iunonis, gravissima tempestate, ad Libycum litus adpellitur (1—158.); et egressus in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit; socios deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum, quod reliquum esset laboris, hortatur (159—222.). Tum Venus Aeneae sui Troianorumque causam apud Iovem agit, omniumque calamitatum illarum culpam Iunoni attribuit; unde Iupiter, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiaeque Romanorum dolorem filiae consolatur (223—304.). Cuius oratione confirmata Venus Aeneae, locorum ignaro et explorandae regionis causa postero die huc illuc oberranti, sese obviam praebet, naves dispersas salvas esse nuntiat, ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido (305—409.). Aeneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur, ubi et socios salvos comperit, et a Didone benigne excipitur (410—656.). Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fidebat, sopito in Idaliae lucis Ascanio, qui a navibus in convivium arcessebatur, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae (657—756.).“ *H.*

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi,

Quatuor illos versus, quos, Heynii exemplum secuti, typorum diversitate ab reliquis distinximus, *Ille ego — — horrentia Martis*, non esse Virgilii, sed a Grammatico aliquo assutos, Heinsii, Burmanni utriusque (vid. Miscell. Obss. Vol. VI. T. III. p. 523. et Praef. Virg. sub fin.) Heumanni (Poecil. T. II. p. 378.) Marklandi (ad Stat. Silv. V, 3, 8.) Heynii, Schirachii (Clav. Virg. p. 426.) Graseri (in Censura editionis Wagner., Ephem. lit. Hal. a. 1835. ch. 185. p. 257. sq. inserta) aliorumque est sententia, qui eos, ab aliquot sane Codd. (inter quos Medic.) omissos, et Virgilii ingenio indignos esse et epici carminis gravitati adversari censent. Sed leguntur illi in Rom., Palat. aliisque libris melioris notae, ac defenduntur et Donati (vit. Virg. §. 60.) et Servii (Praef. ad Aen.) auctoritate, iidem per se spectati satis tersi sunt et elegantes, nec quidquam continent, quod non Virgilianum censeri liceat, id quod statim singula perlustrantes videbimus, omninoque ita sunt comparati, ut a quo et quando addi potuerint, nemo facile divinaverit; quare equidem cum Aug. Weicherto (de Lucii Varii et Cassii Parmensis Vita et Carmm. Grimmae 1836. p. 69. not. 61.) adsentior Wagnero, qui et in edit. sua et nuper in Epist. ad Groebelium data, quam Dresdae a. 1836. typis describendam curavit, p. 18. sqq., argumentis satis probabilibus demonstrare conatur, hos versus Virgilio non esse abiudicandos. Qui tamen Vir doctiss. quum in Epistola illa, non omnibus nota, multo rectius, quam in ipsa editione, de h. l. existimasse videatur, non possum quin ipsius verba huc transscribam: „Ac si Virgilius ipse ab hoc demum versu *Arma virumque cano*, ut debuit, orsus est Aeneidem, quid vetat, ne eundem statuas illos versiculos praemisisse uni vel paucis exemplaribus huius libri, quae ita amicis mitteret, ut his versiculis pro subscriptione uteretur? At recte detractos esse a Tucca et Vario totum opus quasi recensentibus nec ego negavi, nec facile quisquam alius negabit. Nam Tuccam et Varium id fecisse quum Grammatici [Donat. et Serv. ll. cc.] testentur, non est, quod dubitemus, si verum eosdem referre credimus, quod omnes semper crediderunt, etiam eos versus, qui Aen. II, 567—588. leguntur, ab illis esse rescissos.“ Quam sententiam, mihi semper probatam et dudum in scholis publicis prolatam, si Wagn. in ipsa editione prodidisset, ei non puto Graserum tam strenue adversaturum fuisse. Recte autem Wr. pergit: „At iam illud velim responderi a doctissimo Grasero, si hi versus non sint a Virgilii manu profecti, a quo vel qua aetate scriptos existimet? a Grammatico aliquo? at parum est probabile, venisse hoc in mentem cuiquam, praeter ipsum poëtam, ut haec praetexeret. Atqui ipsi hi versus sunt ita comparati, ut, qui antiqua a recentioribus distinguere didicerit, facile sibi persuadeat, scriptos esse Augusti aetate: ita integra est et incorrupta oratio, ita pura, simplex et elegans, ita ab omni inepto lenocinio abhorrens, ita denique libera ab omni imitationis vestigio, ut prope nulla fraudis suspicio relinquatur. Longe distat ab hoc Grammaticorum, imitatorum posteriorumque poëtarum ratio. Quid? quod, Santenium si audiamus (ad Hier. Balbum p. 182.) erit etiam, qui ipsa haec Virgiliana respexerit, Propertius II, 10, 3. ed. Burm. [quod tamen admodum est dubium.] Denique vide, quam submisse poëta primum dicat de Bucolicorum genere, quam ornate de Georgicis, quam graviter idem de bellicis rebus! Videre autem, quid cuique rei aptum sit, boni est, non mali et vulgaris poëtae.“ Quare nobis quidem maxime probabilis videtur illa de subscriptione s. titulo quodam, quem ipse poëta uni alterive exemplari addiderit, sententia, ex qua neque versus illi non Virgiliani censeantur, neque unice aptum carmini exordium detrahatur: *Arma virumque cano* etc., quod aperte Homeri Ἄνδρα μοι

Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

---

ieres, Maeon imitatur, et ab Ovidio, Plinio aliisque spectatur. (Vid. Ovid. Trist. II, 533. *Et tamen ille tuae felix Aeneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros*, coll. cum eiusd. Am. I, 15, 25. *Tityrus et fruges Aeneiaque arma legentur, Roma, triumphati dum caput orbis eris.* Plin. Epist. V, 6. *Vides, quot versibus Homerus, quot Virgilius arma, hic Aeneae, Achillis ille, describat.* Veget. de re mil. II, 1. *Res igitur militaris (sicut Latinorum egregius auctor carminis sui testatur exordio,) armis constat et viris.* Cassiodor. de orthogr. Praef. p 2278. P. *Hunc debemus ordinem custodire, ut primo de subdistinctione dicamus, - - ut arma virumque cano, ubi totius operis summa conclusa est* etc.) Iam singula percenseamus. — *Ille ego*, ut Ovid. Met. I, 757. *ille ego liber, Ille ferox tacui.* ibid. IV, 226. *Ille ego sum, dixit, qui longum metior annum*, et Plin. Epist. I, 6, 1. *Ego ille, quem nosti*, ubi vid. Cort. — *qui quondam - modulatus* scil. sum, quod recte supplent *W.* et *Wr.*, comma vulgo post *quondam* positum tollentes; quorum ille praeter Val. Flacc. I, 757. comparat Aen. I, 356. *devenere locos — mercatique* (sunt) *solum*, hic vero bene admonet, si *modulatus* participium esset, quod Heynio aliisque videtur, Bucolica collata quodammodo cum Georgicis deprimi; quod sane ab h. l. alienum, ubi poeta nihil aliud vult significare, quam a Bucolicis ad Georgica, a Georgicis ad Aeneadem se processisse. Alia autem non minus dura omissi verbi substantivi exempla ad Ecl. 1, 54. prolata vide. — *gracili avena*, quae Ecl. I, 2. *tenuis* vocatur, ubi vid. adnott. Videtur hunc versum imitatus esse Nemes. Ecl. I, 3. *Incipe, si quod habes gracili sub arundine carmen*, ad quem l. vid. Titius et Barth. — „*egressus silvis*, ubi destiteram a compositione bucolicon." *W.* *Silvae* enim sunt pascua. Vid. Ecl. IV, 3. — *vicina - arva.* „Burmannum vehementer offendit vox *vicina*; Markland. ad Stat. V, 3, 8. quaerit, utrum Mantuae an silvis *vicina*? sane silvis, quod ex verbo *egressus* clarissime apparet. Similis oratio Ge. III, 295—301. - - Tum iunge *coegi vicina arva, ut parerent*; idem vidit Wunderl. Obs. ad Tibull. I, 5, 13. et ante hunc iam Henr. Stephanus. - - Denique ait Burm.: „„*coegi ut parerent arva* an eleganter sit dictum dubito."" Sane fere ubique verbo *cogere* iungitur Infinitivus; sed si vel nullum exstaret eiusdem locutionis exemplum, ea tamen est huius verbi natura, ut in poemate certe haud dubitem istanc particulam praegresso hoc verbo adsciscere. Ecce tamen Terent. Hec. II, 2, 26. *Vi coepi cogere, ut rediret.*" *Wr.* Neque nimis rara haec constructio. Cf. Ter. Andr. IV, 1, 30. *Nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.* Caes. B. G. I, 6. *vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur.* Cic. Or. III, 3, 9. *Tenemus memoria, Q. Catulum - - esse coactum, ut vita se ipse privaret* etc. — *ut quamvis avido parerent colono* „ut, licet ille frugum terrae sit avidissimus, tamen agri proventus ubertate cupiditati eius satisfacerent. *Parent arva et coguntur parere* agricolae studio et opera, quae declaratur a poëtis per *imperium*, *vim* et similia; dicitur *agris imperare, agri servire, parere.* [Cf. ad Ge. I, 99.] Hoc loco id, quod Maro, de re rustica praecipiens, rusticos facere docuit, *cogere arva, ut pareant*, ad se commode transtulit." *H.* — Verba *Gratum opus agricolis*, quae Grasero otiosa et alieni laudatoris videntur, *Wr.* in Epist. laud. p. 19. sic defendit: „Quum vss. 2. et 3. Georgica ita sint significata, ut ea, quae subiiciuntur, *Gr. opus agr.*, si omissa essent, non essemus desideraturi, non tamen continuo inde sequitur eadem esse otiosa et plane praeter rem addita. Nempe si omissa essent, nihil aliud poëta, nisi quis esset novi auctor carminis declararet, eum videlicet, qui antea

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris

res rusticas cecinisset, Virgilium; nunc vero quum haec adiecta legantur, non solum quandam nominis sui notam his versibus contineri voluit, sed ad ipsam horum carminum diversam rationem ac naturam respicit, ea, quae ante scripserit, agricolis, placato et tranquillo generi, grata esse dicens, nunc quae componat, plane illis esse contraria, discordiae, turbae, caedis plena; id quod illustratur per grave illud *at nunc.*" — Hanc ipsam autem gravem et minus usitatam opponendi rationem *Ille ego, qui - - modulatus et coegi - -: at nunc - - cano,* in quam vix aut ne vix quidem incidisset interpolator aliquis, ut hos versus ipsi Virgilio tribuendos censerem, imprimis me movisse fateor. *Wr.*, huius dicendi generis bonitatem probaturus, confert Liv. X, 19, 17. *Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo;* cui loco multos alios addere poterat eiusdem scriptoris, velut I, 28, 9. 41, 3. III, 17, 3. 31, 7. 56, 12. (certe ex Gronovii coniectura, *at* vulgari *ait* substituentis) IX, 1, 8. X, 19, 17. 26, 3. sqq. quorum partem iam Gronov. ad XXIV, 37, 11. congessit. Ante omnia autem comparandus erat ipsius Virgilii locus simillimus Aen. I, 542. sq. Cf. etiam Hand. Tursell. I. p. 429. — ***Arma horrentia*** si sunt horribilia, novatum hoc censemus; nam exemplum huius usus adhuc desidero; possunt autem accipi, ut *tela horrentia, hastae horrentes* dicuntur, dum erectae, protensae stant; nec aliter *horrens umbra* dicta v. 165. et 311. Cf. inf. ad X, 237. Priori tamen explicationi: *quae horrere faciunt, terribilia,* favet analogia vocabuli *horridus,* et Graecum φρίσσοντες ὄμβροι ap. Pind. Pyth. IV, 144. *H.* — „*Horrentia arma* opponuntur a poëta nitido arvorum cultui, qui quum grato adspectu delectet animos, arma contra horrore afficiunt: quod enim horret, hanc etiam saepe habet vim, ut horrorem iniiciat; ut si quem ferum horridique capilli hominem videmus, horrore quodam perfundimur." Ita *Wr.*, cui adsentior, quamquam negari nequit, *horrens* interdum prima significatione prorsus neglecta simpliciter pro horrido s. horribili poni, ut Quinct. Decl. X, 7. *Tunc horrentibus verbis urna praecluditur.*

1. „***Arma,*** h. e. bella (sub Aeneae adventum in Italiam orta), ***virumque cano, qui venit,*** h. e. et adventum viri a Troia profugi in Latium, eum quidem in locum, quo Lavinium posthaec ab Aenea fuit conditum. Est haec Aeneidis summa, quae absolvitur sede in Italia accepta, Turni caede et ex foedere. v. inf. XII, 187. sqq." *H.* Sic potius locum intellige: Bella canam et virum illum, qui adventu suo in Italiam ea excitavit. Aliam enim explicationem haec verba cum praecedentibus coniuncta non admittere, quisque videt; quare quae *Wr.* contra H. disputat, nisi neglecta illa subscriptione, quam vocat, probari non possunt. „At non facile erit, inquit ille, cui placeat *arma* ita separatum a proximis vv.; nimis hoc quidem tenue. Itaque recte, si quid video, *Burm.:* „„*Arma virumque cano,* ex sollemni et sexcentis apud veteres locis usitata formula, ubi his duobus omnis vel civitatis, vel regni, vel unius hominis excellentia et robur absolvitur."" Adde exemplis ab eo laudatis [Liv. VIII, 5. 13. 25. IX, 31. 38. XXIII, 30. Sil. It. I, 132. IV, 11. VI, 6. VII, 8. XVII, 516. Val. Fl. IV, 8. Stat. Theb. V, 305. Cf. etiam Aen. XI, 747. Miscell. Obss. Vol. VI. p. 343. et adnott. ad Aen. VIII, 3.] Liv. IX, 24. *quum **tela et armatos** tenere arcem - - audirent.* Nec licet dubitare, quin sic intellexerit Virgilii verba Ovidius Trist. II, 533. [vid. supra]." — „***Primus Troiae ab oris*** ita intelliges, primum e Troianis *in has certe Italiae partes ad Lavinium* (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1. monuit) pervenisse Aeneam; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, in aliam Italiae partem, quae Galliae Cisalpinae erat, appulerat; cf. inf. v. 247. et, qui ante eum Italiam frequen-

Italiam fato profugus Lavinia venit
Litora; multum ille et terris iactatus et alto

---

tarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia advenerant. Malim tamen *primus* pro *primo*, *olim* accipere, ut Aen. I, 24. VIII, 319. Hor. Sat. II, 2, 93." *H.* Haec altera ratio haud dubie verior. Ita etiam Ge. I, 144. *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum*, i. e. homines antiquissimorum temporum. — 2. „*Fato* praeclare ponitur, ut ad deorum interventum poëta viam muniat; *profugus* ornate adiectum, [non tamen supervacaneum, quum causam contineat, cur Troia relicta in Italiam venerit.] Iungere praestat *Troiae ab oris profugus venit.*" *H.* Quare commata, quibus H. et Wr. verba *fato profugus* includunt, delevi. *Italiam*, pro: in Italiam. Constat enim, non solum poëtas, qui omnino praepositiones saepe omittere consueverunt, verum etiam pedestris orationis scriptores ante terrarum quoque et regionum nomina, ubi de motu in aliquem locum sermo est, praepositionem interdum negligere. Aureae tamen aetatis scriptores pedestres non nisi insularum et terrarum maritimarum, ad quas navium cursus dirigitur, ita construere solent. Cf. Ecl. I, 64. Aen. I, 51. II, 742. 781. III, 601. IV, 124. 165. VI, 542. 638. 696. IX, 100. sqq. Barth. ad Claud. B. Get. 73. Drakenb. ad Liv. XXXIII, 41, 6. Cort. ad Lucan. I, 678. V, 572. et alibi. Oudend. ad Apul. Met. p. 24. et 33. Daehn. ad Nep. Milt. I, 1. et Dat. 4, 1. Weichert. de verss. iniuria suspp. p. 86. Ruddim. II. p. 284. Ramsh. §. 134. not. 1., qui multa exempla collegerunt. — *Laviniaque venit Litora.* Copulam *que*, quam cum Iahnio et Wagn. restitui, tuentur omnes Codd. praeter unum Hamb. et omnes, qui hunc versum laudant, Grammatici, in quibus Quinctil. Inst. XI, 3. eamque ut retineamus ipsa suadet loci sententia; simplex enim eiusmodi appositio *Italiam, Lavinia litora*, qua generi una modo species adderetur, bonae latinitatis usui videtur adversari, quum contra *Italiam Laviniaque litora*, i. e. et quidem L. litora, per epexegesin illam, de qua ad Geo. I, 498. dictum est, optime se habeat. Cf. imprimis locus simillimus infra v. 569. *Hesperiam-Saturniaque arva*, et Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 1. et 8. Fluctuat autem loci scriptura inter *Laviniaque*, quod nos cum Wr. edidimus, et *Lavinaque*, cui W. et Iahn. cum Servio patrocinantur. Sed verissime *Wr.*: „*Lavina* Servius amplectitur, et ita factum videtur, ut genuinam lectionem, quam ipse propugnat poëta infra IV, 236., eius disputatio expulerit. Neque a *Lavinio*, quam veram esse huius nominis formam infra ad v. 270. docebimus, recte fit *Lavinus*, sed *Lavinius*. Iam vero *Lavinia* quidem ex ipso Med. reduxit Heinsius; sed is, ut solet, negligenter inspexit illum codicem, neque puncta ⁖ vidit extremae literae adiecta, quae satis crebro in illo cod. signa sunt liturae; unde magna oritur suspicio, primum scriptum fuisse *Laviniaq.*, et ita prorsus, *Laviniaque*, exstat in uno Moret." De hoc autem synizesis genere paullo duriore, Virgilio tamen satis usitato, quod Servio haud dubie fraudem fecit, idem Wr. conferri iubet Aen. VII, 237. *verba precantia.* VI, 33. *Quin potius omnia Perlegerent?* V, 269. *evincti tempora taeniis.* [quibus locis temere adiungit VII, 769. et XII, 401.] Iahn. ad Aen. VI, 33. et ad Ge. IV, 243. [qui affert formas *abjete* (Aen. V, 663. IX, 674. XI, 667.) *arjete* (Aen. II, 492. VII, 175. XII, 706.) *connubjo* (Aen. I, 73. IV, 126.) *parjetibus* (Ge. IV, 297. Aen. II, 442. sqq.) etc.]. Santen. ad Terent. Maur. p. 429. sq. Bentl. aliosque ad Hor. Od. I, 8, 1. Cf. etiam adnot. mea ad Ecl. VI, 41. Ge. I, 397. et 482. Weichert. de versu hyperm. p. 23. Ramsh. §. 209. III, 1. 6. alii. Ceterum *Lavinia litora* sunt ea, in quibus postea demum ab ipso Aenea Lavinii oppidum erat condendum; nam poëtae haud raro per anachronismum epitheta petunt a rebus posterius factis. — 3. 4. „*venit, iactatus et passus*; interponitur ex more *ille*: postquam magnos labores maritimis erroribus,

Vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram;

---

et tentata frustra variis in locis nova sede, toleraverat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμὸν, Odyss. I, 4." *H.* — Noli enim interpretari: qui iactatus est. Immo participiis et adiectivis ad antecedens aliquod substantivum relatis nonnumquam pronomen *ille*, ut Graec. ὅγε, quo fortior et vividior reddatur oratio, pleonastice adiungi constat. E Virgilio huc pertinent loci Aen. V, 456. IX, 477. sqq. 796. X, 385. XII, 5., quos Wagn. Qu. Virg. XXI, 8. profert. Cf. Ruhnk. ad Ter. Adelph. III, 2, 8. Bentl. et Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 83. Iani ad Hor. Od. I, 9, 15. alii. Cognatus est pleonasticus ille usus eiusdem pronominis ante *quidem*, sequente part. *sed*, cuius multa exempla collegit Beier. ad Cic. Off. II, 6, 21. Ceterum imitatus est hunc versum Silius VIII, 474. *Tum pius Aeneas, terris iactatus et undis.* — 4. *Vi superum*, quum neminem deorum, praeter unam Iunonem, Aeneae infensum fuisse constet, Fr. Gall. (in Ephem. lit. Ien. a. 1828. *Intell. Bl.* 15. p. 119.) satis mire ita interpretatur, ut non significet deorum numine et voluntate, sed plane contrarium: contra voluntatem deorum, magno cum dolore deorum, quemadmodum Graece dicatur βία νόμου, βία τῶν πολιτῶν; qua explicatione iure reiecta, *Wr.* haec verba ad unam Iunonem referenda esse statuit, quum et Graeci et Latini scriptores plurali utantur numero, ubi unum aliquem, sed suo nomine non definitum, indicent, ut Aen. III, 488. VI, 322. VII, 96—98. 359. XI, 784.; hinc, ut iam intelligatur, quis sit ille obscure significatus deus, adiicere poëtam haec: *saevaeque - - iram.* Sed quum mira profecto esset epexegesis *vi numinis alicuius* (Iunonis), *ob iram Iunonis*, neque *vi* et *ob iram* ita sibi respondeant, ut illud per hoc explicari possit, mihi quoque, pariter ut Grasero l. l., *vi superum* latiore sensu accipiendum videtur. Ut enim concedam praeter Iunonem neminem ex deorum coetu Aeneae succensuisse, notum est tamen ipsam Iunonem aliorum numinum, ex quibus Aeolum et Iuturnam nomino, usam esse ministerio, quo Aeneam perderet, neque ceteros deos conatibus eius semper restitisse; quare heros ille aptissime *vi superum*, ipsorum deorum interventu, non hominum tantum machinationibus, iactatus dici poterat. Haec enim verba rationem, qua iactatus sit, sequentia *ob iram Iunonis* causam calamitatum, quas perpessus sit, indicant. — „*memorem Iunonis ob iram;* proprie *Iunonis memoris*, cuius ira, vindictae cupiditas, cum acceptae iniuriae pertinaci memoria erat coniuncta; hinc ipsa ira *memor.* Sic et Graeci. Vid. Guellium ad h. l. μνάμων μῆνις, Aeschyl. Agam. 161. Ad rem cf. Aen. V, 781. sqq." *H.* Ita etiam apud Liv. IX, 29. extr. *Traditur - - censorem etiam Appium, memori Deûm ira, post aliquot annos luminibus captum*, et apud Sil. XIII, 71. *Pone, Anchisiade, memores irasque metusque.* Cf. Gronov. ad eiusd. XXXIII, 12, 5. Ceterum de hac hypallage adiectivi, quae, certae legi adstricta, nisi ipsum adiectivum ad alterum quoque substantivum transferri liceat, nullo modo admitti possit, docte disputat Beneck. et ad Iustin. XLIV, 4, 3. (*varia ferarum lacte*) et ad Cic. pr. leg. Man. 9, 22. (*Medea illa - - quam praedicant fratris sui membra - - dissipavisse, ut eorum collectio dispersa - - celeritatem persequendi retardaret*); qui eundem Graecorum usum comparans (de quo Hermann. ad Soph. Phil. 1106. Lobeck. ad Soph. Aiac. 7. Matth. ad Eur. Phoen. 30. Bernhardy Synt. p. 426. sq. conferri iubet) inter alia exempla laudat Cic. Off. II, 5, 18. *cohibere motus animi perturbatos.* eiusd. N. D. II, 39. 98. *Adde huc fontium gelidas perennitates.* Phaedr. IV, 23, 7. *Lacerari coepit morsibus saevis canum.* Iust. XXXIV, 2, 4. *gravem luctus memoriam reliquerunt.* Ita igitur *memor Iunonis ira* i. q. ira, quae factis semper

Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,

---

prodit, Iunonem esse memorem iniuriae. — 5—7. „*Multa* quoque *passus*, etiam *bello*; quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit.“ *H.* Probe enim observandum est discrimen inter locos, ubi particulae *et* s. *etiam* — *quoque* ad diversa vocabula referendae sunt, et inter eos, ubi cum vi quadam coniunctae ad unam eandemque notionem pleonastice referuntur (*auch sogar*). Hac ratione usurpatum legitur *etiam quoque* v. c. apud Plaut. Merc. II, 2, 56. Pers. IV, 6, 7. Pseud. I, 1, 120. Ter. Hec. IV, 1, 28. V, 1, 8. Lucr. III, 292. V, 154. 518. 603. VI, 503. alibi, ut *item quoque* apud eundem Lucr. V, 750. et VI, 757. Alia vero ratio est eiusmodi locorum, ut Plin. H. N. VIII, 16, 21. *Sunt vero et fortuita eorum* (leonum) *quoque clementiae exempla* et similium. Quod discrimen Wagn., praeter mea ad Lucretii ll. cc. Hand. ad Stat. S. p. 12. et Vechner. Hellenolex. p. 155. Heus. laudans, neglexit. Burm. conferri iubet Donat. ad Ter. Hec. V, 1, 7. Scriver. ad Macrob. Sat. I, 7. et Rupert. ad Flor. III, 18, 6. — *dum conderet.* De hac constructione diximus ad Ge. IV, 457. *H.* haec adnotat: „*dum conderet urbem*, donec Lavinium condidit, sedemque ibi imperii fixit, (cf. XII, 194.) cuius rei signum certissimum, si patria religio instituta est; unde: *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium Penates Troia advectos. A re, quae religionem et venerationem habet, accessum Aeneae praeclare designat; splendidior sic facta est oratio, quam si in Latio eum consedisse audires.“ *H.* Cf. cum h. l. Aen. I, 378. II, 717. III, 11. — 6. 7. „*Unde*, qua ex re, [cf. adnott. ad Ge. III, 490.] quo factum est, ut Aborigines cum Troianis aequati communi Latinorum nomine sint comprehensi (cf. Aen. XII, 823. sq.), ut ab Ascanio Alba sit condita, et ex eius posteris urbis Romae conditores ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, a senatu, nobiliore populi parte; cf. IV, 682. VII, 727. Praeclare autem rerum narrandarum summam ad *Romanorum originem* in ipsa carminis fronte revocat.“ *H.* — *altae Romae.* Vid. quae ad Ge. I, 485. disputavimus. — 8. *quo numine laeso.* Plures huius loci paullo difficilioris propositae sunt explicationes. H., Iahn, Seidenstücker (in Rupertii et Schlichthorstii libro: (*Neues Magazin für Schullehrer* T. II. Fasc. I. p. 204. sqq.) et Langius (in Vindiciis tragoed. Rom. p. 56.) ut iam olim Io. Fr. Gronov. (Obss. I, 9.) *quo* seiungunt a numine, ut sit ablativus causalis, pro *qua re* positus nec minus ad *impulerit*, quam ad *laeso*, pertinens; qua opinione ductus Iahn. locum sic interpretatur: Causas memora, qua re (*quo*) Iunonis numen laesum sit, vel quid inde (*numine suo laeso*) dolens eadem impulerit. At si hoc voluisset poëta, non tam ambigue scripsisset, quum quivis haec legens coniungere debeat *quo numine laeso*; sed omnem ambiguitatem vitans *qui* potius vel *qua* posuisset. Accedit quod, si *quo* explicamus *quam ob rem*, ablativi illi absoluti *numine laeso* admodum languent. Itaque *quo numine laeso* coniungenda esse, nemo non videt. Noli vero cum Schirachio p. 510. de alio numine, nisi de Iunone, cogitare. Hic enim Vir doct. sequente demum versu de Iunone agi, hic vero aliud quodcunque numen intelligendum esse putat, ut sensus hic sit: quo deo offenso, aut quo scelere in Iunonem commisso factum sit, ut dea impelleret etc. Sed quum poëta ipse statim subiiciat nomen deae laesae, quomodo Musam rogare potest, ut sibi aperiat, quo numine i. e. quo deo laeso Aeneas tot adire labores sit coactus, nisi deorum reginam alius cuiusdam dei laesi causam suscepisse dixeris,

Quidve dolens regina deum tot volvere casus

---

quod quam absonum sit, non est cur doceam. Neo magis probabiliter Burm. cum Heumanno (Poecil. Vol. II. p. 378.) explicat: qua parte potentiae eius laesa; ut, quum Iuno pluribus rebus praesideat, poëta roget, in quam eius vim, potentiam, divinitatem Aeneas peccaverit. *W.* *numen*, ad ipsam Iunonem relatum, de consilio, voluntate deae intelligit, et verba ita solvit: quod numen Iunonis laesum sit, quidve doluerit dea, ut etc., hac addita explicatione: *numen* est *laesum*, h. e. consilium deae, id quod concupivit, ad irritum cecidit. Cupiebat autem, Carthagini imperium orbis terrarum parare; quae optata per Aeneae posteros irrita fore sciebat: *dolens* magis ad Paridem et Ganymedem spectat. *W.* Quam locum capiendi rationem, tamquam simplicissimam ego iuxta cum Grasero reliquis omnibus praeferrem, modo certis exemplis demonstrari posset, voc. *numinis* vere habere eam, quam W. statuit, significationem. Nusquam vero memini me legisse *numen* de uno aliquo dei cuiusdam consilio vel voto usurpatum, et omnes loci, quos fortasse huc facere censeas, ut Aen. I, 137. II, 123. 703. VI, 266. Ovid. A. A. I, 203. Cic. Div. I, 53, 120. Nep. Ages. 2. et similes, alius sunt generis, quum maiestatem, potentiam, voluntatem deorum omnino significent. Quod autem praeterea *Wr.* in Epist. illa p. 22., nimis fastidiose de Wunderlichii interpretatione iudicans, opponit: „deinde fallitur W., quod verba *numen laesum* ad cladem Carthagini a Romanis impendentem spectare putat; quod, quum sit, ut Icti loquuntur, gravamen de futuro, non illo iam tempore numen Iunonis ea re laesum esse poterat; futurum erat, ut laederetur; denique *dolens* minime ad ea referre licet, quae infra de Paride et Ganymede leguntur; hanc enim causam particula *etiam* v. 25. aperte ostendit non iam superiore oratione comprehensam, sed plane novam accedere," hoc quomodo Viro doctiss. excidere potuerit, equidem non perspicio. Apertum est enim, quod hic paucis modo verbis significat poëta *quo numine laeso quidve dolens*, id eum in seqq. per partes eundo accuratius indicare, tresque omnino causas irae et doloris Iunonis proponere, periculum Carthaginis, Paridis iudicium, Ganymedis raptum, ut iam ex v. 29. *His accensa super* apparet, quae verba etiam ad *metum* v. 23. significatum pertinere in promtu est. Quae quum ita sint, nisi ad coniecturas confugere velimus, qualis est Catroei *quo nomine laesa*, nihil sane videtur superesse, nisi ut Wagneri rationem amplectamur, paullo difficiliorem illam quidem et a Grasero acriter oppugnatam, sed nihilominus omnium, quae adhuc prolatae sunt, maxime probabilem. Hic enim Vir. doct. quum in edit. sua pronomen relat. non raro ita poni contenderit, ut modum, quo quid fiat, similesque notiones includat, hoc in Epist. laud. p. 23. accuratius sic explicat: „Utimur autem vel ubi aperte negamus, vel ubi id, quod audivimus, mirum esse et vix credibile significamus, pronomine illo saepe ita, ut non illud quaeramus, plura quum sint, quid ex his potissimum intelligendum sit, sed ut vel non intelligere, vel indignari, vel mirari nos indicemus, quomodo quis contendere possit illud, quo spectet eius oratio. Ut si quis alterum arguerit certam quamdam iniuriam fecisse cuipiam, poterit is, qui ita insimulatus fuerit, respondere: „Quam feci iniuriam?" non quo ipsum genus iniuriae quale sit exquirat, sed quo totum illud neget, hanc a se allatam esse iniuriam; unde haec existit sententia: „quomodo, s. quo iure potes contendere, hanc a me factam esse iniuriam? s. quomodo tandem te laesi?" - - - Iam quum Virgilius Aeneam ab Iunone agitatum fingat, necesse videri poterat, hanc ab illo esse laesam. Quam igitur ille Iunonem laesit? scilicet nullam; ita enim loquuntur Latini; i. e. quo tandem modo laesit Iunonem? nempe nullo. Ergo quum Virgilius scribit, *quo numine laeso impulit*, non illud quaerit, quid potissimum fecerit Aeneas, quo laeserit Iunonem

Insignem pietate virum, tot adire labores,
Impulerit. Tantaene animis coelestibus irae?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe

---

sed hoc significat: nullo modo laesam esse ab Aenea Iunonem. Itaque si pedestri oratione utaris, hunc fere in modum sententiam poëtae exprimas: Dic, Musa, quonam tandem modo Iuno laesa ab illo fuerit, aut si non fuerit laesa, (ut non fuit) qui dolor eam exasperaverit etc. Huc etiam spectant illa *Insignem pietate virum;* quo enim tandem modo suspicari licuerit Iunonem laedi potuisse ab homine pietate ceteros superante? Ergo poëta statim illud addit *Quidve dolens;* nimirum omne Iunonis, quo in Aeneam ferebatur, odium ex illo dolore quasi fonte manabat, quod eum sciebat regnum conditurum, unde suae Carthagini pernicies esset ventura." Exempla a Wr. prolata, quibus hunc usum pronominis probaret, Ecl. VI, 78. sqq. Ge. II, 269. sqq. IV, 506. Aen. II, 322. III, 337. IV, 428. VI, 466. etc., quamquam non omnia vere huc quadrant (cf. adnott. ad Ecl. VI, 78. et Aeneidos ll. ll.), sufficit tamen vel unus ille locus Ciceronis de Rep. I, 36. in. *Imitabor ergo Aratum, qui, magnis de rebus dicere exordiens, a Iove incipiendum putat.* L. *Quo Iove? aut quid habet illius carminis simile haec oratio?* quem [illegible] recte explicat: quo modo a Iove incipiendum putas? Graser. minus recte: Quem tandem Iovem narras? Illud enim, ut Wr. vere contendit in Epist. ad Groeb. p. 23. data, is dicit, qui nescire se atque etiam mirari fatetur, quare Iovis mentionem alter iniecerit, hoc contra est eius, qui cum stomacho et fastidio quodam alterius orationem refutat. — „*impulerit tot casus volvere,* h. e. coëgerit, ut subiret, adiret. Nam *volvere* dicimur ea, quae molimur, in quibus perficiendis versamur, atque ea, quae perferimus ac toleramus." *H.* *volvere,* quod proprium est de temporum decursu vocabulum (vid. Ge. II, 295. Aen. I, 273. VI, 748. IX, 6. etc.), hic transfertur ad mala perpetua, quae quasi circulo quodam et orbe continuo se invicem sequuntur. Ceterum *impellere* cum infinitivo est poëtica constructio (cf. Aen. II, 55. et 520. Ovid. Am. II, 12, 21. *Femina Troianos iterum nova bella movere Impulit.* Val. Fl. I, 673. *consurgere in iras Impulit.* Stat. Theb. X, 737. *impellunt credere Parcae;* qua tamen etiam posteriores scriptores prosaici utuntur, velut Iustin. III, 1, 3. *Impellit Artaxerxen, parricidium parricidio vindicare.* Tac. Ann. XIV, 60. *Quendam ex ministris Octaviae impulit, servilem ei amorem obiicere.* — 11. *Tantaene - - irae?* Cf. Aen. XII, 830. *Et germana Iovis, Saturnique altera proles, Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?* Verba Maronis repetit Auson. Epitaph. Her. XXVII, 9. *Proh facinus! tantaene animis coelestibus irae?* ubi v. 2. antecedunt verba *laesi numina Latoidum.* Ceterum pro signo exclamationis, quod omnes fere editores adpingunt, cum Iahnio interrogationis signum posui. — „*Urbs fuit,* quoniam illa tum erat eversa, a Tyriis condita et habitata. — *antiqua,* quoniam antiqua origo imprimis in urbium laude memoratur; inf. II, 363. de Troia: *Urbs antiqua ruit;* et de Italia: III, 164. *Terra antiqua, potens.*" *H.* „Et *terris* tribuitur epitheton. *Creta antiqua,* antiquitate celebris, apud Iuven. XIV, 270. cf. inf. 531." *W.* — Adde Aen. XI, 540. *Priverno antiqua Metabus quum excederet urbe.* etc. — *Tyrii tenuere coloni;* Tyro enim per Didonem colonia in Africam deducta et Carthago condita est nono circiter ante Chr. n. seculo medio. Causam, cur patriam reliquerit Dido, infra v. 338 sqq. poëta narrat. — 13. *Italiam contra,* ex adverso, e regione Italiae, de qua praepositionis significatione cf. quos laudat Hand. Turs. II. p. 109. Drak. ad Liv. XXXVII, 15, 7. Burm. ad

Ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,

Vellei. II, 76, 3. Oudend. ad Front. I, 4, 7. Davis. ad Bell. Hisp. 27. alii. Praepositionum casui suo postpositarum multa exempla collegerunt Ruhnk. ad Vellei. II, 91, 2. Hand. Turs. II. p. 68. 125. 440. Ruddim. II. p. 335. sq. Ramsh. §. 151. 3. et 4. Cf. v. c. Aen. V, 370. *Paridem contra contendere.* Cic. pr. Mur. 4, 9. *quem contra veneris* (ibique Matth.) id. Or. 10, 34. *quem contra dicit,* et imprimis Tac. Ann. III, 1. *Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam.* Vid. etiam adnott. ad Ecl. VI, 19. et Ge. I, 161. et cf. Frotscher. meus in Cic. Philipp. II. commentar. spec. p. 33. sq. — 13. 14. „*Longe,* procul sita, magno interiecto maris intervallo, ex adverso Italiae, et quidem Romae, quam per *Tiberim* designari puto" *H.* „*longe,* interpositum verbis *Tiberina ostia,* instar participii est, *longe distantia;* ad Graecam normam et hoc dicitur. Soph. Ai. 204. τοῦ Τελαμῶνος τηλόθεν οἴκου." *W.* — Qui adverbii usus non multum diversus videtur ab eo, ex quo dicuntur v. c. *res semper recte fore* (Hor. Sat. II, 2, 106.), *quaestionem haud remissius futuram* (Cic. Rosc. Am. 5, 11.), *omnia abunde esse* (Sall. Cat. 21, 1.), *prospectum facilius fore* (Sall. Iug. 94, 1.) et similia. (Cf. Heindorf. et Matth. ad Hor. et Cic. ll. ll. Kritz. ad Sall. Cat. 58, 9. et Iug. 7, 6. Hand. Turs. II. p. 747. alii). Participio enim verbi *esse* quum Latini non utantur, aliter fieri non potest, quam ut adverbia ipsa haud raro pro participiis vel adiectivis posita videantur. Quare si v. c. Ciceroni pr. Flacc. 29. extr. scribere licuit *Longe omnino a Tiberi ad Caicum* pro *longa est via a T. ad C.,* quidni etiam poëtae *Urbs fuit contra Tiberina longe litora* pro longe remota, distantia? — 14. *dives opum.* Vid. adnott. ad Ecl. II, 20. — „*studiis asperrima belli* graviter pro dedita, vacans studiis. Vulgo *bellum* dici solet *asperum,* [cf. Aen. XI, 635. XII, 124. Sall. Iug. 48, 1. etc.] tum *studium belli,* denique urbs *aspera belli studiis.* Virtus bellica a poëtis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram provocatur. Itaque *asper,* τραχύς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, saevus; modo fortis, bellicosus; modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l." *H.* Non prorsus eodem sensu apud Iustin. II, 3, 7. *gens bellis aspera* commemoratur. — 15. *magis omnibus.* Cf. infra IV, 31. Hor. Sat. II, 8, 6. Ovid. Met. II, 856. et Bentl. ad Hor. Od. I, 25, 11. 12. — 15. „Quam Iuno fertur unam omnium maxime amasse, etiam Samo praetulisse, in qua antiquissima et celeberrima Iunonis religio erat. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60." *H.* „Vid. Panofka *Res Samiorum* p. 57. sqq. — *unus* saepe superlativis adiungitur, ut II, 426. [ubi vid. adnott.] raro comparativis, ut ab Hor. Epod. XII, 4. *Namque sagacius unus odoror.* — *colere* terras, urbes dicuntur dii, quae prae ceteris curae cordique sibi sunt; Ecl. II, 60. sq. et III, 59. sq." *Wr.* Ad quos locos vid. quae adnotavimus. — De hiatu *Samo; hic* cf. adnott. ad Ecl. II, 24. et 53. — 16. „*Hic illius arma, hic currus fuit,* ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant, v. Il. VIII, 441. V, 194.; traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quae potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poëtis eae urbes eaque loca, quae celebriore aliqua religione inclaruere. Egregius hanc in rem locus Il. XIII, 21. sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. V, 720. (adde Odyss. V, 381) notus est. Burm. laudat

Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum late regem belloque superbum

Val. Fl. V, 184. [Adde Stat. Theb. XII, 298.] Poëtica tamen potius quam vera descriptione usus esse videtur poëta. Nam Carthaginienses non currui, sed leoni insidentem expressisse memorantur coelestem suam deam. cf. Apulei. Met. VI, 6. Porro *arma* debent h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; ut adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858. et ἱππία, h. e. curru vecta, Olympiae ap. Pausan. V, 15. p. 414. *hasta* ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis.* Cf. Servius. Locum nostri poëtae expressit Ovid. Fast. VI, 45. *Poeniteat, quod non fovi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.*" *H.* Ceterum de correpta forma *illĭus* vid. adnott. ad Ecl. I, 7., de verbo proximi nominis numerum sequente (*arma, currus fuit*) ad Ecl. I, 58. — 17. 18. „Ut Carthago regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Iuno *iam tum,* [cf. VII, 643. VIII, 349. sq. X, 533.] ante Romam conditam, *tendit,* contendit, allaborat, operam dat, *fovetque,* pro vulgari studet: *fovet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione." *H.* „Tres Codd. apud Burm. *favetque,* quod restitui iubet Becker. Eleg. Rom. p. 104. At ipsum verbum *fovere* transit in *favendi* notionem, ita tamen, ut *favere* de voluntate duntaxat dicatur, *fovere* de studio, ut infra v. 281. X, 93. Ovid. Tr. I, 5, 41. *contraria fovi arma.* Iam quum praecedat *tendit,* requiritur fortius verbum, quale *fovet,* non ignavius, quale *favet.* Verbo autem *fovet* cum *tendit* copulato recte poterat infinitivus adiungi." *Wr.* — *Si qua* ratione *fata sinant.* Vid. adnott. ad Ecl. IX, 14. — 19. „*sed enim,* ἀλλὰ γάρ. Cf. II, 164. Ovid. Met. I, 530." *W.* „Adde Aen. V, 395. VI, 28. et vid. Burm. ad Ovid. Am. III, 2, 73." *Wr.* Cf. etiam Goerenz. ad Cic. Acad. II. p. 98. Bach. ad Ovid. Met. I. l. et Hand. Turs. I. p. 444. sq. Sententiam aliquam hic reticeri omnemque notionem ita supplendam esse: *sed* timebat, ut hoc efficere posset, *audierat enim,* vel etiam: *sed* hoc non mirum (eam tendisse et fovisse), *audierat enim* etc., non est quod admoneam. — 19—22. „Enimvero e Troiana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem (*progeniem* dixit), quae Carthaginem aliquando esset eversura. Populum enim, ab ea gente oriturum, ad exscindendam Carthaginem in Africam copias suas esse traiecturum." *H.* — *a sanguine.* Cf. Aen. IV, 191. 230. V, 45. etc. Praepositionem, quam pauci quidam Codd. omittunt, agnoscunt Quinctil. Inst. IX, 3. Donat. ad Ter. Hec. I, 2, 3. Priscian. XVI, 2, 15. p. 1033. P. aliique Grammatici. — 20. *Tyrias arces,* Carthaginem a Tyriis conditam. — *verteret* pro everteret. Cf. Aen. V, 810. X, 88. Hor. Od. III, 25, 16. Ovid. Met. XII, 138. Tac. Ann. II, 42. III, 36. V, 4. etc. Cf. Burm. ad Nuc. 191. Boettich. Lex. Tacit. p. 487. et de utriusque verbi permutatione in Codd. Burm. ad Ovid. Met. XIII, 169. et Drakenb. ad Sil. XV, 411. — 21. *Hinc* H. et W. recte explicant: hinc ortum, ex hac progenie, posteritate Troianorum; nihilominus H. coni. *hunc populum,* ne reprehensioni inanis repetitionis locus sit. Sed recte opponit *Wr.*: „Neque, si ita legeretur, repetitio sublata foret. Sed est haec repetitio ex eo genere, quod crebro invenitur apud poëtas. Saepe enim ante dicta repetuntur ita, ut nova accedat notio, quae potissimum urgenda, ut h. l. *late regem belloque superbum;* quae verba non erant per appositionem deprimenda; quare delevi commata." Cf. etiam infra v. 235. W. monet, similiter usurpari *unde,*

Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam causae irarum saevique dolores

---

coll. Hor. Od. II, 12, 7. *iuvenes, unde periculum -- contremuit domus.* Plura exempla adverbiorum loci pro pronomine cum praepositione positorum suppeditant Servius ad Aen. VIII, 71. Vechner. Hellenol. p. 236. sqq. Heus. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 78. Gronov. ad Plaut. Truc. I, 1, 42. Herzog. ad Caes. B. G. II, 5. V, 14. et, qui hos laudat, Kritz. ad Sall. Cat. 5, 2. et Iug. 14, 22. Vid. etiam adnott. ad Ge. III, 490. — „*populum late regem* pro late regnantem, vid. Burm. ad Petron. c. 82. extr. [et ad Lucan. VII, 419.] Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων." *H.* Substantiva, imprimis verbalia in *tor* et *trix*, aliis substantivis adiectivorum loco per appositionem addi, res est notissima. (Vid. adnott. ad Ge. II, 145.) Cf. v. c. Hor. Epist. I, 6. 37. *Et genus et formam regina pecunia donat.* Hic autem locus propterea memorabilis, quod tali substantivo adverbium adiicitur, quo accuratius describatur. Non prorsus similis est Horatii ille locus, quem comparant, Od. III, 17, 6. sqq. *qui Formiarum moenia dicitur Princeps et innantem Maricae Litoribus tenuisse Lirim, Late tyrannus,* quum ibi praecedat infin. *tenuisse,* ad quem adverbium referri possit. — „*bello superbum* exquisitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, κυδιόωντα." *H.* *Superbus* enim vocabulum sollemne de victoribus et triumphantibus. Cf. Eleg. ad Messal. 6. *superbus Eryx,* ad quem l. Wagn. comparat Ovid. Met. I, 454. II, 442. Consol. ad Liv. 333. sq. *Regalique habitu curruque superbus eburno Fronde triumphali tempora vinctus erit,* et Horatii (Od. I, 35. in.) *superbos triumphos,* cum quibus conferri possunt Tibulli II, 5, 46. *victoria superba* et Ciceronis illa pr. Marcell. 3, 9. *victoria natura insolens et superba est.* — 22. *venturum excidio,* ad excidium, ut alibi *auxilio, subsidio venire.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Ge. II, 306. — *Libyae,* Carthagini in Libya s. Africa conditae. — *sic volvere Parcas,* machinari, moliri. „Sic omnino fata *volvi* dicuntur; infra III, 375. sq. *sic fata deum rex Sortitur volvitque vices.*" *Wr.* Et hic cogitandum videtur de certo et praefinito fatorum cursu, quae undarum instar a flumine provolutarum se invicem sequuntur. Cf. supra ad v. 9. — 23. *veteris belli.* „Quaerunt Interpretes, an ex poetae an Iunonis persona *vetus* dicatur; sed *vetus* et *antiquus* saepe de re praeterita, sive nuper, sive aliquanto diutius ante acciderit, dicitur. Vid. ad Val. Fl. VIII, 9. et ad Ovid. Trist. III, 12, 1." *Burm.* De voc. *vetus* cf. Ovid. Met. I, 236. Nep. Eum. 11, 2. Suet. Vesp. 8., de voc. *antiquus* Ovid. Met. I, 116. II, 523. XV, 686. Trist. I, 5, 32. IV, 10, 94. Lucan. VI, 721. Val. Fl. II, 394. Cur autem saepius ita usurpetur adiect. *antiquus* quam *vetus,* ex natura utriusque vocabuli facile concluditur; *antiqua* enim sunt omnia, quae *ante* fuerunt, *vetera,* quae *diu* fuerunt. Cf. Fronto de differ. vocab. p. 2192. Doederl. Syn. IV. p. 83. sq. et Lindem. ad Plaut. Mil. III, 1, 156. — 24. *Prima,* prius, olim. Vid supra ad v. 1. — *Argi* pro Argivis. Cf. adnott. ad Ecl. I, 63. et IV, 58. — 25—28. „Versus in parenthesi esse positos puto. *Id metuens et belli memor, quod gesserat, — arcebat Troas.* Quum autem alias causas interposuisset, *iniquum Paridis iudicium, quo Iunonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum,* addit v. 29. *His accensa super,* super cetera, insuper, etiam his sibi factis iniuriis 25—28. inflammata, *arcebat Troas.*" *H.* „Parenthesis vix probabitur. Nam *bellum* ipsum causa odii habetur — contemplare formulam annectendi *Necdum etiam* — ad quam accedunt causae memoratae 25—28." *W.*

Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores:
Hic accensa super, iactatos aequore toto
Troas, relliquias Danaum atque immitis Achilli,

„Recte Wunderl. [cui etiam Iahn. adsentitur]. Est h. l. anacoluthon, inde ortum, quod poëtae animo hoc obversabatur: *Id metuens — arcebat Danaos Latio.* Sed ardore poëtico abreptus alia infert, oblitus coeptae orationis. Et quamquam v. 31. in viam, unde deflexerat, revertitur, tamen non licet cum his priora, id quod postularet parentheseos ratio, grammatice coniungere. Nec puto Virgilium, ut in V. L. statuit H. v. 23. et 24. [de quibus alii quoque temere dubitarunt; cf. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 83.] si retractare licuisset, deleturum fuisse; maior enim saepe vis in turbata oratione, quam in expedita. Similis est ratio IX, 359. sqq." *Wr.* — 26. *repostum.* Vid. adnot. ad Ge. III, 527. extr. — 27. De *Paridis iudicio* cf. Hom. Il. XXIV, 25. sqq. Eurip. Troad. 925. sqq. Hygin. f. 92. Lucian. D. D. 16. alii. — „*spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spreta forma* est Iunonis pulchritudo, pulchritudini Veneris posthabita; et quia id cum Iunonis iniuria factum, dixit plenius: *iniuria spretae formae.*" *H.* Quae verba, per copulam *que* cum antecedentibus iuncta, *Wr.* Qu. Virg. XXXIII p. 545. sic explicat: „iniustum in noto illo de forma certamine iudicium Paridis," h. l. comparans cum Ge. II, 242. III, 198. 158. IV, 481. Aen. I, 258. II, 722. III, 366. IV, 355. et similibus. „Formam adumbravit Statius Theb. I, 246., ubi Iupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saevae periit iniuria mensae.* Cf. Ovid. Fast. VI, 43. *Causa duplex irae: rapto Ganymede dolebam; Forma quoque Idaeo iudice victa mea est.*" *H.* — 28. „*Genus invisum,* propter Dardanum, Iovis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. — *rapti* (cf. V, 255.) *Ganymedis honores,* ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe." *H.* „Alii *rapti honores* iungunt; rectius *rapti Ganymedis;* et *rapti* cum contemtu dicitur, ut apud nostrates *entführt,* quod corrumpendi rationem involvit; magna autem est doloris et contemtus coniunctio." *Wr.* Cf. v. c. infra IV, 198. *Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha.* De raptu autem Ganymedis, quem plurimi Trois et Callirrhoes filium fuisse narrant, vid. Hom. Il. XX, 232. sqq. Apollod. II, 5, 9. et III, 12, 2. Ovid. Met. X, 143. sqq. Virg. ipse infra V, 254. sqq. alii. — 29. *super.* Wr. cum H. interpretatur per *insuper,* conferens Aen. VII, 462. ibique adnott. Possumus vero etiam sic construere: *super his accensa,* ut *super* sit praepositio, de cuius significatione huc pertinente dictum est ad Ge. IV, 559. Cf. etiam Ruddim. II. p. 326. Hanc alteram rationem praefert Graser., oppugnatus propterea ab Wr. Epist. ad Groeb. p. 25. — 30. „*reliquias Danaum,* a Danais et ab Achille relictos Troianos, qui Achivorum manus effugerant." *H. Relliquias* scripsi cum Codd. Pal. Leid. aliis. Ita idem Cod. Leid. Aen. II, 151. *relligio,* Medic. Aen. IV, 214. et alibi *reppuli,* Aen. V, 598. et alias *rettuli* exhibet etc. Cf. Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 584. sqq. *Danaum atque Achillis.* Copula interdum eam habet vim, ut per epexegesin (de qua vid. adnott. ad Ge. I, 498.) praegressae multitudinis notioni subiungat singula, quae prae ceteris excellere significentur. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 6., qui cum h. l. comparat Ge. IV, 14. Aen. VII, 535. VIII, 330. IX, 454. 811.; neque aliena sunt, quae Hand. Turs. I. p. 467. disputat. „Nomina *Danaum* et *Achillis* Graecos apte complecti apparebit comparanti Hom. Od. II, 344. *immitis* ingenium fortis herois designat, nec magis in contemtum

**Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum**

---

dicitur, quam *saevus Hector* v. 99. Add. de Aiace ὠμόθυμος apud Soph. Ai. 885." *W.* — De forma genitivi *Achilli*, quam praestantissimi libri tuentur, *Wr.* laudato Heinsio ad h. l., Erythraei Ind. s. v. *Ulyssei* et Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 163. sq. haec adnotat: „Nomina Graeca in ευς desinentia apud Dores terminabantur in ης, ut Τυδεύς — Τύδης, Ὀρφεύς — Ὄρφης, vid. Prisc. VI, 18, 92. Hinc exsistit Genit. in ου formatus sive primae, sive Aeoliensis tertiae declinationis. (Greg. Cor. p. 617. ed. Schaef.) Constat autem Aeolicam dialectum fere convenire cum Dorica. (Vid. etiam Fischer. ad Weller. T. I. p. 414.) Hinc orta Latina Genitivi terminatio *i*, quae res confirmatur eo, quod Plutarchus illam ipsam formam servavit vit. Marcell. 20. Οὐλίξου, τουτέστιν Ὀδυσσέως. Inde hoc intelligi arbitror, propriam eiusmodi nominum, qualia sunt *Achilles, Ulixes*, terminationem Genitivi esse *i*, Accusativi *en*. Eaque ratio constantissime servatur a Virgilio; nisi quod bis, sed certa quadam lege, *Achillis* admisit (vid. ad Aen. II, 476.) Contra quae per *eus* scribuntur, Genitivum mittunt in *ei*, Accusativum in *ea*. Ita fit, ut, quum ubique apud Virgilum *Terei — Terea, Nerei — Nerea* et similia invenias, (cf. Ecl. VI, 35. 42. 78. Aen. VIII, 383. X, 764. XI, 675.) nusquam tamen certa fide legatur *Achillei — Achillea, Ulixei — Ulixea*, quas formas, a Nomin. *Achilleus, Ulixeus* factas, praeter alios Horatius usurpavit. Hinc nego *Oili* infra v. 41. ferri posse, quum nulla alia forma huius nominis apud Latinos in usu fuisse videatur, quam *Oileus*; nec v. 120. aut VII, 249. aut IX, 501. ullus codex praebet *Ilioni*, sed omnes *Ilionei*, quod comprobatur per formam Accus. *Ilionea* I, 611., et *Ilioneus*, non *Iliones*, vocatur Virgilio I, 521. 559. VII, 212. IX, 569.; item *Idomeneus* III, 401. *Idomenei* XI, 265. et *Idomenea* III, 122." Quae Viri doctiss. disputatio nunc, ex omnibus partibus pertentata, tam vera mihi videtur, ut, quae Schneiderum aliosque secutus ad Ecl. VIII, 70. de forma *Ulixi* scripserim, retractanda censeam. — 31. *multos per annos*, i. e. per septem, ut H. docuit in Exc. II. ad I. III. — 32. *acti fatis*. „Quaerunt interpretes multi, quomodo *fatis* agi potuerint Troiani, quum antea ipse poëta nominasset iram Iunonis? Sed res facilis explicatu: namque *fata* sunt etiam quaecunque mala a deo aut dea quadam immissa. Sic etiam de voluntate Iovis Aen. IV, 110. *Sed fatis incerta feror*, i. e. incerta sum propterea quod, quae voluntas sit Iovis, nescio." *Ita Schirach.* p. 410. sq. — *maria circum*. Eadem praepos. postponitur etiam III, 75. VI, 329. Lucr. I, 935. Cic. N. D. II, 41, 105. Stat. Theb. III, 395. alibi. Cf. Hand. Turs. II. p. 68. et adnott. ad Ge. I, 161. — 33. „*molis*, molitionis, difficultatis; tam difficile erat, ut Troiani in Latium pervenirent ibique stirpis, ex qua Romani orituri essent, auctores fierent." *H.* Hac significatione voc. *molis* imprimis apud Tacitum legi, multis exemplis prolatis (Ann. I, 45. II, 78. XIII, 35. cett.) docet Boettich. in Lex. Tacit. p. 309. Velleius aliquoties (II, 95, 1. 97, 4. 115, 1. alibi) de *belli mole* loquitur. — 34. „Hic, ut in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia solverit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed, tempestate mox orta, a cursu avertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, deiicitur. Rerum autem ordinem ipsamque dictionem ad Homeri exemplum instituit Od. V, ubi Ulysses e Calypsus insula Ithacam petens, quum iam Phaeaciam in conspectu habet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum

Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
Quum Iuno, aeternum servans sub pectore vulnus,
Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem

---

h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. Cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suavitas." *H.* — 35. „*laeti*, alacres, Italiae, laborum finis, tum tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394. 395. Sed habuit poëta ante oculos Odyss. V, 269. γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς." *H.* „Post *laeti* distinguitur in Med. Spectat *laeti* et ad praegressa et ad sequentia; itaque consultius est nulla hic interpunctione uti; vid. ad IX, 243. Vividiorem autem quum istius navigationis imaginem edere voluerit poëta, et vela inflata et ipsum navis per mare cursum commemorat." *Wr.* — *spumas salis aere ruebant.* Cf. locus parallelus X, 214. *campos salis aere secabant* et Val. Fl. I, 687. *volat immissis cava pinus habenis, Infinditque salum, et spumas vomit aere tridenti. Sal* pro mari positum redit etiam infra v. 177. III, 385. V, 845. 866. VI, 697. alibi. — „*aere*, aerata, navi; sic et *puppes aeratae* et *aereae*, ut Aen. V, 198." *H.* Cf. Tibull. IV, 1, 173. *aere pontus confinditur.* (Similiter de aratione loquitur poëta noster Ge. I, 50. *ferro quum scindimus aequor.*) — „*ruebant*, secabant, [potius sulcabant, *Wr.*] ut terra *ruitur*, sulco facto eruitur." *H.* Cf. infra v. 88. ibique adnott. — 38. *Aeternum vulnus*, qui v. 25. *saevi dolores*, dolor de iniuria, et cum dolore ira; ita Gr. ἕλκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. V, 281. sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poëta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286—320." — *sub pectore.* Ita XII, 160. de *tristi vulnere mentis* sermo est, et Ovid. Met. IX, 540. canit: *quamvis animo grave vulnus habebam.* — 37. *Mene incepto desistere* etc. Male H. (in minore edit.) signum exclamationis pro interrogationis signo post *regem* posuit. Apertum est enim, Iunonem indignabundam se ipsam interrogare, cur Aeneae perdendi consilio desistens, vel nihil certe faciens, quo iuvetur, illum in Italiam tendere tranquille patiatur. Similem, sed querentis, interrogationem per infinitivum expressam infra legimus v. 97. Cf. de hac interrogandi ratione Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 10. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 73. Ramsh. §. 168. 6. Krüger *Untersuch. a. d. Gebiete d. Lat. Sprachlehre.* Fasc. I. p. 17. sqq. Stallbaum. ad Rudd. II. p. 226. — 38. *Teucrorum regem*, i. e. ducem, principem. Sic etiam infra v. 543. et alibi. — *Italia avertere.* Cf. Ge. II, 172. — 39. Iahn. male interrogandi signum posuit post *fatis*, quum „Iuno indignabunda haec interroget, quod sequentia doceant." Immo ironica est obiectio, quam ipsa sibi facit deorum regina, et ad quam ipsa statim respondet nova interrogatione. Ita multo fortius et vividius procedere orationem, quisque videt. *Quippe* autem haud raro ironiae inservit, ut Aen. IV, 218. Cic. Mil. 12, 33. *movet me quippe lumen curiae.* Plaut. Epid. V, 1, 12. *Habe bonum animum.* EP. *Quippe ego, quoi libertas in mundo sita est*, et alibi. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 4. Passov. ad Pers. Sat. I, 88. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 21, 48. — *vetor*, prohibeor, mihi interdicitur; ut ap. Cic. Lael. 22. extr. *Acta agimus: quod vetamur veteri proverbio.* Nep. Hamilc. 3, 2. *Ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse*, alibi. — 39. sqq. „Potuit tamen Pallas, (et quanto magis ego, v. 46.) contra fata (h. e. quamquam faustus reditus fato erat destinatus) Achivorum classem coelesti igni comburere et fluctibus opprimere, unius Aiacis ulciscendi causa. Ab Euripide

Argivûm atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates evertitque aequora ventis:
Illum, exspirantem transfixo pectore flammas,
Turbine corripuit scopuloque infixit acuto.

---

haec sumta esse, Macrob. Sat. V, 22. monet. Locus est in Troad. v. 77—86.; videntur etiam versus 23. sq. Virgilio ante oculos fuisse. Fabulae fundus est in Homero Od. III, 135. sq. et multo magis IV, 499. sqq.; sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem — Turbine corripuit.*" Haec *H.*, qui praeterea confert Quint. Cal. XIV, 420. sqq. Lycophr. Cassandr. 392. 93. et Hygin. f. 116. *Pallasne* pro: nonne Pallas. Interdum enim *ne*, quae natura sua negativa est particula, etiam in eiusmodi interrogationibus ponitur, quae affirmativam exspectant responsionem, imprimis si Verbo primario enunciati adfigitur. Cf. Heusing. ad Cic. Off. III, 17, 68. Gernh. ad Cic. Off. I, 17. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 12, 33. Beier. Exc. XI. ad Cic. Off. I, 11. p. 336. Kühner. ad Cic. Tusc. II, 12, 27. Ochsner. Ecl. Cic. p. 102. Orell. ad Cic. Mil. 14. p. 86. (Ramsh. §. 174. I. 2.) Billroth. §. 349. Zumpt. §. 352. — 40. *ipsos*, Argivos, Graecos, ἐπιβάτας, qui opponuntur classi. Ita etiam apud Homerum αὐτοί; v. c. Il. XIV, 47. πρὶν πυρὶ νῆας ἐνιπρῆσαι, κτεῖναι δὲ αὐτούς. Cf. etiam Il. XI, 525. XXI, 524. et similes loci. — 41. „*Unius ob noxam*, quum antea Achivis esset studiosissima: ob *Aiacis, Oilei f.*, insanam libidinem, qui stuprum Cassandrae intulerat in Minervae templo, in conspectu ipsius deae. (Cf. infr. II, 403.) Facinus hoc honeste, graviter tamen, declaratur per *noxam* et per *furias.*" *H.* *Unīus* ut supra v. 16. *illīus.* „*Oilei* Serv. Oilei filii interpretatur [de qua ellipsi notissima cf. Ruddim. II. p. 41.]; sed et *Aiax Oileus* pro *Oilides* saepe dicitur, ut Ovidio Met. XII, 622. Vid. quae diximus ad Gratii Cyn. 103." *Burm.* Med. *Oili*; sed vid. supra ad v. 30. — 42. „En exemplum deae fulmen moderantis. Sed talia iam vulgata sunt, cf. IV, 120.; res etiam in gemmis obvia. [De diis fulmen iaculantibus H. in Exc. ad h. l. scripto conferri iubet Cuper. Harpocr. p. 100. Burm. in Iove Fulguratore c. 15. et Winckelm. Monum. ant. ined. T. II. c. 2., quibus Wr. addit Wagner. ad Val. Fl. I, 116. et IV, 670.] Ad poëtae locum cf. Quint. Cal. XIV, 445. sqq. 508. 532. et Serv. ad h. l." *H.* — *Ipsa.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 39. — *iaculari* verbum sollemne de fulmine, quippe quod rei vehementiae iam sono optime respondeat. Cf. Aen. II, 276. Hor. Od. I, 2, 2. (*Pater*) *rubenti Dextera sacras iaculatus arces.* Ovid. Am. III, 3, 33. *Iuppiter igne suo lucos iaculatur et arces.* Val. Fl. IV, 671. *virgo* (Pallas) *Fulmineam iaculata facem.* — 42—45. „Facta per tempestatem navium dispersione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260.) promontorium, Aiax ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellae vi scopulo etiam illisit. Commentarii loco esse potest Senecae imitatio in Agamemnone 528. sqq. Adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547. sqq." *H.* — 43. *disiecit rates.* Cf. infra v. 128. et 70. — 44. *exspirantem flammas*, fulmine ictum et animam efflantem. Pluralis multos et crebros ignes indicat, ut Ge. I, 473. Aen. I, 727. II, 478. III, 574. IV, 567. cett. Cf. Wagn. Qu. Virg. p. 410. et quae ad Ecl. X, 76. et alibi adnotavimus. — 45. *infixit.* „*Inflixit*, lectionem quorundam MSS. [Pierii et ed. Iunt.] facile praetulissem, et quod statim praecesserit *transfixo*, unde evadit inconcinna cognatae dictionis repetitio et quod etiam Aen. X, 303. *Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo;*

Ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
Et soror et coniunx, una cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adorat
Praeterea, aut supplex aris imponet honorem?
Talia flammato secum dea corde volutans

---

si Sidon. Apoll. V, 197. haud tueretur vulg. scripturam *fixusque Cepharei Cautibus, inter aquas flammam ructabat Oileus;* et condonanda est repetitio carmini non ultimam manum passo." *Wakef.* Praeterea etiam *acuto scopulo infigendi* voc. accommodatius videtur, quam *infligendi.* Cf. Ovid. in Ibin 341. Ennius p. 274. Hessel. aliique loci a Gronov. Obss. IV, 8. et Heins. ad h. l. et Ovid. Fast. III, 599. prolati. — 46. 47. „Cf. Aen. VII, 304. 307—310. *incedo,* h. e. quae sum; sed illud maiore cum dignitate. Incessus dearum, imprimis Iunonis, satis notus. Propert. II, 2, 6. *incedit vel Iove digna soror,* h. e. tamquam altera Iuno." *H.* Wr. laudat Markl. Epist. p. 81. et Lenz. ad Stat. Silv. I, 2, 98. — *divom regina,* tamquam Iovis uxor. Ita etiam apud Graecos, v. c. Pind. Nem. I, 39. (59.) θεῶν βασιλέα vocatur, quia Iupiter est Ζεὺς βασιλεύς. — „*Iovis soror et coniux* ex Homerico κασιγνήτην ἄλοχόν τε, Il. XVI, 432." *H.* Cf. praeter alios Senec. Agam. 340. *Ades, o magni soror et coniux, Consors sceptri, Regia Iuno.* — *coniunx.* Ita ubivis Med. Cf. Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 463. sq. — *tot annos,* per tot annos. Vere enim Serv. ad h. l. „*Tot annos* continuationem significat; *tot annis* intervallum." Cf. Ramsh. §. 135. 3. Zumpt. §. 395. Billroth. §. 168. not. Reiicienda igitur paucorum librorum lectio *tot annis.* — 48. „Praeclare ad invidiam *bella gero,* pro eam perdere cupio." *H.* — „*Et quisquam,* vid. Not. ad Ge. II, 433." *W.* — Wr. in Qu. Virg. XXXV. p. 559. hunc locum comparat cum XII, 645. *Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?* — *numen Iunonis,* cum singulari vi et gravitate, pro *me.* Vid. adnott. ad v. 8. — „*adorat — imponet* optimorum est librorum (Med. Rom. aliorum) lectio; alii praebent *adoret — imponat,* quod Burm. defendit. Sed recte Heins., H., Iahn. (qui tamen vulgarem in contextu servant), Wr. alteram praeferunt, et *Wr.* quidem haec adnotat: „Orta lectionis diversitas e diversa horum verborum terminatione *at—et;* vid. Qu. Virg. VI, 1. Forma orationis illustrata est Q. V. XXXI, 2, c. et XXXV, 7, b. Indicativus in tali interrogatione mirantis est vel indignantis, Coniunctivus dubitantis; ille igitur ponitur, ubi significamus, de quo loquamur, id fieri quidem vel fieri posse, sed mirari nos, quod fiat; hic autem indicat, non credere nos, aliquid fieri. Eleg. in obit. Drusi v. 7. *Et quisquam leges audet tibi dicere flendi?* Ovid. Am. III, 8, 1. *Et quisquam ingenuas etiamnum suspicit artes?* ad quem v. plura congessit Heins. Futurum *imponet* quare a multis librariis in Praesens mutatum sit, facile apparet; non aeque, quomodo Praesens in Futurum mutari potuerit. Diversa autem Tempora posuit Virgilius, quod *praeterea adorat* idem est quod *adorabit;* cf. quae de partt. *iam* et *mox* notavi ad Ge. I, 450. *Praeterea* hic i. q. *posthac;* similiter de tempore Ge. IV, 502. *neque illum--praeterea vidit.*" — „*honos,* sollemne poëtarum de sacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt [vid. adnott. ad Ge. III, 486.] Expressit versum Ovid. Am. III, 3, 33. *Et quisquam pia tura focis imponere curet?* Iam vides, *honorem* plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus adiecto *supplex,* vocabulo religioso, quod omnino, ut *supplicare,* ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis." *H.* — 50. „Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poëta ante oculos Il. XIV, 230. sqq., ubi Iuno Somnum adit." *H.* — *flammato,* ira. Imitatus

Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes, magno cum murmure montis,
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Aeolus arce,

---

est h. l. Statius Theb. I, 249. sq. ***Flammato versans inopinum corde dolorem Talia Iuno refert.*** — 51. 52. „***Nimborum,*** h. e. ventorum, qui perturbati aëris, repentinarumque ac praecipitum pluviarum causae sunt. — *feta* poëticum, ut *gravida,* cf. IV, 229. plena *austris,* omnino ventis, sed *austri* sunt saevissimi in mari mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur.“ *H.* ***Nimbus,*** de quo vocabulo cf. Doederl. Synon. II, p. 88., secundum Isidor. Orig. XIII, 10, 3. p. 1146, 17. „est densitas nubis intempesta et obscura“ (cf. Aen. II, 615. III, 198. VIII, 392. 608. XII, 416.); hic vero pro vento, procella, positum videtur, quae nubes cogit et impellit. — *fetus* eadem metaphora pro *plenus* positum legitur etiam inf. II, 238. Sil. XVII, 452. *colla serpentis feta veneno,* alibi. — „*Aeoliam venit,* h. e. in unam ex Aeoliis seu Vulcaniis vel Liparaeis, fortasse in ipsam Liparam. Cf. Aen. VIII, 416. 417. Tum adi Odyss. X, 1. sq.“ *H.* Homerus insulae Aeoliae situm non accuratius indicat; Romani vero septem vel novem insulas illas, quae prope septemtrionale Siciliae litus iacent, illis nominibus appellarunt, quippe quae omnes sint Vulcaniae, ignes autem e terra erumpentes et tempestates res arcte coniunctae esse soleant. Cf. Strab. VI. p. 424. Diod. Sic. V, 7. Plin. H. N. III, 9, 14. et Heynii Exc. I. ad h. l. — 52—56. „Aeolus inclusos tenet ventos. [Cf. Ovid. Met. I, 262. IV, 663. XI, 431. et multi alii poëtarum loci.] — *vasto antro;* naturale enim est, vaporem et spiritum per loca concava (subterranea) concitari, sicque fieri ventum. Cf. X, 54. Vid. Senec. Qu. nat. VI, 18.“ *H.* — 53. Omnia verba sunt delecta et cum singulari vi et gravitate posita; imprimis autem hic versus pingentem habet numerum, quo quasi ventos luctantes ipsi videmur audire, id quod iam Schirach. p. 479. sq. admonuit. — *luctantes,* prorumpere conantes et laborantes, sed coërcitos. — *sonoras,* strepentes. Exprimit hoc epitheton Homeri θύελλα ἠχήεσσα. Ita etiam XII, 139. *flumina sonora* commemorantur, ut apud Homerum Il. I, 157. θάλασσα ἠχήεσσα. *Sonoram tempestatem* etiam Val. Fl. I, 667. dixit. — 54. „*frenat,* tenet, cohibet. — *vincula* per *carcerem* declarantur; non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.“ *H.* Cf. Ovid. Met. XIV, 224. ***Aeolon Hippotaden cohibentem carcere ventos.*** — 55. „Optime iunges: ***fremunt cum murmure montis.*** Certe ***murmur montis*** recte iungitur: nam, quae oculorum auriumve sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. Cf. inf. v. 124. Praeivit autem nostro Lucret. VI, 196. ***Speluncas — venti quum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi;*** Virgilius vero Statio Theb. I, 346. ***Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant*** etc. item Valerio Fl. I, 574. sqq. imprimis 591. sqq.“ *H.* — „***cum murmure,*** i. e. ita ut murmuret; cf. not. ad Ge. II, 424. ***montis*** autem cum ***murmure*** iungendum esse, intelligitur ex v. 245. ***Unde per ora novem, vasto cum murmure montis, It mare proruptum.*** Ex eodem versu huc illatum *vasto* in aliis libris.“ Haec ***Wr.,*** qui propterea commata posuit post ***indignantes*** et ***montis,*** a me perspicuitatis causa servata. Ita etiam Hand. Turs. II. p. 154. h. l. rectissime interpretatur: „ita ut magno murmure resonaret mons.“ Schirach. vero p. 501. defendit vulgarem explicandi rationem: venti cum magno murmure fremunt circum claustra montis. Fremunt autem ***circum claustra,*** spiracula, erupturi. Cf. Stat. Theb. I, 346.

Sceptra tenens, mollitque animos et temperat iras;
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque et montis insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

---

iam claustra rigentis Aeoliae perculsa sonant. Claud. R. Pros. I, 73. *si forte - ahenos Aeolus obiecit postes - - et fractae redeunt in claustra procellae.* Vid. etiam similis locus Aen. XI, 297. sqq. — 56. 57. „*Celsa* in *arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, infra v. 140. *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Od. X. pr. habet regiam Aeolus, ut et apud Quintum l. c. 475. — *mollit animos*, domat, δαμᾷ, h. e. reprimit ac coërcet eorum impetus, *iras*, furores.“ *H.* — „*animos*, naturam ferocem et cupiditatem atrociter erumpendi vehementem. Rebus inanimis tribuuntur *animi* et VII, 383., sed alio sensu.“ *W.* Sunt etiam, qui *animos* pro ventis positos existiment, contra quos bene disputat Schirach. p. 331. sq. — 58. „*Ni faciat — quippe ferant* exquisitius, quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant utique*, δή, δή ῥα. Etiam pedestris oratio, mutato ordine: *quippe, ni faciat, ferant.*“ *H.* Exspectaveris *ni faceret—ferrent.* Sed vid. VI, 292. XI, 912. et cf. Ramsh. §. 193. not. **). p. 857. — „*profundum coelum*, altum, vid. ad Ge. IV, 222. [et Ecl. IV, 51.] Habuit poëta ante oculos Lucret. I, 279. 280. *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.*“ *H.* — „*verrere* cum insigni vi pingendi de ventis, qui omnia secum abripiunt et quasi vacuis locis relictis trahunt.“ *Schirach.* p. 628. Cf. Ovid. Met. VI, 706. (Boreas) *Verrit humum.* Lucan. V, 572. *Cori verrunt mare.* Ceterum idem Schirach. p. 546. verissime scribit: „Reprehenditur hic locus in Parrhasianis T. I. p. 22. et quaeritur, quo laturi sint venti coelum. Sed ego respondeo, de ea re ipsos ventos interrogare Parrhasium debuisse. Profecto qui tales imagines non capit, eum refutare piget. *Secum ferre* nihil aliud est, nisi imago ventorum rapidorum, qui, dum destruunt, secum ferre res videntur.“ — 61. *Hoc metuens*, non ut supra v. 23. *Id metuens.* Discrimen utriusque loci Wr. Qu. Virg. XVII. p. 455. sic exponit: „Illud *Id metuens* dicitur de eo, qui metuit incerto tempore futura; hoc autem *Hoc metuens* de eo, qui metuit statim futura; constat enim *Hic* Pron. dici de re praesenti, vel modo instante; illud est: *ob talem metum*; hoc: *ob hunc metum.*“ — *molem et montes altos*, ἓν διὰ δυοῖν, molem altorum montium. Cf. adnott. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Ge. I, 335. cett. — *insuper* H. explicat per *praeterea*; rectius *W.*: „*insuper* (ὕπερθεν) imposuit idem quod *super imposuit*, ut III, 579. dixisse poëtam manifestum est. *insuper* pro praeterea, hac sententiarum iunctura, languere mihi videtur, et positura verborum offendit.“ — Cf. etiam infra III, 578. et Drakenb. ad Liv. XXI, 1, 5. — 62. „*foedere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu.“ *H.* *Foedera* imprimis certas et immutabiles naturae leges significant, quare apud Ovid. Met. X, 353. de *naturae foedere* sermo est. Cf. etiam ibid. II, 757. V, 532. (ibique Bach.) Lucr. V, 922. Prop. III, 19, 11. (s. III, 20, 21.) Tibull. IV, 13, 2. cett. imprimisque Ge. I, 60. et quae ibi adnotata sunt. — „*premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare, modo coërcere (v. 54. *frenare*), modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. — *iussus*, a Iove. Cf. 77.“ *H.* Wakef. ad Lucr. V, 922. temere coni. *iustus.* — 64. „*Ad quem* etc.,

Aeole — namque tibi divom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento —
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penatis:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diversos et disiice corpora ponto.

---

i. e. quem allocuta est; vid. adnott. ad X, 742." *Wr.* Serv. et Charisius p. 239. *ad* per *apud* explicant, quod probare videtur Hand. Turs. I. p. 93. — 65—69. „*Aeole; namque* — poëtica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ, v. c. Il. XXIV, 334., ubi cf. Ern.) [cui loco Wr. addit Pind. Olymp. IV, 3.] prosaicam formam in causa reddenda relinquit, et simul orationi vehementiam affectus conciliat; *Aeole*: quandoquidem *tibi Iupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc, ut possis* tempestates excitare et sedare. — *incute vim ventis* — *ponto*, concita ventos, *ut aut obruatur fluctibus classis mihi invisa*, aut disiiciatur." *H.* — *dedit mulcere* Graeca constructio pro dedit potestatem mulcendi, de qua infra ad v. 319. accuratius dicetur. *mulcere*, i. q. placare, mitigare, reprimere, ut infra v. 157. *pectora mulcet*. — „*tollere* eos *vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. Sumtum ab Ennio Annal. XVII. Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant*. Cf. etiam Odyss. X, 21. 22." *H.* Palat. et Hamb. II. cum Donato et Acrone *ventos*; sed verissime *Wr.*: „Ipsa verborum collocatio, etiam in poëta minime negligenda, ostendere videtur, *vento* legendum esse. Si *ventos* scripsisset Virgilius, haud dubie cetera ita composuisset: *Et fluctus mulcere dedit, et tollere ventos*; nihil reveritus syllabam brevem *in dedit*. At vix Latinum *tollere ventos* hoc quidem sensu; vid. Fr. Aug. Wolf. Analect. lit. Fasc. I. p. 189." Eo usitatius vero *fluctus tollere* de vento. Cf. infra v. 103. Hor. Od. I, 3, 14. Val. Fl. I, 601. II, 508. aliosque locos a Burm. prolatos. Ceterum verba *namque* — *vento*, Iahnii exemplum secuti, lineolis, quae parenthesin indicarent, inclusimus. Verissime enim *Iahn.*: „quam (parenthesin) si cum H. ad v. 12. (qui sibi ad v. 475. contradicit) Bentleio ad Hor. Sat. II, 4, 65. Husehkio ad Tibull. I, 6, 39. et II, 5, 113. aliisque reieceris, etiam universa interpungendi ratio, qua nunc utimur, mutanda est." — 67. *navigat aequor*. Verba intransitiva apud Romanos non minus quam apud Graecos interdum cum accusativo obiecti construi inter omnes constat. W. comparat infra v. 524. *Troes ventis maria omnia vecti*. Adde III, 192. *Vastumque cava trabe currimus aequor*; Cic. Fin. II, 34, 112. *quum Xerxes mare ambulavisset, terram navigasset*, et similes locos. Cf. Ruddim. II. p. 221. et 285. Ramsh. §. 132. — 68. *Ilium in Italiam portans* cett., in Italia novas sedes quaerens, ibique novum regnum conditurus, quod continuatum regnum Troianum haberi possit. Per *victos Penates* novus cultus deorum in Italiam invehendus intelligitur; *victi* autem vocantur, quod Troiam tueri non potuerant. H. conferri iubet infra VIII, 12. et Ovid. Fast. IV, 251. *Quum Troiam Aeneas Italos portaret in agros*. Vide etiam eiusd. Epist. VII, 51. *Ilion in Tyriam transfer felicius urbem*, et infra Aen. VIII, 36. De *Penatibus* alio translatis cf. Ovid. Metam. III, 539. *Hac Tyron, hac profugos posuistis sede penates*, et quae supra ad v. 6. adnotata sunt. — „*Incute*, ut iniicere, immittere, *vim*, violentiam, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius. Concita ventos vehementiores. [Sunt enim, qui *ventis* sextum casum esse opinantes male explicent: incute Troianis vim per ventos.] Servius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram*. — *submersas obrue* [i. e. submerge et obrue] gravius quam submerge." *H.* — 70. „*age diversos*, [per Synesin, nam antea de navibus sermo erat, unde etiam vulgaris lectio orta *diversas*, quam

Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae;
Quarum quae forma pulcherrima Deïopea,
Connubio iungam stabili propriamque dicabo,

---

praeter plures Codd. deterioris notae, Donatum ad Ter. Andr. II, 1, 28. et Schol. Lucani IV, 457. etiam Wakef. ad Lucr. V, 413. agnoscit.] dissipa, disperge per diversa, ut Serv., et *disiice corpora*, h. e. eos, sed praeclare *corpora*, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. v. 118. 128. 129." *H.* *Corpora* enim haud raro pro ipsis hominibus (personis) ponuntur; (cf. infra II, 18. Ovid. Met. III, 58. Tibull. I, 9, 74. IV, 4, 10. Sil. VI, 572. Val. Fl. II, 653. Pedestrium scriptorum locos congestos vide in Kreysigii Glossar. Liv. p. 148. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 133.) imprimis si illi iam mortui cogitantur. (Cf. infra VI, 303. 306.) Vid. etiam adnott. ad Ge. III, 69. Ceterum Wakef. l. l. *ponto* etiam ad *obrue* et *age* vult referri, sic distinguens: *subm. obrue puppes, Aut age diversas, et disiice corpora, ponto.* — 71. „Locus expressus ex Il. XIV, 267. sqq. Alias Iunoni Charites vel Horae adsunt, h. l. Nympharum chorus, quod observandum." *H.* — *bis septem.* Solent enim poëtae numeros maiores ita circumscribere per adverbia multiplicativa. Cf. Ecl. I, 44. Aen. I, 381. 393. II, 126. V, 561. Hor. Epist. II, 1, 23. *bis quinque.* I, 20, 26. *quater undeni.* II, 1, 24. *bis quinque viri.* Ovid. Fast. III, 163. *decies seni.* Ovid. Met. II, 497. *ter quinque,* multique alii loci, et vid. Ramsh. §. 156. not. 4. — 72. *Deiopea* cum Iahn. et Wr. edidi, optimorum Codd. (Med. Rom. aliorum) Servii et Donati (ad Ter. Phorm. Prol. 3.) auctoritatem secutus. Vulgo *Deïopeiam,* minus exquisite. — 73. „Verba *stabili propriamque dicabo,* h. e. dabo, simpliciter, ad ornatum et declarationem verborum refer *connubio iungam.* Idem versus IV, 126. legitur. Aemulatus poëta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν." *H.* Sententia haec est: Legitimo connubio Nympham tecum iungam, ita ut numquam tibi rursus eripiatur; non ad tempus tantum tibi dabo (quemadmodum, ut hoc utar exemplo, Venus Paridi dedit Helenam), sed tamquam perpetuam vitae sociam. Hoc autem promittit Iuno Pronuba. De voc. *propriam* Burm. conferri iubet Salmas. Exercitt. Plinn. p. 176. *Wr.* longa adnot. docet, falsum esse, quod Ramsh. in Gr. Lat. p. 723. et Vir doctus (idem Ramsh.?) in Ephem. lit. Ien. a. 1826. ch. 132. asseveret, *connubium* correpta altera syllaba active et de viris, eadem producta passive et de feminis usurpari; cui opinioni adversentur loci Aen. IV, 213. 316. IV, 535. VII, 96. Praeterea mirum esse dicit, si illius formae *connūbium* unum accusativum pluralis (Aen. III, 319. IV, 213. 316. 535. IX, 600. XII, 42.) alterius *connŭbium* solum dativum et ablativum (Aen. I, 73. III, 136. IV, 126. 168. VII, 96. 253. 333. XII, 821.) usurpaverit poëta; immo quum nusquam inveniri videatur certum correptae syllabae exemplum, quod nisi ex posteriore parte pentametri elegiaci proferri non possit, consultius esse statuere, illam syllabam numquam corripi, sed in his omnibus locis tribus syllabis *connubjo, connubjis* pronuntiandum esse, quod iam H. et Hermann. Elem. doctr. metr. p. 63. censuerint. Addit denique Vir doctiss.: „Sed erit fortasse, qui miretur, quod, quum durior haec ratio videri possit - -, non *coniugii* vocabulo, quam *connubii,* eiusmodi locis uti poëta maluerit. Causa est iam a veteribus laudata in Virgilio sermonis proprietas. *Connubium* enim proprie dicitur de ineundo legitimo matrimonio, *die Anknüpfung ehelicher Verhältnisse im Roem. Sinne,* vid. Aen. I, 73. III, 136. IV, 126. 213. 535. etc. cf. Creuzeri *Abriss d. Roem. Antiqu.* §. 57.; *coniugium* de iuncto quovis matrimonio, *die Ehe selbst,* sive *das eheliche Verbundenseyn,* vid.

Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divom,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,

Ge. III, 275. Aen. IV, 48. 172. 431. Et contrahitur matrimonium per *connubium*, non per *coniugium*; nec *coniugium* sed *connubium* est in parte civitatis Romanae, *connubii* ius, non *coniugii* habere cives Romani dicebantur. Hinc etiam oriens iure matrimonii cum aliquo affinitas *connubii* nomine appellatur, ut Aen. IX, 600. XII, 42.; *coniugium* autem sola viri et feminae societas; quare *coniugium* etiam i. q. *vir* vel *uxor*, ut II, 579. III, 296. XI, 270.; hinc etiam *dare coniugium*, ut *dare uxorem*, item *abnegare*, cf. VII, 423. 433. Ceterum negligi interdum a poëtis hoc, quod indicavi, discrimen, nemo mirabitur. Honestum *connubii* nomen rei turpi praetenditur Aen. III, 319. IV, 168. 316.“ — 74. *omnes ut tecum* etc. Homeri (Od. V, 210.) ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα. — 77. „*Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. Tu ipsa videris, an recte haec a me postules. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de Aeoli audacia v. 130. sqq. Simplicius Homerus Il. XIV, 196. Αὔδα, ὅ,τι φρονέεις· τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγεν.“ — *iussa capessere*, accipere et exsequi. Sic apud Plautum Trin. II, 2, 19. *capessere imperia*. — 78. „Verba hanc sententiam fundunt: tuae erga me gratiae debeo hoc ventorum regnum, quod mihi a Iove impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poësi per istud: *epulis accumbere divom*; ut de Somno Homer. l. l. v. 241. εἰλαπινάζων. [„Duplici enim ratione divinos honores meremur, Dearum coniugio et convivio Deorum.“ *Serv.* Cf. etiam Ecl. IV, 63.] Obscuriorem aliquam fabulam subesse necesse est; antiquiores poëtae, qui aërem per Iunonem declararunt, eius beneficio Aeolum deum factum narrasse videntur; aër autem concitatus ventos creat. Certavit cum Homero l. l. Il. XIV, 238., ubi Iuno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit. — *tu concilias, das*, pro praeteritis; conciliasti mihi voluntatem Iovis, ut ab eo regnum ventorum acciperem.“ *H.* Verius *W.*: „Praesentia sunt significantiora. Tribuitur Iunoni, quod etiam tum fiebat.“ *tu sceptra Iovemque concilias*, i. e. tu mihi das sceptrum (regnum) meum et Iovem clementem, benignum reddis. Ceterum *tu das accumbere* eodem modo dictum, ut supra v. 66. *dedit mulcere*, apud Liv. XL, 47, 5. *Legati petierunt a praetore, ut bibere sibi iuberet dari.* Liv. I, 54, 9. *patuit fugere* et similia. Cf. infra ad v. 319. — 81—83. „Haec eadem ap. Quintum l. l. v. 479. sqq. Aeolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίᾳ δ' ἔρρηξε κολώνην. (non male epitheton adiecit Maro *cavum* montem, propter antrum.) Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, uno ictu latere montis percusso, perrupto ac patefacto. Ita *in latus* est pro in latere, ut inf. v. 114. *Unam — in puppim ferit.* Simplicior Homerus Od. V, 291. sq., nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis institit: *dubiamque iugo fragor impulit Oeten In latus*, Theb. I, 119.“ *H.* Immo aliter locum capiendum esse, vel hic Statii locus (*dubiam iugo Oeten*) Heynium docere poterat. Quum enim non scriptum sit *conversam cuspidem impulit in latus*, sed *conversa cuspide cavum montem impulit in latus*, sententia haec esse

Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes coelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra:
Intonuere poli et crebris micat ignibus aether;

---

debet: ictu sceptri partem montis in latus versus protrudit, ut foramine, hiatu facto, omnes venti simul prorumpere possint. Ita iam Burm. locum videtur intellexisse, haec adnotans: „*Cavum montem*, i. e. antrum; s. eius claustra in latus impellens, aperuit antrum, portam in latus impellens. - - *Impellere* vero proprie de maiori vi, qua ianua convellitur. Vid. Val. Fl. I, 273. et 609. Ovid. Am. I, 6, 51. et ad Petron. c. 16.“ — „*conversa cuspide*, hastae, quae diis pro sceptro est; hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.“ *H.* *ac*, i. e. ac statim. Nam „imprimis frequens est, Wagnero auctore Qu. Virg. XXXV, 6., copulae usus, quum properatur ad sequentia aut celeriter aliquid fieri indicatur.“ Cf. Aen. II, 692. V, 502. sqq. 857. VIII, 520. XI, 296. etc. — *velut agmine facto.* Agmen interdum dicitur de rebus magna copia et cum furore quodam proruentibus. Sic Ge. I, 322. *agmen aquarum* pro densissimo imbre commemoratur. — 84. *Incumbere* imprimis de rebus gravibus et molestis dicitur, quae prementes, vexantes per longius tempus alicui rei insident. Cf. Ge. II, 377. *gravis* (molesta) *incumbens scopulis arentibus aestas.* Iuven. VI, 292. *saevior armis Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.* Hor. Od. I, 3, 30. *febrium terris incubuit cohors.* Lucr. VI, 1142. (mortifer aestus) *Incubuit tandem populo Pandionis.* — „*a sedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo: inf. II, 419. *imo Nereus ciet aequora fundo.* [„Vid. Gronov. Diatr. in Stat. S. p. 15.“ *Wr.*] Sequitur tempestatis descriptio, omnium fere post Virgilium poëtarum imitatione nobilitata, in qua observandum, quomodo omnia sint ad terrorem et admirationem narrata.“ *H.* *ruere* pro *eruere*, ut apud Lucr. VI, 727. *Quom mare, permotum ventis, ruit intus arenam*, supra v. 35. Ge. II, 308. alibi. Imitatur h. l. Silius IX, 492. *ventis positus custos, cui - - coelumque ruentes Eurique et Boreae parent Corique Notique.* — 87. „Laudat Servius ex Pacuvio in Teucro: *armamentum stridor et rudentum sibilus;* funium nauticorum. — 88. 89. Odyss. V, 293. σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ᾽ οὐρανόθεν νύξ. cf. Odyss. IX, 66—69. et inf. III, 198., ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes.*“ *H.* „In hoc versu studio literam caninam esse in singulis verbis, ut horrorem exprimeret, observarunt Pontanus et Corradus; et modo v. 83. et infr. v. 296. 422. 572. II, 5. 655. IV, 178. et alibi idem factum videbis. Vid. ad Phaedr. II, 5.“ *Burm.* — *Eripiunt - - - ex oculis.* Cf. Lucr. I, 219. *Ex oculis res quaeque repente erepta periret.* — „*subitae* scripsisse Virgilium, exploratum habet Wakef. ad Lucr. I, 1109.“ *Wr.* — *incubat*, ut modo *incumbere.* „Est vero imago horrida sistens densam et quasi impressam, arcte inhaerentem mari caliginem.“ *Schirach.* p. 451. — 90. *poli*, coelum. Cf. infra v. 608. II, 251. III, 589. IV, 7. V, 721. cett. et quae de *axi* ad Ge. II, 271. adnotavimus. — „Nobbius in Syntagm. locc. parall. p. 128. cum Codd. Sprot. Hamb. I. et ed. Ven. *et* omisit, quoniam maior sententiae sit vis, si omittatur, quam si addatur copula. 'Haec iam H. monuerat, qui tamen recte addidit: „„Infinita loca in poëta sunt, ubi aurium iudicium aut sententiae vis postulant, ut eiiciatur copula, quae tamen tuta latet

Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
Ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis,
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!
Saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens

---

sub codd. praesidio ac tutela. Retinenda igitur est copula, quam etiam v. 2. et 380. poëtae reddidimus.““ Haec *Iahn.*, a quo non dissentit Wr., eiusmodi asyndeton, quale hoc sit: *ponto nox incubat atra: Intonuere poli: crebris micat ignibus aether*, prorsus a more Virgilii abhorrere iudicans. Praeter omnes fere Codd. etiam Schol. Crucq. Hor. Od. I, 34. copulam agnoscit. — *micat ignibus aether. Micare* haud raro de fulmine, velut ap. Ovid. Trist. I, 2, 45. *celeri micuerunt nubila flamma.* Met. XI, 512. *micantia fulmina.* Cf. etiam Aen. XII, 102. *oculis micat acribus ignis*, et Doederl. Synon. II. p. 79. sq. — 92. „Naturae veritatem secutus poëta, exemplo Homeri Od. V., unde locus expressus, v. 297. καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ. Aeneam suum metu vacare non sinit. Priscis heroibus et metuere et flere haud indecorum est. — [*solvuntur membra*, vid. adnott. ad Ge. IV, 199.] — 93. Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν, Od. V, 298. et sequitur similis oratio Ulyssis, ut hic Aeneae.“ *H.* — *duplices manus* hic et alibi, v. c. IX, 16., non solum ambas esse, ut vulgo explicant, sed duplicatas, complicatas, et ad coelum versus sublatas, Schirach. p. 393. contendit, tum tantum nos habere censens imaginem, quae poëtam deceat; quod mihi quidem subtilius quam verius videtur. — 94. „Cf. Hom. ibid. v. 360. Τρισμάκαρες Δαναοὶ cett. et Il. XXI, 279. sqq. Nostrum imitatur Seneca Agam. 515. sqq.“ *H.* Cf. Tibull. III, 3, 26. *O mihi felicem terque quaterque diem.* Similiter Hor. Od. I, 13, 17. *felices ter et amplius.* Pro *terque quaterque* (Ge. II, 399. Aen. XII, 155.) dicebant etiam *ter et quater* (Hor. Od. I, 31, 13.) *et ter quaterque* (Hor. Sat. II, 7, 76.) — 96. *oppetere (mortem)*, non prorsus idem est quod *obire mortem.* Illud significat mortem oblatam fortiter excipere, *dem Tode begegnen.* (Cf. Cic. Tusc. I, 45, 109. Off. I, 31, 113. pr. Sext. 20, 45. Catull. LXIV, 102. etc.), hoc omnino vita decedere, nulla mentis, quam moriens prodat, ratione habita. Cf. Doederl. Syn. III. p. 181. Simplex *oppetere*, omisso voc. *mortis*, apud poëtas tantum et posteriores scriptores pedestres legitur, velut ap. Val. Fl. I, 554. Tac. Ann. II, 24. Plin. H. N. X, 3, 4. alibi. — 96—98. „Diomedem, Tydei f., potissimum inter Achivos memorat, quoniam cum eo congressus Aeneas a Venere morti ereptus fuerat. vid. Il. V, 239. sqq. 311. sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Il. VI, 98., ubi Helenus de eodem: Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι.“ *H.* — 97. *mene -- non potuisse.* Vid. supra ad v. 37. — 98. *animam effundere* Schirach. p. 395. dictum putat, quod simul cum sanguine effuso anima effugiat; sed omnino de quovis mortis genere usurpatur. Cf. Ovid. Her. VII, 181. *vitam effundere.* Cic. Phil. XII, 12. *extremum spiritum effundere* etc. — 99. „Odyss. III, 108. Nestor facta Achivorum ante Troiam recensens, Ἔνθα δ' ἔπειτα κατέκταθεν, ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεύς, Ἔνθα δὲ Πάτροκλος — Ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός.“ *H.* *Aeacides* Achilles vocatur ab avo Aeaco, Iovis et Aeginae filio, Pelei, Telamonis et Phoci patre. — „*saevus Hector* simpl. pro fortis, ut *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, ut semel moneamus, cum *saevus*

Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.
Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit et undis

---

proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, saepe tantum ad ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, iussa; ad mare, ventos, tempestates pertinent. Quo fit, ut nonnunquam per *fortis, magnus, potens,* declarari possit, ut Homerica δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής. — *telo,* hasta, vid. Il. XXII, 319. — *iacet,* periit, κεῖται, quamquam corpus Hectoris sepulturam sub moenibus urbis habuit, vid. Il. XXIV, 786.; at non vero Sarpedon *ingens,* πελώριος, qui in Lyciam fuit ablatus." *H.* „De sepultura haec accipienda putat W., Maronemque de Sarpedonis sepultura aliter tradidisse persuasum habet, quam Homerum Il. XVI, 667. Quod cur ita statuamus, nullam video causam. Praesens *iacet* aptum in re praeterita quidem, sed quasi sensibus propius admovenda, quod maxime fit, ubi recens viget in animo rerum memoria, ut infra II, 275. (*qui redit,* ubi vid. Iahn.) ibid. 662. (*qui obtruncat.*) III, init. (*fumat.*) VII, 363. (*penetrat.*) XI, 172. (*dat*)." *Wr.* *Iacere* verbum proprium de mortuis et interfectis. Cf. Ovid. Her. III, 106. *iacere pro patria* (i. e. cecidisse). ibid. XIV, 2. *cetera nuptarum crimine turba iacet.* Val. Fl. II, 217. *tot facta iacentum exsequar?* etc. — 100. *Sarpedon,* Iovis et Laodamiae fil., rex Lyciae et socius Troianorum, a Patroclo interfectus. Cf. Hom. Il. II, 876. VI, 198. XVI, 419. sqq. 667. sqq. et alibi. — 101. „Contendit cum Homero Il. XII, 22. sq. καὶ Σιμόεις, ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. Sic in mari inf. v. 119. Adde XI, 257. *Quos Simois premat ille viros.* Praelia autem ad Simoentem facta respicit. — Versum 101. infr. VIII, 539. repetit." *H.* „Ibi lectio praestantior *sub undas,* ut hic *sub undis,* recepta ex auctoritate codicis Medicei; quam, quamquam alii etiam libri h. l. *undas* praebent, deserere non ausus sum." *W.* Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 68. etiam hic scripturam *sub undas* praefert; sed Iahn., cui Wr. adsentitur, ibi quidem, quum futurum *volves* adiiciatur, bene se habere *sub undas,* hic vero accusativum tempori perfecto *volvit* non satis congruere memorat. Quod mihi, etsi *volvit,* post *iacet* positum, non perfectum, sed praesens esse statuo, nihilominus verum videtur. Ceterum haud scio an locus ita sit intelligendus, ut impetus aquae scuta et galeas, quae gravitate sua subsidere debeant, in alveo fluminis provolvere cogitetur. Vid. tamen inf. v. 119. — *corpora* mortuorum. Cf. supra v. 70. — 102. „*iactanti,* vociferanti; abest notio iactantiae." *W.* Cf. Aen. II, 768. *voces iactare per umbram,* aliique loci. H. comparat Hom. Od. V, 313. — „*stridens aquilone procella,* h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens.* Magna igitur venti vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa,* a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo utrinque circa navis latera se provolvente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur;* Graecorum παρασύρειν τοὺς ταρσούς, cf. Diodor. XI, 18., unde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis iam obliquo cursu fertur navis, et *prora avertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis undis, fluctibus, *dat latus.* Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 619. Cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. IX, 70. sqq." *H.* — 104. Omnes fere Codd. *proram avertit,* sc. procella. At recte *Wr.:* „*proram* ob codicum auctoritatem praefert Iahn.; sed quam commode illud *et undis dat latus* pro-

Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet;
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras:

---

cellae tribuatur, non dixerim. *Prora* defenditur etiam Servii explicatione. Si difficilior lectio eligenda est, utraque suam habet difficultatem; at *proram* fortasse originem debet praegresso *tum;* et ita saepe forma et sonus vicini vocabuli valuit ad corrumpendam lectionem; sic quod v. 103. legitur in Medic. *adversa,* debetur verbo subiecto *ferit;* v. 108. in eodem Med. *laxa latentia;* 115. *im puppim;* 132. *vos generos;* 320. *nuda genu nudoque;* 414. *molirive molam;* IV, 515. *Quaerentis et nascentis equi;* VII, 638. *rapidus rapit* etc. - - - *Prora* etiam Palat. et, si leviori testi, Ambrogio, fidem habemus, Romanus, sic Pierio, locupletiori, *proram.*" Quibus perpensis retinui lectionem *prora.* De omisso autem pronomine reflexivo vid. quae infra ad v. 234. adnotavimus. Ceterum h. l. imitatus est Val. Fl. I, 618. 19. *Excussi manibus remi; conversaque frontem Puppis in obliquum resonos latere accipit ictus.* — 105. „*insequitur mons aquae praeruptus cumulo,* h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. [Rectius *W.:* Iunge *insequitur cumulo,* h. e. mole sua, cf. II, 498. *amnis fertur in arva furens cumulo.*] Intelligit autem *decumanum fluctum* (Graeci τρικυμίαν dicunt, fortasse pro maris diversa natura), qui aliis minoribus ipse maior succedit. Eo autem insequente alterum navis latus alte deprimitur, alterum exstat. Itaque *Hi,* alii ex iis, qui in navi sunt, v. c. in dextris transtris, *pendent summo in fluctu,* alii, qui in sinistris sunt, merguntur mari. Nisi quis v. 106. seiungere a superioribus, et de aliis navibus accipere malit." *H.* „Hoc quidem Wunderlichio gravitas narrationis postulare videtur, mihi etiam orationis contextus: *hi,* i. e. horum naves; sic demum proximo versu *naves* recte intelligi poterit. Ceterum *arenis* recte W. explicat: in fundo maris, coll. Ovid. Met. XI, 499." *Wr.* Alibi *arenam* de litore maris usurpari constat. Cf. Aen. V, 34. VI, 316. etc. *aestus* haud raro de vehementiore motu fluctuum dicitur. Vid. VIII, 674. (coll. cum VII, 462.) Cic. Or. III, 39, 157. *Undique omnes venti erumpunt, saevi exsistunt turbines; Fervit aestu pelagus.* Imprimis autem maris accedentis et recedentis agitationem illudque tempus, quo mare cum impetu litora versus tendit, (*die Fluth*) hoc vocabulo significari, non est quod memorem. Conferri potest cum h. l. Tibull. IV, 1, 75. sq.. *Vel si sublimis fluctu consurgeret imo, Vel si interrupto nudaret gurgite pontum,* ibique Huschkius. — 108. *Notus* non magis quam *Eurus* v. 110 commemoratus proprie intelligendus; nam Notus s. Auster a Sicilia navigantes non potuit occidentem versus ad Aras illas s. Aegimuri insulas deferre; sed ut saepe species pro genere, ita Notus pro vento omnino positus. — 108—112. „*Aras* proprie ita dictas seu *Aegimuri insulas* designat, ex adverso Carthaginis sitas, in nostris tabulis geographicis obvias. [Cf. Plin. V, 7, 7. *Contra Carthaginis sinum duae Aegimori arae, scopuli verius quam insulae, inter Siciliam maxime et Sardiniam;* nunc *Zowamoore* vocantur.] — *saxa latentia,* ἕρματα ὕφαλα, ut saepe. — Versus 109., ut ieiunus, manu aliena illatus esse videtur." *H.* „Defendit hoc versuum genus, [etymologias nominum propriorum continens] iniuria saepe ab H. in νοθείας suspicionem vocatum, Weichert. de verss. iniuria suspp. p. 64. sq. [et iam ante eum Valcken. ad Eurip. Phoen. v. 639. p. 299. Abresch. ad Aeschyl. T. I. p. 370. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. III. P. 2. p. 231. Gurlitt. in Animadvv. ad vett. auctt. 1800. p. 10. alii.]

Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto
In brevia et syrtis urguet, miserabile visu,
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusque magister

Sustuli asteriscos ab H. huic versui appositos; quem genuinum esse patet ex verbis v. 110. adiectis: *Dorsum immane mari summo,* quae versui 108. non possunt commode adnecti, sed talem sententiam, quae est v. 109., requirunt. Laudatur hic versus a Quintiliano [Inst. VIII, 2.], Charisio [Inst. Gramm. IV. p. 246. P.] aliisque veteribus Grammaticis; apud quos ita scriptus exstat, ut hic editur. Maiore autem litera scribendum esse *Aras,* docent ea quae Servius tradit. Praeterea ipsa sententia tuetur receptam lectionem *mediis quae* [Medic. enim aliique *mediisque in fl.,* alii *mediisque fl.,* alii *mediis in fl.* praebent.] Bene etiam *in fluctibus,* quoniam certus quidam indicatur in medio mari locus; vid. Qu. Virg. XIV, 5, a, 1." *Wr.* Iahn. quoque hunc versum rectissime defendit. — 110. *dorsum* alias *taenias* appellant; *pulvinum* vocat Serv. ad X, 303., quem Wr. laudat, nos *ein Riff.* Praeter hunc alterum Aeneidos locum cf. Plin. Epist. VI, 31. sub f. *Eminet et apparet saxeum dorsum, impactosque fluctus in immensum elidit et tollit.* Saepius de montibus in terra sitis usurpatur. Cf. Liv. I, 3, 3. Caes. B. G. VII, 44. Suet. Caes. 44. etc. — „*mari summo,* sub maris superficie latentes scopuli. οἰόθι δ' ἄλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὕπερ ὅσσον ἔχουσα, Apollon. IV, 1270. 1271.; e quo loco, ubi in Syrtes incidisse Argonautae dicuntur, plura transtulit Virgilius. — 111. *Syrtes* interpretatur poëta per *brevia,* τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia litorum sunt; opp. *profunda,* [vid. e. g. Tac. Ann. I, 70.] *alta* vel *aperta.* Inf. V, 221. de scopulis *brevia vada.* [Vid. etiam infra X, 289. et Pomp. Mel. I, 7.] Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, maiore ac minore, in Libyae litore cogitandum." *H.* De vi explicativa simplicis copulae disputavimus ad Ecl. III, 34., ubi addi possunt Wolf. ad Tac. Ann. I, 57. Wyttenb. Bibl. Crit. III, 3. p. 103. Walch. Emendatt. Livv. p. 65. sqq. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 34. in. Hand. Turs. I. p. 465. Ramsh. §. 188. 2. — 113. *Orontes,* nomen a Virgilio fictum, quod apud Homerum non invenitur. Iterum de hoc homine sermo est infra VI, 334. Med. utroque loco *Orontem* exhibet; sed quum genitivum faciat *Oronti* (v. 220.), ex iis, quae *Wr.* supra ad v. 30. et in Qu. Virg. III, 1. disputavit, accusativus in *en* exire debet. — 113—115. „*Unam ingens pontus* (δεινῶς pro fluctus, quod imitatus Val. Fl. IV, 666. *effluit imber Spumeus, et magno puppim procul aequore vestit*) *ferit in puppim,* ictu in puppim delato, κατὰ πρύμναν, (non ἐπὶ πρύμναν, quae diversa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) *a vertice,* h. e. desuper, vid. sup. ad Ge. II, 310., alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. V, 313. ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης, Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi ita depressa, inclinatur gubernator et in mare prolabitur; quamquam et ipse fluctus adiuvare satis casum hominis potuit." *H.* Sententia paucis verbis expressa haec est: Navis a culmine altae undae deiecta ita deprimitur, ut puppis in aquam demergatur, prora ad coelum versus emineat. — 115—119. „Vid. Homerum l. l. Od. V, 314. sqq. Observanda autem in Virgilio variatio in diversis navium casibus." *H.* Comma vulgo post *excutitur* positum iure sustulit *Wr.,* his verbis adscriptis: „Ceterum delendum comma hic et similibus locis, ubi subiectum, quod vocant, alteri demum verbo adiicitur; vid. Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 6, 81." — *magister* i. e. gubernator. Cf. V, 176. 867. VI, 353. Val. Fl. I, 18. Plenius

Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vertex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virum tabulaeque et Troïa gaza per undas.
Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
Vicit hiems: laxis laterum compagibus omnes

---

apud Liv. XXIX, 25, 7. et XLV, 42, 3. *magister navis* appellatur. Cf. etiam Cort. ad Lucan. II, 696. — „*Magistrum* nominat Aen. VI, 334. sqq. *Leucaspim et Lyciae ductorem classis O.* Quod *pronus volvitur in caput*, translatum est ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν, Odyss. XII, 413. Mox v. 117. *vorat* est absorbet, καταπίνει. Videtur fluctus ingens irruendo in mare voraginem profundam aperuisse, in quam dum mare revolutum fertur, impingitur illud in latus navis, eamque circumagit et mersat." *H.* Cum verbis *volvitur in caput* cf. Ovid. Met. II, 320. (Phaëthon) *volvitur in praeceps*, et ibid. VI, 237. *Ille, ut erat pronus,-- Volvitur.* — *ter* non stricte est interpretandum, quum alibi etiam pro *aliquoties*, *saepe* usurpetur. Cf. III, 421. IV, 609. X, 873. et quae supra ad v. 94. adnotavimus. — *vertex.* Vid. adnott. ad Ge. I, 481. — 118. *rari* non solum ornans est epitheton, quale Heynio videtur, sed longe vividiorem reddit imaginem, si raros nantes vasto mari oppositos cogitamus. *Wr.* *rari* interpretatur „huc illuc vi tempestatis et conciti maris abrepti et satis amplo intervallo disiuncti." — *gurges* proprie de vortice s. de mari profundo et in orbem acto dicitur (cf. inf. VI, 296. Ovid. Met. XV, 714.), deinde autem pro mari omnino ponitur. (Aen. IX, 816. XI, 624. Ge. IV, 387. Ovid. Met. IX, 226. Cic. Div. I, 8, 14. cett.) H. comparat Homeri μέγα λαῖτμα θαλάσσης. — 119. „Conspiciuntur passim nantes (cf. Od. XII, 417. 418.) et *arma*, h. e. clypei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 37. *multique mortales — in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi.* Adde sup. I, 100. sqq. et Aen. VIII, 539. Cf. Dorvill. ad Charit. p. 627., qui et Manil. V, 51. laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata, vid. X, 80. Navium armamenta alii malunt intelligere; sed *arma virum* dicit." *H.* „*apparent* repete ad *arma virorum.*" *W.* — *Troïa gaza.* Libri quidam *Troica*. Sed „*Troius* et *Troia* constanter Medic.; alteram formam, *Troicus*, videtur pedestris oratio sibi vindicasse." *Wr.* Quamquam *Troicus* legitur vulgo apud Ovid. Met. XV, 730. ex Pont. II, 10, 14. Stat. Silv. I, 1, 35. Iuven. VIII, 221. alibi, Virgilius tamen ubique (infra v. 249. II, 56. 161. 290. 393. 461. cett.) altera forma usus videtur. — 120. „Nomina sunt ex Homero [certe Ilionei et Abantis], non autem ipsi homines." *H.* Nam et Ilioneus (Il. XIV, 489. sqq.) et Abas (Il. V, 148. sqq.), ab Homero commemorati, in bello Troiano perierant. Charis. I. p. 107. P. agnoscit formam *Achati*, de qua cf. Heins. ad h. l. Sed contra Codd. auctoritatem nihil mutandum. — Vocem *grandaevus*, quae apud nullum scriptorem Virgilio antiquiorem inveniatur, fortasse ab hoc ipso fictam censet Schirach. p. 427.; quod, quum substantivo *grandaevitatis* secundum Nonium II, 365. iam Accius et Pacuvius usi fuerint, minus probabile videtur. Posteriores scriptores etiam adiectivum aliquoties usurpant. Cf. Ovid. Met. VII, 160. Val. Fl. VII, 348. Plin. H. N. II, 7, 5. Tac. Hist. III, 33. — 122. „*Vicit hiems*, tempestas, χειμών, labefactavit, solvit navium latera, ut aqua subiret. — *imbrem* aquam maris post Ennium [qui secundum Serv. ad h. l. haec scripsit: *ratibus*

Accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
    Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
Fluctibus oppressos Troas coelique ruina;
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.

---

fremebat imber Neptuni.] et Lucretium [I, 716. 784. VI, 148. 1175.] dixit; et post Virgilium saepe alii poëtae, ut Stat. Theb. III, 251. [Adde Ovid. Am. II, 15, 23. Val. Fl. IV, 665. et cf. adnott. ad Ge. IV, 115.] — ***inimicum*** gravius accipiendum pro *exitioso.* Materiem ornatissimi loci habuit haec verba: ἀπὸ τοίχους Λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν Φέρε κῦμα. — ***rimisque fatiscunt,*** solvuntur, *ut rimas agant.* Cf. ad Ge. I, 180. — 124—126. Tempestas tandem deferbuit Neptuni interventu. Apud Hom. Od. V, 334. Ulyssem prospicit Leucothea, et offert κρήδεμνον suum, at servat eum Minerva v. 382. sqq.; nam a Neptuno tempestas fuerat immissa." *H.* — ***pontum.*** Heins. malebat *pontus,* ut *misceri* esset infin. histor., quod Heynio non insuave videtur, sed recte reiicitur a *Wr.* Qu. Virg. XXX. p. 521., quum non tum demum pontus misceri coeperit. H. putat duplicem hic esse structuram: *Neptunus sensit - - **misceri, Emissamque** hiemem - - et stagna **refusa;*** rectius autem ad *emissam* et *refusa* suppleas *esse,* ut tres habeas infinitivos. *Misceri* tempore praesente dicendum erat, quia etiamtum miscebatur pontus; *hiemem* vero *emissam stagnaque refusa* esse, ἀοριστικῶς exprimendum. Ceterum cf. Aen. IX, 714. *Miscent se maria et nigrae adtolluntur arenae.* Pro *Emissam* (ab Aeolo) Codd. quidam praebent *Immissam* (navibus Troianis); sed quisque videt, Neptunum hic magis Aeoli audaciam et insolentiam, quam navium calamitatem spectare. Utrumque autem vocabulum in Codd. saepe confundi, docet Burm. ad h. l., ad Ovid. Met. V, 338. Claud. in Rufin. II, 376. Lucan. VI, 291. VII, 524. alibi. — Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 113. temere coni. *hiemem ut sensit.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 66. — 126. „***stagna*** pro mari, quod ***refusum,*** erutum et exturbatum, erat ex ***imis vadis,*** fundo, quod v. 84. *a sedibus imis,* βυσσόθεν; *stagna* pro mari novasse videtur poëta ex λίμνη apud Homerum." *H.* Legitur eadem signif. infra X, 765. Ovid. Fast. IV, 278. Lucan. VIII, 853. Sil. VII, 282. alibi. — 126—129. „***Graviter commotus.*** Turbatus, συγχυθείς, rei novitate, sensit Neptunus tempestatem in mari [se invito et nesciente] motam; tum capite ille e mari sublato prospicit." *H.* — ***placidum caput.*** Temere se torquent interpretes, non intelligentes, quomodo *graviter commoti* caput (os) *placidum* esse possit. *Graviter commotus* et iratus est Neptunus in ventos et Aeolum, sed *placidus* Troianis; quare hoc ipso epitheto addito poëta vult indicare, invito Neptuno, non ex ira eius in Troianos hanc ortam esse tempestatem. Et miram quandam suavitatem cum maiestate coniunctam loco inesse sentimus, si cogitamus Neptunum, quamvis iratus sit, tamen placido et tranquillo vultu ex undis furentibus et aestuantibus prospicientem. — „Totus fere versus 127. iam insertus Ge. IV, 351. ***alto prospiciens*** intellige ex fundo maris, in quo regia dei est. — ***disiectam — oppressos.*** Vid. sup. v. 69. 70. — ***coeli ruinam*** gravissime dixit pro vento ac procella." *H.* Cf. adnott. ad Ge. I, 324. et Sil. I, 251. *Excipere insanos imbres coelique ruinam.* — 130. „Statim Neptuno in animum venit, Iunonis machinatione, ut satiaret odia sua in Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita ***dolos*** et ***iras***

Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere et tantas audetis tollere moles?
Quos ego —! Sed motos praestat componere fluctus.

---

accipe. Habuisse fertur poëta ante oculos Homer. Il. I, 536. 537. Sed verba ex Apollon. IV, 753. Οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. Met. I, 601. sqq." *H.* — 131 + 141. „Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeste ponit poëta; nam neutrius in hac tempestate partes potuere esse praecipuae." *H.* — ***dehinc*** pro *deinde*, ut Ge. III, 167. infra v. 256. Sall. Cat. 3, 2. Sen. N. Qu. III, 29, 6. Suet. Aug. 49. alibi. Cf. Kritz. ad Sall. l. l. et Hand. Turs. II. p. 231. Ceterum *dehinc* una syllaba pronuntiandum, quemadmodum etiam infra v. 256. VI, 678. et IX, 480. Litera enim *h* in eiusmodi synaeresi prorsus negligitur, quare ut *deinde* (Ecl. III, 58. V, 15. Ge. I, 106. etc.), *deinceps, deorsum* et similia duabus syllabis, ita etiam *vehementer* (Lucr. II, 1024.), *vehementi* (ibid. III, 153.), *prohibeat* (ibid. I, 976.) et quae sunt eiusdem generis tribus syllabis proferenda sunt. Cf. Ramsh. §. 212. II, 1, b. et adnott. ad Ecl. VII, 7. — 132. „***generis vestri:*** non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis?" *H.* Alii enim admonent, ventos esse Titanis et Aurorae filios, pertinere igitur ad Titanum stirpem et familiam, unde eorum insolentia facile explicari possit; quod tamen hic altius repetitum videtur. — ***fiducia*** pro confidentia. Imitatur h. l. Val. Fl. III, 669. *nec parva mihi fiducia gentis,* ubi cf. Burm., qui comparat Ovid. Epist. XVII, 123. *Non est tanta mihi fiducia corporis* et similes locos. — 133. „Scite hic ***coelum terramque,*** etsi alibi, ubi haec iunguntur, *coelum terrasque* legitur; nam ubi non est, cur de magno aliquo tractu, aut de variis terris cogites, Singularis praeferri solet." Haec *Wr.* Qu. Virg. IX. p. 412. Cf. autem cum h. l. Iuven. II, 25. *coelum terris miscere et mare coelo.* Similiter, sed metaphorice pro: omnia conturbare, etiam Liv. IV, 3, 6. *coelum ac terras miscere.* — ***meo sine numine,*** sine voluntate, iussu meo. Vid. supra ad v. 8. — „***tantas moles,*** rerum perturbationes, tempestatem; nam *moles* est omnis magna molitio; tum res ipsa, quam quis molitur." *H.* „An hoc sensu dici potuerit *tollere moles,* videndum est. Ipse puto, *moles* (aquarum) esse fluctus [altos, elatos]. *molem maris* dixit Silius XIV, 123.; et *tollere freta* Horat. Od. I, 3, 16." Ita rectissime *W.*, cui adsentitur *Wr.*, neque aliter Schirach. p. 492. h. l. interpretatus est. — 135. ***Quos ego —!*** Notissima aposiopesis, quam H. sic supplet: gravissime ulciscar, puniam. Sed *Wr.* adnotat: „Gravius aliquod verbum subintelligendum, fere: *quos ego male mulcatos dimittam.* Rectius tamen haec ita in interiectionis vim et usum abiisse statuemus, ut nullum certum subintelligatur verbum; itaque exclamandi signum posui." — „Similis comminatio, naturae conveniens, est apud Terent. Eunuch. V, 6, 19. *Ego te furcifer, si vivo;* intellige *ulciscar.* Propius ad nostrum accedit Val. Fl. I, 202. *Illum ego — [tu tantum non indignantibus undis Hoc caput accipias.]*" *W.* Aliud aposiopesis exemplum invenitur Aen. V, 195. Vide etiam Liv. XXII, 39, 16. *Quam diu pro Geronii - - moenibus —? Sed ne adversus te quidem gloriabor* (ubi cf. Rupert.) ibid. I, 7, 2. *Sic deinde* — (sc. pereat), *quicunque alius transsiliet moenia mea.* Cic. pr. Mil. 13, 33. *De nostrum enim omnium — non audeo totum dicere,* similesque locos, et cf. Quinct. Inst. IX, 2. Gronov. Obss. IV, 20. Ramsh. §. 208. Not. I. p. 1018. alios. — ***mihi luctis.*** Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 6. (et 30.) Ceterum Schrader. (Obss. I, 5. et

Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
Non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
Collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnixus acuto

Praef. Emendatt. p. LII.) collata Statiana huius loci imitatione, Theb. IV, 518. *Iamque ego vos!* temere coniecit *Vos ego!* — 136. „*Non simili*, sed graviore, *poena*; h. e. si in posterum tale quid ausi eritis, non impune feretis [non sola verborum obiurgatione defungemini.]" *H.* — 137. „*Maturate fugam*, praecipitate, accelerate receptum in antra vestra; h. e. ocius discedite. Inepta est apud Servium, Macrob. Sat. VI, 8. et Gellium X, 11. in h. l. interpretando subtilitas. — 138. *imperium — tridentem:* praeclare, ut v. 78. quodcunque hoc *regni — sceptra.* Et sic saepe poëtae. Hinc et *saevus tridens*, quia poëtis *saevum imperium*. Vid. ad v. 99." *H.* Wr. praeterea conferri iubet Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 33. *Burm.* haec adnotat: „Invito Neptuno (qui Statio Theb. III, 433. *dux ventorum* dicitur) si Aeolus tempestates movet, ab eo in ordinem cogi debet. Vide, quae ad Ovid. Am. III, 16, 27. diximus." Schirach. autem p. 574. *saevum* minus probabiliter explicat per: coërcentem impetum ventorum, ut hoc epitheton iram Neptuni respiciat. — 139. „*sorte*, sortitione inter fratres. Cf. Il. XV, 187. sqq. *immania saxa*, vastum antrum v. 52. — 140. *Vestras, Eure, domos.* Nota figura, adscitis in regimen sociis Euri. Ita XI, 686. 687." *H.* „In hac coniungendi ratione praeivit Homerus Odyss. XII, 81. 82., cum quo conferas Maronem infr. IX, 525. et Ciceronem de N. D. I, 19, 51. [*Et quaerere a nobis, Balbe, soletis.*]" *W.* Adde e. g. Hor. A. P. 292. *Vos, o Pompilius sanguis, carmen reprehendite.* Sil. XVI, 213. *Hasdrubal, huc aures, huc quaeso advertite sensus.* Cic. Deiot. 10. extr. *Vos vestra fortuna, Castor, non potestis esse contenti?* quos omnes locos ita esse intelligendos, ut ex pluribus personis eiusdem generis una modo instar omnium appelletur, (*Vestras, Eure* ceterique venti, *domos*; *Vos, o Calliope* ceteraeque Musae, *precor; Hasdrubal*, et reliqui duces Carthaginiensium, *huc advertite* etc.), non est quod memorem. Cf. etiam Ruddim. II. p. 387. sq. Cum verbis seqq. *illa se iactet in aula* etc. H. comparat Hom. Il. I, 179. Οἴκαδ' ἰὼν, σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισιν, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. *aula*, regia, arx. Cf. supra v. 56. — 142. „Sedata tempestas. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ovidio Met. I, 330. sqq. *dicto citius*, antequam orationem finiisset, qua se motos componere velle fluctus dixerat. Quale illud vulgo notum: *dictum factum*, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον, et Il. XIX, 242. Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον." *H.* Eadem dicendi formula legitur v. c. apud Hor. Sat. II, 2, 50. Liv. XXIII, 47, 6. Petron. c. 131. et saepius. — 144—147. „Habuit fortasse ante oculos Apollon. IV, 930. sqq., ubi Thetis cum Nereidibus navem Argo inter erraticas rupes salvam deducunt, et 1609. sqq." *H.* „Similis rerum facies post tempestatem sedatam, qua Argo conflictata, est apud Val. Fl. I, 657. 658. *Iam placidis ratis exstat aquis, quam gurgite ab imo Et Thetis et magnis Nereus socer erigit ulnis.*" *W.* — *Cymothoe*, una ex Nerei et Doridis filiabus. Cf. Hesiod. Theog. 245. Apollod. I, 2, 7. Claud. X, 137. Nihil autem in eo quaerendum, quod haec potissimum

Detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti;
Et vastas aperit syrtis, et temperat aequor;
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est

Nereis commemoratur. Erat omnino dea aliqua marina nominanda, eodemque iure etiam quaevis alia poterat memorari. *Triton,* Neptuni et Amphitrites filius, notissimus deus marinus, a quo singulare genus horum deorum Tritones appellatum. Cf. Hesiod. Th. 930. Apollod. I, 4, 5. Apollon. IV, 1597. sqq. Solet plerumque Neptuno ad manus esse eiusque mandata exsequi. Cf. infra X, 209. Ovid. Met. I, 330. sqq. alii. — *adnixus,* scil. navibus, ad utrumque deum, Cimothoen et Tritonem referendum esse patet. Quare rectissime *Wr.:* „Sustuli commata, quae erant post *Cymothoe* et *adnixus,* ut *simul* ad praegressum nomen referatur: sic infra VII, 340. IX, 358. XI, 834. XII, 294. sq. Male etiam apud H. distinguebatur V, 298. *Hunc Salius, simul et Patron.* Cf. Liv. VI, 40. *Ex quo adsciti sumus simul in civitatem et patres.* Nempe ante *simul* si interpungitur, deprimitur proximum membrum; quod ne VIII, 182. quidem recte fieri puto: *Vescitur Aeneas, simul et Troiana iuventus, Perpetui tergo bovis.* Sed XII, 326. *Poscit equos atque arma simul,* sic est in fine sententiae collocatum *simul,* ut haec ita iungenda sint: *simul poscit equos et arma,* non: *poscit equos et simul arma.*" — „*Detrudunt naves scopulo* refer ad eas v. 108., quas *Notus in saxa latentia torquet.* Porro ipse Neptunus *levat* naves; itaque post *scopulo* nolim plene interpungi. Nam *levari syrtes* vix bene dicuntur. — 146. *Aperit syrtes,* via ex arenosis vadis facta, ut naves exire possent, ut saepe poëtae de aditu facto; [cf. praeter alios Val. Fl. I, 7.] refer ad tres naves v. 110. 111.; et *temperat aequor,* fluctus placat." *H.* — 147. „Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis occurrit. Dactyl. Lippert. Mill. I, 1. n. 121. Saxius ad Virgil. Iustic. V. p. 37. Cf. Aen. V, 817. sqq. Pulchre autem singula celeritatem exprimunt, etiam verba *labi per undas.* VIII, 91. *Labitur uncta vadis abies.*" *H.* — *rotis,* curru. Vid. adnott. ad Ge. III, 170. — 148—153. „In prosa: *ut saepe in magno populo, quum coorta est seditio, silent.* Comparatio seditionis cum mari satis frequens est, et ab Homero Il. II, 144—146. ducta; at h. l. tumultus maris cum seditione fit comparatio." *H.* „Sustuli comma post *Ac* positum; sic ipse H. *Ac veluti* II, 626. IV, 402. 441. et saepius. Nempe *Ac* in comparationibus hanc vim habet, ut ad praegressa spectet, quae comparatione aliqua illustranda sunt, non ad subiecta; quare non erat, cur H. Aen. II, 626—631. desideraret apodosin. - - Nec recte VI, 707. verba *strepit omnis murmure campus* pro apodosi accipies; cf. etiam IV, 402. sqq. Etenim sic solent posteriores comparationum partes sine copula adiici; cf. Ge. III, 196. sqq. Aen. II, 304. sqq. VII, 462. sqq. 699. sqq. IX, 59. sqq. X, 356. sqq. XII, 365. sqq. 587. sqq. 715. sqq. cett." *W.* — Fluctuat librorum scriptura in collocatione verborum seqq., aliis *magno in populo,* aliis *in magno populo* exhibentibus; sed illum verborum positum, utpote ad sonum suaviorem, ne duae vicinae arses syllabas habeant pariter cadentes, iure praetulit Wagn. Qu. Virg. XIV, 2. coll. infra II, 365. *atra in nebula.* 718. *bello ex tanto.* III, 211. *Ionio in magno.* V, 270. *saevo e populo.* 449. *Ida in magna.* VI, 451. *silva in magna.* VII, 4. *Hesperia in magna.* 54. *magno e Latio.* 379. *magno in gyro.* 601. *Hesperio in Latio.* XI, 456. *alto in luco.* *Magnum* autem *populum* esse frequentem, magno numero constantem, quisque videt. Cf. e. g. Hor. Serm. I, 6, 4. *Olim qui magnis legionibus imperitarunt.* Sall. Cat. 53, 3. *Sciebam saepe numero parva manu cum*

Seditio, saevitque animis ignobile vulgus;
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat:
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor coeloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

---

magnis legionibus hostium contendisse. id. Iug. 13, 2. *Iugurtha quam maximas potest copias armat.* Cic. Fam. XII, 5. *magnas copias comparare* cett. Santen. ad Balbum p. 1829. et qui hunc laudat Huschk. ad Tibull. I, 1, 2.; neque aliena sunt, quae praeter memet ipsum in libello *Aufsätze zur Bild. d. lat. Stils* XVII, 70. Bremi ad Nep. Phoc. I, 3. Beneck. ad Iustin. VIII, 3, 8. alii de *magna pecunia* disputarunt. *Wr.* bene admonet, non otiosum esse epitheton *magno*, sed ideo adiectum, ut unius huius viri auctoritas ac virtus magis exsplendescat. — 149. *animis* H. per voc. *ira* explicat, sed recte *W.*: „*animis* pro ira dictum, et *saevire* animo pro *saevire ira* explicandum esse, nondum mihi persuasi. *saevire animis* mecum vide an accipias, ut *stupere animo*, *pendere animo*, aliasque similes compositiones. Tac. Ann. XVI, 29. *voce, vultu, oculis ardescere.*“ *W.* — *ignobile vulgus*, i. e. nequam, rudis et dissolutus. Sic apud Livium X, 20, 8. *ignobile agmen* usurpatum videmus. — 150. *Iamque faces* (torres, titiones) *volant*, ad incendia excitanda. Cf. Cic. har. resp. 18, 39. *ardentes faces in tecta iactare.* Cic. Cat. I, 13, 32. *Desinant malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare.* Tac. Hist. IV, 60. *faces iniicere castris* cett. Cf. etiam adnott. ad X, 131. — *ministrat*, porrigit, praebet. Vid. infra v. 213. Ge. II, 431. Cic. Pis. 11, 26. *ardentes faces furiis Clodianis ministrare.* Tac. Hist. IV, 12. *viros et arma ministrare* etc. — 151. „*Gravem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat.“ *H.* — *adrectis auribus.* Cf. Plaut. Rud. V, 2, 6. *suo mihi hic sermone adrexit aures.* Ter. Andr. V, 4, 30. *adrige aures*, ibique Westerh. — „*adstare*, [*dastehen*] i. e. certo quodam loco, vel in suo gradu stare; vid. Wunderl. Obss. in Tibull. I, 10, 8. [qui comparat Aen. II, 328. III, 123. VII, 72. XII, 93.]“ *Wr.* — 153. *Ille* ex omnibus Codd. et vett. editt., quibuscum conspirat Quinctil. Inst. XII, 1., restituit Wr.; quod vulgo legitur *iste*, vitium est recentiorum editt. inde a Burmann. Et *ille* quidem pronomen prorsus suo loco est initio enunciati, ubi oratio ita mutatur, ut quod antea obiectum fuerat, statim subiectum fiat sententiae et magna cum vi commemoretur. Cf. Kritz. ad Sall. Cat. 45, 2. et Grysar. *Theor. d. lat. Stils.* p. 85. — 154. *pelagi cecidit fragor.* *Cadere* i. q. minui, leniri, desinere. Cf. e. g. Liv. XXVI, 39, 8. *venti vis cecidit.* id. XXXVI, 43, 11. *aquilones cecidere*, multique similes loci. *Fragorem* Wakef. ad Lucr. V, 319. prima significatione dictum putat, h. l. sic explicans: „omnes fluctus *fracti*, vel se frangentes, in unam aequoris superficiem subsederunt.“ Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 357. et Aen. VII, 677. — 155. „*genitor*, pater. *Patres* proprie omnes seniores dii, mox et alii dicti sunt; ut Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti.“ *H.* Cf. adnott. ad Ge. II, 4. — „*Coelo aperto*, sereno, quod antea nubibus erat obductum, *invectus* per mare. *Equos* Neptuni vid. Hom. Il. XIII, 23. 24. Seriores poëtae tribuunt Neptuno hippocampos, vid. Stat. Theb. II, 45—47.; ut Proteo

Defessi Aeneadae, quae proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto

Ge. IV, 389. — *curru secundo,* celeri, ductum a navi, quae secundo amne devehitur." *H.* „*Currus secundus* qui sit, perspicere se negat Iahn.; sponte se offerre emendationem *cursu*;. at quum Rom. *fluctu* suppeditet, id reponendum videri. Cui adstipulatur Censor Virgilii a Iahnio editi in Supplem. Ephem. lit. Ien. a. 1828. No. 96. p. 366. Poterat ea lectio firmari e Lucano V, 459. *classis vento fluctuque secundo Lapsa.* Sed facile apparet, lectionem Cod. Rom. ortam esse e praegresso *flectit;* et ita saepe forma vicini vocabuli valuit ad corrumpendam lectionem [vid. supra ad v. 104.] Neque, *cursus secundus* si Latinum est, *currus secundus* barbarum habendum; sic *vela secunda* apud Ovid. A. A. II, 64. et Fast. III, 790. Vento autem utimur secundo, navigamus celeriter; unde celeritatis notio adhaerere potuit huic adiectivo." Haec *Wr.*, cui adsentior. Unde enim lectio *curru* originem duxisset, nisi a Virgilio ipsa profecta esset? Ex glossa enim in contextum eam irrepsisse, quod Iahn. censet, nemo facile sibi persuadebit. Porro non coniungenda esse *curru volans*, sed potius *dat lora curru*, i. e. currui, quemadmodum infra VI, 1. *classique immittit habenas*, idem admonet *Wr.* De forma dativi 4. declin. in *u* exeuntis cf. adnott. ad Ecl. V, 29. — „Ceterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254—259. et Statius Theb. V, 704—709." *H.* — *aequora.* Heumann. Poecil. T. II. 1. III. p. 369. coni. *aequore*, quum supra v. 126. legamus *alto prospiciens.* Sed cf. Ge. I, 393. et alii loci. — 157. „Deferuntur Troiani ad litus Libyae haud longe a Carthagine. *Defessi,* fessi, iactati tempestate, ut saepe poëtae; et mox v. 168. *fessas naves.*" *H.* *Aeneadae,* Troiani, Aeneae socii et comites, ut saepe apud Virgilium. Cf. III, 18. V, 108. VII, 284. 334. VIII, 180. 341. 648. X, 235. 468. etc. Sic omnes Romanos *Aeneadas* vocari, vel ex Lucretiani carminis principio satis notum: *Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas, Alma Venus.* Cf. Ovid. Met. XV, 682. 695. Fast. IV, 161. Trist. II, 261. — 159—169. „Primae loci lineae petitae sunt partim ex Odyss. V, 404. et 411. sqq., ubi Ulysses enatat naufragio in Phaeaciam, partim Odyss. XIII, 95. sqq., ubi in Ithacam escendit. *In secessu longo.* Tractum litoris remotum et infrequentem designat poëta, cui ex adverso insula est praetexta, quippe quae continenti est obiecta. Haec *efficit portum obiectu laterum* suorum, tutam reddit navium stationem in illo loco, quoniam insula ei obiecta est, et ventorum vim excipit." *H.* „Quum efficere portum insula parum accommodate dici mihi videretur, per insulam h. l. peninsulam significari putabam; sic νῆσος i. q. χεῤῥόνησος, vid. L. Holsten. apud Wesseling. ad Anton. Itin. p. 522. et Musgrav. ad Eurip. Phoen. 215.; at ecce, Virgilium aperte imitatur Solin. Polyh. c. 9.: *Euboea insula laterum obiectu efficit Aulidis portum.* Adde Caes. B. C. III, 112. [*Haec insula obiecta Alexandriae portum efficit.*]" *Wr.* De ipsa dicendi ratione cf. Tac. Hist. III, 9. *quum terga* (exercitus) *flumine, latera obiectu paludis tegerentur,* Plin. H. N. II, 10, 7. *luna terrae obiectu occultatur;* et omnino de usu eiusmodi substantivorum verbalium in *us* desinentium pro particip. perf. pass. positorum Goerenz in Iahnii Annall. paedd. et phill. T. I. P. 2. p. 295. et Kritz. ad Sall. Cat. 42, 3. — 160. *quibus,* ad quae latera. — *omnis ab alto unda,* scil. veniens, allabens. Doctiss. Weickert. Adnott. in Aeneidos libros II. priores (Luccav. 1834.) p. 5. de hac ellipsi participii conferri iubet locos a Wexio prolatos ad Liv. II, 18.

Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
In coelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent; tum silvis scena coruscis
Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;

(in emendatt. Livv. promulside, Ascaniae ed. 1832.): Phaedr. IV, 24, 24. Pomp. Mel. III, 6, 1. III, 9, 3. Cic. Phil. II, 28, 69. Ovid. Met. I, 20. Sall. Cat. 3. et infra v. 198. 380. 550. V, 45., qui tamen non omnes eodem iure huc referuntur. Cf. potius, quae ad Ge. II, 243. adnotavimus. — 161. *in sinus scindit sese unda reductos* potest ita explicari, ut *reducti sinus*, plur. pro singul. posito, idem fere significent, quod antea *longus recessus*, et sensus hic sit: fluctus se scindunt ad insulae obiectae litora et fracti in sinum profundum influunt; sed praestat altera explicatio, quae poëta longe est dignior, ut *sinus* de ipsa aqua intelligatur, hoc sensu: fluctus litoribus insulae allisi sinuoso flexu et magis magisque dilatatis orbibus recedunt; qua ratione undas allisas longo tractu retrorsum actas sensim dissolvi constat. Ita iam H. locum explicuit, comparans Ge. IV, 420., ubi vid. adnott. — Idem Vir. doct. haec addit: „Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit, Od. XIII, 97. sq.; Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι, Αἵ τ᾽ ἀνέμων σκεπόωσι δυςαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν: sed est alius locus, quem Maro ante oculos habuit, in descriptione terrae Cyclopum Odyss. IX, 116. Ex eodem loco cervi inf. v. 184. poëtae in mentem venere.“ *H.* — 162. 163. „Nunc de *secessu*, seu continentis ipsius litore agit. *Hinc atque hinc.* Ab utroque litoris huius introrsum reducti cornu seu latere duo scopuli eminent silvis obsiti.“ *H. Hinc atque hinc* redit infra v. 500. IV, 447. VII, 387. IX, 380. et saepius. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 24. coll. cum adnott. ad Ge. IV, 86. — „*gemini minantur In coelum scopuli;* Hom. Od. XII, 73. Οἱ δὲ δύω σκόπελοι· ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει ὀξείῃ κορυφῇ.“ *Wr.* — *gemini*, duo, ut infr. VI, 894. *Sunt geminae somni portae.* IX, 265. *Et tripodes geminos, auri duo magna talenta.* Lucan. III, 456. *gemini turres.* Claud. III. Cons. Hon. 153. *gemini fratres* (qui non eodem partu sunt editi.) Ter. Andr. IV, 1, 51. *Ex unis geminas nuptias conficere.* Ovid. Epist. XII, 104. *maris gemini distinet Isthmus aquas* cett. De voc. *minandi* cf. adnott. ad IV, 88. — 164. *quorum sub vertice - - tuta silent*, a ventorum vi defensa. Simillimus est Ovidii locus Met. IV, 525. *Imminet aequoribus scopulus. Pars ima cavatur Fluctibus, et tectas defendit ab imbribus undas.* — „Superior litoris ora silvis obsita est. *convexum nemorum* appellat inf. v. 310. 311. Hic *scenam* dixit prospectum longum *silvarum coruscarum*, tremula inter intervalla luce micantium, dum moventur, desuper imminentem. Inf. XII, 701. 2. *aut ipse coruscis Quum fremit ilicibus, quantus — Apenninus.* [Cf. Wakef. ad Lucr. V, 597.] Hoc nemus in litore Virgilius ex una olea ap. Homer. l. c. 102. propagavit, tamquam ex surculo. *horrenti umbra*, v. sup. ad Prooem. 4.“ *H.* — „Sed *scena* quomodo de longo prospectu accipi possit, non exputo; rectius Isidorus in Glossis, hunc ipsum fortasse locum respiciens, *scenam* interpretatur *arborum densitatem;* vid. Gronov. Diatr. ad Stat. S. p. 258.“ *Wr.* Scena enim est Graec. σκηνή, quae, ἀπὸ τῆς σκιᾶς dicta, proprie umbraculum, cameram ex arborum ramis ac frondibus sive natura sive hominum manibus contextam significat. Cf. Serv. ad h. l. Ceterum idem locus infra iterum describitur v. 310. 311. — 165. *Desuper imminet.* Cf. infra v. 419. II, 46. VI, 677. etc. — 166—168. „Hoc antrum itidem ex Homero v. 103—112. *frons ad-*

Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis
Ulla tenent; unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Aeneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac, magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troes arena,
Et sale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,

---

versa de interiore litoris reducti seu sinus recessu est accipiendum, qui adversus est intrantibus sinum." *H. Frons,* praerupta et ardua pars petrae (*Felswand*), quam etiam nostri poëtae appellant *des Berges Felsenstirn.* — *scopulis pendentibus* ex hoc versu sumsit Stat. Silv. II, 2, 16. *Placido - recessu Hinc atque hinc curvas perrumpunt aequora rupes - - Litus et in terras, scopulis pendentibus, exit.* Omnis locus ad Virgilii exemplum formatus. — 167. *vivo saxo. Vivum* interdum opponitur ei, quod arte est factum, ut idem sit quod nativum, non factitium. Cf. Ovid. Fast. II, 315. *antra laqueata tophis et pumice vivo.* Ovid. Am. III, 6, 59. *vivum ferrum.* Plin. H. N. XXXV, 15, 50. *vivum sulphur* etc. — 168. „*Nympharum domus* etiam Odyss. XII, 318. de antro in insula Solis: ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι." *H.* Omnia eiusmodi antra ad mare sita, imprimis abdita et solitaria, in quibus lavari possent nemini observatae, Nympharum domicilia habebantur. „Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transtulerant veteres poëtae, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470. sqq. Similem portus faciem ad novam Carthaginem vid. in Liv. XXVI, 43." *H.* — 168. 169. „*Hic,* in secessu, in sinu pone insulam. Ἔντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσιν Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅτ' ἂν ὅρμου μέτρον ἵκωνται. ibid. v. 100. 101. Cf. etiam Od. IX, 136. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι etc. Vides ubique, Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. — *fessas naves.* Sic apud Ovid. VI, 519. *fessae puppes.* XI, 393. et A. A. III, 748. *fessae carinae,* apud Prop. III, 21, 19. *fessa vela* commemorantur. Cf. etiam adnott. ad Geo. III, 529. — *vincula* sunt funes, rudentes, quibus in litore alligantur naves. — „*unco non alligat ancora morsu;* translato epitheto ancorae ad *morsum.* [Cf. supra ad v. 4.] Inf. XII, 274. *mordet fibula.*" *H.* „Ancoras a Virgilio descriptas (Aen. VI, 3. *tum dente tenaci Ancora fundabat navis*) non esse εὐνάς apud Homerum obvias, constat, neque Heynius ignoravit. Is Il. I, 436. diserte dicit: εὐναὶ sunt saxa, quae pro ancoris erant." *W.* Loco Aeneidos ab H. comparato addi possunt Sil. VII, 624. *qua fibula morsu Loricae crebro laxata resolverat ictu,* et Ovid. Met. VIII, 318. *Rasilis huic summam mordebat fibula vestem.* Similiter apud Hor. Od. IV, 6, 9. *securis mordax,* i. e. incidens, commemoratur. — 170—173. „*Septem navibus,* una qua Aeneas vehebatur, tribus e scopulis a Tritone, tribusque aliis e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditis. Ceteras praeter unam servatas mox videbimus; fuit enim tota classis XX. navium. — 171. 172. Cf. Odyss. V, 462. ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν. *arena,* litus [vid. supra ad v. 107.]: et *telluris amor,* πόθος, est soli attingendi cupiditas; *tabentes artus sale,* unda marina respersos, madidos, simpliciter. Poëtae enim *tabem* proprie ponunt de humore corrupto, mox de quocunque, imprimis sordido. θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε, Odyss. V, 455." *H.* — 174. *excudit.* Pauci quidam libri *excussit,* quod temere tuetur Wakef. ad Lucr. VI, 159. et

Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt, fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit et omnem

---

688. Formam perfecti *cudi* probant Priscian. X, 4, 23. p. 889. P. Phocas p. 1715. aliique Grammatici. Cf. etiam Vossius Anal. III, 26.] et qui hos laudat Ruddim. I. p. 231. not. 57. — 175. *arida Nutrimenta dedit* flammae, arida ligna et folia, quibus flamma nutriretur. Cf. Ovid. Met. VIII, 643. *ignes foliis nutrit.* — 176. „*Rapuitque in fomite flammam,* raptim excepit lignis aridis pro fomite subiectis: alias *fomes rapit flammam,* quam raptim concipit." *H.* „Hoc sensu Plinius XXXVII, 3. ad f. *succinum rapacissimum ignium* dixit. At h. l. *rapuit* est sparsit. *in fomite* pro vulgari *fomite,* quo arida nutrimenta notantur. *In,* ut ἐν apud Graecos poëtas, Soph. Phil. 102. Antig. 951., instrumentum significat." *W.* „Equidem vix dubito, quin eam poëta his verbis tangat ignis excitandi rationem, qua hodie pastores utuntur, qui exceptam fungo scintillam in aridum stipulae manipulum condunt eumque fomitem celeriter vibrant, donec per auram suscitata flamma stipulas corripiat. *Rapuit* igitur *flammam in fomite,* i. e. celeri motu effecit, ut fomes, h. e. manipulus ille, ardere inciperet. Sic non est, quare praepositionem *in* abundare statuamus, ut visum est Wunderlichio h. l. et Iacobo ad Lucilii Aet. v. 20. Ita e foliis, excepta scintilla gliscentibus, admoto sulfure flamma excitatur apud Val. Fl., qui aperte Virgilium imitatus est, II, 448. sqq.: *tracto pars frangit adorea saxo Farra: citum strictis alius de cautibus ignem Ostendit foliis et sulfure pascit amico.*" *Wr.* Quae explicatio cui paullo subtilior videatur, is simplicius locum sic capiat: flammam (quae iam inerat) in fomite (s. aridis foliis et sarmentis), raptim suscitavit, nec rursus exstingui passus est; quam si sequimur interpretationem, nec abundare praepositionem, nec *in fomite* pro *in fomitem* positum esse, quod Ruddim. II. p. 327. censet, facile apparet. Explicat quodammodo hunc locum Lucani versus VIII, 776. *Excitat invalidos admoto fomite flammas.* Ceterum etiam hic pro *flammam* pauci Codd. praebent *flammas,* quod probat Wakef. l. l. — 177. *Ceres* pro frumento. Cf. adnott. ad Ecl. V, 69. — „*Cerealia arma,* utensilia, instrumenta ad pinsendum frumentum et coquendum panem, puta esse illa ipsa saxa (v. 179.), porro mactram seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pultem, continuo quadrarum forma sub cinere coquebant. Aliter ἔντεα δαιτός Odyss. VII, 232. [quae Cerda comparat.]" *H.* Cf. adnott. ad Ge. I, 160. — „*fessi rerum,* ex calamitatibus et casibus, quos subierant (ita *res* poëtis), exhausti viribus, quae cibo iam erant reficiendae." *H.* De graeca autem constructione *fessus rerum,* quam poëtae et posteriores scriptores pedestres Romanorum haud raro imitantur, cf. Burm. ad Ovid. Met. III, 292. et VIII, 384. id. ad Val. Fl. VI, 266. Cort. ad Sall. hist. fragm. II. p. 959. Oudend. ad Lucan. II, 213. Bentl. ad Hor. Od. II, 16, 26. Kritz. ad Sall. Cat. 7, 6. et quos ad Ge. IV, 491. laudavimus. Sic apud Stat. Theb. III, 395. *fessus bellique viaeque,* et apud Silium II, 234. *trepidi rerum fessique salutis* legimus. — 178. 179. „Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi. *fruges,* h. e. grana, *receptas,* e mari servatas, *torrent,* ut ea exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo,* ut multi populi etiamnum grana saxis contundunt. Cf. Ge. I, 267." *H.* — 180—184. „*Omnem pro-*

Prospectum late pelago petit, Anthea si quem
Iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tris litore cervos
Prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas

---

spectum late petit pelago, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus. Cf. Od. X, 146. sq. et 95. sq. *si videat*, pro *ut*, sollemni more, etiam Homerico: εἰ, ἐὰν, pro ἵνα." *H.* Sed verius *W.*: „Noli *si* commutare cum *ut*. Nam an visurus esset Anthea, incertus erat. Verba autem, quae notant *explorare, tentare*, sequitur particula *si*. Cf. Liv. XXV, 36. XXIV, 1. Virg. Ecl. VI, 56. 57. Ge. III, 331. 332. Ovid. Heroid. XIX, 27." Quibus *Wr.* addit Parei Lex. Plaut. et Heusing. ad Vechner. Hellenolex. p. 424. — *Si quem Anthea*, ut apud Prop. IV, 11, 19. *Aut si quis posita iudex sedet Aeacus urna.* Verba ut recte intelligas, proprie ita collocanda esse cogita: *si quem* (sociorum amissorum) *videat, Anthea, aut Capyn, aut Caicum;* ut nomina propria pronominis appositionis loco sint addita, quod Iahn. iam adnotare non neglexit. Quare reiicienda est altera illa, quamquam Charisio teste antiqua, lectio *si qua.* (Ipse *Antheus* etiam infra v. 510. et XII, 443. commemoratur.) Weickert in Programm. supra laud. paullo aliter locum videtur intelligere, quum conferat infra II, 81. sq. *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures Belidae nomen Palamedis* (*wenn irgend etwa*); quem locum huc non quadrare puto. Neque maiore iure huc trahitur infra v. 326. *si quam sororem*, quem locum, simul adnot. suam ad Ovid. Am. I, 13, 39. conferre nos iubens, Burm. comparat. — 182. *biremes* poëta omnino pro navibus posuit. — 183. *Capyn.* Vid. adnott. ad II, 35. — „In v. 183. *aut Caicum* debebat dicere vel Caici navem. Nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis;* quod de aplustribus fortasse intelligendum. Verum *arma in puppibus* poëtico ornatu omnino dictum puto pro armis *navis* Caici; ut *arma navis*, seu armamenta, pro ipsa navi dicta sint ornate. Hoc verius. Nam arma in puppibus religata (cf. VIII, 92.) cum Servio intelligere vix possis, quippe quae haud facile e longinquo conspicua." *H.* Rectius *W.*: „Ipse Servio assentior. Nam qui *armamenta* navis e longinquo videt, is et *arma* religata videre potest. Vid. Val. Fl. I, 404. *at prora splendet tua cuspis ab alta, Aeacide; tantum haec aliis excelsior hastis*, et Virg. VIII, 92." Neque aliter *Wr.* locum intelligit. — 184. „*Cervos* ex Homeri capreis fecit, vid. sup. ad v. 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33, 51. affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius Aen. IV, 154. et Lucan. IX, 921., ut Oppianum et Philostratum taceam. Iam omnium horum levis sane tali in re auctoritas. Fortasse tamen cervi nomen latius ab iis usurpatum dicas. Sunt enim, quod historiae naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Quicquid est, cervos proprie dictos nunc per oras Africae versus septemtrionem sitas errare, affirmat, ut alios taceam, *Shaw Travels* pag. 243. cf. inf. V, 37." *H.* Quod etiamsi non esset, nemo, qui est subacti iudicii, hic haereret, poëtam, non historiae naturalis scriptorem se legere recordans. — 185. *armenta*, quod proprie de boum gregibus dicitur, interdum etiam ad aliorum animalium turbas transfertur. Cf. Ge. IV, 395., ubi phocae et aliae bestiae marinae *Neptuni armenta* vocantur, et Plin. H. N. VII, 2, 2. extr., ubi de *cynocephalorum armentis* sermo est. —

Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates;
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit, tum vulgus; et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum navibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.

---

188. *arcum, — sagittas - -, quae tela* eadem fere ratione dictum, qua apud Cic. Phil. I, 1, 1. *In aedem Telluris convocati sumus, in quo templo - - ieci fundamenta pacis.* — 189—193. „*Cornibus arboreis.* Ecl. VII, 30. *ramosa cornua* [ubi vid. adnott.] *Capita alta cornibus,* pro vulgari *capita alta cornua habentia.* Etiam *ferentes* pro exili voce: habentes.“ *H.* — 190. *vulgus* bene de grege cervorum, ductoribus opposito. — 191. „*Miscet agens turbam,* ornate pro agit, κλονεῖ, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudant, quum antea *longo agmine* incederent, cf. Not. ad Ge. III, 412.“ *H.* — 193. *ingentia corpora* gravius quid et grandius sonat, quam si magnos cervos scriptum esset. Omnino Romani haud raro utuntur voc. *corporis* in circumlocutionibus ipsius personae, de qua sermo est. Vid. simillimum locum Ge. III, 369.; porro Aen. II, 18. *delecta virum sortiti corpora.* IX, 272. *lectissima matrum corpora.* Sil. XIV, 105. *sororum corpora.* Val. Fl. II, 653. *centumque pares primaeva ministri Corpora.* Liv. XXIX, 21, 6. *Libera corpora placere Locrensibus restitui.* Plin. Pan. 33, 1. *Servorum noxiorum corpora.* Tac. Ann. IV, 72. *corpora coniugum aut liberorum servitio tradebant,* multosque alios locos, coll. cum iis quae supra ad v. 70. adnotavimus. — *victor* ornatus poëtici causa adiicitur. — *fundat - - aequet.* Pauci quidam Codd. *fundit - - aequat,* quod H., Burmannum secutus, defendi posse censet. Sed recte Iahn. ad Aen. V, 347. haec adnotat: „Quamquam *fundit* et *aequat* ex iis, quae ad II, 275. notavimus, quodammodo defendi potest, [si sumimus, poëtam rem, quae facta est, simpliciter narrare] tamen optimi codd. in altero consentiunt, et subiunctivus bene consilium Aeneae indicat, qui non prius absistere voluit, quam septem cervos interfecerit.“ Ceterum de particc. *antequam* et *priusquam* cum indic. et coniunct. constructis vid. adnott. ad Ge. IV, 306. — *humi.* Med. fragm. Vat. aliique libri praestantiores *humo.* Sed verissime *Wr.:* „Causa huius aberrationis elisio, multorum vitiorum, etiam in optimis libris, parens; quare in eiusmodi diversitate lectionis plus saepe rationi tribuendum, quam codd. auctoritati; illustre huius rei exemplum exstat infra III, 670. adde Ge. IV, 215. Aen. V, 202. 522. VII, 570. VIII, 512. X, 179. *Humi* [praeter Rom.] agnoscit etiam Serv. et cod. Palat., praeterea quatuor Pariss.; et certo haec, *humi* et *humo,* discrimine a Virgilio, ac nescio an a quovis diligentiore scriptore, usurpantur, ut *humi* sit *in terra,* i. e. in terrae superficie (Ecl. III, 92.), vel *ad terram* (Aen. V, 78. VI, 423. XI, 665. IX, 754. et X, 697. V, 481. XI, 640.); *humo* autem *a terra* vel *e terra* (Ge. II, 460. III, 9. Aen. III, 3.) Quod autem Aen. X, 558. editur: *non te optima mater Condet humi,* Medicei auctoritate, in quo *o* superscripta, in *humo* mutandum censui; sic *mandare humo, tegere humo* de sepultura IX, 214. X, 904.; neque *humi* valet *intra terram,* ut ne χαμαί quidem, unde *humi* factum; nec, si apud Sallustium *humi* ita legitur [Cat. 55, 3., ubi tamen vid. Kritz.], etiam Virgilium ita scripsisse efficitur.“ Cf. etiam Ruddim. II. p. 272. et Ramsh. §. 147. B. C. — *numerum cum navibus aequet.* Sic v. c. Cic. Legg. III, 10, 24. *Tenuiores cum principibus aequari se putant.* — 194. „*portum*

Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis moerentia pectora mulcet:
O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis

---

non proprie, sed pro statione navium; vid. sup. ad v. 159." *H.* — *partitur in omnes* pro inter omnes. Cf. infra V, 61. Plaut. Aul. I, 2, 30. *dividere argenti dixit nummos in viros.* Tac. Ann. II, 67. Thracia *in Rhoemetalcon filium - - inque liberos Cotyis dividitur* etc. — 195—197. „*Deinde vina, quae* etc. In Drepani portum, qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707.; non longe aberat *Aegesta* vel *Segesta*, quam Graeci et *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troe, quem Virgilius *Acesten* appellat, cf. V, 31. 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam inf. I, 558. 570.; hinc *bonus* [benignus, liberalis; cf. adnott. ad Ecl. V, 61.] Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36. sqq. Quod vina commendat, ut Acestae munus ξενήϊον, id ut poëta, et Homeri imitatione facit Od. IX, 197. sqq." *H.* Ceterum verba ita coniungenda esse patet: *Deinde* (etiam) *vina dividit, quae* etc.; vocem *deinde* autem alibi quoque (V, 14. 400. VII, 135.) non suo loco inferri, iam Wr. adnotat, qui comparat etiam Ge. IV, 284., ubi simili ratione particulae *iam saepe* alieno loco positae leguntur. Cf. etiam eiusd. Qu. Virg. XXV, 7. Pauci quidam Codd. ex corr. praebent *Deinde bonus quae vina*, quod nec Schirach. p. 349. probare, nec Bothius recipere debebat. — „*Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari: *cados on. vinis.*" *H.* „Eadem structura infra III, 465. *stipatque carinis ingens argentum.* VIII, 180. *onerantque canistris Dona laboratae Cereris.*" *Wr.* De qua hypallage cf. Ramsh. §. 206. 3. p. 1001. Ceterum „hic locus fecit, ut Grammaticis torquendis inventa sit quaestio ridicula, quae apud Iuvenalem VII, 236. exstat: *Quot Siculus Phrygibus vini donaverit urnas.*" *W.* — 196. *Litore Trinacrio.* *Trinacria* vocatur Sicilia ob triangularem formam et τρία, quae habet, ἄκρα s. promontoria; quare iam apud Homerum Od. XI, 106. XII, 127. et alibi Θρινακίη νῆσος commemoratur. Vid. etiam Aen. III, 384. 440. 582. V, 393. 450. 555. etc. Romanis eadem de causa etiam *Triquetra* vocabatur. Cf. Plin. H. N. III, 8, 14. — 198. 199. „In prosa: O socii! satis meministis, vos graviora his, quae modo experti sumus, passos esse. Itaque spem retinete, habitura esse finem etiam haec mala, praeteritis leviora." *H.* — 198. *ante — mala,* τὰ πρὶν κακά; ut apud Quinct. Declam. I, 14. *ille elegit, qui recipit ante meliorem.* Plura huius usus exempla, ex quo adverbia ita cum substantivis et adiectivis copulantur, ut per figuram ὑφ' ἑνός, quam Grammatici vocant, nova existat vocabulorum compositio, proferunt Becker. Eleg. Rom. p. 204. (quem Wr. laudat) Ruddim. II. p. 304. et 396. Ramsh. §. 208, 6, b. (locos diversissimos miscens) Hand. Tursell. I. p. 389. alii. Vid. etiam Brouckhus. ad Prop. I, 1, 2. Vechner. Hellenolex. p. 230. imprimisque Kritz. ad Sall. Iug. 76, 5., accuratius, quam Ramsh. et alii, inter diversos locos vulgo huc tractos distinguens, coll. iis quae supra ad v. 13. disputavimus. — 199. „*O passi graviora.* Hor. Od. I, 7, 30. *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri.* Locus autem expressus ex Hom. Od. XII, 208. Macrobius Sat. V, 11. Maronem in his locupletiorem Homero existimat. At inter Serviana legitur: *Totus hic locus de Naevio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat." *H.* — 200. *Scyllaeam rabiem,* periphrasi personae pro

Accestis scopulos; vos et Cyclopia saxa
Experti. Revocate animos, moestumque timorem
Mittite. Forsan et haec olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum

Scylla rabie furente. — „*Scyllaeam rabiem*, seu quoniam Scylla canibus cincta, vid. ad Ecl. VI, 75., de quibus *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, saevitia, rabies mari, tempestati, procellis tribuitur. [De ipsa Scylla locus primarius est apud Hom. Od. XII, 73. sqq. Cf. quae de permutatione eius cum altera Scylla Nisi filia, ad Ecl. I. l. adnotavimus.] — *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. Vid. inf. III, 555. 558. 566. *Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere.*" *H.* Cf. etiam Aen. II, 487. *penitus cavae plangoribus aedes Femineis ululant.* — *Sonantes scopuli* sunt πέτραι πλαγκταί in Homerica huius regionis descriptione Od. XII, 59. — 201. „*accessistis* ad eos, hactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, quum, dati ab Heleno oraculi memores, statim ad laevam convertunt cursum." *H.* *accestis* per syncopen, quemadmodum infra IV, 606. *exstinxem*, V, 786. *traxe*, XI, 118. *vixet* etc. Lucretiana huius syncopes exempla plura congessi ad eius I, 71. (v. c. I, 234. *consumse*, I, 986. *confluxet*, III, 69. *remosse*, III, 650. *abstraxe*, III, 683. *cresse* etc.); alia vide a Ruddim. I. p. 283. not. 96. et p. 326. sq. not. 10. 11. et a Ramsh. §. 62. p. 141. sq. prolata. De constructione autem verbi *accedendi* cum simplici accusativo vid. infra ad v. 307. Wakef. ad Lucr. V, 1198. temere coni. *Vos ad Scyll. rabiem*, quamquam huic coniecturae opitulatur Rottend. pr. — „*Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cuius rupes et antra illi incolebant in Aetnae vicinia. Vid. inf. III, 569. 644. 675. Accesserant (doctius dixit, *experti* erant) scilicet et ad hoc litus, et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt." *H.* „Med. Lips. uterq. Serv. Dresd. *Cyclopea;* veram lectionem, ab Heinsio restitutam, ne unus quidem codex videtur servasse. Sed sic ipsi Graeci, ubi brevi syllaba opus erat, Κυκλώπιος dicebant. Eurip. Or. 954. Pors.: ἰαχείτω δὲ γᾶ Κυκλωπία, cui versui respondet 965.: ἰὼ, ἰὼ πανδάκρυτ' ἐφαμέρων. Vid. Bentl. ad Hor. Epod. IX, 16. - - -" *Wr.* Multus est hac de re Heinsius ad h. l., qui comparat inter alia de forma *Cyclopĭus* Sil. XIV, 514. 530. Claud. Rapt. Pros. I, 98., de forma *Canopĭus* (a Κανωπείῳ) Prop. III, 9, 45. Hor. Epod. IX, 16. (quum apud Iuven. VI, 80. *Canopĭum* inveniatur) etc. Cf. etiam Burm. de formis *Caucaseus* et *Caucasius* (Ecl. V, 42.) *Elyseus* et *Elysius* (Ge. I, 38.) *Romuleus* et *Romulius* (Serv. ad Ge. III, 503.) *Pelopeus* et *Pelopius* (Gronov. ad Sen. Thyest. 641.) — 203. „*Forsan et haec o. m. i.* Pertinet huc Euripideum, quod Macrob. Sat. VII, 2. laudat, Ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, Latine conversum a Cic. de Fin. II, 32.; et ante Euripidem Homeri locus Od. XV, 398—400. Ingeniosa imitatione haec secutus est Statius Theb. I, 472. *Forsan et has venturus amor praemiserit iras, Ut meminisse iuvet.*" *H.* Particulam *forsan* pedestris orationis scriptoribus admodum raro, Ciceroni nusquam usurpari satis constat. Cf. Charis. p. 165. P. Friedemann. ad Ruhnk. Orat. p. 250. et Hand. Turs. II. p. 719., qui Vir doctiss. p. 718. haec scribit: „Indicativum futuri assumit in coniectura de futuro facienda, sed cum aliqua veritatis occupatione. Sic Homerus et epici graeci particulam κέν usurpant. (Il. I, 139.) Cf. Virg. Aen. I, 203. XII, 133. Hor. Carm. II, 16, 31. Martial. V, 61, 8. Symmach. Epist. I, 80." — 204. „Per hos ipsos *casus*, per haec *rerum discrimina:* pleonasmus poëtis frequentatus.

Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt. Illic fas regna resurgere Troiae.
Durate, et vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert; curisque ingentibus aeger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis et viscera nudant;

Possunt tamen *res* pro rebus adversis, periculis, accipi, ut v. 178.“ *H.* „Hoc fieri non poterit. Nam *discrimen rerum* vel *rerum omnium* (Cic. de Orat. I, 1, 3.) proprie dicitur *discrimen*, in quod res tuae adductae sunt.“ *W.* — 205. *Tendimus in Latium.* „Quaeras, unde iam tum Aeneas nomen novae sedis sibi promissae, *Latium*, noverit? quum aliis in locis tam incerta omnia ei essent. Scilicet in locis inferis certiora edoctus fuerat VI, 891. 2. Cf. supra Prooem. [p. 19. sq.] et Excurs. XV. ad l. II. — *sedes ubi fata quietas Ostendunt*, h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Ostendere* egregie imprimis poëtis hac in re dicitur. Iidem *fas* esse dicunt ea, quae fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. — 207. *Durare* pro durare se, animum suum, poëtae primum, deinde alii scriptores, ut Tacitus. Τλῆτε, φίλοι. Il. II, 299.“ *H.* Cf. Val. Fl. I, 237. *Ingentes durate animae.* Ovid. Am. III, 11, 27. *His, et quae taceo, duravi saepe ferendis.* Ter. Ad. IV, 2, 15. Stat. Silv. I, 2, 91. II, 1, 141. Liv. X, 46. in. XXIII, 18, 10. etc. Multa alia exempla congessit Heins. ad Sil. II, 463. — 208. *aeger*, ut alibi *saucius, vulneratus* et similia, a corpore saepe ad animum transfertur, ut sit i. q. tristis, moestus, curis vexatus et agitatus. Cf. Cic. pr. Cael. 8, 18. *Medea aegra animo.* Sall. Iug. 71, 2. *aeger animus.* Plaut. Epid. I, 2, 26. *aeger ab animo.* Liv. I, 58, 9. II, 36, 4. et alibi *aeger animi.* XXX, 11, 3. *aeger amore* etc. Cf. etiam loci ad Ecl. I, 13. prolati, et Doederl. Synon. IV. p. 172. — „*Premit*, occultat, ut saepe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poëta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipso fit intimus et altus dolor.“ *H.* Rectius *W.*: „Epitheton *altum* non repetendum ab actu *premendi*, sed per se *altus dolor* est is, qui penitus insedit, ingens, gravis. Tac. Ann. XVI, 29. *altus pavor.* Difficilius est *altum* dolorem abscondere, quam dolorem occultare *alto* animo. Cf. Val. Fl. I, 733. *talesque prementem corde metus.*“ — 210. *se praedae accingunt*, i. e. accingunt se, ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras, coenam parent. — 211. *Tergora*, corium, pellem. Cf. infra v. 368. — *diripiunt*, quod omnes Codd. praeter unum Rottend. sec. exhibent, ob hunc ipsum Codd. consensum cum Iahnio restitui. Cf. adnott. ad Ge. II, 8., ubi etiam laudare poteram Bach. ad Ovid. Met. III, 52. *Tegimen direpta leoni Pellis erat.*) Nolo tamen Wagneri adnot., qui cum ceteris editoribus Heinsii emendationem, *deripiunt*, servavit, legentibus invidere: „Bach. ad Tibull. 1, 2, 84. „„*Diripi* dicuntur res, inquit, quae non tantum ab aliis separantur, sed etiam in partes distrahi et dissipari possunt.““ Hactenus bene; sed quod nostro loco *diripiunt* revocandum censet, id nolim probari Iahnio. Amplecterer hoc ipse, si non *costis* adiectum esset. At librarii ita crebro *de* — in *di* — mutare solent, ut nihil mirum sit, si interdum omnes codd. in illud vitium conspirent, ut infra IV, 593.; cf. etiam nott. ad Ge. II, 8. Aen. II, 398. Contra III, 419., licet longe plurimi codd. cum ipso Med. *deductas* tueantur, recte editur *diductas*; et XI, 654. *dirigit*, ubi *derigit* Med. et Rom. — — — Est videlicet, ubi soli rationi, non libris mss., obtemperandum, maxime autem in deligendis verbis a praeposs. *de* vel *di* incipientibus.“

Pars in frusta secant veribusque trementia figunt;
Litore aëna locant alii flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Postquam exemta fames epulis mensaeque remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec iam exaudire vocatos.

Eandem fere, quam hic Wr., sententiam protulit Wakef. ad Lucr. IV, 36., quem conferas. — *visccra*, quidquid sub corio est, ipsae carnes. Cf. Aen. VI, 253. VIII, 180. Ovid. Met. XV, 88. Ita etiam apud prosae orationis scriptores. Cic. Tusc. II, 8, 20. *quum inhaesisset tunica visceribus* (Herculis). ibid. c. 14. extr. *Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus e visceribus sanguis exeat*, et alibi. Cf. Isidor. Orig. XI, 1. et Serv. ad Aen. VI, 253. — 212. *Pars* respondet antecedenti *illi*. Cf. adnott. ad Ecl. I, 65. Wagn. Qu. Virg. VII, 4. p. 403. sq. Bach. ad Ovid. Met. I, 244. alii. Ceterum poëta hic ante oculos habuit Hom. Il. I, 459. sqq. — „Totus ex Hom. Il. I, 465. Μίστυλλόν τ' ἄρα τἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν. [*veribus*. Vid. ad V, 103.] *trementia*, adhuc palpitantia, ut et Serv. Non equidem suavem in hoc epitheto imaginem sensui obiici dixerim.“ *H.* „Cupiditatem edendi et festinationem significare voluit epitheto. Alia est ratio loci Aen. III, 627. *Quum — tepidi tremerent sub dentibus artus.*“ *W.* — 213. „*Ahena locant:* quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et *torreri* carnes in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Aen. VI, 218. 219., ut se lavent ante epulas, ex more. — *Flammas ministrant*, pro *subiiciunt aënis ignem.*“ *H.* Cf. supra ad v. 150. — 214. *fusique per herbam* redit V, 102. et IX, 164. Cf. etiam Ovid. Met. I, 438. *fusus in herba* etc. Sic Aen. II, 252. *fusi per moenia Teucri.* V, 837. *fusi per dura sedilia nautae.* — 215. Satiant se et carne ferina et vino. *impleri* cum genitivo Graecorum more construitur etiam infra II, 586. Stat. Theb. III, 472. *implere futuri.* id. Achill. II, 247. *magni qui Pelea facti Impleat.* Cic. ad Fam. IX, 18. *ollam denariorum impl.* id. Sen. 14, 46. *religionis iustae implere aliquem.* Liv. I, 46, 8. *aliquem temeritatis impl.* id. VII, 7, 5. *florem iuventutis spei armorum impl.* cett. Cf. Heins. ad h. l. Drakenb. ad Liv. XXIX, 14, 2. Ruddim. II. p. 188. sq. et Ramsh. §. 112, 2. — *Bacchi*, vini. Vid. adnott. ad Ecl. V, 69. — *ferinae* scil. carnis, ut plene dicunt Sall. Iug. 18. in. Plin. H. N. VI, 28, 32. alii. — 216. „Hoc est Homericum: Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. Cf. inf. VIII, 184. *mensae remotae* noto vetere more, quo mensa cum epulis convivae apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur. Itaque improprie dictum. — 217. *Longo sermone*, non tam qualis post coenam esse solet, quam potius multis cum querelis. Vulgari oratione: multa de sociis amissis inter se conqueruntur. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ov. Met. XIV, 242. — *requirunt socios*, declarant desiderium amissorum sociorum, conqueruntur eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Od. XII, 309.“ Burm. de *requirendi* voc. confert Cic. Manil. 2, 6. et 22, 65. Val. Fl. II, 145. Sil. XV, 283. et adnot. suam ad Ovid. Met. II, 239. — 219. „H. e. sive iam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. l. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi; [cf. adnott. ad III, 315.]

Praecipue plus Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat; quum Iuppiter aethere summo
Despiciens mare velivolum terrasque iacentis
Litoraque et latos populos, sic vertice coeli

---

nec iam, exaudire vocatos, h. e. esse mortuos, quos invocari ab amicis et conclamari notus mos erat, cf. inf. III, 67. VI, 506. Odyss. IX, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem: an extrema eos *passos esse* credant, et iam conclamatos? Sed in poëta illa non requiritur." *H.* „Diversos mores passim confusos videas, alterum, solemnibus sepulcralibus peractis, *acclamandi, Have, vale,* Aen. III, 67. VI, 506., alterum *conclamandi,* si qui morerentur vel mortui essent; vid. interpretes ad Terent. Eun. II, 3, 56. Posterior hic intelligendus. Nam *Manes,* qui invocabantur, *audientes* fingebantur." *W.* Wr. conferri iubet Gronov. Diatr. p. 317.; quod autem attinet orationis conformationem *dubii, seu - - sive,* idem Vir doct. Qu. Virg. XXXVI, 6. comparat I, 738. *fatone erepta Creusa Substitit, erravitne via, seu lassa resedit, incertum.* — 220. „Comma post *Aeneas* sustulit Iahn.; mihi non male interpungi videtur; sensus est enim: Praecipue hoc faciebat Aeneas, qui nunc cett." *Wr.* — *Oronti.* Plures Codd. *Orontis;* sed meliores alteri scripturae favent. Cf. supra ad v. 30. De Oronte supra v. 113. sermo fuit. *Amycus* iterum commemoratur XII, 509., *Lycus* IX, 556. *Gyas* infra v. 612. V, 118. 152. 184. 223. XII, 460., *Cloanthus* infra v. 510. 612. IV, 288. V, 122. 245. — 223. „*Et iam finis erat, quum:* pro vulgari: postquam haec finita erant, quibus factis, Iupiter prospexit etc. Pomp. Sab. *finem diei* interpretatur." *H.* „*finis erat,* huius sermonis; est nota transitionis formula, qua expressit Homericum illud: ὡς οἱ μὲν τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους ἀγόρευον." *Wr.* „Rationem dicendi imitatus est Val. Fl. I, 350. *Et iam finis erat.* Modum autem sequentia per particulam *quum* annectendi nec exquisitum nec vulgarem, sed proprium dixeris. Cf. Aen. IV, 5—8. Liv. XXV, 37. Tac. Hist. I, 29." *W.* „Qui sequitur locus, e praestantioribus est habendus, quum poëta et miraculum addat hospitio Aeneae apud Didonem, et, quod multo maius, Romanorum animos in carminis statim aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas huius narrationis videas in Od. V, 5. sqq., ubi Minerva apud Iovem, ut iam Odyss. I, 44. fecerat, de intercepto Ulyssis reditu conqueritur: mittitur tum quoque Mercurius." *H.* — *Iuppiter.* Ita antiquissimi quique Codd. constanter exhibent. Cf. Cellarii orthogr. s. v. ed. Harl. et Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 426. — „In verss. 223—227. plura Homeri loca ante oculos habuit; imprimis Il. XIII. pr. et VIII, 51. 52." *H.* — *mare velivolum,* in quo vela volant, secundum Macrob. Sat. V, 6. ex Livii Andron. Helena sumtum, ubi hic versus legebatur: *Tu qui permensus ponti maria alta, velivola.* Lucretius V, 1441. ipsas naves *velivolas* dixit: *Tum mare velivolis florebat propter odores* (sic enim pro vulg. *velivolum* ex optimis Codd. edendum, cf. adnot. mea ad h. l.), qua in re secutus est Ennium. Vid. Columna ad Annal. XIV. p. 105. Hessel. et Planck. ad Ennii Med. p. 118. — „*terras iacentes,* praeclare, respectu quidem Iovis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes, gentes iacentes* et alibi ap. poëtas occurrunt pro simplici *positae;* similiter *lati populi* sunt dicti." *H.* „Videtur hoc, *latos populos,* ab Ennio sumtum; vid. p. 11. ed. Hessel." *Wr.* — *sic* *Burm.* male interpretatur „sic temere, sine certo consilio eas imprimis terras inspiciendi" coll. Hor. Od. II, 9, 14. et Donat. ad Ter. Andr.

Constitit et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum, talis iactantem pectore curas,
Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque
Aeternis regis imperiis et fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,

I, 2, 4.; neque melius *H.*: „sic, ut erat, despiciens mare et terras constitit"; rectius *W.*: „*Sic* post participium (*despiciens*) interpositum more Graecorum, Plat. Phaed. c. 5. p. 9. (Σωκράτης) καθεζόμενος οὕτως ἤδη τὰ λοιπὰ διελέγετο"; eademque est Wagneri sententia Qu. Virg. XXV. extr. proposita, qui conferri iubet VII, 668. VIII, 488. et Lachmann. ad Propert. I, 23, 6. — „In arce coeli constitutus Iupiter in terras despicit, cf. X, 3, et Val. Fl. I, 498. *Siderea tunc arce pater* cett." *W.* — *defixit lumina* (vid. adnott. ad Ge. III, 433.) *regnis Libyae*. Alii scriptores praepositionem addere solent. Cf. Ovid. Am. II, 8, 15. *Ut tamen iratos in te defixit ocellos.* Curt. VII, 8. *In vultu regis defixerant oculos.* id. IX, 3. *metu attoniti in terram ora defixerant* cett. Virgilius vero etiam VI, 469. *Illa solo fixos oculos aversa tenebat.* — „Notabili autem orationis brevitate, Iovem cogitabundum stetisse, declarat poëta, et *curas*, cogitationes et consilia, de parando Troianis apud Poenos hospitio (inf. 297.) agitasse. Itaque respectu vocis *sic* subiicit: *tales curas iactantem*, h. e. quum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus." *H.* Immo ad *Libyae defixit lumina regnis*, non ad partic. *sic*, haec verba referenda, atque ita interpretanda esse, ut ipse adspectus litoris Africi has curas provocare cogitetur, ex iis, quae modo disputata sunt, apparet. — 228. „Observa artem poëtae. Ut miserationem faciat Venus, *tristis*, *flens* et *pulchra* inducitur." *H.* „*Suffundi lacrimis oculos* et *suffundi rubore ora* (Ovid. Met. I, 484.) legitimae sunt poëtarum constructiones. Utramque, omissis accusativis *oculos et ora*, idque *proprie* usurpavit Plinius Paneg. c. 2. f. *Ad quas ille voces lacrimis etiam ac multo pudore suffunditur.*" *W.* Vid. adnott. ad Ge. I, 430. — 229. „Macrob. Sat. VI, 2. *In principio Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud Iovem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Naevio sumtus est ex primo libro belli Punici: illic enim aeque Venus, Troianis tempestate laborantibus, cum Iove queritur; et sequuntur verba Iovis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Minervae et Iovis super Ulysse altercatio Od. I, 44. sqq. et melius Thetidis alloquium Iovis Il. I, 497. sqq." *H.* — *hominumque deumque.* Heins. Burm. et Bentl. ad Hor. Od. I, 12, 14. malunt *deorumque*, quod Wakef. in ipsum contextum recepit, improbantibus Weicherto de versu hyperm. p. 18. sq. et Iahnio. Comparant quidem infra II, 745.; sed non omnia ad eandem normam sunt redigenda, neque versus hypermeter poëtae invitis Codd. obtrudendus. — 230. „*Et fulmine terres* possit otiosum videri post illa: *qui res — imperiis*, sed *fulmen* insigne summi imperii; gravius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris*, *iacis*. — 231. Manifesta adumbratio versuum ex Il. IV, 31. Δαιμονίη, Iupiter ait ad Iunonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc.; ipsa autem orationis forma ex Od. I, 44. sqq. expressa, ubi Minerva apud Iovem de Ulyssis aerumnis conqueritur: et v. 62. τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ; tum Iupiter simili modo atque hic respondet." *H.* — *meus Aeneas.* Burm. comparat II, 511. *Non si ipse meus nunc adforet Hector.* — 232. „*Quibus tot* — agnosce

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni dicione tenerent,

---

poëticam orationem — pro quid potuere committere, ut iis — clauderetur? *tot funera*, h. e. tot clades et calamitates [cf. Hor. Od. I, 8, 14. *Sub lacrimosa funera Troiae*] *ob Italiam*, propter Italiae aditum, ne ad Italiam accedant, [et gentis Romanae, Carthaginem eversurae, auctores fiant] in toto terrarum orbe nullus considendi locus iis relinquitur: nam septem iam annos omnibus terris et maribus erraverant, ut Aen. I. extr. cf. X, 44." Sic *H.* haec verba rectissime interpretatur, minus recte *Schirach.* p. 512.: „Multi *ob* explicant *iuxta*, antiquo more dictum: pars orbis clauditur, quae circa Italiam est. Sed hoc non placet. Ego interpretor h. l. *ob* per *circum*, ut sit breviloquentia: Clauditur totus orbis errantibus circum Italiam, nec eo pervenire possunt. *Ob Italiam* est igitur circa totam oram Italiae. Ita *ob* occurrit etiam Aen. XII, 865. [cuius loci prorsus alia est ratio.]" — 234. „*Hinc*, ab his Troianis [vid. adnott. ad Ge. I, 5.] *fore*, orituros esse, *a sanguine Teucri revocato*, a stirpe Teucri instaurata per novam progeniem, (cf. sup. I, 19. sqq.) *Romanos — ductores*, populum regnatorem, *qui mare — tenerent. Volventibus annis* sc. se; nota poëtica ratio, quoniam annus in orbem redit: περιπλομένων ἐνιαυτῶν." *H.* Cf. supra ad v. 9. De verbis autem transitivis, quae omisso pronomine reflexivo neutrorum s. mediorum naturam induunt, cf. Vechner. Hellenolex. p. 59—79. Perizon. ad Sanct. Min. III, 3. p. 369. ed. Bauer. Drakenb. ad Liv. I, 17, 6. II, 62, 2. et alibi, idem ad Sil. IX, 645. Bentl. ad Hor. Od. VI, 19, 5. Ruhnk. ad Vellei. II. 82. idemque ad Rutil. Lup. p. 73. Ruperti ad Liv. II, 3. 2. p. 153. Heusinger. ad Nep. Att. 7, 1. Tzschuck. ad Pomp. Mel. III. p. 48. Bremi ad Nep. Dat. 4, 5. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 136. Passov. ad Tac. Germ. c. 31. mea ad Lucr. I, 398. Kritz. ad Sall. Cat. 6, 7. Boetticher. Lex. Tacit. p. 313. s. v. *mutare*. Ruddim. I. p. 301. et II. p. 156. ibique Stallb. Zumpt. §. 145. Ramsh. §. 74. et 162. 2. alii. Ex Virgilio huc pertinent inter alia *accingere* (Aen. II, 235.) *agglomerare* (Aen. II, 341.) *avertere* (Aen. I, 104.) *durare* (Ecl. VI, 35.) *ingeminare* (Aen. IV, 531.) *ponere* (Aen. VII, 27.) *praecipitare* (Aen. II, 8.) *turbare* (Aen. VI, 800.) *vertere* (Ge. II, 33. III, 365. et saepius) et participia *comans* (Aen. XII, 86.) *pascens* (Ecl. IV, 45.) *stellans* (Aen. VII, 210.) *volvens* (etiam Ge. I, 163. et alibi) *volutans* (Aen. III, 607.) cett. — *a sanguine.* Plures Codd. praepositionem omittunt., Sed recte *Wr.*: „Praepositionem praeter alios tuentur Med. et Rom. Et multo fortior est haec oratio: *Hinc — Hinc, a revoc. s. T.*, quam si adsciveris Ablat. absol.; et sic alias appositionem amant talia adverbia. Vid. ad Ecl. I, 54. Saepe autem praepositiones per elisionem intercipiuntur; vid. supra I, 19. IV, 230. 656. V, 45. VI, 600." Alia est *Krehlii* sententia, ad Prisc. VIII, 13, 68. prolata, cui „ne ferenda quidem videtur esse praepositio, et poëtici sermonis indolem exstinguere"; quam propterea quatuor illis Grammatici locis, ubi hic versus affertur (praeter l. l. XVIII, 13, 108. 24, 201. 25, 253.), unius vel alterius cod. auctoritate motus delevit. — 236. „*Omni ditione*, Serv. omni potestate, pace, legibus, bello. Praestat dicere, *omnem dit.* esse summam potestatem. Aen. X, 53. *magna ditione — Carthago premat Ausoniam.*" *H.* Fragm. Vat. pro *omni* praebet *omnis*, quod Wakef. recepit, coll. V, 627. VIII, 26. IX, 224. „Sed, inquit *Wr.*, satis erat *terras tenere* dixisse, nec ad *terras* necessario requiritur epitheton; et videtur poëta per hoc *omni dic. ten.* exprimere voluisse Homericum

Pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens:
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,

---

illud Ἶφι ἀνάσσειν.“ *Iahn.*, et ipse Wakefieldi mutationem reiiciens, *omni dicione* explicat „summo imperio, omnes partes pariter complectente.“ Ceterum nos cum Wr. *dicione* scripsimus. Sic enim Medic. (aliique vetustiores Codd.) constanter, quotiescunque haec vox apud Virgilium invenitur; item *condicio* XII, 880.; eaque scribendi ratio aurea aetate communi usu videtur recepta fuisse. Cf. Cellarii Orthogr. p. 213. ed. Harles. et Schneideri Gr. Lat. I, 1. p. 249. sq. — „*pollicitus* pro pollicitus es. Secundam personam copulae in enuntiatione plena omittere ausi sunt Latini. Iuven. XIV, 274. *Tu propter mille talenta et centum villas temerarius.* Cf. Ecl. V, 4. VIII, 48. 50. Ovid. Her. X, 115. Horat. Ep. I, 3, 35. Od. II, 3, 24. Male igitur vir doctus horridam compositionem Lucretii *pollicitu's* obtrudere voluit Maroni.“ *W.* Rectius haud dubie *H.:* „Vide an lenior fluat oratio, si distinxeris: *Certe hinc — pollicitus, quae te, g., s. v.?* h. e. quum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* vel *eras* in fine sententiae absolutae;“ cui adnotationi *Wr.* haec adiungit: „Probat hanc rationem Iahn.; et recte; itaque mutavi interpunctionem. Et est hoc genus quoddam anacoluthi. Aptissima autem haec ad prodendum animum commotum oratio. Quae W. ex Virgilio laudat omissae sec. pers. *es* exempla, aliena sunt ab h. l. Sic enim in brevibus enunciatis nervoseque dictis *es* omitti solet, adiuncto Pronomine sec. pers.“ — 237. „*Quae te sententia vertit*, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione: *vertitur* sententia, animus, consilium.“ *H.* — „*te*, h. e. animum tuum, cf. v. 260.; nam ubi de mente sermo est, *te* et *animum* eodem significatu poni docuit Cicero Tusc. I, 22, 52. *Quum nosce te dicit, hoc dicit, nosce animum tuum.* — *sententia* autem nova *animum vertit*, ad alia molienda et perficienda impellit, quam quae antea placuerunt. Vid. Aen. IV, 595. *Quae mentem insania mutat?*“ *W.* Weickert. haec verba sic interpretatur: „quae tua efficit sententia, ut aliter res evenire iubeas Troianis.“ — 238. „*occasum Troiae solabar*. Proprie solamur animum, tum dolorem, tum mala et malorum causas: h. e. solando minuimus, tollimus. Cf. Ge. I, 293. et IV, 464.“ *H.* Sic infra XII, 110. *metum solari.* Ovid. Fast. II, 821. *lacrimas alicuius solari.* Tac. Ann. II, 36. *spes solatur repulsam.* Plin. Ep. VIII, 11. *desiderium fratris solari.* — 239. „*rependens*, compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates, [vid. ad IX, 136.] *fatis*, sc. aliis, iisque melioribus, novo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. VII, 293. — 241. *das* pro facis, constituis. Sed etiam in hoc poëtica ratio alterum postulabat.“ *H.* Noli tamen putare, solos poëtas ita loqui. Cf. infra IV, 225. *fatisque datas non respicit urbes.* Liv. XXVI, 41, 9. *ea fato quodam data nobis sors erat* etc. — 242—249. „Antenor, et ipse Troia profugus, nactus est novas sedes, condito Patavio; cur Aeneas non simili fortuna potitur?“ *H.* Fuit autem Antenor Aesyetae et Cleomestrae filius, senex Troianus et Priamo familiarissimus, sed Graecis clam favens (Hom. Il. III, 203. 262. Dictys I, 6. 11. V, 8. Lycophr. 340. ibique Tzetz. alii), de cuius in Italiam adventu Aelius Largus, Ovidii aequalis, singulare epos conscripsit. Vid. Ovid. ex P.

Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum et fontem superare Timavi;
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavî sedesque locavit

IV, 16, 17. Cf. de eo Heynii Exc. VII. ad h. l. et Klopferi Lex. myth. I. p. 212. sqq. De Henetorum s. Venetorum colonia ab eo in Italiam superiorem ducta cf. Strab. V. p. 212. et XII. p. 608. Casaub. Plin. H. N. VI, 2, 2. III, 19, 23., Solin. 44. et, quem H. laudat, Livius I, 1. *casibus deinde variis Antenora* (et ipsum Troia profugum) - - - *venisse in intimum maris Adriatici sinum*. „Hic sinus, addit *H.*, poëtae doctius *Illyrici sinus;* namque maiori Adriatici sinus parti Illyricum praetenditur; idem *intima regna Liburnorum;* nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. [Burm. paullo subtilius *penetrare sinus Ill.*, *regna Lib.* explicat: transire sinus, iter facere per sinus, regna; nam si poëta Antenorem ibi substitisse indicare voluisset, scribendum fuisse *ad Illyr. sinus* etc.; ut VII, 207. IX, 10. et alibi.] Quod vero *tutus*, incolumis, dicitur, hoc ad errorum discrimina spectat. — Denique etiam, poëtarum more, qui a finitimis locis multa designant, *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiorem et veterum fortasse poëtarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. — *Fontem Timavi*, h. e. Timavum, *superat*, quatenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest; cf. Liv. X, 2.) praetervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur; de quo eiusque *oribus novem* vid. Not. ad Ecl, VIII, 6. [ubi etiam de voc. *superandi* diximus.] Ex iis prorumpit aqua magno cum fragore, *vasto cum murmure montis* [vid. supra ad v. 55.]; statimque in unum flumen collecta maris speciem refert, late agros inundantis. *It mare proruptum, et p. p.*" *H.* — „*proruptum*, quod cum vi erupit." *W.* Sic apud Sil. III, 51. *Proruptum exundat pelagus*, ubi Heinsius praeter nostrum locum comparat Aen. VII, 459. *toto proruptus corpore sudor.* Val. Fl. IV, 507. *proruptus Vesevus.* ib. VI, 632. *proruptus imber.* Stat. Theb. II, 626. *Intercepta natat prorupto in sanguine lingua.* Cf. idem Heins. ad Claud. in Stilich. II, 462. Burm. ad Val. Fl. IV, 507. et quae nos ad Ge. IV, 368. adnotavimus. Ad eundem Silii locum Drakenb. etiam Avieno fab. XVI. pro vulg. *praerupto nimbo* restituendum censet *proruptum nimbum.* Utrumque enim vocabulum haud raro in Codd. confunditur; quare etiam nostro loco multi Codd. (inter quos fragm. Vat. a m. pr.) et Seneca N. Qu. III, 1. *praeruptum* exhibent. — *premit arva*, dum inundans vexat, vastat, populatur arva. Cf. Cort. ad Lucan. IV, 107. (*qua zona nivalis perpetuaeque premunt hiemes*), et quae supra ad v. 84. de *incumbendi* voc. adnotavimus. Ceterum Schirach. p. 541. non iniuria reprehendit poëtam, qui Venerem hoc loco, non se ipsum loqui debere oblitus sit. Negari enim nequit, hanc poëticam regionis descriptionem a Veneris persona, imprimis si tempus et causam spectamus, qua illa Iovem adloquitur, prorsus esse alienam; quod etiam Ursinus, H. (in Exc. ad h. l.) et Wr. senserunt. — „*Hic tamen* refer ad Illyricos sinus; [*hic* enim adverbium esse, non pronomen cum *ille* coniunctum, ut III, 558. V, 675. et alibi, diserte admonet *Wr.*] in his oris litoris Adriatici, et quidem, quum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos; qui tum haec loca tenebant, Patavium ille condidit, [*urbem Patavi.* Cf. Ruddim. II. p. 37. sq. Ramsh. §. 96,

Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
Troïa; nunc placida compostus pace quiescit:
Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem,
Navibus infandum! amissis, unius ob iram

4, g.] et *genti nomen dedit;* at quale? dicunt *Antenoridarum;* apud poëtas utique; [cf. Messal. Corvin. de progen. Aug. 10.] non vero vulgare nomen: sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniae, quos Antenori viae socios fuisse aiunt, ductum esse volunt. — *armaque fixit Troia,* pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui, militia missi, arma suspendebant et figebant. (Cf. Aen. IV, 495. *arma fixa thalamo. W.*) [De forma *Troius* vid. supra ad v. 119.] *Nunc placida compostus pace quiescit.* Pro simplici *quiescit* dixit *compositus quiescit.* Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere.* At Veneris consilio, quo hoc exemplum affert, non conveniret, Antenoris *mortem placidam* laudare. Sed dicendum, poëtam h. l. *compositum* novo exemplo usurpasse, ut sensum intenderet, tranquilla vita frui Antenorem, ut *se componere* dicuntur ii, qui se quieti dant ac somno. Nec *pax* mortuis tribuitur." *H.* Adsentiuntur huic explicationi, iam Burmanno probatae (qui conferri iubet adnott. ad Val. Fl. V, 296. ad Rutil. I, 161. et infra ad Aen. III, 387.), Schirach. p. 362. et Bach. ad Ovid. Met. VII, 444. Verius tamen *Wr.:* „Sed verba *placida compostus pace quiescit* ut de morte accipiamus, videtur totius orationis color et habitus admonere. Nam quum pacis otiique significationem contineant vss. praecedentes, non poterit huic rerum statui idem opponi per *nunc,* temporum rerumque diversitatem quandam indicans. Porro hoc deerat absolutissimae felicitatis imagini, ut hunc rerum suarum cursum usque ad ipsius mortem fuisse Venus diceret. Neque absurda de morte Antenoris mentio, quum ab ipso Homero inter seniores Troianos memoretur Antenor. *Pacis* autem vocabulum quamquam solum per se non significat mortui quietem, tamen in hac orationis compositione recte ita dici poterit." Cf. etiam Ovid. Fast. III, 547. *Compositusque cinis, tumulique in marmore carmen.* ibid. V, 426. *Busta avi compositi.* Quinct. Decl. XII, 14. p. 255. *Nihil fortunatius in aeterna sede utcunque compositis puto,* ubi vid. Burmann. (Hor. Sat. I, 9, 27. Ovid. Met. VII, 444. Tibull. III, 2, 26. Prop. II, 24, 33. etc.) Iahn. conferri iubet Handium ad Stat. Silv. Tom. I. p. 50. De forma *compostus* cf. supra ad v. 26. adnott. — 250. „Magno cum artificio se ipsam facit unam ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos, tua progenies, quibus annuis arcem coeli,* h. e. coelum, promittis Aeneam post mortem inter Deos iri relatum: cf. mox v. 259." *H. Weickert.* tamen adnotat: „Non videtur proprium Virgilii artificium, vulgaris potius fori Romani mos, cuiusmodi plura transtulit in carmen suum Virgilius. Cf. Cic. pro Rosc. Am. §§. 7. (ubi vid. Weisk.) 32. 94. 145." — *adnuere,* κατανεύειν, nutu promittere. Cf. infra XII, 187. Hor. Od. IV, 6, 22. *Ni, tuis victus Venerisque gratae Vocibus, divûm pater adnuisset Rebus Aeneae potiore ductos Alite muros.* Val. Fl. I, 40. *Hanc mihi militiam - - Adnue.* Ceterum *Wr.* bene admonet, hos versus, 250. sqq., opponi versui 247. sqq., ubi *tamen* rem quodam modo extenuet significetque fere i. q. *saltem* (vid. ad Ecl. X, 31.), ita ut haec prodeat sententia: „Ille saltem certam sedem invenit Pataviumque condidit: Aeneae, cui multo maiora atque ipsum coelum pollicitus es, ne pedem quidem in Italia ponere contingit." — 251. *infandum!* hic et Ge. I, 479. interiectionis modo interpositum, ut alibi *indignum* (Ovid. Met. V, 36. id. Am. I, 6, 1.) *malum* (Cic. Verr. II, 1, 20. Phil. X, 9, 18. Ter. Phorm. V, 7, 55.

Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae; dehinc talia fatur:

---

et saepius) *nefas* (Aen. VIII, 688. X, 673. Hor. Od. III, 24, 30.) et similia. Cf. Ruddim. I. p. 320. — „Callide et invidiose illa: *unius ob iram*, sc. Iunonis, et *navibus amissis*, pro navium parte, et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur.“ *H.* „Non sine arte Venerem, animo materno Aeneam foventem, illius miserias, veluti eas ipsa experta sit, deplorantem facit. Eadem ratione Sol Aeetae filii causam agit apud Val. Fl. I, 513. *horrida arva strictosque insedimus amnes.* Cf. Soph. Ai. 269.“ *W.* — *Italis longe disiungimur oris*, mari medio aliisque terris interiacentibus. Burm. confert Val. Fl. II, 562. *quamvis longis disiungimur oris.* — 253. *Hic pietatis honos? Hic* Wagn. Qu. Virg. XX. p. 475. explicat: „qui est ita comparatus, non alius,“ componens h. l. cum II, 445. IV, 46. 237. 242. 419. 614. aliis, ad quos vid. disputt. Cf. etiam adnott. ad Ecl. VII, 33. — *W.* aptissime confert Ovid. Met. II, 285. *hunc fertilitatis honorem refers?* De forma *honos* cf. adnott. ad Ecl. III, 56. Ge. III, 118. cett. — „*Pietatis*, qua Aeneas insignis; at ipsa suam personam interponens: haec pietatis praemia (*honos*)? *in sceptra*, in promissum Italiae regnum, quum Troiano exciderit, *reponis*, pro vulgari: restituis?“ *H.* Cf. Val. Fl. V, 688. (Donec Aeeten) *Graius nepos in regna reponat.* id. VI, 742. *solio reponere fratris.* — 254—296. „Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur origines Romae, incrementa splendorque imperii Augusti. — 254—256. Aliter haec Virgilius adornavit, quam Homerus sua, quum Thetidi annuentem facit Iovem Il. I, 517. sqq., in quibus Iovis maiestas augustior. At hic placidi, μειλιχίου, Iovis suavis imago. Vs. 254. secundum Ennium [p. 17. Hessel.]: *Olli respondet rex Albai longai* et alia.“ Antiquiorem pronominis formam Codd. etiam IV, 105. V, 10. 197. 284. VI, 321. VII, 458. 505. VIII, 94. 594. IX, 740. X, 745. XI, 120. XII, 18. 309. et alibi praebent. Cf. Varro L. L. VI. p. 89. Bip. Prisc. I, 6, 33. p. 553. P. Isidor. Orig. I, 34. Columna ad Ennium p. 50. s. (p. 17. Hessel.) Planck. ad eiusd. Med. p. 78. et quae nos disputavimus in Praef. ad Lucr. p. XVIII. sq. — „*subridens*, μειδιῶν. Compara similia XII, 829. In v. 255. Ennium ante oculos fuisse notat Servius: *Iuppiter heic risit: tempestatesque serenae Riserunt omnes risu Iovis omnipotentis.* Sed Ennius, ut ut oratio horrida est, multo vividius rem expressit: *Ridet Iupiter; et tempestates arrident.*“ *H.* — *Vultu, quo - - serenat.* Sic solent poëtae oculorum vultusque singularem quendam habitum circumscribere. Cf. e. g. Prop. IV, 6. 33. *quali adspexit* (Apollo) *Pelopeium Agamemnona vultu.* Ovid. Met. II, 748. *Adspicit hunc oculis isdem, quibus abdita nuper Viderat Aglauros flavae secreta Minervae.* — „Ad *coelum* et *tempestatem* diversa verbi *serenare* requiritur significatio. Similia zeugmatis genera vid. I, 355. Ovid. Met. II, 312. et apud Tib. III, 3, 21.“ *W.* — „*Oscula libare* si pro *dare osculum* accipies, poëticae dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare oscula*, (ut XII, 434. *Summaque per galeam delibans oscula*) libando, leviter attingendo, sumere, summo ore carpere; ut in illis: *amnem, fluvium libare.*“ *Oscula* in hac dicendi formula prima significatione accipiendum videtur, qua idem valet, quod labella (parvum os, στομάτιον); ut *oscula libare* prorsus eadem ratione dictum sit, qua *fluvium, amnem libare* (Cf. Ecl. V, 26. IV, 54. Aen. I, 737.); quod etiam

Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavinî
Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
Magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
Hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,

---

apparet ex Phaedri loco IV, 23, 7., ubi musca: *matronarum*, inquit, *delibo oscula*. Illa autem significatione legitur *osculum* e. g. apud Hor. Od. I, 13, 15. Ovid. Met. I, 499. Martial. XI, 92, 7. Petron. 126. alibi. Cf. etiam Schirach. p. 476. et Wakef. ad Lucr. VI, 621. Wr. conferri iubet Ilgen. ad Cop. p. 57. — „*Natae*, cum energia adiectum, licet *olli* antecesserit, ut revocetur in animum persona, de qua agitur. Ita semper fere Homerus: τῷ δ' — Ἕκτορι et al. — *Parce metui*, parce, noli metuere — Φείδεο τοῦ φοβεῖσθαι." *H.* Nam *parcere* alicui rei interdum idem est quod abstinere aliqua re, temperare ab aliqua re, desinere, cessare. Vid. infra II, 534. *Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit*, qui locus docet, quomodo haec significatio e primaria prodierit. IX, 656. *Cetera parce, puer, bello.* Sic Liv. VI, 3, 4. *parcere lamentis*. Cic. Planc. 35, 86. *parcere auxilio*. Plaut. Pseud. I, 1, 3. *parcere labori* etc. Cf. etiam Ecl. III, 94. et Ge. II, 339. — *manent immota tuorum Fata tibi;* quia Venus v. 237. quaesiverat: *quae te sententia vertit?* Sic etiam VII, 314. *Atque immota manet fatis Lavinia coniux*. — 258. *Lavinî* a nominativo *Lavinium* (vid. ad v. 270.); nam Virgilius quoque, ut omnes fere aureae aetatis poëtae, genitivos substantivorum in *ium* et *ius* desinentium non in *ii* sed in *i* terminavit. Vid. adnott. ad IX, 151. — 259. „*sublimemque feres* cett. Propter v. 250. *coeli quibus annuis arcem*. Bene addidit *feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret, ut monet Servius. Recipietur utique olim Aeneas inter deos, Aen. XII, 794. *Indigetem Aenean, scis ipsa, et scire fateris, Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.* Utrumque ex Ennio I. Annal. [p. 34. Hessel.] *Unus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa.*" *H.* Aeneam autem Iovis Indigetis (Διὸς χθονίου) nomine vere inter deos relatum esse, narrant Liv. I, 2. et Aur. Vict. de Or. G. R. 14. Cf. etiam Ovid. Met. XIV, 600. et Dion. Hal. I, 64. — *ad sidera coeli*. Cf. adnott. ad Ecl. V, 51. — „*magnanimus*, ut semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, quae omnia ad bellicam virtutem referenda." *H.* Redit hoc Aeneae epitheton V, 17. et IX, 204. Alibi aliis heroibus, XII, 144. et 878. etiam Iovi tribuitur. — Iam diserte ad illam Veneris quaestionem Iupiter respondet: *neque me sententia vertit*. „Ne forte, comparatis similibus locis, ut X, 608. *nec te sententia fallit, nec* pro *neque* scriptum malis, vid. Qu. Virg. XXXII, 3. et 7. [ubi *nec* fortius et gravius, *neque* mollius et lenius esse, ideoque hoc nostro loco, quo nihil mollius ac lenius cogitari possit, magis convenire docetur.]" *Wr.* — 261. „Antiquae editt. iungunt *Hic tibi*, idque sequitur Wakef.; quod improbat Iahn., ita supervacaneum *tibi* esse contendens, quod necessario requiratur ad *fabor:* fabor *tibi*, non aliis. Sic etiam Serv.: „„ideo *tibi*, quod nulli alii, i. e. *tibi soli*."" Sed primum aperta quaedam opponendi ratio cernitur in verbo *fabor*, i. e. non iam celabo te haec, sed eloquar. Haec autem ipsa ratio vetat, ne *tibi* huic verbo adiungamus; neque enim, ubi duo vocabula ita ponuntur, ut utrumque spectet ad aliquid oppositum, in ipsis tamen nulla sit inter se oppositio, ea ita, ut h. l., iungi iuxtaque poni solent: quod ubi fit, alterius vis per alterum deprimitur. Itaque haec iunge: *Hic tibi bellum ingens geret Italia.* Sic autem Dativum Pronominum personalium interiici orationi solere, ubi aliquam rem aliquo modo ad

Longius et volvens fatorum arcana movebo —
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet, moresque viris et moenia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.

---

aliquem pertinere significamus, dictum est ad Ecl. VIII, 6. et 30. Ita fiet, ut suam vim recuperet verbum *fabor*. Iam vero hoc ipsum verbum, quum ad orationem alicuius modo subiiciendam spectat, non solet in principio poni, nisi ubi maior quaedam ipsi, quae sequitur, orationi vel loquentis personae gravitas ac dignitas concilianda est, uti infra de Sibylla VI, 36. *fatur quae talia regi.* Hoc si ad nostrum locum retuleris, sic demum, mutata distinctione, suum splendorem Iovis orationi restitutum intelliges." Haec *Wr.*, quibus nemo, puto, adsensum denegabit. Ceterum *Hic* (Aeneas) opponitur *Ascanio*, qui v. 267. commemoratur. Cf. adnott. ad Ecl. III, 5. et Wagn. Qu. Virg. XX, 7. — 262. „Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam, et fata altius repetam." *H.* — *remordet* pro iterum iterumque mordet, non cessat mordere, usurpatum videtur, ut apud Lucr. III, 837. sqq. *Advenit id, quod eam* (animam) *de rebus saepe futuris* Macerat - - - *Praeteritisque male admissis peccata remordent.* ibid. IV, 1131. *Aut quom conscius ipse animus se forte remordet.* Iuven. II, 35. *vitia - - - castigata remordent.* Liv. VIII, 4, 3. *Libertatis desiderium remordet animos.* — 262. *Longius et volvens.* Plures Codd. *Longius evolvens;* sed copula aegre desideratur. Ipsa autem locutio, nisi malis de metaphora cogitare a libro sumta, qui longius volvitur, evolvitur, ut plura legi possint, quod tamen poëta minus dignum videtur, ita est explicanda, ut Iupiter narrando id efficere cogitetur, ut fata ipsa quasi ante Veneris oculos volvantur. *Volvi* enim verbum proprium esse de fatis, iam supra ad v. 9. et 22. vidimus. Itaque si summam rei spectamus, *longius volvere* idem fere est quod altius repetentem narrare, quomodo fata volvantur. Cf. etiam III, 102. ibique adnott. — „Usum verbi *movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. Carm. III, 7, 20. [ubi legimus *historias movet,* i. e. profert, narrat.] Ratio haec est, quod, quae proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *movere* dici possumus." *H.* Recte Schirach. p. 498.: „*arcana movere,* quasi occlusa aperire et in lucem protrahere." Pauci quidam Codd. et editt. vett. *monebo* vel *docebo,* temere. — 263. „*Italia,* in Italia, more Graecorum adoptato a Virgilio, et hinc ab aliis. [Cf. Ramsh. §. 147. not. 2. b. p. 451.] *populos feroces contundet:* vides proelia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari." *H.* „Cf. Liv. XXVII, 12. *adhortatus milites* (Hannibal), *ut, memores Trasimeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis*" *W.* Adde eiusd. XL, 52, 6., ubi de *contusa Antiochi regis classe* sermo est. — 264—266. „*moresque viris et moenia ponet,* urbem condet Lavinium, et novum imperium fundabit legibus (*mores ponet*) per illud triennium, quo regnum tenebit. [*Mores* pro legibus etiam VI, 853. et VIII, 316. legitur; *ponere* autem tam *moenibus* quam *moribus*, i. e. legibus, convenire, Burm. docet coll. loco Lucani II, 12. (*sive nil positum est*) et adnott. ad Aen. X, 623. *Moenia, urbes ponere* pro condere, satis tritum. Cf. Cerda ad Aen. VIII, 52. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. III, 13.] Haec ornat: *Tertia dum* cett., h. e. *donec.* [Animadvertas partic. *dum* cum futuro exacto coniunctam et cf. Hand. Tursell. II. p. 304. — *aestas.* Vid. adnott. ad Ge. III, 190.] — *terna hiberna,* pro hibernorum (malim hibernis. *W.*) temporibus, h. e. tres hiemes, [*ternis* pro tribus. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 73.] *Rutulis subactis,* Turno

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
Triginta magnos volvendis mensibus orbis

---

victo ac caeso.“ *H.* Noli vero *Rutulis subactis* pro ablativo absol. habere; rectissime enim *W.*: „*Rutulis subactis*, casu tertio pro *post* Rutulos subactos; quae in tempore notando elegans structura est apud Demosth. in Mid. μαρτυροῦμεν ἤδη τῇ κρίσει ἐκείνῃ διαγεγονότα ἔτη ὀκτώ c. 24. p. 44. ex editione Spaldingii, qui ea male offensus est ibi structura. Add. Thucyd. I, 3. med.“ „Adde Buttmann. ad eand. in Mid. orat. p. 169.“ *Wr.* — 267. *At puer Ascanius.* Vid. supra ad v. 261. De part. *at* transitioni inserviente, „ubi ad aliam vel rem, vel personam, vel tempus (alii oppositum) oratio confertur,“ cf. Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 2, a., qui Aen. I, 305. 689. sqq. IV, 156. 296. 393. 642. V, 178. 188. 210. 258. VI, 9, 232. VII, 500. 511. 774. 789. multosque alios locos congessit. — *cui - cognomen Iulo.* „Burm. Exc. *Iulus*, sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm.“ *H.* Cf. Gronov. ad Liv. I, 1. extr. Ruddim. II. p. 125. sq. Ramsh. §. 116. not. alii, imprimis autem Beneck. ad Iustin. XIII, 7, 1. — 268. „Liberavi hunc versum ab asteriscis, quos H. appinxit [qui hunc versum subditicium esse singulari Excursu (VIII. ad h. l.) ostendere studuit, secutus in hac re Virum doct. Britann. in Miscell. Obss. Vol. I. p. 5. et 82.]; tuentur eum Codd., tum Servius, tum Auctor libelli de progenie Aug. ab H. laud., [qui v. 267. et 268. recitat] atque ipse, ni fallor, Virgilius; nam quae praecedunt *cui nunc cogn. Iulo* tale quid exspectari iubent. Accedit etiam Homeri auctoritas, quem vix dubito quin h. l. expresserit Virgilius; sic enim ille Il. VI, 402. sq. τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι Ἀστυάνακτ'· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ. Atque ut plane sentias, quanta sit nostri loci cum illo similitudo, vide, ut Astyanax antea nomen habuit a fluvio, sic etiam Iulum habere ab Ascanio. Et potuit ea nominis mutatio adhuc ignota esse Veneri. Ne autem meras nugas h. l. Veneri narrare Iovem existimes, ita videtur statuendum: nomen Iuli tamquam augustius aliquid significans a poëta hic poni, quia hinc orta gens Iulia; et ita huius gentis dignitatem maiestatemque transferri ad eius conditorem; quod minime abhorret a Virgilii ingenio et consuetudine. Ita rursus fit, ut ominis aliquid his insit, Iovis orationi, futura Troianorum fata exponentis, vel maxime congruum. Causa tamen nominis ut aliqua appareat, adiiciuntur haec: *Ilus erat* cett. Orationem autem, quam carpit H., si spectamus, dictio minime est ea, quae Grammatici alicuius ingenio conveniat. *Res stetit Ilia regno* poëtice dictum valetque i. q. *res stetit Ilio regno*, i. e. res incolumis fuit Ilio regno, s. res Iliensium incolumes fuerunt. Nam verbum *stare* h. l. ut saepe, i. q. *incolumem esse*, vel *incolumem manere*, ut Ge. IV, 208. Aen. II, 56. Proxime ad nostrum locum accedit Livius, a W. laudatus, I, 3.: *Nondum maturus imperio Ascanius, Aeneae filius, fuit: tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit. Tantisper tutela muliebri — tanta indoles in Lavinia erat — res Latina et regnum avitum paternumque puero stetit.*“ *Wr.* Iahn. quoque supra ad v. 109. hunc versum iure Virgilio vindicavit. Ceterum Ascanium antea Iulum appellatum fuisse, non nisi Romanorum scriptorum est commentum, in imperatorum gratiam effictum. Ascanii quidem nomen in fuga demum ipsi inditum, prius vero *Euryleonem* vocatum fuisse, refert Dionys. I, 65. Cf. Heynii Exc. XVII. ad I, II. — 269 — 271. „Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transtulisse traditur. Quem si verbis sensum inesse voluit, antique locutus est poëta pro: Ascanius

Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

XXX annos imperio explebit, *quum* regnum transferet. Si tamen ad communem grammaticam rationem verba accipis, nihil definit poëta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Sed prius cum poëtae rationibus convenit; cf. inf. VIII, 42. 47. 48. *orbes*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensium spatia comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11. et Serv. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12. [ubi vid. adnott.] *magni menses* vim habere possunt e reliqua oratione, ut *magnus annus*, *magni dies*, quia multis partibus constant, multa numero comprehendunt. *volvendis mensibus*, qui volvuntur, volvunt se.“ *H.* Participium futuri passivi ut participium praesentis passivi usurpatum legimus etiam IX, 7. *volvenda dies*, i. e. se volvens; quocum cf. supra v. 234. et Wagn. Qu. Virg. XXIX, 4., qui huc etiam refert Aen. I, 494., ubi vid. adnott. Wakef. ad Lucr. V, 643. (ubi legimus (stellae) *Quae volvunt magnos in magnis orbibus annos*) haec verba sic explicat: „regno potietur triginta *plenos* annos, per circuitum duodecim mensium, nihilo deficientium, exactos.“ — 270. *ab sede.* Sic Heins. e Med. Rom. aliisque libris melioribus. Cf. Cort. ad Lucan. I, 482. Hand. Turs. I. p. 5. sq. et adnott. ad Ge. I, 171. De genitivo *Lavini* a voc. *sedis* pendente Weickert. l. l. conferri iubet III, 295. VII, 697. 714. VIII, 231. X, 68. sq. Suet. Octav. c. 94. Seyfert. Gramm. Lat. §. 1230. II. Ramsh. p. 167. ed. I. [§. 106. b. p. 313. sq. ed. 2.] Beier. ad Cic. Off. II, 5, 16. p. 35. Matth. ad Cic. Cat. II, 24. Vide etiam supra ad v. 247. De forma nominis *Wr.* haec adnotat: „*Lavinum* ut Servio ad v. 2. et Iuvenali ab H. ibid. laud. [XII, 71. *novercali sedes praelata Lavino*] concedamus, veram tamen formam *Lavinium* fuisse, satis probatur per nomen gentile *Laviniensis* et *Lavinius*; quod si a *Lavino* ducitur, exsistit vel *Lavinias*, vel *Lavinensis*, vel etiam *Lavininus*. Ceterum vid. adnott. ad v. 258.“ Erat autem *Lavinium* oppidum Latii maritimum, ab Aenea conditum et in coniugis honorem ita appellatum, unde Ascanius coloniam Albam Longam deduxit, quae regum sedes mansit usque ad Romuli tempora. — „*muniet* exquisitius quam *exstruet*. *multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu. — 272. Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnaturos ait ad Romulum usque. [*iam* „de eo, quod nondum est, sed fiet aliquando. Cf. Aen. IV, 566. VI, 676. VIII, 42. XI, 708.“ *Wr.* in Qu. Virg. XXIV, 5. *ter centum.* Vid. adnott. ad v. 71.] *Gens Hectorea* est Troiana simpl., ut V, 190. *Hectorei socii.* Ex Troiana saltem stirpe, si non omnes ex Aeneae prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamquam illa non modo Troianos, sed etiam Latinos Aborigines habuit incolas. *regnabitur sub gente Hectorea*, regnum tenebitur a regibus Troianae stirpis, XII, 826. *Sit Latium; sint Albani per saecula reges* etc.“ *H.* „Si quid video, h. l. improprie locutus est Maro. Namque non agitur de Troianis vel Romanis, qui *gens Hectorea* appellantur, sed de domo regnatrice, ab *Aenea* oriunda.“ *W.* — De ipsa re cf. etiam Iustin. XLIII, 1. extr. — 274. „*Ilia* poëtis dicta, ab Ilio, quasi Troiana stirpe oriunda, Rhea Silvia, *sacerdos*, Virgo Vestalis, *regina*, h. e. regio sanguine orta, ut βασίλισσα, *Marte gravis*, e Marte gravida, gemellos uno partu edet.“ *H.* Rheam

Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fovebit

Sylviam, quae etiam Horatio Od. III, 9, 8. IV, 8, 22. Ovidio Fast. II, 598. aliisque *Ilia* vocatur, Numitoris, regis Albani, filiam fuisse, quam Amulius avunculus Vestalem esse voluerit, ne umquam stirps Numitoris propagaretur, satis constat. Ex quorundam narratione Rhea Sylvia post Romuli Remique partum in Tiberim praecipitata uxor dei fluminis facta est (cf. Hor. Od. I, 2, 17. et Conon. Narr. 48.); alii vero eam in carcerem coniectam et a filiis liberatam esse narrant. (Dion. Hal. I, 10.) — 275—277. „Romulus Romam condet. Ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae exuvias seu lupinam pellem gessisse narrat. *Et galea hirsuta compta lupina coma* Propert. IV, 10, 20. de Romulo. *laetus tegmine* pro ornatus, aut, qui habet. [Haud scio an rectius explices: in gratam laetamque lupae nutricis memoriam pelle eius indui solitus; quamquam me non fugit, alibi eiusmodi epitheta, velut *laetus, gaudens, tutus* etc. nihil fere aliud significare, quam *habens, gestans, utens*. Cf. e. g. infra v. 696. II, 417. etc. De *tegmine* vid. infra v. 325.] *tegmen lupae* pro exuviis lupae. *Romulus excipiet gentem,* imperium gentis Hectoreae, s. Troianae; succedet in regno Albano Romulus." *H.* — „*excipiet*, h. e. accipiet regendam *gentem* Troianam, non Albae, ubi non regnavit, sed Romae, quam condidit. Commode igitur adiecta verba *et Mavortia condet moenia.*" *W.* — „*Moenia Mavortia*, Roma a Martis filio condita; ut saepe al. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iovis ad filiam exspectari poterat. — 278. 279. *Rerum metas*, h. e. terminos *imperii*. [cf. IV, 472. X, 472. XII, 456. etc. imprimisque Sil. VII, 478. *Hic regna, et nullae regnis per secula metae.* *Serv.* haec adnotat: „*metas* ad terras retulit, *tempora* ad annos. Lavinio et Albae finem statuit, Romanis aeternitatem."] *sine fine; aeterna urbs*, ut in numis et monumentis. A poëtis haec innumeris in locis ornata et variata. — 280. 1. 2. Ipsa Iuno aliquando studio Romanorum tenebitur. Fuit enim cum Iove et Minerva rerum Romanarum tutela. *Iuno fatigat metu*, h. e. terroribus, *mare, terras, coelum.* Verearis fortasse, ne turgere videatur oratio; sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, ut Troianos perdat. Inf. XI, 400. *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu;* ut VII, 301. *Absumtae in Teucros vires coelique marisque.* Denique *fatigare*, ut *exercere*, est vexare. Cf. ad VIII, 94." *H.* Pro *Quae mare nunc terrasque* plures Codd. praebent *Quae mare, quae terrasque;* sed, quamvis copula adiecta utcunque deferi possit, particula tamen *nunc* propter oppositum futurum *referet* carere non possumus, quod iam Wr. verissime admonuit. — 281. „Iunonem, animo mutato in meliorem partem, εἰς τὸ βέλτιον, iam consulentem (sic XI, 426. *Multa dies — Retulit* (mutavit) *in melius*) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Od. III, 3, 17. *Gratum elocuta consiliantibus Iunone divis* etc." *H.* „Subest verbo *referre* notio, a recta via declinasse Iunonem. Cf. Tac. Ann. I. 33. f. *animum in bonum vertere.*" *W.* — *in melius.* Hanc enim praepositionem adiectivis praepositam efficere notionem adverbii modum exprimentis, satis notum.

Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium oceano, famam qui terminet astris,

Sic *in melius* legitur etiam apud Celsum II, 2. (ubi opponitur *in peius*); contra *in peius* etiam Quinct. Inst. I, 3, 1.; *in deterius* Tac. Ann. XIV, 43.; *in maius*, Sall. Iug. 73, 5. Tac. Hist. III, 7. Cf. Drak. ad Liv. XXVIII, 31, 4. Markland. ad Stat. Silv. I, 6, 65. Oudend. et Cort. ad Lucan. I, 89., hic etiam ad Plin. Epist. III, 11, 1. Kritz. ad Sall. l. l. Koeler. in Wolfii Analect. IV. p. 332. et, qui hos laudat, Hand. in Tursell. III. p. 330. sqq. Repetiit hunc versum Martialis XIV, 122.: *Romanos r. d. g. t. Ille fecit, magno qui dedit astra patri.* — 282. „Augusto usurpatum hunc versum, ex Suet. Octav. 40. notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias; at post *Romanos rerum dominos* annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis designandis? Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poëta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum imperatores; an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togae, h. e. pacis artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse, quam nunc in ullo vestimenti genere." *H.* — 283. *Sic placitum:* sic a fato est constitutum. Plures Codd. addunt *est;* sed in talibus: *visum, placitum, licitum, datum* etc. verbi substantivi omissionem, vel praegressa praepositione, sollemnem esse, docet Wr. Qu. Virg. XV, 9. coll. Aen. II, 428. 624. IX, 135. — III, 2. X, 106. — 283—285. „Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam designat. — *lustris*, doctius quam annis. — *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Aeneae fuit maioribus. Vid. Apollod. III, 12, 2. ibique not. et Conon. c. 12." *H.* „Proprie haec dicta. *Assaracus* est proavus Aeneae. Adeas imprimis Hom. Il. XX, 230—241." *W.* „Graecia praeclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis sedem, declarata, nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat (Il. II, 559. sqq.); erat tamen haec urbs tantae tum dignitatis, ut apud Homerum tota Graecia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. Inf. VI, 839. *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas.* Gravissima vocabula et ista: *Servitio premet — dominabitur.*" *H.* Ceterum de totius loci forma et compositione (*Veniet - - Quum - - premet - - dominabitur*) cf. adnott. ad Ge. I, 493. — 286. sqq. „Ad Augustum referas haud dubie verius, quam ad Iulium Caesarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287. facile Caesari tribuitur, neque is *spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa ubique obvia. Vid. impr. Aen. VI, 793. sq. Is vocatus *Iulius Caesar*, iure adoptionis; *nomen Iulii* autem quum esset *demissum* (de qua voce vid. Ge. III, 35. *W.*) *a magno Iulo* (claro Albae conditore *W.*) h. e. nomen, quod ad eum, adoptione in gentem *Iuliam* assumtum, venit, *Troianus* inde appellatur." *H.* — *pulchra origine*, i. e. clara, egregia, nihil amplius. Sunt enim, qui de Venere, huius gentis matre, temere cogitent. — 287. *Imperium oceano - - terminet*, totum orbem terrarum imperio suo subiiciet. Similes sententiae non solum apud poëtas, verum etiam apud pedestres scriptores Romanorum haud rarae. Cf. v. c. Cic. Cat. III,

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis;
Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus

11, 26. IV, 10. 21. pr. Arch. 10, 23. etc. — 288. Noli varia pronuntiandi ratione in eodem versu obvia offendi: *Iulius* - - *Iülo;* nam vel optimi Romanorum poëtae in nominibus ab litera *i* incipientibus eam haud raro tamquam consonantem proferre solent. (Cf. Weichert de Lucii Varii et Cassii Parm. vita et carmm. Grimmae 1836. p. 344.) Quod etiam in mediis vocabulis per synizesin fieri, supra ad v. 2. vidimus. Sic apud Catull. LXIV, 37. uno eodemque versu legimus *Pharsaljam coeunt, Pharsalia tecta frequentant.* (Cf. Corn. Mülleri Spicileg. animadvv. in Catulli Carm. in nupt. Pel. et Thet. Hamb. 1836. p. 12. sq.) — 289. „*spoliis Orientis.* Haec illa perpetua poëtarum (Horat. Sat. II, 5, 65. *W.*), imprimisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio, vid. Ge. II, 170.; neque in unum certum annum ea cogere necesse est; quin adeo ante signa a Parthis reddita poëticus ingenii fervor haec ita recte efferre potuit. [„Sed vide an rectius explicentur ex l. VIII, 678—688., ubi a v. 685. haec leguntur: *Hinc ope barbarica variisque Antonius armis Victor ab Aurorae populis et litore rubro Aegyptum viresque Orientis et ultima secum Bactra vehit.*“ Haec *Wr.;* et sane temporum ratio iubet de ea expeditione cogitari, quae a. u. 724. ab Aegypto per Syriam et Asiam minorem facta est. De bello Parthico a. 734. suscepto prioribus Aeneidos libris nondum sermo esse potest. Vid. Prooem. ad Geo. p. 205. sq. et Comment. de vita carminibusque Virg. Nec minus, quae Burm. ad h. l. disputat, ut conferas suadeo.] — *secura,* nemine intercedente, Iunone placata. *Vocabitur votis,* praeclare honores divinos habendos Augusto ostendit, ut Ge. I, 42. — 291. Ad Ianum clausum V. C. 725., et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidis librum esse scriptum. — *saecula aspera mitescent,* tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Tribuitur tempori, quod hominum est.“ *H.* Cf. adnott. ad Ge. I, 468. et II, 295. — 292—296 „Fidem ait, religiones patrias et concordiam, exstinctis bellis et discordiis, remp. esse temperaturas. *Fides cana,* prisca, antiqua, qualis maiorum fuit.“ *H.* Eadem de cau[illegible] Aen. V, 744. *Vesta* nominatur *cana,* et *Veritas* a Varrone apud [illegible]nium IV, 25. Minus recte Schirach. p. 352. (Acronem secutus) hoc epitheton intelligere videtur, cui *cana* idem est quod *alba:* „nam Fides, inquit, albo velata panno incedit. Hor. Od. I, 35, 22. *et albo Fides velata panno.*“ Fides autem Romae colebatur in templis a Numa Pompilio (Dion. Hal. II. extr.) et ab Atilio Calatino (Cic. N. D. II, 23.) exstructis. — *Vesta,* Ἑστία, Saturni et Rheae filia, custos domorum et civitatum, (concordiae, securitatis publicae) patria erat Romanorum dea, cuius cultum antiquissimum Numa Lavinio Romam transtulit. (Dion. Hal. II, 8. Liv. I, 20. Ovid. Fast. VI, 269. alii.) — „Cum his *Romulus* et *Remus iura dabunt,* imperio Romano praeerunt, rem Romanam tuebuntur; redibit res ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae erat ante parricidium Remi a Romulo commissum.“ *H.* Hunc locum Bach. ad Ovid. Met. I, 217. temere adiungit iis, in quibus duo nomina per praepos. *cum* coniuncta sequatur pluralis verbi numerus (qua de re conferendi Viri docti, quos Kritz. ad Sall. Cat. 43, 1. laudavit): neglexit enim Vir doctiss., verbum *dabunt* etiam ad *Fidem* et *Vestam* esse referendum. Neque id omnino verum est, quod Bach. ibid. docet, in eiusmodi locis, qualis hic est,

Iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
Claudentur Belli portae; Furor impius intus,
Saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
Ut terrae, utque novae pateant Carthaginis arces

vel Hor. Sat. I, 10, 85. *Te, Messala, tuo cum fratre et similibus*, *cum* prorsus idem esse, quod *et*; immo ei nomini, cui alterum per *cum* adiungitur, plerumque priores partes deferuntur. Ceterum probe animadvertendum, hic quidem, ubi salva Romuli gloria fieri posset, Remi quoque mentionem fecisse poëtam, supra vero v. 276., ubi nisi Romuli scelere commemorato fieri non potuisset, prorsus eum siluisse. — 293. ***ferro et compagibus***, ἓν διὰ δυοῖν. Vid. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Ge. I, 335. — „***artis***, non *arctis* scribendum esse, iam constat inter eruditos. Vid. Brouckh. ad Tibull. I, 5, 53." *Burm.* Adde Drakenb. ad Sil. VII, 280. Nolten. Lex. antib. p. 25. Grotefend. Gr. Lat. II. p. 199. (§. 182.) Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 449. — „***Bellum***, ὁ Πόλεμος, h. l. dei personam sustinet: ut ap. Plin. XXXV, 36, 16. ***Belli portae;*** respicit Iani templum, cf. Aen. VII, 607. sqq. quod, pace restituta, clausum quasi pro carcere et custodia Belli, quod ***Furor*** declarat, esse videtur. [„*Belli fores* et *portam* etiam Val. Fl. III, 60. et 353. dixit." *Burm.* Praeiverat Maroni Ennius ap. Hor. Serm. I, 4, 60. *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque refregit.* Cf. Heynii Excurs. IX. ad h. l.] Reliqua vss. 294. 295. 296. praeclara ad terrorem animorum." *H.* „Virgilius, ut rem variaret, Furorem cum Bello Iani templo inclusit. *Furor* enim inter Martis comites apud Stat. Theb. III, 424. Apud eundem VII, 52. in regia Martis habitat Furor." *W.* — „***Impius intus.*** Offendere posset hoc ὁμοιοτέλευτον, sed ita et *domus intus* II, 483. et *spiritus intus* VI, 726. (inf. v. 325. *filius orsus.*) *Impius* dicitur *Furor* ob bella civilia, quae proprie impia. Furor vero ut numen hic considerandum, ut post alios notavit etiam Heumann. Poecil. T. II. l. IV. c. 3. Vid. inf. ad v. 348." *Burm.* Cf. etiam Petron. c. 124. et Heynii Excurs. modo laud. — 295. ***aënis nodis***, catenis. Putant autem, Virgilium hic spectasse Apellis picturam, ab Augusto in foro dicatam, in qua Bellum, forma humana indutum, restrictis post tergum manibus, Alexandri triumphantis currui iunctum conspiciebatur. Cf. Plin. H. N. XXXV, 36, 16. Ceterum imitantur h. l. Manil. I, 921. *iam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Aeternos habeat frenos in carcere clausa.* Ovid. Fast. I, 702. *religata catenis Iampridem nostro sub pede Bella iacent*, et Calpurn. I, 46. *dabit impia vinctas Post tergum Bellona manus.* — 297—304. „Observa, quam succincta in sqq. narratio sit. Bene autem deorum ministerium interponitur in hospitio Troianis parando, ne res miraculo careat." *H.* — ***Maia genitum***, Mercurium, quem illa Atlantis filia ex Iove peperit in Cyllene, Arcadiae monte. (Hesiod. Theog. 938. Paus. VIII, 17.) — „***demittit, ut pateant — ne arceret***, consecutio temporum variata. Nam *praesens historicum* et praesentis et imperfecti coniunctivus excipere potest." *W.* „Saepissime etiam ab historicis Praesenti historico Imperfectum subiungitur. [Cf. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 9, 25. Moebius ad Caes. B. G. I, 3. Kritz. ad Sall. Cat. 34, 1. et 41, 5. Beneck. ad Iustin. II, 11, 11. Kühner. ad Cic. Tusc. V, 33, 96. Daehn. ad Nep. Milt. 4, 4. Vir doct. in Seebodii Bibl. crit. a. 1821. I. p. 166. Ruddim. II. p. 381. ibique Stallb. Zumpt. §. 501. Ramsh. §. 182. not. 2. Billroth. §. 236. alii.] Subtiliter de h. l. disputat Iahn. ad VI, 754.: „„*ut pateant* quodammodo ipsa Iovis verba, quibus

Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris.
Et iam iussa facit; ponuntque ferocia Poeni
Corda, volente deo; imprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant — nam inculta videt — hominesne, feraene,
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum sub rupe cavata

Mercurium admonuit, posteriora autem causam, cur Iupiter hoc fecerit, a poëta additam continent."" Sed ita vereor ne posteriora langueant." *Wr.* — 299. „*Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignorans Dido, ne advenae in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat. Cf. v. 527. — 301. *remigio alarum.* Alae avium cum navium remis comparari solent." *H.* Cf. ad Ge. IV, 59. et Aen. VI, 19. — 302. *iussa facit*, ut infra IV, 295. *iussa facessere.* Supra v. 81. eodem sensu *iussa capessere* scriptum vidimus. — *ponunt ferocia corda.* „Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne, advenarum conspectu exterriti, armis eos propulsent." Prorsus eadem ratione Liv. VIII, 1, 8. *animos feroces ponere*, similiterque Hor. A. P. 160. *iram ponere.* Cic. ad Fam. VIII, 6. *inimicitias ponere.* Liv. I, 19, 4. *curas ponere* cett. — 303. „*quietum -- animum*, ἕκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ. — 305. Paratur nunc Aeneae ad Carthaginem accessus, cui Venus mater intervenit. *Per noctem plurima volvens*, οὐκ Ἀτρείδην — Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα, Il. I, 3." *H.* — „*volvens*, qui volvit vel volverat. Est participium praesentis historici. Insolentior est usus participii *cadentem* apud Val. Fl. I, 355. h. e. qui ceciderat." *W.* Rectius Wr., qui Qu. Virg. XXIX, 1. participium praesentis pro participio perfecti apud Virgilium inveniri negat, *volvens* de re durante accipit: dum volvebat. Cf. etiam adnott. ad I, 492. et II, 14. — 306. „*lux alma*, grata, iucunda, cf. Not. ad Ecl. VIII, 17. — 307. Explorat loca nova, et quidem, ad quas oras accesserit, venti vi, tempestate, appulsus. Cf. v. 333. VII, 131." *H.* — *quas accesserit oras*, ut supra v. 201. *accestis scopulos.* Cf. etiam V, 732. 813. Cic. Phil. XII, 9, 23. Tac. Ann. XII, 31. etc. Ita omnia verba eundi, se movendi aliquo saepissime cum simplici accusativo coniungi, res est omnibus nota. Nubem exemplorum congesserunt Barthius ad Claud. B. Get. 73. Heins. et Burm. ad Aen. II, 781. Ruddim. II. p. 284. — 308. „*Qui teneant*, sc. illa loca; ne ad *oras* pertinere putes, vetant interiecta haec: *inculta videt.*" *Wr.* — De brevi syllaba *vidĕt* arseos vi producta cf. ad Ecl. IV, 51. VI, 44. 53. et alibi adnott. — *hominesne, feraene.* Duplex *ne*, pro *utrum — an*, apud poëtas saepius invenitur (cf. II, 738. V, 95. 702. XII, 321. Ovid. Met. III, 256. Tibull. IV, 5, 20., ubi vid. Bach., etc.), rarissime apud pedestris orationis scriptores, velut ap. Caes. B. G. VII, 14. (Cf. Ramsh. §. 174. III, 3. not. 1.) — 309. „*exacta*, explorata, qua significatione rarius haec vox usurpatur." *W.* Cf. Ovid. A. A. II, 130. *Calypso Exigit Odrysii fata cruenta ducis*, et Tac. Ann. II, 85. *exactum est a Titidio Labeone, cur* etc. — „Color ductus ex Odyss. VI, 119. sqq., ubi Ulysses in Phaeacum insula experrectus; et multo magis ex Odyss. X, 144. sqq., ubi Ulysses ad Aeaeam insulam appulsus est. — 310. Classem occultat sub convexa rupe nemo-

Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens et virginis arma,

---

ribus consita. Vid. v. 162—165." *H.* — *in convexo nemorum.* Cf. infra v. 608., ubi *convexa* sunt valles inter montes sitae, XI, 515. *convexo in tramite silvae*, et Iustin. II, 10. extr. *convexa vallium.* Ceterum de ipso dicendi genere (*convexum nemorum* pro *convexa nemora*) cf. adnott. ad Ge. I, 393. — V. 311. iteratur infra III, 229. De *horrentibus umbris* vid. supra ad v. 165. et ad X, 237. — V. 313. iterum legitur XII, 165. *crispans* nove dictum pro vibrans, quassans, ut apud Apul. Met. II. in. p. 258. Elm. *brachium crispans tergeminos iactus.* — „Similiter dicitur *coruscare* VIII, 661. *duo quisque Alpina coruscant Gaesa manu.* Add. *quassans* Ecl. X, 25." *W.* — *bina* pro duo. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 73. — *lato ferro.* Vid. IV, 131. *lato venabula ferro.* „Binas hastas gerere, mos fere heroum et apud poëtas (cf. XII, 165.) et apud artifices. *Achates* Aeneae comes datus, ut ap. Homerum θεράποντες heroum et ἑταῖροι, Idomenei Meriones Diomedis Sthenelus, Achillis Patroclus, sicque alii." *H.* — 314. „Antequam silvam litoris egreditur, *sese tulit,* incessit, facta est *obvia* (cf. inf. v. 503.) [et Ecl. VI, 57.], occurrit ei [*media silva,* vid. ad Ge. III, 237.] Venus, puellae venatricis habitu et armis. Habuit, quem imitaretur, Hom. Odyss. VII, 19. sqq. et XIII, 221. sqq., ubi Minerva altero loco puellae, aqualem gestanti, in altero, pastori assimilata, Ulyssi obvia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius." *H.* — 315. *gerens.* Vid. ad Ge. II, 122. — *et virginis arma Spartanae.* De hoc loco vexatissimo primum audiamus *Iahnium* sic fere disputantem (nam adnotationem satis longam hic ibi paullulum coarctavimus): „Describit poëta in universum puellae venatricis speciem, non qualem Aeneas sibi finxerit, sed qualem lector sibi repraesentare debeat (vid. H.). Commode igitur commemoratur *virgo Spartana*, in cuius locum Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 118. p. 270. *Sarranam* [i. e. Tyriam, vid. Ge. II, 506.] temere substituit. Contra H. in repetitione voc. *virginis* haesit eamque parum suavem esse dixit. Fuit enim haec multorum virorum doctorum sententia, repetitionem eiusdem vocabuli a veterum scriptorum elegantia abhorrere. Sed recte eam iam alii refutarunt. Vid. quos ad Ovid. Met. XV, 104. et ad Hor. Od. I, 3, 28. collegi [Viris doctis iam ad Ecl. VI, 16. laudatis ex Iahnii adnott. adde Ouwens Noctt. Hag. III, 6. Scheller. Praec. stili P. II, 3, 28. Burm. ad Prop. III, 9, 61. p. 600. Schrader. Emend. c. VIII. p. 154. Ernesti Opusc. phil. et crit. p. 132. Huschk. ad Tibull. I, 3, 61. Wunderl. ad eund. I, 1, 45. Seebodii Bibl. crit. 1820. IX. p. 776. 1822. XI. p. 1032. 1824. II. p. 183. Duker. ad Liv. I, 153. et de Graecis scriptoribus Voigtlaend. Obss. in Xenoph. P. I. p. 5. Wunder. Advers. in Soph. Philoct. p. 12. et Seebodii Bibl. crit. 1821. X. p. 870.] In Virgilio tamen multa in hoc genere peccata sunt, cui temeritati recte se opposuit Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 97. sqq. Habet haec repetitio interdum elegantiam quandam, cuius rei exempla dedit Wagner. ad Eleg. ad Messal. p. 13. Cf. not. ad Ecl. I, 30. VIII, 49. Aen. XII, 857. et Weichert. l. c. p. 92. In aliis singularis cuiusdam vocabuli vis eam genuit. Vid. ad Ge. I, 278. Aen. II, 499. V, 136. et X, 98. Praeterea idem vocabulum diversa notione repetitur, ut Aen. II, 471. I, 427. 504. VI, 312. [ad quos locos omnes vid. adnott.] Cf. not. ad Aen. V, 455. Neque differunt loca, in quibus vocabulum diversa forma (Aen. I, 448. et Weichert. l. c.) aut verbum diverso tempore (vid. ad X, 465.) recurrit.

Spartanae, vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum.

Deinde repetitionem admiserunt, ut casus obliquos pronominis *is* vitarent. Vid. not. ad Aen. I, 552. et V, 281. Huc refer Aen. V, 254. Denique neque ea loca, in quibus sola negligentia hanc iterationem attulit, contra codd. mutanda sunt. [Huc refert Vir doctiss. Aen. II, 207. X, 777. XI, 173. X, 100. VIII, 653., ubi vid. adnott.] Mirari autem licet Bothium, qui particularum repetitionem sectatus est, et Aen. V, 810. IX, 812. X, 322. correxit. Summae autem temeritatis rei sunt, qui repetitionis removendae causa totos versus loco suo moverunt (vid. ad Ecl. VI, 61.) aut e textu eiecerunt (vid. ad Ge. II, 125. et ad Aen. VIII, 283.) Temere etiam in hunc censum vocarunt ea loca, in quibus aut duo vocabula propinquae significationis coniuncta sunt (vid. ad Aen. VI, 310.), aut similis sententia ornatus causa priori annectitur. Vid. ad Aen. VIII, 677.“ Hac generali disputatione praemissa adscribam *Wagneri* ad hunc locum adnotationem: „Duplici modo, inquit, hic erratur, uno, quod repetitio voc. *virginis* vitiosa habetur, altero, quod, qui defendendi poëtae partes susceperunt, alienissima ab h. l. repetitae vocis eiusdem exempla attulerunt. Waardenburg. in Opusc. orat. poët crit. p. 196. ita scribendum putat: *Virginis os habitumque gerens Dea, v. a. Sp.* Si quid in his est vitii, facile illud quidem tollendum, id omne positum est in ipsa orationis compositione. Male enim, quum *Spartanae virginis arma* Venerem gestare dixisset poëta, quasi se revocans haec subiicit: *vel qualis equos* etc. Sed omnia sana sunt et praeclara, modo interpunge post *arma*, et semicolon, quod est post *Spartanae*, muta in comma, ut haec prodeat sententia: Virginis os habitumque gerens et virginis arma, *vel* Spartanae, vel Thressae. Iam vocem *virginis* iterandam hic fuisse, ex eo intelligitur, quod, nisi ea fuerit iterata, omnia, etiam *os*, quod absurdum est, ad Spartanae vel Thressae similitudinem composita fuisse existimandum sit. *Virginis* autem *arma* ea sunt, quae virgini conveniunt, virginalia, arcus parvus, levis et εὐκαμπής, quo spectat *habilis arcus* v. 318. Callim. H. in Dian. v. 8. sq. Δός δ' ἰοὺς καὶ τόξα· ἔα πάτερ· οὔ σε φαρέτρην, οὐδ' αἰτέω μέγα τόξον.“ Quae Wagneriana loci interpretatio tam facilis est et simplex, ut cuivis probari debeat. — ***qualis equos fatigat,*** quae insidet equo, equo vehitur. *fatigat* autem et *praevertitur* non satis recte W. admonet pro *fatigavit* et *praeversa est* positum esse. Solent enim poëtae, id quod etiam Iahn. memorat, in comparationibus, ubi rerum omnibus notarum fit mentio, quae, quamvis longe ante actae sint, tamquam praesentes cogitantur, tempore praesenti uti. Sensus est igitur: qualem Harpalycen equos fatigare meminimus. Eadem ratio est loci Tibulli II, 4, 55. ab W. allati: *Quidquid habet Circe, quidquid Medea veneni,* i. e. quidquid veneni Circen, Medeam habuisse scimus. Cf. etiam adnott. ad Ecl. VI, 30. et VIII, 45. — 318. „***Harpalyces*** in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta, ut ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3. p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13. Hic tertia, paullo illa notior ceteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum; sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis, filia, quae in silvis educta venatibus et cursibus sese duraverat. De ea vid. h. l. Serv. et Hygin. f. 193.“ — ***Hebrum.*** Heyn., qui Huetium, Ruaeum, Catroeum Heumannum (Poecil. T. II. p. 379.) Gesnerum (ad Hor. Od. I, 25, 20.) Brunckium, alios secutus, pro omnium Codd. lectione recepit Rutgersii (Lectt. Venuss. c. 6.) coniecturam *Eurum*, quam etiam Schirach. p. 540. probat, in min. edit. haec adnotat: „***Eurus.*** Hanc coniecturam exemplo Brunckii aliorumque recepi. Comparatio

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,

---

celeritatis cum ventis obvia et accommodata, cf. VII, 807. *cursuque pedum praevertere ventos*, et Ge. III, 193. sqq. In fluvium *Hebrum*, quae est codicum omnium lectio, nec cadit *volucer*, et fluit ille lenis et placidus. Adde, quod permutantur crebro vocabula *Eurus* et *Hebrus*." Sed quam in ipsa Virgilii editione deseruit lectionem, eandem iure tuetur ille in Obss. ad Tibull. I, 7, 14., quod commemorans *Wr.* ita pergit: „Ad librorum omnium veterumque Grammaticorum auctoritatem accedit manifesta imitatio, qua Virgiliana haec expressit Silius II, 73. sqq. *Quales Threiciae Rhodopen Pangaeaque lustrant Saxosis nemora alta iugis, cursuque fatigant Hebrum innupta manus.* Tuetur librorum lectionem etiam Wakef. ad Lucr. I, 1003. Quid autem aptius, quam velocitatem Nymphae Thressae cum Thracii fluminis celeritate comparare? Ac si de celeritate agitur, non debent offendere verba et vocabula in designanda celeritate usitata, qualia sunt *volucer, fuga, praevertere,* immerito vituperata ab H. Quare ne illud quidem, quod prae ceteris reprehensioni obnoxium videatur, *volucrem,* unius Alb. codicis auctoritate in *celerem* mutare ausim." Illud autem, quod Hebrum leni et placido flumine provolvi tradunt, Codicum lectioni non obstare, *H.* ipse concedit, quum poëtarum in his non semper summa sit subtilitas, coll. Burmanno ad Val. Fl. V, 180., cui Iahn. addit eiusd. observat. ad Anthol. Lat. T. II. p. 290. Cf. etiam quae Wagn. infra ad III, 76. adnotavit. Accedit, quod Silius II, 74. Stat. Theb. IX, 438. et Claud. in Rufin. I, 332. (quos locos Wakef. attulit) Hebro celerem et concitatum cursum diserte tribuunt. Quae quum ita sint, Codd. lectionem revocare cum Wakef. Both. Iahn. et Wagn. non dubitavimus. De ipso Hebro cf. adnott. ad Ecl. X, 65. — 318. *Namque humeris* etc. „Veste succincta erat, coma soluta, et arcum cum sagittis habebat, puellae Spartanae vel Thressae more. De Spartanarum puellarum exercitatione palaestrica, quam huc vocant interpretes, nota res. Enimvero tum *nudae* erant, ut tot loca docere possunt. Neque tamen hic de gymnico certamine, verum de iaculatione agitur; in ea autem communem potius puellarum Lacaenarum habitum exhibere debebat poëta, quum brevibus tunicis, iisque ad femur usque dissutis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret, unde φανομηρίδες Spartanae puellae. Hic tamen ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit. Prababile itaque fit, puellas Spartanas, e poëtae saltem iudicio, venationi operam dedisse, saltem sagittandi arti vacasse." Rectius *Wr.*: „Nempe comparatio cum puella Lacaena instituta ad arma tantum spectat (vid. supra); reliquus habitus, qui hoc loco describitur, omnibus venatricibus cum ipsa Diana communis, de qua Christodor. in Anthol. Iacobs. T. III. p. 172. v. 308. sqq. ἦν δ' ἐπὶ γούνων παρθένιον λεγνωτὸν ἀναζωσθεῖσα χιτῶνα, καὶ τριχὸς ἀκρήδεμνον ἀνιεμένη πλόκον αὔραις." — „*De more*, qui venantium mos esse solet. Vulgaris est oratio: *more venatricis*. [Vid. etiam III, 65. 369. IV, 57. VI, 39. X, 832. etc.] — *habilem arcum*, ἀραρότα, cf. inf. IX, 365., qui facile haberi, tractari potest, h. l. levis, ut Val. Fl. III, 523. *levis omnibus arcus*. I, 109. *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas*. Sane alias *habile telum* potest et de magno gravique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior, v. c. de Aeneae clypeo Aen. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7.; et Burm. ad Ovid. Met. II, 531." *H.* — „*dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, pro vulgari: diffundendam, comam solutam habebat. („Ita Daphne venatrix comis solutis apud Ovid. Met. I, 529." *W.*) Amplificavit haec, ut solet, Claudianus de R. P. II, 30. sqq. [*Brachia*

Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.
Ac prior, Heus, inquit, iuvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum.
O — quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus

---

nuda nitent, levibus proiecerat auris Indociles errare comas, arcuque remisso Otia nervus agit. Pendent post terga sagittae etc.]" *H.* — *dederat diffundere.* Cf. supra ad v. 66. et 79. Sic infra V, 248. *dat ferre.* IX, 362. *dat habere.* Sil. IV, 347. *dederatque lacum transmittere nando.* Stat. Theb. I, 177. *Exsulibus servire dabor?* ibid. IX, 178. *Huic parere dati.* Huc pertinent etiam notissima illa *habeo dicere, scribere, polliceri* et similia. Cf. de hoc dicendi usu Quinctil. [illegible] 3. Sanctii Min. III, 6. Drakenb. ad Liv. I, 54, 9. Gronov. ad Liv. XXXVII, 33, 5. Westerh. et Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 2, 4. (quem unum laudant Kühner. et Klotz. ad Cic. Tusc. I, 26, 65., ubi legitur: *ut Iovi bibere ministraret*) Ruddim. II. p. 230. ibique Stallb. Ramsh. §. 168. 4. not. 2. alii. — 320. „*Nuda genu*, succincta, ut venatrix; vid. ad Callim. in Dian. v. 11. et ad Oppian. Cyneg. I, 97. *Sinum* tunicae *collegerat nodo;* possis intelligere fibulam, quam diserte nominat IV, 139. *Aurea purpuream subnectit fibula vestem.* Et *nodum* de Charonte VI, 301. *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:* et Claudian. de R. P. II, 40. *Collectae tereti nodantur iaspide vestes.* Sed, si bene memini, fibulae in humeris, non in pectore, in tunica usus est; nec in chlamyde aut aliis vestibus tunicae superiniectis talem fibulae usum observavi. Igitur melius de cingulo. *Nodus* enim omnino pro vinculo." *H.* „Stat. Theb. IV, 265. *micat igneus ostro, Undantemque sinum nodis irrugat Iberis;* coll. Aen. IX, 582." *Wr.* „His consentit interpretatio Forcellinii Ovid. Met. X, 536. de Venere venationis studiosa, *Nuda genu, vestem ritu succincta Dianae.*" *W.* Tunica igitur succincta erat, ut tantum summum genu attingeret, non ad pedes deflueret. Infra enim v. 404., ubi Venus deae speciem rursus induit, *pedes vestis defluxit ad imos.* — *sinus fluentes,* vestem βαθύκολπον. *Fluendi* verbum haud raro de amplis laxisque vestibus usurpatur. Cf. Ovid. A. A. III, 301. *Haec tunicis fluentibus auras excipit.* Prop. III, 15, (17,) 32. *Et feries nudos veste fluente pedes.* Sic Lucan. II, 362. de *fluxo amictu* loquitur. Vid. etiam Aen. V, 179. — 323. „*Succinctam pharetra,* ut gladio, ferro succinctum dicimus [Auct. ad Herenn. IV, 52. in. Liv. VII, 5, 3. XL, 7, 7. etc.]; scilicet *succingere* est interdum instruere ita, ut cinctu adiungamus rem [Sic VI, 555. *palla,* XII, 401. *amictu succingi.*]; pharetra autem ab humeris pendet cingulo vincta. — *tegmen lyncis,* vid. ad v. 275." — Maculosae autem lyncum, pantherarum et similium ferarum pelles venatoribus imprimis acceptae. — 324. „Ge. III, 412. *montisque per altos Ingentem clamore premes ad retia cervum.* Hic doctius pro *aprum premere,* insequi, est *cursum apri premere.* — 325. *et Veneris contra* etc. De respondente copula etiam X, 628. et XII, 623. usurpatur, ut de alloquente Ge. IV, 360. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 11., qui laudat Creuzer. ad Cic. Rep. I, 36. — 326. *visa* (est). Vid. infra ad v. 494. — 327. „Lineas horum versuum videas in Odyss. VI, 149. sqq., ubi Ulysses in terra ignota Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 192. sqq., ut Venus v. 338.; adde Od. IV, 376. sqq.,

Mortalis, nec vox hominem sonat; o dea certe;
An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una? —
Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem,
Et, quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc vastis et fluctibus acti.

---

ubi Menelaus cum Idothea sermonem habet. Cf. Hymn. in Vener. 92. sqq. et 107. sqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Statius Theb. IV, 746. sqq. Cf. mox ad v. 334." *H.* „Post *o* debebat sequi vocativus, quem, verum deae nomen ignorans, Aeneas omittit. Ita distingues *o — quam te memorem, virgo?* Similis ellipsis apud Demosthenem p. Cor. p. 232. Εἶτ' ὦ — τί ἂν εἰπὼν σέ τις ὀρθῶς προσείποι; — ἔστιν ὅπου κ. τ. λ." *W.* — Burm. haec minus probabiliter sic distinxerat: *O (quam te memorem?) virgo. Namque* etc. — 328—332. „Nec tibi vox humana est." *H.* „*sonat hominem,* h. e. significat, prodit hominem. Verbis sonitus, ubi accusativum regunt, inest no[illegible]: significare. Catull. XLV, 9. *Amor dextram sternuit approbationem.* Ge. III, 338. *litora alcyonen resonant.*" *W.* Cf. infra VI, 50. Ovid. A. A. III, 286. *femineum quid sonare.* ibid. 288. *raucum sonare.* Pers. III, 21. *Sonat vitium percussa fidelia.* Cic. Brut. 74, 259. *Cotta sonabat contrarium Catulo.* Multa exempla verborum neutrorum, quae vocantur, cum accus. obiecti constructorum collegerunt Ruddim. II. p. 157. sq. et Ramsh. §. 132. — 329. *an Phoebi soror? an N. g. una?* Duplex *an* non pro *utrum — an* positum, sed duas hic esse et diversas interrogationes, iam H. vere admonuit. Cf. autem de h. l. et de similibus, ubi affirmatio formam interrogationis induit, Hand. Turs. I. p. 315. — „*sanguinis,* e genere Nympharum una. [Vid. supra v. 23. IV, 230. VI, 836. etc.] *Sis felix,* χαῖρε θεά, ἴληθι, sis propitia. Ecl. V, 65. *Sis bonus o felixque tuis.* Petitum ab auspiciis et ominibus." *H.* Quam Heynii explicationem ob illum ipsum Bucol. locum etiam *Wr.* probat. Minus recte *W.*: „A Graeco χαῖρε in hymnis usitatissimo, Callim. in Iov. 94. in Dian. 259., hanc formulam repetes; Latinis proprium *salve.*" — „*quaecunque,* qualiscunque dea es, nostris malis succurre docendo, sub qua parte coeli etc." *H.* — 331. *tandem* bene exprimit Aeneae post longos errores in regionem sibi prorsus incognitam delati admirationem et dubitationem (*wo in aller Welt wir uns jetzt befinden*). Prorsus etiam ratione infra v. 369. *Sed vos qui tandem?* Cf. praeter multos alios locos Cic. Mil. 3, 7. *in qua tandem urbe hoc - - disputant?* Ter. Adelph. IV, 5, 51. *In qua tandem civitate te arbitrare vivere?* et Drakenb. ad Liv. III, 9, 9. Burm. infra ad v. 369. Beneck. ad Cic. Cat. I, 1, 1. alii. — 332. De versu hypermetro vid. ad Ge. I, 295. II, 69. 344. alibi adnott. — 333. Heins. e pluribus Codd. edidit *et vastis,* quem plurimi editores secuti sunt. Sed meliores libri (quibus etiam Medic. adnumerandus, in quo legitur *et vastis, fluctibus,* sed alto *et* inter *vastis* et *fluctibus* superscripto,) *vastis et,* quod nos cum *Wr.* revocavimus, qui haec adscripsit: „Nempe Virgilius ea adiectiva bisyllaba, quae per se maiorem quandam vim habent, in medio versu ita solet collocare, ut altera syllaba sub ictum cadat; quo fit, ut ad ipsius adiectivi significationem accedat rhythmi gravitas. Hinc ubique adiectivum *vastus* in medio quidem versu ita positum apud Virgilium invenies, ut priorem syllabam thesis, alteram, nisi ea brevis est, arsis sibi vindicet; cf. Ge. IV, 362. 422. 430. Aen. I, 52. 86. 146. 162. 245. II, 780. III, 13. 191. 414. 431. 605. 617. 647. 656. V, 198. 368. 432. 821. [et sedecim alios locos a Wr. laud.] Neque eam rem, tot exemplis comprobatam, casui potius, quam consilio, tribues. Idem praeter alios secutus est Lucanus, tornandorum versuum

Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
Sed fines Libyci; genus intractabile bello.

---

bonus artifex„ nisi quod ter, III, 236. 655. 735., contrarium praetulit positum, sed, quod facile sentient intelligentiores, recto usus iudicio; – – – Sic etiam, ut redeamus ad Virgilium, ubique *multâ vi* s. *magnâ vi*, non inverso ordine *vi multa*. Quae res latissime patet. De V, 821. suo loco dicetur. Itaque non dubitavi auctoribus optimis plurimisque libris hunc ordinem h. l. restituere *vastis et*, qui quam facile a librariis mutari potuerit, promtum est intelligere." — 334. „Odyss. XVI, 183. sqq. Telemachus Ulyssem, a Minerva augustiore forma ac corporis specie dei instar ornatum, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Ulyssisque responsum Od. VII, 199. sqq. 208. sqq." *H.* — *Multa victima.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 34. — *cadere* verbum proprium de victimis, quae mactantur. Cf. Hor. Od. III, 18, 5. *Si tener pleno cadit haedus agno.* Ovid. Fast. IV, 652. *geminas rex Numa mactat oves. Prima cadit Fauno, leni cadit altera Somno.* Tibull. I, 1, 23. *Agna cadet vobis* etc. De totius versus ratione cf. adnott. ad Ge. III, 562. — 335. *Tum Venus.* De omissione verborum *dicendi, respondendi, secum cogitandi* et similium maxime in oratione affectus plena cf. Cort. ad Lucan. II, 522. Bach. ad Ovid. Met. VI, 3. Ruddim. II. p. 358. Ramsh. §. 208, 2, c. alii. — *haud equidem* tam saepe a Romanis coniungi, nemo mirabitur, qui cogitaverit, *haud* habere vim cum gravi asseveratione negandi. Cf. Ge. I, 415. Aen. V, 399. Plaut. Mil. III, 1, 35. Merc. III, 1, 16. Ter. Hec. II, 1, 35. Cic. Legg. III, 11, 26. etc., quos locos Hand. Tursell. III. p. 31. congessit. — „*Tali honore*, ex v. anteced. intell. divino; vult enim mortalis virgo videri, non dea. — 337. Ad venantium habitum pertinebat cothurnus; ne a sentibus et silicibus laederentur crura. Versus ex Livio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno.* Cf. sup. Ecl. VII, 32. [„et Peerlkamp. in Biblioth. crit. Vol. II. p. 35., tum Weichert. Poëtar. Lat. Carm. Reliq. p. 68. sqq., qui versus istos non Livii, sed Laevii esse docet." *Wr.*]" *H.* — „Recte *alte*, quia cothurnus excurrebat per tibiam, et *purpureus* color Laconum, quibus se Venus assimilaverat, calceamentis proprius, ut docet Pollux [VII, 22.]" Haec *Schirach.* p. 633. — 338. „Mira brevitas pro: vides Punica regna, ubi Tyrii sunt et urbs Agenoris. Nam urbem ipsam Aeneas, cui *media silva* occurrerat mater v. 314., videre non potuit. Et infr. v. 365. *cernes* dicitur." *W.* — „*Agenoris urbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi (vid. Apollod. II, 1. 4. III, 1, 1.) Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo serius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii — *Tyron urbem ante annum Troianae cladis condiderunt,* Iustin. XVIII, 3. (Unde *Sidonia Dido* I, 446. *W.*) Itaque mirari noli, Sidone, non Tyrum, Homero memorari." *H.* — 339. „*Sed fines Libyci* sunt, h. e. terra est Libyae pars; (fines saepe pro ipsa regione;) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc spectat: *genus intractabile bello,* indomiti, invicti. [Sed vid. infra.]" *H.* Sic Senec. Hippol. 229. et 271. *animus intractabilis,* Senec. Epist. 25. *aetas dura et intractabilis,* Gell. XVIII, 7. *homo intrectabilior* commemoratur. — „*fines Libyci, genus.* In appositione non accuratus Maro, vid. Ge. II, 97.

Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,

---

infr. I, 533. *genus* h. l. non ad *fines*, sed ad *Libyci* spectat. Dicendum proprie *fines* inhabitantur a Libybus, *genere intr.*, vel fines inhabitant Libyes, *genus i. b.* Simillima negligentia Aen. IV, 40. *Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello*, h. e. urbes Gaetulorum, *generis insup.*" *W.* Rectius *Wr.*: „Friget hoc *genus intract. bello*, si ad Libyes retuleris; neque enim, quare Libyes h. l. eiusmodi epitheto ornet poëta, apparet. Itaque gravius interpunxi post *Libyci*, ut alterum hemistichium ad Tyrios referatur. Ac fortitudinem Carthaginiensium experti sunt Romani maxime secundo bello punico. Quod si cui asperior videatur haec oratio, quanto impeditior eidem videbitur infra IV, 556—559." Quibus etiam revellitur coniectura Viri docti Brit. in Classic. Iourn. 1814. n. XVIII. p. 590. prolata *Adfines Libyci*, cuius Wr. mentionem facit. — 340. De *Didone* vid. infra v. 496. sqq. — „Bothius in Virg. Virgil., scribit, *regere imperium* qui dixerit, scire se neminem; scribendum esse *gerit*; sed vid. Ovid. Ep. ex P. III, 3, 61. *Sic regat imperium, terrasque coërceat omnes Caesar.* Et *iura regere* dixerunt Stat. Theb. XI, 165. Manil. IV, 59.; vid. Markland. ad Stat. S. I, 2, 267. Sic etiam *frena, habenas regere.*" *Wr.* Iahn. haec adnotat: „*Imperium* de terra, cui imperat, dictum est, unde recte etiam *imperium regit.*" — 341—344. „In prosa dicunt: longa est narratio; rem summatim exponam. — *fastigia* sunt rerum capita." *H.* — „Longe suavissima metaphora: non totam rem per ambages, quasi longum aedificium permeabo, sed leviter tangam, summam rerum enarrabo, extremitates quasi exponam, initium et finem." Haec *Schirach.* p. 409. — „*sequar* [scil. narrando], exponam. Ge. II, 434. *quid maiora sequar? W.* „Narrationem, quae sequitur, Iustinus persequitur XVIII, 4, 5. Cf. Excurs. XI." *H.* — 343. Antiquiorem formam *coniunx* hic, VI, 764. VII, 189. et alibi Medic. aliique boni Codd. praebent. — *Sychaeus* Heins. ex Medic. aliisque antiquioribus restituit: vulgo *Sichaeus.* Brunck. edidit *Sycchaeus.* Ceterum animadverte poëtarum Romanorum in pronuntiatione nominum propriorum, imprimis externorum, inconstantiam; hic enim *Sychaei* prima syllaba producitur, paullo post vero v. 348. (ut alibi semper, cf. IV, 20. 502. 552. 632. VI, 474. Ovid. Heroid. VII, 79. et 99.) corripitur. Simile variatae pronuntiationis exemplum deprehendi in *Sicania* I, 557. et *Sicani* V, 293., iam H. admonuit, laudans simul Drakenb. ad Sil. IV, 778., qui plura collegerit. — Pro *ditissimus agri* in pluribus editt. ex Huetiana coniectura legitur *ditissimus auri*, quod etiam H. praeferendum censet, non tam, quod Pygmalion v. 349. 358. 363. tamquam *avarus* describatur, (quae res sane nihil probat), „quam quod in tali gente, qualis Phoenicum, mercatu et navigatione inclyta, ex *auri* potius copia quam ex latifundiis declarari debuisse videantur divitiae." Sed recte Codd. lectionem defendit Wagn. Qu. Virg. XXXIX., qui poëtae menti latifundia illa et immensas agrorum possessiones divitum Romanorum obversatas esse suspicatur, comparans Tibull. I, 1, 2. III, 3, 12. et Cic. Rep. I, 17. Cf. etiam infra X, 563. De constructione vid. ad Ge. II, 136. — 344. „*miserae dilectus*, τῇ σχετλίᾳ, pro *a misera*, Graece; et hoc pro *ab ea*, ornate." *H.* „*Misera* appellatur, utpote orbata marito tam caro." *W.* Est igitur ὕστερον πρότερον; nam infra demum narratur, cur misera fuerit. Burm. minus recte hoc epitheton refert ad infelicem Didonis, quo Aeneam deperibat, amorem, coll.

Cui pater intactam dederat primisque iugarat
Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
Quos inter medius venit furor. Ille Sychaeum
Impius ante aras atque auri caecus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanae; factumque diu celavit et aegram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago

---

locis Ovid. Epist. VII, 7. et Am. II, 18, 31. — *pater*, Belus. Vid. ad Geo. II, 136. — „*Intactam*, [virginem] Homericum κουριδίην ἄλοχον, pulchre expressum, [cf. Hor. Od. I, 7, 5. *intacta Pallas.* Iuven. VI, 162. *intactior omni - - Sabina*, i. e. castior.] *primisque iugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde sumsit *omina*. Propert. III, 20, 24. *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore." *H.* „*ominibus* notantur h. l. fausta auspicia. Nam *cum bona* tantum *nubit alite virgo*, ut Catullus ait LXI, 19." *W.* *primis*, ut intactam. — *iugare* autem, i. e. in matrimonium dare, patri proprie convenit. Vid. Doering. ad Catull. LXIV, 21. Cf. Stat. Theb. II, 202. *primis Hymenaeis - - - iugari* (ubi Lutatius nostrum locum comparat). — 346. „*Germanus*, int. eius, Didus, nam ad *Huic* v. 343. haec referenda sunt." *H.* — *ante alios immanior omnis. Ante* et *praeter alios*, *omnes*, *cunctos*, *ceteros*, a poëtis et posterioribus prosae orationis scriptoribus interdum comparativis et superlativis per abundantiam quandam adiungitur. Sic apud Suet. Galb. 9. legimus *Galba multo praeter ceteras altiorem crucem statui iussit*, apud ipsum autem Virg. Aen. IV, 141. et VII, 55. *ante alios pulcherrimus omnes*, ut apud Nep. Att. 3, 3. *quod - - unus ei ante alios fuerit carissimus*, et Liv. I, 15, 8. *longe ante alios acceptissimus militum animis*. Cf. Hand. Turs. I. p. 386. sq. Ruddim. II. p. 82. 101. 305. Ramsh. §. 155. extr. (ed. I. §. 156. fin.) — „*Quos inter*, int. Sychaeum et Pygmalionem. *Furor* significantius quam ira, inimicitia." *H.* — Burm., Heumannum secutus (Poëcil. T. II. p. 380.), *furorem* hic litera maiuscula scripsit, nescio an recte; qua de re vid. adnott. ad v. 294. — 350. „*Clam ferro incautum superat*, opprimit, necat. *Securus amorum germanae*, nil curans amorem, quo illa maritum amplectebatur, ne ea quidem cogitatione a scelere revocatus, quod sorori, quae valde coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303. *Optato conduntur Thybridis alveo, Securi pelagi atque mei.*" [Adde Ovid. Tr. I, 1, 49. *securus famae.* Tac. Hist. III, 41. *securus dedecoris*, et vid. supra ad v. 343. Tuentur autem receptam lectionem plurimi Codd. et Schol. Hor. Crucq. ad Od. III, 8. Med. *amorem*, Rottend. II. *amore.*] Mox v. 352. *malus* ad fraudem ac dolum spectat." *H.* „De adiectivis orationi ita interpositis vid. Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 5, 20.; cf. tamen adnott. ad Aen. VIII, 559." *Wr.* — 353. *Ipsa sed.* De postposita partic. *sed* cf. adnott. ad Ecl. IV, 63. — *in somnis*, (quod redit infra II, 270. 353. et alibi) idem est quod *per somnium* V, 636. Temere ambigit Serv., utrum a *somno* an a *somnio* deducendum sit. Burm. conferri iubet Comment. ad Val. Max. I, 7. ext. 10. et Barth. Advers. VIII, 20. — 353—356. „*coniugis inhumati*, auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum I, 124. *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. [„Malim ita scriptum esse a Virgilio: *inhumati venit imago Con-*

Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,
Crudelis aras traiectaque pectora ferro
Nudavit, caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
Corripiunt oneran tque auro; portantur avari
Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis.

---

iugis, ora modis adtollens pallida miris, Crudelisque aras cett." *Wr.*]. *Crudeles aras,* h. e. locum, ubi scelus crudele in se commissum, quod per *traiectaque pectora ferro* significatur. — 356. *Nudavit,* quum clam facta esset caedes, manifestam fecit: nam *nudare* exquisite pro retegere, monstrare usurpatur. [„Perverse explicant vocem *nudavit*, tamquam id proprie ad *crudeles aras* pertineat. Dicuntur vero primario sensu *nudata pectora,* alio verbo monstrandi, cuius significationem ipsum *nudare* complectitur, ad superiora intellecto." Haec Hand. ad Stat. S. I, 2, 6. *Wr.*] „Hinc *caecum scelus,* occultum [vid. infra II, 453. III, 706. V, 163. et adnott. ad Ge. I, 89. 464. III, 210.] *domus,* ab affine commissum. Cf. Ovid. Ep. VII, 113." *H.* — 357. Codd. scriptura fluctuat inter *patria* et *patriam,* ut fere semper in talibus locis. Sed recte iam Burm. vel ob antecedens *fugam* praetulit lectionem *patriaque*, comparans infra III, 60. *scelerata excedere terra.* Cum h. l. conferri potest Ovid. Epist. VII, 113. sqq., ubi haec ipsa Dido Aeneae scribit. — 358. „*auxilium viae,* ut sint auxilium viae. De hoc appositionis usu, insigni brevitate, vid. Wolf. ad Tacit. Ann. I, 3. — Quum indicat, ubi reconditi sint thesauri, ipse [quasi] *recludit tellure,* h. e. effodit e tellure. [Vid. supra similem locum v. 262.] Ablativi verbis e praepositione *re* compositis similiter adiecti Aen. IV, 545. Ge. II, 313." *W.* — *veteres.* Med. aliique Codd. *veteris,* quod Wunderl. Praef. p. XII. restituendum censet, nos tamen, ut ambiguitas vitaretur, cum ceteris editoribus negleximus. — 360. *socios parabat.* Cf. Cic. Lael. 15, 54. *amicos parare.* — 361. „*Odium crudele,* μῖσος ἀπηνές, proprie quale est immanis animi, magnum. Sic crudelis, atrox, saevus et similia poëtis pro ingens. *metus* autem *acer,* δριμύς, vehemens, proprie de animo exasperato. — 364. In verbis *Pygmalionis opes* vis et acumen inest, scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat, ut et in altero *dux femina facti,* ad hoc faciendum duce Didone." *H.* — 365. *Devenere locos.* Sic IV, 165. *devenire speluncam.* Val. Fl. I, 84. *devenire silvas.* Ovid. Met. III, 462. *verba aures non pervenientia nostras* cett. Cf. supra ad v. 307. — *cernis.* „*Cernes* recte defendit Burm.; superato demum colle inf. v. 419. Medic. tamen cum multis *cernis.*" *H.* Sed verissime *Wr.*: „*nunc* cum Futuro *cernes* iunctum hanc habet vim, ut sit *mox, paullo post;* sed ea significatio certe a Virgiliano usu, ac nescio an ab omni Latinitate, alienissima est. Virgilius quidem non aliter *nunc* cum Futuris iungit, nisi ita, ut praesentis et futuri temporis notio iungatur, ut Ecl. V, 49. Hinc saepe de consilio praesenti tempore capto, eoque statim exsequendo: Ge. II, 2. Aen. X, 582.; adde Ecl. VI, 6. Ge. II, 226. Aen. IV, 654. Eodem modo, ubi Perfectis *nunc* adiicitur, utriusque temporis, praeteriti et praesentis, ratio habetur: Ecl. VIII, 35. IX, 53.

Moenia surgentemque novae Carthaginis arcem,
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

Aen. IV, 345. 356. VIII, 99. Adde VIII, 381. X, 393. XII, 210. 237. Quum autem in his propria ubique cernatur huius particulae significatio, ut ad praesens tempus referatur, probe distinguendi sunt ab his alii loci, ubi res sibi succedentes indicat haec particula; tum ea plerumque geminatur et cuilibet tempori iungitur: Aen. V, 701. 831. VIII, 431. Mere praesentia haec sunt: Aen. II, 56. 522. III, 491. V, 398. cett. - - Hinc iam patere arbitror, non posse h. l. ferri *nunc cernes;* at Futurum hic etiam propterea locum non habet, quod nondum se comperisse virgo significat v. 370., quo tenderet Aeneas. Itaque *cernis* revocavi, i. e. *cernere licet, cernere potes;* qui usus Praesentis multum poëtis frequentatus ne a soluta quidem oratione abhorret: Cic. Off. II, 6. extr. *ut saepe in nostra republica videmus.* Acad. II, 33. *Unde memoria, si nihil percipimus?* ubi Goerenz.: „*percipimus* est *percipere possumus.*" *Wr.* — 366. *surgentem,* condi coeptam et in altum crescentem. Cf. infra v. 437. VI, 528. et adnott. ad Ecl. VI, 39. Ge. III, 29. et IV, 12. — *Carthaginis arcem.* „Sane Didonem Byrsa arx conditricem habuit; urbem enim ipsam, illa adventante, iam stetisse probabile fit; at hic nolim ita argutari. A parte insigni designavit urbem Carthaginem. — 367. *Devenere — mercatique* sunt *solum,* [cf. adnott. ad Ecl. I, 54. et ad Prooem. Aen. v. 1. p. 25.] Byrsam, h. e. locum, in quo Byrsam arcem condiderunt, seu *Bysram* verius, ut post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi docuerunt. Sed recte βόειον· βύρσαν, fabulam a Graecis haud dubie ortam, sequitur." *H.* „Arx Carthaginis, media urbe sita, a Phoenicibus appellata esse videtur בָּצְרָה (Bosra), *munimentum;* cui respondet vox Hebraica בָּצוּר *locus praecisus, munitus.* Duae urbes hoc nomine vocatae innotuerunt Idumaeae altera, Ies. 34, 6. 63, 1. Cf. Cellar. T. II. p. 579., altera in terra Moab. Ierem. 48, 24. Huic opinioni et derivationi nominis favet natura arcis, a Strabone XVII. p. 1176. ita descripta: Κατὰ μέσην δὲ τὴν πόλιν ἡ ἀκρόπολις, ἣν ἐκάλουν Βύρσαν, ὀφρὺς ἱκανῶς ὀρθία. Graeci duram vocabuli pronuntiationem mollientes *Bosra* in Βύρσα mutasse — vid. Casaubonum ad Strabonis locum, et Simonis Onomasticum p. 192. — indeque alii, argumento ex significatione Graecae vocis petito (Tacit. Hist. V, 2.), fabulam de *tergore taurino* composuisse videntur." *W.* „Sollicitat versum 367. Beckius de sensu crit. II. p. 62., quippe similem ei, qui supra erat 109. Potest tamen h. l. ferri ex historiis petitum, ut iis declarandis inserviens, etsi ingrata est iunctura." *H.* „Versuum seqq. fides non videtur sollicitanda: neque enim verisimile est, Virgilium rem a multis celebratam silentio praeteriisse. - - Negari tamen nequit, ordinem sententiarum non satis esse commodum, ac totum locum multo fore expeditiorem, si transpositis versibus hoc ordine procedat oratio: *Mercatique* - - *Taurino* - - *Devenere* - - *Moenia* cett. Et *devenire* tum de iis, qui classe ad aliquem locum devehuntur, tum de iis, qui in coloniam deducuntur. Sed quum nullum in libris mss. vestigium eo ducat, non ausus sum versuum ordinem mutare. Quid autem, si a Virgilio ea serie, quam proposui, versus hos exhibitos putabimus, sed transpositos a Tucca et Vario ob ingratam vocis *facti* iterationem? Interim scita pronunciatione adiuvari locus poterit." Haec *Wr.;* sed recte *Weickert.* l. l. p. 7.: „Nescio, quid transpositis de Wagneri sententia versibus possimus lucrari. Num devenerunt, postquam sunt mercati? Equidem nihil video impeditum in singulorum ordine, quamquam largior, pedestri oratione scribi potuisse commodius: devenere locos, ubi nunc ingentia cernis moenia surgentemque novae Carthaginis arcem, mercatique sunt solum, quantum taurino possent

Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quaerenti talibus ille
Suspirans imoque trahens a pectore vocem:
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet Vesper Olympo.

---

circumdare tergo, facti de nomine Byrsam. Inter *devenere* et *mercati sunt* similis intercedit ratio, atque inter verba *explebit* - - *regnumque transferet* v. 270. sq. Nam inter alia etiam in eo cernitur indoles orationis poëticae omnino a logica subtilitate de more recedentis, quod, ubi vulgaris oratio duo enuntiata sic copulat, ut alterutrum alteri sit subiunctum, ipsa simpliciter utrumque iungit, alterum alteri adiicit, non subiicit. Cf. infra ad II, 224." — 368. *Taurino - - tergo. Tergum* vox exquisitior pro pelle, corio. Cf. supra v. 211. Ovid. Met. XII, 96. XIV, 225. A. A. II, 655., fortasse etiam Aen. VI, 243. etc.; quare etiam interdum pro rebus ponitur, quae ex corio sunt factae, velut pro scutis (Aen. IX, 412. X, 718. coll. cum Ovid. Met. XII, 96.), caestibus (Aen. V, 403.), tympanis (Stat. Achill. VIII, 221. Theb. VIII, 221.) etc. — 369. „In *qui tandem* interrogationis vim auget particula, et desiderium intentius sciscitantis inde elucescit." *H.* Cf. supra adnott. ad v. 331. — 370. *Quove* post *aut*, ut VI, 614. 842. X, 92. et alibi. Cf. *Wr.* Qu. Virg. XXXVI, 3., qui inter particulas *ve, vel, sive, aut*, maxime in comparativis, interrogativis et negativis enuntiationibus certum a poëtis discrimen non observari docet, nisi quod *vel* a commotiore oratione excludatur. — 371. „Βαρυστενάχων Hom. Il. I, 364. et saepe alibi. — 372—374. Si ego fata nostra ordine exponere velim et tu ea audire velis, dies nos deficiat. Homerus minus sobrie Od. III, 113. sqq. et XIV, 196. annos pro die ponit. — *pergam* absolute pro pergam narrare (Cic. Verr. V, 20. [adde Verr. II, 3, 20. *Pergam atque insequar longius.* id. Brut. 74. in. *Sed perge de Caesare et redde quae restant* cett. Wr. *pergere* hic significare putat narrationem ordine et ad finem pertextam] fata mea, quod ex versu sequenti assumendum. — *repetens a prima origine*, ἀπ' ἀρχῆς, Soph. Ai. 1097. — Simillimus locus est Ge. IV, 285. 6." *W.* „In *annalium* nomine argutatur Macrob. Sat. III, 2., et post eum alii. Gravius est vocabulum quam historia, narratio, eoque magis epicum. *Olympus* h. e. coelum [vid. adnott. ad Ecl. V, 56.] *clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta coeli* Ge. III, 261. *Vesper componet diem* non, quasi mortuum et sepultum; sed quia quieti se reddere [et componere se ad somnum] videtur sol occidens; tamquam thalamo clauso aliquis se somno tradit." Haec *H.*, qui in mai. edit. simul memorat, non simile esse illud *condere diem*, Ecl. IX, 52., ubi vid. adnott. Schirach. p. 362. cum Scaligero, Turnebo, Cerda, aliis alteram explicationem de sepultura quadam diei sequitur. — Ceterum neutiquam probare possum, quod Wr. spreta omnium, de quibus certo constat, Codicum lectione *componet*, quam etiam Nonius s. v. *componere*, Lutatius ad Stat. Theb. I, 231. et Schol. Crucq. Horatii Epist. II, 3, 8. auctoritate sua tuentur, in contextum invexit scripturam *componat*, Corrado tantum auctore ab aliis (Pierii) Codd. exhibitam, quae sane Heumanno (Poecil. III. p. 380.) vulgari elegantior (!) videtur. Apertum est enim, errasse Virum doctiss., quum haec adiecerit: „Nec illi virgini audire, nec ipsi Aeneae narrare tum vacabat; hinc *si vacet* dicendum erat, non *si vacat.* Causae autem et conditioni, cui locum

Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos,
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penatis

---

non esse ipsi significamus, non licet certum quendam eventum adiungere. Quasi sic loqui liceat: non vacat haec audire; sed antequam ad finem narrandi *pervenero, sol occidet;* recte contra: *vacat —, sed occidet;*" nec quae Qu. Virg. VI, 3. de eadem re disputat, omnia vera dixerim. Primum enim *si pergam* et *si vacet* non id significant, quod Wr. arbitratur; hoc enim si poëta vellet dicere, neque Aeneae pergendi, nec puellae (Veneri) audiendi tempus suppetere, non *pergam* et *vacet*, sed *pergerem* et *vacaret* scribere debebat. Immo ne scire quidem ille potuit, utrum deae vacaret, an non vacaret se audire, quamquam ea sororem aliquam hic errantem sibi quaeri v. 321. sqq. significaverat; quare rectissime per coniunctivum praesentis loquitur, quo res prorsus in incerto posita relinquitur: *si pergam,* (quod, si me tantum measque rationes, non tempus specto, quominus faciam nihil impedit) *et si tibi vacet* (quod utrum sit an non sit scire nequeo). Eiusmodi autem sententias conditionales haud raro sequi apodosin per indicativum prolatam, ubi eventus certissimus cogitetur, quaecunque sit conditionis ratio, satis notum est; itaque h. l. coniunctivum excipere poterat indicativus futuri, quum haec sit sententia: sive vacet tibi audire, sive non vacet, si pergam in narrando, profecto nox ingruet, priusquam ad finem pervenero. Simillimus est Ciceronis ille locus Tusc. V, 35, 102. *Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere,* ubi Wr. vehementer errat, si Orellium scripturam *deficiat* defendisse existimat; immo et Orellius (in utraque editione) et Klotzius lectionem *deficiet* ex optimis Codd. rectissime servarunt, et ille quidem in Addendis Vol. II. P. 2. p. 639. (comparans etiam Graecorum duplex dicendi genus ἐπιλείψει et ἐπιλείποι ἄν με ἡ ἡμέρα, de quo cf. Schaefer. et Goeller. ad Dionys. de C. V. 4. §. 41.) non minus pro Cael. 12, 29. (ad quem locum Garatonium conferri iubet) Codicum lectionem *Dies iam me deficiet, si - - coner expromere* defendi posse censet. Etsi igitur Wagnero largior, illos locos a doctiss. Obbario in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. XIII. p. 421. laudatos, quos ipse profert (Hor. Epist. I, 16, 54. *Sit spes fallendi, miscebis sacra profanis,* Sat. I, 9, 54. *Velis tantummodo — Expugnabis,* et Prop. IV, 5, 9. *Illa velit, poterit*) ab hac re esse alienos, ceteros tamen ab eodem Obbario ibidem commemoratos, quos Wr. tacet, Cic. pr. Quinct. 21, 68. *Quod si velim confiteri, illud, opinor, concedent,* et Tusc. I, 13, 29. *Si - - eruere coner: ipsi illi - - profecti in coelum reperientur,* ubi ne varietas quidem scripturae deprehenditur, vere huc quadrare iudico; neque locum a Wunderl. prolatum, Hor. Od. III, 3, 7. *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae,* nihil probare dixerim. Alia res est Virg. Ecl. II, 57. VII, 68. X, 33., ubi et Codicum auctoritas et sensus coniunctivum praesentis pro indicativo futuri retinere nobis suadent. (Vid. adnott. ad hos locos.) — 375—377. „*Troia antiqua,* vid. ad v. 12. [coll. adnot. ad Ecl. I, 63. et IV, 58.] — *si per aures iit,* variat vulgare: si pervenit ad aures vestras. — *diversa aequora,* simpl. alia via, quam qua iter parabamus; ex illis: Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. [Od. IX, 261. sq.] — *tempestas appulit,* δεῦρο πέλασσε κῦμα. *Forte sua,* casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poëta orationem Ulyssis ad Polyphemum Odyss. IX, 259. sqq. — 378. *pius* est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsecutus est; θεοφιλής. Itaque *castum* dixit Hor. C. S. 42." *H. Pius* fuit in patrem (III, 481.);

Classe veho mecum, fama super aethera notus;
Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus;

---

in patriam, in deos; et hanc in deos pietatem imprimis hic spectari, docent verba adiecta, *raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum.* Cf. etiam II, 691. et Heynii Excurs. XII. ad h. l. — *raptos Penates.* Vid. supra ad v. 6. et 68. imprimisque infra ad II. 293. De *raptis laribus* etiam Tibull. II, 5, 20. loquitur. Pronomen *qui* post *raptos*, quod a Muret. I. abest, concinnius subintelligi censet H., sed recte *Wr.*: „Non potest commode *qui* abesse, quum quae sequuntur, *fama super aethera notus*, iungenda sint superioribus *Sum pius Aeneas.*“ — *super aethera notus.* Imitatus est poëta Hom. Od. IX, 20. καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. Nugantur autem, qui multis verbis poëtam ob hanc Aeneae sui ipsius laudem student defendere; nam haec verba magis bellum Troianum et Aeneae fata, quam herois virtutem, respicere patet. — 380. *et genus.* Burmann. paucorum Codd. minoris pretii (Montalb. Bigot. Hamb II.) auctoritate motus, copulam sustulit, quem H. temere secutus est. Verissime enim *Wr.*: „Quis sit, exponit Aeneas v. 375—379.; iam v. 380. quid petat, aperit dicens: *Italiam quaero;* qua denique fortuna in ea re usus sit, v. 381. sqq. demonstrat. Apparet, quam incommode interponatur v. 380. sui generis commemoratio. Itaque revocavi copulam, quam etiam Parisini omnes, tum uterq. Lips. et Alb. tuentur, [et quam, ad Medic. auctoritatem provocans, iam W. restituendam censuit]. Ac saepe ita antiquam matrem s. patriam et proavorum sedes exquirere dicitur Aeneas. Iahn. *patriam* interpretatur ut sit patria [vel: quam patriam fatum mihi destinavit], totumque locum ita distinguendum existimat: *Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates Classe veho mecum; fama super aethera notus Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo;* hac adiecta explicatione: „„idem, qui fama super aethera notus et Iovis summi genus sum, quaero Italiam patriam.““ Quae ratio non debebat placere eius Censori in Diar. lit. Ienens. a. 1827. Supplem. n. 94. p. 366.“ Equidem Wagnero adsentior; primum enim si *genus* nominativus esset per appositionem ad Aeneam referendus, (quae etiam Burmanni est sententia, comparantis IV, 12. V, 45. Ovid. Am. III, 6, 54. Hor. Od. I, 3, 27. Ovid. Fast. VI, 433. aliosque locos) admodum ambigue scripsisset Virgilius, copulam adiiciens, *Italiam quaero patriam ET genus;* deinde vero non tamquam fama super aethera notus, vel quia tam clarus et celebratus est, Italiam quaerit patriam, sed deorum oracula secutus. Quare recte, puto, *H.* haec adnotavit: „Fabulam poëta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, quum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. Vid. Aen. VII, 205. sqq., 240. VIII, 134. sqq. adde III, 167. 168. VII, 122. *Hic domus, haec patria est.* II, 620. *tutum patrio te limine sistam.* Hactenus Italia est Aeneae patria, et hactenus *genus quaerit*, petit terram, in qua progenitor ortus erat; pro hoc dicit, petere se stirpem et originem generis a Iove ducti, quatenus Dardanus, Iovis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. Cf. III, 94. sqq. — *ab Iove.* Vid. adnott. ad Ecl. III, 60. — 381. *Bis denis.* Cf. supra ad v. 71. adnott. — „*Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum, — *conscendi aequor navibus*, pro vulgari: *conscendere naves.* Qui enim *in altum* evehitur, is et *aequor conscendere* dici potest. — 382. *Matre dea monstrante viam*, ex Aen. II, 589. sqq. *data fata*, monstrata tum per auspicia tum per oracula III, 95. sqq. 163. sqq. 375. sqq.“ *H.* Rectius *W.*: „Proprie dicitur, *ora-*

Vix septem convolsae undis Euroque supersunt:
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud, credo, invisus coelestibus auras
Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam,
Ni frustra augurium vani docuere parentes.

---

cultum datur, et *fata* pro oraculis, ut *fata Sibyllina*.“ *W*. Cf. Aen. IV, 614. V, 703. VI, 45. 376. Cic. Div. I, 44, 100. Liv. V, 15, 4. XXIX, 10, 8. etc. *Fata Sibyllina* apud Cic. Cat. III, 4, 9. Rutil. Itin. II, 52. et alibi commemorantur. *Dare* autem *fata* legitur e. g. ap. Val. Fl. I, 534. IV, 432., ut *dare sortes* ap. Ovid. Met. I, 589. Cf. etiam infra VI, 66. et Burm. ad Ovid. Her. XVI, 279. — 383. „*Vix septem*, ait Donatus, quasi pro nihilo positum. Non recte; *vix* adiuncto numero significat paucitatem, ut ap. Caes. B. G. II, 28. *Ex hominum millibus sexaginta vix ad quingentos sese redactos esse dixerunt*. Cic. ad Att. IV, 3. *Clodius desertus a suis vix iam Decimum designatorem, vix Gellium retinet*; fere i. q. vix unum et alterum; et de Or. I, 2. *Quis dubitat, quin in dicendo excellentes vix paucos proferre possimus?* — *Convolsae*, i. q. quassatae, inquit W.; mihi haec ita videntur accipienda: ex harum, undis Euroque convulsarum, numero vix septem supersunt.“ *Wr*. Recte. Cf. v. c. Lucan. III, 528. *Crebraque sublimes convellunt verbera* (remorum) *puppes*. — 384. „*ignotus* est in terra ignota, inter homines, quibus ignotus est.“ *H*. „*ignotus* active h. l. dictum putat Cort. ad Lucan. V, 500.; non recte *Wr*.“ — 385. „Eum interpellavit, vel *non passa querentem*, pro *non passa eum queri plura*, graeca ratione; vel, *interfata querentem*, *non passa* sc. queri *plura*: οὐδ' εἴα κλαίειν, Iliad. VII, 427.“ *H*. „Posterior explicatio praeferenda priori.“ *Wr*. *Interfandi* vocab. apud Livium aliquoties legitur III, 47, 4. VII, 36, 9. XXXVI, 27, 3. 28, 4. — 387. 388. „O carum te superis, quum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum, οὐ γάρ ὀΐω, σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, ut Odyss. III, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet, vid. v. c. Lucret. III, 406. et al. [III, 576. V, 855. VI, 1226.]“ *H*. — 389. *atque hinc te*. Parrhas. et Ven. *teque hinc*, quod H. lenius esse censet; sed vere *Wr*. opponit, voc. *modo* numquam productam habere alteram syllabam apud Virgilium. — *se perferre ad* aliquem locum alibi non videtur inveniri. Senecae enim locus, a Burm. laud., Epist. 58. *Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit* alius est generis. Cf. autem infra III, 345. *quum sese a moenibus heros - - adfert*, atque Burm. ad h. l. et ad Val. Fl. IV, 199. — 390. Naves per tempestatem amissas cum sociis tibi restitutum iri nuntio. *classem relatam*, reductam, reducem. „Plures Codd. *receptam* (vid. VI, 11. et ad Vellei. II, 5.); sed *relatam* convenit melius ad *reduces* et *versis aquilonibus*. Proprie *referri* dicebantur navigantes, quum in portum a cursu instituto, aut in oram vento reiiciebantur. (Senec. Epist. 85. vid. ad Ovid. Am. II, 9, 32.); quamquam *referri* etiam dici possit navis, quae prope iam prensa tellure, vel portu capto, iterum se alto committit, ut Hor. Od. I, 14. in. Verbum certe nauticum est.“ *Burm*. — 391. *in tutum*, in portum, ad litus. — *versis aquilonibus*, h. e. ventis mutatis, secundante vento, simpliciter. Mox *vani* ad

Adspice bis senos laetantis agmine cycnos,
Aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
Turbabat coelo: nunc terras ordine longo
Aut capere aut captas iam despectare videntur.

---

ornatum egregie. *Vanus* non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam." *H.* Sic *vani haruspices* apud Cic. Div. I, 19. in., *vanus auctor* ap. Liv. XXIX, 32, 10. etc. — 393—399. „Duodecim naves cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque servatas mox v. 584. videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila [qui etiam XII, 247. *fulvus Iovis ales,* et IX, 564. *Iovis armiger,* ut ap. Ovid. Met. IV, 362. eadem de causa *regia ales* vocatur] modo agitatos et dispersos (hoc significat *turbabat*), hoste abacto, ludibundos plaudentesque in terram devolare ostendit Venus. *aperto coelo,* alii sereno, ego malim pro libero, pervio volantibus. [Vide infra.] Quae sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Mihi simplicissimum videtur cygnos intelligere, qui a litore vel maris vel fluminis in aërem evolaverant, eosque, hoste depulso, partim *capere terram,* consedisse in terra, partim ex aëre deorsum in terram ferri, eique tam propinquos esse, ut *capta iam* terra et occupata ab ipsis videri possit: ut *iam* iungatur non cum *despectare,* sed cum *captas,* captas iam, tantum non captas. „Atque hoc melius cum versu, qui respondet, 400. convenit: *aut portum tenet* (hoc erat, *terras capere, occupare*) *aut pleno subit ostia velo* (*despectare*). Burm. *captas* ab aliis, qui in terram iam descenderant, interpretatur." *H. Wr.* haec adnotat: „Res omnis ita animo informanda: Cycni duodecim — totidem numero, quot naves dispulsae — quod genus non amat solitudinem, sed agmine laetatur, — ut naves unius classis — turbati ab aquila — ut naves a ventis — tamen postremo rursus in agmen compositi, sive longo ordine, terras et inde iam securi laetique coelum repetunt — ut naves tuae iam collectae, laetantibus nautis, ut qui summum discrimen evaserunt, in tutum portum deferentur; — unde intelligitur, utique ad comparationem facere v. 398., quod negat W. Male Servius: „„„*Laetantes:* post periculum. *Agmine:* volatu, impetu."" Verba *aut capere aut captas iam despectare videntur* sic intellige: videntur aut capere terras, aut securi iam easdem rursus relinquere et in altum evolare atque ita despectare; vel potius: terras partim capere, partim, qui primi terram attigerant, iam rursus in altum sublati despectare videntur. Possis *despectandi* verbo etiam contemnendi notionem tribuere, ut cycni iam contemnere perfugium et relinquere dicantur; sed nihil opus. Iam tota comparatio ita erat instituenda: Adspice, ut cycni, quos aquila turbabat quinque terras capere aut rursus iam despectare videntur, reduces, i. e. rursus in coelum sublati, — non: ad litus reversi, ut interpretatur H. — polum cinxere cett. Hoc ut facilius appareret, v. 395. sq. interpunctionem mutavi." Quae neutiquam probare possum; immo prorsus adsentior *Weickerto* l. l. p. 7. haec scribenti: „Nihil potest cogitari, quod durius sit explicatione Wagneri, qui naves portum tenentes comparatas vult cum cygnis iam securis laetisque coelum repetentibus. Ut in his nulla est similitudo, ita coelum non potest cogitari quasi sedes et locus, in quo cygni soleant commorari. Evolaverant cygni in altum, exterriti et exturbati sedibus suis ab aquila. *Aperto coelo,* de quo dubitant interpretes, interpretor: nullum usquam praesidium praebente, ubique patente aquilae impetui. Cf. Caes. B. C. III, 84. [Adde Ovid. Met. VI, 693., ubi Boreas *Idem ego,* inquit, *quum fratres coelo sum nactus aperto — Nam mihi campus is est — tanto molimine luctor* etc.] Comparatur igitur apertum coelum cum alto mari, ubi

Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere;
Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo et, qua te ducit via, dirige gressum.
Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,

Aeneae naves ventis ludibria fuerant. Ceterum **bene** Servius: „*laetantes:* post periculum“; cum quo si *capere* dictum putes pro *eligere* (oculis), intelligi debebit de iis cygnis, qui e longinquo locum eligunt; alterum vero, *captas iam despectare*, de iis erit capiendum, qui iam electo, in quem delabantur, loco, in eo sunt, ut considant. Quae sententia si minus videatur convenire cum navibus portum tenentibus, amplectenda est cum Vossio Burmanni explicatio.“ Haec autem ab Heyniana non differt, et mihi quidem Servianae videtur praeferenda, quae tamen etiam Schirachio p. 352. probatur. *Captae iam terrae* non aliter interpretandum, quam apud Ovid. Met. I, 184. *captivo coelo*, i. e. quod capere moliebantur (ubi vid. Bach.) et ibid. XIII, 226. *captam Troiam*, i. e. iam capiendam, (ubi vid. Gierig.) Sic ibid. IX, 133. *raptae*, i. e. quam rapere paraverat. Claud. XXVIII, 243. *captiva pignora*, quae mox capientur. Cf. etiam Sanctii Minerva I, 15, 4. p. 136. sqq. Periz. Unde apparet, non opus esse Aug. Weicherti coniectura in Epist. crit. p. 47. prolata: *aut terram nunc despectare*. Ceterum de locutione *locum capere* vid. Burm. ad Ovid. A. A. I, 234. — „*stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. [Vid. supra v. 102.] *coetu cinxere polum*, agmine evolant, quasi exsultantes; *polum* pro coelo. [Vid. supra v. 90.] In aërem alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum.“ *H.* Quam Heynii explicationem iure probat Weickert l. l., his verbis additis: „Neque offendor versu 398.; nam haec est sententia: qui modo cinxere polum cantusque dedere, nunc reduces (i. e. iamiam in terras delapsuri) ludunt stridentibus alis. Quod autem hic versus adnectitur part. *et*, de eo tenendum, quod dixi ad v. 365. de liberiore, qua utuntur poëtae, enuntiatorum nectendorum ratione. Ad postrema verba **optime** adnotat Servius: „verbis *cantusque dedere* allusit ad nautas.“ Ceterum de tota re. *H.* haec adscripsit: „Cur autem augurio e cygnis utatur poëta, praestat hoc unum monere, quod Veneri sacra avis cygnus est, et quod *Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales; Hunc optant semper, quia numquam mergitur undis;* laudat versus Servius ex Ὀρνιθογονία, Macri scilicet Aemilii (vid. Brouckh. ad Tibull. p. 274. ex Isidoro XII. 7.). *Dissident* autem *olores et aquilae*, auctore Plinio X, 74, 95. Athen. IX. p. 393. D. μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ. αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Hinc ap. Homerum in cygnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Il. XV, 690. sqq.“ *H.* — 399. ***Haud aliter***. Cf. Hand. Turs. III. p. 21. sq. — ***pubes tuorum***, i. q. turba tuorum. Cf. Ge. I, 343. II, 167. Aen. II, 477. 798. V, 74. 119. etc. Charisius duobus locis Inst. I. p. 53. et 113., vituperans Codd. scripturam, legit *puberesque*, quod eo magis mirandum, quum sequatur *tenet* et *subit*. Quinctil. vero Inst. IX, 3. et Rufinianus p. 32. cum Codd. conspirant. Cf. Burmann. — 400. „*ostia* h. l. ut V, 281. aditus portus.“ *H.* Plenius Cicero Verr. IV, 53, 118. (urbs) *in utriusque portus ostium aditumque proiecta est*. — 402. „Observa modum praesentiae divinae testificandae ex more veterum. Digrediens dea numen specie divina manifestum facit; ad hanc refer pulcherrimam cervicem, comam odoratam, pallam ad talos demissam cum levi incessu.“ *H.* — *avertens* scil. se. Vid. supra ad v. 104. — „Si in *rosea cervice* non tam Horatii Carm. I, 13, 2. auctoritatem, quam rationem

Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? Cur dextrae iungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat gressumque ad moenia tendit.
At Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit sedesque revisit

---

desideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima perlucentem. (Ad *roseam cervicem* cf. Aen. II, 593. *roseum os Veneris.* Apud Homerum quoque hymn. in Vener. 182. δειρὴν Veneris admiratur Anchises. *W.*) *Ambrosias comas,* ambrosia — deorum hoc unguentum est — delibutas, ab Homero habet, Il. I, 529.“ *H.* Vid. etiam ad Ge. IV, 415. — „*vertice* ad comas trahendum pro in vertice, ut v. 110. *dorsum immane mari summo.* Silius XI. ab in. *clades insignis Iapyge campo.* Cf. inf. I, 610. *Ingens argentum mensis,* et Aen. VII, 269. *non plurima coelo monstra sinunt.*“ *W.* — Rectius cum verbo *spiravere* coniungas. Vid. Wagn. infra ad IV, 26. — 404. *pedes vestis defluxit ad imos.* „*Palla* Veneris vel ex illo nota Iliad. V, 315. πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα: et 338. Ἀμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί. [Ceterum cf. supra v. 320. ibique adnott.] Habitum itaque deae declarat. — *incessum* autem cogita levem illum et volatui similem, columbarum instar.“ *H.* Iahn. hac de re conferri iubet Vossii Epist. mythol. T. I. p. 138. — De hiatu in sensus pausa et ante graviorem distinctionem admisso cf. adnott. ad Ecl. II, 53. — 407. *toties.* Unum certe similem Veneris cum Aenea filio congressum infra narrat poëta II, 589. — 408. 409. „Cf. verba Ulyssis ad matrem inter umbras versantem Odyss. XI, 209. sqq.“ *H.* — 410. „*tendere gressum* — iter VII, 7.; *cursus aequoreos* Val. Fl. I, 483.“ *W.* Sic *iter tendere* infra v. 656. VI, 240. VII, 7. Ovid. Met. II, 547., *cursum tendere* Lucr. V, 630. Sil. IX, 216. Liv. XXIII, 34, 5. et saepius. — 411. *At Venus* pro: Venus autem. Vid. adnott. ad Ge. II, 246. — 412. „Densa nube circumfudit eos. Ab Homero eum hoc petiisse notum est, apud quem saepe hoc occurrit; imprimis compara Odyss. VII, 14. 39—43., quem locum iam monstravit Macrob. V, 4., de Ulysse, quando Alcinoi regiam intrat, ad cuius exemplum totus Aeneae ad Carthaginem et Didonem aditus est adumbratus. Adde Apollon. III, 210—214. et alios. Totum locum expressit Val. Flacc. V, 400. sqq. — 413. 414. *Contingere,* vim, iniuriam, iis, tamquam advenis, inferre. — *moliri moram* ponderosius quam facere. Est enim struere vel movere poëtis *moliri.*“ *H.* — De particulis *ne — neu — ve — aut* in eadem sententia coniunctis vid. supra ad v. 370. — *Poscere* pro quaerere legitur etiam Aen. III, 59. *quae sit sententia, posco.* — 415. „Versus ex Homero, sed ornatius expressi, Od. VIII, 362. sqq. Compara Hymn. in Vener. 58. 59. sqq. et Od. VII, 80. 81. sqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius Theb. V, 61. *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.*“ *H.* Etiam h. l. Codd. quidam *Paphon* praebent, quod, Wr. teste, ex suis quoque Codd.

Laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
Ture calent arae sertisque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat;
Iamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam,
Miratur portas strepitumque et strata viarum.

---

affert. Cort. ad Lucan. V, 496. Cf. adnott. ad Ecl. VI, 13. De Papho Veneri sacra cf. adnott. ad Ge. II, 64. et Aen. X, 51. coll. cum iis, quae supra ad v. 16. adscripsimus. — 416. „Quod turis et sertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. Vid. Tac. Hist. II, 3. — *laeta,* quoniam gaudet Papho.“ *H.* „Wunderl. Venerem laetari putat, quod de incolumitate filii bene speret. Mihi ob ea, quae subiiciuntur, praeferenda videtur Heynii explicatio.“ *Wr.* Equidem Wunderlichio adsentior. Spes enim de filii salute concepta Veneri gravior profecto erat laetandi causa, quam veneratio, qua Cypri incolae eam prosequebantur. Sequentia causam modo continent, cur Paphum abierit. — „*centum arae.* Vid. Not. ad Ge. III, 18.“ *Wr.* — *Sabaeo ture.* Cf. Ge. I, 57. et II, 117. — 417. *sertis halant.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 109. — 418. „*Corripere viam* doctius quam *iter celerare;* sic *corripere gressum;* doctius etiam V, 144. *corripuere campum currus.* Et sic *rapere.* Vid. ad Val. Fl. I, 4.“ *H.* Adde Ge. III, 104. Aen. V, 316. VI, 634. Ovid. Met. II, 158. *Corripuere viam,* et Plin. Epist. IV, 1. *tanto magis viam ipsam corripiemus.* — 419. *Iamque.* Vid. Hand. Turs. III. p. 143. sq., qui docet, poëtas narrationibus suis hac particula addere perspicuitatem et lumen, quo oculi quasi in res praesentes vertantur. Cf. infra II, 615. et XI, 182. — „*qui plurimus urbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis urbis moenibus accubantis. Pro *magno monte* poëta diceret *multum montem,* ut Ge. III, 52. *plurima cervix,* longa et crassa [ubi vid. adnott., item ad Ecl. VII, 60.].“ *H.* De verborum collocatione cf. e. g. Ovid. Met. III, 714. *Ille aper, in nostris errat qui maximus agris* (pro: ille aper maximus, qui errat) ibique Bach. — *urbi Imminet,* ut supra v. 165. — 420. *adspectat.* W. comparat Tac. Agr. c. 24. *Britannia Hiberniam adspicit.* Adde Colum. VIII, 8, 2. *tabulatum, quod adspicit meridiem,* i. e. meridiem versus spectat, situm est. Wr. conferri iubet Waardenburg. Opusc. p. 169. — „Ceterum poëta hoc sumsit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi, in quo Carthago sita erat, describit Polyb. I, 73. — 421. Sic Ulysses Phaeacum urbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Odyss. VII, 43. sqq. Magnum aedificii opus bene cum casis et tuguriis componitur. *Magalia* sunt agrestia aedificia *stativa;* id nomen suburbia Carthaginis retinuerunt. Cf. IV, 259. 60.“ *H.* *Magalia* (quorum nomen haud dubie a semitico מָגוּר derivandum, cui cognatum videtur graecum μέγαρον) Isidor. Orig. XV, 12. ita describit: *Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum, et magalia dicta, quasi magaria, quia magar Punici novam villam dicunt.* Cf. etiam Serv. ad h. l. et quae ad Ge. III, 340. adnotavimus, ubi alteram nominis formam *mapalia* invenimus. — 422. *strepitus* frequentiam hominum significat. *strata viarum,* pro: stratas vias, ex Lucretio IV, 416. sumptum. Diximus de hoc poëtico dicendi genere supra ad

Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa,
Pars optare locum tecto, et concludere sulco;
Iura magistratusque legunt sanctumque senatum;

---

v. 310. ad Ge. I, 393. II, 284. et alibi. — 423—425. „*Instant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407. sqq. in loco hinc expresso. [*Condebat primae Dido Carthaginis arces Instabatque operi subducta classe iuventus* cett. et sic Virg. ipse infra v. 504. (Dido) *instans operi regnisque futuris.*]" *H.* „Quum dativus *operi* desit, vide an malis iungere *instant — ducere — optare.* Sic Aen. II, 627. *instant eruere;* verbum *instant* ardorem et festinationem notat. Neque obstat, quod *pars — pars* interpositum. Vid. Ecl. I, 65. 66. Tum distinctio mutanda est." Haec *W.*, nescio an recte; vulgarem tamen distinguendi rationem deserere non ausus sum. — 424. „*subvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. — 425. *optare,* ut III, 109., est eligere, destinare h. l." *H.* *Optare locum* etiam apud Petron. c. 122. legitur. Similiter Aen. VIII, 503. *Externos optate duces,* et Liv. VI, 25, 5. *Ut ex collegis optaret, quem vellet.* Cf. Drakenb. ad Sil. XIII, 689. Cort. ad Sall. Iug. 79, 8. Ernest. Clav. Cic. s. v. et Rupert. ad Liv. III, 64, 5. Quare procul dubio reiicienda est altera lectio *Pars aptare locum t.,* a multis sane Codd. exhibita. Meliorem scripturam etiam Donati (ad Andr. IV, 5, 2.) auctoritas tuetur. — „*concludere sulco,* fossam ducere, definire aedium situm ac locum fossa facta. Male de aratro cogitant." *H.* — 426. „*Iura* sunt iudicia, usu sollenni, h. l. ipsi iudices. Habentur igitur comitia creandis iudicibus, magistratibus et senatoribus. Ita equidem interpretor. Nam si *iura* loca sint, ubi ius dicitur, durum sic *legere iura;* et quid tum *legere magistratus, senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis, ubi illi conveniant. Burm. *iura magistratusque* magistratus iuridicos, qui ius dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Aeneam de monte prospicientem ea omnia, quae hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Unde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus iuridicos nunc legi? Si mecum omnino ad *comitia,* quae habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo ceteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur; nam reliqua omnia ad aedificia nova, quae excitantur, spectant. Quare de eo secundis curis statuendum fuisset a Marone; nisi confictus ille fuit alia manu ex v. 507. et Aen. V, 758." Haec *H.;* sed recte *Wr.:* „Delevi asteriscos ab H. positos: quamquam enim Hand. ad Gronov. Diatr. loc. infra laud. damnat hunc versum; modo illud teneatur, Virgilium voluisse variorum studiorum, quae praecipue in nova urbe vigent, imaginem h. l. exhibere; qua in re vel maxime placet ordo rerum non accurate servatus; sic non miraberis, sed laudabis etiam poëtam, quod inter v. 425. et 427. talia interiecit, quae ob ipsam veritatem delectant. An, si supra strepitus per stratas vias commeantium recte commemoratur, fori rerumque forensium mentionem h. l. minus commode fieri existimabimus, aut hominem Romanum id potissimum silentio praeterire potuisse putabimus? Et *iura legere,* quod proprie dictum putat Gronov. Diatr. I. l. c. 2. p. 13. (cf. etiam Becker. Eleg. Rom. p. 148.) per zeugma explicandum mihi videtur; nisi forte Lucretianum illud exprimere voluit Virgilius V, 1143. *Iuraque constituere, ut vellent legibus uti; ut — legibus,* i. e. οποίοις νόμοις. [Equidem de zeugmate cogitandum censeo: iura constituunt magistratusque legunt, qui ius dicant, leges administrent.] Si quid tamen in hac descriptione reprehendendum, id fateor mihi displicere, quod, quum supra legatur

Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris:
Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, quum gentis adultos

---

adspectat desuper ***arces*** — puta turres — paullo post sequuntur haec *Molirique* ***arcem.*** — ***sanctum senatum*** videri ab Ennio petitum potest; vid. p. 74. ed. Hessel. Wunderl. laudat Cic. or. in Cat. I, 4, 9. ubi senatus Rom. *orbis terrarum sanctissimum gravissimumque consilium* appellatur." *H.* „*Sanctus* est proprium Senatus epitheton, ut ap. Ovid. ex P. IV, 9, 27., ubi vid.: *sacrum* dixit Iuven. XI, 29." *Burm.* — 427. ***portum effodiunt,*** quem *cothon* proprio nomine dictum esse perhibent Serv. ad h. l. et Strabo XVII. p. 832. Cf. Hirtii B. Afr. 62, 5. ibique Cellar. et Davis. H. conferri iubet Bochart. Chan. I, 24. — 427—429. „An ***theatri*** structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poëta; Graecarum profecto civitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos posita." *H.* „*theatri* dat Mediceus. Dativus, quem in editione maiori in ordinem recepit H., si grammaticam spectas, defendi potest ex Ge. IV, 161. Sed vel *unum* theatrum satis displicet." *W.* „*Theatris* praeter Rom. praebent Fragm. Vatic., Mentel. II., Hamb. I. et a m. pr. Gud.; *theatri* praeter Servium et Nonium Mediceus et ceteri, ut videtur, omnes, etiam uterque Lips. Apparet igitur, utramque lectionem gravibus commendari testimoniis. - - - Revocavi tamen lectionem *theatri*, quia consultius videbatur, in re tam dubia unius praestantissimi Cod., Mediceum dico, auctoritati obsequi; tum quia pluralis natus videri potest e praegresso plurali *portus;* deinde quod ita solet numeros Nominum variare Virgilius, Nomina autem in proximis vss. posita pluralia sunt; denique non est verisimile, in nova urbe condenda plura simul inchoata esse theatra." Haec *Wr.*, quem secutus sum; imprimis quum sequens *scenis* singularis in pluralem mutandi ansam praebere facile potuerit. Iahn. in contextu quidem retinuit *theatri,* ad X, 476. vero cum Heins. et H. alteram lectionem praetulit. Urbem autem theatro carentem Romanus homo sibi non poterat cogitare; quare hoc ex amore, quo Romani ludis scenicis studebant, non ex ipsius rei probabilitate iudicandum. Cf. etiam adnott. ad v. 426. — „***alta,*** quod tertio versu post iterum legitur, coniectura non tollendum esse, patebit ex Ge. II, 125. Cf. Aen. I, 504. 505. 579. 582." *W.* Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 97. repetitam vocem *alta* diversa, quam habeat, notione excusari censet. — 329. ***excidunt.*** Cf. infra VI, 42. Suet. Calig. 37. *excisae rupes durissimi silicis.* id. Claud. 20. *partim effosso monte, partim exciso* etc. Cf. Markland. ad Stat. Silv. III, 1, 110. — 430—436. „Expressa ex Ge. IV, 162—169., ubi vide. Cf. Aen. VI, 707—709. Praeiverat Homerus Il. II, 87." *H.* „An haec comparatio sit decora, inquirit Stephanus de Crit. p. 115. et damnat. Mihi egregia videtur, quia et apes sedes novas saepe quaerunt, et industria summa res suas gerunt: nec inter vilia et abiecta debent haberi animalia, sed quibus pars divinae mentis est, ut Ge. IV, 220., ubi nec Parthorum, Medorum aut Aegypti regibus eorum reges et regnum comparare veretur; adeoque nec hic novas condentes summa diligentia et ardore arces et urbem indecore comparat apum sedulitati et labori impigro. Sic et a formicis comparationem sumit IV, 402." *Burm.* — „***qualis*** — tali labore, qualis — ita. — ***sub sole,*** per diem, interdiu, ut *sub die, sub nocte* accipitur poëtis; supra quoque Ecl. II, 13. *sole sub ardenti* nihil aliud est quam in sole." *H.* Ita etiam Schirach. p. 590. haec verba interpretatur, vere disputans contra Burm. aliosque,

Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant et dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent:
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se saeptus nebula — mirabile dictu —
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media laetissimus umbrae,

---

qui minus recte sic explicant: summo mane, sole oriente. — ***Exercet labor.*** Kritz. ad illa Sallustii (Cat. 11. in.) ***Sed primo magis ambitio, quam avaritia animos hominum exercebat,*** „res, inquit, exercent homines, quum eos ita occupatos habent, ut in iis toti sint et quasi defixi teneantur, eoque aut exagitentur, aut fatigentur;" quod comprobat coll. praeter h. l. Ge. II, 415. Hor. Epist. I, 11, 28. ***strenua nos exercet inertia.*** Liv. XXXIX, 40, 9. ***simultates et exercuerunt Catonem et ipse exercuit eas,*** et Ruhnk. ad Ter. Heaut. I, 1, 21. De versibus sqq. cf. adnott. ad Ge. l. l. — 432. ***liquentia mella.*** „*liquentia* hic producta, sed correpta prima syllaba infra V, 238., ubi vid. H." ***Wr.*** Qua in re nemo haerebit, quum Lucretius vel uno eodemque versu (IV, 1255.) scribat: *Crassaque conveniunt liquidis et liquida crassis.* Hamb. I. ***stillantia mella*** ex interpretamento. ***liquata mella*** etiam apud Ovid. Fast. IV, 152. legimus. — 436. Vir doct. in Miscell. Obss. T. II. p. 29. pro ***mella*** coni. ***tecta,*** ne idem vocabulum post breve intervallum repetatur. Sed vide quae supra ad v. 315. et alibi adnotata sunt. — 437. „Egregia ad affectum haec exclamatio. Quid enim, his rebus conspectis, Aeneae, per maria et terras erranti, ut novam sedem quaereret, nova urbe condita optabilius videri potuit? — 439. 440. Observa, quomodo in singulis vulgarem formam evitaverit; etiam ipso graecismo: μίσγεται ἄνδρεσσιν, immiscet se turbae, nec cernitur ab ullo, οὐδενὶ ὁρᾶται. Cf. tamen Hom. Odyss. VII, 37—42." ***H.*** Ceterum ad ***miscet*** ex antecedentibus ***Infert se*** pronomen reflexivum supplendo repetas; quare hic locus non iis adnumerandus, de quibus supra ad v. 234. disputavimus. — 441. „Templum in luco conditum, ex vetere more, et hic quidem in ipsa urbe." ***H.*** — ***in media urbe,*** praepositione adiecta, quum proprie de spatio medio sermo sit. Vid. infra II, 328. 512. 665. III, 624. V, 110. 160. etc. coll. cum adnott. ad Ge. III, 237. — „***umbrae*** tamquam exquisitius recepit et docte illustravit Heins. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vulgo ***umbra.*** ***H.*** „Improbare ***umbrae*** videtur Iahn. ***Umbra*** deberi videtur praegresso ***media.*** Duplex est vocis ***laetus,*** etiam ***laetans,*** structura et significatio. Proprie ubi ponitur, adiunctum habet ablativum; sed ubi copiam quandam et affluentiam significat, requirit genitivum. Quare non ausus sum lectionem Heinsio, Burmanno, Heynio probatam deserere. Hunc in modum etiam quod Aen. XI, 73. legitur ***laeta laborum*** accipiendum, ut sit i. q. laboriosa, πολυεργὸς, πολύτεχνος, ἐργάτις, ***kunstreich.*** Nihil obstat Aen. XI, 280. ***nec veterum memini laetorve malorum,*** qui genitivus referendus est ad verbum ***memini.*** Atque hoc dictum puta de usu scriptorum aureae aetatis; nam posteriores, non tam Graecam rationem secuti, quam perverse imitati Virgilianam dictionem, adiectivo ***laetus*** etiam proprie posito genitivum iungunt, ut Sil. VII, 338. XIV, 279. Stat. Theb. V, 118. [Val. Fl. III, 650. VI, 266. Claud. IV. Cons. Hon. 393. multisque aliis locis ab Heinsio laud.] Neque tamen negaverim, posse h. l. etiam ***umbra*** defendi, ut ***laetus*** sit fere i. q. ***iucundus,*** quod in Lips. obl. pro interpretamento

Quo primum iactati undis et turbine Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam et facilem victu per saecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divae;

---

supra scriptum; sic Ovid. Ep. ex P. I, 2, 25. *Adde loci faciem nec fronde nec arbore laeti.* Paulo aliter Ge. I, 112. *Litora myrtetis laetissima,* ubi vid. H. Sed hoc videor mihi iure contendere, facilius *umbrae* in *umbra,* quam *umbra* in *umbrae* mutari potuisse." *Wr.* De graeca illa constructione cf. adnott. ad Ge. IV, 310. et 491. Similes loci Aeneidos, ubi codd. scriptura fluctuat inter ablativum et genitivum, ita tamen ut illum plures et meliores libri tueantur, sunt VII, 81. VIII, 223. IX, 246. X, 453. XI, 338. XII, 766., ad quos, ab Iahn. collatos, vid. adnott. — 442. „*primum* si quis cum substantivo *signum* iungere velit, haud repugnaverim; et vid. Qu. Virg. XXVIII, 3, Y." [ubi comparatur imprimis III, 537. *primum omen,* i. e. quod modo in litus egresso obtigit.]" *Wr.* — 443—445. „*Signum,* omen intelligam. Sic: *caput equi — atque omen clamore salutant,* Silius II, 411. Servatum inde in numis Carthaginiensium *equi caput.* Poëtam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed *a Iunone monstratum,* obiectum fodientibus, narrat. *Sic nam* [— de part. *nam* postposita cf. Aen. X, 585. Hor. Sat. II, 3, 20. et 41. id. Epist. II, 1, 186. cett. et adnott. ad Ecl. IV, 63. —] portendebatur (per hoc *signum*), fore Poenos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539.) et *facilem victu,* h. e. quae habitura esset victum facilem et expeditum, affluentem ex agrorum ubertate et cultu, imprimis equis pascendis." *H.* „Add. Claud. de laud. Serenae 54. *Hispania frugum facilis,* h. e. copiosa." *W.* — Rectius de h. l. statuere videtur *Wr.,* haec adnotans: „Mihi quidem illud *facilem victu* latiore sensu de omnis generis felicitate dictum Virgilioque illud Homericum θεοὶ ῥεῖα ζώοντες obversatum fuisse videtur. Ea interpretatio firmatur usu veterum scriptorum, ut Ter. Adelph. III, 4, 56. *Quam vos facillime agitis! quam estis maxime Potentes, dites, fortunati, nobiles!* Plaut. Curc. V, 2, 6. PL. *Nugas garris.* CU. *Soleo: nam propter eas vivo facilius.* Hinc *victu* Supinum esse arbitror. Theocr. XI, 7. Οὕτω γοῦν ῥᾴϊστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ. Cf. etiam Phaedr. III, 7, 13. Taubmann. ad Plaut. Epid. II, 2, 59. Westerhov. ad Terent. l. l. Graev. ad Cic. Ep. ad Fam. III, 12. et ad Iustin. II, 1., tum quae ipse notavi ad Ge. II, 460. Sic nostro loco *faciles victu* Carthaginienses vocantur propter opes et omnium rerum affluentiam. Idque equi capite significari poterat, quia hoc signum gentem bellicosam fore et bellis fines amplificaturam opesque acquisituram; quod firmat Iustinus de eodem portento ita scribens XVIII, 5.: *Ibi quoque equi caput repertum, bellicosum potentemque populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit.*" — 446. „*Templum donis opulentum et numine divae. Dona* non tam de donariis quam de vasis, utensilibus, totoque apparatu sacro intelligo; *numen divae* cum Servio accipio de simulacro deae ex auro aliave pretiosa materia facto, quod *opulentum* postulare videtur; nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen divae* pro *diva,* et haec ad simulacrum refertur. [„Sic II. 178. *numen reducere* de simulacro. Add. IV, 204." *W.* Etiam Schirach. p. 510. de aureo deae simulacro cogitat.] Alii numen eo referunt, ut numinis praesentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burm. malit [qui, coll. Ovid. Am. III, 1, 2. 13, 8. et Fast. III, 296., admonet, saepe *numen*

Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
Aere trabes; foribus cardo stridebat aënis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus et adflictis melius confidere rebus.

---

inesse loco dici, qui venerabilis et religione horrendus sit.] Ita vero *opulentum* paullo durius dictum. Ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Poeni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio; neque omnino in templo exstruendo numinis praesentia operis faciendi pars est.“ *H.* Rectius et hic *Wr.:* „Vim propriam verborum si spectamus, simplicissimam puto esse hanc rationem: Opulentum erat templum donis et numine divae, quia per numinis summam potentiam et auctoritatem [cf. adnott. ad v. 8.] fiebat, ut plurimi eius opem invocarent donisque templum ornarent. Potentia igitur numinis templum donis ditavit; hinc ipsum divae numine opulentum dicitur. Congruens est huic explicationi, quod infra legitur v. 454. *dum, quae fortuna sit urbi, Miratur;* nisi hoc ad fortunam resque urbis in artis operibus expressas, non ad opes, referre malueris [quod equidem minus probabile dixerim]. Si quid tamen superezit, quod displiceat, ea fortasse poëtae est, non interpretis causa. *Condebat* autem — pro quo quis *condiderat* exspectaverit — aut quia restabat aliqua pars operis, aut, quod verum puto, quia rem imprimis memorabilem expositurus est poëta.“ — 448. 449. „Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyss. VII, 86. sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit. [Cf. etiam Iliad. I, 426. Od. IV, 71. XIII, 4.] *Aerea gradibus surgebant limina* templo, h. l. limen erat ex aere. *Surgere* autem non modo aedificium, sed et singulae partes dicuntur, quae in eo sunt, imprimis editae et altae, h. l. fores [cf. supra v. 366.]. Sed quid est alterum: *nexae aere trabes surgebant? trabes* haud dubie sunt postes: *et nexae trabes* sunt postes *nexi,* iuncti liminibus aereis; ea *surgebant,* erant ex, *aere.* Denique ipsae fores erant aereae, vel ut poëta ait, *foribus cardo stridebat ahenis.* Olim putabam *nexas aere trabes* esse postes aheneis cardinibus iunctos, idque patere ex Claudiani imitatione R. Pros. I, 237. *ferrati postes; immensaque nectit claustra chalybs,* h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valvarum.“ *H.* Rectius *W.:* „Durum est iungere *surgebant aere.* Nam, ut omittam duplicem structuram *limina surgunt gradibus,* et *trabes surgunt aere,* ea est collocatio verborum, ut *nexae aere* coniungatur audienti. Videtur nectere aliquid aliqua vel ex aliqua materia — nam utraque constructio bona est — esse *fabricari* aliquid de materia; ita ut *nexus aere* pro aereus dicatur. Tum constructio *et surgebant trabes nexae aere;* et evitatur difficultas referendi participii *nexus.* Graecos similiter χρυσόδετος pro χρύσεος usurpasse, evincit locus Soph. Electr. 837. χρυσοδέτοις ἕρκεσι κρυφθέντα γυναικῶν. Is loquitur de aureo monili Eriphyles. Apud Claudianum *immensa claustra* sunt valvae portarum immensae.“ *W.* „Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo.“ *H.* Similiter apud Ovid. Met. II, 107. (quem l. *H.* et ad eund. Burmannum laudat) legimus *Aureus axis erat, temo aureus, aureae summae Curvatura rotae,* ubi Bach. praeter h. l. comparat Aen. IV, 138. Callim. in Apoll. 33. sqq. in Dian. 110. in Del. 260. — 452. „*Afflictis melius confidere rebus;* de *rebus afflictis* explet Serv. et ceteri. Sed absolute sic ponitur etiam ap. Cicer. *confidere,* confidenter sperare.“ *H.* Sic certe sequente Infinitivo cum Accus. constructo (Cic. ad Att. I, 10. VI, 7. 9. Verr. V, 69. in. Liv. IV, 32, 6. cett.) vel particula *ut* (Cic. ad Qu. fr. I, 2. Plin.

Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillen.
Constitit et lacrimans: Quis iam locus, inquit, Achate,

Epist. II, 5, 7. cett.) hoc verbum saepe usurpari constat. — 454. sub *templo*, in templo, sed in inferioribus templi partibus. Sic [illegible] *Vidimus obscuris primam sub vallibus umbram*. Ovid. Am. III, [illegible] *silvis inventa sub altis*. id. Trist. I, 3, 19. *aberat sub Libycis oris*. Martial. XI, 85, 9. *Hic miserum Scythica sub rupe Promethea* [illegible]. — 455. „*Artificum manus*, h. e. opera, et *operum laborem*, opera affabre elaborata, *inter se*, dum varii generis et artificii [illegible] comparat." *H. manus* ad artem refer sive pingendi rationem, [illegible] artifici propriam. Petr. Satyr. 83. *Zeuxidos manus vidi, nondum vetustatis iniuria victas*. Add. Stat. Sylv. I, 3, 47. *veterum* (artificum) *manus* [et Mart. IV, 39. *comparasti — solus veteres Myronis artes, Solus Praxitelis manus Scopaeque, Solus Phidiaci toreuma coeli*.] — Ab *arte* autem distingues *operum laborem*, cf. Ge. II, 155." *W.* — 456. *videt - - pugnas* etc. „Ea quorum argumenta hic exponuntur, aut depicta putanda sunt in pariete, Graecorum more, aut sculpta anaglypho opere in pariete et in ipsis foribus; ut inf. VI, 20. sqq. Videtur vero area in plures dispertita esse areolas, quae singulae singula argumenta picturae capiebant. Commemorata ex iis v. 466. sqq. mox septem observatu etiam pictoribus digna: 1) pugna Troianorum et Achivorum, varia fortuna. 2) Rhesi oppressi caedes. 3) Troilus fugiens; 4) matronarum Troianarum pompa, peplum in templum Minervae deportantium; 5) redemtio corporis Hectorei; 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Troiam. Vid. Excurs. ad h. l." *H.* — [illegible] „*Saevum ambobus Achillem*; *saevus* fuit in Priamum, [illegible] caeso; in Agamemnonem saeviit ira et pervicaci odio propter [illegible] Briseidem; itaque saevum omnino accipiam pro infestum, ira[illegible] nam *saevus* poëtis de iracundo." *H.* „*ambobus* dixit; nam in voce [illegible] de Agamemnone praecipue cogitabat." *W.* Quod negat *Wr.*, [illegible] *saevum* non solum *iratum*, sed etiam *nocentem* significare, et ita [illegible]se utriusque causae saevum fuisse Achillem docet. Et recte quidem. Nam voci *ambo*, ut Graeco ἄμφω et ἀμφότεροι (de quo vid. Schaefer. ad Lamb. Bos. Ell. p. 291., nostri loci non immemor) interdum inest notio duarum partium, quae sibi opponuntur, vel certe distinguuntur, ita quidem ut numerus singulorum, qui alterutram partem efficiant, plane non spectetur. Unde tamen minime sequitur, veram esse Brunckii sententiam, qui, coll. loco VII, 470. *Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque*, parum probabiliter *ambobus* pro *Troianis* et *Achivis* positum esse censet. Seneca Ep. 104., h. l. proferens, scribit *Atridem*, quod Cerda, Cuningh. alii temere receperunt. — Pro vulgari forma *Achillem* ex Cledonio Gramm. p. 1884. P. et cod. Dorvill. revocavi scripturam *Achillen*, Wagnerum secutus, qui Qu. Virg. III, 1. haec scripsit: Nominum Graecorum masc. gen. in *as* et *es* desinentium Accusativus a Virgilio terminatur in *an* et *en*, et ex optimorum libror. fide ubique recte editur *Acesten*, *Aenean* (vid. ad Aen. V., 850.) *Anchisen*, *An*[illegible]*toren* - - *Niphaten*, *Oronten* (vid. Heins. ad Aen. I, 113.) cett. [Vid. adnott. ad Ecl. I, 66. supra ad v. 30. et infra ad v. 581.] - - Nec dubito, quin ex Grammaticorum auctoritate ubique scribendum sit *Achillen*. Codicum in hac voce minor auctoritas; nam quum ea semper, ter

Quae regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,

---

omnino, Aen. I, 458. IX, 792. XI, 438., in fine versuum legatur, ultima eius litera etiam in antiquissimis libris, ut in ipso Med., per lineam transversam exprimitur, quae interdum etiam literam *n* designat, ut in Med. Ecl. IX, 10. Aen. V, 298. VI, 445. IX, 184. X, 128.“ Eandem formam Heins. et Burm. in antiquis Codd. Ovidii Am. II, 18, 1. III, 9, 1. et alibi invenerunt. — 461. ***En Priamus!*** ut Aen. IV, 597. *en dextra fidesque.* V, 639. *en quatuor arae.* ibid. 672. *en ego vester Ascanius* cett. Cum accus. construitur Ecl. VI, 65.; dubia est constructio Aen. VIII, 612. Vid. Hand. Turs. II. p. 367. sqq. — 460. „***Nostri laboris,*** h. e. famae de nostris calamitatibus. — 461. ***Laudi*** pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, ut saepe; scil. ex Homerico κλέος. Virtuti etiam hic honos suus habetur.“ ***H.*** Cf. de hac vocis signif. Burm. ad Val. Fl. VI, 546. — 462. „***Sunt*** etiam hic ***lacrimae,*** h. e. miseratio, ***rerum;*** deflentur res, h. e. casus humani, sunt hic, qui lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. Imitatus haec Val. Fl. I, 723. 4., sed alium in sensum: *Sunt hic etiam tua vulnera, praedo; sunt lacrimae carusque parens,* h. est hic, quo lacrimae tibi exprimi possint, parente necato.“ ***H.*** Wr. apte comparat infra II, 784. *lacrimas dilectae pelle Creusae.* Eurip. Hec. 743. ed. Matth. ὁρᾷς νεκρὸν τόνδ', οὗ καταστάζω δάκρυ; eiusd. Suppl. 1148. γόων ἅλις, τύχας, (ubi vid. Markland.) Aen. X, 863. *Lausi dolores,* i. e. ex Lausi caede; et II, 413. *ereptae virginis ira.* Cf. etiam Perizon. ad Sanctii Min. II, 3, 1. et II, 13, 2. Ruddim. II. p. 42. not. 6. Zumpt. §. 423. not. Ramsh. §. 106. b. Burm. infra ad v. 716. Drakenb. ad Liv. IV, 45, 8. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 26. Cort. ad Sall. Cat. 38, 4. Kritz. ad eiusd. 52, 6. multique alii. Burm. male sic distinguit: *Sunt lacrimae: rerum et mentem m. t,* ut *mortalia rerum* sint *res mortales;* contra quem bene disputat Schirach. p. 472. — „***et mentem mortalia tangunt,*** et res humanae casusque, quibus iactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Verbo, populus, ad cuius terras appulimus, habet humanitatis sensum et cultum. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus colligit, ex eorumque argumentis. Imitationem loci habes ap. Val. Fl. I, 723. 724. — 463—465. ***Solve metus*** doctius quam solve animum metu. Cf. I, 562.“ ***H.*** „Ceterum et pedestres scriptores maiorem vim orationi conciliant usu pluralium pro singularibus, Tac. Ann. I, 29. *Adiiciendos ex duce metus,* c. 6. *odia,* c. 10. *utilitates;* Liv. I, 10. *indignationes.* Add. Soph. Ai. 46. τόλμαι. 59. νόσοι. 446. κράτη.“ ***W.*** Cf. adnott. ad Ecl. VII, 4. Sic *pone metus* apud Ovid. Am. III, 6, 61. 62. *Solvere metus* post Virgilium dixerunt Lucan. V, 782. *Nec solvent audita metus mihi prospera bella,* et Plin. H. N. XI, 37. *solvi pericula et metus narrant,* quos Burm. laudat. Maro ipse plenius infra v. 562. *solvite corde metum.* — „***Haec fama,*** quod Troianorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos praebebit propitios. Sed cum maiore benevolentiae significatione ad Achatem amicum retulit: *tibi.*“ ***H. feret*** pro adferet. Cf. Burm., qui comparat Ovid. Am. III, 5, 32. Claud. IV. Cons. Hon. 117. et VI. Cons. 283. ibique ab Heins. adnott. — „***inanem*** appellat picturam, epitheto ornante a natura artis, rerum imagines, non ipsas res quocunque modo repraesentantis, petito. [Cf. e. g. Ovid. Fast. V, 463. *inanis imago.* Trist. III, 11, 25. *inanis umbra* cett.]

Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus;
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus,

Ceterum in sqq. observa intelligentiam poëtae in descriptione rerum, et h. l. quidem seu pictarum seu sculptarum, v. 474. tempestive transeuntis ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici." *H.* — 465. ***Multa gemens,*** πολλὰ στενάζων. Vid. ad Ge. III, 226. — „***largoque humectat flumine vultum*** ad nostri sermonis rationes non est exigendum; et *humectat* est exquisite pro irrigat, neque *humectat* ieiunum putandum post *largo flumine.*" *H.* „Aesch. Prom. 399. δακρυσίστακτον — ῥέος παρειὰν — ἔτεγξε." ***W.*** Cf. infra XI, 90. *it lacrimans guttisque humectat grandibus ora.* Lucr. I, 919. *Et lacrumis salsis humectant ora genasque.* Ovid. Met. IX, 656. *et humectat lacrimarum gramina rivo.* Stat. Theb. IV, 591. *largis humectant imbribus ora.* — „Habuisse autem inter Graecos videtur poëta, quos hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poët. c. 16, 8. inter agnitionum genera in tragoedia etiam memoratur ex Dicaeogenis Tragici Κυπρίοις, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἀπέκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσῃ. — 465—468. Respicit potissimum pugnam, Patroclo occiso, factam, quum versus castra fugerent Achivi, insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. XVII.; quo facto, die sequenti Achilles, novis a Thetide acceptis armis, prodit et Troianos fugat, Hectoremque occidit Il. XIX—XXII. Quum Rhesus mox sequatur, noluisse poëta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467. bene comparant Il. XIV, 14. Τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν, et Il. XV, 7." *H.* — ***Hac — hac*** pro *hac — illac.* Cf. Prop. I, 3, 13. *et quamvis duplici correptum ardore iuberent Hac Amor, hac Liber, durus uterque deus,* et Hand. Turs. III. p. 3. Vid. etiam, quae de *hic — hic* ad Ecl. IV, 56. adnotavimus. — ***premere*** hostem, verbum proprium de hac re. (Cf. Liv. I, 57, 3. Caes. B. G. VII, 3. IV, 32. B. C. III, 46. cett.) Sic Aen. VIII, 249. *Desuper Alcides telis premit.* Cf. etiam supra v. 324. — „In ***cristatus*** v. 468. Servius vim quaerit; nam secundum Hom. Il. XIX, 380. in Achillis cristis terribile quiddam fuisse. Verum id quidem; sed, ut ab ceteris armis, ita a galea vel crista saepe petunt epitheta poëtae. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ." *H.* — „Aptiorem poterat Servius locum afferre Il. VI, 469. sq. λόφον ἱππιοχαίτην δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας." ***Wr.*** — 469—473. „De Rheso vid. H. X, 433. sqq. [et Heynii Exc. XVI. ad h. l.]" *H.* — ***primo somno*** h. l. i. q. prima nocte, quam Rhesus ad Troiam transegit, non *alto somno,* ut interpretatur Wunderl. Obss. in Tibull. I, 10, 8." ***Wr.*** „Commode somno tributum ***prodere,*** quod per somnum factum. [„Sequitur Maronem Ovidius Heroid. I, 40. *Rhesus somno proditus.*" ***W.*** Heins. praeterea confert Heroid. X, 5. *Me somnusque meus male prodidit, et tu.*] *Diomedem* sine Ulysse nominare liberum erat poëtae. ***niveis tentoria velis*** dixit, deserto priscae aetatis more. Erant enim Achivorum et Troianorum tuguria, κλίσιαι, stipitibus, vimine et aggere terrae munita." *H.* *Vela* de tentoriorum tegumentis legitur etiam apud Cic. Verr. V, 12, 30. *tabernacula carbaseis intenta velis.* — „***vastabat,*** h. e. hominibus orbabat. Hirtius B. G. VIII, 24. *fines vastare civibus.* Alio sensu Virg. Aen. VIII, 8. *latos vastant cultoribus agros,* delectum habentes. Cf. Not. I, 527." ***W.*** Adde Cic. Sext. 24, 53.

Ardentisque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.

---

forum vastatum ac relictum. Liv. III, 32, 2. *vastati sunt agri* (fame et pestilentia) cett. — 472. *ardentes equos.* „*Albentes equos* Med. II. habet; quem sane colorem constanter Rhesi equis tribuunt Homer. (l. l. v. 437.) Et sic Rhesi drama v. 304. πώλων — χιόνος ἐξαυγεστέρων. cf. v. 616—619. Sed sic *candentes* equi erant dicendi, ut XII, 84. Homericum transtulit, *qui candore nives anteirent, cursibus auras;* et Epit. Iliad. 735. de Rhesi equis: *multo candore nitentes.* Nam *albus* color minus gratus (Ge. III, 82.). An poëta evitare voluit concursum verborum *niveis velis* et *candentes equos?* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri sectatus v. 547., ubi equi hi Αἰνῶς ἀκτίνεσσιν ἐοικότες ἠελίοιο? Quamquam et hoc ipsum *candore* potius fuisset exprimendum. Verum probabile fit, insedisse poëtae animo ἵππους αἴθωνας Homero dictos Il. II, 839. et XII, 97. incerto tamen et ibi sensu: referunt enim illud et potest referri ad splendorem, ad colorem, ad ardorem animorum. Itaque aut manendum est in hoc, ut *ardentes*, acres, alacres, impetuosos accipiamus, ut *calentes, igneos;* aut, quod mihi plus quam probabile videtur, scribendum *candentis:* priore litera extrita restabat *andentes*, unde factum *ardentes.*" Haec *H.;* sed rectissime *Wr.:* „*Ardentes* equos etiam infra VII, 781. dixit, ad animum referens; de colore, eoque fulvo, Ge. IV, 91. *Alter erit maculis auro squalentibus ardens.* Ergo prior significatio tenenda, quandoquidem equos Rhesi fatales consentaneum est fuisse acerrimos et fortissimos; quod etiam in pictura expressum apparere poterat." — *avertit*, abigit; *avertere* enim de praeda abigenda haud raro dicitur. Cf. infra X, 78. Caes. B. C. III, 59. Liv. I, 7, 5. XXXVII, 8. extr. Catull. 64, 5. Stat. Theb. IV, 648. cett. Burm. ad h. l. Drakenb. ad Sil. III, 321. Oudend. ad Lucan. III, 150. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 4, 37. Ruperti ad Liv. T. I. p. 28. alii. Ceterum cf. infra v. 528. *raptas ad litora vertere praedas.* — *priusquam.* Wunderl. Obss. in Tibull. I, 3, 35., qui versus pariter vocabulo *priusquam* terminatur, si nostro loco Mediceum haec seiuncta (*prius quam*) dare censet, vehementer errat; nam Wagnero auctore „spatiis singula verba Fogginius ut plurimum disiunxit, quae in Med. nulla esse ipse scribit Praef. p. XIV." — 472. 473. „Fatale hoc fuisse sive Rheso sive Troianis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios evicit Valkenaerius et Beckius, auctor Rhesi. Nam v. 600—604. vix eo referre possis. At memorat eam fabulam Eustath. et Schol. ad X, 435., qui Pindarum auctorem laudat (Fragm. p. 151.), nec non Serv. — 474. De *Troilo* vid. Excurs. ad h. v. Troilus, Priami filius, congressus e curru cum Achille iam ante Iliadis tempora, vulnere adverso accepto, exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ut supina cervice traheretur. [Cf. Hom. Il. XXIV, 257. Quint. Smyrn. IV, 155. sqq. Appollod. III, 12, 5. Lycophr. 307. ibique Ttetz. Senec. Agam. 747. sq. Hor. Od. II, 9, 15. alii.] *armis amissis;* int. clipeum. Nam hastam tenebat, sed ita inversam, ut per terram tracta sulcos faceret." *H.* — 476. *inani*, rectore privato. — 478. Serv. comparat hunc Plauti locum deperditum: *corpus virgis ulmeis inscribere.* Ceterum animadverte syllabam brevem post antecedentem longam

Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,
Suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,

---

arseos vi productam et cf. adnott. ad Ecl. VI, 53. — „479—482. ex Il. VI, 269—312., ubi, Heleno monente, Hector ad urbem regressus Hecubam ad Minervae templum in acropolin Troianarum matronarum pompam ducere, donariique loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, ut Diomedis impetum illa reprimat. *Interea* non ad tempus potest referri, sed inter cetera tabularum argumenta, in alia area, ecce, occurrit hoc, quod — *non aequa,* iniqua, Troianis infensa, irata Pallas." *H.* — 480. *Iliades* mulieres Troianae etiam II, 580. et III, 65. vocantur. — *crinibus passis,* solutis, et collo sine lege sparsis; quod praecipuum erat luctus indicium. Vid. infra II, 403. III, 65. Hor. Serm. I, 8, 23. Caes. B. G. I, 51. extr. VII, 48. Liv. I, 13. in. Cf. etiam Ter. Heaut. II, 3, 49. et Phorm. I, 2, 56. — *peplumque ferebant.* „Peplum illud aut deae signo iniiciebatur pro amictu, aut tantum ad genua apponebatur, ut ap. Homerum l. c.; et sic Athenis in Panathenaeis Minervae, vid. Cirin. v. 21. sqq.; Iunoni Olympiae, et sic porro. [Cf. Excurs. de Palladio inf. ad II, 293.]" *H.* Raro omnino Latini hoc vocabulo graeco utuntur, quo κατ' ἐξοχὴν fere vestem illam Minervae quinto quoque anno in Panathenaeis oblatam significant. Cf. praeter Il. ll. Plaut. Merc. Prol. 66. et Stat. Theb. X, 56. De Veneris amictu legitur apud Claud. Nupt. Honor. 122. Cf. etiam Manil. V, 387. — 481. „Nescio an melius *suppliciter ferebant* iungas." *H.* Rectius *Wr.:* „Mihi haec appositionis loco habenda et interpunctione a superiore versu separanda videntur; *suppliciter tristes* autem ita iungendum, ut sit *supplicantum modo tristes,* ut in summo rerum discrimine. Atque sic etiam in Med. et Lips. obl. distingui video." — *tunsae pectora,* i. e. sibi tundentes pectora. Cf. adnott. ad Ge. I, 206. coll. cum iis, quae de accus. remotioris obiecti ad Ecl. I, 55. Ge. III, 383. supra ad v. 228. et alibi adscripsimus. — 482. „*Diva solo fixos oculos aversa tenebat.* Homer. l. c. v. 311. Ὣς ἔφατ' εὐχομένη· ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virgilio suavior rei imago esse videtur *aversa facies oculis in terram fixis,* quam *renuens caput.*" *H. aversi* vocantur dii, qui non curant, non audiunt hominum preces. Cf. Hor. Epod. X, 18. *Preces aversum ad Iovem.* Cic. ad Brut. ep. 16. *non existimo, tam omnes deos aversos esse* etc. Tibull. III, 3, 28. *audiat aversa non meus aure deus.* Mitscherl. ad Hor. Od. III, 23, 19. Huschk. ad Tibull. l. l. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 3, 45. Bach. *Geist. d. R. Eleg.* p. 150. 188. — 483—487. „Novum argumentum: *redditio corporis Hectorei* ex Iliad. XXIV. Bene vel ad artis rationem: *raptaverat;* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Hectoris corpus circa muros Troiae ter raptatum ex Cyclicis petiit Virgilius. In Homero tantum fugatur ter circa muros [Il. XXII, 208.]; caesus autem statim ad naves, e curru ligatus, trahitur [ibid. v. 399. sqq. Cf. Heynii Exc. XVIII. ad h. l.; in quo docetur, Virgilium imprimis Eurip. Androm. 105. 106., ab Ennio Latinam factam, (cf. Ennii fragm. p. 239. Hessel. *Vidi - - Curru Hectorem quadriiugo raptarier*) ante oculos habuisse; Virgilium autem, non Homerum, secutum esse auctorem Epit. Iliad. 1004., ubi cf. Wernsdorf. Poëtt. minn. T. IV. p. 742.]. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, supplex ei factus Priamus (vide Il. XXIV, 478. sqq.) et divinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο — iamiam fari incipiens

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
Eoasque acies et nigri Memnonis arma.

---

in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia, *ἀπερείσι' ἄποινα* (— *χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερεν δέκα πάντα τάλαντα* 232., unde v. 484. ***auro corpus vendebat Achilles***)" ***H.*** — 485. „Per v. 483. viam quasi sibi aperit ad novum hoc argumentum, quo Priamus Hectoris corpus redimens repraesentatur. Inde iam ita procedit oratio: Hoc — per singula eundo commemorat spolia, currus, cetera — ut vidit Aeneas: tum vero ingemit." ***Wr.*** — ***gemitum dare*** redit metaph. dictum II, 53. ***gemitum dedere cavernae.*** Saepius legitur ***gemitum edere***, velut Ovid. Her. XI, 51. Met. II, 623. cett. — „Adstant ex alia parte ***spolia,*** h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliaverat victor, ***currus,*** cui illigatum eum raptaverat, et ***ipsum corpus amici,*** sc. Hectoris, ex curru supinum, pulveri incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. Vid. Il. XXIV, 14. sqq." ***H.*** De partic. ***ut*** ter repetita Burm. conferri iubet Ecl. VI, 66. Ge. I, 135. Aen. I, 290. 398. 660. Drakenb. ad Sil. XII, 187., sua ad Suet. Tib. 21. Gronov. ad Gell. III, 9. et ad Liv. XXVIII, 9. — 487. „***Manus inermes*** noli inertem putare ornatum. Nam verba eo spectant, quod intraverat hostilia castra, supplex ad genua Achillis procubiturus. — 488. Cum Achivis ***permixtum*** praelio, *προμάχοις μιχθέντα*, seu pugnantem Aeneam saepe ap. Homer. invenias, imprimis Il. V. et XX.; at h. l. ad seriora tempora respicitur." ***H.*** „Quum cetera argumenta sua quodque areola proposita esse putentur, non video, cur non Aeneae inter principes pugnanti areola singularis assignanda sit. Maronem, in prioribus prolixum, in his duobus vv. 488. 489. breviorem esse decet." ***W.*** — ***agnovit.*** Fragm. Vat. Rom. et Ald. III. ***agnoscit,*** quod, iam Fabricio probatum, coll. v. 470. recepit Iahn.; recte tamen adversatur ***Wr.,*** haec opponens: „At primum hoc Tempus e v. 470. memoriae vitio repetitum a librariis videri potest. Tum tenuis h. l. est oratio; nihil enim, nisi permixtum se principibus Achivis vidisse narratur Aeneas; cui rei convenientius est Perfectum; quod si quid egregie ab ipso factum in illa pictura exhiberetur, praeferrem Praesens, rem narratam quasi propius ad oculos admovens. Et pulchre a vehementissimo animi affectu, qui regnat in proxime praegressis, ita per Perfectum ad sedatiorem orationem transitur; quo fit, ut illa magis exsplendescant. Denique ***agnoscit*** paucorum librorum esse lectio videtur; Heins. enim quum ediderit ***agnovit,*** ipse alterius lectionis ne mentionem quidem facit; et ita, ***agnovit,*** invenio etiam in utroque Lips." — 489. „Agnovit Memnonem pugnantem; quod autem ***nigrum*** appellat, et ***Eoas acies*** memorat, id eo pertinet, quod, quoniam auxilia ex terris Troadi ab oriente sitis, quae tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Aurorae ille filius adduxit, re in maius aucta, Indos is et Aethiopes adduxisse fabulose dicitur. De ***armis*** vid. v. 751." ***H.*** ***Eoae acies.*** Cf. Ge. II, 115. ***Eoae domus Arabum.*** Ovid. Am. II, 6, 1. ***Eoi Indi*** cett. Sic terrae orientales Horatio Od. I, 35, 35. ***Eoae partes,*** populi orientis Ovidio Am. I, 15, 29. simpliciter et absolute ***Eoi*** vocantur. — De ***Memnone,*** Tithoni et Aurorae filio, qui Troianis ex oriente attulerat auxilia, et postquam Antilochum, Nestoris filium, interfecit, fortiter pugnans ab Achille occisus est, cf. Hom. Odyss IV, 187. 188. XI, 521. Quint. Smyrn. II, 100. sqq. Dictys IV, 4. VI, 10. Hesiod. Theog. 984.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet obtutuque haeret defixus in uno,
Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,

Pind. Nem. III, 111. Paus. X, 31. Heyn. ad Apollod. p. 300. sqq. et Excurs. XIX. ad h. l. Müller. ad Ttetz. in Lycophr. v. 18. p. 303. alii. Videtur ad h. l. alludere auctor carminis in Anthol. Lat. Burm. I, 107. *Filius Aurorae, Phoebi nascentis alumnus, Producit gentis millia tetra suae. - - - Iam nunc monstratur, maneat qui Pergama casus, quum nigrum Priamus suscipit auxilium;* quem locum profert *Thalius,* cuius editionem Aeneidos, permulta bona continentem, quamquam iam a. 1834. in lucem emissa est, nunc demum ad me perlatam esse neque prius mihi conferri potuisse, vehementer doleo. (Vid. Addenda ad hoc Vol.) — 490—493. ,,De Amazonibus, duce Penthesilea, auxilium Ilio ferentibus v. Quint. Smyrn. libro I. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani historiam poëtae, qui post Homerum scripsere, quia celeberrimae erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factae, imprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit, vid. Il. III, 189. De reliquis loca classica apud Strabonem [XI. p. 504. et XII. p. 552. Cas.] sunt." *H.* Cf. Heyn. in Excurs. XIX. ad h. l. idemque ad Apollod. II, 5, 9. p. 372. sq. — *peltae lunatae,* i. e. in formam lunae iam mediae factae, propriae erant Amazonum. Cf. etiam infra XI, 663.; quare exercitus Amazonum Stat. Theb. V, 145. *lunatum agmen* vocatur. — 491. *Penthesilea,* Martis et Otreres filia (Hygin. f. 112.), ab Achille occisa esse fertur. (Vid. Dictys IV, 2, 3. et Ttetz. ad Lycophr. 999.) — H. distinctionem in fine versus 491. sustulit, quam *Wr.* recte revocavit; ,,nihil enim, inquit, ad ardorem facit, quod v. 492. affertur; tum *bellatrix* similiter illatum orationi, ut *dea* infra v. 691. sq.: *At Venus Ascanio placidam per membra quietem Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos Idaliae lucos.*" — Ceterum *ardet* i. q. furit, fortiter pugnat. — ,,*subnectens cingula mammae* exquisitius quam *subnectens mammam cingulo,* balteo, subnexam habens. [Vid. adnott. ad v. 305. coll. cum IV, 139.] Dextra scilicet papilla erat nudata (ut venatricibus delectis Dianae Callim. in Dian. 213. ἀσύλωτοι δέ σφιν ὦμοι δεξιτεροὶ, καὶ γυμνὸς ἀεὶ παρεφαίνετο μαζός." *H. exsertus* pro nudatus legitur etiam XI, 649. et 803. in locis huic simillimis, ut apud Stat. Achill. I, 346. *exserta brachia,* Sil. VIII, 587. *exsertus humero* etc. — ,,*audetque viris concurrere virgo* ex Homerico: Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Il. VI, 186. III, 189. natum videri, notarunt iam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus." *H.* — 494. sqq. ,,Interea, dum miranda haec artis opera contemplatur Aeneas, Dido advenit. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. VII, 133. sqq. — *videntur Aeneae* iunge, h. e. ab Aenea." *H. Videri* enim hic passive capiendum, quemadmodum supra v. 326. Ecl. IV, 16. Ter. Andr. III, 5, 10. Cic. Acad. I, 11, 41. IV, 25, 79. Caes. B. G. I, 22. Liv. IV, 40, 2. Ovid. Am. III, 11, 15. multisque aliis locis. — Wagn. Qu. Virg. XXIX, 4. *mirandus,* ut supra v. 269. *volvendus,* pro participio praesentis passivi positum esse existimans, haec sic interpretatur: ,,dum Aeneas haec videt et miratur." Quidni simplicius: dum Aeneas has res admirabiles, admiratione dignas, videt? Nam non solus Aeneas sed unus quisque haec debebat admirari. — 495. *haeret defixus.* Vid. VII, 249. sq. coll. cum VI, 156. VIII, 520. et quae supra ad v. 226.

Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis;
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat

---

adnotavimus. — 497. *Incessit,* cum dignitate quadam et maiestate, tamquam regina; ut supra v. 46. de Iunone *Ast ego, quae divum incedo regina.* — *iuvenum stipante caterva.* Cf. infra IV, 136. *progreditur magna stipante caterva.* Ovid. Met. III, 186. *comitum turba stipata suarum.* Cic. pr. Mur. 24, 49. *Catilina stipatus choro iuventutis.* Plin. Pan. 23, 3. *stipatus satellitum manu* cett. Activam autem constructionem passiva longe fortiorem esse, quum voluntarium iuvenum comitatum significet, in promptu est. Ceterum mira est Burmanni opinio, qui ob comparationem cum Diana, quam Nymphae comitentur, *iuvenes* de puellis, (coll. adnot. ad Phaedr. II, 2.) aut certe de iuvenibus utriusque sexus, ut apud Suet. Aug. 31., vult accipi. Immo rectissime iam Gellius IX, 9. principes Tyrios intelligit. Vid. infra ad v. 499. — 498. „Comparatio splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poëta post Homerum Od. VI, 102—110. et Apollon. III, 876. sqq. *Qualis* pro quo habitu, (qua forma *W.*) ut saepe occurrit. Dianae cultus praecipuus Lacedaemone et in Delo insula, quod vel hic locus docet.“ *H.* — *Eurotas* notissimus Peloponnesi fluvius, qui Spartam permeans in Sinum Laconicum effunditur (nunc *Vasili-Potamo* vocatus.) — *Cynthus* mons in orientali Deli insulae parte situs, ad cuius radices Delos oppidum erat conditum; in quo monte quum Apollo et Diana nati esse perhibeantur, hi dii haud raro Cynthius et Cynthia vocantur. Cf. Ecl. VI, 3. et Ge. III, 36. — 499. *Exercet choros,* i. e. ducit, instituit. Similiter *ludos exercere* apud Prop. III, 14, 3. et infra Aen. III, 281. *palaestras exercere.* Vid. etiam Ge. I, 268. 403. Aen. VII, 380. et similes locos et cf. Bach. ad Ovid. Met. VI, 145. Schirach. p. 402. haec scripsit: „Nescio vero, an illa comparatio Dianae choros agentis cum Didone, quae incessit magna iuvenum stipante caterva, ut opus urgeat, satis sit iusta. Quae similitudo Dianae venantis cum Didone aedificante? Et cur cernimus Dianam, ut illa pharetram fert humero? Saltem optem aliis hanc imaginem magis placere, quam mihi.“ Sed in eiusmodi comparationibus summam tantum rei spectandam, non unum quodque verbum aurificis statera examinandum esse, non est cur memorem. Poëta hoc unum vult indigitare, Didonem dignitate et maiestate deae, et viragini quidem deae, similem apparere. — 500. *Hinc atque hinc.* Vid. supra ad v. 162. — *glomerantur.* Cf. infra IV, 155. IX, 539. 689. et de animalibus Aen. VI, 311. Ge. IV, 79. cett. — *Oreades,* nymphae montium, venetricum habitu Dianam solent comitari. — „*pharetram fert humero* bene adiecit, quoniam humeris tenus exstat dea inter ceteras.“ *H.* — 501. *deas,* Nymphas ceteras. Plures Codd. *dea,* quam scripturam commendat Cort. ad Lucan. II, 272.; sed vere docet *Wr.,* unam literam *s* in Codd. sic saepe inservire duobus vocabulis et in Medic., qui et ipse *deasupereminet* exhibeat, alteram literam *s* superscriptam esse. — 502. *Latona,* Λητῶ, Coei Titanis et Phoebes filia (Hesiod. Theog. 404.), quae ex Iove Apollinem et Dianam in Delo monte peperit. (Hom. H. in Apoll. 45. sqq. Callim. H. in Delum. Apollod. I, 4, 1.) — Animadvertas *tacitum* matris gaudium admodum pulchre commemoratum. — *tacitum pectus.* Burm. confert

Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divae, media testudine templi,
Saepta armis, solioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat;
Quum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
Dispulerat penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates

Ovid. Epist. XIII, 169. *tacito in pectore dixi*, et Stat. Theb. II, 481. *tacito sub pectore*. — *pertentant*, permeant, replent. Vid. adnott. ad Ge. III, 250. — 504. „Urbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat [quia totum regnum hac una urbe nitebatur]. — 505. 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, Latino usu, quatenus intra fores consederat; quum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia.“ *H.* — De *testudine*, i. e. concameratione, cf. Varr. L. L. IV, 33. p. 45. Bip., qui docet, *Cavum aedium si sub divo sit, dici impluvium, si fornice testudinato tectum, testudinem*. Vid. id. VI, 4. Varr. R. R. III, 5. Cic. Brut. 22, 87. Ceterum Schrader. aliique temere haeserunt in voc. *medius* post pauca verba repetito; diversa enim significatione usurpatur. Cf. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 97. et quae supra ad v. 315. ab Iahnio adnott. vides. — 506. „*Saepta armis*, armatis, satellitibus, quod vulgare est. — *solio alte subnixa, resedit* erant enim throni excelsi, ideoque pedibus subiecta scabella. (Cf. Hom. Odyss. IV, 136.) — [Mentel. I. et Moret. II. *alto*, ut e. g. Ovid. Epist. IX, 153. *Solio sedet Agrius alto*. Sed plurimorum Codd. scriptura praestat.] — *iura legesque dare* nihil aliud est, quam *ius dicere*. [Cf. e. g. Ovid. Met. I, 576. *Amnis* (Peneus) *in hoc residens facto de cautibus antro Undis iura dabat Nymphisque colentibus undas*.] In templa autem senatum cogi, ibi tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem haec reficta.“ *H.* — 507. 508. „Opus aedificationis *partiebatur* inter cives suos, vel de sententia vel sorte. [*operum laborem*. Vid. supra v. 455.] — *sorte trahebat opus* doctius, quam trahere sortem ad assignandum opus, sorte ducta opus assignare. — Mox *concursu magno* cum plurium concursatione („ut v. 519. *clamore* ad multitudinem comitantium referendum est.“ *W.*) — 510. Sunt sup. v. 220. sqq. inter amissos memorati.“ *H.* — 512. *avexerat*. „Heins. *advexerat* in scriptis melioribus legi refert, at ultimae pars notae eius probat, mendose ab ipso ita scriptum esse pro *avexerat*. - - Vid. ad XI, 260. Lachmann. ad Prop. IV, 6, 63. *advexerat* Virgilio restituendum existimat.“ *Wr.* Sed quamvis huic scripturae etiam corruptae lectiones *adverterat*, *aduxerat*, *adduxerat* opitulari videantur, omnis tamen loci sensus vulgarem flagitat lectionem. Apertum est enim, hanc esse sententiam: Aeneas et Achates mirantur pariter atque laetantur, quum eos, quos tempestas in alias regiones avexerat, rursus hic adesse videant. — 513. *percussus*; Med. aliique boni Codd. *perculsus*, quod ut hic omnino minus quadrat, ita cum *laetitia* minime coniungi potest; quare errat Wakef., hanc lectionem praeferens ad Lucr. I, 262. Constat enim, *percelli* nisi de gravioribus rebus, quibus animi vires plane frangantur, non usurpari, *percuti* vero leviorem spectare affectum, quo tangatur quidem et vulneretur, neque tamen prorsus consternatur et enervetur animus. Cf. de horum verborum, ubivis fere confusorum, discrimine praeter antiquiores Viros doctos, minus recte de eo dis-

Laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
Ardebant, sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
Quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant,

---

putantes, Heinsium ad h. ipsum l., Burmann. ad Ovid. Met. IV, 138. Drakenb. ad Liv. I, 14, 9. et I, 27, 10. et Wakef. ad Lucr. I, 13., imprimis Bentlei. ad Hor. Epod. XI, 2. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 98. idemque ad Muret. Opp. T. I. p. 7. Wolf. ad Tac. Ann. I, 12. Bremi ad Nep. Dion. 5, 3. Matth. ad Cic. pr. Deiot. 6, 17. Beneck. ad Cic. Cat. II, 1, 2. Kritz. ad Sall. Cat. 6, 2. Daehn. ad Nep. Eum. 5. p. 151. ed. min. Habicht. *Synon. Handwörterb.* p. 523. et libell. meus *Aufg. zur Bild. d. lat. St.* XXVI, 1. Ceterum *percussus* ἀπὸ κοινοῦ non minus ad pron. *ipse*, quam ad *Achaten* referendum, ut supra v. 144. *Cimothoe simul et Triton adnixus.* — 515. *res incognita*, i. e. conditio sua dubia et incerta, quum nesciant, quo in se animo Dido et Carthaginienses affecti sint. — 516. „*Dissimulant* pro vulgari: continent se, quo minus prorumpant, quia rerum eventus et conditionem non satis norant." *H.* — 517. „*linquant*, i. e. quo litore classem liquerint, ut adhuc ibi sit (quo litore etiamnum classem linquant, vid. ad II, 275.) vel: quo litore classem liquisse narraturi sint. Eodem modo nos dicimus: *wo sie die Flotte lassen würden* pro *welchen Ort sie als Ankerplatz angeben würden.*" *Iahn.* Posterior ratio videtur praeferenda; totus enim locus plenius sic erat edendus: speculantur, quam fortunam sibi fuisse, quo litore classem se reliquisse, qua de causa huc venisse viri narrent. — 518. *Quid veniant*, ob quid, cur veniant; ut apud Graecos τί pro διὰ τί; vid. infra VI, 389. Plaut. Amph. I, 1, 12. Ovid. Met. XI, 622. Caes. B. G. I, 47. Liv. XXXI, 39. in.; quibus omnibus locis *veniendi* verbo interrogativum *quid* adiungitur. Cf. omnino Donat. ad Ter. Andr. I, 4, 7. et Adelph. III, 3, 50. Heins. ad Ovid. Met. V, 651. (quos Burm. laudat) Zumpt. §. 358. et Ramsh. §. 174. I. not. 5. alii. — *cunctis nam* etc. Non possum adsentiri Iahnio et Wagnero, qui vulgarem scripturam *cunctis* (navibus) deserentes ediderunt *cuncti*, ita tamen ut Iahn. coniungeret *cuncti nam lecti navibus ibant*, hac addita explicatione: „hi omnes a navibus suis lecti erant, et ibant etc.," Wagn. autem, bene sentiens, quantopere aures laederentur verbis *cuncti nam lecti*, maiore distinctione post *cuncti* posita, qua iniucundus sonus evitaretur, vel certe leniretur, haec cohaerere statueret: *Quid veniant cuncti*, i. e. quid veniant, et cuncti quidem. Lectioni *cunctis* favent fragm. Vat. a m. sec., Mentel. I. II., Moret. I. II., fragm. Moret., duo Rottend. a m. sec., Lips. obl., alii, quorum plures ad praestantissimos libros referendos esse constat: *cuncti* exhibent Medic., Rom., fragm. Vat. a m. pr. et IV Pariss., Serv. et Donat. Sed in Med. interpungitur et ante et post *cuncti*, quod tantum abest, ut Wagneri rationem iuvet, ut mihi quidem vulgari scripturae quam maxime opitulari videatur. Quid enim? Nonne distinctio ante *cuncti* posita clare ostendit, librarium non nisi verba *Quid veniant* coniungi voluisse? quod autem post *cuncti* positum apparet interpunctionis signum, nonne hoc ortum videri potest ex litera finali *s* in archetypo minus distincte et evidenter scripta? in quam quidem opinionem facillime incidet, qui Mediceum alibi plerumque cum Mentelianis et Moretanis libris conspirare meminerit. Quare si a dubio Medicei testimonio recesseris, Codd. auctoritas, nisi vulgatae scripturae magis patrocinari, certe utramque aequabiliter tueri censenda est, praesertim quum vel particula *nam* postposita (in qua non haerendum esse, ad Ecl. IV, 61. docuimus), vel. voc. *lecti* vicinitas

Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi et coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
O regina, novam cui condere Iuppiter urbem
Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,

---

librarios, ut *cunctis* in *cuncti* mutarent, facile movere potuerit. Quis autem non videt, si Wagneri opinio vera esset, Virgilium ita scripsisse, ut verbis *nam lecti navibus ibant* post illa ***Quid veniant cuncti*** contradictio, quam vocant, in adiecto inesse videatur, quum, praegressis verbis *classem quo litore linquant,* nemo haec legens *Quid veniant cuncti* aliter intelligere possit, quam de toto classiariorum numero? Tum neque illud, quod *lecti erant navibus* causam continet, cur *cuncti* veniant, neque hoc cognoscere cupiunt socii, quid cuncti, non singuli veniant, sed omnino cur classe relicta huc accedant, et ita quidem, ut ex una quaque nave lecti appareant viri; nam hoc tantum, quod legati a quavis nave pari haud dubie numero delecti veniunt et certo festoque ordine, bini fortasse, progrediuntur, necopinae et mirae rei speciem praebet, qua Aeneas eiusque comites insolitum quoddam et singulare exspectare iubentur. Unde non aliter nisi hoc epitheto addito, *cunctis navibus lecti,* haec iustam priorum continere causam, facile perspicitur. Ut tamen lectores ipsi iudicare possint, verba illa, quibus *Wr.* suam sententiam comprobare studet, nolo reticere: „Res ipsa, inquit, sic expedienda: Qui ad litus ignotum appellunt, primum percontari solent, quem in locum sint delati; cf. supra v. 306. sqq. Quod saepe ita fit, ut huc illuc mittantur, qui explorent vicina, ut infra VII, 150. Hi autem Troes iustae legationis speciem prae se ferebant; nec singuli, sed una cuncti et e singulis navibus lecti veniebant. Minus autem id Aeneae mirum videri debebat, quod venirent, quam quod ita cuncti venirent; et sic recte subiungitur particula *nam,* causam mirationis indicans." — 519. „*Orantes veniam* simpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne escendere ac litus tenere prohiberentur. Scilicet, ut sequens oratio v. 525. sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas ad litus, quod raro adiri solebat, appulsas pro praedatoriis, ληστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrerant Poeni, prohibentes Troianos escendere, sin fecissent, igni naves comburere minati erant." *H.* Aliter, fortasse rectius, *Wr.:* „*orantes veniam,* quum haec adiecta sint, *et templum,* quo Dido se contulerat, *petebant,* intellige de venia reginae conveniendae." — 519. *clamore,* non suo, sed multitudinis eos stipantis et ad templum comitantis. — 521. „*Maximus,* sc. natu, ut v. 654. *natarum maxima,* absolute: nisi intelligere mavis: princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Aen. III, 107. *Maximus unde pater, Teucrus.*" *H.* Hoc iure Wagnero verius videtur. Idem Ilioneus etiam infra VII, 712. ceterorum nomine loquitur. Commemoratur etiam infra v. 559. 611. VII, 212. 249. IX, 501. 569. Vid. supra ad v. 120. — „*placido pectore,* h. e. placide, placida et leni oratione (quae dignitatem dicenti conciliat. *Wr.*)" *H.* „*Placido ore* legatos alloquitur Latinus VII, 194." *W.* — 522. sqq. „Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata, cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213. sqq. — *novam cui condere Iuppiter urbem* etc. grave ad humanitatis officia argumentum apud Didonem." *H.* — *dedit condere.* Vid. supra ad v. 66. et 319. — 523. „*gentes superbas,* feroces, int. Afros, non Poenos. — *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum *legesque ac iura data* [v. 507.] refer, quibus feritatem eorum mitigavit Dido." *H.* „*vecti maria,* per

Oramus: prohibe infandos a navibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penatis
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas;
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae;

---

maria, ut *navigare aequor* v. 67. dicitur, et *innare, innatare fluvium*, alia." *W.* Vid. adnott. ad v. 67., ubi addere poteram Kritz. ad Sall. Cat. 20, 11. — 525—526. „*Infandos ignes*, qui adversus fas iusque gentium inferuntur [vid. supra ad v. 519.]. — *pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas commiserant, praedas agendo. Nam *pietas* interdum pro iustitia memoratur, quatenus haec metu deorum et religione sancitur." *H.* Accedit, quod Aeneas ipse proprio quasi epitheto *pius* vocatur, unde facile in omnem eius gentem potest illud transferri. Cf. v. 378. — „*propius adspice res nostras*, conditionem et locum, quo sumus, accuratius inspice; sc. deprecatur iudicium de se ex primo rerum adspectu fortunaeque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur. Non se ad populandas incolarum terras ac sedes venisse ait." *H.* — 527. „*populare* ad caedem hominum spectat; nam *populari* dicitur locus, qui incolis privatur. Liv. III, 6. *urbs Romana morbo populatur.* Cf. *vastare* v. 471." *W.* — *populare* active usurpatum legitur etiam XII, 263. Prop. II, 7. 7. *luctus populavit Achivos.* Plaut. ap. Diomed. I. p. 395. *Quae ego populabo probe.* Pacuv. ap. Non. I, 185. *Patriam populavit meam.* Ovid. Met. I, 249. *feris populandas tradere gentes.* Eutrop. IX, 8. *Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est* cett. De constructione *venimus populare*, quae Graecorum usum imitatur, ex quo verbis consilium significantibus simplicissima ratione infinitivus adiungitur, vid. adnott. ad Ecl. IV, 54. (ubi addi potest Heins. ad Ovid. Met. V, 660. et Drakenb. ad Sil. IV, 795.) et Ge. I, 280. Imprimis verba eundi, veniendi et mittendi ita construi solent; velut Ter. Phorm. I, 2, 52. *vultisne eamus visere?* Liv. XLII, 25, 8. *Legati veniunt speculari dicta factaque.* Claud. in Rufin. II, 98. *vel solus sperare veni.* Ter. Eun. III, 3, 22. *misit orare, ut venirem* cett. — 528. *vertere praedas*, pro avertere, abigere. Vid. supra ad v. 472. et cf. infra VIII, 208. et Ovid. Met. II, 842. *Argentum - - ad litora verte.* — 529. „*Ea vis*, audacia, ut alias; eadem mox *superbia*, insolentia. — 530. Ex Enniano [Ann. I. p. 12. Hess.]. *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, iam Servio notatum et Macrobio VI, 1., elegantiore utique oratione. Porro v. 530—533. repetuntur III, 163. sqq. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum nomen inter Tyrios memorat, super hoc argutari in poëta epico nefas." *H.* — *Hesperia* veteribus aut Italia est (ut etiam infra v. 569. VII, 601. VIII, 148. Ovid. Met. II, 458. Lucan. I, 224. etc.) aut Hispania (Hor. Od. I, 36, 4. Lucan. IV, 14. cett.) De Italia tamen saepius usurpatur. Ceterum de voc. *loci* pro regione posito longa, sed parum fructuosa est Burmanni disputatio. — 531. „*Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, non ignobilis et obscura, cf. Not. ad v. 12.; *potens armis atque ubere glebae*, incolarum fortitudine et soli ubertate excellens, οὖθαρ ἀρούρης. (γουνὸς ἀρούρης Od. I, 193. *W.*) Nobilissimus inter veteres versus." *H.* — *uber glebae*, pingue et fertile solum, fertilitas. Cf. Ge. II, 185. 234. Aen. III, 95. VII, 262. Colum.

Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit;

X, 90. *ubera campi* cett. — 532. „*Oenotri*, Pelasgi, qui agrum in interiore Italiae inferioris litore occupaverant, unde Oenotria dicta primum regio, tum inter poëtas omnis Italia." *H.* ***Oenotri***, ab Oenotro, Arcadiae rege, dicti, qui coloniam in Italiam inferiorem (in Bruttium) deduxit (cf. Strab. V. p. 209. et VI. p. 254. sq. Paus. VIII, 3. Dionys. Hal. A. R. I, 11. II, 1. et Heynius ad Apollod. p. 264. et in Excurs. XXI. ad h. l.); unde poëtis tota Italia vocatur *Oenotria* (Val. Fl. I, 589.), *Oenotrius* autem pro Italo usurpatur. Cf. Aen. VII, 85. *Oenotria tellus.* Sil. I, 2. *Oenotria iura.* XII, 650. *Oenotria pubes.* VIII, 221. *Oenotris - - in oris.* IX, 474. *Oenotris terris.* Cf. Heins. ad Sil. IX, 473. et XIII, 51. — „*minores*, proprie natu, Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, ut v. 733. et al. *gentem* autem posuit pro *terra* Homerico more, δῆμος Φαιήκων pro insula." *H.* — *Hic cursus fuit.* Hanc lectionem ex omnibus fere Codd. pro vulgari *Huc cursus fuit*, quam Palat. tantum, Rom. et Morett. videntur exhibere, *Wr.* restituit, verba sic explicans: „hanc terram navium cursu petebamus", Heyniumque laudans, quod IV, 46. praestantissimorum Codd. auctoritatem secutus ediderit *Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.* Alteram vero scripturam in Qu. Virg. XVI, 1. ex Servii adnot. „vel *iste* cursus, vel pro *illuc*" ortam suspicatur. Iahn. tamen, hunc pronominis usum non agnoscens, quum „cursus nondum descriptus sit", receptam lectionem reiicit. Idem Vir doct. haec addit: „Ceterum in Dorvill. a librario versus verbis *huc cunctis ire volunt*[illegible] expletus est. Idem in plerisque aliis Aeneidos verss. imperfectis factum est, quos conatus editores recte reiecerunt, probante Weicherto, qui in lib. de verss. iniur. suspp. p. 70—76. de his hemistichiis egregie disseruit." Habemus autem ex optimorum Codd. consensu in Aeneide hos LIV versus imperfectos: *a*) unius vocabuli: I, 560. II, 346. 720. III, 640. *b*) duorum verborum: II, 66. 233. 767. III, 218. 661. IV, 44. V, 322. 574. 653. VII, 702. VIII, 41. 536. IX, 167. 520. X, 17. 580. 728. XI, 375. 391. *c*) trium vv.: I, 534. 636. II, 614. 623. 640. IV, 400. 503. VI, 94. VII, 129. 248. 439. VIII, 469. IX, 295. 467. 761. X, 284. 876. XII, 631. *d*) quatuor vv.: II, 468. III, 470. 527. IV, 361. 516. V, 294. VII, 455. VIII, 760. IX, 721. X, 490. *e*) quinque vv.: III, 316. V, 792. 815.; ex quo indice patet, libris V., IX. et X., cum reliquis comparatis, plurimos, VI., XI. et XII. vero paucissimos eiusmodi versus contineri. Quos si Servius ad Aen. IV, 361. aliique censent a Virgilio consulto et certo quodam consilio relictos esse, scilicet ut animo lectoris argumenti gravitate commoto ad meditandum mora daretur; huic opinioni ut paucos quosdam locos, velut infra v. 560. II, 233. 346. 720. III, 218. XI, 375. alios, opitulari putes, adversantur tamen imprimis illi loci, in quibus ipsa sententia et connexus non est absolutus, ut poëtam aliquid additurum fuisse, quisque facile perspiciat; praesertim quum ipsi illi loci haud raro tam plani sint et simplices, in quibus mens neutiquam commorari et defigi possit. (Cf. Aen. I, 636. 560. II, 66. 767. III, 316. 470. IV, 44. 516. V, 294. VI, 94. VII, 439. 702. VIII, 41. 536. IX, 467. 520. 721. X, 728. 876. XI, 391.) Quid? quod nonnulla hemistichia inveniuntur, quae salvo sensu salvoque connexu prorsus abesse possint, velut IV, 503. V, 653. X, 284. alia? Quare Heynius ad Donat. vit. Virg. §. 59. et in Disquis. I. de carm. epico extr. (T. II. p. 35. sq. ed. Wagn., nostrae edit. p. 14. sq.) huius rei causam ex properantia quadam et festinatione poëtae repetendam esse, verissime contendit; cui sententiae accedit celeberr. Weichert. l. l. p. 73., doctissime, ut solet, hac de re disserens; qui, ad Donati (vit. Virg. XII. §. 46—49.) et Servii (ad

Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit. Huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem

Aen. VI, 164. 862. IV, 324.) auctoritatem provocans, hanc festinationem ortam esse docet, „partim ex vehementiore enthei pectoris motu, quo percitus poëta ab hac imagine ad illam et ab alia sententia ad aliam propere ferretur, neque animum, obiecta sublimium phantasmatum specie inflammatum, ingrata absolvendi loci alicuius explendique versus mora inhiberi vellet; partim ex laudabili studio totum opus celeri calamo consignandi, antequam singulas partes melius concinnaret, et carminis descriptioni, quam animo conceperat, adaptaret, lacunas expleret et aspera laevigaret." Sic igitur Virgilius eiusmodi versus explendos alteri totius carminis recensioni reliquit, quam quominus perficeret, praematura impeditus est morte. Quod autem ipsi poëtae per fatum non licuerat, id sibi licere existimarunt Grammatici et librarii; quo factum est, ut plurimi illi versus imperfecti ab istis hominibus suo Marte explerentur; quod, ut iam ei ipsi loco, qui nobis haec disserendi occasionem praebuit, accidisse vidimus, ita etiam de II, 614. 640. 767. 787. III, 661. X, 284. 490. 876. XI, 375. 391. aliis valet; idemque Weichertus statuendum esse suspicatur de V, 595. III, 110. et 484., qui pleni apparent in nostris editionibus. De aliorum vero integritate versuum, qui et ipsi quibusdam Viris doctis suspecti sunt, velut I, 340. 380. 660. 691. IV, 237. 244. VI, 824. VII, 444. VIII, 676. IX, 24. 667. X, 460. XI, 171. 309., eidem Viro eruditiss. minime dubitandum videtur; quod adnott. ad hos locos probabitur. — 535. „*Subito fluctu*, repentina tempestate commota, *assurgens*, ut *mare assurgit fluctibus*, quum proprie *fluctus assurgant in mari*. *Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere eius ortu vel occasu exoriri solent." *H.* „*Orion* dicitur nimbosus Aen. IV, 52. De eo, auctore tempestatum, egit Ideler *Monatl. Corresp. v. Zach.* 1813. *Dec.* p. 547." *W.* Ab Orione pariter tempestates excitari dicuntur Hor. Od. I, 28, 21. Epod. X, 10. Virg. Aen. IV, 52. VII, 719. alibi. Erat autem Orion ex veterum mythis sive Hyriei, venatoris celeberrimi, sive ipsius Neptuni filius, venatorque strenuus et Dianae minister, ingenti corpore praeditus, qui vel a scorpio, vel a Diana ipsa occisus inter stellas relatus est. Cf. Hom. Od. V, 120. 272. XI, 570. Ovid. Fast. V, 499. sqq. Apollod. I, 4, 3. ibique Heyn. p. 21. sqq. alii. — *vada caeca*, latentia. Vid. supra ad v. 356. De ipsa re vid. supra v. 110. sqq. — *fuit - - quum tulit.* Eadem consecutio temporum exstat apud Tac. Hist. I, 11. f." *W.* De usu particulae *quum* in adiungendis rebus necopinatis cum singulari quadam vi usurpatae cf. adnott. ad III, 301. — „*procacibus austris:* ventorum procellosorum vi ac tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disiecit. *procaces austri*, venti vehementes; Horatio [Od. I, 26, 2. Epod. XVI, 22. Ovid. Her. XI, 14. aliis] *protervi*, Gr. ἀσελγεῖς. Vid. Cerda. (et Wakef. ad Lucr. VI, 110. [*ubi petulantes aurae* commemorantur.] *Wr.*) — *superante salo*, fluctibus, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. Ita sup. v. 122. *vicit hiems*, et inf. II, 311. *Volcano superante*. — *adnavimus*, appulimus, ut poëtae solent." *H.* Cf. infra VI, 358. Ita etiam solutae orationis scriptores dixisse patet ex Cic. Rep. II, 4. *Illa magna commoditas, ut, quod ubique gentium est, ad eam urbem possit adnare.* Plenius, *navibus adnare*, scripsit e. g. Liv. XXVIII, 36, 12. — 539. H. sic distinxit: *Quod g. h. hominum, quaeve* etc., haec addens:

Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae;
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma,
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
Nec pietate fuit nec bello maior et armis;

„Potest interpungi: *Quod g. h. hominum?* sc. est. Sed hoc non quaeri poterat; verum: qui homines, *quae patria*, quae tam barbara, est *haec terra vestra*, ut permittat hunc morem?" Sed recte *Wr.*: „Fortior exit ab illa interpunctione, quam ego secutus sum, oratio. Id tantum refert in hoc interrogationis genere, quam vocem gravius pronunties; hic quidem omnis vis posita in pronomine *Quod*, i. e. quam ferum et inhumanum." — 540. „*Hospitio arenae*, ornate pro a litore, ab escensu in litus; mox *primam terram* dixit." *H.* De *arena* pro litore posita vid. supr. ad v. 107. De *prima terra* cf. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 2., qui comparat II, 334. 612. V, 338. 341. IX, 696. aliosque locos, ubi *primus* pariter de loco usurpatur. — 542. „Agnosce poëtici sermonis indolem, pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et *vindictam iniuriae*, quam ira hominum pectoribus insita erga eos, qui iniuriam aliis faciunt, exigere a vobis potest (haec enim sunt *mortalia arma*), pro nihilo ducitis; saltem illud reputate, deos esse iusti iniustique inspectores, iniuriaeque ultores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν, Od. II, 66. In voce *sperate* inest notio *metuere*, quod frequens est Latinis poëtis." *H.* „Vid. de hac re subtiliter disputantem Hoogev. ad Viger. c. V. sect. VII. p. 244. sqq. et Huschk. ad Tibull. I, 9, 23." *Wr.* Cf. quae nos ad Ecl. VIII, 26. adnotavimus, ubi addere poteram Doederl. Synon. III. p. 57. et de eodem Graecorum usu Stallbaum. ad Plat. Apol. c. 26. p. 76., a Thielio laud.; qui inter alia haec exempla profert: Aen. IV, 419. XI, 275. Catull. XXX, 17. — *fandum atque nefandum* i. q. fas et nefas; ut apud Catull. LXIV, 406. *Omnia fanda, nefanda malo permixta furore.* Particulam autem *atque* etiam contrariis copulandis inservire, Wagn. Qu. Virg. XXXV, 25. his locis coll. docet: Ge. I, 505. (*fas atque nefas*) IV, 475. Aen. IV, 190. VI, 127. 306. IX, 595. 755. Multa exempla ex aliis scriptoribus sumpta praebet Hand. Turs. I. p. 461. sq. Obiter tantum commemoro, librarios etiam ex hoc versu fecisse hypermetrum. In schol. enim ined. Cod. Zwiccav. ad Cic. Epp. ad Div. XIV, 2, 9. sic scriptus legitur: *Ad sp. deos mem. fandique nefandique*, (vid. Iahn. ad Ge. II, 69.); et *fandique* pro *fandi atque* plures omnino Codd. praebent, unde illa scriptura orta videtur. Ceterum de coniungendi ratione per *si* — — *at* vid. quae supra ad Prooem. s. Subscriptionis Aeneidos v. 4. p. 26. disserui; ubi addas infra IV, 612. VI, 406. et Beier. ad Cic. Off. I, 31, 114. p. 245. a Thielio hic laud. — 544. „*Iustior pietate*, ut vulgo iungi video, durissimum. Praestat interpungere: Quo *iustior alter, Nec p.*, h. e. Quo nec alter iustior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Il. III, 179." *H.* Quam explicationem iure amplectitur Weickert., negationem interdum ad verba antecedentia e sequentibus et apud Graecos et apud Latinos repetendam esse docens, coll. Beckio ad Demosth. de Pace init. Abresch. Dilucidd. Thucc. p. 84. Schaefer. ad Lamb. Bos. p. 777. Buttm. et Matth. ad Soph. Phil. 771. Matth. in ampl. Gr. §. 609. p. 1227. Held. ad Caes. B. C. III, 71. — *bello* et *armis* non differre, sed eandem rem declarare, iam H. admonet; et Wr. conferri iubet Weichert. ad Val. Fl. VIII, 470. Burm. hic comparat infra Aen. IV, 615. Sen. Agam. 61. *Non illa bello victa*

Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus, officio ne te certasse priorem
Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes
Arvaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes.

nec armis; Sil. VIII, 217. *Iam bellum atque arma posuit* (ubi vid. Interpp.) XI, 615. *Per bella atque arma negatos fasces,* atque etiam pedestris scriptoris locum Liv. I, 5, (?) *Ardoris aliquid ad bellum armaque inventurum.* Et ita apud Livium haud raro (cf. I, 27, 3. III, 69, 2. IV, 1, 5. 9, 11. 37, 5. IX, 10, 5. et Drakenb. ad III, 69, 2.); neque aliter Tac. Hist. II, 74. *Vespasianus bellum armaque circumspectabat* etc. — *vesci aura,* pro vita frui, ex Lucretio V, 855. (*quaequomque vides vesci vitalibus auris*) sumptum, redit infra III, 339. *Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura?* Ceterum in hoc utroque loco Wagn. Qu. Virg. IX. p. 409. arbitratur singularem *aura* ob soni elegantiam esse positum, quum hic et superior versus et inferior claudatur ablativo pluralis, *armis — umbris,* illic autem antecedentis versus extremum vocabulum sit *oris.* Alibi enim, ubi de aura, qua circumfundimur, de aëre, (*Atmosphäre*) sermo est, ubique plurali utitur Virgilius. Cf. praeter Ge. IV, 499. Aen. VII, 287. X, 898. XII, 267. cett. imprimis supra v. 387., ubi *auras vitales carpere* legimus. Vid. tamen adnott. ad VI, 204. 747. VII, 230. et 646. — „*occubat umbris,* exquisite secundum illam formam: *occumbere morti* II, 62. [Immo *occubare umbris* i. q. in umbris, inter umbras cubare, iacere. Cf. Aen. V, 371. *ad tumulum, ubi maximus occubat Hector,* et X, 706. *Paris urbe paterna Occubat. Umbrae* autem pro Orco; quare etiam epitheton Orci (*crudelis,* ut apud Hor. Od. II, 3, 24. *nil miserans,* Epist. II, 2, 179. *non exorabilis auro* etc.) ad eas transfertur, de cuius causa cf. adnott. ad Ge. II, 492.] A tautologia hos duos versus si liberatum is, ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio disertius et significantius exponitur, quae rei summam continet, et cui animus maxime immoratur seu deliberatione seu animi affectu. Cf. v. 555. et 556. (Eiusmodi iterationem sententiae artificiosam vide apud Iuven. VII, 58—55. *W.*) Ante oculos habuit poëta illa: Εἴ που ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν, Od. XX, 207. XIV, 44. et al.“ *H.* — 548. „Non metuendum est, ne te poeniteat aliquando, beneficiis nos provocasse; pro his certissimam retributionem exspectare potes.“ *H.* — *ne* pro vulg. *nec* ex Cod. Hamb. a m. sec. recte revocavit Heins., eandemque lectionem, si quid Dorphii silentio tribuendum, etiam Cod. Alb. exhibet; ceteri Codd. omnes consentiunt in lectione *nec,* quam Iahn. restituit, Schirachium p. 356. laudans, hac adiecta explicatione: „Non metus (sit tibi) nec poeniteat te priorem certasse officio.“ At recte quaerit *Wr.,* Heinsium in recipienda lect. *ne* secutus: „Sed qui metus? quid a Troianis Didoni timendum? Non ea vis animo nec tanta superbia victis. Si sana est Codd. lectio, aut sic erit explicanda: nullus iam erit nobis metus, nihil erit, quod metuamus; aut: non est metuendum, ne officii tui immemor sit. Manebit tamen obscurior oratio. Itaque mihi videntur librarii per praegressum *non* in fraudem inducti esse, quum ita *nec* vulgo soleat comitari praecedenti *non.*“ — 550. Lectionem *Arvaque, H.* vulgari *Armaque* rectissime praetulit, quam sic defendit: „*Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Poenis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colat. Ursini legit *arva;* et hoc verum. Nam eo spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. (Occurrit tacitae sollicitudini, quae reginae animum subire posset, ne in terra considere vellent, ostendens, aut,

Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes et stringere remos;
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
Sin absumta salus, et te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,
At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Aenea superstite, in Italiam se traiecturos esse, aut, eo defuncto, in Siciliam habitatum discessuros.) Sunt in Sicilia urbes et agri et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557. Adde responsionem Didus v. 572. et infra IV, 311." — „Praeclare H., quantum ego video; Iahn. tamen sibi non liquere ait, cur lectionem *arma* pravam esse H. dixerit." *Wr.* — De *Aceste* vid. supra ad v. 195. — 551. „***Subducere classem***, ἐρύειν ἠπειρόνδε Homero; vulgo κατάγειν. — 552. In silvis trabes ***aptare*** navibus, [ideoque naves reparare; nam male Heins. e Cod. Montalb. *optare*, i. e. eligere, praetulit, notatus propterea a Schirach. p. 601.] et ***stringere*** ferro, amputare, dolare, adeoque omnino incidere arbores, quae pro remis sint, h. e. naves reficere." *H.* — 553. ***Italiam tendere***, omissa praepos. *in*. Vid. supra ad v. 2. adnott. — ***rege***, duce. Vid. supra v. 544. — 554. ***ut Italiam*** etc. „Voc. *Italiam* (sicut III, 254.) repetiit, ut pron. *eam* evitaret. Vid. Aen. X, 203. et not. ad Ovid. Met. XV, 407. Haesit autem in hac repetitione Weichert. l. c. p. 97." *Iahn.* Vid. Ecl. II, 33. 56. 57. 63. Aen. III, 564. IV, 312. 13. X, 202. cett. et cf. idem Vir doct. ad Ovid. Trist. III, 5, 11. Wagner. ad Eleg. ad Messal. p. 13. Bach. ad Ovid. Met. I, 141. alii. Praeterea hic Italiae nomini iterato ex opposito Siciliae nomine singularem vim accedere, bene monet Wr. Male autem H. censet, haec *Italiam petamus* pendere ab omissa notione *rogamus, liceat nobis per te*, ut etc.; nam, si continuare velis *aptare trabes* etc. *eo consilio, ut Italiam petamus*, id prosaicum esse. Immo rectissime *W.*: „Iunge: *apt.* et *str.*, *ut petamus Italiam*, *si datur — aut Siciliam*, *si salus absumta*. Vide hanc membrorum posituram apud Cic. Catil. I, 7, 18. *Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe, si est verus, ne opprimar, sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam*. Non omnes constructiones pedestres indignae et fugiendae poëtis. Neque quisquam, verbo *rogamus* vel simili omisso, *ut* cum coniunctivo posuit;" cui Iahn. et Wr. adsentiuntur. — 555. 556. „***Sin absumta salus***, si nulla salus, nulla salutis spes est, sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostrae positae sunt, una cum Iulo." *H.* — ***habet***, mortuum retinet, ita ut te nunquam remittat. Cf. VI, 362. *Nunc me fluctus habet*. Ovid. Met. I, 361. *si te modo pontus haberet*, ubi Gierig. confert Hor. Od. I, 28, 9. *habent Tartara Panthoiden* (ubi vid. Mitscherl.) et Claud. VIII, 93. *Hunc Alpes, hunc pontus habet*. Adde Ovid. Met. XI, 701. *Et sine me me pontus habet* cett. — ***nec spes iam restat Iuli***, si spes, quae antea fuit, abiicienda est. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIV, 2. et adnott. ad Ge. III, 252. *spes Iuli* autem non tantum „ornate pro Iulo" positum, quod H. censet; sed sic accipiendum: Iulus, in quo spem nostram ponimus. Si, patre amisso, ne filius quidem superstes est, cui confidere possimus. — 557. Tum Siciliam liceat repetere. — ***Sicania***, Sicula. Vid. adnott. ad Ecl. X, 4. — 559. ***Talibus Ilioneus*** scil. reginam adloquitur. *Talibus* pro *his*, ut supra v. 208.

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.

---

370. 406. 410. II, 323. 336. 588. 650. 679. III, 344. 358. 485. et alibi saepissime; neque aliter interdum pedestres scriptores. Cf. Brem. ad Nep. Them. 2, 8. — „*Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum [Il. I, 27. et al.]: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί." *H.* Cf. Ovid. Met. I, 199. *Confremuere omnes* (dii.) — 561. „*Vultu demisso* et *breviter* fatur Dido. Adde haec ad 496. sqq., et observa, qua arte poëta descriptionem faciat; et vide, quid adhuc desit, ut Didonem unice studio tuo dignam habeas. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt." *H.* — *vultum demissa.* Cf. Stat. Silv. I, 2, 11. *Ipsa manu nuptam genetrix Aenëia duxit, Lumina demissam et dulci probitate rubentem.* — 562. *Solvite corde metum.* Vid. supra ad v. 463. H, et h. l. praeferendam censet paucorum quorundam Codd. lectionem *metus;* sed recte Wagn. Qu. Virg. IX. extr. p. 416. hic, ubi de certo aliquo metu sermo sit, praestantissimorum Codd. lectionem unice veram esse censet. — 562. 563. „*Secludite curas,* exquisitius quam excludite, eiicite, deponite sollicitudinem ac metum. [Similiter Cic. p. Cael. 9, 22. *excludere cupiditatem.*] — 563. *Res dura,* quod vulgo: res durae, dura rerum conditio, quae cogit aliquid vel invitos facere (*moliri*)." *H. Wr.* confert Liv. XXXIV, 5. - - *rogassent, ut legem in se latam per bellum, temporibus duris, in pace et florente ac beata republica abrogaretis.* Burm. legendum esse suspicatur *Res dura: at regni novitas,* ut sensus sit: fateor durum esse, vos prohibere arena: sed novitas regni me cogit talia. Sed contra Codd. nihil novandum, ubi vulgaris lectio bonum sensum praebet. — 564. „*custos* pro viris in custodia finium et praesidio locatis." *H.* — 565. *Aeneadum,* pro Aeneadarum; de qua genitivi forma, quae redit VIII, 180. X, 120. et XI, 503. et Lucretii carmen exordiri constat, cf. Priscian. VII, 3, 9. p. 733. P. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 23. sq. Quod ad ipsam rem attinet, cf. infra VII, 195., ubi etiam Latinus rex fata Troianorum satis sibi nota esse dicit. — 566. „Possis sane per *virtutes virorum* exponere; sed proprie tamen utrumque vim habet suam, nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyn. *virtutes,* res praeclarae, fortiter gestae." *H.* „Prior tamen ratio magis poëtica et Virgilio imprimis familiaris; modo ita intelligas: viros eximia virtutis laude condecoratos. Et iam compara Catull. Eleg. ad Manl. v. 90. *Troia virum et virtutum omnium acerba cinis.*" *Wr.* — 567. 568. „*Non adeo obtusa pectora,* h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, ut Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus." *H.* — *adeo* (et seq. versu *tam*), scil. ut Troianorum res et fortunam ignoremus neque commiseremur. Nam „omitti potest (verba sunt Handii Turs. I. p. 141.) in oratione id, quod terminum constituat istum, quousque aliqua res accreverit, et in quo eventus appareat." Sic Iuven. VI, 59. *adeo senuerunt Iupiter et Mars?* etc. *Obtundere,* quod proprie i. q. tundendo s. cudendo alicuius rei aciem minuere, hebetem facere, saepe ad sensus et affectus hominum transfertur. Cf. Cic. de Senect. 23, 83. *animi acies obtusior.*

Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis:

---

eiusd. fragm. ap. Lactant. II, 5, 4. *quidam hebetis obtusique cordis.* Gell. XIII, 24. med. *obtuso ingenio esse.* Sic ap. Auct. ad Herenn. III, 9, 17. Sil. II, 297. Stat. Silv. V, 1, 170. alibi *obtusae aures* etc. et apud Claud. in Eutrop. II, 47. eodem sensu *retusum cor.* Burm. conferri iubet Donatum ad Ter. Eun. V, 2, 41. — „*Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe,* h. e. nec tam remotas a sole, a solis cursu et orbita, terras incolimus; id quod ad eandem cum praecedente sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur; et remotiores a solis orbita terrae id pati creduntur. Sol *iungit* equos, pro consequente: agit; *aversus,* in aversa, remota ab aequatore, coeli parte. [Burm. comparat Sil. XV, 334., qui aperte Virgilium imitatus est, haec scribens: *Sed quisnam aversos Phoebum tum iungere ab urbe Romulea dubitabit equos?*] — 569. *Hesperiam magnam,* simpl. potentem. Aliter eadem terra Graecia magna dicitur." *H.* „Nota pares syllabas in vicinas arses cadentes, *Hesperiam magnam;* de qua re vid. Qu. Virg. XXXIII, 8. extr. [vid. adnott. ad Ge. III, 219.] et de forma orationis ibid. §. 7." *Wr.* Sermo est ibi de epexegesi per simplicem copulam additam, et cum h. l. conferuntur III, 336. *Pergama Iliacamque arcem.* VIII, 288. *Monstra geminosque angues,* alii. Vid. supra v. 2. et adnott. ad Ge. I, 498. Ceterum de *Saturniis arvis* vid. adnott. ad Ecl. IV, 6. — 570. *Eryx* aut rex est antiquissimus Siciliae, Neptuni fil., ab Hercule occisus (Apollod. II, 5, 10. Hygin f. 260.), aut mons huius insulae satis notus cum celeberrimo Veneris templo (cf. Aen. V, 759.), quae inde saepe Erycina appellatur (Hor. Od. I, 2, 33. Cic. Verr. II, 8, 22. Ovid. Her. XV, 57. cett.) Et hic quidem de monte, non de antiquo illo rege cogitandum. — *optatis,* praefertis, eligitis. Vid. supra ad v. 425. *Wr.* haec adnotat: „Verbis *velle, optare, cupere* breviter loquentes saepe variorum Nominum Accusativos sic iungunt, ut aliquis Infinitivus adiungi possit, etiamsi is aliam structuram requirat, ut h. l.: si optatis venire in Siciliam et ad Acesten." — 571. „*Auxilio tutos,* quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam* cum *auxilio,* praesidio." *H.* „*auxil. tut. dimittam:* Tac. Ann. I, 39. *legatos* (quorum vitae timendum erat) *praesidio auxiliarium equitum dimittit* (Germanicus). — *opes* dicuntur omnia, quibus subvenimus, recreamus, res necessariae. Et erant Troiani *omnium egeni* v. 599. Alio sensu hic versus legitur VIII, 271." *W.* — 572. *regnis.* Rom. *terris.* „*Regnis* firmatur loco a Pier. laud. IV, 373. *eiectum, litore egentem, Excepi et regni demens in parte locavi.* Sustuli autem interrogandi signum. Eiusmodi interrogatio eam vim habet, ut libitum, volupe, gratum alteri fore existimemus: Ecl. III, 28. Aen. VI, 818. Sed hoc minus convenire videtur Didoni, non tam invitanti et hortanti, quam optionem relinquenti. Quare ellipsin coniunctionis *si* h. l. statuendam existimo, cuius exempla vid. apud Sanctium Min. IV, 7. s. v. *Si* [p. 326.] et quae ibid. suppeditat Bauer. Eodem modo Graeci; vid. Viger. c. VIII. sect. VI. Adde Ruddim. Inst. Gr. Lat. II. p. 356. et quos ibi laudat Stallb." Haec *Wr.,* quem secutus sum. Stallbaum. l. c. conferri iubet Bentlei. ad Hor. Sat. II, 6, 48. Drakenb. ad Liv. XXI, 10, 6. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 45.; quibus adde Ruhnken. Ter. Andr. I, 5, 3. Heusing. ad Vechneri Hellenol. p. 147. eundem et Beier. ad Cic. Off. III, 19, 75. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 20, 55. Kühner.

Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Adforet Aeneas! Equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo,

---

ad Cic. Tusc. II, 12, 28. Ottonem ad Cic. Finn. II, 17, 57. Schmid. ad Hor. Ep. I, 6, 29. Kritz. ad Sall. Iug. 64, 5. Zumpt. §. 780. Ramsh. §. 193. alios, qui omnes multa huius usus exempla congesserunt. — „*pariter*. Hand. ad Stat. Silv. I, 2, 37. (*Amplexu tandem patiare petito, - - Contigit! - - et duras pariter reminiscere noctes*) haec scribit: „„*Pariter* est idem quod *simul*, ut ap. Virg. Aen. I, 572.;““ hic quidem potius est *una*.“ *Wr*. Ceterum H. cum h. l. comparari iubet Apollon. Arg. I, 827. — 573. *Urbem quam statuo, vestra est*. De hac attractione inversa, quam vocant, cf. Matth. Gramm. Gr. §. 474. Buttm. ad Soph. Phil. 706. Ruhnken. ad Ter. Andr. Prol. 3. Goerenz. ad Cic. Acad. I, 80, 30. Davis. et Kühner. ad Cic. Tusc. I, 24, 56. Ochsner. Ecl. Cicer. p. 42. sq. Krüger. *Untersuch. aus d. Geb. d. lat. Sprachl.* Fasc. III. §. 87. Perizon. ad Sanctii Min. II, 5. p. 185. Ruddim. II. p. 19. Ramsh. §. 158, 4. b. c. alios. Exempla inter alia haec habemus: Ptaut. Amph. IV, 1, 1. *Nausicratem quem convenire volui, in navi non erat*. Ter. Eun. IV, 3, 11. *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!* Cf. etiam Ter. Andr. Prol. 3. *populo ut placerent, quas fecisset fabulas*. Cic. Att. VI, 1. *Quos cum Matio pueros miseram, epistolam mihi attulerunt*. Liv. I, 1, 3. *in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur* cett. — *statuere urbem*, pro condere, ut alibi *ponere*. Vid. ad Aen. II, 294. sq. — 574. *agetur*, regetur, tractabitur. Fortasse auctor de graeco ἄγειν cogitavit; apud Latinos enim aliud exemplum verbi *agendi* hac significatione de hominibus usurpati me invenisse non memini, quamquam *regnum agere* apud Florum I, 6, 2., *imperium agere* apud Plin. H. N. VII, 28, 29. et similia apud alios legi me non fugit. Cf. Duker ad Flori l. c. et Arntzen. ad Aur. Vict. Vir. Ill. 47, 1. — 575. „Delevi commata [post *ipse* et *eodem* vulgo posita]; nullus hic appositioni locus; neque, ut H. explicat, *compulsus* per se, sed coniunctum cum *Adforet* significat: huc delatus esset. — *Noto*. „„Notus et Eurus pro vehementioribus ventis a poëtis usurpati esse videntur, ut Virg. Aen. I, 575.““ Haec Wunderl. Obss. in Tibull. I, 5, 35. [De Euro vid. ad Ge. II, 339.]“ *Wr*. — 576. *certos* non idem est, quod *quosdam*, sed homines firmos, quibus fides haberi possit, indicat. Cf. Cic. Verr. IV, 46, 103. *Regem - - certos homines in quinqueremi misisse*. id. ad Fam. I, 7. *Quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non praetermittam*. Cf. etiam pro Deiot. 4, 11. pr. Marc. 6, 16. cett. — 577. „*Dimittam*, in diversas partes emittam.“ *H*. — „Comma pro semicolo in fine versus posui, quia hic est sensus: lustrare extrema iubebo et explorare, an forte erret. Solet enim ita elliptice poni *si*, ut subintelligatur participium aliquod, velut h. l. exploraturos; cf. II, 756. VI, 78. X, 458. Vid. Not. ad v. 181. Neque est in hac interpretatione quod offendamur indicativo *errat*. Sic enim, nulla dubitationis significatione adiuncta, huic *si* indicativus additur, ut apud Ter. Eun. III, 4, 7. et Heaut. I, 1, 118. *Visam, si domi est*. Ac similiter saepe alibi.“ *Wr*. Cf. Schmid. ad Hor. Epist. I, 7, 39. (*Inspice, si possum donata reponere laetus.*) Ellendt. ad Cic. Brut. 49, 184. (*An tu id laboras, si huic modo Bruto probaturus es.*) Ruhnken. ad Ter. Eun. l. l. Duker. ad Flor. III, 3. p. 445. Cort. ad Sall. Iug. 47, 2. Held. ad Caes. B. C. II, 34. Herzog. ad eiusd. B. G. I, 8. Zumpt. §. 354. extr. Ramsh. §. 174. II. not. I. et de Graeco *si* Viger. p. 505. ibique Herm.

Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.
His animum adrecti dictis et fortis Achates
Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum; dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas claraque in luce refulsit,

---

p. 835. Stallb. ad Plat. Apol. c. 12. extr. alii. — ***eiectus*** verbum proprium de naufragis. Cf. Gronov. ad Senec. Controv. III, 16. et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 3, 18. Vid. etiam infra IV, 373. ***eiectum litore egentem Excepi.*** — Pro ***urbibus*** pauci quidam Codd. ***montibus,*** quod Burm. praetulit, quum rarae admodum in Africa essent urbes, neque proprie ***in*** illis errare dici quis posset. Sed recte H. plurimorum Codd. lectionem ita defendit, ut doceret, ***urbibus errare*** positum esse pro errare per urbes, et urbes omnino hominum habitationes indicare, silvis oppositas; *silvas* autem et ***montes*** tam saepe coniungi, ut librariorum lapsum facile prodant. Heins. ***rupibus*** coniecerat. — 579. „Prorumpit tandem omnia videns satis tuta et secunda esse Aeneas et in conspectum prodit. — ***animum adrecti dictis.*** ***Adrigere*** pro magis usitato ***erigere*** animum etiam Sall. Cat. 39, 3. et Iug. 68, 4. 84, 4. 86. in. 93, 7. alibi legitur; cf. etiam Tac. Ann. III, 11. ***adrecta civitas.*** Virg. Ge. III, 105. *adrectae spes* etc. Discrimen tamen inter utramque dictionem intercedere, bene docet Kritz. ad Sall. Cat. l. l. his verbis: „***Erigitur*** id, quod, quum antea afflictum et quasi abiectum iaceret, rursus attollitur et vires resumit; contra animus ***arrigitur*** (***ad*** aliquam rem ***regitur***), si re aliqua ita commovetur et excitatur, ut eam non negligat, sed ad eam se advertat. Ceterum ***erigendi*** notio maximam partem etiam in *arrigere* inest, siquidem is, qui ad aliquam rem est attentus, non potest deiecto demissoque animo esse.“ De singul. ***animum*** pro plurali posito Burm. conferri iubet supra v. 529. Ter. Heaut. III, 3, 9. II, 4, 10. Liv. II, 52. Cic. Phil. VII, 2.; et, quum alibi etiam ***animos*** de uno homine saepe dicatur (coll. adnot. sua ad Phaedr. II, 2., ad Lucan. VI, 176. VII, 100. IX, 9. et Drakenb. ad Liv. II, 27. et 39.), in hac re solos Codd. spectandos esse docet. — 580. ***erumpere nubem,*** ut Digest. XXIX, 5, 3. ***erumpere vincula,*** (et ex unius certe et alterius Cod. auctoritate apud Lucr. I, 163. ***erumpere coelum,*** ap. Suet. Aug. 14. ***oppidum erumpere,*** ubi tamen sextus casus ob plurimorum Codd. consensum praeferendus.) Tac. Ann. I, 61, 5. ***elabi vincula,*** Hor. Od. IV, 15, 9. ***ordinem rectum evagari,*** Liv. I, 29, 6. ***urbem egredi.*** Plin. Ep. VI, 20. ***tecta egredi.*** Stat. Theb. V, 258. ***campum exire*** et similia. Imitatus est h. l. Val. Fl. V, 466. ***Admonet his socios, nebulamque erupit Iason.*** — 582. „***Animo sententia surgit,*** ad eam formam, qua ***stare, sedere, insidere*** dicitur. — 583. ***receptos,*** servatos. Vid. supra ad v. 178. — 584. „***Unus*** Orontes. v. 113. sqq. — 585. Sup. v. 390. sqq. — 586. Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε, Odyss. XVI, 11.“ ***H.*** — 587. „***Purgat se,*** solvitur, extenuatur nebula (καὶ τότε δὴ ῥ' αὐτοῖο πάλιν χύτο (non λῦτο) θέσφατος ἀήρ. Od. VII, 143.) in ***aetherem apertum,*** ut aër purus redderetur, et ***clara lux,*** remota nebula; et ***refulsit*** pro vulgari: apparuit, nihil amplius. [„Accipe de nitore, signo vigoris; supra v. 402. ***rosea cervice re-***

Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix lumenque iuventae
Purpureum et laetos oculis afflarat honores:

---

fulsit." *Wr.*] Nunc puta eum adstitisse multo pulchriorem adspectu, quam unquam antea. Valent autem haec ad primos statim amoris igniculos, conspecto Aenea, in Didone excitandos. Declaratur forma et dignitas viri per partes: species oris et pectoris heroe vel deo digna, decor iuvenilis, gratus oculorum vigor." *H.* Ceterum Codd. Montalb. et Dorvill. *in aera* (pro *in aethera*), quod vulgatae longe praeferendum censet Wakef. ad Lucr. III, 507.; sed cum ceterorum Codd. scriptura conspirat etiam Nonius. — 589. „*humeros,* int. latos ac torosos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum. Locus insignis est Valerii Fl. II, 490., ubi Hesione Herculi: *me eripe — namque potes: neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros quum iungeret astris; Nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Ceterum locus effictus ad Homericam formam, Odyss. VI, 229—235. et, nisi huc iidem translati, XXIII, 156—162., ubi Ulyssi Minerva simile decus divinum impertit. Verba *Os humerosque deo similis* ornatius exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: ϑῆκε—Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. Cf. Odyss. XVI, 174. sq." *H.* Videtur autem poëta de Apolline maxime cogitasse, cuius quum universa pulchritudo, tum humeri et caesaries ante omnia celebrantur. Cf. Hor. Od. I, 2, 31. Val. Fl. II, 491., et Tibull. I, 4, 37., a Thielio laud. — 590. „*ipsa decoram Caesariem nato genetrix — afflarat,* non quasi comas eius breviores in promissiores mutarit; sed, quod omnino dicendum erat, pulchriorem adspectu reddidit dea, hoc per partes enuntiatur: effecit dea, ut similis esset Apollini vel Baccho, qui in vulgus notabiles sunt caesarie sua." *H.* De *caesarie* cf. adnott. ad Ge. IV, 337. — „*lumen iuventae purpureum* pro *iuventa* eximia et pulchra. *Lumen* est nitor; nitor autem iuventae proprie tribuitur. [Vid. Val. Fl. III, 100. et Stat. Theb. IX, 802. *lumen ferri.* Colum. X, 97. *lumen calthae.* ibid. 258. *lumen lothi.* id. IX, 4. *hyacinthus coelesti luminis* etc.] *purpureus* pro pulcher omnino, aut nitidus, quia in purpura nitor et splendor praecipue spectatur. Vid. ad Horat. Carm. IV, 1, 10., qui idem III, 3, 11. 12. ad divinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens purpureo bibit ore nectar.* [Cf. adnott. ad Ecl. IX, 40.] Iuventam autem cum caesarie iunxit Tibull. I, 4, 37. *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuventas; Nam decet intonsus crinis utrumque deum.*" *H.* Thielius non inepte comparat Stat. Silv. II, 1, 42. *Purpureo suffusus sanguine candor.* Claud. XXXI, 41. *Dulce micant oculi, niveas infecerat igni Solque pudorque genas: dubiam lanuginis umbram Caesaries intonsa tegit,* et Ovid. Am. III, 3, 5. *Candida candorem roseo suffusa rubore Ante stetit, niveo lucet in ore rubor;* quamquam hic minus de faciei rubore, quam de totius corporis iuvenili pulchritudine sermo est. — 591. „*Laetos oculis afflarat honores:* fecit, ut inesset oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. *honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuventae et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *laeta* poëtis proprie lux, nitor. [„Handius, iam a Iahnio laud., ad Stat. S. I, 2, 113. ita scribit: „„In omnibus iis locis, in quibus *honos* aut de pulchritudine, aut de gratiosa dignitate usurpatur, Statius nomen singulari numero posuit. Quod tam certam habet causam, ut etiam ad alios scriptores pertinere arbitrer. — Unus locus Virgilii Aen. I, 591. dubitationem movere posset, nisi ibi aliae rationes poëtam a communi usu deduxisse viderentur.""

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Improvisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias, grates persolvere dignas
Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est

Nempe solet ita varios numeros, singularem et pluralem, componere Virgilius, vid. adnott. ad v. 427.; tum accedit metri ratio, de qua vid. Qu. Virg. IX, 3. I, a. b. c." *Wr.* Cf. tamen etiam Sil. XII, 243. *niveosque per artus It Stygius color, et formae populatur honores.* Ceterum de *honoris* voc. hac significatione usurpato cf. adnott. ad Ge. II, 404.] — „*afflarat,* quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις et — κὰκ κεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *afflare* hoc sensu ductum videtur inde, quod contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; unde *spirare, spiritus,* etiam ad res non sensiles traductum; itaque et vates et poëtae *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi.* Ita et *fulmen afflare* dicitur." *H.* Cf. Claud. B. Gild. 208. et Heyn. ad Tibull. II, 1, 80. Wakef. quoque de h. l. disputavit ad Lucr. VI, 220., ita tamen ut quid sibi velit Vir. doctiss., in Heynium, qua solet, inhumanitate invehens, non satis appareat. — 592. 593. „Comparatio referenda ad Aeneam *nube circumfusum,* quod *clara in luce refulsit,* ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum, auro inclusum, ita ut ex auri splendore flavescente ipsum opus, quod inclusum est, maiorem nitorem mutuetur. Cf. Aen. X, 135. sq. et Homer. l. c." *H.* „Comparatio esse videtur haec: pulchritudo Aeneae aucta est, decore singulis partibus a Venere circumfuso, sicut eboris aut argenti aut marmoris, si auro affabre ornatur; membraque ita cohaerere: et Venus tale Aeneae addidit decus, *quale addunt* — *aut* quale est, *ubi* —." *W.* — „*quale manus* artificis: h. e. ut tale esset decus, talis pulchritudo, quale est decus, quod addunt manus. Reliqua variata sunt pro: ebori aut argento aut Pario marmori, si includunt illud auro." *H.* — *aut* — *ve.* Cf. adnott. ad v. 370. — De *Pario lapide* vid. adnott. ad Ge. III, 34. Ceterum ebur, argentum, marmor cett. haud raro pro ipsis operibus, artificiis eburneis, argenteis, marmoreis cett. ponuntur. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 28. (*Hunc capit argenti splendor, stupet Albius aere*). Schmid. ad Hor. Epist. I, 16, 17. (*I nunc, argentum et marmor vetus aeraque et artes Suspice*) et quae nos ad Ge. II, 193. Ecl. X, 59. et alibi adnotavimus. — 594. *sic* Burm. non ad sequentia Aeneae verba, sed ad habitum eius et formam pulcherrimam, qua Veneris beneficio praeditus erat, vult referri; quod equidem probare non possum. — 595. sq. „Praeclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum,* a Danais relictos; passive, ut aiunt; stragi Troianorum ab Achivis factae superstites. [Vid. supra v. 30.] — *exhaustos,* attritos, consumtos, vexatos." *H.* Cf. Curt. IV, 16. extr. *corpora tanto cursu exhausta.* Lucan. IV, 638. *exhausti sudoribus artus.* II, 340. *partu exhausta* etc. — 600. *socias,* i. e. vis sociare, sociaturam te esse significas. *sociare* autem *urbe, domo* pro recipere in urbem, in domos positum esse, quisque videt. Haec duo autem, *urbem* et *domos* s. *tecta,* haud raro coniungi memorat Burm. coll. Liv. IX, 7, 9. Ovid. Epist. VI, 55. (et Met. XIII, 633.) — 601. *Non opis est nostrae* paullo insolentius dictum

Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,

---

pro: non est in potestate nostra, non valemus, impares sumus. — *quidquid ubique est Gentis Dardaniae,* quotquot sunt Dardani. Thiel. comparat Hor. Sat. I, 6, 1. *Lydorum quidquid Etruscos incolit fines,* ibique Heindorf. Lucan. VII, 363. *quidquid hominum sumus,* et Liv. XXIII, 9, 3. *iurantes per quidquid Deorum est.* Adde Hor. Epod. V, 1. *At o Deorum quidquid in coelo regit.* — *quidquid ubique* etiam Hor. Sat. I, 2, 60. et Lucan. II, 162. coniungunt, quos idem Thiel. commemorat, Kritzium simul reprehendens, qui *ubique* nusquam idem esse cum *ubicunque* contenderit. Sed per se *ubique* non idem esse posse atque *ubicunque,* hic autem adiectum modo *quidquid* notionem eius paullo immutare et latius extendere, quisque videt. — 603. *respectare* et *respicere* imprimis dicitur de gratia et favore, quo dii homines prosequuntur. Cf. Serv. ad Aen. I, 230. Taubm. ad Plaut. Rud. V, 2, 29. Bentl. ad Hor. Ep. I, 1, 105. et Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 1, 18. a Thielio laud. — „Ante oculos fuit Ulyssis ad Nausicaam oratio pulchrarum sententiarum plena, ubi Odyss. VI, 180. Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc. — 604. Si non inane nomen est iustitia.“ *H.* Vel potius: si iustitia in ullo pretio est. Nititur autem haec lectio ab Heinsio revocata, quem ceteri editores praeter Iahn. iure secuti sunt, Cod. Gud. et Medic a m. pr. auctoritate. Vulgo legitur *iustitiae,* ut sensus sit aut: si qua iustitia usquam in terris reperitur, quae dubitatio eo minus huc quadrat, quum nunc ipsum Dido iustitiam et aequitatem se colere ostendat, aut: si quid iustitiae est apud deos, quae sententia quomodo cum verbis *et mens sibi conscia recti* coniungi poterat? Quam facilis autem fuerit verae lectionis in alteram mutatio, sequente verbo substantivo, quisque videt. *Wr.* haec adnotat: „Iahn. *iustitiae* reponi iubet; at priusquam hoc faciamus, demonstrandum erit, quam recte et veterum sentiendi loquendique rationi convenienter conscientia bene factorum praemiis ornare probos homines dicatur, idque una cum Diis.“ — 605. „Felix hominum aetas, in qua te, tam generosam feminam, nasci contigit! *laeta saecula* sunt fausta, felicia. [Cf. Val. Fl. IV, 31. *laeti venti.* ibid. 540. *laeta sors.* Plin. H. N. XI, 37, 77. *laetum prodigium.* Suet. Caes. 77. *exta laetiora* cett.] Compara l. c. Od. VI, 154—157. De hac laudandi ratione vid. Ovid. Met. IV, 322. sqq. et ibi Burm.“ *H.* Verba *qui tanti talem genuere parentes* spectant communem veterum opinionem, parentum naturam animumque propagari in liberos, de qua Thiel. conferri iubet Wyttenb. ad Plut. de ser. num. vind. p. 84. — 607—610. „Quod Tibullus I, 4, 65. nude: *dum robora tellus — vehet,* hoc ornatius extulit Virgilius: donec umbrae silvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambitus, adeoque montes convexos, obscurabunt, et ornatius *lustrabunt,* umbra pro flexu solis procedente et circumagente se. [Prorsus aliam, sed minus probabilem, loci expediendi rationem ingressus est Markland. ad Stat. Silv. II, 3, 55. p. 102., qui, quum *convexa* alibi nusquam de vallibus usurpetur, *montibus* autem pro *e montibus* mire dictum esset, cum veteribus quibusdam Grammaticis ac Schol. Hor. Cruq. Od. I, 28. et Epod. XV. suspicatus est, verba sic esse coniungenda: *Lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,*

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, laevaque Serestum;
Post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido,

(i. e. convexi poli sidera); cui adsentiuntur Wakef. ad Lucr. I, 232. Hand. ad Gronov. Diatr. in Stat. T. I. p. 326. et Iahn., coll. Ovid. Ep. ex P. IV, 9, 129. *Tu nostras audis inter convexa locatus Sidera.* Sed quid sibi volunt verba *umbrae montibus lustrabunt?* quis unquam usus est simplici verbo *lustrandi*, accusativo obiecti non addito? Quam difficultatem sentientes Heins. et Wakef. l. l. eo adeo progressi sunt, ut coniicerent: *dum montibus umbrae Lustra dabunt*, (quam coniecturam, Iahnio minime displicentem, Voss. conversione germ. expressit), Burm. autem, fretus duorum Codd. lectione *instabunt*, *constabunt* legendum esse suspicaretur. Mihi vero, ut Wagnero, Heynii ratio unice vera videtur. Nam etsi alium non memini locum, in quo *convexa* simpliciter pro vallibus dicatur, *convexa* tamen *vallium* legimus apud Iustin. II, 10. extr. et *convexam vallem* apud Plin. H. N. V, 5, 5. Cf. etiam supra v. 314. *in convexo nemorum.*] — ***polus dum sidera pascet***, pro habebit. *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellae errare et vagari per coelum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, iam ab aliis est notatum, in Del. 176. Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Quum tamen Lucretianum I, 232. *unde aether sidera pascit?* et alia loca videri possint poëtae animo insedisse, Servianam interpretationem non plane spernes, ut ad philosophorum opinionem referas, qua astra marinis terrenisque humoribus in vapores attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur; quemadmodum iris imbibere imbres. Vid. ad Tibull. I, 4, 44." *H.* „Verba *polus sidera pascit* linguae ratio neque ad hanc ab Heynio commemoratam opinionem accommodari patitur neque ita intelligi: stellae in polo *errant* (hoc est βουκολεῖσθαι); sed Virgilius dicit aperte, polo inesse vires alendi sidera." *W.* Aperte hic sequitur poëta Epicureorum rationem, ex qua aetheri ipsi insunt particulae igniferae, unde sidera nutriuntur (cf. Schleiermacher. in Wolfii et Buttm. *Mus. d. Alterthumswiss.* I, 3. p. 400. sqq.), non vero Heracliti et Stoicorum sententiam de aquarum vaporibus stellas alentibus (de qua cf. Cic. N. D. II, 46. Tusc. I, 19, 43. Lucan. X, 258. Burm. ad Val. Fl. II, 62. Heins. ad Ovid. Trist. I, 11, 16. Drak. ad Sil. VII, 639. alii.) Quare non satis mirari possum, Thielium miseram recepisse Brodaei coniecturam *palus dum s. p.* De *polo* pro coelo posito vid. supra ad v. 90. Burm. hic conferri iubet Barth. ad Stat. Theb. IV, 748. Oudend. ad Lucan. IX, 531. alios. — 609. 610. „Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero; nam *manent etiam* ea, quorum memoria servatur." *H.* „Aut inepta usus est poëta hyperbola, aut haec ita accipienda sunt: In iis terris, in quibus consedero, ut perennis sit beneficii tui memoria, efficiam." *Wr.* — 610—612. „Laetus et gratus benevolentiae et amicitiae affectus in his versibus observandus." *H.* — 611. ***Serestum*** ne quis vitiose scriptum existimet pro *Sergestum*, quem supra v. 510. poëta commemoravit, meminerit, ibid. v. 511. diserte scriptum legi *Teucrorumque **alios***, atque hic etiam *Gyan* adiungi, cuius supra nondum mentionem factam viderimus. Evincit autem rem locus XII, 561., ubi legimus: *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum*, qui etiam Brunckium errare docet, *Sergestum* et *Serestum* unius eiusdemque nominis varias modo formas habentem. Ceterum *Serestus* etiam V, 487. et IX, 171. commemoratur. — 613. ***primo*** cum *adspectu* coniungendum, non pro adverbio habendum esse, quod apud Virgilium rarius

Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est:
Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor dicione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.

---

omnino inveniatur, censet Wagn. Qu. Virg. XXVIII. extr., huc etiam trahens simillimum locum Aen. IV, 176. *Parva metu primo; mox sese adtollit in auras.* (Vid. adnott. ad Ge. IV, 310. et supra ad v. 442.) Heins. sine causa idonea coni. *primum.* — „**casus** est fortuna, ut statim v. sq. Respexit h. l. Silius II, 412. sqq. — 616. **Immanibus oris** Libyae, cuius immanes et feri incolae; sive etiam horridae et asperae incultaeque terrae; aut ipsa litora periculosa, in navigantes. **applicat,** ita tulit, ut navem applicueris: ut v. 377. *adpulit.*" *H.* Markland. (ad Stat. Silv. III, 3, 17.) frigide, et contra decorum Didonem ipsam sua regna *immanes oras* vocare existimans, coni. *immanibus applicat ausis* (i. e. te admovet tam ingentibus coeptis); sed non consideravit Vir doctiss., Didonis coloniam parvam modo orae Libycae tenere partem, hic vero de vicinis Libyae gentibus cogitari posse. Schirachii (p. 444.) explicationem, cui *immanes orae* sunt *tempestuosae,* minus probabilem dixerim. — 617. 618. „Secundum versus Il. II, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas plerumque collocant poëtae." *H.* **ille Aeneas,** tam clarus, inclytus. Cf. II, 540. IV, 215. V, 391. cett. et Wagn. Qu. Virg. XXI, 6. — De hiatu **Dardanio Anchisae** vid. adnott. ad Ecl. II, 24. et cf. Aen. III, 74. XI, 31. — 618. Verba **Simoentis ad undam** redeunt III, 302. De voce **unda,** singulari numero usurpata, ubi merae inservit circumlocutioni (velut Ge. II, 163. III, 349. IV, 355. 508. Aen. X, 833. cett.), vid. Wagn. Qu. Virg. IX. p. 415. — 619—626. „Teucer, a patre Telamone non admissus (cf. Horat. I, 7, 21.), quum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, quum ab eo copiae in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas insulae uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur." *H.* Cf. Eurip. Hel. 89. sqq. 144. sqq. Soph. Ai. 1036. Pind. Nem. IV, 76. Vellei. I, 1. Iustin. XLIV, 3. et Heynii Excurs. XXIII. ad h. l. — 621. **Belus.** Nomen regium (*Bel*), tamquam mollius, proprii nominis loco posuit poëta. Vero enim nomine Elisae (s. Didonis) et Pygmalionis pater vocabatur *Mutgon* vel *Matgen.* (Vid. Ioseph. in Apion. I. p. 927. Alii eum *Mettinum, Mettem, Methrem* appellant. Cf. interpp. ad Iustin. XVIII, 4, 3. et Heyn. l. l. — „**Opimam** Cyprum dixit, quam in prosa *opulentam,* et v. 625. **laude ferebat** pro efferebat laudibus." *H.* — **dicione.** Vid. supra ad. v. 236. Pro **tenebat** unus Menag. I. *premebat,* quod Heynio exquisitius videtur, sed fortasse ex VII, 737. et X, 54. huc translatum. — 623. **casus mihi cognitus — nomenque regesque.** Simile protozeugma, ubi praedicatum, pluribus subiectis commune, unius tantum, et primi quidem, numerum genusque sequitur habemus e. g. V, 343. Mesozeugmatis exemplum praebet II, 460. *Turrim, unde Troia videri, et Danaum* **solitae naves,** *et Achaïa castra.* Hypozeugma denique invenimus e. g. Ecl. I, 59.,

Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat; simul Aenean in regia ducit
Tecta; simul divum templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
Munera laetitiamque dii.

---

ubi cf. adnott. — 625. *Ipse*, non alii solum, sed adeo ipse hostis Cf. Wagn. Qu. Virg. XVIII, g., qui componit locos Ecl. V, 62. sqq. Ge. I, 16. Aen. IV, 465. VII, 220. VIII, 298. alios — *insigni laude*, ut apud Lucr. VI, 95. *ut insigni capiam cum laude coronam.* — „*reges Pelasgi* pro Achivorum ducibus; etiam hoc licentius et seriorum poëtarum Graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus. — *Teucros*, Troianos, ab antiquiore illo Teucro dictos, a quo Dardanus fuit exceptus, quum e Samothracia in terram Troianam traiecisset: vid. Apollod. III, 12. sqq. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. Vid. Soph. Ai. 1300. sqq.“ *H.* Adde Diod. IV, 43. Apollod. III, 12, 7. et cf. Klopferi Lex. myth. I. p. 860. sq. s. v. Hesione. — *seque ortum volebat* (scil. esse), prorsus ut nos: *er wollte von ihm abstammen*, i. e. asseverabat se ortum esse, et ortus haberi volebat. Thiel. conferri iubet Goerenz. in Iahnii Annall. phill. et paedd. a. 1826. I, 2. p. 312., qui comparat Cic. de Or. II, 60, 246. *qui se vult dicacem.* de Finn. V, 5, 13. *Strato physicum se voluit.* de Off. II, 22, 75. *Qui vero se populares volunt.* — *ab stirpe* pro vulg. *a stirpe* Heins. e Medic. aliisque bonis libris restituit. Cf. adnott. ad Ge. I, 171. — 627. *agite — succedite;* quemadmodum Ge. II, 35. Aen. VIII, 273. sq. Plaut. Curc. I, 1, 88. *agite bibite.* Stich. I, 3, 68. *agite licemini.* Stat. Theb. XI, 478. *agite ite, obsistite* cett. Cf. Hand. Tursell. I. p. 205. — 630. „Sensus: ipsa οὐκ ἀπειρόκακος, ipsa tot mala experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui fortuna adversa iactantur. — 632. *Simul divum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Aeneae hospitis adventum decreta cum Serv. et aliis intelligimus, a more antiqui saeculi recedere dicendus est poëta et deflectere ad suae aetatis vitam. Nam, ut ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus hospitis adventu in domo statim sacrum fit, caeditur victima, et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem Virgilii exemplo deseruit Val. Fl. II, 650. sq. *Simul hospita pandi Festa iubet, templisque sacros largitur honores.*“ *H.* Ceterum vid. adnott. ad Ge. III, 486. et supra v. 49. — 634. „*Horrentia* setis seu pilis, [cf. adnott. ad Ge. I, 151.] et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poëta habuit Odyss. VIII, 59. sqq.“ *H. Terga* apud poëtas haud raro totum animal significant, haud dubie quod tergum totius corporis pars maxime carnosa ideoque etiam praestantissima est. Cf. Aen. III, 242. VI, 422. (coll. cum Ovid. Met. VIII, 649. et Moret. 57., ubi *terga suis* pro solo petasone posita videntur.) Supra v. 368. *taurinum tergum* pro tota pelle tauri usurpatum legimus. — 636. „*Munera laeti-*

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
Arte laboratae vestes ostroque superbo,

---

tiamque dii, h. e. diei: ut tauri, sues, ovesque cum agnis sint munera, quibus diem tam faustum hilariter exigant. Sunt τὰ ξεινήια, munera hospitalia." *H.* Retinui quidem hanc lectionem ab H. Brunckio, Iahnio, Wagn., Thielio, aliis defensam, qui omnes sequuntur Gellii auctoritatem, IX, 14. sic scribentis: *In illo versu nihil dubium est, quin* (Virgilius) *dii scripserit pro diei: Munera laetitiamque dii: quod imperitiores dei legunt, ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem dies dii a veteribus declinatum est, ut fames fami* etc.; sed de eius veritate mihi nondum esse persuasum fateor. Ut enim non oppugnem illam secundi casus formam, de qua erunt fortasse qui dubitent, quum Virgilius in altero loco, ubi pristina huius vocabuli flectendi ratione utitur, Ge. I, 208., (ad quem l. vid. adnott.) potius *die* scripserit, quamquam literas *e* et *i* antiquioribus temporibus sexcenties confusas esse constat, ita ut etiam in illo ipso Georg. loco Charis. p. 101. *dii* scriptum fuisse contendat; ut porro non opponam Codd. auctoritatem, qui omnes fere *dei* videntur exhibere (nam duo modo Pariss. *diei*, nullus, quantum sciam, *dii* s. *die* suppeditat), quum insolentior illa et obsoleta forma pro causa corruptionis haberi possit; ipsa tamen sententia talis est, quae magnopere offendat, Virgiliumque aliud quid scripsisse iubeat suspicari. Quis enim, quem non plane fugit veterum vivendi ratio, ipsiusque Maronis de his rebus loquendi mos et consuetudo (cf. Aen. I, 195. 724. III, 630. V, 248. IX, 165. cett.), sibi persuadere potest, poëtam in describendo convivii tam lauti laetique apparatu ciborum modo mentionem fecisse, eosque tam accurate enumerasse, vinum vero, certissimum communis laetitiae incitamentum, prorsus tacuisse? cui etiam probabile videatur, a poëta tam subtili pulchri venustique sensu praedito *tauros, sues, agnos laetitiam diei* appellari? Quod quam mirum esset probe sentientes Heins., Burm., Bothius (collato Iacobs. ad Anthol. Palat. p. 225.), alii, lectionem *dei* amplectuntur et de Bacchi muneribus cogitant, quem deum quum alii poëtae, tum Virgilius ipse infra v. 734. *laetitiae datorem* nuncupent. Wr. opponit, Bacchum non simpliciter *dei* nomine posito designari potuisse; quod non audeo negare. In promptu esset coniectura *munera laetificique dei*, quae, quum etiam in antiqui poëtae versu apud Cic. Tusc. I, 28, 69. *vites laetificae* commemorentur, omnem dubitationem tolleret, si modo Virgilius aliorum poëtarum consuetudinem sequeretur, qui copulam *que* interdum alteri demum, tertio, quarto sententiae vocabulo adiungant (vid. adnott. ad Ge. IV, 22.); sed quum Wr., auctor, si de usu Virgiliano quaeritur, locupletissimus, hoc cum exigua exceptione neget (vid. ibid.), coniecturam meam libenter retinens suspicor, poëtam, vere de vino cogitantem, utique scripsisse *munera laetitiamque dei*, ita quidem ut, quum deum praedicato aliquo minus vulgari et usitato accuratius indicare vellet, quod non statim sibi succurreret, versum alteri recensioni imperfectum relinquere, quam tritum quiddam et quotidianum ponere maluerit. (Cf. etiam supra ad v. 534. adnott.) — 637. „Iam Catullus dixerat LXIV, 46. *quacunque opulenta recessit Regia - - Tota domus gaudet regali splendida gaza.* [Burm. cum Serv. *splendida* explicat: ut splendida sit, *splendida instruitur* accipiens pro *splendide instruitur*, coll. supra v. 506. VII, 343. VIII, 30.; quod vix probaveris. *Splendere* autem et *splendidus* de convivii apparatu proprie dici, demonstrare studet coll. locis Cic. pr. Quinct. 30. Claud. B. Gild. 181. in Rufin. II, 340. et adnot. ad Phaedr. XIV, 24.] — *luxu* praeclare pro apparatu regali. — 639. Brevitatis, utpote in

Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas — neque enim patrius consistere mentem
Passus amor — rapidum ad navis praemittit Achaten,

---

narratione, et poëticae elegantiae studium omissionem verbi peperit: *sunt* (vel *instruuntur*. — Intellige autem vestes, stragulas purpureas magna arte textas." *H.* Qua signif. voc. *vestes* etiam Hor. Sat. II, 6, 103. Cic. Phil. II, 27, 66. Ovid. Met. VIII, 657. alibi legitur, neque raro cum adiect. *stragulus* coniunctum (Cic. Verr. II, 7, 20. Liv. XXXIX, 6, 7. cett.) Omnino semper fere, ubi de vestibus tamquam de rebus splendidis, magnificis, pretiosis sermo est, hoc sensu capiendum est vocabulum. — *arte laboratae,* nove dictum pro magna arte textae pictaeque. — *ostro superbo.* Vid. infra v. 697. 700. V, 111. et adnott. ad Ge. I, 207. De usu autem ablativi habitum quendam vel modum indicantis cf. adnott. ad IV, 517. Noli enim coniungere *ostro laboratae.* — 640. ***Ingens argentum*** redit III, 466., ubi *W.* haec adnotat: „*ingens argentum* est ingens copia argenti, vasorum argenteorum. Sic *familia magna* est numerus magnus servorum, et *pecunia magna* magna vis pecuniae apud Tac. Hist. I, 66." H. minus recte de magnis vasis cogitat. Ceterum cf. supra ad v. 593. adnott. — 640. *caelataque* etc. Vasa aurea, in quibus caelata sunt praeclara maiorum Didonis facinora. — „*Caelata,* opere anaglypho, seu exstantibus figuris; quae constans vocis est notio." *H.* Cf. adnott. ad Ecl. III, 37. Construitur autem *caelandi* voc. modo cum praepos. *in* (e. g. Plin. H. N. XXXIII, 12, 55. *Satyrum in phiala, Areopagitas in scyphis*), modo cum simplici ablativo (Cic. Div. I, 36, 79. *speciem argento.* Ovid. Met. V, 188. *clypeo flumina* cett.) — „*series rerum ducta,* deducta; non autem de opere e metallo conflato, ut *duci* solet dici alias." *H.* — *antiquae gentis.* H. cum Brunck. edidit *antiqua* (origine), quam lectionem si ab omnibus fere Codd. exhiberi censet, vehementer errat Vir celeberr. Immo optimi et plurimi Codd. vulgarem lectionem tuentur, quam revocavimus cum *Wr.,* haec addente: „Accedit, quod epitheton ad proximum voc. accommodasse librarii videntur, quod etiam facilius fieri poterat h. l. ob elisionem; nec non similis compositionis recordatio librarios in fraudem impellere potuit; cf. supra v. 372. infra v. 753. Ge. IV, 286. et Vid. ad X, 179." — 643. „Affectus paternus bene a poëta exhibitus; tum generosum Aeneae studium benevolentia reginae provocatum. *amor non passus est mentem consistere;* ergo eum agitavit, permovit, ut filio nuntiari iuberet fortunae vices secundas, eumque arcesseret." *H.* *Consistere* i. q. tranquillum, quietum fieri vel esse (*Ruhe finden, haben*). Cf. Cic. Phil. II, 28, 68. *neque vigilantem, neque in somnis posse mente consistere.* pr. dom. 54. extr. *ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret* cett. Transfertur imprimis ad quiescentes vehementiores animi affectus. Vid. Burmann. ad Petron. 46. idemque ad Quinct. Decl. 349. et Bach. ad Ovid. Met. VI, 627. (*infractaque constitit ira.*) — 644. *rapidum praemittit Achatem,* i. e. rapide praemittit, praedicato, quod subiecto convenit, vel per adverbium exprimendum erat, ad obiectum relato, ut saepe apud poëtas. Cf. etiam quae supra ad v. 169. adnotavimus et Obbarium in Diariis Schol. Darmstad. 1832. ch. 150. p. 1201. sqq., multa exempla afferentem. *Rapidus* de concitato hominum incessu legitur etiam VII, 156. XI, 906. XII, 81. alibi. Ceterum Weickert. p. 9. haec adnotat: „In dubia interpretatione voc. *praemittit* miror, quod Wr. neglexit Donatum, cuius haec sunt verba: „„*praemittit,* non quia esset secuturus, nec intelligitur prae-

Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,

---

rapidum mittit (sic explicat Servius), sed praemittit, i. e. ante prandium mittit, ut maturius videret filium, et ut afferrentur munera, quae Didoni inter epulandum commodissime dabantur. Maior enim erat futura convivii voluptas et praesentia Ascanii et oblatione munerum." " Nescio, an Vir doctiss. hanc Donati explicationem probet; mihi pariter atque Wagnero poëta proprie loqui et v. 633. respicere videtur, ita ut sensus sit: prius quam alii mittuntur, qui sociis in navibus relictis laetum nuntium de Carthaginiensium hospitalitate et cibos adferant, praemittit Aeneas Achatem ad filium. H. *praemittere* pro simplici *mittere* positum censet, quod neutiquam probari potest. — *ferat*, nuntiet haec omnia. *ferre* pro referre, nuntiare, redit II, 160. *si vera feram.* Ter. Phorm. V, 6, 17. *Quod fers, cedo.* Tac. Ann. I, 5. *fama eadem tulit.* VI, 47. *commentarii ad senatum missi ferebant* etc. XV, 60. *haec ferre Granius Silvanus iubetur* cett. — 646. *stat* non pro simplici *est* positum, quod H. existimat; sed i. q. semper versatur, posita est, ut perpetuitatis, constantiae notio accedat. — *cari parentis*, i. e. amantis, paullo fortius dictum, quam Homeri φιλο[illegible]πατρός. — 647—656. „Apud Homerum munera fere ξεινήια hospitibus advenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas app[illegible] Achatem e navibus, quae Didoni donet." *H.* — *ferre* i[illegible] omisso (accus.) obiecti. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. — *palla*, vestis [illegible]pl[illegible] et superior, imprimis mulierum, a collo usque ad pedes deflu[illegible] cuius nomen secundum Varronem apud Serv. ad h. l. a Graeco [illegible] deducendum, ut a mobilitate inferioris potissimum amplarum vestium partis appellata sit, ex alio autem Varronis loco L. L. IV, 39. ab Latino *palam* repetendum, quod superius sit vestimentum. Cf. Aen. XI, 576. Hor. Sat. I, 2, 98. id. ad Pis. 215. Ovid. Am. III, 13, 26. Tibull. III, 4, 35. Prop. III, 17, 32. Val. Fl. I, 385. Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. 32. Markland. ad Stat. Silv. II, 3, 16. Gierig. ad Ovid. Met. XI, 166. Iacobs. *Blumenl.* II. p. 112. Schirach. p. 569. s. v. *rigere* et Thiel. ad h. l. — „*palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pind. Isthm. VI, 58. 59. Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν; quod illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis exstantibus. At h. l. *rigent vestes* plenae ac densae auro, quo pertextae et effictae sunt in tela figurae, Aen. XI, 72. *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas:* quas Dido — *tenui telas discreverat auro.* — *rigentes togas* ex nostro duxit Claud. I, 205." *H.* Cf. etiam Lucr. V, 1427. *veste — Purpurea atque auro signisque rigentibus apta*, quem Maro ante oculos videtur habuisse; et Ammian. Marc. XVI, 10. *rigentia auro vexilla.* Nos: *von Gold und Stickerei strotzen.* Burm. praeterea Salmas. ad Vopisci Carinum c. 20. et Rubenium de re vestiar. I, 2. conferri iubet. — „*circumtextum velamen acantho* praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho*, vid. ad Ecl. III, 45., ubi in poculis ansae acantho circumlitae, ut apud Ovid. Met. XIV, 701. crateris os. *croceum*, quod eius genus est; nam vulgare est flore albo. Calpurn. Ecl. IV, 68. *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais.* Et similiter puto *Sidonium* Statius in loco ex nostro expresso Silv. III, 1, 37. 38. *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis.* Tum *velamen* seu

Ornatus Argivae Helenae; quo illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconcessosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum:
Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans, iter ad navis tendebat Achates.
At Cytherea novas artis, nova pectore versat

---

omnino peplus, vestis, seu expressum est τὸ κρήδεμνον, quo caput velari, et, si complicaretur, frons religari poterat. [Hoc probabilius.] Abstulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam iam Homerus appellaverat) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quae ipsa cum Helena repetebant Achivi. Vid. Il. III, 70. et al." *H.* — 651. ***quum peteret.*** Vid. adnott. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 44. al. — ***Hymenaei*** (interdum etiam *Hymenaeus* singul. numero. Aen. IV, 127. Sen. Troad. 861. al.) pro ipsis nuptiis etiam III, 328. IV, 99. Stat. Theb. III, 283. et saepe apud poëtas legitur. — 652. ***Leda,*** celeberrima Tyndarei, regis Spartani, uxor, Helenae, Castoris, Pollucis et Clytaemnestrae mater (Hygin. f. 14. 77. Apollod. I, 7, 10. alii.), quae secundum Homerum Il. III, 426. 237. et Od. XI, 298. sq. solam Helenam ex Iove, Dioscuros autem ex Tyndareo peperit. — 653. „Habes ***sceptrum,*** h. e. hastam vel scipionem, insigne puellae regiae, ut omnino hominum genere vel honore insignium. Sic apud Eurip. Troad. 150. Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομέναν choros se celebrasse dicit." *H.* ***Iliones*** historiam nemo praeter Hyginum f. 109. 240. et 243. refert. Erat autem Priami et Hecubae filia, Polymnestori, Thraciae regi, nupta, ex quo Deipylum suscepit. Parentes autem quum ei Polydorum, fratrem natu minimum (vid. adnott. ad III, 49. sqq.), educandum tradidissent, Ilione miro, quo hunc amplectebatur, amore commota est, ut fratre cum ipso filio permutato Polydorum filium, Dipylum fratrem esse simularet; quae fraus effecit, ut Polymnestor, praemio Graecorum corruptus, ipsum filium pro Polydoro interficeret. Ilione autem, prius marito e medio sublato, ipsa sibi manus intulit. — 654. ***monile baccatum*** nove dictum pro monili margaritis ornato. Margaritae ipsae ob formae similitudinem etiam ab Hor. Epod. 8, 14. ab Ovidio Met. X, 116. et in Culice 67. *baccae* vocantur. Cf. etiam Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 241. Imitatus est h. l. Silius VIII, 134. *baccatum induta monile.* — 655. „Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis antiquioribus saepe deas ornatas videas, Ovid. Met. XIII, 704. *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam;* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Il. XXII, 470. 471. Κρήδεμνόν θ', ὅ ῥα etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235., ubi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat;* nam ipse Flaccus sese interpretans subiicit: *et arsuras alia cum virgine gemmas;* et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi croceo subtemine vestes induit.*" *H.* — ***„gemmis auroque:*** hic ablativus indicat materiam, e qua quid factum; sic infra II, 765. *Crateresque auro solidi.* III, 286. *Aere cavo clipeum.* X, 784. *per orbem Aere cavum triplici;* quibus locis usus est etiam Ilgen. ad illustrand. Cop. v. 30.; adde V, 663. *abiete puppes,* i. e. abiegnas." *Wr.* — 656. ***Haec celerans,*** i. e. vel celeriter allaturus, quemadmodum apud Hor. Od. II, 7, 24. *deproperare coronas.* ibid. III, 24, 62. *properare pecuniam* et similia; vel, quod probabilius videtur, haec (mandata) celeriter exsecuturus, ut *imperium* alicuius *celerare* legimus apud Val. Fl. IV, 80. 385. et alibi. — 657. sqq. „Viderunt iam Germanus et Ursinus,

Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem;
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis.

---

in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium III, 7. sqq. impr. 25. sq. 112. sqq. Venus, Aeneae timens, ne Iunonis fraude Didonis et Poenorum voluntas in Troianos mutetur, reginam eius amore inflammat; eodem metu impulsa mox in nuptias consentit inf. IV, 107. sqq." *H.* — 659. 660. „*Donis furentem* vix, nisi dure admodum, dicas; quamvis v. 713. *Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo.* Melius *ut donis incendat reginam furentem,* amore inter haec ipsa actam, aut, ita ut amore furat, insaniat. Sic et alibi, ut IV, 22. *animumque labantem impulit,* ut labaret." *H.* „Nec *donis furentem,* nec *donis incendat,* ut meretriculam, iungi posse scribit Iacob. ad Lucil. Aetn. v. 112.; ablativo *donis* hoc significari: *dum dona affert.* Quam rationem etsi a poëtici sermonis indole haud abhorrere arbitror, non egemus tamen his artibus h. l. Non ignorabat Virgilius, quam vehementer muliebris animus, etiam alienissimus a meretricio more, donorum splendore et praestantia commoveri soleat: — infra de eadem Didone v. 714. *et pariter puero donisque movetur.* — Quibus incensa mulier nihil mirum est si facile etiam ad amorem eius sese applicet, qui ea munera obtulit; nec hic, in poëmate, homines de stoa quaerendi. Itaque iunge *donis incendat.* Illud autem *furentem* ad utrumque enunciatum hoc modo referendum est: *incendat reginam et implicet ignem, ut furat.*" *Wr.* Etiam Schirach. p. 447. recte explicat: incendere et furere facere. — „*ossibus implicet ignem,* exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni,* h. e. ipsis ossibus ac medullis, ut de amore loqui mos est, flammas inserat, immittat, insinuet." *H.* „Ad constructionem *ossibus implicare ignem,* Aen. VII, 355., cf. Cic. de Div. I, 36. *Dii vim suam naturis hominum implicant,* h. e. penitus immittunt. Eodem sensu dici: *ossa implicare igne* me fugit." *W.* „Mutanda fuit in his interpunctio; in fine v. 660. semicolon pro puncto, v. autem 661. punctum pro semicolo posui. Hoc enim dicit poëta: Nova consilia versat Venus, propter suspectam Tyriorum fidem. Eaque consilia ut exsequatur, stimulat Iunonis invidia, augens curam deae, sub nocte revertentem. Puta autem, deam illud consilium diurno tempore cepisse; sed quum noctis et somni ope ad rem perficiendam indigeret (vid. v. 691. et 726.), tum demum inceptum peregisse." Haec *Wr.*, quem secutus sum. — 661. 662. „*domum ambiguam* puto pro stirpe, gente Didonis dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. IV, 96. 97. aliter se habet." *H.* Est igitur *domus ambigua* i. q. domus ambiguae fidei, (cf. Liv. VI, 2, 3. *esse ambigua fide in amicitia alicuius*) fallax, cui fides haberi non potest. Sic II, 98. *spargere voces ambiguas,* i. e. suspicionum plenas ideoque ambiguum s. male fidum aliquem reddentes. — „Convenit populi ingenium, notatum verbis *Tyriosque bilingues,* h. e. fallaces." *H.* Non miranda autem haec fallacia et perfidia populi soli mercaturae studentis. Quare *Punica fides, Punica religio* in proverbium abiit. Cf. Cort. ad Sall. Iug. 108, 3. Rupert. ad Liv. XXI, 4, 10. et XXII, 6, 8. alii. *Bilinguis* eodem sensu legitur ap. Plaut. Pers. II, 4, 28. *Tamquam proserpens bestia, est bilinguis et scelestus.* Phaedr. II, 4, 25. *Quantum homo bilinguis saepe concinnet mali.* Sil. II, 56. *Discinctos inter Libyas populosque bilingues* (i. e. Carthaginienses). id. XVI, 157. *Dimitte bilingues Ex animo socios* cett. Plures locos collegerunt Drakenb. ad Sil. l. ult. l. et Freinshem. in Indice Curtiano h. v.

Urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meae vires, mea magna potentia solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis,

— „*Urit Iuno atrox*, infesta; cogitatio de Iunonis in Aeneam odiis et consiliis eam cruciat.“ *H.* *Urere* pro vexare, angere, pungere satis frequentatum. Cf. Ovid. Met. IV, 278. *tantus dolor urit amantes.* Sen. Herc. Oet. 620. *Urit miserum gloria pectus.* Flor. II, 6. *Urebat nobilem populum ablatum mare, captae insulae* etc. Liv. X, 17. in. *bellum Romanum eos urebat.* Vellei. II, 77. *populum urebat annona.* — „*sub noctem:* vesperi haec geruntur. Vid. inf. v. 726. Narratum autem de dea secundum morem humanum; nocte quippe ingruente curae ac sollicitudines recrudescunt.“ *H.* — 663. *aligerum Amorem.* Sic apud Silium VII, 458. *aligeri* substantive sunt Cupidines alati: *Dumque hic aligeris instat Cytherea*, et apud Stat. Silv. III, 3, 80. Mercurius *summi Iovis aliger Arcas nuntius* vocatur. — 664—666. „*Meae vires, mea potentia*, pro: per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, ut Statius Silv. I, 2, 137. *tu, mea summa potestas;* adde Ovid. Met. V, 365. [*Arma manusque meae, mea, nate, potentia*]. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; unde et Tragici, v. c. Eurip. Troad. 570. Astyanax Ἕκτορος ἶνις.“ *H.* Cf. etiam Ovid. Am. I, 1, 13. (de Amore): *Sunt tibi magna, puer, nimiumque potentia regna.* Theocr. Idyll. XIII. in. et Bionis Idyll. III. in. Ceterum *H.* adnotat: „Vide an praestet interpungere: - - *potentia; solus* - -;“ sed *Wr.* haec opponit: „Sic in Mediceo interpungitur, et hoc multi sequuntur, in quibus Ruaeus et Wakef. [nec non Weickert., qui conferri iubet Krügeri *Unters. a. d. Geb. d. l. Sprachl.* Fasc. III. §. 34.]; de Servio non satis constat. Sed mihi videtur illud *solus* ad subiecti versus sententiam non modo necessarium non esse, sed etiam, maxime ob *tela Typhoïa*, exile et languidum; nec placet *solus* repetito vocativo *Nate* praepositum, quo vocativo, si ista distinctio admittitur, nescio an libentius careamus. [Hanc unam esse causam fateor, quae me moveat, ut Wagnero adsentiar; alias enim vel Ovidii et Statii auctoritas, qui Maronem aperte imitati sunt, alteram rationem sequi nos iuberet.] Hinc omisi comma, quo *H.* voc. *solus* a praegressis separaverat. Sic egregie etiam superiori sententiae consultum videtur: Quantumvis magna habeatur vis ac potentia mea, tamen tuo solius numine nititur; nulla est sine te. Et *solus* nominandi casu ex ipsius linguae lege dixit poëta; is enim casus praecedenti vocativo ita subiicitur, ut appellationis causam contineat, hunc in modum: *Nate, qui es*, s. *Nate, es enim.* [Cf. e. g. Prop. II, 7, 14. *Tu carminis auctor, Nutritus duro Romule lacte lupae.* Ovid. Her. XIV, 73. *Surge, age, Belide, de tot modo fratribus unus.*] Accedit, quod *solus* est in iis vocc., quae carere vocativo videntur. Vid. Bauer. ad Sanct. Min. II, 6. p. 231. sq.“ — 665. „Amor Iovis fulmina frangens aut calcans elegans poëtarum et artificum veterum lusus, suavi cum varietate expressus passim occurrit in gemmis; v. c. Mus. Flor. T. II, t. 16, 1. — *tela Typhoïa*, (Τυφώϊα, alias Τυφώεια) quibus Iupiter usus est in Typhoeum.“ *H.* Erat autem Typhon (Typhaon, Hes. Theog. 306., Typhoeus, Hygin. f. 152. Apollod. I, 6, 3.) Tartari et Gaeae fil. (Hes. Th. 820.), monstrum horrendum, centum capitibus anguinis oculisque ignivomis praeditum, quod Terra progenuit, ut Titanum cladem ulcisceretur, sed Iupiter fulminibus percussum interfecit. (Cf. praeter ll. ll. Aen. IX, 716. Ovid. Met. V, 348. Fast. IV, 491. Sil. XIV, 196. alii.) Codd. omnes praebent lectionem *Typhoëa*, quae metro adversatur; quare iam Brunck. *Typhoïa* edidit, quae adiectivi forma invenitur apud Claud.

Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
Nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
Quo circa capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor, ne quo se numine mutet,

---

de R. P. III, 183. *cervix Typhoïa.* Vid. etiam supra ad v. 201. ab Wagn. adnott. et Erythraei Index s. v. — *„tua numina posco,* tuam opem et auxilium imploro, quod per *potentiam* et *numen* declarat.“ *H.* Ceterum cf. Schirach. p. 536., qui admodum acerbum de toto h. l., utpote ridiculo et Venere indigno, fert iudicium. — 667. *Frater.* Etiam apud Tibull. II, 5, 39. Aeneas *volitantis frater Amoris* vocatur. — *omnia circum Litora.* Cf. adnott. ad v. 32., ubi adde II, 515. VII, 379. IX, 584. 679. et Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 21. a Thielio laud., qui simul docet, in fine maxime versuum praep. *circum* sic postponi a Virgilio. — *iactetur odiis* cett. Quum plurimi et praestantissimi Codd. exhibeant *iacteturque*, Wagn. Qu. Virg. XII, 13. de h. l. sic iudicat: „Quamobrem aut traiectio statuenda, quum proprie dicendum esset *pelago odiisque iactetur;* aut corruptela in praegresso versu latet et vox *pelago* occupavit Verbi alicuius locum, quale *peragret;* nisi *circum* pro *circet* a librariis invectum suspicari malis, cf. Brouckhus. ad Prop. IV, 9, 35., cui obloquitur Burm. ad eund. l.; tuetur tamen verbum *circare* Herm. Elem. doctr. metr. p. 619. Sero animadverti, praetermissum esse a me Aen. V, 853. *Nusquam amittebat, oculosque sub astra ferebat.* Itaque hi loci invicem tueri se poterunt, utrobique servata et in auxilium vocata interpunctione.“ Equidem copulam negligendam duxi, quam vanam modo de metro sollicitudinem invexisse mihi persuasum sit. — 667—672. *„Nota tibi* sunt, ut Graeci, [cf. Hermann. ad Viger. adn. 139. p. 739. Matth. Gramm. §. 443. Kühneri Gramm. §. 423. not. et quos hi laudant. Thiel. etiam Monk. ad Eurip. Hipp. 269. conferri iubet] pro: notum tibi est, quemadmodum Aeneas fr.“ *H.* „Talia nec pedestres e serioribus scriptoribus repudiarunt. Plin. Paneg. c. 44. *An prona parvaque sunt ad aemulandum, quod nemo incolumitatem turpitudine rependit?“ W.* — *nostro doluisti dolore,* ut apud Plaut. Pers. V, 1. v. ult. *Bene ei, qui hoc gaudio gaudet.* Cf. Ruddim. II. p. 158. — 670. „Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. I, 55—58., ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur.“ *H.* — 670. *„Hunc* Wagn. Qu. Virg. XX, 6, a. explicat *eum nunc,* ut *hic* de tempore intelligendum sit, quemadmodum infra v. 732. IV, 47. X, 629. alibi. Aliquot Codd. *Nunc,* quod Wakef. praetulit; sed meliores libri cum Medic. vulgarem lectionem tuentur.“ — 671. 672. „Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Aeneae in Iunonia urbe ad eius exitium vertat (cf. IV, 96. etc.) Iunonis in Aeneam odiis. *tanto cardine rerum,* in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Troiani ab Italia fatalique regno averti possint, illa, sc. Iuno, [quod subiectum sententiae ex verbis *Iunonia hospitia,* i. e. hospitia in urbe Iunonis, supplendum] *non cessabit,* sed novas adversus Aeneam machinas parabit, quibus eum perdat.“ *H.* — 673. *„Cingere flamma;* ut X, 119. *moenia cingere flammis.* Sic *flamma involvere, circumdare.* h. l. amore, ut *amore irretiti, illaqueati* tenentur. — *ne quo se numine mutet:* ne Iunonis machinatione aliqua animus

Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
Hunc ego, sopitum somno, super alta Cythera

---

eius mutetur." *H.* *flamma* haud raro κατ' ἐξοχήν de amore. Catull. LXIV, 92. *cuncto concepit pectore flammam.* Hor. Od. I, 27, 10. *digne puer meliore flamma.* Ovid. Met. VII, 17. *excute pectore flammas* cett. — 675. *„mecum:* pariter atque ego; amet Aeneam, quem ego amo, tueor, etsi aliter, et tamquam mater. Cf. Not. ad Ecl. II, 12." *H.* Cf. etiam Ge. I, 41. II, 8. Aen. IV, 115. et similes locos, Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 48, 16. et Hand. Tursell. II. p. 138. — *„qua,* h. e. qua ratione, ut IV, 115. plene dicitur. Cf. Val. Fl. I, 701. Et Ecl. IX, 14. *quacunque* eadem ellipsi usurpatur." *H.* Cf. adnott. ad h. l. et ad Ecl. III, 15. coll. cum Aen. I, 682. V, 476. 590. multisque aliis locis. — Post part. *sed* ex antecedente negativo *ne* suppiendum esse affirmativum *ut*, vix est quod commemorem, quum hoc genus breviter dicendi et Graecis et Latinis scriptoribus satis sit usitatum. Cf. Valckenar. ad Herodot. VII, 104. Hemsterh. ad Lucian. T. III. p. 376. Stallbaum. ad Plat. Apol. p. 36. B. et ad Symp. p. 192. E. Kühner. Gramm. Gr. §. 852, 2, k. Wopkens. Lectt. Tull. I, 8. p. 48. Drakenb. ad Liv. XL, 42, 11. Ruhnken. ad Rutil. p. 46. sq. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 3. Bremi ad Nep. Thras. 3, 1. et Hannib. 12, 2. idemque ad Cic. Fin. I, 9. p. 49. Beneck. ad Iustin. XXX, 1, 8. alii. — 677. *„accitu.* Frequentes eiusmodi ablativi apud Tacitum. Vid. Hist. I, 9. *missu Galbae A. Vitellius aderat.* et 43. Add. Ann. II, 43." *W.* Cf. Boetticheri Lex. Tacit. p. LVI. sq., qui ipsius Ciceronis multos locos congessit, in quibus eiusmodi substantivorum verbalium ablativus invenitur. Vid. etiam Guntheri Latin. rest. P. II. p. 15. sqq. Goerenz. in Iahnii Annall. phill. et paedd. a. 1826. I. p. 296. et Ramsh. §. 171. III. 10. *Accitu istius* etiam apud Cic. Verr. III, 28. in. legitur. — *„Ascanius* designatur per *regium puerum,* quatenus *rex Aeneas* saepe dictus; *maxima cura,* h. e. amor, carus Veneri." *H.* *cura,* i. e. in quo cura mea posita est (*Gegenstand der Sorge, Liebling*), imprimis de puellis amatis dicitur. Cf. Ecl. X, 22. *tua cura, Lycoris.* Prop. II, 25, 9. *tunc meam potuisti tangere curam?* etc. Idem Ascanius etiam infra X, 132. *Veneris iustissima cura* vocatur. *Wr.* haec adnotat: *„mea maxima cura:* otiosa haec, si quid sentio, et quae abesse malis. Eiusmodi tamen additamenta otiosa etiam alibi in Aeneide deprehendisse mihi visus sum, ut supra v. 245. sq. infra III, 52. *cingique urbem obsidione teneret* [ubi tamen vid. adnott.] V, 158. *et longa sulcant vada salsa carina.* VIII, 95. *variisque teguntur Arboribus.* X, 243. *atque oras ambiit auro.* XII, 563. *nec scuta aut spicula densi Deponunt.* Ex alio sunt maximam partem genere, quae Iahn. ad VIII, 677. attulit." — 679. *pelago et flammis restantia Troiae,* i. q. supra v. 647. *Iliacis erepta ruinis.* Praepos. *ex* vel *de* notissimo poëtarum more omissa. — 680. Fragm. Moret. *Nunc ego,* ut supra v. 670. Sed recte Wagn. Qu. Virg. XX, 4. hunc locum iis adnumerat, ubi pronomen *hoc* ad accuratius definitum subiectum referatur, quales sint III, 49. IV, 189. 487. VII, 565. 611. IX, 364. XII, 416. 865. — *sopitum somno.* *Sopor* et *sopire* de alto somno dicitur; quare apud Lucr. IV, 455. legimus: *quom suavi devinxit membra sopore Somnus, et in summa corpus iacet omne quiete* (ad quem l. vid. Wakef.). Thiel. comparat Hor. Od. I, 24, 5. *Ergo Quintilium perpetuus sopor urget.* Phaedr. III, 10, 31. *sopita primo quae nil*

Aut super Idalium sacrata sede recondam,
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus,
Ut, quum te gremio accipiet laetissima Dido
Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,

---

somno senserat. Nep. Dion. 2. *ut somno sopitus.* Plin. H. N. XXI, 18. *papaveris semine somnum allici; sed modo servandum, ne sopor fiat.* — 680—688. „*Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera* inf. X, 86. *Cythera*, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicae obiecta, h. l. *alta*, utpote insula, vel quatenus montosa est. [*Alta Cythera* redeunt infra X, 86. et ibid. v. 51. *celsa Paphos atque Cythera* coniunguntur.] Et *Idalium*, τὸ Ἰδάλιον ὄρος, est mons in Cypro, ut v. 692. *in altos Idaliae lucos;* etsi et ipsa urbs *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, appellata est *Idalium*, unde *Venus Idalia* dicta. Urbem saltem altero loco intelligas X, 86., quia cum Papho Idalium commemoratur; et ante v. 51. Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte positum. Cf. Strab. XIV. p. 1001. cum nota Casaub. [Cf. etiam Catull. XXXVI, 12, LXIV, 96. Plin. H. N. V, 31, 35. cett. Hinc Aen. V, 760. *Venus Idalia.* Prop. IV, 6, 59. *astrum Idalium* (sidus Veneris). Stat. Achill. I, 32. *volucres Idaliae* (columbae Veneri sacrae) et similia.] Sed *super Cythera* est pro super, in Cytheris: in templo super monte Cytherorum vel Cypri.“ *H.* „*super* pro *in* et *ad* de locis altioribus, editioribus, haud infrequens; sic Ovid. Met. XV, 875. *super alta perennis Astra ferar.* Aen. VI, 203. 515. Liv. XXI, 5. *castris super ripam positis.* Contra de humili loco, ut de valle, *sub* dicitur: Aen. IX, 244. Vid. etiam Not. ad Ge. II, 157. [et supra ad v. 453.] Bach. ad Tibull. II, 3, 21. Reisig. ad Oed. Col. v. 666. Sic etiam *per* pro *in* de loco amplo, ut Aen. VI, 743.“ *Wr.* — „*sacrata sede*, ἐν τεμένει, in templo. Sic Erechtheus abditus erat in Minervae templo Athenis Il. II, 549. et Phaëthon in templo Veneris apud Hesiod. Theog. 990. Similis fabula fuit de Cinyra: cf. Pindar. P. II, 27. *ne qua*, ratione ac via, *scire* pro rescire dictum [ut ap. Cic. ad Att. XIII, 22. *quid autem dubitaverim, quum videro te, scies.* pr. Rosc. Am. 34, 97. *Nondum lucebat, quum Ameriae scitum est.* Tibull. I, 3, 22. *Audeat invito ne quis discedere Amore, Aut sciat egressum se prohibente deo,* (ubi vid. Wunderl.) alibi.] — *medius occurrere*, in medio negotio: sup. v. 348. *Quos inter medius venit furor*, h. l. de eo, qui impeditum affert. — *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. *facies* pro toto corpore et habitu. Cf. v. 658.“ *H.* Sic apud Soph. Philoct. 129. μορφὴν δολοῦν. Thiel. confert Prop. IV, 11, 80. *oscula falle*, i. e. oscula dando falle. Ita imprimis participium *falsus* pro ficto, simulato haud raro legi constat. — 683. *non amplius.* Vid. adnott. ad Ecl. III, 105. — 684. „*notos vultus*, ex more poëtarum, pro vultu proprio.“ *H.* Sic Eleg. ad Liv. v. 181. metaphorice: *Urbs gemit et vultum miserabilis induit unum.* Thiel. praeterea comparat Liv. III, 33, 7. *adeo novum sibi ingenium induerat.* Drakenb. ad Sil. I, 38. et Heins. ad Claud. de Cons. Stil. 121. Ceterum de *faciei* et *vultus* discrimine Burm. conferri iubet Donat. ad Ter. Eun. II, 3, 5. Cic. pr. Cluent. 26, 72. *Recordamini faciem atque illos eius fictos simulatosque vultus.* Quinct. Inst. XI, 3. *Nonne in eadem facie tamen quasi vultus mutandus est*, et infra v. 658. *faciem mutatus et ora.* — 686. „*laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyaei. Sed poëtarum more pro derivato adiectivo *latex Lyaeius*, quod vix usus feret, ponitur.“ *H.* *Lyaeum*

Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.

---

autem Bacchum dici a λύειν (qui curas solvit et dissipat, *der Sorgenbrecher*, vel, ex aliorum sententia minus probabili, qui corpus solvit et enervat), satis notum. Haud raro autem Lyaeus pro ipso vino ponitur, velut Hor. Od. I, 7, 22. Epod. IX, 38. Ovid. Am. II, 11, 49. Prop. III, 3, 43. Sil. III, 370. alibi; et *latex Lyaeus* eadem ratione dictum, qua *ursi Numidae* apud Iuven. IV, 99., *heroes sensus* apud Pers. I, 69. et multa id genus alia. Cf. Ruddim. II. p. 4. et quae ad Ecl. IV, 1., supra ad v. 21. et alibi adnotavimus. — *oscula figere* ex Lucr. IV, 1175. *et foribus miser oscula figit.* „*inspires ignem,* pro accendas, et iungitur etiam nova rei imago: *fallasque veneno,* h. e. per fraudem [clam] venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poëta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae convenienter comminiscitur.“ *H.* De amoris veneno cf. e. g. Sil. VII, 453. *tela blando medicata veneno* et Prop. II, 9, 19. *Si pudor est, alio traiice tela tua* (Amorem adloquitur): *Intactos isto satius tentare veneno.* — 690. „Suaviter pro: formam Ascanii induit. — *gaudens* adiectum, ut alias *laetus.* Vid. v. 696.“ *H.* Mihi potius *gaudens* sic explicandum videtur: sibi ipse placens in persona suscepta et tacito gaudio perfusus, dum meditatur dolum nectendum et amorem sibi per fraudem inflammandum. — 691. „*quietem irrigat* dicitur, ut *somnum infundere,* et vulgatiore ratione, *perfundere somno, irrigare membra quiete:* habet ab antiquioribus poëtis, Lucretio [IV, 909. *somnus per membra quietem Irriget.*] et Furio Antiate ap. Macrob. VI, 1. [*mitemque rigat per pectora somnum*]; qui duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *nocti,* tum *somno* adiuncta; unde ὑγρὸς ὕπνος. („*liquidus* dictus Val. Flacco IV, 16., ubi vid. Wagner.“ *Wr.*) Ex eo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia.“ *H.* „Haec aliena. Constructio vocis *irrigare,* de cuius significatu ad Ge. IV, 115. agitur, est eadem ac verborum *diffundere per, didere per.*“ *W.* Burm. praeter Interpp. ad Val. Fl. IV, 16. conferri iubet adnott. ad Sil. X, 356., ubi *oculis quietem irrorare* legitur. (Cf. Aen. III, 511.) — 692. *fotum gremio,* positum gremio, adiuncta tamen blandientis amoris notione, verboque ab avibus omninoque animalibus, quae pullos fovent, ad homines et deos translato. Cf. infra v. 718. IV, 686. VIII, 388. Claud. I, 144. *Ipsa meo fovi gremio.* Cf. etiam Ecl. III, 4. ibique adnott. — „*amaracus,* sampsuchum vel *maiorana*, quae inter coronarias est. Vid. Plin. XXI, 11, 35. 39. *In Cypro laudatissimum et odoratissimum.* ibid. c. 22, 93.; et ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet.“ *H.* Cf. etiam Dioscor. III, 47. et Billerb. Flor. class. p. 156. — 694. „*complectitur adspirans,* adhalando odores, ἡδύπνους.“ *H.* Etiam Catull. LXII, 7. *suaveolentis amaraci flores* commemorat. — 696. *duce laetus Achate,* nil fere aliud est, quam simplex Achate duce, vel Achatem habens ducem. Vid. ad v. 275.

Quum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit;
Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.

— 697. 698. „*Aulaea* sunt vestes stragulae, *spondae* et toro iniectae. Sic erant *vestes arte laboratae et ostro*, sup. v. 639. Alia sunt aulaea Ge. III, 25." *H.* De epitheto *superbis* cf. adnott. ad II, 504. — *se componere* de eo dicitur, qui ab omnibus conspectus cum gravitate quadam et servato decoro corporis habitu considit vel decumbit (nostrum *sich zurecht setzen.*) Ad apes translatum etiam Ge. IV, 189. legitur. — 698. „*sponda aurea* iungendum, ne *sponda* nude sit posita." *H.* *Aurea* igitur duabus syllabis pronuntiandum, ut alibi *antea, postea, interea* et similia (e. g. apud Lucr. II, 693. *eadem* III, 930. *torreat*, Plaut. Pseud. II, 2, 71. *beatus* etc.) Cf. adnott. ad Ecl. III, 96. VII, 54. supra ad v. 131. coll. cum iis, quae ad Ecl. VII, 7. Ge. II, 200. Aen. I, 2. adscripsimus. *Wr.* haec adnotat: „Eandem synizesin etiam VII, 190. admissam statuunt; et *aureo* atque *aureis* aliquoties bisyllaba sunt apud Virgilium, semper tamen in extremo versu collocata, quae est propria synizeseos sedes; cui tamen etiam in prima sede locum esse, probat Aen. VI, 280. Adde Ge. IV, 243. Aen. VII, 609." — *mediamque locavit*, in triclinio. Medius enim locus, tamquam primus et honorificentissimus, reginae debetur (cf. infra VII, 169.); neque Romanos tantum mores a poëta hic spectari (cf. Plut. Cic. c. 2. Cat. min. 57. Sull. 5. Cic. de Rep. I, 12.), sed etiam apud Africae populos eandem consuetudinem obtinuisse, docet Sallust. Iug. 11, 3. *ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.* — 700. „Postquam Dido consederat, discumbunt locis suis Troiani; instruuntur mensae epulis; tum v. 707. etiam Poeni ad mensas accumbunt. Interea apportantur munera Aeneae v. 709., et Dido a falso Ascanio amore Aeneae accenditur. — *strato ostro*, super toro purpurea veste, stragula tecto. Cf. v. 639." *H.* Ceterum cum Iahn. et Wr. punctum, vulgo post locavit positum, in semicolon mutavimus, ut sententiae ita cohaereant: *Quum venit - -, Iam* (etiam) *pater Aeneas* etc. — 701. 702. „*Post discubitum* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat; vid. Od. IV, 52. sq. VII, 172.) aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα levia ac mollia (vid. Not. ad Ge. IV, 377. *tonsisque ferunt mantelia villis*); simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, ut Od. I, 147. et al.; quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180. 181." *H.* Plures Codd. melioris notae inverso verborum ordine *Dant manibus famuli lymphas*, quos Iahn. secutus est. Nos cum *Wr.* vulgarem ordinem servavimus, qui haec adnotat: „Memorabilis est lectio *famulae* a Fogginio exhibita, ab Heinsio non commemorata. Et apud Homerum tum κήρυκες, Od. I, 147., tum δμωαί, Od. I, 136. VII, 172., aquam ad manus lavandas ministrant. Apud Romanos quae consuetudo obtinuerit, non pro certo affirmaverim; servos tamen aquam ad hunc usum ministrare video apud Petron. c. 31. Atque ea lectio, nisi e v. 703. orta videri possit, respicienda foret; facillime enim in hac compositione *famulae lymphas* sonus proximae syllabae decipere potuit librarios; vid. ad v. 104. Sed etsi Codd. praestantissimi auctores sunt, ut, nihil reveriti τὸ κακόφωνον, in quo fortasse

Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
Cura penum struere et flammis adolere Penatis:

---

causa traiectionis latet, *famuli lymphas*, hoc ordine, scribamus, quod fecit Iahnius, tamen non quo Prisciano [qui profert h. l. de fig. numer. c. 1. p. 1346.] tantum tribuam, sed quia is, quem Heins., Burm., H. servarunt, naturalis verborum ordo videtur, nolui eum mutare. — *que — que*, i. e. alii — alii; vid. Qu. Virg. XXXIV, 1. [ubi conferuntur Ecl. I, 65. VI, 616. X, 130., ad quos ll. vid. adnott.] Sic apparet, non esse, quod cuipiam videri possit, perversum sententiarum ordinem." — *Cererem*, panem. Vid. ad Ecl. V, 69. — *Expediunt*, proferunt, ministrant. Cf. infra IV, 592. Caes. B. G. VII, 18. Liv. XXIV, 26, 10. Ovid. A. A. I, 422. cett. imprimisque Varr. R. R. II, 10, 6. *cibaria expedire pastoribus*. — *mantelia* (vid. H. supra) *tonsis villis*, lanea quidem, non tamen villosa et crassa, sed attonsa, ideoque levia et mollia. — 703. 704. „In interiore aedium parte erant feminae, quae panem canistris struerent, ut circumferretur et distribueretur convivis: quod vs. 701. *Cererem canistris expediunt.* Apud Gellium IV, 1. *struere penum* est instruere et adornare edulia ac cibos." *H.* — „*longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse poëta putatur Od. VII, 103. sq. de Alcinoi regia, cuius convivium expressit in sqq. ex Od. VIII, 57. sq.) Ceterum *longam penum* a Virgilio dictum, Charisius Inst. I. [p. 57. Putsch.] auctor est. Duplex scriptura iam Gellii aetate circumlata est (vid. l. l.) *longam penum* expressit etiam Ausonius [Idyll. 3, 28. *Cui non longa penus, huic quoque prompta fames.*] Retinuit tamen Heins. *ordine longo* praeclare, propter Codd. consensum et Nonii Marc. [s. v. *adolere*] Eugraphiique [ad Ter. Eun. II, 3, 18.] auctoritatem. Adde etiam poëticam rationem, quod *ordine longo* gravius ac dignius dictum." Haec *H.*; sed probabilius *Wr.*: „Verba Gellii haec sunt: „„„Meministi enim, credo, quaeri solitum, quid Virgilius dixerit *penum instruere* vel *longum* vel *longo ordine*. Utrumque enim profecto scis legi solitum."" Qui locus non dubitare nos sinit, quin Gellii aetate in multis codd. Virgilii altera illa lectio *longam* reperta sit. Quae res multum valere ad infringendam etiam optimorum Mss. fidem videri possit; nam quum in nullo iam codice *longam* exstet, non immerito quis suspicetur, unius tantum familiae superesse codices. Sed eadem causa, quae antiquissimos libros, facile etiam recentiores corrumpere hic potuit. Vix enim licet dubitare, quin genuinum sit *longam*. Neque enim ulla potest causa cogitari, quare quis *longo* mutaverit in *longam*; contra proclive fuit, *longam* in *longo* convertere; primum, quod ita solent librarii adiectiva ad genus et numerum proximi substantivi accommodare; vid. Qu. Virg. IX, 1.; tum eosdem fallere potuit familiaris Virgilio locutio *ordine longo*; cf. v. 395. II, 766. VI, 482. 754. VIII, 722. XI, 144., quibus ipsis locis Heins. ad vulgatam defendendam abutitur; similium autem dictionum recordatio fecunda vitiorum parens; vid. ad Ge. IV, 4. [Fortasse etiam hic vel ille librarius imperitior haesit in feminino vocabuli genere.] Nunc video, *longam* legi etiam in Palat., quod non erat praetereundum Heynio. Iam *ordine*, uti Serv. praecipit, cum verbo *struere* iungendum, i. e. certa quadam ratione, uti debet fieri, bene et recte; *recte* et *ordine* iungitur apud Cic. Verr. V, 84. Liv. XXXIII, 12. et alias; vid. etiam Parei Lex. Plaut. s. v. *Ordine*. *Longa* autem *penus* est: per longam seriem disposita." Quae quum omnia verissima videantur, nos in recipienda lectione *longam* Wagnerum sine ulla dubitatione secuti sumus. — *Cura penum struere.* Hic non infinitivum pro gerundio positum, sed *penum struere* nominativum subiecti, *cura* vero nominativum praedicati esse, quemadmodum ap. Tac. Ann. XIV, 14. *Vetus Neroni cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus studium cithara ludicrum in*

Centum aliae totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes

---

modum canere (*Fahren — war eine Liebhaberei von ihm, Citherspiel seine Lieblingsbeschäftigung*), vix est quod admoneam. Cf. quae de hac constructione ad Ge. I, 305. (et II, 73.) adnotavimus. — „*et flammis adolere Penates*, h. e. flammas in Penatibus; *Penates* autem dicti aut pro foco, aut pro penetrali, sive omnino pro domo; VII, 71. *castis adolet dum altaria taedis* pro taedas in altari, ut alibi *adolere focos*, *aras*, et alia; et Ge. IV, 379. *adolescunt arae ignibus*, ardent ignes in aris. [Adde Lucr. IV, 1233. *Conspergunt aras adolentque altaria donis*.] Statius totum h. l. expressit Theb. I, 512. sqq., ubi - - *adolere focos epulasque recentes Instaurare iubet*. — *Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 278., qui locus ex nostro est adumbratus. [*Altaria* et *aras adolere* legitur etiam ap. Tac. Hist. II, 3. et Ann. XIV, 30.] De voce *adolere* explicanda vid. Not. ad Ecl. VIII, 65. [et ad Ge. IV, 379.]" *H.* Ceterum hic non de solis dapibus coquendis, sed etiam de sacris faciendis cogitandum videtur; nam flammis in foco incensis coluntur Penates, (quos a *penu* nomen duxisse veteres existimarunt Cicerone teste de N. D. II, 27, 68.) Schirach. p. 320. de solis sacrificiis h. l. intelligit. — 705. 706. „Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum, *pares aetate*, intell. iuvenes, pueros, ex more. Val. Fl. II, 653., loco hinc expresso: *centumque pares primaeva ministri Corpora*. Cibus apud Homer. statim ab initio apponitur; vina in poculis circumferuntur a pueris; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; ut et hic infra v. 723." *H.* — *onerent — ponant* pro vulg. *onerant — ponunt* (quod tantum Rom., Parrhas., Brunckii liber, duo Goth., duo Paris. et Sangall. tuentur) cum *Wr.* restitui, qui haec adnotat: „Tota haec res pendet e codd. auctoritate. - - Coniunctivos Heinsius, quum nullam commemoret lectionis diversitatem ipseque *onerent* et *ponant* ediderit, in suis codd. omnibus invenisse putandus est; et ita Medic. ap. Fogg., plerique Pariss., Lips. uterque et emendatissima Ald. 3.; *onerent* et *ponant* etiam in Servianis legitur, *onerent — ponent* Alb. Quae quum ita sint, coniunctivos e magno optimorum codd. consensu Virgilio restituendos esse intelligitur. Sed ratio huius structurae ut appareret, tollendum erat v. 704. punctum; iam videbis harum sententiarum compagem: Quinquagintae famulae intus sunt, quibus cura struere, i. e. quibus cura demandata est ut struant; centum aliae sunt et totidem famuli, qui onerent ac ponant, i. e. quibus haec cura iniuncta est, ut onerent ac ponant. Ex hac igitur dictione *quibus cura est* explicanda coniunctivi ratio." Equidem vel si non praecederent verba *quibus cura penum struere*, tamen in coniunctivo minime haererem; quidni enim poëtae constructionem ita variare licuerit, ut antea de re, quae vere est, historice per indicativum locutus (*Dant*, - - *Expediunt* - -) iam sic pergeret: Praeterea centum aliae totidemque ministri adsunt, ut onerent et ponant, consilio Didonis, quae famulas et ministros instituerat, spectato? Quare non video, qui Iahn. ad V, 347. contendere potuerit, indicativum, quem optimorum Codd. lectionem esse falso opinatur, etiam v. 704. defendi, in quo *est* subaudiendum sit. Disputatio autem de duplici constructione formulae *sunt qui* cum indicativo et coniunctivo ab hoc loco prorsus aliena. — 707. *per limina laeta Convenere*, i. e. in domum. *Laeta* autem sunt *limina*, quia convivium paratur, in quo omnia sunt laeta et hilaria; quae laetitia propterea ad ipsum coenaculum s. triclinium transfertur. Ceterum cf. supra adnott. ad

Convenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
Flagrantisque dei vultus simulataque verba
Pallamque et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti devota futurae,
Expleri mentem nequit ardescitque tuendo
Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret, et interdum gremio fovet; inscia Dido,

---

v. 441. et 591. — 708. *tori picti*, pulvinaria vestibus stragulis, quae acu pictae sunt, tecta. Cf. IV, 206. „Participium *iussi discumbere* vide an cum verbo *mirantur* melius iungatur.“ *W.* Sed rectius *Wr.*: „*Convenere, iussi* i. q. *Convenere* et *iussi sunt*. Cf. Qu. Virg. XXIX, 5.“ Vid. adnott. ad v. 69. — 710. „*Flagrantes dei vultus*. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris; saepe apud Ovidium *igne, ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum*. — 711. *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex v. 649. Totum hunc versum post superiorem abesse aequo animo ferrem.“ *H.* „Tale Heynii iudicium saepe in Virgilio deprehendimus, quo nihil aliud egit, nisi quod iam librarii in codd. nonnullis fecerunt, qui eodem modo multos versus, quos salvo sensu abesse posse putabant, delerunt. Vid. not. ad VIII, 677. Cf. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 83.“ *Iahn.* „Potest hic versus e v. 648. sq. conflatus videri; sed solet ita, quae modo in universum commemoravit, deinde per singulas partes persequi Virgilius. Sentio autem, ordinem, quo haec ponuntur, maxime displicuisse Heynio. At vide, quam scite rem ita instituerit poëta, ut ad Cupidinem potissimum, quippe cuius praecipuae hic partes, adtendere lectores velit.“ *Wr.* Mihi quoque de huius versus αὐθεντία minime dubitandum videtur. — 712—714. „*infelix Phoenissa, pesti devota futurae*, pro: amori exitiabili destinata, eo amore iam contacta. (Add. IV, 90. *peste teneri*, amore pestifero, exitioso. *W.*) [*Pestis* pro pernicie etiam V, 699. X, 55. et saepius legitur.] Vis poëtica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* illa, et quod *tuendo* pro intuendo dicitur. [Cf. cum h. l. Val. Fl. VII, 121. *Visu fruitur -- Implerique nequit*, et Stat. Theb. VIII, 650. *illam unam - - Adspicit et vultu non exsatiatur amato.*] *Movetur* plus quam *delectatur, tenetur.*“ *H.* Verborum ordinem, quem nos cum H. et Wr. secuti sumus, Brunck. ex optimis plurimisque Codd. et Charisio Inst. II. p. 191. P. pro vulg. *puero pariter* restituit. Wr. comparat Ge. I, 455. Aen. II, 729. IX, 559. — 716. „Ruit primum puer in amplexum patris, inde ad reginam procedit. Desiderium patris ex absentia dixit *amorem magnum*, quem explevit, satiavit amplexu.“ *H.* — *implevit genitoris amorem*, satisfecit amori et blanditiis paternis, passus est usque ad finem omnes patris blanditias. Similiter *implere* pro satisfacere vel explere legitur e. g. ap. Plin. Epist. X, 56. *partes officii implere*, Ovid. Am. III, 1, 30. *leges implere*, alibi. *Burm.* h. l. male intelligens de amore pueri erga patrem, hanc interpretationem proponit: „erga patrem amorem ostendit omnibus numeris ita perfectum, ut crederent videntes, esse verum filii affectum.“ — *falsus genitor*, i. e. qui fallebatur, qui putabat, verum esse Ascanium. Cf. Burm. ad Ovid. Heroid. II, 37. — 717. *Haec* opponitur antecedenti *Aeneae*. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 16. — 718. „*Haeret* in puero — *gremio fovet*,

Insideat quantus miserae deus. At memor ille
Matris Acidaliae paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et vivo tentat praevertere amore

---

tenet, noli ex nostro sedendi more aestimare; nam Iulus iam tum pubes fuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbentium situs animo repraesentandus est; ex quo Iulus applicare se gremio reginae potuit. Cf. IV, 84." Haec *H.*; sed recte *Wr.*: „*gremio fovet* proprie dictum esse, probat verbum *insideat*; nec video, cur ad sensum improprium detorqueamus. Servius: „„s u s t i n e t, ut supra v. 692. *fotum gremio.* Et cf. Hom. Il. XXI, 506. ab ipso H. ad IV, 84. laud." Cf. etiam infra V, 31. et VI, 233. Poëta, veram Ascanii, minimum quatuordecim annos nati, aetatem non curans, hic, ut alibi, veritatem poëticae inventioni postponit. Ceterum *gremio fovet* eadem ratione dictum, qua VIII, 388. *amplexu fovere* et similia. Cf. supra ad v. 692. — „In edit. Heyniana minore nulla est interpunctio inter *fovet* et *inscia*, quo fit, ut vis praeclari epiphonematis pereat." *Wr.* — 719. ***I n s i d e a t*** cum *Wr.* restituimus, qui haec adnotat: „*insidat* pauciores libri cum Paris. 3. et 8.; item Medic. apud Foggin., quod si in ipso est codice, mireris, si Heinsium, singulos h. l. codd., qui lectioni huic patrocinantur, recensentem, effugerit, praesertim quum verbo *sidere* mirifice faveat. Plures numero, nec prae illis spernendi codd., in quibus Rom. et Palat., praebent *insideat*; utramque lectionem novit Servius. Quid sit illud, quod in verbo *insidat* Fabric., Heins. et H. deprehendisse sibi visi sunt ἀρχαϊκόν, fateor me non perspicere. Verba *insidēre* et *insidĕre* quum certo discrimine disiuncta sint, ubique videndum erit, utrum cuique sententiae aptius sit. Iam verbum *insidēre* quietem, *insidĕre* motum indicat; hoc alienum ab h. l.; neque enim ipse advolat in gremium Didonis, sed, quod ex praecedentibus intelligitur, i n s i d e t gremio Didonis ab ipsa impositus. Sensisse hoc videtur Gesnerus, in Thes. L. L. hanc proponens explicationem „„*insidat*, i. e. *in illam paulatim descendat imasque medullas occupet.*"" At ne hoc quidem procedit; nam ea sententia proximis demum versibus conclusa est. Quae quum ita sint, non dubitavi *insideat* revocare. Altera lectio inde orta videtur, quod mendose scriptum fuerat *insidiat*, quod ipsum vix dubium est quin scholii, quod legitur in Servio Danielis, auctori, *insidias faciat* interpretanti, obversatum fuerit." Mihi, in summa rei Wagnero adsentienti, non tam illud premendum videtur, quod non ipse Ascanius in gremio Didonis considit, sed ab ea impositus insidet; quam quod praecedunt verba *gremio f o v e t*, quibus non nisi *insideat* respondet, quum, qui fovetur gremio, ut iam consederit necesse sit. Longe alia res esset, si antea scriptum legeremus: *in gremium sibi imponit*; tum sine cunctatione praeferrem lectionem *insidat*. — ***m i s e r a e*** longe significantius quam simplex *sibi*. — „***A c i d a l i a***, Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno, Boeotiae civitate, in quo se Gratiae lavant, quas Veneri constat esse sacratas. *Serv.*" *H.* Huius fontis praeter Servium nemo mentionem facit; neque hoc adiectivum praeter h. l., Mart. VI, 13, 5. (ubi *nodus Acidalius* i. q. zona Veneris) et IX, 14, 3. (ubi *arundo Acidalia*, ad illum fontem crescens, commemoratur) usquam legi videtur. — „***a b o l e r e S y c h a e u m***, h. e. Sychaei memoriam, desiderium, amorem." *H.* Plenius Val. Max. VIII, 14: *abolere memoriam hominis*, ut ap. Tac. Hist. I, 84. *foedissimae noctis abolere memoriam* et similia. — „***p r a e v e r t e r e*** exquisite pro simplici: occupare amore. Nam quod occupamus, in eo simul praevertimus alios, ne occupent." *H.* „Servius: „„*Praevertere*, praeoccupare: propter Iunonem sine dubio."" Hoc

Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae,
Crateras magnos statuunt et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

sequitur *W.* [„antequam a Iunone capiantur, impellere."] Sed ipse sententiarum nexus suadet, ut haec ita capiamus: tentat amore Aeneae Didônem ante incendere, quam prioris mariti memoria refricetur. *Vivus* autem hic amor veteri illi et intermortuo opponitur." *Wr.* — „*amore vivo*, ut *flamma viva*; opp. *resides animi*, animus ad amandum iners et qui desuevit amare." *H.* — Schirach. p. 332. s. v. *animus* haec scripsit: „*resides animos*, i. e. animum erga mortuum maritum Sychaeum, qui iam resedit, amorem propemodum exstinctum, languentem; addit *desuetaque corda*, quae desuescere paene inceperant amare." Cf. etiam Aen. VI, 814. ibique adnott. — 723. „Epulis peractis fit libatio, delectat cantus citharoedi, seruntur sermones; Aeneas exoratur, ut fata sua exponat. *Postquam prima quies epulis*, h. e. quum primum epulandi finis est factus. [Wr. confert Liv. XXI, 5, 9. *Quum prima quies silentiumque ab hostibus fuit.*] Nam *libatio* ad finem coenae fiebat, vid. ad v. 705. VIII, 184. et 273. 279. 280. Cf. sup. ad v. 216." *H.* — *mensas* non totas intellige cum ipsis fulcris et pedibus, quibus etiam ad pocula collocanda opus erat, sed tabulas, in quibus cibi appositi fuerant, quas cum novo quoqûe cibo mutatas esse constat, quare etiam singula fercula *mensae* vocabantur. His mensis remotis epulas secuta est compotatio cum libatione. — 724. „Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσιν, (quod quidem hic aliter v. 729.) Il. I, 469. 470. Meminisse autem necesse ést ex Homero, statui ad coenam maiora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per praeconem ad singulos convivas accedentem, v. c. Od. VIII., in Alcinoi convivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivae in soliis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant*, quo sensu a poëta dictum sit, dubitari potest. Si ad Homeri locum, unde reliqua petita sunt, respiciendum est, tum, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum est, aliter quam de impletis usque ad ora poculis intelligi nequit. Sic Iliad. VIII, 232., ubi de copia cibi potusque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. *Vina* tum dicta sunt pro poculis, quorum oram ambit, στέφει, vinum largiter infusum. Alia interpretatio est minus recondita, ut pocula sint coronata, sertis impositis. De his corollis cogitare heroici temporis mos non patitur, cf. Athen. I, 15. De sequiore vero aevo non dubitatur, ut Ge. II, 528. *Socii cratera coronant.* Hoc si tenemus, dicendum, Maronem maluisse morem sui temporis inferre, quam antiquum retinere; quod manifesto fecit lib. III, 525. *Tum pater Anchises magnum cratera corona Induit, implevitque mero.* Cf. Hotting. Mus. Turic. T. I." *H.* „Unice vera est posterior interpretatio. Nam *vina coronare* pro crateras vini corollis cingere ad intelligendum est pronum et rectum, at *vina coronare* pro crateras vino ad oras usque implere nemo dicere potuit; nec favent verba Homerica κρητῆρας ἐπιστέφεσθαι οἴνοιο. Vid. et Vossium ad Ge. l. l." *W.* Eadem est Schirachii sententia, qui p. 366. sqq. imprimis contra Virum doct. disputat, qui in libro *Neue Bibl. d. schönen Wissensch.* Vol. VII. Fasc. I. p. 83. priorem interpretationem defendere conatus est. Nec minus Buttmann. in Lexilogo I. p. 99. et Nitzsch. ad Hom. Odyss. I, 149. Virgilium, Homeri verba non recte intelligentem, vere crateres corollis ornatos significare voluisse existimant. Cf. etiam Aen. VII, 146., ubi hic versus uno tantum vocabulo mutato iteratur. — 725. „Com-

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti; tum facta silentia tectis:
Iuppiter — hospitibus nam te dare iura loquuntur —,

---

parant illud Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα, Odyss. I, 365. et alibi repetitum." *H.* — *Fit strepitus*, nam vina linguas solvunt animosque bibentium exhilarant. *Burm.* haec adnotat: „Post menses secundas allatas et vina strepitus ille ibat, ut fere fieri solet: initio enim convivii silentium, quod amor edendi facit, qui ubi compressus, sermonibus et clamoribus omnia resonare incipiunt. Vide ad Petron. c. 39. Valesius ad Amm. Marc. XVI, 8. hunc clamorem exortum ad illata lumina vult, et hysteron proteron esse, quum postea v. 730. silentia facta dicat. Sed ea silentia facta Didone verba faciente et libante, quum strepitus ille prior paullulum conticescebat." — *vocem volutant*, ampli coenaculi respectu habito. Prosaice dicendum erat: vox, i. e. clamor, se volutat per atria. Ceterum cf. infra V, 149. *vocem volutant litora*, et X, 98. *flamina - - fremunt silvis et caeca volutant Murmura.* — 726. „Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poëta. Observa et hic summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos* et *funalia*. Cf. Odyss. VII, 100. sqq. de regia Alcinoi." *H.* Maro imitatus videtur Lucr. V, 296. *pendentes lychnei claraeque coruscis Fulguribus - - tedae.* — *laquearibus aureis. Laquear* s. *laqueare* (i. e. res laqueorum similis) significat ornamenta cava et depressa in contignationibus, interstitia trabium anaglyphis et picturis ornata (*Täfelwerk mit Zierrathen.*) Laquear singul. numero usurpatum praeter Culicis v. 62. vix unquam invenitur; *laquearia* autem saepius commemorantur, v. c. Plin. H. N. XXXIII, 3, 18. *Laquearia, quae nunc et in privatis domibus auro teguntur.* Idem significant *tecta laqueata* apud Cic. Legg. II, 1, 2. Tusc. I, 35, 85. Verr. I, 51. in. Hor. Od. II, 16, 11. alibi, et *lacunar*, (lacunarum simile quid,) apud eosdem Tusc. V, 21, 62. et Od. II, 18, 2. itemque ap. Vitruv. VII, 7. Cf. etiam Markland. ad Stat. Silv. IV, 2, 31., qui utramque vocem eiusdem originis esse censet, ut a *lacu* — *lacunar* et inde *lacunarium*, *lacuarium*, *laquearium* formatum sit. — De synaeresi *aureis* vid. supra ad v. 698. — 727. *funalia*, funiculi cera illiti. Vid. Hor. Od. III, 26, 6. Sil. VI, 667. Cic. de Sen. 13, 44. *Cereus funalis* ap. Val. Max. III, 6, 4. legitur. — *vincunt.* Cf. Stat. Theb. I, 520. *Ast alii tenebras et opacam vincere noctem Aggressi, tendunt auratis vincula lychnis.* — 728—730. „Hinc sua duxit Statius Theb. I, 539. sqq." *H. Hic*, i. e. tum, de tempore; ut Ge. IV, 264. Aen. II, 122. 199. 386. 533. 699. 735. 743. III, 369. 453. IV, 648. et permultis aliis locis, quos collegit Wagn. Qu. Virg. XXIII, 2, b. — *omnes a Belo* sc. orti, originem ducentes. Vid. supra ad v. 160. et ad Ge. II, 243. — „*soliti*, sc. mero implere, h. e. qua usi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducere solebant Graeci. Vid. Apollodor. II, 1. Serv. supra ad v. 642. et Salmasii Exerc. Plin. p. 402. Ex nostro Silius I, 87. sq." *H.* — *facta silentia.* Vid. supra Burmanni adnot. Wr. comparat Val. Fl. II, 347. sq. *sacris dum vincitur extis Prima fames, circum patera it Bacchus, et omnis Aula silet.* — 731—735. „Preces inter libandum ad Iovem ξένιον, hospitalem factae." *H.* — *Iuppiter - nam* etc. Vid. supra ad v. 65. — *H.*, coll. Ernest. ad Hom. Od. XII, 230., illud *nam*, causam interponens, iam Homericum esse docet. — *loquuntur* paullo insolentius pro dicunt, ferunt. — „*ho-*

Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno.
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore;

---

spitibus te dare iura, praeesse, sub tutela eos habere; non aliter usus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter est imperare. Dicerem esse *qui hospitibus illatas iniurias ulcisceris;* sed, an *dare iura* pro ius reddere, ulcisci, dicatur, dubito). — Expressa autem illa Homerica Odyss. VII, 179. sqq. Adde Odyss. XIII, 50. sqq. et plur. alia loca." *H.* „Quum nocte res agatur, argutantur nonnulli in vocabulo *diem,* quasi dictum pro *tempore* noctis. Loquitur aperte Dido nostro more, et intelligendus est dies, cui noctis illa pars, qua coenatum, adnumerabatur. Caes. B. G. IV, 29. *Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, quae dies maritimos aestus maximos in oceano efficere consuevit.*" *W.* Cf. Burm. ad h. l., qui conferri iubet Donat. ad Ter. Andr. I, 2, 25. et Interpp. ad Ovid. Fast. V, 442. et Frontin. I, 5, 19. — 733. *esse velis. Velle* verbum sollemne esse de diis admonet Thiel., comparans formulam illam *cum diis volentibus* (Cat. R. R. c. 141. et Cic. Off. I, 12, 6.) et Livii plures locos (I, 16, 3. VII, 26, 4. XXIV, 21, 10. XXXIX, 16, 11.) ubi *volens* et *propitius* coniunctum de diis usurpatur. — *huius* cum vi repetitum pro *eius,* quod languidius esset. — *minores,* nepotes. Cf. supra ad v. 532. adnott. — 734. *Adsit. Adesse* verbum proprium de diis, qui vocantur, ut praesentes vel auxilium ferant, vel festum aliquod concelebrent. Cf. Ge. I, 18. Aen. IV, 578. Tibull. I, 1, 37. 5, 21. 7, 49. Ovid. Met. III, 613. multique alii loci. — „*Bacchus laetitiae dator;* Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Iuno,* propitia, χρηστή, ἀγαθή. [Cf. adnott. ad Ecl. V, 61.; quo loco collato *Wr.* recte iubet coniungi *bona adsit.* Vid. supra ad v. 61.] Invocatur autem hic, ut patrium Tyriorum numen. De Baccho [qui cur invocetur, ex verbis additis, *laetitiae dator*, facile est intellectu] vid. IV, 58. — *coetum,* convivium; et *celebrare* pro interesse." *H.* Cf. Cic. Att. I, 19, 9. *conventus celebrare.* id. Verr. I, 26, 66. *convivium celebrare sermone et laetitia* cett. — 736—740. „*Laticum,* laticis, *honorem,* h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. (*Et latices* absolute de vino apud Val. Flacc. I, 666. *Hac* (patera) *pelago libat latices. W.*) [Cf. etiam infra IV, 207. *In mensam libare* redit infra VIII, 279. Cf. etiam Macrob. Sat. III, 2. et 11. Imitantur h. l. Sil. VII, 748. *In mensam — sacrum libavit honorem.* id. XI, 303. *Bacchi de more liquorem Irrorat mensis,* et Prudent. Psychom. 369. *In mensam cyathis stillantibus,* quos Heins. ad h. l. laudat. *Mensam* autem *secundam* intelligendam esse, docet v. 723. cum Geo. II, 101. collatus.] — *libato,* h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit vel tradi iubet poculum, unde primo loco gustaverat regina, ut et ille libatione facta biberet; quod is laetus lubensque facit," *H.* Wakef. ex uno Cod. Hamb. edidit *libatum,* quem miror Iahnium secutum esse; Both. autem recepit Heinsii coniecturam, minus etiam ferendam, *libatos.* Recte enim *Wr.:* „Num igitur *libatum vinum* non quod libatum est, sed unde libatum, Latine dici putabimus? Vide, si tanti est, de usu Participii absoluti Ruddim. Inst. Gr. Vol. II. p. 297." Adde Ramsh. §. 171. III, 3. Beneckium ad Iustin. XXXII, 1, 9. et quos Kritz. laudat ad Sall. Cat. 41, 5. Zumpt. §. 647. Oudend. ad Caes. B. G. VII, 52, 2. Drakenb. ad Liv. I, 41, 6. et XXVIII, 36, 12. Walch. Emendatt. Livv. p. 207. — *summo*

Tum Bitiae dedit increpitans. Ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.

---

tenus adtigit ore, primis labiis degustavit, ut decet feminam, imprimis ex antiquorum sentiendi ratione. — „προὔπινεν illa et *dedit,* propinavit, iterum repletum praeberi iussit, *increpitans,* simpl. adhortans, invitans, ut et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poëtae persona talis sarcasmus; ut nec illud ex poëtae mente fit, quod Didus verecundiam in bibendo, Bitiae aviditatem, praedicant. Aliena haec a loco et consilio poëtae omnia. Recedit a more nostro res etiam in eo, quod non Aeneae hospiti a regina praebetur poculum; nam in honorem eius adventus diis libatur. — *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. [Vid. infra IX, 672. 703. XI, 396. et Drakenb. ad Sil. II, 409. et 733.] — 739. *pleno auro se proluit,* poculum vini plenum hausit, quod tantum labris attigerat Dido; *proluere se,* gulam, dictum puta, ut *vino perfundi, madere, tingui,* de ebriis; quae omnia notiora sunt. *Multa prolutus vappa* etiam Hor. Serm. I, 5, 16." *H.* Wr. aptissime confert Copae v. 29. *Aestivo recubans te prolue vitro.* Adde Hor. Sat. II, 4, 27. *praecordia mulso prolueris melius,* et Pers. Prol. 1. *fonte labra prolui caballino;* de *auro* autem pro poculo aureo Stat. Theb. IV, 187. *vacuantque profundo Aurum immane mero,* et Burm. ad Val. Fl. I, 148. coll. adnot. nostra ad v. 593. huius libri. — 740. „Ad Homeri imitationem, imprimis Od. VIII, 62. sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conviviis, quae fere cum re divina erant coniuncta, aderat. Cf. Quintil. I, 10, 10. — *crinitus:* proprius is citharoedorum habitus, comam alere; fortasse Apollinis exemplo. [In Ennii certe fragm. ap. Cic. Acad. pr. I, 28, 89. *crinitus Apollo* commemoratur.] Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat,* canit cithara, [alia significatione, quam qua legitur hoc voc. Aen. VI, 171. 418. et alibi] ea, *quae docuit,* cecinerat prior, Atlas. Sic poëtis *sonare,* [vid. adnott. ad Ecl. V, 64.] et *docere,* διδάσκειν." *H.* [Pro *quae* plures Codd., in quibus Medic. et Rom., *quem,* quod a Wakef. defensum Silv. crit. IV. p. 36. et in contextum receptum, etiam Iahn. edidit, et recte quidem, si quid video. Nam nova, quae incipit versu sequ., sententia de argumentis carminum mira ratione adiuncta videri debet, si iam antea argumenti vel uno verbo mentio facta est. Quod autem Wagn., vulgatam retinens, opponit, illa verba *Iopas cithara personat* flagitare accusativum obiecti *ea, quae docuit,* hoc iusta causa destitutum videtur. Quidni enim poëtae *personandi* vocem absolute usurpare licuerit? quam simili certe ratione usurpatam videmus ap. Tac. Ann. XVI, 4. *plebs personabat certis modis plausuque composito.* Quare optimorum Codd. auctoritatem non negligendam duximus. Ceterum de verbo *personandi* Burm. sua ad Val. Fl. V, 691. et Phaedr. III, 16. conferri iubet.] Quod Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicuius poëtae Graeci redolet, uti illud, quod Ecl. VI. Silenus physica docet. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphaera inventa. Cf. Intpp. Ovid. Met. IV, 631. etc. Obss. ad Apollod. p. 271. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in prooem.; quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Quum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus inducendus esset a poëta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae cecinit, ei arcessivit. *maximus Atlas:* simpl. pro magnus, ut *maxima Iuno.* Iterum Aen. VIII, 136. *maximus Atlas, — aetherios humero qui sustinet*

Hic canit errantem lunam solisque labores;
Unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes;
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones;
Quid tantum oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,

---

orbes." *H.* — 742—746. „Praeclare et hoc ad rationes antiquissimorum temporum, quibus omnis philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est." *H.* „*Hic* pro *is* h. l. positum putat H. [et cum eo Iahn.]; non satis recte; per demonstrativum Iopas distinguitur a ceteris, quos ante commemoravit poëta." Haec *Wr.* Qu. Virg. XVII. p. 455. Cf. supra ad v. 680. adnott. Bothius, coll. v. 321., coni. *Ac canit*, qua coniectura parum numerosa facile supersedemus. — „*errantem lunam* pro *lunae errores* seu cursus. *solis labores*, defectus eorumque causas. Cf. Ge. II, 478." *H.* — *ignes*, quum *imber* addatur, et de rebus coelestibus in seqq. sermo sit, de fulminibus intelligendum. — 744. De *Arcturo* vid. adnott. ad Ge. I, 204. de *Hyadibus* ad Ge. I, 138. — „*gemini Triones* sunt Helice et Cynosura, Ursa maior et minor, *teriones*, h. e. boves, dictae (vid. ad Ge. III, 381.), quia ab antiquis hominibus sub boum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur; unde iisdem, et interdum maiori Ursae soli, (ut Od. V, 273.), tributum nomen ἅμαξα, *plaustrum;* hinc *Bootes*, qui, Ursarum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Usus etiam tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum*, Ursa maiore, stellae clarissimae (cf. Cic. N. D. II, 41.) *septentriones* appellarentur. De signis his vid. Eratost. I, 2. 8. 14. Idem versus III, 516. — 745. 746. Cur dierum spatia decrescant, et rursus increscant per diversas anni vices. Cf. Ge. II, 481. 482. [ubi eosdem duo versus legimus.] — 747. Vulgare est: *ingeminare plausum;* tum *ingeminare* absolute dicitur: *ingeminat clamor, ingeminat plausus* sc. se. Denique et is, qui plausum, edit *ingeminat plausu.*" *H.* „Insolitus est usus verbi *ingeminare* pro se ingeminare, de personis usurpati. *plausu* quidem pro plaudentes ferri potest." *W.* Pauci quidam Codd. *plausum* vel *plausus* ex vulgari dicendi ratione. Cf. Ge. I, 411. *ingeminare voces.* Aen. V, 457. *ing. ictus.* ibid. 434. *ing. vulnera* etc.) Sed iure Heins. (qui sine iusto discrimine omnes fere locos comparat, ubi voc. *ingeminandi* apud Virgil. legitur) revocavit optimorum et plurimorum Codd. lectionem *plausu*, quae defenditur simillimo loco Aen. IX, 811. *ingeminant hastis*, pro: hastis ingeminant ictus. — 748. De usu particularum *nec non* cf. Hand. Tursell. III. p. 234. — „*Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum: *sermone terere noctem.* — *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens." *H.* — 750. Habemus hic pulchrum Epanalepseos exemplum, quum idem vocabulum et incipiat et finiat versum. Thiel. comparat infra XII, 29. *victus amore tuo, cognato sanguine victus.* Prop. II, 1, 12. *Huius ero victus, mortuus huius ero*, et conferri iubet Ianium A. P. p. 419. — *super Priamo.* Cf. adnott. ad Ge. IV, 559. et supra ad v. 29. — 751. *Aurorae filius*, Memnon. Vid. supra ad v. 489. „Memnonis *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent prae-

Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
Immo age et a prima dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum casusque tuorum
Erroresque tuos; nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

---

cipui. - - Itaque nisi poëta fabulam parum nunc notam secutus est, nec commentitium est, quod in Servianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Troiano more diversum, referendum est. Cf. Dictyn. IV, 4. et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, ut sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans — porro super Memnone et Diomede et Achille.* - - Sed ut huic rationi non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489. *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis eius innuere videntur, et quod v. 752. subiecti *Diomedis equi* similiter certa aliqua ratione sunt dicti, etsi nec, illi quidnam praecipui habuerint, dicere in promtu est." Haec *H.* in Excurs. XXVI. ad h. l. — *Diomedis* autem *equi* non diversi videntur ab Rhesi equis iam supra v. 472. commemoratis, quos Diomedes abduxerat, et qui propterea facile ipsius Diomedis dici poterant. Quod enim H. in eodem Exc. obiicit, etiam aliis equis, Aeneae abductis, superbiisse Diomeden in ludis funebribus Patrocli (Il. XXIII, 290. sq.), hoc nihil valet, quum Rhesi equi et per se longe celebriores et iam in antecedentibus commemorati sint. Cave igitur, ne de altero illo Diomede, Bistonum rege, cogites, qui quatuor equos suos interfectorum hospitum carne saginavit. — 753. „*A prima origine*, excidium Troiae a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. [Vide infra II, 13. sqq.] Male alii post Servium: a raptu inde Helenae." *H.* — *dic.* „Rhemn. Palaemon Art. gramm. p. 1382. ait: „„Virgilius dicit *dice.*"" Eamque imperativi formam, ubicunque per metrum licet [VI, 318. 343. VII, 546. nec minus *duce* Ge. IV, 358. et Aen. XI, 464.], reponi iubet Wakef. ad Lucr. II, 484." *Wr.* — 755. *septima aestas.* Vid. adnott. ad Ge. III, 190. „Annorum numerum vel ex ipso Aenea vel ex Teucro scire potuit. Cf. v. 619. sqq. Ceterum cum Aeneae narratione novus rerum ordo exsurgit, qui interquiescendi locum opportunum praebet." *H.*

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

„Didus voluntati morem gerens Aeneas excidii Troiani seriem narrat. Ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno, attritis iam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt; nocteque ea, quae urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, cuius utero lectissimum quemque procerum incluserant. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, inductum equum in arce statuunt (1—249.). Nocte intempesta Graeci, a Tenedo reversi, ab armatis, quos Sinon, reserato equi utero, emittit, caesis custodibus portarum, recepti, urbem invadunt (250—267.). Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat (268—297.). Ille tamen honestam mortem turpi fugae praeferens, in arma ruit; atque satis feliciter primus quidem impetus succedit Troianis, donec, Coroebi consilium secuti, sumtis hostium caesorum armis, et a Graecis agniti, telis obruuntur (298—437.). Interea Priami regia oppugnatur; Priamusque ipse a Pyrrho, Achillis filio, interficitur (438—558.). Aeneas, frustra tentatis omnibus, quum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio et Creusa uxore, fugam arripit (559—729.). Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cuius quaerendae causa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris umbra, virumque mortis suae certiorem facit (730—794.). Tum ad socios revertitur, quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus (795—804.).“ *H.*

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando

„Hic et tertius liber episodium de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur; quod praeclare poëta intexuit, quippe cum Aeneae fatis imprimis coniunctum, et ad excitandam admirationem natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae partes narrantis tradidit, eo illud commodi assecutus est poëta, ut tota narratio maiorem habeat auctoritatem, magisque miserationem faciat, quum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse. - - - Etiam ipse audientium consessus post sollemnes epulas et Didus in Aenea haerentis vultus habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetae iudicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. Quem autem ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in Excursu ad huius libri princ.; ubi suspicatus sum, eum Iliadem parvam cum Euripidis tragoediis imprimis esse secutum.“ *H.* — 1. „*Intenti ora tenebant,* erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conversos in Aeneam.“ *H.* Noli tamen *intenti ora tenebant* cum Servio dictum putare pro *intenta ora tenebant;* immo quia ipsi intenti erant in rem, etiam ora in Aeneam conversa tenebant. Similiter Aen. VIII, 530. *defixique ora tenebant.* — 2. *ex alto toro,* cubans in alto toro. — „*altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiae causa alti; accedebant pulvini.“ *H.* Cf. VIII, 541. et XI, 301. — 3. „Cf. Odyss. IX, 12. sqq. et VII, 241. 242.; sed in Virgilio omnia ornatiora. Reluctatur Aeneas, narrationemque principio deprecatur; nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione; quas ne Achivos quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturos esse; noctem praeterea extremam (cf. Od. XI, 328. sqq.) vix longam narrationem ferre.“ *H.* — *Infandum,* qui tantus est, ut verbis exprimi non possit. — *iubes renovare,* scil. narrando, quod suppleri vult Wyttenbach. in Eclog. histor. p. 454., ab Iahnio laud. De omisso accus. obiecti apud verbum *iubendi* cum infin. activi constructum vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. — 4. „*regnum lamentabile,* quod lamentabile exitium habuit [*beklagens-beweinenswerth,* ut Ovid. Met. VIII, 262. *lamentabile tributum.*]. Sententiam versus tertii elocutus est suo more Statius Theb. V, 28. sqq. [*Immania vulnera, rector, Integrare iubes* etc.]“ *H.* — 5. *eruerint,* ex fundamentis quasi everterint. De mutata constructione *dolorem — ut eruerint — quae vidi* cf. quae ad Ecl. VI, 74. et Ge. I, 25. adnotata sunt; ubi adde Iahn. ad Ovid. Trist. III, 12, 47. Bach. ad Tibull. II, 1, 17. et *Geist d. R. Eleg.* p. 57. Becker. El. Rom. p. 199. Iacobs. *Blumenl.* p. 102. 119. 180. cett. et Brem. ad Nep. Dat. 3, 1., a Thielio ad h. l. laud. — „*quorum pars magna fui,* quarum calamitatum magna pars me ipsum attigit, ad me spectat.“ *H.* Cf. infra VI, 31. *Tu quoque magnam Partem opere in tanto - - haberes,* et Ovid. A. A. I, 170. *Et pars spectati muneris ipse fuit.* Thiel. conferri iubet Cuperi Obss. II, 6. — „*fando;* attende rariorem Gerundii usum: quis, quum talia fatur, t. a. l. Liv. VIII, 17. *Novi deinde consules a veteribus exercitu accepto ingressi hostium fines, populando usque ad moenia atque urbem pervenerunt.* id. XXI, 34. *Hannibal nec temere credendo, nec aspernando, ne*

Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,
Temperet a lacrimis? Et iam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Troiae supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,

---

repudiati aperte hostes fierent, benigne quum respondisset. Silius Virgilium imitatus II, 651. sq. *quis tristia fata piorum Imperet evolvens lacrimis.* Interpres Maii ad v. 81. „„Supra vero *quis talia fando* activo modo pronunciat.““ *Wr.* — 7. „*Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum, eius f., spectant. Vid. Iliad. II, 684. Cf. inf. v. 29. *durus* autem Ulysses: ut *saevus* III, 273. (melius h. l. quam *patiens*).“ *H.* — „*miles Ulixi*, h. e. militum Ulyssis; nam compluribus aliis praeter Ithacenses populis imperabat. Cf. Hom. Il. II, 631—35.“ *W.* „Mirum est, quod hoc de Achemenide (vide lib. III, 614.) accepisse Asinium Pollionem, memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650. sqq.“ *H.* Rectius Thiel. *durus* explicat *hartherzig*, coll. Tibull. III, 4, 76. *vincuntur molli pectora dura prece*, et III, 2, 3. *ferreus ille fuit: durus et ille fuit.* — De forma *Ulixi* vid. supra ad Aen. I, 30. „*Ulixes*, non *Ulysses*, si Codd. fidem sequimur, constanter dixisse veteres Romanos nobis persuadebimus; vid. adnott. ad Ecl. VIII, 70. et quos laudat Sillig. ad Cir. v. 57. [Sillig. ibi conferri iubet Iahn. ad Ovid. Met. XII, 6. et Ellendt. ad Cic. Brut. 10, 40. p. 35. Iahn. autem, non ad Met. *XII*, 6., sed ad *XIII*, 6., laudat Interpp. ad Heroid. I, 1. Burmann. ad Anth. Lat. T. I. p. 108. Heyn. ad Virg. Aen. II, 436. et Gernhard. ad Cic. Off. I, 31, 113., quibus adde Schneid. Gr. Lat. I, 1. p. 372.] — 8. De constructione verbi *temperandi* (sibi) cum praepos. *a* cf. adnott. ad Ge. I, 360. — 8. 9. „Nox descendit in oceanum, quasi cursu per medium coelum ad occidente ad orientem facto. [„Recte monere mihi videtur Wakef. ad Lucr. V, 623.: „„In Heynii enarratione, si voces converteris et *oriente* ponas pro *occidente*, vicissimque *occidentem* pro *orientem*, omnia se rectissime habebunt.““ *Wr.*] Inde et sidera *cadunt* pro occidunt. Cf. IV, 81.“ — 9. *praecipitat*, omisso pronomine reflexivo. Vid. supra ad I, 234. *Praecipitare* ita usurpatum legitur etiam infra IX, 669. XI, 617. Lucr. II, 248. IV, 630. VI, 292. Cic. N. D. I, 32, 89. Caes. B. C. III, 25. in. Liv. V, 18, 7. VII, 6, 9. XXV, 11, 6. alibi. — De ipsa re Thiel. comparari iubet Ovid. Met. IV, 91. (ubi vid. Bach.) *lux Praecipitatur aquis et aquis nox surgit ab isdem.* Prop. IV, 4, 64. *Ipsa in Oceanum sidera lapsa cadunt*, et Interpp. ad Tibull. III, 4, 17. — *nox humida*, propter *humentes umbras* (IV, 351.) et *pruinosas tenebras* (Ovid. Met. V, 142.) — *cadentia sidera*, occidentia, ut saepe apud poëtas. Cf. infra IV, 480. Hor. Epod. 10, 10. Ovid. Met. IV, 626. etc. et Burm. ad Lucan. I, 15. — *suadent somnum*, invitant ad somnum. Cf. Ecl. I, 56. *vicino ab limite saepes - - Saepe levi somnum suadebit inire susurro*, ibique adnott. Ovid. Fast. II, 635. *Iamque ubi suadebit placidos nox ultima somnos*, et Stat. Theb. X, 116. *primosque hortantia somnos lumina.* — 10. *amor cognoscere.* De voc. *amoris* pro *desiderio* posito vid. adnott. ad Ecl. IX, 56. et Aen. I, 171, de constructione cum infinitivo supra ad Aen. I, 704. — *supremum laborem*, ipsum urbis excidium, interitum. Cf. infra IV, 78. *Iliacos audire labores.* — 12. „*refugit*, ad formam aoristi pro praesente. Locum expressere alii, v. c. Seneca Agam. 417. sqq. (ubi verbum *refugit* cum infinitivo *loqui* pariter construitur, ut h. l. *animus refugit* cum infinitivo *meminisse. W.*) E Ciceronis Phil. XIV. [c. 3, 9.] expressum versum volebat Muret.

Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas

Var. Lect. V, 3. Saltem similia sunt: *Refugit animus, P. C. eaque formidat dicere, quae* cett." *H.* Etiam in eiusmodi locis perfectum non pro praesente, sed de re hoc ipso temporis momento iam praeterita usurpari, in promptu est; animus enim, quo tempore Aeneas incipit narrare, iam redierit necesse est. Similis est locus Cic. pr. Mil. 18, 47. *Respiravi; liberatus sum;* ille enim usus perfecti ἀοριστικῶς positi de re, quae fieri solet, (vid. ad Ge. I, 49.) huc non trahendus. Burm., diversa miscens, conferri iubet Ge. I, 330. Aen. III, 446. Drakenb. ad Liv. III, 46, 9. suasque adnott. ad Grat. Cyneg. 45. 416. et ad Lucani multos locos. — 13. *fracti bello* idem est quod infra v. 109. *longo fessi bello.* Similiter ex aliquot Codd. auctoritate apud Prop. II, 8, 31. legendum *Viderat ille fuga fractos in litore Achivos.* Cf. Huschk. ad Tibull. III, 2, 6. — „*Fatis repulsi:* quoniam fatale erat, non nisi post novem annos Troiam capi; vid. Iliad. II, 328. 9. Impedimentis interpositis ab exitu votorum *reiici* dicimur, ergo et *repelli.*" *H.* — *labentibus annis.* „Si *labentibus* pro lapsis dictum putes, vereor, ut penitus perspectam habeas vim huius sententiae: adhuc enim in eodem opere Achivis tempus habebatur." Haec verissime *Wagn.* Qu. Virg. XXIX, 1. Cf. adnott. ad Aen. I, 305. et 492. — 15. „*Instar montis,* ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. Ita fabulae per se puerili dignitatem adiecit." *H.* „*Instar montium eductae Pyramides.* Tac. Ann. II, 61." *W.* „Waardenburg. in Opusc. p. 170.: „„Ne cui enormis videatur haec comparatio, meminerit ille, hominum quoque corpora ingentia cum montibus fuisse comparata, velut Cyclopum Hom. Od. IX, 191. sq. Callim. H. in Dian. 52. Laestrygonum reginae Hom. Od. X, 113. Idem et alibi imitatur Virg. Aen. IX, 674. *Abietibus iuvenes patriis et montibus aequos.*"" *Wr.* Thiel. confert Ter. Phorm. I, 2, 18. Pers. III, 65. Ovid. Trist. I, 2, 19. et Burm. ad Anthol. II, 262, 3. — „*Palladis arte,* ὑποθημοσύνῃσι. — τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Od. VIII, 493." *H.* Thiel. conferri iubet Abram. ad Cic. Phil. II, 13. — „*intexunt costas abiete secta,* h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem vocis *aedificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt,* construunt. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, imprimis navium, frequens est. Cf. inf. v. 112." *H.* *intexere* pro texere legitur etiam Aen. X, 785. *opus* (scutum) *tribus tauris* (i. e. coriis taurinis) *intexere.* — De voc. *abiete,* tribus syllabis pronuntiando, vid. ad Aen. I, 2. — 17. „Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poëta, extulit. Servius *votum* pro participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Minervae donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* Cf. Hygin. f. 108. et ibi Not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt, Quint. XII, 38. 379. In id etiam consentit Virgil. infra v. 162. sqq." *H.* — 18—20. „Ductores Danaum *sortiti,* sortitione facta, *includunt huc caeco lateri,* h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant. [*huc — caeco lateri.* Cf. adnott. ad Ecl. I, 54. „Ad constructionem cf. Ge. II, 76.

Ingentis uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
Nunc tantum sinus et statio male fida carinis.

Huc germen includunt." *W.*] *delecta virorum corpora* exquisite pro *viros delectos;* hoc idem declarative exornavit in iis, quae subiicit: *penitusque — complent.*" *H.* De circumlocutione ipsius personae per voc. *corporis* facta vid. ad Aen. I, 193., ubi addere debebam infra VI, 22. *septena corpora natorum.* De eodem Graecorum usu cf. Thiel. ad h. l., qui etiam Gronov. ad Stat. Theb. II, 83. et mea ad Lucr. II, 1014. conferri iubet. — 19. *caeco lateri,* i. e. obscuro, tenebroso, atro, in quo nemo videre potest, ut infra III, 87. *tenebrae caecae,* ibid. 203. *caligo caeca.* Cic. Mil. 19, 50. *caeca nox.* Sil. XI, 456. *Chaos, caeca sine sidere moles* etc. Cf. etiam quae de cognata signif. ad Aen. I, 356. et 536. adnotavimus. Ceterum *penitus complent* coniungendum, *complere* autem (*ausfüllen*) fortius esse quam *implere* (*anfüllen*), Thiel. docet, simul commemorans, Virgilium cum Lucretio imprimis amare hoc vocabulum. „Fuerunt autem Ulyssis praecipuae ea in re partes. Vid. Odyss. VIII, 494. ὅν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεύς, *duxit,* h. e. *fecit, ut duceretur in arcem.* Et sic ceteri, ut Quintus XII, 22. sqq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulysse subiiciente; at ap. Thryphiod. 44. sqq. Helenus Troia profugus. Denique observasse non poeniteat, quam ornate poëta equum designaverit, eiusque notionem quam mirifice variaverit; ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum,* et sic porro." *H.* — 21—23. „*Tenedos* insula, olim *Leucophrys,* agro Troiano praetenta, XL stadiis a continente abest. [Vid. Strab. XIII. p. 900. Cas. Plin. V, 31, 39. Mela II, 7. Herod. I, 151. alii. Nunc vel Tenedo vel Bozgia vocatur. De graeca nominis terminatione cf. adnott. ad Ecl. VI, 13.] — *dives opum* propter incolarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. I, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poëtice ornat) vocat, pertinere puto. [„Multa loqui facit heroicae aetatis homines Virgilius, quae ipsi magis quam illis conveniunt; nempe quae ad res Troicas spectant, ea, posteriore aetate summorum poëtarum carminibus celebrata, iam omnibus erant notissima." *Wr.*] Nunc tantum *sinus et statio,* h. e. ea vastities in insula facta, ut illa hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate iactatae in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem,* etsi *parum tutam,* habent. Eodem mox spectat *desertum litus,* in quo condunt se Achivi." *H.* — *manebant,* stabant, florebant. Cf. infra v. 56. 455. et XI, 615. — *male fida* Serv. falso interpretatur „in perniciem nostram" quia ibi Graeci latuerant. Immo *male* haud raro adiectivis additum vitiosam aliquam virtutis, quae adiectivo exprimitur, rationem indicat, quae alterutram in partem modum excedit, ut per se et *parum* et *nimium* significare possit; plerumque tamen defectum aliquem indicans idem est quod *non satis, minus, parum,* nostrum *nicht recht,* ideoque non tam fortiter negat, quam simplex negatio *non.* Sic *male fidus* etiam apud Tac. Hist. I, 52. legitur: *male fidas provincias;* infra v. 735. *numen male amicum,* IV, 8. (Dido) *male sana* (quod, *male sanus,* etiam apud Cic. Att. IX, 15. Hor. Ep. I, 9, 3. Ovid. Met. III, 474. alibi invenitur). Hor. Od. I, 9, extr. *male pertinax.* Sat. II, 5, 45. *male validus.* Ovid. Her. VII, 27. *male gratus.* Fast. VI, 785. *male sobrius.* Suet. Aug. 21. *nationes male quietae* cett. Alterius significationis exempla ad Ge. I, 105. collata vide. Cf. omnino Bentl. ad Hor. Od. III, 14, 11. Heindorf. ad eiusd.

Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu:
Panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra

Sat. I, 2, 129. Ruhnken. ad Vellei. II, 47. Bach. ad Tibull. I, 4, 24. idemque ad Ovid. Met. III, 474. 730. IV, 285. alibi, Thiel. ad h. l., imprimisque Hand. Turs. III. p. 584. Ceterum *Wr.* ad v. 22. haec adnotat: „Hoc et proximo versu non satis commode interpungebatur. Semicolon, quod erat in extremo v. 22., aptiorem post *Insula* locum inveniret; nam quae post hoc voc. leguntur, quum comparationem prioris cum posteriore huius insulae statu contineant, artius sunt cum praegressis iungenda. Vs. autem 23. comma, quod erat post *sinus*, sustulit *W.*, causamque eius rei reddidit in Praef. p. VIII.; commate enim interposito, nullum sensum inesse verbis *Tenedos insula est sinus;* illo igitur sublato, et appositione *male fida* ad *sinus* retracta, iungi iubet: *insula est sinus male fidus*, h. e. habet, praebet sinum male fidum. Non raro enim *esse* id dici, quod habeat tantum." — 24. ***Huc - - se condunt;*** nam recte dicitur *se condere in locum.* Cf. Aen. XI, 187. *conditur in tenebras coelum.* Lucan. II, 609. *Brundusii tutas condit se Magnus in arces.* Senec. Consol. ad Marc. 22. *condere se in tenebras.* Sic etiam Plaut. Truc. III, 1, 9. *pecuniam in crumenam condere* cett. — 25. „*vento petere Mycenas* est omnino navibus advehi Mycenas. Similis compositio est apud Val. Fl. I, 391. *remo petere Colchos.* Add. Aen. IV, 381." *W.* Thiel. tamen cum H. *vento* explicat *vento secundo*, i. e. quum ventus secundus esset. *Mycenae* autem pro tota Graecia positum, ut saepissime apud poëtas. De omisso accusativo obiecti *eos*, qui ex omni connexu facile suppleri possit, cf. praeter Thiel. ad h. l. Drakenb. ad Liv. I, 23, 4. Wopkens. Lectt. Tull. p. 9. et 53. Ruhnken. ad Rut. Lup. I, 11. p. 41. Wolf. ad Suet. Caes. 70. Garaton. ad Cic. Verr. I, 8, 22. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 10, 32. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 22, 61. Beier. ad Cic. Off. III, 26, 98. Huschk. ad Tibull. I, 3, 27. Beneck. ad Iustin. XXXVIII, 1, 7. Zumpt. §. 605. Ramsh. §. 168. not. 10. Billroth. §. 255. et, qui plures horum iam laudavit, Kritz. ad Sall. Cat. 31, 7. Historicos saepius quam Ciceronem, Latinos autem omnino rarius quam Graecos hunc accusativum omittere, satis constat. — „*omnis Teucria,* sc. gens, ait *Serv.;* aut *Teucria* terra, regio. Sunt utique omnes Troiani. Sic *Dardania,* v. 281., pro ipsis Teucris. — *solvit se luctu* exquisitius quam solvere, ponere, finire luctum. *solvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia et moeror congelare, contrahere, adstringere, vincire dicuntur." *H.* Rectius *Wr.:* „Sed hoc est *solvere luctum;* at *solvere se a luctu* valet: liberare se a luctu." Sic apud Prop. IV, 6, 41. *aliquem metu solvere.* Hor. Epod. XVII, 45. *dementia solvere.* Liv. VII, 3, 9. *religione solvere* et multa similia; imprimis autem cf. Lucret. III, 916. *Dissolvant animi magno se angore et metu.* Inversa constructione supra I, 562. scriptum vidimus *corde metum solvere.* — „*Dorica castra.* Habet hoc a serioribus poëtis. Homerus Achaeos, Argivos vel Danaos memorat. *Dorum* nullae fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam. Porro observa poëticum ornatum v. 27. 28. pro: *castra deserta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subiectum, Odyss. VIII, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 337. et 30., Tryphiod. v. 138. 207. sqq. et ceteri." *H.* *Wr.* haec admonet: „Notat Servius τὸ κακέμφατον in his *Dorica castra:* et fugiebant veteres vel maxime obscoenitatem ex eiusmodi coniunctione nascentem; vid. Cic. Orat. c. 45. Quintil. Inst. VIII, 3, 45.

Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
Classibus hic locus, hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae

Aliud est *caeca caligine* infra III, 203. Cf. etiam Cic. ad Fam. X, 22. et Quintil. I, 1, §. 46. Quare malim hic et infra VI, 88. *Doria castra* legi; et sic crebro talia, quale *Maeoticus, Troicus,* in libris mss. inveniuntur pro *Maeotius, Troius,* et alia similiter [vid. ad Aen. I, 119.]; recte etiam *Achaia* pro *Achaica* v. 462. revocari videtur; vid. Weichert. Poëtar. Lat. Vitae et Carm. Rell. p. 322. sq. Not.; nisi forte haec forma, *Dorius,* Δώριος, in sola re musica sedem habet; sed Pindarus Nem. V, 69. Heyn. 'Ισθμὸν Δωρίαν. Isthm. II, 22. Δωρίων σελίνων. Quod si *Dorica c.* scripsit Virgilius, id fortasse ita tueri licebit, ut dicas *a* literam in *castrum* natura brevem fuisse, non longam, ut in *pastor* [quod mihi quidem paullo subtilius videtur argumentum]; vid. Villoison. Prolegg. ad Hom. Il. p. VI. Non tamen effugiet poëta hanc reprehensionem, quod ex hac iunctura ingratus exsistit sonus; sed eius rei passim inveniuntur exempla; vid. ad Aen. V, 71. et quae attulit Obbarius in Seebod. Nov. Bibl. crit. T. V. Vol. I. p. 183." Quibus adde exempla a Beiero ad Cic. Off. I, 18, 61. congesta. Mihi non laudandus quidem Virgilius, nihil tamen mutandum videtur h. l. Neque enim Propertius II, 7, 20. *Viderat ille Fervere et Hectorea Dorica castra face,* et IV, 6, 34. *Egessitque avidis Dorica castra rogis* scribere dubitavit. Similis est etiam Tibulli locus I, 4, 6. *tempora sicca canis,* ubi vid. Bach. et Huschk. — 29. „*Dolopum:* vid. ad v. 7. Sequitur autem poëta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. Vid. Il. IX, 408." *H.* Rectius *W.:* „Divisio per adverbia *hic - hic* contrarium mihi flagitare videtur. Haud scio, an serioris Graecorum historiae fidem secutus plus Dolopum viribus, quam Homeri aetas, tribuerit Virgilius." De partt. *hic — hic* pro *hic — illic* vid. adnott. ad Aen. I, 162. — „*tendebat,* tentorium habebat; militare verbum. [Suppl. tabernacula, tentoria. Cf. infra VIII, 605. Liv. XXVII, 46, 2. XLIV, 5. extr. Caes. B. G. VI, 37. Suet. Galb. 12. 19. Curt. VII, 2. Lucan. VII, 328. Tac. Hist. I, 31. 55. etc. Imprimis cf. locus simillimus Ovid. Her. I, 35. *Illic Aeacides, illic tendebat Achilles.* Plenius Caes. B. C. III, 82. *praetorium tendere.* Contrarium est *detendere,* i. e. tentoria tollere. Vid. Caes. B. C. III, 85. Liv. XLI, 3, 1.] Ceterum comparanda cum poëtae verecundia Ovidii nimia abundantia Epist. I, 31. sqq. *Atque aliquis posita* etc. — 30. *Classibus,* h. e. navibus in terram subductis. Cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. — 31—34. In verbis *stupet — mirantur* male argutantur; poëtae iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita." *H.* Vid. infra v. 64. III, 675. sq. IV, 86. sqq. ibid. 404. et Wagn. Qu. Virg. VIII, 4, d. Alia exempla contulerunt Drakenb. ad Liv. I, 3, 2. Duker ad Flor. IV, 10, 3. Ruddim. II. p. 342. et Kritz. ad Sall. Cat. 23, 6., qui admonet, consimilis generis esse, quae Ruhnken. ad Ter. Eun. I, 2, 88. idemque ad Rutil. Lup. I, 13. p. 47. et Heusing. ad Cic. Off. I, 34, 3. attulerint. *Stupere* transitiva significatione usurpatum (*anstaunen*) legitur etiam Val. Fl. II, 620. *stupuitque fragorem - - Atlas.* ibid. V, 96. *omnia dum Mopsus stupet.* Petron. c. 29. *dum omnia stupeo.* Iuven. XIII, 16. Stat. Theb. IV, 448. VIII, 150. alibi. Bene *Wr.:* „Re vera prius *stupent,* qui fuit primus equum hunc conspicientium affectus; stuporem secuta miratio. Qui stupet, ita movetur subita aut magna aliqua re sensibus vel animo obiecta, ut rationem ad illam considerandam adhibere

Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari,
Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent subiectisque urere flammis;

---

non statim possit; quam adhibet, qui miratur." — „*innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 538. χάριν ἄζυγος πώλου (h. e. ἀγάμου, παρθένου); h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. [Cf. Ovid. Trist. II, 293. Hor. Od. III, 3, 18. Prop. III, 20, 7. a Thielio laud., ubi Minerva *virgo* et *casta* vocatur.] *donum Minervae* h. l. quod oblatum, destinatum erat Minervae. [Wr. de hoc usu vocc. *donum* et *munus* conferri iubet Eleg. ad Messal. p. 44., ubi laudantur Phaedr. IV, 15, 5. Ovid. Met. VII, 156. sq. et Prop. III, 4, 7. sq. Thiel. comparat Claud. XXXI, 15. *mala legunt donum Veneris.*] Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto iam in arcem equo, Odyss. VIII, 504. sqq., e quo loco pleraque hic expressa." *H.* — 32. „*Thymoeten* [quem Diod. Sic. III, 87. Laomedontis filium fuisse perhibet, et cuius, Burmanno auctore, etiam Tzetz. ad Lycophr. 224. et Gud. inscr. CCXXXVI, 11. mentionem faciunt] nominat ex auctoritate Euphorionis, quantum quidem ex Servio ad h. l. constat: fuit is inter senes Iliad. III, 146. recensitos. Apud Quintum II. pr. Penthesilea caesa suadet urbem relinquere. — *arce locari*, puta in templo Minervae, tamquam manubias." *H.* — 34. „*dolo;* quia uxore filioque per Priamum occisis iustam causam proditionis habere Thymoetes videbatur; vid. Serv." *Wr.* — „*fata ferebant*, *brachten es so mit sich*, ut alibi *res, usus, tempus, occasio, causa, natura fert.* Cf. Bentl. ad Ter. Heaut. IV, 1, 54. et Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 322." Haec fere *Thiel.* Cf. etiam infra v. 94. Sabin. Epist. III, 31. *Nec si fata ferant, tulerint si cetera quamvis*, et Burm. ad Lucan. I, 393. — 35—39. „Ornate singula pro: Capys et quibus melius consilium placebat." *H.* — *Capys*, ab Homero non commemoratus, apud Virgilium aliquoties nobis occurrit, Aen. I, 183. VI, 768. IX, 576. X, 145. Capuam ab eo esse conditam etiam Liv. IV, 37, 1. et Silius II, 30. et 299. referunt. — *quorum menti*, i. e. quibus. Cf. Markland. ad Stat. Silv. IV, 6, 91., qui comparat Aen. VIII, 205. (*Caci mens* i. e. Cacus.) Manil. II, 626. et Val. Fl. VI, 181. (*quibus mentibus* pro quibus); omninoque *mentem* haud raro „simpliciter pro *persona*" poni docet coll. Grat. Cyneg. 96. Iuven. VI, 316. Ovid. A. A. III, 25. — „Duas dicebant diversas sententias: alii, equum abolendum: alii explorandum esse. Hinc disiunctio *Aut pelago — Aut terebrare.* Abolitionis plura sunt genera; itaque prior sententia in duas divisa est partes. Qui abolendum censebant, praecipitari illum in mare vel comburi iubebant. Ex his duabus viis posterior a priori per particulam *ve* separanda fuisset pedestri scriptori; poëtae, singulas partes enumeranti, copulis *que*, *et*, ad connectendum uti licet; ut Tibullus fecit I, 9, 49. *Illa velim rapida Vulcanus carmina flamma Torreat, et liquida deleat amnis aqua.* H. tamen in editionem maiorem *subiectisve*, nulla codicum auctoritate, invexit." *W.* — 36. *Pelago* pro: in pelagum. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Ge. II, 306. Sic ap. Ovid. Met. IV, 91. *lux - - Praecipitatur aquis.* — 37. *iubent.* Charis. Inst. IV. p. 241. P. Nonius s. v. *suspicere* et Schol. Crucq. Hor. Od. I, 16. *iubet.* „Sed qui accuratius Grammaticos istos inspexerit, videritque versum 35. (qui pluralem numerum flagitat) ab iis non adiici, iam non cogitabit de mutanda ex illorum auctoritate scriptura."

Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce;
Et procul: o miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis

...oque ex
...astor.

Haec verissime *Wr.* Qu. Virg. VIII, 5. Consentiunt etiam cum Codem Prisc. XVII, 1, 11. et 23, 172. p. 1040. et 1150. Putsch. et Macrob. Sat. V, 5. — *subiectisque.* Eandem lectionem iure receperunt Iahn. et Wr., ille ad ea, quae ad Ge. I, 441. et ad Hor. Sat. II, 3, 137. scripsit, hic ad Qu. Virg. XXXIV, 1. et XXXVI, 10. lectorem remittens. Cf. adnott. ad Ge. I, 442., ubi addi potest Walch. ad Tac. p. 200., quem ad h. l. Thiel. laudat. — 38. *tentare,* explorare equi cavitatem, adiuncta tamen periculosi conatus notione, quod iam ad Ecl. IV, 32. docuimus, ubi praeter h. l. addi potest Aen. III, 146. Ovid. Met. V, 123. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 28, 5., a Thielio hic laud. — 39. *vulgus incertum,* anceps, dubium, quid faciat, (ita ut hoc epitheton neutiquam ad solum ornatum additum sit, quod H. censet) *scinditur,* se dividit, solvit, (cf. Tac. Hist. I, 13. *Hi discordes in duas factiones scinduntur,* et Quinct. prooem. Inst. §. 13. *scidit deinde se studium.*) *in contraria studia,* in diversas opiniones, sententias, consilia. *Studium* enim secundum Donat. ad Ter. Hec. II, 1. est *voluntas hominis intentior et impensior;* quare etiam a Cic. pr. Marcell. 10. in. et alibi *consilia et studia* coniunguntur. Imitatus est h. l. Statius Theb. V, 147. *Nec varius fremor, aut studia in contraria rapti Dissensus, ut plebe solet.* — 40. „De *Laocoonte* vid. infra v. 201. sqq. *primus ante omnes,* quia sequitur *magna comitante caterva,* quam turbam ille decursantem *ardens* ira antevertebat.“ *H.* Non mirum autem, quod magna hominum turba sacerdotem, iam seniorem summo ardore summaque festinatione ab arce decurrentem, comitatur. — *primus ante omnes.* Goth. alter *primus ibi iuvenum,* quod ex I, 497. adscitum esse, Wr. docet, vulgarem lect. recte defendens coll. Aen. V, 540. Ge. II, 475. et Aen. III, 321. Idem vir doct. Qu. Virg. XXVIII, 3, h. hunc locum cum v. 147. huius libri, III, 437. IV, 342. V, 497. 540. 746. X, 428. XII, 461. aliisque refert inter eos, ubi *primus* de exemplo dicatur, quod quis praeeat, ac proinde de eo, qui prae ceteris aliquid faciat vel patiatur. Hand. autem Tursell. I, p. 387. de h. l. sic scribit: „Servius: *aut perissologia est; quia dixit primus, aut ante omnes i. e. videntibus omnibus.* Burm. auxilium quaesivit in construendis verbis; primus Laocoon ardens ante omnes decurrit, vel primus decurrit ante catervam se sequentem. En grammaticum vocabula conglutinantem, sed a poëtica vi percipienda alienissimum. Dixit Statius Theb. VI, 431. *ante tamen cunctos sequitur.* Sed duobus verbis usus est Virgilius ad rem distinctius describendam; ira enim stimulatus Laocoon primus ante omnes decurrit. Sic Senec. Herc. Oet. 1271. *primo et ante omnes mihi fletum abstulisti,* quod Baden. male interpretatur *coram omnibus.*“ — „*Arx,* Πέργαμος ἄκρα, unde prospectus erat versus litus.“ *H.* — 42. *Et procul.* Verba dicendi in concitatiore potissimum oratione saepe omitti, res est notissima. Cf. Zumpt. §. 772. et Ramsh. §. 205, 3, b. Ceterum hoc *procul* aptissime hominis ardorem exprimit. Non exspectat, dum ad cives suos perveniat, sed iam ex longinquo, remotus adhuc, iis acclamat. — 43. *Creditis avectos hostes?* i. e. ne credite. Cf. infra v. 596. IV, 565. 592. XI, 389. XII, 39., quos locos congessit Wagn. Qu. Virg. XXXI, 5. Eadem ratione explicandum sequens *ulla;* nam *aut ulla putatis* i. q. nulla putetis. —

Et molem mirant… …notus Ulixes?
Duci intra mur… …Achivi,
Sive dolo, se… …machina muros,
At Capys, … …per urbi,
Aut pelag… …redite, Teucri;
Praecipi… …ona ferentis.
… …astam
… …s alvum

non…
er…

… …onam partem? Nonne potius … …ta? — 47. „Ut, qui inclusi sunt, … …m ex turri, speculari urbem et desuper ex … …mire in muros possint. Adumbratum hoc ex poli… …a seriorum temporum, qua turris, rotis subiectis, muro admoveri solebat, ut demisso in murum ponte escensus oppugnatorum fieret in urbem.“ *H.* Cf. etiam Veget. IV, 19., qui Maronem de equo Troiano loqui ut de machina oppugnatoria scribit. Vid. Schirach. p. 386. — *desuper ventura.* Cf. I, 164. 419. IV, 120. VI, 677. etc. — 48. „*aliquis* i. e. alius quis, quam significationem fuit qui falso huic voc. tribui contenderet. [Ellendt. ad Cic. Brut. p. 209.?] Aen. IX, 186. Cic. de Rep. I, 18. id. de Or. II, 42. Cf. etiam Schaefer. ad Soph. Trach. 390.“ *Wr.* De quo dicendi genere plures disputarunt. Vid. Ernesti ad Tac. Ann. I, 4. Heusing. ad Ovid. Her. XII, 80. Ruhnk. ad Vellei. I, 17, 7. et ad Ter. Heaut. I, 1, 17. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 10, 30. p. 61. Bremi ad Cic. de Fat. c. 14. p. 56. Beneck. ad Cic. Cat. I, 6, 15. Kühner. ad Cic. Tusc. III, 18, 43. Wolf. et Orell. ad Tusc. III, 14, 29. alii, qui haud pauca optimorum scriptorum exempla contulerunt. — *error,* fraus, dolus, quemadmodum apud Liv. XXII, 1, 3. *errore sese ab insidiis munierat.* Neque inepte contuleris Aen. VI, 27., ubi Labyrinthus *inextricabilis error* vocatur. — 49. „Habeo Danaos suspectos, etiam quum ultro offerunt dona.“ *H.* *Quidquid id est.* Thiel. praeter alios locos, quos nescio quid hic sibi velint, apte confert Tibull. II, 3, 33. *At tu, quisquis is es* etc. De indicativo pronomen *quidquid* sequente quae Burm. protulit, nostris temporibus non est cur repetantur. De part. *et* pro *adeo*, *vel* posita, quem eius usum male negavit Wolf. ad Tac. Ann. I, 4., praeter Broukhus. ad Prop. II, 19, 32. cf. Goerenz. ad Cic. Legg. II, 25, 63. et Acad. II, 18, 58. Brem. ad Nep. Thras. I, 5. Matth. ad Cic. pr. Deiot. 10, 29. et, qui hos laudat, Hand. Tursell. II. p. 520. sq. — 50. *validis viribus,* magna vi, nil amplius. — 51. „In verbis *latus* et *alvus,* quae in unum iuncta, non est argutandum. Iunguntur a poëtis synonyma sine omni subtilitate; tantum ut eiusdem rei notio oculis animoque obversetur vividius; [„ita tamen, ut alteri nomini addatur aliquid, quod vel ad plenam notionem desideretur, aut ad ornatum pertineat, ut h. l. *curvam;* et in *latus et curvam alvum* i. q. in *curvum latus.* Vid. etiam Qu. Virg. XXXIII, 5.“ *Wr.* Thiel. rectius, nisi fallor, haec seiunctim spectata sic interpretatur: tanta vi hastam in latus infixit, ut illa in ipsam alvum penetraret; qua de causa etiam praepositionem iteratam censet ex praecepto illo a Zumpt. §. 745. Ramsh. §. 162, 2. Beier. ad Cic. Off. I, 14, 42. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 1. aliis prolato.] Infra v. 231. *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione indoles ac ratio orationis poëticae summam libertatem fert. — *alvus curva compagibus,* h. e. ex compage lignorum curva facta.“ *H.* — *ferum* pro equo etiam infra V, 818. legitur: *spumantia addit frena feris.* Cf. Interpp. ad Phaedr. I, 12, 9. ad Ovid. Her. IX, 114. ad Auson. Epist. XXIV, 17. Apud

Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deûm, si mens non laeva fuisset,

Ovid. tamen Met. VI, 77. (ubi vid. Bach.) pro vulg. *medioque ex vulnere saxi Exsiluisse ferum* nunc rectius editur *fretum*. Fastor. autem I, 550. etiam de bobus dicitur: *traxerat aversos feros*. — 52. *Contorsit*. Rottend. II. *Intorsit*, ut v. 231. et XI, 637. Eadem varietas deprehenditur ap. Ovid. Met. V, 90., ubi Heins. pro *intorquet iaculum* in uno alterove Cod. scriptum invenit *contorquet*. — *utero recusso* i. e. repercusso. *Recutiendi* vocabulum admodum raro in veterum scriptis invenitur; Virgilius autem verbis cum praepos. *re* compositis libenter et cum amore quodam utitur, et hic quidem quum cumulata litera canina tum numeris dactylicis trementem equum eo vividius pingere voluisse videtur. Quibus locis praeterea *recussus* legitur (Val. Fl. V, 167. Appulei. Met. IV. p. 87. et V. p. 114. Bip. Sidon. Apoll. II, 427.), ibi prima signif. valet quatiendo retro pulsus vel depulsus. — 53. „*cavernae* pro caverna, h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ, Od. VIII, 507." *H. Wr.* haec adnotat: „*cavae cavernae* vix ferendum, nisi iunxeris *cavae insonuere*, i. e. cavum quid sonuere; sic infra V, 866. *Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant*. Ge. IV, 370. *Saxosusque sonans Hypanis*. Aen. VII, 141. *Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto Intonuit*. Vid. etiam V. L. ad IV, 443. V, 24. et ad VIII, 559. praetereaque Heyn. Not. ad II, 487. Imitatur Virgilium Lucanus III, 418. *Saepe cavas motu terrae mugire cavernas*." Sed primum hic ipse Lucani locus explicationi ab Wr. propositae videtur adversari, quem vix puto auctorem ipsum per *cavum quid mugire* interpretaturum fuisse; deinde etiam loco nostro ita intellecto addita verba *gemitumque dedere* abundare dixerim. Quare mihi *cavae cavernae* eodem archaismo poëtico dictum videtur, quo apud Lucretium I, 826. *sonitus sonans*, ibid. III, 826. (ubi vid. adnot. mea) *anxius angor*, apud Plautum Mil. IV, 1, 13. *pulchra pulchritudo* et similia. — „*gemitus* pro sonitu resultante." *H.* Sic IX, 709. *Dat tellus gemitum*. Cf. etiam III, 555. — 54. sq. „*Et impulerat*. Et sane impulisset Troianos, effecisset, ut equi latera refringerent, puta, securi impacta etc., et interiora aperirent. Enimvero, *Ecce manus iuvenem* etc. — *si fata deum non fuissent*, h. e. si non fatale fuisset (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Od. VIII, 511.). *si mens* [nostra] *laeva*, stultitia Troianorum, *non fuisset*, ut Ecl. I, 16. [ubi vid. adnott.] Fortasse tamen melius iunxeris: *mens non laeva*, h. e. sana; ut sit: si fatum et mens sana fuisset. [Hoc haud dubie rectius.] *si fata fuissent* inf. v. 433." *H.* „*Si fata d.* fuissent, ut insidiae detegerentur. Si modos enuntiationum conditionalium curas, notabis, ellipsin aliquam subesse hanc: *Et impulerat — latebras*, et latebrae foedatae essent, *si fata fuissent*; qualem ante *nisi* frequentissimam esse sexcentis poterit probari exemplis. Tacit. Hist. III, 81. *Nec deerant, qui propellerent — ni — omisisset intempestivam sapientiam*. Quid intersit inter *impulerat, si fuisset*, et *impulisset, si fuisset*, grammaticae est demonstrare." *W.* „*Impulerat* enim, si accurati interpretis partes implere volebat H., non explicandum erat per *impulisset; impulerat, si fuissent:* at non fuerunt, ergo non potuit impellere; *impulisset, si fuissent:* si fuissent, ut esse poterant, poterat fieri, ut impelleret. Vid. Not. ad IV, 19." *Wr.* Stallbaum ad Ruddim. II. p. 378. sq. de hac re disserens, haecce scripsit: „Indicativus indicat *subiectivam veritatem:* quae quum non alia esse possit, quam quae sola mentis cogitatione continetur, facile intelligitur, contrarium eius, quod pronuntiatur, revera factum esse indicari. Itaque *impulerat* gravius indicat

Impulerat ferro Argolicas foedare latebras;
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant

---

mentis perversitatem eius, qui equum non percussit, quam *impulisset*; cogitamus enim *at non fecit* etc." Cf. de hoc discrimine praeter Drakenb. ad Liv. XLI, 24, 4. Schwarz. ad Plin. Paneg. c. 8. Heusing. ad Cic. Off. p. 390. et Matth. ad Cic. pr. leg. Man. c. 17, 50., iam a Stallbaumio laud., Boetticher. in Lex. Tacit. v. *indicat.* p. 255. Kritz. ad Sall. Iug. 85, 48. Gernhard. de periodo conditionali Latin. Opusc. p. 231. sq. Zumpt. §. 519. Ramsh. §. 293. B. p. 860. sqq. Billroth. §. 330. alii, neque aliena sunt, quae supra ad Aen. I, 374. adnotavimus. Ceterum de constructione *impulerat - - foedare* vid. supra ad Aen. I, 10. — „*Argolicas latebras*, equum, quo latebant Argivi. — *foedare* pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, et simpl. vulnerare, inf. III, 241. VII, 575., unde et cum ea voce iungitur II, 286.; h. l. diffringere et dissolvere machinae compagem [quo etiam externa eius species foedatur]. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89. v. 20. sq." *H.* Cf. de eiusmodi Virgilii verss. ab aliis poëtis assumptis et repetitis Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 65. sqq. De *foedandi* verbo pro vulnerandi et lacerandi posito Thiel. conferri iubet Walch. ad Tac. Agr. [36.] p. 366. Vid. etiam Drakenb. ad Liv. VIII, 10, 6. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 204. — 56. *Wr.* haec adnotat: „*staret — maneres* antiqua est Medicei lectio, *t* litera minio superscripta, ut fieret *maneret.* Heinsius quid in singulis libris invenerit, non potest ex eius nota plane cognosci; certe Mentel. I., optimae notae codicem, cum Med. consentire inde discimus. Lips. obl. *stares — maneres,* sed liquido apparet, prius in eo scriptum fuisse *staret.* Ac vix est dubium, quin mutata verbi persona turbas h. l. excitaverit; mutata autem a poëta videtur tum ad τὸ ὁμοιοτέλευτον, minime conveniens huic loco, evitandum, tum quo verius animi affectum exprimeret; nam nihil in urbe Troia vel augustius vel Aeneae carius, quam domus Priami. Atque *staret* ut reciperem, movit me etiam locus consimilis VII, 684. *quos dives Anagnia pascit, Quos, Amasene pater;* ubi idem a nominativo ad vocativum transitus antiquam lectionem, sed in paucis admodum libris, obliteraverat." Quae quamquam satis probabilia videntur, tamen contra omnium fere Codd. auctoritatem Wagnerum sequi non ausus sum, praesertim quum etiam duplex *que* dubitationem nobis movere debeat. — *maneres.* Cf. supra v. 22. et Ovid. Met. VIII, 114. (patria) *superata iacet. Sed finge manere* etc. — 57. De Sinone episodium. Cf. Heynii Excurs. IV. ad h. l., unde scitu dignissima excerpam: „Sinonis fraudes etiam Quintus [XII, 261. sqq.], Tryphiodorus [v. 211. sqq.], Dictys, Dares, Tzetzes Posthom. 680. sq. memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulysse, nam filius Aesimi fuit, nepos Autolyci, cuius filia Antiochia, quae Ulyssem edidit: Schol. Lycophr. 344. et Serv. ad h. l. Videntur in eum poëtae, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quae de Ulysse narrantur Odyss. IV, 244. sqq., praeivisse autem omnibus Lesches. Perperam enim ex Pisandro duxisse narrationem de Sinone Virgilium tradit Macrob. V, 2. Utique Iliadis parvae particulam constituebat Sinon apud Aristot. Poet. 23. ὡς ὁ Λέσχης φησίν addit Tzetz. ad Lycophr. 344. - - Fuit Sinon etiam fabulae Sophocleae argumentum Hesychio laudatae. Ex hac aut alia tragoedia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quae Graecarum tragoediarum eloquentiam et acumen redolet." — „Eum *trahebant,* cum festinatione adducebant, ut VI, 753. *Con-*

Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Troiamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnis.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis

[illegible] *trahit in medios.*" *H.* Rectius Thiel. coll. locis Claud. in Eutrop. II, 102. Lucan. VIII, 415. Ovid. Met. XI, 91. Hor. Epist. II, 1, 911. Iuven. X, 87. 99. aliis, itemque Ruhnk. ad Ter. Heaut. IV, 2, 11. et Kritz. ad Sall. Cat. 47, 4., *trahere* verbum proprium esse de captivis, qui plerumque inviti sequantur. — 59—62. „*Qui se iis ultro obtulerat.* [Cf. VIII, 611.] Reliqua amplificandi et ornandi studio adiecta. — ***hoc ipsum ut strueret,*** sc. ut adduceretur ad regem [et coram eo fabulam a se fictam proferre posset.] *struere* voc. insidiarum et doli." *H.* Cf. Liv. XXIII, 17, 10. *insidias,* Senec. Herc. Oet. 1468. *dolos,* Cic. Cluent. 64. in. *calamitatem,* Sen. Epist. 10. *pericula,* Cic. Att. V, 31. *sollicitudinem struere* etc. Vid. Burm. ad Val. Fl. III, 586. — „***fidens animi*** exquisitius quam *animo;* et hoc pro vulgari: animo fidenti vel fidens, confidens." *H.* Vid. ad Ge. IV, 491. et supra ad Aen. I, 178. — ***in utrumque paratus.*** Vid. Hand. Tursell. III. p. 310. et Ruddim. II. p. 97. — „***versare dolos,*** ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere." *H.* Redit haec locutio infra XI, 704. Cf. etiam Senec. Agam. 631. *licuit versare dolos.* Similiter apud Val. Fl. V, 292. legitur *dolos movere.* Ceterum h. l. haud pauci Codd. *versare dolo;* sed iam H. recte admonuit, ultimam literam a sequentis voc. initio interceptam videri, et *Wr.* haec adnotat: „*versare dolis Troianos* quis neget recte dici? sed *dolo* h. l. qui praeferat, doceat oportet, *dolo versare* non adiuncto accusativo Latinum esse." — ***occumbere morti*** ex Ennio sumpta locutio, qui Servio auctore scripsit: *ut vos vostri liberi defendant, pro nostra vita morti occumbunt fortiter.* Apud eundem Ennium Annal. XVI. p. 108. Hess. legimus *Occumbunt multi leto* (qui tamen utrum tertius an sextus casus sit, non minus dubium est, quam apud Val. Fl. I, 633. *segni occumbere leto*); eandemque constructionem imitati sunt Ovid. Met. XV, 499. *occubuisse neci,* Phaedr. IV, 1, 14. et alii. Vulgo *occumbere mortem* dici constat (Cic. Tusc. I, 42. extr. Liv. XXVI, 25, 14. XXXI, 18, 6. Sil. XIII, 380. etc.), vel etiam *morte* (Liv. I, 7, 7. Cf. Drakenb. ad Liv. II. II. Ruddim. II. p. 145. et Zumpt. §. 387.) — 63. 64. „Ornatius quam Quintus Cal. XII, 361. ἄλλοθεν ἄλλος Μεσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. — ***circumfusa ruit*** ornate pro circumfunditur. — ***certant illudere capto,*** h. e. certatim illudunt, contumeliis afficiunt, αἰκίζουσιν." *H.* — De singul. et plurali coniuncto *ruit* — *certant* vid. supra ad v. 31. — 65. ***Accipe,*** audi. Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. — „***Ab uno crimine disce omnes,*** pro vulgari *ex* unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio." *H.* Imitatur h. l. Silius VI, 39. *Nosces Fabios certamine ab uno.* Burm. comparat Cic. in Pison. 35. *Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum;* Thiel. autem Ter. Phorm. II, 1, 35. *unum cognoris, omnes noris.* — 67. ***conspectu in medio;*** medius

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Accipere? aut quid iam misero mihi denique restat,
Cui neque apud Danaos usque locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

---

inter Troianos, ita ut omnes eum conspicere possent. — 68. „Egregie ipsa sententia adiuvatur exitu spondaico: sic etiam infra III, 517. *circumspicit Oriona.* Simile his, quod apud Ovid. legitur Met. I, 14. *Nec brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitrite.*" *Wr.* Ipsi videmus quasi hominis metum, qui dubio suspensoque animo caute et anxie circumspicit et in vultu eorum, qui circumstant, animi sensa legere studet. — 69. Quorsum confugiam? — 70. ***iam denique,*** ut Aen. VI, 61. X, 890. XII, 497. *iam tandem.* Cf. Hand. Tursell. III. p. 121. Thiel. recte explicat *am Ende, zu guter Letzt,* coll. infra v. 295. Ter. Hec. I, 2, 48. Heaut. III, 3, 8. Hor. Sat. I, [illegible], 133. A. P. 267. et Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 71. Vid. adnott. ad Ecl. II, 7. — ***restat.*** Cf. infra XII, 793. *quae iam finis erit coniux? quid denique restat?* et Ter. Adelph. III, 3, 3. *id misero restat mihi male* etc., a Thiel. laud. — 71. 72. „Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis." *H.* ***super*** pro insuper etiam infra V, 482. Hor. Sat. II, 7, 78. Ovid. Met. XII, 206. Cic. Leg. II, 21, 53. alibi legitur. Cf. Burm. ad Phaedr. III, 11. et IV, 23. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 462. Bach. ad Ovid. l. l. alii. — 72. ***poenas cum sanguine,*** h. e. poenam cruentam, supplicium meum, ***poscunt.*** Cf infra v. 366. *poenas dant sanguine Teucri.* — 73. ***conversi animi,*** mutati, misericordia capti. — 74. ***quo sanguine*** (vid. ad Aen. I, 19.) ***cretus,*** (ab obsoleto *creo,* unde *crescere* formatum, non per syncopen ex *creatus* factum) pro natus, ut infra III, 608. (qui locus nostro simillimus) IV, 191. VIII, 135. IX, 672. Lucr. II, 906. IV, 1224. V, 6. et 61. Ovid. Met. IV, 607. Varr. L. L. VI, 2. alibi. — 75. „Interpunctione locus adiuvandus. Male distinguitur: *Quidve ferat memoret,* qua oratione nihil ieiunius post *hortamur fari.*" *H.* — ***quae sit fiducia capto,*** pro *ei,* num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit [potius: qua fiducia ultro se captivum obtulerit. cf. v. 59.]. Similis oratio inf. III, 604. sq." *H.* „Zulich. a m. pr. *cepto.* Vid. ad Ovid. Epist. XVII, 19. et huic lectioni [*coepto*] favet locus infra VIII, 15. Sed *capto* retinendum: qua fiducia se ipse captivitati obtulisset; nam v. 61. *fidens animi* se obtulerat." *Burm.* — V. 76. abest a Mentel. I. Witt. et tribus Pariss., in aliis (Medic., Mentel. II. Gud. Rottend. I. Graev. Reg.) ab alia manu est adscriptus, quare, praesertim quum infra III, 612. iterum legatur, ab Heinsio, Brunckio, aliis in suspicionem vocatur. Iahnius vero, Pomponium Sabinum secutus, eum ab Aproniano vel ob verba *fatur* et *inquit* (qua de re vid. infra) sublatum esse statuit; Wagnero tamen neutra res ita comparata videtur, ut Apronianum offendere potuerit, quare nondum omnem scrupulum sibi exemtum esse confitetur. Mihi *H.* versum recte videtur defendisse, contra Heinsium potissimum, qui verba *deposita formidine* Sinoni, homini audaci, non convenire dixerat, haec disputans: „Fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; ut v. 67. *turbatus constitit,* h. e qui vellet videri turbatus. Nec h. l. bene abesset versus; nec ita abrupte verba ordiri solent loquentes

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo;

---

apud nostrum [id quod imprimis tenendum videtur]. Etiam Quintus XII, 365. – – *ὁ δ᾽ ἐνθέμενος φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ᾽ ἄρ᾽ ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευσε.* Et potest casu versus in uno apographo omissus esse. Nam Mediceus, Gud., Rottend. I. nec non Menteliani unam faciunt familiam, ut multis locis cognovimus. Enimvero ex Pomponii scholio didici, Apronianum, e cuius recensione Medic. Codex est, versum sustulisse, quod Virgilii esse non putabat. – – Itaque iudicium Grammatici habemus, non auctoritatem criticam." — 77. „Haec Sinonis oratio eximia arte est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel unus quisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quae de Palamede et Ulyssis odiis narrat; verum etiam Calchantis responsum, sed a Tragicis fere ad Polyxenae sacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; imprimis v. 137. sqq., quos sine motu animi vix perlegas. [Ceterum vid. supra ad v. 57.] — „*Cuncta vera,* narrabo vere, *fuerit quodcunque,* h. e. quidquid evenerit, mihique exinde acciderit. Bene Serv.: id est, *quicunque me sequatur eventus.*" *H.* — „*quodcunque* referendum ad *Cuncta;* Liv. XXX, 17. *Quidquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissae, ea patres comprobare.* Ita πάντες — ὅστις, πάντα — ὅ τι, quamquam hoc Graecum esse negat Matth. Gr. Gr. §. 483. b. p. 904. ed. sec. Xen. Cyr. VIII, 2, 12. παρεῖχε πάντα, ὅτου ἔδει. Anab. II, 5, 7. ᾧ τινι ἐντυγχάνοιεν Ἕλληνι, ἢ δούλῳ ἢ ἐλευθέρῳ, πάντας ἔκτεινον." Haec *Wr.;* sed recte Weickert. l. l. p. 9. Servianam explicationem praefert, non quod de linguae Graecae usu et Livii loco dubitet, sed quod Wagneri interpretationi non convenire videatur modus coniunctivus. Immo *fuerit* cum W. et Thielio pro Futuro exacto accipiendum, quod etiam sine ulla relatione interdum pro simplici futuro poni docet W. coll. Caesaris loco B. G. IV, 25. *Ego certe meum officium praestitero.* Thiel. confert Liv. XXX, 30, 4. *tibi quoque non in ultimis laudum fuerit.* Prop. I, 19, 15. *Quarum nulla tua fuerit mihi, Cynthia, forma Gratior,* et Cic. Tusc. V, 4, 10. *cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi.* Vid. adnott. ad Ge. II, 51. Neque aliter h. l. intellexit Phaedr. Prol. l. III. v. 27. sqq. sic scribens: *Sed iam, quodcunque fuerit (ut dixit Sinon, Ad regem quum Dardaniae perductus foret) Librum exarabo tertium Aesopi stilo;* i. e. quodcunque mihi accidet, sive inter poëtas habear, sive excludar eorum numero. Itaque haec Virgilii verba nihil aliud sibi volunt, quam Terentiana illa Hec. IV, 4, 47. *quidquid futurum fuerit.* — *inquit* adiectum, quamquam v. 76. praecessit *fatur.* Ita et Graecos et Latinos loqui, satis constat. De Graecis vid. Sturz. Lex. Xenoph. s. v. φάναι n. 16. c. Krüger. ad Xen. Anab. II, 5, 24. Poppo ad Xen. Cyr. I, 3, 6. Stallbaum. ad Plat. Phaed. c. 24. de Romanis Ruhnken. ad Rut. Lup. I, 5. extr. p. 20. (*Cui Proculeius pater subiecit: Immo, vero inquit, velim* etc.) Bremi ad Nep. Hann. 2, 2. (*Hannibal hoc adiunxit: Pater, inquit, meus Hamilcar* etc.) Gronov. ad Gell. II, 13. Heindorf. ad Cic. N. D. I, 7. p. 17. Oudend. ad Suet. Caes. 32. Hottinger. ad Cic. Eclog. p. 298. Iahn. et Bach. ad Ovid. Met. VI, 282. Sillig. ad Catull. 63, 77. Beneck. ad Iustin. I, 8, 14. alii. Cf. praeter ll. cc. Liv. VII, 16, 5. *Sex. Tullius exclamat: Adspice, imperator, inquit* etc. (ubi editores quidam voc. *inquit* male delendam esse censent). Sen. de ira c. 23. *Excepit Demochares: Te, inquit, suspende* cett. — 78. „*negabo,* fortius quam *nego, non is sum qui umquam neget,* ut etiam nos confidentius loquimur: *ich werde das nicht leugnen.* Ovid. Met. XIII, 215. *nec*

Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Belidae nomen Palamedis et incluta fama

---

me suasisse negabo." Haec fere *Thiel.* — 79. „*Hoc primum*, sc. fatebor. Sic iunge. (Cf. v. 690. *Hoc tantum*, sc. precor. *W.*) Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1. *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quiit.*" *H.* — *Sinonem* cum vi quadam pro *me*, ut infra v. 784. et alibi saepissime. — 80. *vanum*. Vid. ad Aen. I, 392. — *improba*, ut apud Hor. Ep. I, 1, 68. *superba fortuna*, quae illudit rebus humanis. Vid. Thiel., qui praeter Obbar. ad Hor. l. l. conferri iubet Rupertium ad Tac. Ann. III, 18, 6. et ad Iuven. III, 40. VI, 698. VII, 197. — 81. „*Fando*, h. e. narrando, aliorum narratione; alias fama. [Satis nota est formula dicendi *fando audire*. Cf. Cic. N. D. I, 29, 82. Ovid. Met. XV, 497. *fando aliquem Hippolytum vestras, puto, contigit aures*, qui locus ex nostro videtur fluxisse, Sil. X, 484. cett.] Formula exordii etiam apud alios obvia: v. c. Apollon. II, 1041., ubi Brunck. confert Ovid. Met. XV, 497." *H.* *Fando* erunt qui passive usurpatum esse dicant, de quo passivo gerundii usu cf. Periz. ad Sanct. Min. III, 8. p. 628. ed. Bauer. Ernest. ad Tac. Hist. I, 32. Ruhnk. ad Vellei. II, 151. Passov. ad Tac. Germ. 44. Walch. Emendd. Livv. p. 18. Brem. ad Nep. Att. 9, 2. Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 265. Kühner ad Cic. Tusc. I, 23, 53. Zumpt. ad Cic. Verr. I, 18, 54. Beneck. ad Iustin. Praef. §. 5. Weber. *Uebungssch. d. Lat. St.* Vol. I. p. 333. ed. 2. Ruddim. II. p. 255. Zumpt. §. 658. Ramsh. §. 169. not. 5. Gruber. *Versuch dem Gerundio seiner Form gemäss eine passive Bedeut. zu vindiciren* in *Allgem. Schulzeit. Abth. II.* 1833. *Nr.* 147. *et* 148. et quae ab Heynio obiter adnotata vides ad Ge. II, 250. et alibi. Recentissimis tamen temporibus exstiterunt, qui etiam in eiusmodi locis gerundio activam significationem vindicarent, (Hoffmann. in censura Gramm. Ramshorn. inserta Iahnii Annall. phill. et paedd. VII, 3. p. 250. Kritz. in *Allgem. Schulzeit.* 1830. Nr. 112. et ad Sall. Iug. 62, 8. Billroth. Gramm. Lat. §. 261. cum not. 1. Weissenborn. *Syntax d. lat. Spr.* §. 38. not. 4. Gernhard. de Supino et Gerund. ap. Lat. Opuscc. p. 129. Eckstein. ad Voss. de Art. gramm. V, 9. p. 782. alii), vel potius, id quod mihi cum Bachio ad Ovid. Met. XV, 497. verissimum videtur, gerundium pro substantivo verbali plane abstracto haberent, in quo, per se spectato, nec agendi nec patiendi notio insit, quod vero, quum, in verbi temporis notionem mutatum, solvi possit per impersonale nostrum *man*, pro varia ipsorum locorum natura modo per activum modo per passivum aptius convertatur; velut Ecl. VIII, 71. *Cantando rumpitur anguis, dadurch, dass man singt*, quod non minus recte reddideris *dadurch, dass Einer singt*, quam *dadurch, dass gesungen wird*, verbo *durch's Singen* cett. Quare supra v. 6. *fando* eodem iure usurpari poterat pro: quum talia fatur, *beim Sprechen, Erzählen*, quo hic (et Cic. N. D. I, 29, ..*ne fando quidem auditum est*) pro: *vom Hörensagen.* — „*aliquod nomen Palamedis* est i. q. *aliquis Palamedes.* Ita *nomina* pro ipsis hominibus Val. Fl. V, 60. et 120. Vid. etiam ad I, 789. et hoc centies a viris doctis observatum; *aliquis* vero eleganter additur nomini proprio. Vid. ad Ovid. Rem. 589. et Met. X, 560., ut et *quis*, de quo Aen. I, 181. [ubi tamen vid. adnott.] et ita in loco Ovid. Met. V, 59. [immo XV, 497.] ab Heinsio adducto." *Burm.* Germanice sic convertas: *Wenn irgend etwa der Name* etc. — 82. Fabula de *Palamede*, quamquam apud Homerum non invenitur, erat tamen antiquissima et a Posthomericis, qui vocantur, satis celebrata. (Cf.

Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi,
Insontem infando indicio quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent;
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Pausan. X, 31. Schol. Eurip. Or. 432. Schol. Lycophr. 386. Hygin. f. 105. Serv. ad h. l.) Fuit autem Palamedes Nauplii, regis Euboeae filius, qui Ulyssem, ne in bellum Troianum proficisci deberet, mala fraude insanum se simulantem, doli convicit; unde exitiabile Ulyssis odium exortum, quod Palamedis caedem adduxit. Duplex autem de ratione, qua interfectus fuerit, narratio invenitur. Aut enim Ulyssis et Diomedis fraude sublatus dicitur, qui eum, ut thesauri effodiendi causa in foveam vel puteum descenderet inductum, lapidibus ibi obruerint (Dictys. II, 15. sqq.); aut legitimo iudicio capitis damnatus esse fertur, quod in eius tentorio Priami literae cum magna pecunia, proditionis mercede, inventae sint, quas ipso Palamede nescio et insonte Ulysses ibi abscondendas curavisset. (Ovid. Met. XIII, 56. sqq. Hygin. f. 105.) Hanc alteram fabulam etiam Virgilius sequitur. Cf. Heynii Excurs. IV. * ad h. l. imprimisque libellus doctiss.: Palamedes. Scr. Otto Iahn. Hamb. 1836. 8. — *Belides* vocatur, quoniam avia eius, Amymone, Danai filia, Beli neptis fuit. Patronymicum autem a *Beli* nomine formatum proprie *Belĭdes*, non *Belīdes* pronuntiandum; sed Priscian. II, 7, 37. p. 584. P. hanc formam diserte refert inter exempla patronymicorum, quae penultimam vocalem contra regulam producunt; eademque huius nominis productio etiam apud Ovid. Heroid. XIV, 73. Stat. Theb. VI, 291. Sil. I, 75. et III, 650. invenitur, quos locos H. et Wr. afferunt. — 83. „*falsa sub proditione*, h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv.; nam literas eius ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. — *Pelasgi* h. l. Achivi, seriorum Graecorum more. Nam Homerus nunquam ita: agnoscit ille tantum Pelasgos in Thessalia Larissam incolentes (Il. II, 840.): porro inter Troianorum socios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis (Il. X, 429.). [Cf. supra ad v. 27. adnott.] — 84. *infando indicio*, delatione — *bella vetabat*, dissuadebat bellum et oppugnationem Troiae. [Quam causam fingi ab homine fraudulento, quo certius Troianorum animos Palamedi ideoque et sibi conciliet, non est cur doceam.] — *demittere neci* ad similitudinem alterius formae: *demittere Orco*, *umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν.“ *H.* Sic *morti demittere* V, 692. X, 662. *dem. leto*, Val. Fl. VII, 313. *dem. orco* infra v. 388. et IX, 527. *dem. umbris*, Sil. I, 439. XI, 141. *dem. Erebo*, id. II, 131. *dem. ad manes*, id. IV, 342. Aen. XII, 884. etc. — *cassum lumine* antique pro privatum vita. *Cassus* enim, de cuius origine vid. diversas Doederlini (Synon. III. p. 102.) et Handii (Turs. II. p. 6. sq.) sententias coll. cum adnot. mea ad Lucr. III, 561., aut significat i. q. vanus, inanis (cf. Aen. XII, 780. *cassa vota*. Lucr. III, 1062. *cassa formido*), aut orbatus, privatus aliqua re. (Sic Aen. XI, 104. *aethere cassus*, et Cic. Arat. 369. *luminis cassus*.) — 86. „Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer comes (θεράπων, ἑταῖρος) datus esse legitur; et plures singulis heroibus additi memorantur.“ *H.* „*comitem et consang. propinquum*, i. e. et quidem, et insuper, quum etiam propinquus essem. Haud rara sunt loca, ubi *et*, pro *etiam*, participiis ita adiunctum, significat, alias rationes vel causas subesse, velut h. l. *paupertatem*, *tirocinium iuvenis*. Praeiverunt Graeci similiter usurpando καί; Thucyd. I, 32. Κερκυραῖοι δὲ μετὰ τῆς ξυμμαχίας τῆς αἰτήσεως, καὶ ταῦτα πιστεύοντες ἐχυρὰ ὑμῖν παρέξεσθαι, ἀπέστειλαν ἡμᾶς. Hamb. sec., qui *et* omittit, nulla h. l. est auctoritas. *Ut* vero pro *et* de coniectura

Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari,
Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent subiectisque urere flammis;

---

non statim possit; quam adhibet, qui miratur." — „*innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 538. χάριν ἄζυγος πώλω (h. e. ἀγάμου, παρθένου); h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. [Cf. Ovid. Trist. II, 293. Hor. Od. III, 3, 18. Prop. III, 20, 7. a Thielio laud., ubi Minerva *virgo* et *casta* vocatur.] *donum Minervae* h. l. quod oblatum, destinatum erat Minervae. [Wr. de hoc usu vocc. *donum* et *munus* conferri iubet Eleg. ad Messal. p. 44., ubi laudantur Phaedr. IV, 15, 5. Ovid. Met. VII, 156. sq. et Prop. III, 4, 7. sq. Thiel. comparat Claud. XXXI, 15. *mala legunt donum Veneris.*] Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto iam in arcem equo, Odyss. VIII, 504. sqq., e quo loco pleraque hic expressa." *H.* — 32. „*Thymoeten* [quem Diod. Sic. III, 87. Laomedontis filium fuisse perhibet, et cuius, Burmanno auctore, etiam Tzetz. ad Lycophr. 224. et Gud. inscr. CCXXXVI, 11. mentionem faciunt] nominat ex auctoritate Euphorionis, quantum quidem ex Servio ad h. l. constat: fuit is inter senes Iliad. III, 146. recensitos. Apud Quintum II. pr. Penthesilea caesa suadet urbem relinquere. — *arce locari*, puta in templo Minervae, tamquam manubias." *H.* — 34. „*dolo;* quia uxore filioque per Priamum occisis iustam causam proditionis habere Thymoetes videbatur; vid. Serv." *Wr.* — „*fata ferebant*, *brachten es so mit sich*, ut alibi *res*, *usus*, *tempus*, *occasio*, *causa*, *natura fert*. Cf. Bentl. ad Ter. Heaut. IV, 1, 54. et Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 322." Haec fere *Thiel.* Cf. etiam infra v. 94. Sabin. Epist. III, 31. *Nec si fata ferant, tulerint si cetera quamvis*, et Burm. ad Lucan. I, 393. — 35—39. „Ornate singula pro: Capys et quibus melius consilium placebat." *H.* — *Capys*, ab Homero non commemoratus, apud Virgilium aliquoties nobis occurrit, Aen. I, 183. VI, 768. IX, 576. X, 145. Capuam ab eo esse conditam etiam Liv. IV, 37, 1. et Silius II, 30. et 299. referunt. — *quorum menti*, i. e. quibus. Cf. Markland. ad Stat. Silv. IV, 6, 91., qui comparat Aen. VIII, 205. (*Caci mens* i. e. Cacus.) Manil. II, 626. et Val. Fl. VI, 181. (*quibus mentibus* pro quibus); omninoque *mentem* haud raro „simpliciter pro *persona*" poni docet coll. Grat. Cyneg. 96. Iuven. VI, 316. Ovid. A. A. III, 25. — „Duas dicebant diversas sententias: alii, equum abolendum: alii explorandum esse. Hinc disiunctio *Aut pelago — Aut terebrare.* Abolitionis plura sunt genera; itaque prior sententia in duas divisa est partes. Qui abolendum censebant, praecipitari illum in mare vel comburi iubebant. Ex his duabus viis posterior a priori per particulam *ve* separanda fuisset pedestri scriptori; poëtae, singulas partes enumeranti, copulis *que*, *et*, ad connectendum uti licet; ut Tibullus fecit I, 9, 49. *Illa velim rapida Vulcanus carmina flamma Torreat, et liquida deleat amnis aqua.* H. tamen in editionem maiorem *subiectisve*, nulla codicum auctoritate, invexit." *W.* — 36. *Pelago* pro: in pelagum. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Ge. II, 306. Sic ap. Ovid. Met. IV, 91. *lux - - Praecipitatur aquis.* — 37. *iubent.* Charis. Inst. IV. p. 241. P. Nonius s. v. *suspicere* et Schol. Crucq. Hor. Od. I, 16. *iubet.* „Sed qui accuratius Grammaticos istos inspexerit, videritque versum 35. (qui pluralem numerum flagitat) ab iis non adiici, iam non cogitabit de mutanda ex illorum auctoritate scriptura."

Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce;
Et procul: o miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis

Haec verissime *Wr.* Qu. Virg. VIII, 5. Consentiunt etiam cum Codd. Prisc. XVII, 1, 11. et 23, 172. p. 1040. et 1150. Putsch. et Macrob. Sat. V, 5. — *subiectisque.* Eandem lectionem iure receperunt Iahn. et Wr., ille ad ea, quae ad Ge. I, 441. et ad Hor. Sat. II, 3, 137. scripsit, hic ad Qu. Virg. XXXIV, 1. et XXXVI, 10. lectorem remittens. Cf. adnott. ad Ge. I, 442., ubi addi potest Walch. ad Tac. p. 200., quem ad h. l. Thiel. laudat. — 38. *tentare,* explorare equi cavitatem, adiuncta tamen periculosi conatus notione, quod iam ad Ecl. IV, 32. docuimus, ubi praeter h. l. addi potest Aen. III, 146. Ovid. Met. V, 123. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 28, 5., a Thielio hic laud. — 39. *vulgus incertum,* anceps, dubium, quid faciat, (ita ut hoc epitheton neutiquam ad solum ornatum additum sit, quod H. censet) *scinditur,* se dividit, solvit, (cf. Tac. Hist. I, 13. *Hi discordes in duas factiones scinduntur,* et Quinct. prooem. Inst., §. 13. *scidit deinde se studium.*) *in contraria studia,* in diversas opiniones, sententias, consilia. *Studium* enim secundum Donat. ad Ter. Hec. II, 1. est *voluntas hominis intentior et impensior;* quare etiam a Cic. pr. Marcell. 10. in. et alibi *consilia et studia* coniunguntur. Imitatus est h. l. Statius Theb. V, 147. *Nec varius fremor, aut studia in contraria rapti Dissensus, ut plebe solet.* — 40. „De *Laocoonte* vid. infra v. 201. sqq. *primus ante omnes,* quia sequitur *magna comitante caterva,* quam turbam ille decursantem *ardens* ira antevertebat." *H.* Non mirum autem, quod magna hominum turba sacerdotem, iam seniorem summo ardore summaque festinatione ab arce decurrentem, comitatur. — *primus ante omnes.* Goth. alter *primus ibi iuvenum,* quod ex I, 497. adscitum esse, Wr. docet, vulgarem lect. recte defendens coll. Aen. V, 540. Ge. II, 475. et Aen. III, 321. Idem vir doct. Qu. Virg. XXVIII, 3, h. hunc locum cum v. 147. huius libri, III, 437. IV, 342. V, 497. 540. 746. X, 428. XII, 461. aliisque refert inter eos, ubi *primus* de exemplo dicatur, quod quis praeeat, ac proinde de eo, qui prae ceteris aliquid faciat vel patiatur. Hand. autem Tursell. I. p. 387. de h. l. sic scribit: „Servius: *aut perissologia est; quia dixit primus, aut ante omnes i. e. videntibus omnibus.* Burm. auxilium quaesivit in construendis verbis; primus Laocoon ardens ante omnes decurrit, vel primus decurrit ante catervam se sequentem. En grammaticum vocabula conglutinantem, sed a poëtica vi percipienda alienissimum. Dixit Statius Theb. VI, 431. *ante tamen cunctos sequitur.* Sed duobus verbis usus est Virgilius ad rem distinctius describendam; ira enim stimulatus Laocoon primus ante omnes decurrit. Sic Senec. Herc. Oet. 1271. *primo et ante omnes mihi fletum abstulisti,* quod Baden. male interpretatur *coram omnibus.*" — „*Arx,* Πέργαμος ἄκρα, unde prospectus erat versus litus." *H.* — 42. *Et procul.* Verba dicendi in concitatiore potissimum oratione saepe omitti, res est notissima. Cf. Zumpt. §. 772. et Ramsh. §. 205, 3, b. Ceterum hoc *procul* aptissime hominis ardorem exprimit. Non exspectat, dum ad cives suos perveniat, sed iam ex longinquo, remotus adhuc, iis acclamat. — 43. *Creditis avectos hostes?* i. e. ne credite. Cf. infra v. 596. IV, 565. 592. XI, 389. XII, 39., quos locos congessit Wagn. Qu. Virg. XXXI, 5. Eadem ratione explicandum sequens *ulla;* nam *aut ulla putatis* i. q. nulla putetis. —

Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi,
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri;
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus inque feri curvam compagibus alvum

— 44. *sic notus Ulixes,* in bonam partem? Nonne potius astutia eius et malitia satis nota? — 47. „Ut, qui inclusi sunt, ex machina ea, tamquam ex turri, speculari urbem et desuper ex altiore loco desilire in muros possint. Adumbratum hoc ex poliorcetica seriorum temporum, qua turris, rotis subiectis, muro admoveri solebat, ut demisso in murum ponte escensus oppugnatorum fieret in urbem.“ *H.* Cf. etiam Veget. IV, 19., qui Maronem de equo Troiano loqui ut de machina oppugnatoria scribit. Vid. Schirach. p. 386. — *desuper ventura.* Cf. I, 164. 419. IV, 120. VI, 677. etc. — 48. „*aliquis* i. e. alius quis, quam significationem fuit qui falso huic voc. tribui contenderet. [Ellendt. ad Cic. Brut. p. 209.?] Aen. IX, 186. Cic. de Rep. I, 18. id. de Or. II, 42. Cf. etiam Schaefer. ad Soph. Trach. 390.“ *Wr.* De quo dicendi genere plures disputarunt. Vid. Ernesti ad Tac. Ann. I, 4. Heusing. ad Ovid. Her. XII, 80. Ruhnk. ad Vellei. I, 17, 7. et ad Ter. Heaut. I, 1, 17. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 10, 30. p. 61. Bremi ad Cic. de Fat. c. 14. p. 56. Beneck. ad Cic. Cat. I, 6, 15. Kühner. ad Cic. Tusc. III, 18, 43. Wolf. et Orell. ad Tusc. III, 14, 29. alii, qui haud pauca optimorum scriptorum exempla contulerunt. — *error,* fraus, dolus, quemadmodum apud Liv. XXII, 1, 3. *errore sese ab insidiis munierat.* Neque inepte contuleris Aen. VI, 27., ubi Labyrinthus *inextricabilis error* vocatur. — 49. „Habeo Danaos suspectos, etiam quum ultro offerunt dona.“ *H.* *Quidquid id est.* Thiel. praeter alios locos, quos nescio quid hic sibi velint, apte confert Tibull. II, 3, 33. *At tu, quisquis is es* etc. De indicativo pronomen *quidquid* sequente quae Burm. protulit, nostris temporibus non est cur repetantur. De part. *et* pro *adeo, vel* posita, quem eius usum male negavit Wolf. ad Tac. Ann. I, 4., praeter Broukhus. ad Prop. II, 19, 32. cf. Goerenz. ad Cic. Legg. II, 25, 63. et Acad. II, 18, 58. Brem. ad Nep. Thras. I, 5. Matth. ad Cic. pr. Deiot. 10, 29. et, qui hos laudat, Hand. Tursell. II. p. 520. sq. — 50. *validis viribus,* magna vi, nil amplius. — 51. „In verbis *latus* et *alvus,* quae in unum iuncta, non est argutandum. Iunguntur a poëtis synonyma sine omni subtilitate; tantum ut eiusdem rei notio oculis animoque obversetur vividius; [„ita tamen, ut alteri nomini addatur aliquid, quod vel ad plenam notionem desideretur, aut ad ornatum pertineat, ut h. l. *curvam;* et in *latus et curvam alvum* i. q. in *curvum latus.* Vid. etiam Qu. Virg. XXXIII, 5.“ *Wr.* Thiel. rectius, nisi fallor, haec seiunctim spectata sic interpretatur: tanta vi hastam in latus infixit, ut illa in ipsam alvum penetraret; qua de causa etiam praepositionem iteratam censet ex praecepto illo a Zumpt. §. 745. Ramsh. §. 162, 2. Beier. ad Cic. Off. I, 14, 42. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 1. aliis prolato.] Infra v. 231. *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione indoles ac ratio orationis poëticae summam libertatem fert. — *alvus curva compagibus,* h. e. ex compage lignorum curva facta.“ *H.* — *ferum* pro equo etiam infra V, 818. legitur: *spumantia addit frena feris.* Cf. Interpp. ad Phaedr. I, 12, 9. ad Ovid. Her. IX, 114. ad Auson. Epist. XXIV, 17. Apud

Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deûm, si mens non laeva fuisset,

Ovid. tamen Met. VI, 77. (ubi vid. Bach.) pro vulg. *medioque ex vulnere saxi Exsiluisse ferum* nunc rectius editur *fretum*. Fastor. autem I, 550. etiam de bobus dicitur: *traxerat aversos feros*. — 52. *Contorsit*. Rottend. II. *Intorsit*, ut v. 231. et XI, 637. Eadem varietas deprehenditur ap. Ovid. Met. V, 90., ubi Heins. pro *intorquet iaculum* in uno alterove Cod. scriptum invenit *contorquet*. — *utero recusso* i. e. repercusso. *Recutiendi* vocabulum admodum raro in veterum scriptis invenitur; Virgilius autem verbis cum praepos. *re* compositis libenter et cum amore quodam utitur, et hic quidem quum cumulata litera canina tum numeris dactylicis trementem equum eo vividius pingere voluisse videtur. Quibus locis praeterea *recussus* legitur (Val. Fl. V, 167. Appulei. Met. IV. p. 87. et V. p. 114. Bip. Sidon. Apoll. II, 427.), ibi prima signif. valet quatiendo retro pulsus vel depulsus. — 53. „*cavernae* pro caverna, h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ, Od. VIII, 507." *H.* *Wr.* haec adnotat: „*cavae cavernae* vix ferendum, nisi iunxeris *cavae insonuere*, i. e. cavum quid sonuere; sic infra V, 866. *Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant*. Ge. IV, 370. *Saxosusque sonans Hypanis*. Aen. VII, 141. *Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto Intonuit*. Vid. etiam V. L. ad IV, 443. V, 24. et ad VIII, 559. praetereaque Heyn. Not. ad II, 487. Imitatur Virgilium Lucanus III, 418. *Saepe cavas motu terrae mugire cavernas*." Sed primum hic ipse Lucani locus explicationi ab Wr. propositae videtur adversari, quem vix puto auctorem ipsum per *cavum quid mugire* interpretaturum fuisse; deinde etiam loco nostro ita intellecto addita verba *gemitumque dedere* abundare dixerim. Quare mihi *cavae cavernae* eodem archaismo poëtico dictum videtur, quo apud Lucretium I, 826. *sonitus sonans*, ibid. III, 826. (ubi vid. adnot. mea) *anxius angor*, apud Plautum Mil. IV, 1, 13. *pulchra pulchritudo* et similia. — „*gemitus* pro sonitu resultante." *H.* Sic IX, 709. *Dat tellus gemitum*. Cf. etiam III, 555. — 54. sq. „*Et impulerat*. Et sane impulisset Troianos, effecisset, ut equi latera refringerent, puta, securi impacta etc., et interiora aperirent. Enimvero, *Ecce manus iuvenem* etc. — *si fata deum non fuissent*, h. e. si non fatale fuisset (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Od. VIII, 511.). *si mens* [nostra] *laeva*, stultitia Troianorum, *non fuisset*, ut Ecl. I, 16. [ubi vid. adnott.] Fortasse tamen melius iunxeris: *mens non laeva*, h. e. sana; ut sit: si fatum et mens sana fuisset. [Hoc haud dubie rectius.] *si fata fuissent* inf. v. 433." *H.* „*Si fata d.* fuissent, ut insidiae detegerentur. Si modos enuntiationum conditionalium curas, notabis, ellipsin aliquam subesse hanc: *Et impulerat — latebras*, et latebrae foedatae essent, *si fata fuissent*; qualem ante *nisi* frequentissimam esse sexcentis poterit probari exemplis. Tacit. Hist. III, 81. *Nec deerant, qui propellerent — ni — omisisset intempestivam sapientiam*. Quid intersit inter *impulerat, si fuisset*, et *impulisset, si fuisset*, grammaticae est demonstrare." *W.* „*Impulerat* enim, si accurati interpretis partes implere volebat H., non explicandum erat per *impulisset; impulerat, si fuissent:* at non fuerunt, ergo non potuit impellere; *impulisset, si fuissent:* si fuissent, ut esse poterant, poterat fieri, ut impelleret. Vid. Not. ad IV, 19." *Wr.* Stallbaum ad Ruddim. II. p. 378. sq. de hac re disserens, haecce scripsit: „Indicativus indicat *subiectivam veritatem:* quae quum non alia esse possit, quam quae sola mentis cogitatione continetur, facile intelligitur, contrarium eius, quod pronuntiatur, revera factum esse indicari. Itaque *impulerat* gravius indicat

Impulerat ferro Argolicas foedare latebras;
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant

---

mentis perversitatem eius, qui equum non percussit, quam *impulisset*; cogitamus enim *at non fecit* etc." Cf. de hoc discrimine praeter Drakenb. ad Liv. XLI, 24, 4. Schwarz. ad Plin. Paneg. c. 8. Heusing. ad Cic. Off. p. 390. et Matth. ad Cic. pr. leg. Man. c. 17, 50., iam a Stallbaumio laud., Boetticher. in Lex. Tacit. v. *indicat*. p. 255. Kritz. ad Sall. Iug. 85, 48. Gernhard. de periodo conditionali Latin. Opusc. p. 231. sq. Zumpt. §. 519. Ramsh. §. 293. B. p. 860. sqq. Billroth. §. 330. alii, neque aliena sunt, quae supra ad Aen. I, 374. adnotavimus. Ceterum de constructione *impulerat - - foedare* vid. supra ad Aen. I, 10. — „*Argolicas latebras*, equum, quo latebant Argivi. — *foedare* pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, et simpl. vulnerare, inf. III, 241. VII, 575., unde et cum ea voce iungitur II, 286.; h. l. diffringere et dissolvere machinae compagem [quo etiam externa eius species foedatur]. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89. v. 20. sq." *H*. Cf. de eiusmodi Virgilii verss. ab aliis poëtis assumptis et repetitis Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 65. sqq. De *foedandi* verbo pro vulnerandi et lacerandi posito Thiel. conferri iubet Walch. ad Tac. Agr. [36.] p. 366. Vid. etiam Drakenb. ad Liv. VIII, 10, 6. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 204. — 56. *Wr*. haec adnotat: „*staret — maneres* antiqua est Medicei lectio, *t* litera minio superscripta, ut fieret *maneret*. Heinsius quid in singulis libris invenerit, non potest ex eius nota plane cognosci; certe Mentel. I., optimae notae codicem, cum Med. consentire inde discimus. Lips. obl. *stares — maneres*, sed liquido apparet, prius in eo scriptum fuisse *staret*. Ac vix est dubium, quin mutata verbi persona turbas h. l. excitaverit; mutata autem a poëta videtur tum ad τὸ ὁμοιοτέλευτον, minime conveniens huic loco, evitandum, tum quo verius animi affectum exprimeret; nam nihil in urbe Troia vel augustius vel Aeneae carius, quam domus Priami. Atque *staret* ut reciperem, movit me etiam locus consimilis VII, 684. *quos dives Anagnia pascit, Quos, Amasene pater;* ubi idem a nominativo ad vocativum transitus antiquam lectionem, sed in paucis admodum libris, obliteraverat." Quae quamquam satis probabilia videntur, tamen contra omnium fere Codd. auctoritatem Wagnerum sequi non ausus sum, praesertim quum etiam duplex *que* dubitationem nobis movere debeat. — *maneres*. Cf. supra v. 22. et Ovid. Met. VIII, 114. (patria) *superata iacet. Sed finge manere* etc. — 57. De Sinone episodium. Cf. Heynii Excurs. IV. ad h. l., unde scitu dignissima excerpam: „Sinonis fraudes etiam Quintus [XII, 261. sqq.], Tryphiodorus [v. 211. sqq.], Dictys, Dares, Tzetzes Posthom. 680. sq. memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulysse, nam filius Aesimi fuit, nepos Autolyci, cuius filia Antiochia, quae Ulyssem edidit: Schol. Lycophr. 344. et Serv. ad h. l. Videntur in eum poëtae, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quae de Ulysse narrantur Odyss. IV, 244. sqq., praeivisse autem omnibus Lesches. Perperam enim ex Pisandro duxisse narrationem de Sinone Virgilium tradit Macrob. V, 2. Utique Iliadis parvae particulam constituebat Sinon apud Aristot. Poet. 23. ὡς ὁ Λέσχης φησίν addit Tzetz. ad Lycophr. 344. - - Fuit Sinon etiam fabulae Sophocleae argumentum Hesychio laudatae. Ex hac aut alia tragoedia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quae Graecarum tragoediarum eloquentiam et acumen redolet." — „Eum *trahebant*, cum festinatione adducebant, ut VI, 753. *Con-*

Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Troiamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnis.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis

---

ventus trahit in medios." *H.* Rectius Thiel. coll. locis Claud. in Eutrop. II, 102. Lucan. VIII, 415. Ovid. Met. XI, 91. Hor. Epist. II, 1, 911. Iuven. X, 87. 99. aliis, itemque Ruhnk. ad Ter. Heaut. IV, 2, 11. et Kritz. ad Sall. Cat. 47, 4., *trahere* verbum proprium esse de captivis, qui plerumque inviti sequantur. — 59—62. „*Qui se iis ultro obtulerat.* [Cf. VIII, 611.] Reliqua amplificandi et ornandi studio adiecta. — *hoc ipsum ut strueret,* sc. ut adduceretur ad regem [et coram eo fabulam a se fictam proferre posset.] *struere* voc. insidiarum et doli." *H.* Cf. Liv. XXIII, 17, 10. *insidias,* Senec. Herc. Oet. 1468. *dolos,* Cic. Cluent. 64. in. *calamitatem,* Sen. Epist. 10. *pericula,* Cic. Att. V, 31. *sollicitudinem struere* etc. Vid. Burm. ad Val. Fl. III, 586. — „*fidens animi* exquisitius quam *animo;* et hoc pro vulgari: animo fidenti vel fidens, confidens." *H.* Vid. ad Ge. IV, 491. et supra ad Aen. I, 178. — *in utrumque paratus.* Vid. Hand. Tursell. III. p. 310. et Ruddim. II. p. 97. — „*versare dolos,* ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere." *H.* Redit haec locutio infra XI, 704. Cf. etiam Senec. Agam. 631. *licuit versare dolos.* Similiter apud Val. Fl. V, 292. legitur *dolos movere.* Ceterum h. l. haud pauci Codd. *versare dolo;* sed iam H. recte admonuit, ultimam literam a sequentis voc. initio interceptam videri, et *Wr.* haec adnotat: „*versare dolis Troianos* quis neget recte dici? sed *dolo* h. l. qui praeferat, doceat oportet, *dolo versare* non adiuncto accusativo Latinum esse." — *occumbere morti* ex Ennio sumpta locutio, qui Servio auctore scripsit: *ut vos vostri liberi defendant, pro nostra vita morti occumbunt fortiter.* Apud eundem Ennium Annal. XVI. p. 108. Hess. legimus *Occumbunt multi leto* (qui tamen utrum tertius an sextus casus sit, non minus dubium est, quam apud Val. Fl. I, 633. *segni occumbere leto*); eandemque constructionem imitati sunt Ovid. Met. XV, 499. *occubuisse neci,* Phaedr. IV, 1, 14. et alii. Vulgo *occumbere mortem* dici constat (Cic. Tusc. I, 42. extr. Liv. XXVI, 25, 14. XXXI, 18, 6. Sil. XIII, 380. etc.), vel etiam *morte* (Liv. I, 7, 7. Cf. Drakenb. ad Liv. ll. ll. Ruddim. II. p. 145. et Zumpt. §. 387.) — 63. 64. „Ornatius quam Quintus Cal. XII, 361. ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. — *circumfusa ruit* ornate pro circumfunditur. — *certant illudere capto,* h. e. certatim illudunt, contumeliis afficiunt, αἰκίζουσιν." *H.* — De singul. et plurali coniuncto *ruit — certant* vid. supra ad v. 31. — 65. *Accipe,* audi. Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. — „*Ab uno crimine disce omnes,* pro vulgari ex unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio." *H.* Imitatur h. l. Silius VI, 39. *Nosces Fabios certamine ab uno.* Burm. comparat Cic. in Pison. 35. *Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum;* Thiel. autem Ter. Phorm. II, 1, 35. *unum cognoris, omnes noris.* — 67. *conspectu in medio;* medius

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Accipere? aut quid iam misero mihi denique restat,
Cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

---

inter Troianos, ita ut omnes eum conspicere possent. — 68. „Egregie ipsa sententia adiuvatur exitu spondaico: sic etiam infra III, 517. *circumspicit Oriona.* Simile his, quod apud Ovid. legitur Met. I, 14. *Nec brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitrite.*“ *Wr.* Ipsi videmus quasi hominis metum, qui dubio suspensoque animo caute et anxie circumspicit et in vultu eorum, qui circumstant, animi sensa legere studet. — 69. Quorsum confugiam? — 70. ***iam denique,*** ut Aen. VI, 61. X, 890. XII, 497. *iam tandem.* Cf. Hand. Tursell. III. p. 121. Thiel. recte explicat *am Ende, zu guter Letzt,* coll. infra v. 295. Ter. Hec. I, 2, 48. Heaut. III, 3, 8. Hor. Sat. I, 2, 133. A. P. 267. et Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 71. Vid. adnott. ad Ecl. II, 7. — ***restat.*** Cf. infra XII, 793. *quae iam finis erit coniux? quid denique restat?* et Ter. Adelph. III, 3, 3. *id misero restat mihi male* etc., a Thiel. laud. — 71. 72. „Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis.“ *H.* ***super*** pro insuper etiam infra V, 482. Hor. Sat. II, 7, 78. Ovid. Met. XII, 206. Cic. Leg. II, 21, 53. alibi legitur. Cf. Burm. ad Phaedr. III, 11. et IV, 23. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 462. Bach. ad Ovid. l. l. alii. — 72. ***poenas cum sanguine,*** h. e. poenam cruentam, supplicium meum, ***poscunt.*** Cf infra v. 366. *poenas dant sanguine Teucri.* — 73. ***conversi animi,*** mutati, misericordia capti. — 74. ***quo sanguine*** (vid. ad Aen. I, 19.) ***cretus,*** (ab obsoleto *creo,* unde *crescere* formatum, non per syncopen ex *creatus* factum) pro natus, ut infra III, 608. (qui locus nostro simillimus) IV, 191. VIII, 135. IX, 672. Lucr. II, 906. IV, 1224. V, 6. et 61. Ovid. Met. IV, 607. Varr. L. L. VI, 2. alibi. — 75. „Interpunctione locus adiuvandus. Male distinguitur: *Quidve ferat memoret,* qua oratione nihil ieiunius post *hortamur fari.*“ *H.* — ***quae sit fiducia capto,*** pro *ei,* num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit [potius: qua fiducia ultro se captivum obtulerit. cf. v. 59.]. Similis oratio inf. III, 604. sq.“ *H.* „Zulich. a m. pr. *cepto.* Vid. ad Ovid. Epist. XVII, 19. et huic lectioni [*coepto*] favet locus infra VIII, 15. Sed *capto* retinendum: qua fiducia se ipse captivitati obtulisset; nam v. 61. *fidens animi* se obtulerat.“ *Burm.* — V. 76. abest a Mentel. I. Witt. et tribus Pariss., in aliis (Medic., Mentel. II. Gud. Rottend. I. Graev. Reg.) ab alia manu est adscriptus, quare, praesertim quum infra III, 612. iterum legatur, ab Heinsio, Brunckio, aliis in suspicionem vocatur. Iahnius vero, Pomponium Sabinum secutus, eum ab Aproniano vel ob verba *fatur* et *inquit* (qua de re vid. infra) sublatum esse statuit; Wagnero tamen neutra res ita comparata videtur, ut Apronianum offendere potuerit, quare nondum omnem scrupulum sibi exemtum esse confitetur. Mihi *H.* versum recte videtur defendisse, contra Heinsium potissimum, qui verba *deposita formidine* Sinoni, homini audaci, non convenire dixerat, haec disputans: „Fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; ut v. 67. *turbatus constitit,* h. e qui vellet videri turbatus. Nec h. l. bene abesset versus; nec ita abrupte verba ordiri solent loquentes

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcunque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo;

---

apud nostrum [id quod imprimis tenendum videtur]. Etiam Quintus XII, 365. - - ὁ δ' ἐνθέμενος φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευσε. Et potest casu versus in uno apographo omissus esse. Nam Mediceus, Gud., Rottend. I. nec non Menteliani unam faciunt familiam, ut multis locis cognovimus. Enimvero ex Pomponii scholio didici, Apronianum, e cuius recensione Medic. Codex est, versum sustulisse, quod Virgilii esse non putabat. - - Itaque iudicium Grammatici habemus, non auctoritatem criticam." — 77. „Haec Sinonis oratio eximia arte est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel unus quisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quae de Palamede et Ulyssis odiis narrat; verum etiam Calchantis responsum, sed a Tragicis fere ad Polyxenae sacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; imprimis v. 137. sqq., quos sine motu animi vix perlegas. [Ceterum vid. supra ad v. 57.] — „*Cuncta vera,* narrabo vere, *fuerit quodcunque,* h. e. quidquid evenerit, mihique exinde acciderit. Bene Serv.: id est, *quicunque me sequatur eventus.*" *H.* — „*quodcunque* referendum ad *Cuncta;* Liv. XXX, 17. *Quidquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissae, ea patres comprobare.* Ita πάντες — ὅστις, πάντα — ὅ τι, quamquam hoc Graecum esse negat Matth. Gr. Gr. §. 483. b. p. 904. ed. sec. Xen. Cyr. VIII, 2, 12. παρεῖχε πάντα, ὅτου ἔδει. Anab. II, 5, 7. ᾧ τινι ἐντυγχάνοιεν Ἕλληνι, ἢ δούλῳ ἢ ἐλευθέρῳ, πάντας ἔκτεινον." Haec *Wr.;* sed recte Weickert. l. l. p. 9. Servianam explicationem praefert, non quod de linguae Graecae usu et Livii loco dubitet, sed quod Wagneri interpretationi non convenire videatur modus coniunctivus. Immo *fuerit* cum W. et Thielio pro Futuro exacto accipiendum, quod etiam sine ulla relatione interdum pro simplici futuro poni docet W. coll. Caesaris loco B. G. IV, 25. *Ego certe meum officium praestitero.* Thiel. confert Liv. XXX, 30, 4. *tibi quoque non in ultimis laudum fuerit.* Prop. I, 19, 15. *Quarum nulla tua fuerit mihi, Cynthia, forma Gratior,* et Cic. Tusc. V, 4, 10. *cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi.* Vid. adnott. ad Ge. II, 51. Neque aliter h. l. intellexit Phaedr. Prol. l. III. v. 27. sqq. sic scribens: *Sed iam, quodcunque fuerit (ut dixit Sinon, Ad regem quum Dardaniae perductus foret) Librum exarabo tertium Aesopi stilo;* i. e. quodcunque mihi accidet, sive inter poëtas habear, sive excludar eorum numero. Itaque haec Virgilii verba nihil aliud sibi volunt, quam Terentiana illa Hec. IV, 4, 47. *quidquid futurum fuerit.* — *inquit* adiectum, quamquam v. 76. praecessit *fatur.* Ita et Graecos et Latinos loqui, satis constat. De Graecis vid. Sturz. Lex. Xenoph. s. v. φάναι n. 16. c. Krüger. ad Xen. Anab. II, 5, 24. Poppo ad Xen. Cyr. I, 3, 6. Stallbaum. ad Plat. Phaed. c. 24. de Romanis Ruhnken. ad Rut. Lup. I, 5. extr. p. 20. (*Cui Proculeius pater subiecit: Immo, vero inquit, velim* etc.) Bremi ad Nep. Hann. 2, 2. (*Hannibal hoc adiunxit: Pater, inquit, meus Hamilcar* etc.) Gronov. ad Gell. II, 13. Heindorf. ad Cic. N. D. I, 7. p. 17. Oudend. ad Suet. Caes. 32. Hottinger. ad Cic. Eclog. p. 298. Iahn. et Bach. ad Ovid. Met. VI, 282. Sillig. ad Catull. 63, 77. Beneck. ad Iustin. I, 8, 14. alii. Cf. praeter ll. cc. Liv. VII, 16, 5. *Sex. Tullius exclamat: Adspice, imperator, inquit* etc. (ubi editores quidam voc. *inquit* male delendam esse censent). Sen. de ira c. 23. *Excepit Demochares: Te, inquit, suspende* cett. — 78. „*negabo,* fortius quam *nego, non is sum qui umquam neget,* ut etiam nos confidentius loquimur: *ich werde das nicht leugnen.* Ovid. Met. XIII, 215. *nec*

Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Belidae nomen Palamedis et incluta fama

---

me suasisse negabo." Haec fere *Thiel.* — 79. „*Hoc primum*, sc. fatebor. Sic iunge. (Cf. v. 690. *Hoc tantum*, sc. precor. *W.*) Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1. *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quiit.*" *H.* — *Sinonem* cum vi quadam pro *me*, ut infra v. 784. et alibi saepissime. — 80. *vanum*. Vid. ad Aen. I, 392. — *improba*, ut apud Hor. Ep. I, 1, 68. *superba fortuna*, quae illudit rebus humanis. Vid. Thiel., qui praeter Obbar. ad Hor. l. l. conferri iubet Rupertium ad Tac. Ann. III, 18, 6. et ad Iuven. III, 40. VI, 698. VII, 197. — 81. „*Fando*, h. e. narrando, aliorum narratione; alias fama. [Satis nota est formula dicendi *fando audire.* Cf. Cic. N. D. I, 29, 82. Ovid. Met. XV, 497. *fando aliquem Hippolytum vestras, puto, contigit aures*, qui locus ex nostro videtur fluxisse, Sil. X, 484. cett.] Formula exordii etiam apud alios obvia: v. c. Apollon. II, 1041., ubi Brunck. confert Ovid. Met. XV, 497." *H.* *Fando* erunt qui passive usurpatum esse dicant, de quo passivo gerundii usu cf. Periz. ad Sanct. Min. III, 8. p. 628. ed. Bauer. Ernest. ad Tac. Hist. I, 32. Ruhnk. ad Vellei. II, 151. Passov. ad Tac. Germ. 44. Walch. Emendd. Livv. p. 18. Brem. ad Nep. Att. 9, 2. Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 265. Kühner ad Cic. Tusc. I, 23, 53. Zumpt. ad Cic. Verr. I, 18, 54. Beneck. ad Iustin. Praef. §. 5. Weber. *Uebungssch. d. Lat. St.* Vol. I. p. 333. ed. 2. Ruddim. II. p. 255. Zumpt. §. 658. Ramsh. §. 169. not. 5. Gruber. *Versuch dem Gerundio seiner Form gemäss eine passive Bedeut. zu vindiciren* in *Allgem. Schulzeit. Abth. II.* 1833. *Nr.* 147. *et* 148. et quae ab Heynio obiter adnotata vides ad Ge. II, 250. et alibi. Recentissimis tamen temporibus exstiterunt, qui etiam in eiusmodi locis gerundio activam significationem vindicarent, (Hoffmann. in censura Gramm. Ramshorn. inserta Iahnii Annall. phill. et paedd. VII, 3. p. 250. Kritz. in *Allgem. Schulzeit.* 1830. Nr. 112. et ad Sall. Iug. 62, 8. Billroth. Gramm. Lat. §. 261. cum not. 1. Weissenborn. *Syntax d. lat. Spr.* §. 38. not. 4. Gernhard. de Supino et Gerund. ap. Lat. Opuscc. p. 129. Eckstein. ad Voss. de Art. gramm. V, 9. p. 782. alii), vel potius, id quod mihi cum Bachio ad Ovid. Met. XV, 497. verissimum videtur, gerundium pro substantivo verbali plane abstracto haberent, in quo, per se spectato, nec agendi nec patiendi notio insit, quod vero, quum, in verbi temporis notionem mutatum, solvi possit per impersonale nostrum *man*, pro varia ipsorum locorum natura modo per activum modo per passivum aptius convertatur; velut Ecl. VIII, 71. *Cantando rumpitur anguis*, *dadurch, dass man singt*, quod non minus recte reddideris *dadurch, dass Einer singt*, quam *dadurch, dass gesungen wird*, verbo *durch's Singen* cett. Quare supra v. 6. *fando* eodem iure usurpari poterat pro: quum talia fatur, *beim Sprechen, Erzählen*, quo hic (et Cic. N. D. I, 29, ... *ne fando quidem auditum est*) pro: *vom Hörensagen.* — „*aliquod nomen Palamedis* est i. q. *aliquis Palamedes.* Ita *nomina* pro ipsis hominibus Val. Fl. V, 60. et 120. Vid. etiam ad I, 789. et hoc centies a viris doctis observatum; *aliquis* vero eleganter additur nomini proprio. Vid. ad Ovid. Rem. 589. et Met. X, 560., ut et *quis*, de quo Aen. I, 181. [ubi tamen vid. adnott.] et ita in loco Ovid. Met. V, 59. [immo XV, 497.] ab Heinsio adducto." *Burm.* Germanice sic convertas: *Wenn irgend etwa der Name* etc. — 82. Fabula de *Palamede*, quamquam apud Homerum non invenitur, erat tamen antiquissima et a Posthomericis, qui vocantur, satis celebrata. (Cf.

Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi,
Insontem infando indicio quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent;
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Pausan. X, 31. Schol. Eurip. Or. 432. Schol. Lycophr. 386. Hygin. f. 105. Serv. ad h. l.) Fuit autem Palamedes Nauplii, regis Euboeae filius, qui Ulyssem, ne in bellum Troianum proficisci deberet, mala fraude insanum se simulantem, doli convicit; unde exitiabile Ulyssis odium exortum, quod Palamedis caedem adduxit. Duplex autem de ratione, qua interfectus fuerit, narratio invenitur. Aut enim Ulyssis et Diomedis fraude sublatus dicitur, qui eum, ut thesauri effodiendi causa in foveam vel puteum descenderet inductum, lapidibus ibi obruerint (Dictys. II, 15. sqq.); aut legitimo iudicio capitis damnatus esse fertur, quod in eius tentorio Priami literae cum magna pecunia, proditionis mercede, inventae sint, quas ipso Palamede nescio et insonte Ulysses ibi abscondendas curavisset. (Ovid. Met. XIII, 56. sqq. Hygin. f. 105.) Hanc alteram fabulam etiam Virgilius sequitur. Cf. Heynii Excurs. IV. * ad h. l. imprimisque libellus doctiss.: Palamedes. Scr. Otto Iahn. Hamb. 1836. 8. — ***Belides*** vocatur, quoniam avia eius, Amymone, Danai filia, Beli neptis fuit. Patronymicum autem a ***Beli*** nomine formatum proprie ***Belĭdes***, non ***Belīdes*** pronuntiandum; sed Priscian. II, 7, 37. p. 584. P. hanc formam diserte refert inter exempla patronymicorum, quae penultimam vocalem contra regulam producunt; eademque huius nominis productio etiam apud Ovid. Heroid. XIV, 73. Stat. Theb. VI, 291. Sil. I, 75. et III, 650. invenitur, quos locos H. et Wr. afferunt. — 83. ***„falsa sub proditione,*** h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv.; nam literas eius ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. — ***Pelasgi*** h. l. Achivi, seriorum Graecorum more. Nam Homerus nunquam ita: agnoscit ille tantum Pelasgos in Thessalia Larissam incolentes (Il. II, 840.): porro inter Troianorum socios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis (Il. X, 429.). [Cf. supra ad v. 27. adnott.] — 84. ***infando indicio,*** delatione — ***bella vetabat,*** dissuadebat bellum et oppugnationem Troiae. [Quam causam fingi ab homine fraudulento, quo certius Troianorum animos Palamedi ideoque et sibi conciliet, non est cur doceam.] — ***demittere neci*** ad similitudinem alterius formae: *demittere Orco, umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν." *H.* Sic *morti demittere* V, 692. X, 662. *dem. leto*, Val. Fl. VII, 313. *dem. orco* infra v. 388. et IX, 527. *dem. umbris*, Sil. I, 439. XI, 141. *dem. Erebo*, id. II, 131. *dem. ad manes*, id. IV, 342. Aen. XII, 884. etc. — ***cassum lumine*** antique pro privatum vita. *Cassus* enim, de cuius origine vid. diversas Doederlini (Synon. III. p. 102.) et Handii (Turs. II. p. 6. sq.) sententias coll. cum adnot. mea ad Lucr. III, 561., aut significat i. q. vanus, inanis (cf. Aen. XII, 780. *cassa vota*. Lucr. III, 1062. *cassa formido*), aut orbatus, privatus aliqua re. (Sic Aen. XI, 104. *aethere cassus*, et Cic. Arat. 369. *luminis cassus*.) — 86. „Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer comes (θεράπων, ἑταῖρος) datus esse legitur; et plures singulis heroibus additi memorantur." *H.* ***„comitem et consang. propinquum,*** i. e. et quidem, et insuper, quum etiam propinquus essem. Haud rara sunt loca, ubi *et*, pro *etiam*, participiis ita adiunctum, significat, alias rationes vel causas subesse, velut h. l. *paupertatem, tirocinium iuvenis*. Praeiverunt Graeci similiter usurpando καί; Thucyd. I, 32. Κερκυραῖοι δὲ μετὰ τῆς ξυμμαχίας τῆς αἰτήσεως, καὶ ταῦτα πιστεύοντες ἐχυρὰ ὑμῖν παρέξεσθαι, ἀπέστειλαν ἡμᾶς. Hamb. sec., qui *et* omittit, nulla h. l. est auctoritas. *Ut* vero pro *et* de coniectura

Dum stabat regno incolumis regumque vigebat
Conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi —

---

inferri, sensus vetat." *W.* Cf. adnott. ad Ge. I, 142. et Ge. II, 428. Ceterum Sino, Aesini filius, genus ab Autolico duxit (Hygin. f. 108.), unde propinquitas illa cum Palamede explicanda. — „Versus 87. eximiae artis. Cf. infra III, 614. sq. et copiosiorem locum Ovid. Met. III, 583—596. — *misit in arma,* h. e. ad bellum. [Ante oculos habuit hunc locum Lucan. III, 292. *Non corniger Hammon Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas.*] Quod *pater pauper* est, ad amplificationem Homericae similem pertinet; uti aliis in locis, quod *pater dives* est; neque in eo argutandum. [„Sed rectius fortasse, ut ipse H. infra ad III, 615., sua tempora hic Virgilium respicere putabimus." *Wr.* Mihi videtur ad miserationem augendam additum.] — *primis ab annis,* ab initio belli." *H.* „Alii explicant: in iuventute prima; quod quamquam linguae convenit, vereor tamen, ut *dulces nati,* qui v. 138. memorantur, illam ferant interpretationem." *W.* — 88. 89. „*Dum stabat regno incolumis,* dum erat incolumis Palamedes. Durior oratio pro: dum erat incolumi regno, h. e. potestate sive auctoritate, quam habebat; vel pro: dum regnum eius stabat, erat, incolume; ut *regnum* sit auctoritas, qua quis *regnare* dicitur, h. e. potens esse, opibus valere. Sensus igitur: quamdiu ille erat incolumi inter Achivorum principes auctoritate; unde ille *vigebat,* valebat, in *regum conciliis.* [Quae simplicissima et verissima videtur locum intelligendi ratio. Ex Homeri enim consuetudine omnes viros principes *reges* vocari iisque *regnum* tribui, iam supra vidimus ad Aen. I, 268.] *Stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; ut notum. (Adde: quique in statu suo manent. *sto et incolumis sum* dicunt fere pedestres scriptores, poëtae *sto incolumis* iungunt. Statum, quo erat Palamedes, notat ablativus *regno,* h. e. regia auctoritate. Cic. Off. II, 1. *Utinam respublica stetisset quo coeperat statu!* Sic verba *manere, perseverare* cum casu sexto iunguntur." *W.*) Summa autem Palamedis erat sapientiae ac consilii in principum consessibus auctoritas; quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam litterarum, inventor clarissimus." *H.* *Conciliis* alteri lectioni *consiliis* iure praefert *H.,* sed miram addit causam: „Sane regum s. principum, inquit, de regno deliberantium fuere *consilia,* et ita proprie deberent dici. Sed poëtae videntur id sequi, quod a vulgari ratione recedit, et ponunt *concilia.*" At rectissime *Wr.:* „Nec poëtis quidem confundi haec possunt, ut plane diversae originis vocabula. Nempe *vigebat regum conciliis* nihil est aliud, quam *inter reges.*" *Concilium* enim (a *conciendo*) quivis est coetus convocatus, *consilium* vero (a *consulendo*) non nisi consultantium s. deliberantium conventus. Cf. de hoc discrimine Gronov. ad Liv. XLIV, 2, 5. Oudend. ad Caes. B. G. V, 48. Ernest. Clav. Cic. s. v. Bremi et Daehn. ad Nep. Epam. 3, 5. Herzog. ad Caes. B. G. I, 18. Kritz. ad Sall. Cat. 42, 2. et Iug. 29, 5. Beneck. ad Iustin. IX, 5, 2. alii. — 89. Schirach. p. 425. *nomen decusque* per ἓν διὰ δυοῖν pro nominis decore positum censet. Rectius, nisi fallor, *nomen* ad famam, gloriam, *decus* ad auctoritatem, dignitatem, honorem retuleris; ita ut sensus sit: dum Palamedes auctoritate florebat, ego quoque propter cognationem aliquo honore et gloria gavisus sum. — *gerere* interdum i. q. habere. Vid. ad Ge. II, 122. — 90—93. „*Pellax* Ulixes exquisitius quam *fallax,* qui in fraudem pellicit. Est Homer. πολύμητις· ποικιλομήτης." *H.* *Pellax* nusquam praeterea legi videtur, nisi apud Auson. Epit. XII, 4. (*captus pellacis Laertiadae insidiis*) et Arnobium p. 58. (*pellax homo*)

Haud ignota loquor — superis concessit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem; et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulixes

---

et p. 231. Harald. (*pellax Iuppiter*), qui aperte Virgilium ante oculos habuerunt. Huschkius tamen, quum etiam h. l. aliquot Codd. praebeant *fallacis*, Tibullo quoque III, 6, 47. pro vulg. *fallax* hanc vocem restitui posse suspicatus est; quam sane supposito voc. *fallax* a librariis saepe expulsam esse, minime est improbabile. — 91. *superis concessit ab oris*, e vita ad loca infera. Vid. supra v. 85. *superae orae* eaedem, quae Ge. II, 47. *luminis orae* vocantur, ad quem l. vid. adnott., coll. cum iis, quae ibid. v. 171. adscripsimus. De *concedendi* vocabulo ad Ecl. II, 57. disseruimus. Cf. omnino Aen. X, 820. *vita per auras Concessit ad Manes.* — 92. „*in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conventibus.“ *H.* Cf. Sall. Iug. 14, 15. *clausi in tenebris cum moerore et luctu morte graviorem vitam exigunt.* — *vitam trahere* pro misere vivere, *das Leben hinschleppen*, legitur etiam infra III, 646., Phaedr. III, 7, 12. Plin. H. N. XXVIII, 2, 3. alibi; quamquam apud Phaedr. IV, 4, 37. etiam *vitam luxu trahere* invenitur. Ceterum Petron. c. 45. hunc versum repetiit, singulari modo in pluralem mutato *Afflicti - - trahebant.* — 93. *mecum indignabar.* Cf. Ge. I, 389. IV, 465. et multos alios locos. — 94. *Nec tacui demens et me* etc. i. e. Attamen non tacui, quin etiam me etc. De part. *neque* pro *nec tamen* posita cf. Bremi ad Nep. Eum. 4, 2. et Ages. I, 4. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 26. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 2, 4. Kritz. ad Sall. Iug. 20, 6. alii. Copula autem praegressa negatione vim habet particulae *sed.* Cf. Aen. VII, 70. X, 343. II, 94. et *Wr.* Qu. Virg. XXXV, 2. — 95. *ad Argos.* Pauci quidam Codd. *ad agros* vel *in agros*, de qua lectione *H.* sic iudicat: „Malim equidem ita scripsisse, quum de homine privato agatur, non de Diomede, cui tale quid convenientius esset: *si remeassem victor ad Argos.*“ Sed verissime *Wr.*: „Recte *ad Argos.* Quod H. haec arrogantius dicta existimat, non lenitur oratio, si legeris *ad agros.* Neque enim urbis nomen, sed superbius *victoris* cognomentum erat, quod posset fortasse animos nostrorum hominum offendere; Romanorum certe non poterat, quibus tale quid, quale *victor miles*, sollemne. *remeare* autem proprie de victoribus; vid. Cort. ad Lucan. VII, 256.“ — 96. „*Promisi ultorem*, h. e. minatus sum ultionem. [Imitatus est h. l. Claud. de laud. Stil. I, 241. *Quum se promitteret alter Exsulis ultorem.*] *verbis odia aspera movi*, pro: Ulyssem exasperavi, exacerbavi.“ *H.* Rectius: odium Ulyssis concitavi. Cf. *W.* in Praef. p. XV., qui comparat Ovid. Am. III, 11, 43. *Facta movent odium.* — 97. *Hinc*, ex hac re. Vid. Hand. Turs. III. p. 89., qui confert Ge. III, 308. Ter. Andr. I, 1, 99. Cic. Off. III, 8, 36. pr. Flacc. 23, 54. de Sen. 12, 39. cett. Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 5. et Aen. I, 21. — „*prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa. κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή, Il. XI, 604. Explicat Iustin. XVII, 1. *Haec prima mali labes, hoc initium impendentis ruinae fuit.*“ *H.* *prima labes* igitur i. q. initium labis; ut Ter. Adelph. prol. 9. *prima fabula*, Plin. H. N. X, 29, *primo vere.* Caes. B. G. I, 22. *prima luce.* Petron. c. 112. *prima nocte* et permulta similia; *labes* autem interdum pro malo, calamitate, pernicie omnino dicitur; e. g. Cic. pr. Flacc. 10. extr. *Innocentiae labes et ruina.* Val. Fl. V, 237. *regnorum labes* etc. Ceterum Fabri

Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro —
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?

---

et Cuninghami coniecturam *Hinc adscita mihi labes*, etiam Iahnio iudice, recte reiecerunt Schrader. in Obss. p. 74. et H. ad h. l. — 98. „*Criminibus terrere novis*, eleganter pro: crimina nova proferre, criminationibus exagitare. — *et quaerere conscius arma.* Varie haec exponi possunt, nec dixerim, quid verius sit. *Arma* esse possunt consilia, quae agitabat Ulysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum; sic *conscius* sc. periculi imminentis. Possunt etiam *arma* (ut *machinae*, *μηχαναί* et *τεύχεα*) esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite, intra se; aut *conscius* communicato scilicet cum aliis consilio, cuius illi conscii fierent. Hoc verum videtur, quum statim Calchantem consiliorum socium assumsisse dicatur." *H.* „*conscius* est conscius mali, ut *conscientia* saepe in malam accipitur partem. Seneca Hipp. 495. de homine non scelerato *nec omnes conscius strepitus pavet.*" *W.* Paullo aliter et rectius *Wr.*: „Nempe illud *quaerere arma* vagum est et ambiguum h. l., nisi addatur aliquid, quo appareat, quam notionem hic inesse voluerit poëta; adiectum est igitur *conscius*, quo indicetur communio quaedam; quod voc. commode ad Ulixem, sceleris auctorem, et ad socios huius consilii accommodari poterat, quoniam et hi et ille eius rei conscii erant; *conscius arma quaerere* igitur poëta dixit et cum Ulixis nomine adiectivum copulatur, quum, si metrum pateretur, nihil mutata sententia, etiam *quaerere conscios*, quae est communis ratio, dicere liceret." — 100. „*Neque* sane (*δὴ enim*) requievit. [Rectius Weickert. p. 9. sq. per *enim* causalem nexum indicari statuit, quum haec sit sententia: „quaesivisse Ulixem, quibus artibus et machinationibus me everteret, ex eo intellectum est, quod non requievit, donec etc."; quamquam Viro doct. affirmativam huius particulae vim omnino neganti non adsentior. Cf. adnott. ad Ge. I, 79.] — Mox reticere Sinonem summa cum arte tum, quum maximam exspectationem excitasset, facile sentis." *H.* De hac aposiopesi s. reticentia vid. ad Aen. I, 135.; de *Calchante* autem, Thestoris filio, vate celeberrimo in bello Troiano, qui Graecis, ut equum celeberrimum exstruerent suasisse, postea autem vel ipse sibi manus intulisse, vel moerore et stomacho confectus obiisse fertur, quod Mopsum in arte vaticinandi se superiorem invenisset, cf. Hom. Il. I, 69. 185. et II, 299. Hygin. f. 97. Strabo XIV. p. 643. Tzetz. ad Lycophr. 427. et 980. Cic. Div. II, 30. Ovid. Met. XII, 11. alii. — 101. „*Sed autem* semel lectum apud Virgil. Erit fortasse, qui *animo* pro *autem* scriptum velit totumque versiculum ex Ennio translatum existimet; is enim p. 65. ed. Hessel.: *Sed quid ego haec animo lamentor?* Nihil tamen invitis libris mutandum; et *sed* ad superiora spectat, *autem* in interrogatione fere i. q. *tandem*; vid. Hand. Tursell. I. p. 575. et 583. [qui profert inter alia Plaut. Asin. III, 3, 126. *quem te autem deum nominem?* Ter. Eun. V, 7, 5. *quid hoc autem 'st mali?* Flor. III, 10, 11. *veni ad Caesarem: quis est autem Caesar?* cett. et de utraque particula coniuncta: Plaut. Rud. II, 6, 15. *sed autem quid si hanc hinc abstulerit quispiam sacram urnam Veneris?* Truc. II, 3, 14. *sed quid haec hic autem tam diu ante aedis stetit?* et Ter. Phorm. IV, 2, 11. *sed quid pertimui autem belua?*]" *Wr.* Thiel., quem hic usus particulae *autem* videtur fugisse, diversa commiscet. — *quid haec revolvo*, quare tam diu in his narrandis moror. De discrimine inter formulas *quid commemoro, quid loquor, quid enumero* et similes per indicativum

Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.
Tum vero ardemus scitari et quaerere causas

(de rebus, quae iam commemoratae sunt, sed ita ut facile reticeri potuerint,) et inter *quid commemorem* cett. per coniunctivum (de rebus, quae nondum sunt commemoratae, quasque ut verbo indicem sufficit) cf. imprimis Beneck. ad Cic. Cat. IV, 8, 16. — 102. ***Quidve moror?*** scil. vos, narrando, quae vestra non interest scire; quamquam homo versutus hoc quam maxime Troianorum debere interesse bene novit. — 102—104. „***Uno ordine*** pro vulgari: *uno loco.* — ***idque audire sat est.*** Varie et hoc exponitur et exponi potest. Placet; *et si sat est audire id*, esse me unum ex Achivis." *H.* Rectius *Wr.*: „*idque audire sat est*, i. e. si ad cognoscenda principum Achivorum ingenia satis est, id, hanc unam rem, audire. *uno ordine:* unum noris, omnes noveris; quod supra v. 64. dixit: *crimine ab uno disce omnes.* Interpunctionis mutatio v. 102. sq. facta ipsa se tuebitur." Ergo enim post *moror* signum interrogandi, post *sat est* semicolon ponitur. — „***iamdudum*** ita positum, ut possit per *quam primum* reddi, ut saepe. (Cf. Ge. I, 213. *Wr.*) Vulgo dicimus: iamdudum sumere debebatis poenam." *H.* Rectius de h. l. statuisse videtur Handius, qui Tursell. III. p. 160. haec scripsit: „*iam dudum sumite poenas* Serv. explicat: *quam primum, modo;* itemque Donat. ad Ter. Andr. I, 1. Cf. Sitzmann. ad Boëth. p. 164. Burm. autem originem dicendi quaerit in transmutata sententia; quasi dicendum fuisset: iamdudum sumere debebatis poenas. Doederlein. [Synon. IV. p. 267.] Ellipsin statuit plenae orationis: iamdudum sumendas sumite poenas; quod non potest approbari. Broukhus. ad Tibull. III, 6, 63. omnia alia miscet. Immo, quod in comicorum oratione observavimus, *dudum* etiam de proximo tempore usurpari [vid. Vol. II. p. 302., ubi comparantur Plaut. Merc. II, 3, 129. *Lysimacho amico mandabo: is se ad portum dixerat ire dudum* (i. e. nunc, *eben*) et Apulei. Met. VI. p. 184, 10. *comitibus adscitis, qui vulnerati remanserant, dudum recurrunt*], id poëtae reliqui ad *iamdudum* ita transferebant, ut significarent *iam modo, nun eben*, maxime in oratione adhortante. Quare *iamdudum* componitur cum imperativo et cum coniunctivo. Cf. Laur. Vallae Elegant. II, 34. Neque proximum est tempus, quod hac ipsa particula notatur, sed definitur distinctius." Afferuntur deinde Ovid. Met. II, 482. *ardua iamdudum demitte cornua, rector clamat*, ubi Iahn. coniungi malit verba *iamdudum clamat.* Stat. Theb. I, 270. *iamdudum ab sedibus illis incipe.* Ovid. A. A. II, 457. *candida iamdudum cingantur colla lacertis*, ubi, quum antecedant verba *breve sit spatium*, valeat *statim, alsbald.* — „Versus 104. illustratur ex Iliad. I, 255. Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, Εἰ — [Thiel. apte comparat Ovid. Fast. II, 693. *Occidite inermem. Hoc cupiant fratres Tarquiniusque pater.*] — ***Ithacus*** pro Ithacius Ulysses, ut *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis.*" *H.* „*Ithacus* pro Ithacensis audit Ulysses apud Iuven. XIV, 286. *mugire Agamemnona credit Aut Ithacum. Ithacius* nusquam vidi." *W.* Forma adiectivi *Ithacus* praeterea invenitur Ovid. Met. XIII, 512. Am. II, 12, 29. ex Pont. II, 7, 60. Prop. III, 10, 29. cett. Ita iam apud Graecos. Cf. Eurip. Cycl. 103. — ***magno mercentur***, magno emant; multum pecuniae impendant, si hoc efficere possint, ut vos me interficiatis (nostrum: *viel darum geben.*) Thiel. admonet, etiam Graecos ita loqui (πριαίμην ἄν, et οὐκ ἂν πριαίμην) coll. Xen. Mem. II, 5, 3. Soph. Ai. 477. Antig. 1171. Vid. ad Aen. IX, 206. — 105. ***Tum***

Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi

---

vero. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 27. Rectissime Weickert p. 10., comparans Graec. τότε δή et Hoogev. ad Viger. p. 498. b.;: „nostro loco particularum haec est vis: iam antea cupiebamus audire Sinonis narrationem, tum vero maxime, quum medium abrupisset sermonem." — 107. „*Ficto pectore*, subdolo animo, h. e. subdole et fraudulenter. — 108. *Moliri fugam* grave vocabulum pro parare. Vid. sup. I, 414.; et *fessi longo bello* eleganter adiectum vocabulo *discedere*." *H.* *Discedere* autem prima et propria signif. accipiendum: in varios locos, terras, regiones, in suam quisque patriam. De ipsius rei veritate vid. Hom. Il. II, 110. sqq. coll. cum Ovid. Met. XIII, 216. sqq. — 111. *illos -- Interclusit hiems.* Ut de rebus dictum *intercludere* idem fere est quod *impedire* (v. c. Caes. B. G. VII, 2. et Cic. Att. VII, 20. *intercludere alicui fugam*) ita etiam ad homines translatum, *intercludere aliquem* (ab aliqua re, vel cum simplici ablat.); quare etiam interdum absolute dicitur, ut hic. Cf. e. g. Cic. Att. VIII, 8. *Intercludor dolore, quominus ad te plura scribam.* — 111—113. „*Terruit euntes*, ire volentes, ut Graeci poëtae verbis utuntur, deterruit, quo minus navigarent." *H.* Hic sane, quum non de ipsa profectione, sed de consilio proficiscendi sermo sit, *euntes* necessario pro *ituros* accipiendum; quamquam raro omnino apud Virgilium Participium Praesentis pro Partic. Futuri positum videmus, neque alius, nisi huius ipsius verbi. Cf. IX, 243. XII, 73. VI, 392. ab Wagn. Qu. Virg. XXIX, 2, a. collati, qui simul docet, Particip. *iturus* bis omnino apud Virg. legi VI, 680. et 758. — „*Trabes acernae*, supra v. 16. ex *abiete*. — *contextus* (vid. sup. v. 16.) *staret*, esset; et *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant." *H.* Wakef. ad Lucr. V, 744. temere coni. *tonuerunt*. — 114—119. „*Suspensi*, solliciti, Serv., dubii, quid faceremus. — *Eurypyli* plures; vid. Burm. ad Ovid. Met. XII, 357.; celeberrimus Telephi f., qui Troianis auxilio venit, et poëtis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile olim suppeditaverat; de quo late Quint. Cal. VI, 119. sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens. Vid. Il. II, 734. sqq." *H.* — *scitantem*, quae omnium fere et optimorum Codd. est lectio (nam in Medic. a pr. m. errore librarii *scitantum* scriptum erat, quod postea in *scitatum* mutatum), cum Iahn. et Wr. pro vulg. supino recepimus. Quod Participium Praesentis non pro Partic. Futuri positum esse, sed, quum ita solvi possit: mittimus Eurypylum, isque scitatur oracula Phoebi, propriam Praesentis potestatem tueri, idem Wr. docet Qu. Virg. XXIX, 2, c., comparans Xen. Cyr. V, 4, 24. κήρυκα ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν, λέγοντα, ὅτι κ. τ. λ. Soph. Ai. 768. (781.) ὁ δὲ -- πέμπει με σοὶ φέροντα τάσδ' ἐπιστολὰς Τεῦκρος φυλάσσειν. ib. 813. (826.) πέμψον τιν' ἡμῖν ἄγγελον, κακὴν φάτιν Τεύκρῳ φέροντα. Catull. XI, 9. sqq. *Sive trans altas gradietur Alpes, Caesaris visens monumenta magni* etc. Liv. XXI, 6, 2. *legati a Saguntinis Romam missi, auxilium ad bellum iam haud dubie imminens*

Mittimus; isque adytis haec tristia dicta reportat:
Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras;
Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quae vox ut venit ad auris,
Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

---

orantes. Phaedr. I, 2, 22. *Alium rogantes regem misere ad Iovem,* ibique Burm. Vid. etiam adnott. ad Aen. XII, 506. — *scitari* autem et *sciscitari* verba propria de consulentibus oracula. Cf. Ovid. Met. X, 564. *Scitanti Deus huic de coniuge - - dixit.* Liv. V, 15, 3. *missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum.* Cic. Div. I, 34, 76. *Quum oraculum ab Iove Dodonaeo petivissent, de victoria sciscitantes* cett. — *placastis ventos.* Burm. de h. l. conferri iubet Parrhasium ad Claud. R. Pros. III, 282. — *virgine:* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, quum haec fabula, post Homerum demum adscita, varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucr. I, 85. sequitur: *Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine foede* etc. — *quum venistis,* venire volebatis." *H.* „Mera est temporis notatio, ex qua, utrum ante profectionem, an in itinere, an post adventum in agrum Troianum sacrum illud factum sit, non patet. Neque in re nota opus erat notatione accuratiore." *W.* — 118. *litare,* verbum sacrum, (secundum Kärcher. a λυτῇ deducendum) quod proprie significat faustis ominibus sacra facere, ita ut dii aliquo signo annuant precantibus et placatos se ostendant (cf. Macrob. Sat. III, 5. *litare sacrificio facto placasse deos.* Cic. Div. II, 17. in. Liv. VIII, 9, 1. XXVII, 23, 1. etc.), deinde, apud poëtas maxime, omnino pro sacrificandi verbo usurpatur (vid. infra IV, 50. Ovid. Fast. IV, 630. Prop. IV, 1, 24. Stat. Theb. X, 338. Lucan. I, 632. cett.) Hic respondet *placandi* vocabulo v. 116. *anima Argolica,* vita unius e numero Graecorum. Thiel., qui de ipsa re conferri iubet Lobeckii Aglaophamum I. p. 119., non dissimilem comparat Senecae locum Troad. 358., quo Calchas, Polyxenae caedem postulans, ad quaestionem *quid iubeat Deos effore* respondet: *Dant fata Danais, quo solent pretio, viam. Mactanda virgo est.* — 120. Vulgo *animis;* sed vere *Wr.:* „*animi* quum Heins., nulla varietatis mentione facta, ediderit, consentaneum est, hanc fuisse omnium eius librorum lectionem; et sic *animi* Medic. Alb. Lips. uterq. et Potterii omnes [item Dorvill., Gothani, Serv.]; quod, Codd. consensum secutus, iam revocavi; revocavit etiam Wakef.; *animis* unde in libros impressos irrepserit, nescimus." Nos Wagnerum secuti sumus, praesertim quum etiam IX, 123. ex optimorum Codd. auctoritate legendum sit *Obstupuere animi Rutulis.* Supple igitur *nobis,* Graecis. — *gelidus tremor,* ut ap. Ovid. Met. II, 200. *gelida formido.* ibid. III, 100. *gelidus terror.* Heroid. XI, 82. *gelidus metus.* ibid. XVI, 67. *gelidus horror* etc. — 121. „*Cui fata parent,* h. e. metuentium, cui fata parent hoc (cui hoc *fatis,* h. e. oraculo, [vid. ad Aen. I, 382.] destinatum sit), ut mactetur victima [ut infra V, 483. *haud meliorem animam pro morte Daretis persolvo.*] Dictum uti: *quid fata parent,* et *in quem.* [„Vir doctus in Miscell. Obss. T. II. p. 86. *paret* malebat, ut ad Apollinem, qui pararet fata, i. e. mortem, referatur; sed refutatus ibidem in subiecta nota. Non potuit scilicet concoquere *parare* absolute poni; sed et ita Quinctil. Decl. XVII, 5. *quaesivit, quid terrerem, cui pararem.* *Fata* vero nominativo casu debere capi docet

Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quae sint ea numina divûm,
Flagitat: et mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, et me destinat arae.
Adsensere omnes; et, quae sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.

---

imitatio Ammiani Marc. XXI, 15. *finem parantibus fatis.* - - - Cf. etiam Lucan. II, 68. *Non alios motus tunc fata parabant,* et VI, 783. *Quid fata pararent.*" *Burm.* De absoluto verbi *parandi* usu cf. etiam Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 19. a Thiel. laud.] Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis, deorumque voluntate." *H.* — *poscat,* ad mortem; de qua ellipsi cf. Drakenb. ad Sil. III, 202. — 122. *Hic.* Vid. ad Aen. I, 728. — 123. *protrahit,* invitum, reluctantem. Vid. supra v. 58. — *flagitat,* imperiose quaerit. Cf. Doederl. Synon. II. p. 143. — „*Quae sint ea numina divum,* quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi et sententia oraculi sit. Cf. ad Ge. IV, 7. — 124. *Multi canebant,* vaticinabantur, divinabant, [quia vates vincta, non soluta oratione utebantur. Cf. Aen. III, 444. 457. Cic. Div. II, 57, 117. id. in Catil. III, 8, 18. Liv. I, 7, 10. V, 15, 4. Tibull. I, 7, 56. III, 4, 77. Hor. A. P. 403.] ut *videbant,* providebant; *taciti,* apud se, secum." *H.* Sic ap. Hor. Epist. I, 7, 62. *mirari secum tacitus.* Cf. etiam Interpp. ad Ovid. Heroid. XIII, 69. Burm. comparat Iustin. XVI, 4. *tacitus colloquitur,* et I, 10. *tacitus edocet.* Martial. VI, 5. *tacitum te dicere credo,* et VI, 64. *tacitus quaeras,* ubi idem est quod secreto, remotis arbitris. — 126. *Bis quinos.* Vid. adnott. ad Aen. I, 71. — „*Tectus,* h. e. tecte, ornate additum, est dissimulans, ut saepe etiam apud Ciceronem; [e. g. pr. Rosc. Am. 40, 116. de Finn. II, 17, 54. Or. 42, 146.] scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. [Vid. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 40, 116. et pr. Deiot. 6, 16.] Mox *prodere* pro edere, nominare." *H.* — *aut opponere morti.* „Ut particulas coniunctivas saepe disiunctivarum loco poni videmus [vid. adnott. ad Ge. I, 442.] sic interdum disiunctivae inveniuntur, ubi copulativas exspectes. Ge. IV, 198. Aen. II, 127. 187. IV, 529. VI, 803. VII, 805. VIII, 205." cett." Haec *Wagn.* Qu. Virg. XXXVI, 11. — 129. *Composito,* pro usitatiore *ex composito* (Liv. V, 14, 2. XXXVI, 25.) vel *de composito* (Apulei. Apol. I. in.) Sine praepositione legitur etiam Nep. Dat. 6, 6., ubi vid. Brem. et Daehn. Ruhnk. ad Ter. Phorm. V, 1, 29. idemque ad Vellei. II, 110, 2. — „*vocem rumpit,* ut ῥήσσει, erumpere facit, edit. Sic saepe Graeci et Latini. Cf. IV, 553." *H.* Adde III, 246. et XI, 377. et cf. Drakenb. ad Sil. IV, 528. Heins. ad Claud. R. Pros. II, 249. Burm. ad Val. Fl. I, 508. et Bach. ad Ovid. Met. X, 147. — *destinare* Burm. et H. verbum proprium de damnatis esse dicunt; rectius *Wr.:* „nisi forte *destinare arae* h. l. ita accipiendum: designare, quem immolari velint dii; quod nos dicimus *als Opfer bezeichnen.* Sic Liv. IX, 24. *ducentos viginti quinque, qui omnium consensu destinabantur et infandae colonorum caedis et defectionis auctores, vinctos Romam deducunt.*" De altero illo usu Burm. conferri iubet Schulting. ad Quinctil. Decl. XVI, 4. et sua ad Val. Fl. II, 484. — „Ceterum Calchantis tergiversationem adumbrasse videtur ex Iliad. I, 69. sqq. — 131. „*Conversa*

Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulcis natos exoptatumque parentem;
Quos illi fors et poenas ob nostra reposcent

---

tulere, pro *converterunt.* — 133. ***Salsae fruges,*** mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. *Σπονδάς τ᾽ οὐλοχύτας τε μάλ᾽ ἐσσυμένως ὑπαλύξας* Quintus Cal. XII, 383. (*Salsas fruges* vel *molam salsam* et *οὐλοχύτας* differre, docuit Vossius ad Ecl. p. 429." ***W.*** Romanus igitur mos ad Graecos transfertur, ut etiam alibi apud Virgilium. De Romanorum *mola salsa* vid. adnott. ad Ecl. VIII, 82. et Aen. IV, 517. — *vittas* et sacerdotes gerebant et hostiae (cf. Ge. III, 486.); ideoque etiam humanae victimae. Cf. Ovid. ex P. III, 2, 74. et Trist. IV, 4, 78. — 134. ***parari — Eripui.*** Ab infinitivo absoluto, qui vulgo historicus vocatur, saepe ita transiri ad verbum finitum, ut stimuletur exspectatio, coll. Aen. VI, 197. sqq. VIII, 213. sqq. 492. sqq. et XII, 216. sq. docet Wagn. Qu. Virg. XXX, 1. — „***Vincula*** non sunt vittae, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur, etsi iam vittatus. Vid. infra v. 156. Ante aram vero soluta stabat hostia." ***H.*** Cf. Iuven. XII, 5. *Sed procul extensum petulans quatit hostia funem*, et Silius XVI, 264. *Victimaque admotae stabat subiecta bipenni, Quum subito abruptis fugiens altaria taurus Exsiliat vinclis* cett. — 135. ***in ulva.*** Vid. ad Ge. III, 175. — 136. „Interpunximus: ***dum vela, darent si forte, dedissent,*** ut iungas: ***dum dedissent vela, si forte darent.*** Nam ieiuna est vulgaris ratio: *dum vela darent, si forte dedissent.*" ***H.*** „Mutata ab H. distinctione id efficitur, ut numeros habeamus non satis elegantes. Sed bene habet pristina interpunctio, modo meminerimus, coniunctivum plusquamperfecti non in vincta solum, sed etiam soluta oratione pro futuro periphrastico poni, et ***si forte dedissent*** esse i. q. si forte daturi essent. Sic supra v. 94. ***et me, fors si qua tulisset, Promisi ultorem;*** i. e. si qua fors latura esset. III, 652. ***huic me, quaecunque fuisset, Addixi;*** i. e. foret. IX, 41. ***discedens praeceperat - -: si qua interea fortuna fuisset, Ne struere auderent aciem;*** i. e. futura esset. Adde VI, 880. IX, 704. Liv. XXXIV, 6. Nec alterum hemistichium ab aliena manu assutum [quod H. suspicatus est, hunc versum imperfectum fuisse ratus]; nam placatis demum humano sanguine diis vela daturi erant Graeci; dubitari igitur poterat, postquam Sinon fuga se subtraxerat, quid illi facturi essent; hinc ***si forte*** fere i. q. ***si nihilo tamen minus.***" Haec ***Wr.***, quem secuti sumus. — 137. „Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Il. V, 408. 409. — ***patriam antiquam,*** pristinam; nihil amplius. Omnibus colonis, exsulibus, transfugis prior patria est ***antiqua patria.*** " ***H.*** De voc. ***antiquus*** pro ***pristinus*** posito cf. adnott. ad Aen. I, 23. — 139. ***fors*** (pro ***fors sit***) a poëtis saepe in modum adverbii usurpari, satis constat; qua particula non cum simplici vi vocabuli ***fortasse,*** sed tum veteres usos esse, quum oratio ad rem adscendat, non per se notam, sed quae probabilitatem excedere videatur, ut per eam sententia exprimatur verborum: fieri adeo potest, ut —, accidere adeo potest, ut —, Hand. docet Tursell. II. p. 710. sq. Cf. Aen. V, 232. VI, 535. XII, 183. Lucr. I, 488. (ubi Codd. lectionem *fors ita* pro vulg. *credere* restitui, quod probat Hand. l. l., ipsum tamen locum aliter atque ego explicat). Val.

Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos et conscia numina veri,

Fl. III, 665. cett. Cf. etiam adnot. mea ad Lucr. l. l. Singularis autem est poëtarum formula *fors et,* pro *fortasse etiam,* qua, secundum Handium, progreditur oratio ad rem opinione conceptam, sed gravitate et magnitudine ampliorem; quum *et* pro *etiam* vel *adeo* positum sit: nostrum *vielleicht auch* (cf. Aen. XI, 49. Hor. Od. I, 28, 81. ubi vid. Lambin. Prop. II, 9, 1. etc.); eandemque etiam hic ex Codd. Medic. Gud. et Rottend. III. cum *Wr.* revocavimus, qui haec adnotat: „*ad poenas reposcent* facilior haud dubie lectio et quae videri debeat ex altera, difficiliore, *et poenas,* orta esse [imprimis si sumamus, librarios non fugisse similem locum VIII, 495. *Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt*]; atque *et poenas,* antiquiorem esse scripturam, eo probatur, quod apud Servium, etsi is, quid alii legant, commemorat, huius lectionis *ad poenas* nec vola nec vestigium. At quam Burm. et H. sententiam requirunt, [qui vulgarem defendunt, quum duobus accusativis locus sit, ubi aliquid poscamus, quod ille ipse, a quo poscatur, dare vel facere possit, at hic filii ipsi Sinonis vice puniendi poscantur], ea ipsa est in hoc, quam recepimus lectione; *poenas* enim h. l. minime est alterum obiectum, sed *reposcere* h. l. cum simplici accus. *quos* construitur, cui accusativo adiungitur *poenas* ut appositio: itaque *quos poenas reposcunt* i. q. quos puniendos reposcunt. Eadem appositio infra VI, 20. sq. *tum pendere poenas Cecropidae iussi — miserum! — septena quotannis Corpora natorum.* Ceterum multo fortiorem esse orationem, si *et poenas* legimus, manifestum est; sensus enim: Non modo spes nulla eos videndi, sed timendum etiam, ne illi pro me puniantur. Et *reposcere* h. l. i. q. ἀντιαιτεῖν, ut ap. Liv. III, 23. *auxilium datum reposcere.* Wakef. e Cod. Colleg. Ies. edidit *forsan poenas.* Tuetur nostram lectionem, sed non perspecta vera ratione, Cort. ad Lucan. IV, 387." — 140. *ob nostra Effugia,* ob fugam meam. *Serv.* haec adnotat: „Dicendo *effugia,* verbo sacrorum et ad causam apto usus est: nam hostia, quae ad aras adducta est immolanda, si casu effugeret, *effugia* vocari vetere more solet; in cuius locum quae supposita fuerat, *succidanea* etc." Apud alios enim scriptores *effugium* aut est ratio et via fugiendi (Lucr. III, 523. Cic. N. D. II, 47, 121. Ovid. A. A. II, 21. cett.), aut locus ipse, qua quis effugere potest (Hirt. B. Alex. 16. Liv. XXIV, 26, 12. Tac. Ann. III, 42. XII, 31. XVI, 15. Cf. Drakenb. ad Liv. XXIII, 1, 8. et Boetticher. Lex. Tacit. p. 169. Unus est Taciti locus, quo *effugium* nihil fere aliud significare videtur, quam ipsam *fugam,* Hist. III, 18. *propinqua Cremonensium moenia quanto plus spei ad effugium - - dabant.* — „*piabunt,* h .e. expiabunt, pro punient, ulciscentur, exquisite. — 141. *Quod,* quae quum ita sint. Est ὅ pro καθ' ὅ, δι' ὅ." *H.* Cf. Hermann. ad Viger. p. 706. n. 27. Matth. Gr. Gr. §. 477. e. Kühner. Gr. Gr. 557. not. 4. Ramsh. §. 178. not. 2. d. Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 94. et Parei Lex. Plaut. s. v. *Quod.* Sic infra VI, 363. *Quod te - - Per genitorem oro,* et Sil. XIII, 463. *Quod te per nostri Martis precor aemula facta.* Ex quo pronominis relat. usu ortum videtur illud dicendi genus, quo particulis *si, nisi, ni, ubi, utinam,* aliis, pronomen *quod* praefigitur. Etsi enim postea in eiusmodi compositionibus pronomen vim suam plane deposuit, ita ut transitioni tantum inserviret, initio tamen de tali relatione ad antecedentia, ex quibus sequentia prodirent, cogitatum fuisse, vix poterit negari. Cf. hac de re Manut. ad Cic. Fam. XIV, 4. in. Bremi ad Nep. Hann. 1, 2. Beier. ad Cic. Off. I, 43, 5. et II, 8, 29. Kritz. ad Sall. Cat. 2, 2. Otto ad Cic. Finn. I, 20, 67. Ruddim. II. p. 355. Zumpt. §. 799. Ramsh. §. 200. II. 4. — „*conscia numina veri,* inspectores ac testes, me vera

Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum; miserere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:

---

narrare." *H.* Aliter *Thiel.*, qui, coll. Gronov. ad Liv. II, 48, 2. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 1, 5. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 208. Schmidio ad Hor. Ep. I, 7, 98. et Kühnero ad Cic. Tusc. III, 29, 72., *verum* hic pro *iusto*, *recto* positum censet, ut Sinon, obtestans Troianos, ad iustitiam deorum provocet, timendam iis, qui insonti vim afferant. — 142. Animadvertas obtestandi formulam per attractionem aliquam prolatam. Pro accusativo enim, quem exspectas iuxta praepositionem *per*, conditionalis sequitur sententia, ut praepositio, quasi absolute posita, non habere videatur, quo referatur. Sed hanc ipsam enuntiationem conditionalem continere obiectum ad praepositionem pertinens, omnemque sententiam ita esse solvendam: *per intemeratam fidem, si qua est* etc., vix est quod doceam. Ita etiam Graecos locutos esse constat. Cf., ut uno exemplo defungar, locus a Thiel. laud. Soph. Phil. 469. πρὸς νῦν σε πατρὸς – – – πρός τ' εἴ τι σοι κατ' οἶκόν ἐστι προςφιλές. Loco nostro ex asse respondet qui infra legitur X, 903. *Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro.* Cf. etiam VI, 459. *Per superos, et si qua fides tellure sub ima est.* XII, 56. *per has ego te lacrimas, per, si quis Amatae Tangit honos animum - - - Unum oro.* Ovid. Met. VII, 854. *Per, si quid merui de te bene, perque manentem - - amorem, Ne - - patiare* et similes locos. Bene de hac re disseruit Krüger. in *Untersuch. a. d. Geb. d. lat. Sprachl.* III. p. 211. sqq., qui etiam illos locos comparat, ubi *per* a casu suo per alia vocabula interiecta disiungitur, velut Liv. XXIII, 9, 2. *Per, ego te, fili, quaecunque iura liberos iungunt parentibus, precor quaesoque.* Sil. I, 658. Tibull. IV, 5, 7. Ovid. Fast. II, 841. Virg. Aen. IV, 314. (quibus Sallustii locum Iug. 14. fin. perperam adiungit. Cf. Kritz. ad h. l.) Cf. etiam Ramsh. §. 151. extr. p. 477. sq. — „*fides*, quam hic inclamat, et iusti rectique observantia, h. l. iuris divini et humanitatis." *H.* — *intemeratus* i. q. inviolatus, vox poëtica (cf. III, 178 XI, 584. Stat. Theb. II, 724. cett.), qua tamen etiam pedestres scriptores posterioris aetatis utuntur (Tac. Ann. I, 42. 49. XII, 34. XVI, 26. cett.) — 144. *non digna*, quibus non est dignus, quae non meretur. Sic Aen. XII, 811. *digna indigna pati.* Thiel. conferri iubet Heindorf. ad Hor. S. II, 2, 103. — 145. „*His lacrimis*, pro vulgari: ipsi cum lacrimis narranti. (Sic et pedestres scriptores; Liv. XXXIV, 3. *negastis hoc piis precibus earum.* *W.*) *ultro* est libenter, facili promtoque animo." *H.* „Nempe quod hic Troiani faciunt, faciunt lacrimis Sinonis commoti; at *ultro* quod facimus, facimus non commoti, non impulsi ab alio [cf. Lindem. ad Plaut. Capt. III, 4, 19.]. Sed quod non impulsi, non rogati, facimus, id sane facimus libenter fortasse promtoque animo. Itaque fieri potuit, ut interdum sustineret hanc ipsam potestatem etiam ubi alterius precibus aliquid damus. — Scripta haec sunt multo ante editum Vol. III. libri Doederliniani *Lat. Syn. u. Etym.* Ibi p. 107. ita explicatur hic ipse versus: „„Talibus lacrimis vitam damus, et miserescimus vel ultro; nedum rogati, ut ab hoc nunc, duri simus."" Haec *Wr.* Qu. Virg. XXVII. extr. Schirach. p. 641. *ultro* hic explicat per *insuper, noch dazu*; de qua vocis significatione diximus ad Ge. IV, 204. — 146. „*levari* est laxari proprie, ut bene Burm.; tum poëtis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾶν." *H.* Prorsus enim

Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
Noster eris, mihique haec edissere vera roganti:
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait; vos, arae ensesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:

---

demta esse Sinoni vincula, patet e v. 153.; *levare* autem hanc habere vim et potestatem, docet vel unus locus Ovid. Met. VIII, 648. *Furca levat ille bicorni Sordida terga suis, nigro pendentia tigno;* quare errat *Burm.*, haec adnotans: „*levari* esse laxari, docuit Drakenb. ad Liv. IX, 9, 7., non tolli et demi, ut interpp. vulgo reddunt. Nam licet demta essent manibus, corpori tamen inhaerebant; sed laxiora erant facta, quum antea esset manibus post terga revinctis.“ — 148. *Hinc*, ex hoc tempore, i. e. posthac, in posterum; qua significatione hoc adverbium inde ab Augustorum aetate usurpari coepit. Cf. Aen. I, 194. II, 671. Val. Fl. III, 671. Tibull. II, 4, 35. Tac. Agr. 14. Ann. II, 67. Plin. H. N. IV, 23, 37. et Handii Tursell. III. p. 91. — „*amissos Graios* dixit, ut liberos, amicos, supra I, 217. socios, *amissos*, quibus privati sumus. — 149. Iliad. X, 384. et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον.“ *H.* — *mihique.* Wagn. Qu. Virg. XXXV, 2., ubi sermo est de copula *que* interdum vim particulae *sed* habente (vid. supra ad v. 94. adnott.), h. l. *que* eius esse dixerat, qui missum aliquid faciens ad aliam rem progrediatur; ad h. ipsum vero l. sententiam illam retractat, et commate post *eris* posito *mihique edissere* rectius interpretatur: ac p r o i n d e edissere. — 151. „Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis causa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 152. *dolis instructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων Il. IV, 339. — 154. *Aeterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt; nam paullo ante: *Sustulit ad sidera palmas.* Iis aeternitatem, numen tribui, et locum in iureiurando dari, notum est, et satis docuit Burmann. ad h. l.“ *H.* Burm. comparat infra III, 599. IX, 429. XII, 175. simulque commemorat, per *ignes* etiam Horatio Solem, Lunam et sidera significari in notissimo illo loco Od. I, 12, 46. *Micat inter omnes Iulium sidus, velut inter ignes Luna minores;* (cui adde Senec. Herc. Fur. 125. *nox victa vagos Contrahit ignes*, a Thiel. laud.) *aeternos* autem Solem Lunamque dici in Gruteri Inscrr. p. XXXI, 10. 11. et p. XLII. Cf. etiam Lucr. V, 402. *Sol — aeternam suscepit lampada mundi*, et de toto loco vid. Miscell. Obss. T. I. p. 228. — „*non violabile* bene ad periurii ultionem retulit: per quos nemo impune peierat.“ *H.* Burm. de Sole periurii vindice conferri iubet, quae in Iove Fulguratore c. 15. disputaverit. Marklandi coniecturam ad Stat. Silv. I, 1, 36. prolatam *Vestae numen*, quam H. speciosissimam dixit, iam Vir doct. in Miscell. Obss. T. I. p. 7. sq. refutavit, et Hand. ad illum Statii locum p. 84. verissime haec scripsit: „Quo minus Marklandi emendationem probem, me impedit non modo quod Sinon dicitur ad sidera sustulisse manus, [non ad urbem et arcem, in qua sacer ignis servabatur], sed maxime quod Vestae commemoratio et a persona et a conditione illius aliena videtur;“ quod iure probant Iahn. ad Ge. II, 486. et Wr. — 155. „*enses*, μάχαιρα, σφαγίς, invidiose pro singulari.“ *H.* — 156. *vittae deum*, quibus utuntur in sacrificiis deorum. Vide supra v. 133. —

Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt, teneor patriae nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves,
Troia, fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,

---

157. „*Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, civitatis ius, saltem ius commune popularium, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed unus e Troianis. Itaque subiicit: *patriae teneor nec legibus ullis.* Scilicet *sacrata iura* simpl. pro *ius sacrum*, inviolabile. *resolvit* ius, qui eo se liberat." *H.* Sic *sacrata iura* etiam apud Ovid. Met. X, 321. (*sacratae leges* ap. Cic. pr. Sext. 7, 16. pr. dom. 17, 43. Off. III, 31, 111. et saepius); *iura resolvere* autem infra IV, 27. et Sil. XVII, 77. legitur. — „*Resolvit iura*, qui in ea peccat; Aen. IV, 27. *tua iura resolvo.* Ad iura gentis τῶν Ἑλλήνων communia pertinuisse videtur, consilia et conatus eius barbaris non prodere." *W.* — 158. „Sequi debebat: Fas mihi est ex iusto odio in eos omnia arcana (haec sunt: *si qua tegunt*) proferre. Ex inversione agnosces poëtam." *H.* — *ferre sub auras* i. e. in vulgus efferre, divulgare. Cf. Ovid. Met. XI, 184. *Qui quum nec prodere visum Dedecus auderet, cupiens efferre sub auras, Nec posset reticere tamen* cett. et ibid. III, 296. *exierat iam vox properata sub auras.* Vid. etiam infra v. 259.. — 159. *teneri - - legibus* sollemnis formula dicendi. Cf. Schütz. in Clav. Cic. s. v. §. 17. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 22. et Bach. ad Ovid. Met. X, 203. (*quoniam fatali lege tenemur*). — 160. *promissis manere*, ut apud Graecos ἐμμένειν τοῖς εἰρημένοις, τοῖς ὡμολογημένοις cett., pro magis usitato *stare promissis*; sic infra VIII, 643. *dictis manere.* Saepius additur praepos. *in*; velut Nep. Ages. 2. *in pactione manere.* Caes. B. G. I, 36. *Si in eo manerent, quod convenisset.* Cic. Att. VII, 15. *Plerique negant Caesarem in conditione manere* etc. — „*Servata* egregie adiectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur. — *si vera feram*, pro vulgari: dicam." *H.* Vid. adnott. ad Aen. I, 645. — „*si magna rependam*, reddam quasi pro libertate mihi donata, si emero quasi libertatem meam aperiendis animis Graecorum." Haec *Schirach.* p. 564. — 162. „Fabulam instruxit Sinon hunc fere in modum: Equum esse donarium Minervae destinatum, ad deam placandam, quod Palladium ex eius templo esset surreptum. Iram enim deae fuisse declaratam prodigiis v. 171—5.; quibus omni Troiae capiendae spe sublata, Calchantem monuisse Achivos, ut domum redirent, et, auspiciis novis captis, Palladium Troiam reveherent, aliamque iterum profectionem pararent. Interea dea, donario equi dicato, acquiescere visa est Graecis. *Fiducia* idem fere est, quod spes certa; *belli*, de belli exitu; *stetit* pro vulgari: *posita fuit in.*" *H.* Cf. adnott. ad Aen. I, 646. — 164—170. „Palladio rapto fortuna Achivorum mutata est. *Diomedes* h. l. *impius* propter Palladium ablatum." *H.* — *sed enim.* Cf. adnott. ad Aen. I, 19.; et hanc quidem sententiam sic solve: *Sed* ex quo Diomedes et Ulixes (hi *enim* tanti sceleris auctores erant) - - adgressi - - Corripuere sacram effigiem. — *scelerum inventor.* Cf. supra v. 125. *artifex.* Thiel. de Ulixe, cuiusvis doli inventore, adire nos iubet Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 19. Ceterum Burm. comparat Petron. 79. *Ascyltos omnis iniuriae inventor*, et

Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divae contingere vittas;
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum: arsere coruscae
Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus

Tac. Ann. IV, 11. 71., ubi *facinorum* et *flagitii repertor* legitur. — 165. *avellere;* Palladium enim catenis vinctum temploque alligatum fuisse narrant mythographi. Ceterum cf. Heynii Excurs. IV. ** ad h. l. — 167. *manibus cruentis,* quo scelus eorum multo magis augètur. (Cf. infra ad v. 717. adnott.) — 168. „Gravissime singula; etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud, quam *deam virginem* (supra v. 31. *innuptam*) *attingere,* contrectare, manibus impuris. (Vid. infra v. 718—20. *Wr.*) *Vittae* h. l. esse videntur in capite Minervae, et dea sine casside. Inf. v. 296. est Vesta vittata." *H.* De diversis matronarum et virginum vittis cf. Turnebi Adverss. XXIII, 5. et, quos Thiel. laudat, Interpp. ad Ovid. A. A. I, 31. ad Prop. IV, 11, 34. et Gierig. ad Ovid. Met. I, 477. — 169. 170. „Ex illo tempore spes Achivorum Troiae expugnandae evanuit, et secunda fortuna est mutata. — *fluere,* diffluere, dilabi; *retro sublapsa referri* pro vulgari: retro ferri, labi; de mole, quae in altum erat evecta." *H.* Wakefield ad Lucr. I, 1038., hanc Heynii explicationem vituperans, et Westerh. ad Ter. Heaut. V, 1, 73. conferri iubens, ipse parum probabiliter „Translatio, inquit, est ex saxi fragmine, quod vetustas subruit, vel ruina qualibet decidente." De pleonasmo *retro referri* vid. adnott. ad Ge. I, 200., ubi prorsus idem hemistichion invenitur. — 171—175. „Unde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, causis maxime probabilis est, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, *capite Iovis nata.* Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt." *H.* Cf. idem H. ad Hom. Il. IV, 515. et ad Apollod. p. 297. Sed illam etymologiam, quae Heynio maxime probabilis videtur, admodum dubiam, nomenque Τριτογενείας, Tritoniae (Aen. II, 615. V, 704. XI, 483. Ovid. Met. II, 783. V, 250. al.) et Tritonidis (Aen. II, 226. Ovid. Met. II, 794. III, 127. al.) rectius a Tritonide lacu, vel potius a Tritone, Boeotiae flumine, in Copaidem paludem effluente, repetendum esse, recentiores Viri docti comprobarunt. Cf. Welcker. Prometh. p. 283. not. 494. Voelcker. *Myth. des Iap. Geschl.* p. 218. sqq. Nitzsch. ad Hom. Od. III, 378. Creuzeri *Symbolik* II. p. 705. sq. Klopferi Lex. mythol. II. p. 264. sqq. alii. — „*ea signa dedit:* id significavit, (sc. aversam esse mentem suam a rebus Graecorum); vid. Qu. Virg. XVII, 2, b. [ubi hic locus cum II, 192. sqq. III, 504. sq. 660. et VI, 153. comparatur]" *Wr.* — *monstra,* ostenta, portenta. Cf. adnott. ad Ge. IV, 554. — 172. „*arsere - - arrectis,* oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta, ut semper poëta, v. c. v. 206.; *erigere oculos, vultus,* ut contra, *demittere, deiicere.* Porro Palladium sudavit, subsiliit clypeo hastaque mota; quibus ornatus Palladii declaratur." *H.* Sudor autem e simulacris vel deorum vel hominum prorumpens malum omen habebatur. Cf. Heins. ad Sil. I, 98. (*vultusque in marmore sudat Elisae*) et Ruperti ad Liv. I, 31. p. 87. sq. Ceterum Wakef. ad Lucr. VI, 1185.

Sudor iit, terque ipsa solo — mirabile dictu —
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas,
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,

---

epitheto *salsus*, quod temere censet depravatum esse, *clarus* vel aliud eiusdem potestatis vocabulum substituendum esse suspicatur. Sed *salsus* aptissimum sudoris, sanguinis, lacrimarum epitheton; et sudoris quidem salsi causam quaerit Aristot. Problem. II, 3. — ***ipsa***, totum Palladium, oppositum singulis suis partibus, imprimis *luminibus arrectis*. Cf. adnott. ad Ge. II, 297. — 175. ***trementem***, quia emicat, exsilit. — 176—179. „***Tentanda fuga aequora*** ornate pro revertendum esse. [Cf. adnott. ad Ecl. IV, 32.] ***Omina ni repetant Argis*** ductum videtur ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renovanda Romam nonnunquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen inciderat (cuius rei crebra apud Livium mentio. *Wr.*) Itaque similiter statuit, esse Achivis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio avecto, ut restituatur in sedem suam, revertendum.“ *H.* Miror, hunc locum difficillimum a *Wr.* prorsus intactum esse relictum, qui Vir doctiss. nihil adnotet, nisi haec: „***numen***, de simulacro, ut v. 183.“ *Weickert.* tamen l. l. p. 10., haec scripsit: „Patet verum esse I. H. Vossii h. l. explicationem, quam nobiscum communicavit eius filius Abrahamus l. supra l.: „„*Sie sollen - - - die zu Argos angestellten Auspicien an Ort u. Stelle noch einmal vornehmen, und den **Willen der Gottheit** von neuem herbeiholen, ihre Entscheidung von neuem erforschen, mit welcher sie ausgeschifft sind. **Omina** und **numen** entsprechen sich, so wie letzteres im folgenden Verse seine Erklärung findet.*““ Ergo *numen* non erit de simulacro intelligendum. Heynii explicationem si sequeris, Graecos palladium avexisse in Graeciam, ut sibi servarent, statuendum est, quod eo magis videtur absurdum, quod verba *secum avexere* non aliter, quam de universis Graecis intelligi possunt. Quis autem putabit, ut palladium Troianis ereptum in Graeciam aveherent, omnes Graecos solvisse naves, cui negotio pauci erant praeficiendi? Neque omnino prius in Graeciam ablatum esse legimus palladium, quam eversa Troia totus rediret Graecorum exercitus. Ceterum ex Vossii interpretatione unice vera commendationem quandam nanciscitur lectio *advexere*, sc. in Troadem.“ Eandemque Vossii explicationem etiam Thiel. praefert. Equidem me adhuc dubium haerere fateor. Ut enim Weickerto concedam, Vossianam rationem poëta longe esse digniorem, et *numen reducere* id vere significare posse, quod ille suspicatur (cf. adnott. ad Aen. I, 8. et 447.), quum me non fugiat, ipsa auspicia interdum *deos* et *divos* vocari (cf. Hor. Od. IV, 14, 34. Ovid. Trist. II, 173. ibique Interpp.); nemo tamen non videt, quam mire dictum esset: voluntatem divinam secum s. avehere s. advehere navibus; praesertim quum v. 179. non ipsum vatem divino spiritu afflatum, sed Sinonem loqui audiamus, quod indicativus *avexere* luce clarius demonstrat; ut nihil dicam de totius loci ambiguitate, quum quivis lector ante omnia de palladio restituendo cogitet. Contra Heynii interpretatio per se spectata nihil continet, quod offendere possit. Quid absurdum insit sententiae, Graecos, quo certius palladium sibi servarent, statim id navibus in Graeciam misisse, neque possessionem eius ab incerta belli fortuna pendere voluisse, equidem non perspicio; neque voculam *secum* necessario de toto Graecorum exercitu interpretandam esse puto, quum *secum avehere* omnino pro *domum avehere* dictum, pluralis autem *curvis carinis* aut poëtarum more pro singulari positus haberi, aut ita

**Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio, moniti, pro numine laeso,
Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.**

---

explicari possit, ut pluribus navibus opus fuisse dicas ad palladium ab hostili impetu, qui timendus esset, defendendum. Sed longe maior huic interpretationi obstat difficultas. Quomodo enim Calchas de palladio illo, *vix castris posito,* statim post prodigia ab eo edita tamquam de navibus iam avecto et reducendo potest loqui? Quamvis enim dicas, v. 179. Sinonem respicere posterius tempus, quo vere iam universi Graeci a litore Troiano solvissent; quamvis adeo totum v. 179. suspectum habeas, restant tamen Calchantis verba *numen reducant,* quae iam ablatum palladium videntur ponere. Nemini autem Sinon persuadebit, statim post illa prodigia simulacrum navi impositum et avectum fuisse, Calchanta autem tum demum haec cecinisse. Quare nisi sumas, Virgilium hanc fictam Sinonis narrationem consulto ita composuisse, ut homo iste sibi ipse contradiceret, aut ambigua et obscura proferret, vix alia superest via locum expediendi, quam ut statuas, iuberi quidem Graecos a Calchante palladium suis manibus pollutum nunc secum abducere, postea vero, novis auspiciis captis diisque placatis, lustratum iterumque consecratum reducere; verba autem, a Sinone addita, *Quod pelago - - carinis* non spectare tempus vaticinii editi, sed id ipsum tempus, quo Sinon Troianis hanc fabulam enarret. — 180. 181. „Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent — sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit (potius brevitatem exquisitam secutus est poëta. *W.*) Ceterum vide an poëta dignior sit oratio ex mutata interpunctione: *Et nunc, quod - - Calchas, Hanc pro Palladio - - effigiem statuere.* In medio posita reliqua, tamquam in parenthesi.“ *H.* „Sed ea est horum enunciatorum natura, ut *parant* et *aderunt* manifesto apodoseos ad *quod petiere* relatae rationem prae se ferant. — *quod,* i. e. *quod attinet, ad id, quod,* etiam pedestribus scriptoribus frequentatum; exempla si cupis, adi not. Heins. ad Ovid. Epist XVII, 51.“ *Wr.* Adde Manut. ad Cic. ad Div. V, 20. Ruhnk. ad Ter. Heaut. Prol. 16. Huschkium ad Tibull. I, 5, 47. Goerenz. ad Cic. Finn. I, 21, 71. Kühner. ad Cic. Tusc. III, 30, 73. Ochsner. Ecl. Cic. p. 278. Zumpt. §. 627. Ramsh. §. 178. not. 2, a. alios. — „*arma parant,* h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos. [Vid. supr. I, 360.] — 182. *Ita digerit omina,* h. e. ita *omina,* monstra v. 171., h. e. ostenta, *digerit,* ordinat, interpretatur Calchas. Sic Servius quoque accepisse videtur.“ *H.* — *digerit,* ex ordine deinceps interpretatur; nam dividendi, distribuendi atque ita ordinandi notio ubique inest. Pro *ex ordine narrare* legitur v. c. Cic. Or. I, 41, 186. et Liv. II, 21, 4. — 183. „Interea *moniti,* Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto [et polluto, *numen* enim *laesum* Wunderl. ad Tibull. I, 3, 79. recte interpretatur „signum deae impuris manibus contrectatum et contaminatum“] deae sibi iram conflavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem,* hoc equi signum, statuerunt. [*Piare* pro expiare, ut supra v. 140. Ovid. Fast. III, 291. 311. Sil. IV, 821. XVII, 565. al.] Equum ad Neptuni religiones spectasse, satis novimus; quid Achivos adducere potuerit, ut equum Palladi consecrarent, ignoramus. Sinonis autem dolos hoc fere modo concinnatos esse puta: Achivos ait fraudem hanc machinatos esse, ut Troiani vicissim ad sacrilegium committendum

Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, coeloque educere iussit,
Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam, si vestra manus violasset dona Minervae,
Tum magnum exitium — quod di prius omen in ipsum
Convertant! — Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.

---

pellicerentur, donario Minervae violato; quo facto iram deae in eos versum iri. Ne tamen equus pro donario ab ipsis in acropoli in Palladis templo collocari posset, eum in tantam magnitudinem exstructum esse, ne in urbem recipi posset. Ea nunc se Troianis prodere velle, ut in rem suam vertant; nam, ducto equo in Palladis templum, deam tantum Troianorum studium esse suscepturam, ut non modo urbem tueatur, verum etiam ut Troiani vicissim Achivos bello sint petituri." *H.* — 185—188. „Ad constructionem compares Iuven. XIV, 95. *dum meliore novas adtollit marmore villas.*" *W.* Cf. etiam supra ad Aen. I, 655. et de dativo *coelo* ad Ge. II, 306. — 187. *ne — aut.* Vid. adnott. ad Aen. I, 370. et 414. — „*antiqua,* h. e. ea, qua surreptum Palladium coluerant. Sensus: ne nunc pro Palladio equus haberetur, eoque cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, quam ante, tutelam colenti populo praestaret." *H.* — „*antiqua* est, ut olim fuit, antequam rapta esset. Vid. ad Val. Fl. VIII, 8. Sic infra IV, 158. et 633. Vid. Serv. ad Aen. IV, 458." *Burm.* Cf. quae ad Aen. I, 23. adnotavimus. — 189. *dona Minervae.* Vid. ad v. 31. — 190. „*exitium --futurum.* Infinitivus cum accus. pendet a notione dicendi, quae latet in verbo *iussit* v. 186. posito; de qua re satis nota cf. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 5, 7. p. 222. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 45, 138. Bremi ad Nep. Ages. 6, 2. Walch. Emendd. Livv. p. 268. Moebius ad Caes. B. G. I, 30. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 21, 3.; nec minus huc pertinent, quae Burm. ad Phaedr. I, 29, 10. Drakenb. ad Liv. XXIII, 45, 6. Markland. ad Stat. Silv. I, 6, 61. Bremi ad Suet. Calig. 34. Beneck. ad Iustin. XIII, 2, 10. alii disputarunt. — *quod di -- convertant.* Mala omina et exsecrationes in hostes convertendo a se avertere posse veteres opinati sunt; quod Thiel. admonet coll. Interpp. ad Soph. Phil. 1120. Ruhnk. ad Ter. Eun. IV, 3, 13. Mitscherl. ad Hor. Od. I, 21, 13. sqq. Voss. ad Ge. III, 513. p. 660. Ovid. Am. III, 11, 16. Eleg. ad Liv. Aug. 450. — 192—194. „Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Troianos, conversis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros." *H.* — 193. *Ultro* hic non est sponte sua, non lacessitam, non provocatam; nam *Asia* (Troiani eorumque socii, cf. adnott. ad Ecl. I, 63. et IV, 58.) prius a Graecis bello petita fuerat; sed prima signif. capiendum, περαιόθεν, de hoste ex ulteriore loco veniente et bellum inferente. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXVII, 2., qui hunc locum comparat cum X, 282. 312. et XI, 286. — *Pelopea ad moenia,* Argorum et Mycenarum. *Pelopea* autem pro *Pelopëia,* ut Prop. II, 19, 20. *Pelopea domus.* ibid. IV, 6, 33. *Pelopeus Agamemnon.* Stat. Theb. X, 749. *Pelopea phalanx.* Lucan. VII, 778. *Pelopeus Orestes* etc. Cf. de his adiectivis ab nominibus propriis in *eus* formatis *Cephēus, Thesēus, Achillēus, Persēus* et similibus Bentlei. ad Hor. Sat. I, 2, 90. a Thiel. laud. Burm. conferri iubet Lutat. ad Stat. Theb. I, 225. — *nostros ea fata manere nepotes,* „i. e. fore, ut nostris nepotibus id accideret, quod vobis fore ut accideret Calchas dixerat." Haec

Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque improvida pectora turbat.

Wr. Qu. Virg. XVII, 2, b. Vid. supra ad v. 171. — 195—198. „Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua, imprimis ad miserationem apta.“ *H.* — 195. *Talibus insidiis,* quum addatur *periuri arte,* non tertium, sed sextum casum s. ablativum instrumenti, quem vocant, esse patet, ut sensus sit: talibus insidiis adhibitis, vel per has insidias effectum est, ut res crederetur. — 196. *lacrimis coactis* Heins. ex optimis Codd. restituit pro vulg. *coacti. Coactus* enim de omnibus rebus dicitur, quae non sunt naturales, nativae, sed studiose affectatae; quare, ut hoc exemplo utar, apud Quinct. Inst. IX, 4. extr. legimus: *Ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti et coacti esse viderentur.* Ita *lacrimae coactae* sunt simulatae. Cf. Ovid. Met. VI, 628. *Invitique oculi lacrimis maduere coactis,* et Iuven. XIII, 133. *vexare oculos humore coacto.* Thiel. comparat Ter. Eun. I, 1, 22. *falsa lacrimula, Quam oculos terendo misera vix vi expresserat,* et Prop. I, 15, 39. *Quis te cogebat - - fletum invitis ducere luminibus?* Magis etiam huc pertinet Ovidii locus Am. I, 8, 83. *discunt oculi lacrimare coacti,* quem cum multis aliis profert Heins. ad h. l. — „*Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; nam Larissa tum non Achilli parebat, sed Letho, et a Pelasgis habitabatur. Vid. Hom. Il. II, 840. sqq. — *mille carinae,* numero paullo liberius expresso, ut solent poëtae. Vid. Popium ad Iliad. II. Barnes. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. f. 97. Wernsdorf. ad Poëtt. Latt. minn. T. IV. p. 645.“ *H.* Adde Bach. ad Ovid. Met. XII, 7. (ubi pariter *mille rates* Graecorum in bellum Troianum proficiscentium commemorantur), qui etiam Aesch. Agam. 44. et Ovid. Her. XIII, 97. affert. — 199. „Sequitur locus de *Laocoonte,* in quo animadvertendum, quam accommodate poëta omnia ad *terrorem,* quem hoc ostentum Troianorum animis non potuit non iniicere, extulerit. Cf. v. 228. sq. et Excurs. V. ad h. v. Homerici loci Il. II, 305. sqq., ubi Nestor ostentum Achivis in Aulide morantibus obiectum memorat, simile est exordium. Vid. Herderi *Crit. Wälder* P. I. p. 98. sqq.“ *H.* — *Hic* i. q. tum. Vid. adnott. ad Aen. I, 728. *aliud,* alia res, respectu habito Sinonis v. 57. sqq. apparentis; sic autem haec verba construas: *aliud maius multoque magis tremendum miseris obi.* Cf. similis locus XII, 244. sq. — „*obiicitur* eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro *evenit.* — *improvida pectora,* h. e. Troianos, qui tale quid non providerant.“ *H.* Aliter *W.*: „*improvida pectora,* h. e. Troianos credulos et a Graecorum dolo sibi non caventes;“ quam explicationem *Wr.* probat; sed vere, nisi fallor, *Weickert.* p. 10.: „Non recte adsciscitur a Wagnero Wunderlichii interpretatio, nam quod Troiani decepti erant et circumventi dolis, id nihil pertinebat ad monstrum illud. Interpretor cum H. et Vossio: improvida pect. i. e. per consequens: perterrita (*überraschte*) et agnosco etiam h. l. prolepsin adiectivi. Potest vero etiam res sic cogitari: improvida pectora erant eorum, qui iam nihil timebant, quum tutissima viderentur omnia, quum viderentur labores omnes exantlati et laetissima quaeque speranda. Ferri igitur minime potest Wunderlichii interpretatio, quia, si eam ratam habeas, sumendum erit, et Minervam conspirasse cum Sinone, quod indignum, et, nisi dolis Sinonis capti fuissent Troiani, monstrum oblatum non fuisse spectantium animos turbaturum etc.“ — 201. 202. „*Ductus sorte.* Vel ex

Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— Horresco referens — immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
Pectora quorum, inter fluctus arrecta iubaeque
Sanguineae superant undas, pars cetera pontum

---

historiis hoc habuit; interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis Thymbraei erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curavit, ut narrat Serv. ex Euphorione; vel unum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poëta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, ex eo artem poëtae agnosce; facit enim exspectationem." *H.* Quum autem *sortes ducantur* (cf. infra VI, 22. Cic. Div. I, 18, 34. II, 33. in. cett.), etiam, qui sorte constitutus est sacerdos, ipse *ductus* vocatur. — „*aras sollemnes* dixit, ad quas sollemne sacrificium parabatur; ut *sollemnis Circus,* in quo sollemnes ludi habentur, Ovid. Fast. V, 597. *sollemnia theatra,* Art. I, 133. *campus sollemnis,* Claudian. de VI. Cons. Hon. 5. — Ceterum, quod in prima statim Troiani exsultatione de sacro, Neptuno faciendo, cogitasse feruntur, mirum videri potest. Sed Neptunus cum Apolline Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memorat. Illi itaque, soluta obsidione, sacra parantur χαριστήρια, et quidem in ipso litore, ut et ap. Hygin. 135. *ut sacrum faceret Neptuno ad litus;* et sic apud Homerum Neptuno sacra fiunt." *H.* — 203. *gemini,* duo, ut saepe apud poëtas. Vid. adnott. ad Aen. I, 162. Possit vero etiam, nisi hoc subtilius videatur, summa utriusque similitudo (magnitudine, crassitudine, colore) respici, ut propterea quasi gemini dicantur. Ceterum Moret. I. *geminae,* quod, quamquam per se ferri possit, hic tamen v. 206. respuitur, ubi omnes Codd. *quorum* exhibent. Praeterea mascul. genus hic tuentur Donat. ad Ter. Phorm. II, 1, 34. idemque ad Adelph. IV, 7, 4., quem cum Miscell. Obss. V. p. 200. laudat Burm. — *a Tenedo, in der Richtung von T. her,* i. e. ab ea regione, in quam Graeci se fugisse simulabant (cf. supra v. 21. sqq.); nam hic angues sunt signum periculi a Graecis imminentis. — *per alta,* scil. maria, quod substant. non solum a poëtis, verum etiam a pedestribus scriptoribus (velut Cic. Finn. IV, 23, 64. Caes. B. G. IV, 24, 28. cett.) haud raro omitti constat. — „*incumbunt pelago,* pro innatant, sed cum significatione magnitudinis [et ponderis, quo mare quasi premunt. Vid. adnott. ad Aen. I, 84. et similem Ovidii locum Met. IV, 690. *veniens immenso bellua ponto Eminet et latum sub pectore possidet aequor.*]" *H.* — *pariter,* simul, pari conatu, coniunctim, quod, praesertim si tranquillum mare cogitamus, horrorem rei mirum quantum auget. — *pectora arrecta,* ut infra XI, 496. *cervicibus arrectis.* Cf. etiam I, 152. II, 173. IV, 280. X, 726. XII, 618. — „*iubae sanguineae,* φόνιαι, rubentes — hydrorum — nam hoc genus intelligendum — barbae seu comae. Ap. Homer. Il. II, 308. δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός." *H.* *sanguineus* i. q. purpureus, ruber. Vid. adnott. ad Ecl. X, 27.; de *iuba* anguium cf. Taubmann. ad Plaut. Amph. V, 1, 56. (*angues iubati duo*), a Thiel. laud. — *superant* pro vulg. *exsuperant* cum *Wr.* restituimus, qui haec adnotat: „Fons vulgatae lectionis fortasse cod. Palat., in quo *exuperant.* Sed obtemperandum reliquorum codd. auctoritati; sic censent etiam W. et Iahn. ad Aen. I, 315. Neque praetereunda, quae Wunderl. Praef. p. XV. scribit; „„ad Aen. II, 207. monere poteram, lectioni *superant* repetitum v. 219. *superant* non obstare, atque laudare Aen. II, 303. *supero,* 311. *superante,* vel not. ad Ge. I, 126."" *Exsuperant* ortum videtur e praegressa vocali, quae,

Pone legit, sinuatque immensa volumine terga;
Fit sonitus, spumante salo. Iamque arva tenebant,
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues: illi agmine certo

---

quum citatius hic currant numeri, facile decipere poterat librarium dictantis verba calamo excipientem. Ac nescio, an *exsuperandi* verbum, quod dicitur de re superatu difficili, alienum sit ab hac sententia. *Eminendi* significatio *superandi* verbo inest etiam v. 219.; adiicitur etiam accusativus Ovid. Met. I, 317. *superatque cacumine nubes - - Parnassus.*" — „*legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie." *H.* *Legere* enim haud raro significat locum aliquem tarde et lente peragrare, permeare; (cf. Aen. XII, 481. *Aeneas legit orbes* (viae). Ovid. Met. V, 578. *saltus legere.* Senec. Med. 791. *luna coelum legit*); imprimis dicuntur naves *mare, aequor legere* (cf. Aen. III, 127. Ovid. Met. XV, 709. Fast. IV, 289. 566. Prop. III, 21, 12. cett.); quare hic de serpentibus per aquam natantibus. — „*sinuantque immensa volumine terga,* h. e. pars posterior serpentum sinuatur in immensum volumen, spiram, arcum." *H.* Rectius h. l. constituit et interpretatus est *Wr.*, haec adnotans: „*sinuat* Medicei lectionem, quae etiam in Lips. alt. exstat, revocandam esse demonstravimus Qu. Virg. VIII, 2, a. [ubi haec leguntur: Pluralis ex subiecto Plurali Nominis ortus. Ipse autem orationis nexus requirit Singularem, ad voc. *pars* referendum; respondent enim haec sibi invicem: „Pectora, anteriorem partem, angues per mare invecti excelsa tenent", et „Pars cetera, posterior, in magnos sinus est collecta." Prorsus autem languent ista: *Pars cetera pontum Pone legit,* si retinemus *sinuant:* nam quum illud ita esse per se intelligeretur, non erat cur adiiceret poëta, nisi ea cum proxime subiectis coniuncta esse voluisset.] Nempe hoc dicit Virgilius: *pone legit sinuans;* vid. etiam Qu. Virg. XXXIV, 3. [et adnott. ad Ecl. VI, 20. VIII, 97. etc.] Ac saepius tenuis ad sensum pars orationis prior nervos verbis subsequentibus acquirit, ut infra v. 534. *Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.*" Ceterum cf. Ovid. Met. III, 42. (serpens) *immensos saltu sinuatur in arcus,* et IX, 64. (anguis) *flexos sinuavit corpus in orbes.* — „*Fit sonitus,* ut ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebatur." Haec *Servius.* Cf. Ovid. l. l. v. 688. *unda Insonuit veniensque* etc. — „*arva* pro littore. — *suffecti oculos sanguine,* oculis suffusis sanguine, rubentibus et ardentibus. [Vid. Val. Fl. II, 105. *maculis suffecta genas,* coll. cum I, 821. *suffecta leto lumina.*] *ora sibila,* ut Ge. III, 421. *colla sibila,* συρίζοντα. Cf. Hesiod. Theog. 826. Scut. 235. De hoc ipso serpente, de quo noster loquitur, Quintus XII, 456. ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διΐστατο· τοὶ δ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες (*Sibila lambebant linguis vibrantibus ora* noster ornatius.) [Cf. Aen. V, 277. *vibrare* verbum propr. de volubilitate linguae serpentum. Cf. Val. Fl. I, 61. *draco multifidas linguas vibrans.* Plin. H. N. XI, 37, 65. *Tenuissima serpentibus* (lingua) *et trisulca, vibrans, atri coloris* etc.] Ceterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poëtarum loca (cf. Cerda), v. c. de draconibus ab Hercule puero, et a Cadmo interemtis cett. Ex Virgilio hausere Manil. V, 580. sqq. Ov. Met. IV, 688. sqq. Val. Fl. II, 497. sqq. Silius II, 584. sqq. imprimis VI, 149. sqq. Petron. c. 89. v. 29. sqq. de eodem monstro, de quo noster agit. [Comparat hunc Petronii locum Schirach. p. 469., qui conferri iubet Lessingii Laocoont. p. 55. sqq.] Adde Statium Theb. 506. sqq." *H.* — 212. *exsangues,*

Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus;
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno,
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Qualis mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus, et incertam excussit cervice securim.

---

pallidi, semianimi. Sic etiam alibi *exsanguis* de iis, qui metu sunt perculsi. Cf. Ovid. Met. IX, 224. *exsanguis metu.* Cic. har. resp. 1, 2. *Exsanguis atque aestuans se ex curia repente proripuit.* — ***agmine certo*** i. e. in certum scopum directo; recta via Laocoonta petunt; *agmen* autem de lapsu, tractu serpentum etiam infra V, 90. legitur: *Ille agmine longo - - serpens.* — ***miseros artus*** i. e. miserorum artus. Vide tamen adnott. ad Aen. I, 4. Vir. doct. in Miscell. Obss. T. I. p. 29. temere coniecit *teneros artus.* — 215. „***Implicat,*** circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. [Cf. Ovid. Met. IV, 362.] — ***morsu depascitur,*** ἐπινέμεται, proprie de eo, qui devorat (sic poëtae, *morsu lacerare*, *consumere*); h. l. ornate pro, mordet; neque aliter intelligendus Lycophronis παιδοβρὼς Πόρκης. [Neque hic simpliciter est *mordet*, sed morsu consumit, exhaurit, exsugit. Cf. Ge. III, 458.] — ***tela ferentem,*** cum telo in manu approperantem.“ *H.* — 217. ***spiris ingentibus.*** *Spira* (σπεῖρα) de variis rebus sinuatis et incurvatis dicitur, de basi columnarum, de genere operis pistorii, de ornamento quodam capillorum etc. De sinuosis serpentum flexibus legitur etiam Ge. II, 154. et Aen. XII, 848. Similiter apud Lactant. Op. D. 11. p. 255. Bip. *intestinorum multiplices spirae* commemorantur. — „***bis circumdati collo squamea terga,*** quum corpus et collum eius, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus corporum suorum bis circumdedissent, super eius caput eminent, emicant capitibus suis.“ *H.* — 220. ***nodos,*** quibus ligant sacerdotem, i. q. antea *spirae.* Cf. Ovid. Met. IV, 491. (Erinys) *Nexa - vipereis distendens brachia nodis*, et infra VIII, 260. *Cacum corripit in nodum amplexans,* i. e. brachiis quasi nodum stringens. (Vid. etiam supra I, 296.) — 220—224. „Pro serpentibus docte ***nodos*** ponit; et egregie ad horrorem facit v. 221., quod ***vittas,*** infulas sacerdotis, narrat, [quae imprimis sacrae et inviolabiles habebantur.]“ *H.* — 222. De ***clamoribus*** Laocoontis, a quo, quum neque heros sit, neque philosophus Stoicus, doloris victi questusque repressi laus aliena, singularem Excursum (VI. ad h. l.) scripsit H. — 223. ***Qualis*** (i. e. quales) ***mugitus*** scil. tollit, quod ex anteced. versu repetendum. — ***quum fugit et excussit*** Weickert. p. 11. admonet idem esse quod: quum fugit excussa securi, coll. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 3. Vid. supra ad v. 208. — 224. „***incertam securim*** non satis certo et valido ictu depressam. Imitatio Senecae Agam. 777. *cervice taurus vulnus incertum ferens,* et alia apud Silium V, 64. 65. [*Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras Immugire sono, pressamque ad colla bipennem Incerta cervice ferens, altaria liquit.*] Sapienter autem bove non quacunque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima in comparatione usus est; quod in sacro Neptuni Heliconii

At gemini lapsu delubra ad [illegible]racones
Effugiunt, saevaeque petunt [illegible]arcem,
Sub pedibusque deae clipeique[illegible]orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per[illegible]tora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.

---

iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos noster habuit, Il. XX, 403. 404." *H.* Simili ratione, qua hic de *Securi incerta*, apud Martial. II, 66, 2. de *incerto acu* sermo est; contrarium est infra XI, 767. *certam quatit improbus hastam.* — „*securim* per *i* Virgilium scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20." *H.* Cf. Drakenb. ad Liv. IX, 16, 17. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 209. — 225. *At* pro *autem*. Cf. adnott. ad Ge. II, 246. — „*lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt, ne *lapsu* nude stare putes." *H.* *Labi* autem verbum proprium esse de serpentibus, Wr. admonet, Servium secutus. „Si recte intelligo, dicere H. voluit: *lapsu*, verbo *effugiunt* adiectum, genus motus serpentibus proprium (cf. VII, 349.) designans, ornat. Diversum dicendi genus est, ubi ablativus substantivi adiectivo adiuncti cum verbo motus copulatur, ita ut adverbium vulgare vitetur. Val. Fl. I, 686. *Ecce autem molli zephyros descendere lapsu Adspiciunt*, h. e. molliter, leniter descendere. Idem II, 91. *Accepere deae, celerique per aethera lapsu diversas petiere vias*, h. e. celeriter petiere. Add. Horat. Od. II, 10, 10." *W.* Ceterum pro *effugiunt* Medic., Hamb. II., itemque Palat., ut videtur, et Donat. praebent *diffugiunt*, de qua diversitate lectionis *Wr.* sic iudicat: „Nisi forte *diffugiunt* e v. 212. petitum, locum hic utrumque verbum habet: effugimus enim pericula, potestatem alterius, visum; diffugimus vel in varias partes eundo, vel omnino discedendo ex aliquo loco; hoc quidem ad sententiam aptius videtur. Interim res in medio relinquenda." Quum tamen perfugium, quod petunt, addatur, quumque etiam Ge. I, 244. legamus: *flexu sinuoso elabitur anguis*, plurimorum Codd. lectio videtur praeferenda. Hom. Il. VI, 297. simpliciter: αἱ δ' ὅτε νηὸν ἵκανον Ἀθήνης ἐν πόλει ἄκρῃ. — „*delubra ad summa*, Minervae templum in arce summa. [Vid. ad Ge. IV, 541.] Minerva h. l. *saeva*, irata Troianis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164.; unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanae religionis Palladio. — *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egregie hoc a poëta adumbratum ex eo, quod Palladis signa (ξόανα) interdum draconem pedibus adporrectum habent." *H.* — *clipei sub orbe.* Sic veteres de rebus rotundis loqui consueverunt. Cf. Aen. XII, 670. *oculorum orbes.* Ovid. Her. XVII, 87. *orbis mensae*, id. in Ibin 176. *orbis rotae.* Plin. H. N. VIII, 16, 19. *rotarum orbes* cett. Haud raro vero etiam genitivo, qui rem accuratius indicat, non addito simplex *orbis* ponitur, ut vera significatio ex toto connexu eruenda sit. Sic *orbis* pro clipeo legitur Aen. X, 783. Val. Fl. VI, 345. Stat. Theb. IV, 130. Sil. IV, 328. Petron. c. 89. extr. alibi. — 229. *Insinuat pavor* sc. se. Sic Cic. Or. I, 20, 90. *insinuare alicui.* id. ad Div. IV, 13. *insin. in consuetudinem alicuius.* Verr. III, 68. in. *insin. in familiaritatem* cett. Vid. adnott. ad Aen. I, 234. — 228—232. „*Scelus expendisse*, exquisite, poenas sceleris, sacrilegii, in equum, Minervae donum, commissi persolvisse meritas." *H.* „*scelus*, i. q. poenae sceleris; infra VII, 307. *Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?*" *Wr.* Ideoque haec verba prorsus idem significant, quod XI, 258. *Supplicia et scelerum poenas expendere.* — 231. *Laeserit*; quia *sacrum*

Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae
Numina conclamant.
Dividimus muros, et moenia pandimus urbis;
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt: scandit fatalis machina muros,
Feta armis: pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent:

---

erat *robur.* Vid. supra ad v. 183. — „*tergum.* Vid. sup. ad v. 50., ubi *latus* et *alvum* dixerat; at variavit, ut poëta. — *ad sedes,* deae, h. e. templum, quod in arce erat. — *simulacrum,* [quia equus ille Palladi dedicatus habebatur] Homericum μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyss. VIII, 509. — *orandaque divae Numina,* numen eius exorandum, placandum.“ *H.* — 233. *Conclamant,* omnes simul, uno ore clamant. — 234—237. „*Dividimus muros,* pro dissolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut, si de porta accipitur, ut latius pateat. Nam de porta Scaea agitur, a qua non longe stabat equus; ἐν πύλαις, ut Eurip. Troad. 525. Post muros *moenia* h. l. proprio significatu, ut aedificia intra muros sint.“ *H. Wr.* ad Aen. IX, 196. (ubi *via ad muros et moenia Pallantea* commemoratur) haec adnotat: „*Moenia* ubi post muros commemorantur, videntur ipsam urbem cum aedificiis, cf. Niebuhr. *Roem. Gesch.* Vol. II. not. 80., ubi ante muros, munimenta significare, ut ap. Liv. X, 10. *praesidium armatum se intra moenia ac muros accepturos confirmant.*“ Quomodo per se differant *murus* et *moenia,* docent Herzog. ad Sall. Cat. VI, 2. p. 39. Kritz. ad Sall. Iug. 94, 4. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 332. Weber. *Uebungssch.* Vol. I. p. 153. not. 3. alii; *moenia* autem interdum pro ipsa urbe eiusque aedificiis poni, exemplis (Sall. Cat. 52, 25. Iustin. II, 12, 14. V, 7, 12. Curt. III, 1. imprimisque Flor. I, 4. *moenia muro amplexus est*, et Vitruv. VIII, 4. in. *Zama - - cuius moenia rex Iuba duplici muro sepsit*) demonstrant Gronov. Obss. II, 12. Vales. ad Amm. Marc. XX, 19. Arntzen. ad Plin. Pan. 18. Tross. ad Auson. Mos. 2. p. 130. Kritz. l. l. Beneck. ad Iustin. l. l. p. 57. alii. Schmid. tamen ad Hor. Ep. T. II. p. 306. *moenia* etiam h. l. interpretatur *Schutzwehren,* ut Voss. *Bollwerke.* — „*accingunt* scil. *se,* ut v. 229. *insinuat* et innumera ex poëtarum more. [Male igitur Wakef. ad Ge. II, 33. coni. *Accingunt se operi.*] *rotarum lapsus* egregie pro simplici *rotas,* quae *labentes* dicuntur poëtis, quando volvuntur; [„Supponunt rotas pedibus equi, quo trahere possint in urbem.“ Schirach. p. 474.] sic et *intendunt* exquisitius quam illigant, innectunt. Cf. IV, 506. (cf. Not. ad Ge. IV, 399. *W.*) — 237—240. *Scandit muros,* h. e. transscendit; maior imago, quam si portam *intrat,* quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat latior facta; cf. inf. VI, 514. 515. — *machina fatalis,* exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis,* plena viris armatis [vid. adnott. ad Aen. I, 51.]; ut iam ἐγκύμον' ἵππον τευχέων ap. Eurip. Troad. 11., h. e. ἔνοπλον, ut ibid. v. 524.; supra v. 20. *uterum* dixerat. Inf. IV, 516. *armatum peditem gravis adtulit alvo.* Locus autem ex Ennianis expressus ap. Macrob. VI, 2. *Nam maximo Saltu superavit gravidus armateis equus — Qui suo partu ardua perdat Pergama.*“ *H.* Cf. etiam Lucr. I, 477. *Nec clam durateus Troianis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Graiugenarum.* — 238. *circum.* Vid. ad Ecl. III, 45. *innuptae.* Vid. supra v. 50. — 239. „*sacra canunt,* h. e. hymnos, quemadmodum alias apud poëtas: *canere dulce, ferale.*“ *H.* „*Canere sacra* dicitur, ut *canere querelam*

Illa subit, mediaeque minans illabitur urbi.
O patria, o divûm domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere;
Instamus tamen immemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris

Ge. I, 378. Neque *sacra* instar adverbii hic positum est; quamquam hic usus adiectivorum neutrius generis negari nequit. [Vid. adnott. ad Ecl. III, 8, 63. IV, 43. Ge. III, 149. al.]" Haec *W.*, cui iure adsentitur *Wr.* Vocem *carmina* haud raro omitti, ad Ecl. VII, 22. docuimus. Ceterum H. admonet, hic et in toto loco manifesta esse Euripidei chori vestigia Troad. 526. sqq. — „*mediae urbi;* omnia media dicuntur, quae post initia sunt, [vid. ad Aen. I, 505.] h. l. *urbs media* est tota urbs intra muros; etsi vere per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladis in templo collocaretur. Cf. Eurip. l. c. 540. 541. et Odyss. VIII, 504. *minans* simpl. ad altitudinem refer. Nam, quae altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. Cf. Aen. [I, 162.] IV, 88. et Serv. [Burm. ad Val. Fl. IV, 178.] Melius autem iungitur *illabitur urbi mediae, minans*, [de qua constructione vid. quae ad Ecl. II, 30. infra ad v. 688. alibi adnotavimus,] quam *minans mediae urbi,* quod tenuius. — 241—243. *divum domus,* incertum esse potest, quo sensu dixerit poëta. Proprie tamen urbs ita appellanda propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est convenientissima. Ceterum v. 241. totus Ennianus esse fertur apud Servium [ed. Hessel. p. 140.] Vs. 242. ad omina pertinet, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII, v. 503. sqq. Expressus e nostro Senecae Agam. v. 628. sqq." *H.* — 242. *Dardanidum.* De hac forma vid. adnott. ad Aen. I, 565. — „*ipso in limine portae:* Ominosum putabatur vel ingrediendo vel egrediendo limen tangere; Ovid. Trist. I, 3, 55. sq. *Ter limen tetigi; ter sum revocatus; et ipse Indulgens animo pes mihi tardus erat.* Vid. Taubmann. ad Plaut. Cas. IV, 4, 1. Broukhus. et Bach. ad Tibull. I, 3, 20. [Adde Interpp. ad Ovid. Am. I, 12, 2.] Et quum talis quidem machina non potuerit non limen ipsum tangere, id tamen omnia infausta portendebat, quod quater in limine substitit." *Wr.* Ceterum cf. Senec. Agam. 628. *tremuitque saepe Limine in ipso sonipes.* — *quater — atque — quater.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 86. — 244. „*Instamus tamen.* [Vid. Aen. I, 423. ibique adnott.] Quintus Cal. XII, 427, οἱ δ' ἅμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες etc. — *immemores* h. l. improvidi, incogitantes (cf. eund. v. 512. sqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Troiani eorum monitum intellexere." *H.* — *immemores* scil. mali ominis. Thiel. confert Catull. XXX, 1. *Alphene immemor* (scil. amicitiae, sodalitatis) *atque unanimis false sodalibus*, et alios locos, ubi Adiectiva relativa absolute usurpantur, velut Tibull. I, 7, 38. Prop. I, 9, 7. Hor. Od. III, 24, 54. — „*monstrum infelix* de equo portentosae magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni [in Pison. 4, 9.] *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine. — 246. 247. De *Cassandra* vate, cui ne tunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 525. sqq." *H.* Cassandra, Priami et Hecubae filia, Heleni soror gemina, omnium Priameidum longe pulcherrima (Hom. Il. XIII, 365.), quam, amoris fructum ipsi pollicitam, Apollo artem vaticinandi docuit; postea vero quum puella promissis non staret, ut vaticiniis eius nemo fidem haberet, deus effecit. (Apollod. III, 11, 2. Quint. Cal. XII, 156. sqq. Tryphiod. 346. sq.)

Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur intera coelum, et ruit oceano Nox,
Involvens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat

Troia capta in ipso Minervae templo, cuius sacerdos erat, ab Aiace, Oilei filio, stuprata Agamemnoni in praedae divisione obtigit, quocum Mycenas profecta a Clytaemnestra occisa est. (Dictys V, 13. Hygin. f. 108. Lycophr. 1108. Vid. etiam infra V, 536. Ovid. Her. XVI, 119. Am. I, 7, 17. cett.) — 247. „*dei iussu*, Apollinis, cuius amores illa eluserat.“ *H.* — *non umquam* (pro numquam, ut Ecl. I, 36. Prop. I, 6, 2. et alibi apud poëtas; pedestres enim scriptores non nisi *neque umquam*, *neque usquam*, *neque ullus* et similia ponunt. Cf. Iani A. P. p. 492. a Thiel. laud.) *credita*, cui numquam credebatur. Sic interdum *credor*, pro: mihi creditur, ad Graecorum exemplum. Thiel. praeter Graecos quosdam locos e Matth. Gramm. Gr. §. 490. sumptos, comparat Ovid. Met. XV, 74., ubi eadem Cassandra *ora Docta quidem solvit, sed non est credita*. Adde hos Ovidii locos Trist. III, 10, 35. *vix equidem credar*. Fast. III, 351. *certe credemur*. Her. XVII, 129. *nimium mihi creditus*. Met. VII, 98. *creditus accepit* (Iason) *cantatas herbas*. Ceterum vid. infra III, 187. *quem tum vates Cassandra moveret?* et Prop. III, 13, 61., ubi Cassandra ipsa: *certa loquor*, inquit, *sed nulla fides*. — 248. Verba *quibus ultimus esset Ille dies* explicant antecedens *miseri*: ut quibus -- esset. — 248. 249. „*Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit verbum aliis locis poëta ad victimas vel sacerdotes, supplices, alia, ubi coronae vel infulae ac vittae usus est.“ *H.* Thiel. comparat Prop. IV, 9, 27. *devia puniceae velabant limina vittae*, et Ovid. Met. VIII, 264. *Templa coronantur*. Vid. etiam Serv. ad Aen. VII, 751. Ulitius ad Grat. Cyneg. 442. Lambin. et Wakef. ad Lucr. V, 1197., qui praeter h. l. conferunt Plaut. Amph. V, 1, 42. Liv. I, 32, 6. Iuven. VI, 301. Tibull. I, 1, 11. Aen. III, 405. et 545. alios. — 250. „*Vertitur coelum*: ex vulgari persuasione, coelum singulis noctibus circumagi.“ *H.* „*Vertitur interea coelum*, Ennianum hemistichium; vid. Macrob. VI, 1. Ennii Fragm. ed. Hessel. p. 64.“ *Wr.* — *ruit*, pro venit, surgit ex oceano. Vid. praeter alios locos infra X, 256. *interea revoluta ruebat, Matura iam luce, dies noctemque fugarat*, coll. cum II, 8. et V, 721. — De monosyllaba huius versus clausula vid. adnott. ad Ge. I, 181. — 251. *umbra magna*, quia coelum et terra, i. e. mundus ipse magnus est. Vid. ad Ge. II, 338. Ceterum cf. etiam adnott. ad Ge. III, 219. et Aen. I, 569. — 252. *Myrmidonum dolos* non tantum i. q. Myrmidones, ut H. arbitratur, sed etiam ad insidias ab iis structas et equum relictum referendum. Ceterum cur Myrmidones appellentur Graeci, supra ad v. 7. vidimus. — *fusi per moenia*, dispersi per urbem (*somno vinoque sepulti*, v. 265.). Noli enim haec verba ad vigiles in muris dispositos et sopitos referre. Ceterum vid. Aen. I, 214. et Burm. ad Val. Fl. I, 252., qui ad h. l. admonet χυθεὶς eadem ratione usurpatum legi in Oppian. Cyneg. IV, 350. — 253. „*sopor complectitur artus*. Non moratur poëta in comissationibus Troianorum, quas attingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII. pr. — 254. 255. *Phalanx* pro classe.“ *H.* „Non magnopere placet pedestris

A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae
Litora nota petens; flammas quum regia puppis
Extulerat, fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim

---

iunctura: classis, navibus instructis, it a Tenedo. Et eiusmodi usus vocabuli *phalanx* nullo est comprobatus exemplo. Malim igitur *phalanx* accipi pro exercitus, agmen, ut VI, 489. Constructio *ire navibus* est legitima, ut *rate venire* Ovid. Fast. I, 233. et *proficisci navibus* Liv. XXV, 27." *W.* *Phalanx* autem, vox Virgilio usitatissima, vel minimis exercitus partibus significandis ab eo adhibetur. Cf. Aen. VI, 489. XI, 92. XII, 277. 544. 551. 662. Heins. ex paucis Pierii Codd. et Donato praetulit *phalanx - - ibant*, quod etiam Cortio ad Lucan. IV, 336. placuit; sed recte reiicitur ab *Wr.*, qui admonet, nec per se *ibant* satis commode dici de maritimo exercitus itinere. — „*tacitae per amica silentia lunae* ornate pro noctu. *Silentia noctis* saepe apud poëtas; eadem *tacita, silens, taciturna.* Nunc Virgilius *silentia* ad *lunam* transtulit; quod magis etiam poëticum; quumque *silentia lunae* per se dici recte possint pro *nocte*, sive luna fulgeat sive lateat, (quamquam latentis lunae nomen pro nocte apud Virgilium quidem dici non memini. *Wr.*) poëta tamen versu 340. *oblati per lunam* satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio excisam tradiderant. Vid. Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913. et Petron 89, 54. 55. *amica sil.*, h. e. grata et faventia insidiis Achivorum." *H.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 115. et cf. imprimis Stat. Theb. I, 370. *neque amico sidere monstrat Luna vias*, idemque Silv. V, 2, 38. *tempus amicum fraudibus.* Cum *tacita* autem *luna* conferri possunt Horatii Od. II, 8, 10. *taciturna noctis signa*, et Aen. III, 515. Sententia igitur paucis verbis expressa haec est: Silentium noctis et plenae lunae splendor favebant insidiis Graecorum. Quae tam plana sunt, ut mireris, quomodo Viri docti h. l. diversissimis explicationibus vexare potuerint. Cf. quos Taubmann. commemorat, quibus Burm. addit Muret. Epist. III, 50. Barth. ad Stat. Theb. II, 58. Torrent. ad Hor. Od. I, 25. alios. Recte vero Wr. comma vulgo in fine versus positum sustulit, quum haec rectius cum subiectis iungantur. — 256. „Fax sublata signum profectionis ex navi praetoria; nunc reditus versus Troianum littus. — 257. *fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Troianis infesta. — *defensus*, servatus Sinon a Troianis. — 258. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus accommodato, proprie diversis; aperit et Danaos emittit." *H.* „Consecutionem temporum *ibat — quum extulerat et laxat* iustam et exquisitam esse pro vulgari: ibat, quum, flammis e regia puppe elatis, laxat (Tac. Hist. I, 29. *Galba fatigabat deos, quum rumor affertur*), neque copulam *que* [quam H. unius Cod. Zulich. auctoritate deletam malit] abesse posse, animadvertes." *W.* „Iahn. ita distinguit: *petens. Flammas quum* cett., ut apodosis incipiat ab his: *illos patefactus.* Ego me cum W. ad rationem ab H. propositam, quae leniorem efficit iuncturam, accommodavi. Et, si non exquisitam, ut putat W., ferendam esse tamen hanc temporum consecutionem arbitror *ibat — quum extulerat — et laxat;* rectius tamen *quum* cum solo *Extulerat,* non etiam cum *laxat,* iunges. Sed malim ita horum versuum membra disposita: *Et iam Argiva phalanx, flammas quum regia puppis Extulerat, tacitae per amica silentia lunae Litora nota petens, instructis navibus ibat A Tenedo; fatisque* cett." *Wr.* — *Weickert.*, cui prorsus adsentior, p. 11. sq. haec adnotavit: „Interpunctio Iahnii quae temporum grammaticam lenire debebat rationem, eam efficit

Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,

---

durissimam. Nam *quum regia puppis flammas extulerat et Sinon - - claustra laxat* accipi debet pro: simulatque extulit et laxat, i. e. laxavit; alia enim significatione praesens *laxat* h. l. admitti non potest. Qua dicendi ratione quid est durius? Deinde inter: *Et iam — petens* et periodum, quae sequitur: *flammas quum regia puppis* etc. tam ingrata est intercapedo, tantopere hiat abrupta oratio, ut eiusmodi versus non summus poëta, sed infans puer scripsisse videatur. Rectissime vero docet Wr., verbum *laxat* non iungendum esse cum particula *quum*, ad quam solum *extulerat* pertineat. *Laxat* enim eodem modo primariae enuntiationi adhaeret, quo verbum *ibat*. Iunge igitur: Iam Arg. phal. ibat et Sinon - - inclusos u. Danaos et p. f. cl. laxat, quum regia puppis fl. extulerat. Wr. more prosaici scriptoris periodum condentis versuum mutare ordinem conatus non placet. Oblitus videtur se versari in poëta. Et quae una restat insolentia (nam quod *ibat* dictum est de eo, quod durat, *laxat*, i. e. laxavit, de actione cito transeunte, id equidem non dixerim insolens), positura enuntiationis adverbialis (ut loquuntur nostri hodie Grammatici): *quum - - extulerat* simul ad duas primarias enuntiationes (— *ibat* et *laxat*) pertinentis, eos nos non offendit reputantes, huiusmodi orationis formas haud raro reperiri apud veteres tum Graecos tum Latinos. De contraria plane, [illegible] in ipsa dissimilitudine simili ratione disputavit Aug. Matthiaeus [illegible] phil. II, 2. p. 135. Accedit quod nostro loco facile causa potest [illegible]ri, cur Virgilius disiunxerit, quae, si grammaticam subtilitatem [illegible]tes, iungi praestabat: illud orationis membrum, quod ultimum [illegible] periodi locum: *fatisque - - Sinon*, praecipuum est in tota hac [illegible]ionis parte, de qua re consentiunt Vossii, quibus nolim concedere, [illegible] facem non profectionis fuisse signum, sed emittendorum a [illegible] Graecorum. Si recte se habet Wagneri meaque loci interpretatio, simul de profectionis et de laxandorum claustrorum signo cogitandum erit." — 259. ***Sinon*** hic et infra v. 329., ut hiatus evitetur. Thiel. praeter Zumpt. §. 56. aliosque libros gramm., quibus adde Ramsh. §. 28. I. 3. et II. A., conferri iubet Bentl. ad Hor. Od. III, 8, 18. et Ochsner ad Cic. Ecl. p. 435. et 53. — ***ad auras reddit.*** Vid. supra v. 158. *sub auras ferre.* — 260. „***se promunt***, prodeunt: ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Odyss. VIII, 515." *H.* Quae sequitur singulorum virorum enumeratio, eam ad Homeri exemplum conformatam esse, non est quod memorem. Similes locos habemus Ge. IV, 334. Aen. VII, 710. et alibi. Ceterum de numero heroum equo inclusorum, ut omnino de toto equo, cf. Heynii Excurs. III. ad h. l. — 261. ***Thessandrus*** s. Thessander, Polynicis et Argiae fil., ab Homero non commemoratus; de quo cf. Dictys. I, 14. 17. Muncker. ad Hygin. f. 108. et Heins. ad h. l. H. tamen haec adnotat: „Desideratur sane inter ceteros heroes nomen aliquod clarum; verum Thersander, Polynices f., locum vix tueri potest; quum ubique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio belli Troiani cecidisse (vid. Paus. IX, 5. Dictys II, 2. Et sic Cypria carmina tradiderant, ut e Proclo MS. didici.) Itaque aut alius hic Thersander habendus, aut [illegible]drus verior est lectio [quae apparet in Cod. Palat.]." ***Sthe[illegible]***, Capanei regis et Evadnes fil., Argivorum dux et Diomedis comes, ([illegible]om. Il. II, 564. IV, 365. sqq. V, 111. sqq. etc.) etiam apud Hor. [illegible], 15, 24. et IV, 9, 20. commemoratur. Alii duo Stheneli infra X, 388. et XII, 341. prodeunt. — „***Demissum lapsi per funem,***

Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Accipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris

---

h. e. delapsi fune demisso; ex historia hoc acceperat; at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodavit. Itaque emphasin Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84., ubi vid. not." *H.* Thiel. confert Hor. Ep. II, 1, 210. *per extentum funem ire,* et eiusd. A. P. 461. *Si curet quis opem ferre et demittere funem.* *De Acamante,* altero Thesei fil. et Demophoontis fratre, qui et ipse apud Homerum non invenitur, cf. Tzetz. ad Lycophr. 495. Interpp. ad Hygin. f. 108. et ad Sabini Epist. II, 23. — *Thoas,* Andraemonis et Gorges fil., qui Aetolos ad Troiam expugnandam duxisse fertur. (Cf. Hom. Il. II, 638. IV, 507. XIII, 215. sq. Hygin. f. 97. Tzetz. ad Lycophr. 1011.) Alius *Thoas,* Aeneae comes, infra X, 415. commemoratur. — 263. *Neoptolemus,* celeberrimus Achillis e Deidamia fil., Pelei nepos; proprie Pyrrhus vocatus, qui Troia capta Priamum eiusque filium Politen interfecit (vid. infra v. 526.), Polyxenam ad Achillis tumulum immolavit (vid. infra III, 321. sqq. ibique adnott.), Andromachen et Helenum captivos in Epirum abduxit, ubi illam matrimonio sibi iunxit; tandem vero Andromache repudiata et Heleno transmissa, quum Hermionen, Menelai et Helenae filiam, Orestae desponsam, rapuisset, Delphis ante aram patri constitutam ab Oreste occisus est (cf. infra III, 294. sqq. 325. sqq.) Cf. de eo Hom. Od. XIX, 326. XI, 505. Pind. Nem. IV, 82. VII, 50. Paus. I, 11. II, 23. Dictys VI, 7—9. Eurip. Androm. et Orest. pluribus locis. — *primusque Machaon* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. O. G. Rom. c. 1." *H.* Negari tamen nequit, hoc *primus* septimo ex novem heroibus, qui enumerantur, additum admodum molestum esse, quod etiam Wr. censuit Qu. Virg. XXVIII, 5. Non inepte autem Burm. comparat Val. Fl. IV, 221. *Asper Iason Et simul Aeacides, simul et Calydonis alumni, Nelidesque Idasque prior.* „Machaon [Aesculapii ille filius, et bellica virtute et vulnera sanandi arte excellentissimus, qui cum Podalirio fratre Messeniae quasdam nationes in bellum Troianum duxerat, cf. Hom. Il. II, 732. IV, 208. XI, 505. 596. etc. Paus. IV, 3. Hygin. f. 108. alii] apud Thessalum in πρεσβευτικῷ sub f. memoratur paullo postquam equo exierat vitam amisisse." *H.* — *Epeos,* Panopei fil., qui Minerva hortante equum condidit. (Hom. Il. XXIII, 668. Od. VIII, 493. Dictys I, 17. Hygin. f. 180. Paus. II, 19. Ovid. Fast. III, 825. alii, et Heynii Excurs. III. ad h. l.) De graeca nominis forma vid. adnott. ad Ecl. VI, 13. — „*doli fabricator.* Sic δόλον pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. VIII, 404." *H.* — 265. „Ennius Ann. VIII. ap. Hessel. p. 83. *Nunc hosteis vino domitei somnoque sepultei.*" *Wr.* *Sepultus* de ebriis legitur etiam infra VI, 424. *vino sepultus.* Prop. III, 11, (9,) 56. *assiduo lingua sepulta mero* (coll. Apulei. Met. VIII. p. 206. Elm. *aliquem* (vino) *sepelire ad mortem*); de dormientibus haud raro: Aen. VI, 424. *custode sepulto.* — „*agmina iungunt,* h. e. agminibus se admiscent. Cf. Not. ad IV, 142." *W.* Vid. etiam XI, 145. — 268. sqq. „Locus, cui similes e pluribus poëtis excitari possint, quoties per somnum species obiicitur, adumbratus videtur ex Il. XXIII, 62. sqq., ubi Patrocli umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius Theb. V, 265. sqq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438. sqq. — *mortalibus aegris,* sane ut alias *miseris,* οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen

Incipit, et dono divûm gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo

---

infirmis." *H.* Vid. Ecl. I, 13. et Aen. I, 208. ibique adnott. Thiel. apte commemorat Sil. IV, 794. *Heu! primae scelerum causae mortalibus aegris Naturam nescire deum*, coll. cum Tibull. I, 7, 61. *Bacchus et afflictis requiem mortalibus affert.* Aen. XI, 182. *Aurora - miseris mortalibus almam Extulerat lucem;* et de ipsa re Soph. Phil. 827. (ὕπνος) ὀδύνας ἀδαὴς καὶ ἀλγέων. Eurip. Or. 207. πότνια λήθη κακῶν τοῖσι δυστυχοῦσι εὐκταία θεός. Tibull. III, 4, 20. (Somnus) *menti Deus utilis aegrae*, et Ovid. Met. XI, 625. sqq. — *primum* autem somnum altissimum esse constat. Cf. Aen. I, 470. Ovid. Met. VIII, 83. *Prima quies aderat, qua curis fessa diurnis Pectora somnus habet.* Phaedr. III, 10, 30. *uxorem dormientem cubiculo, Sopita primo quae nil somno senserat;* quos locos Thiel. profert. — 269. „*serpit*, pro venit, ornate, quia latenter membris infunditur." *H.* Hunc locum haud dubie ante oculos habuerunt antiquiores illi viri docti, qui Ovid. Met. VII, 186. ederent: *Homines volucresque ferasque Solverat alta quies, nullo cum murmure serpens*, ubi vid. Iahn. et Bach. — 270. Poëta imitatus videtur Ennium, cuius Cic. Acad. IV, 16, 51. haec verba affert: *visus Homerus adesse poëta;* quare Columna (p. 6. Hessel.), hoc ipso Maronis loco collato, suspicatur, integrum Ennii versum hunc fuisse: *In somnis mihi visus H. a. p.* Anonymus Ennii editor (p. 2.) sic scripsit: *In somnis ibi visus H. a. p.*, et statim subiungit alterum illum versum, quem infra 274. a Virgilio translatum videmus. — 271. „*visus adesse*, adstare, sic ut quondam visus erat, quum raptabatur. [„Melius: raptatus erat." *W.*; quam explicationem Heynianae iure praefert *Wr.*] *raptatus*, vid. sup. I, 483. [ibique adnott.] *Videri* verbum proprium de somniis et somni simulacris, ut apud Graecos δοκεῖν, (de quo Thiel. conferri iubet Valken. ap. Wyttenb. ad Plut. de S. N. V. p. 54. et Stallbaum. ad Plat. Crit. 2.) Cf. infra III, 150. Tibull. III, 4, 24. Ovid. Met. IX, 495. XV, 653. id. A. A. II, 328. Cic. Div. II, 71. extr. cett. — „*ater* plus quam respersus, inquinatus. Cf. Hom. Il. XXII, 401. sqq." *H.* „Foeditas adspectus magis notatur adiecto *cruento*, quam vocabulo *ater*, h. e. tectus. Cf. Not. ad XII, 450. [ubi *atrum agmen*, i. e. pulvere sordidum.]" *W.* — Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 129. Ceterum comma vulgo post *bigis* positum, quod iam Gronov. (cui adsentitur Hand. in Diatr. ad Stat. T. I. p. 217.) et Wakef. tolli iusserant, nos cum H. et Wr. omisimus. *Wr.* autem haec adnotat: „- - ac nolim comma a Iahnio repositum esse; neque enim hoc dicit poëta: visus est adesse raptatus et traiectus; sed: talis, qualis erat, quum raptatus esset. Neque vero periculum est, ne quis, quod Iahn. veretur, haec ita intelligat: ut quondam flevit, quum raptatus esset." Gronov. l. l. etiam v. 274. praecedentibus adnectit, quod Heynium et Handium recte reiecisse censet Iahn. — 273. *traiectus per pedes lora* graeca constructione, pro: traiectis per pedes loris. Cf. Hom. Il. XXII, 396. sq. — „*tumentes:* οἰδᾶν similiter in fabula Oedipodis." *H.* — 274—279. „Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos affectus habere solet, fortunae pristinae et praesentis comparatione. Versum 274. Ennii [p. 125. Hessel.] esse Servius docuit. — *Hei mihi!* Aliquot Codd. *heu.* „At *heu me*, non *heu mihi* dicebant Romani; contra *hei mihi*, non *hei me;* vid. Huschk. ad Tibull. II, 6, 28.; qui integram Santenii Notam

Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis,
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios! Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, et moestas expromere voces:
O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,

---

ad Balb. p. 138. transtulit; cf. etiam infra XI, 57. XII, 620." *Wr.* Quam sententiam quamquam falsam esse nuper contendit Handius Tursell. III. p. 68. sq., haud paucis locis Codd. auctoritate *heu mihi* edendum esse censens (Plaut. Merc. III, 4, 76. IV, 3, 2. Mil. IV, 8, 48. Hor. Epod. V, 101. Prop. I, 3, 37. IV, 1, 58. Ovid. Trist. III, 12, 51. Virg. Aen. XI, 57. cett.), hic tamen ob meliorum Codd. consensum *hei* retinendum. Cf. Hand. ibid. p. 44. — ***quantum mutatus ab illo,*** i. e. quantum mutatione facta diversus ab illo. (Cf. Hand. Turs. I. p. 42.) Simillimus est locus Ovid. Met. VI, 273. *Heu quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa, Quae* etc. — „***qui redit,*** pro qualis redibat, paullo insolentius; et inf. v. 279. *accepit* pro acceperat; graeca, saltem Homerica, structura." *H.* „Bothius in Virg. Virgiliano p. 13. coniicit, quia sequatur *iaculatus,* quod sit *iaculatus est,* Virgilium scripsisse: ***qui exuvias rediit indutus Ach.;*** aut etiam proximo vs. Praesens esse reponendum *iaculatur.* Illud inelegans est ob duram elisionem; hoc non necessarium, quia ad *iaculatus* repetendum est *qui redit.* Ceterum vid. Not. ad Aen. I, 99. et Iahn. h. l." *Wr. Iahn.* autem haec adnotat: „*Iaculatus* praecedenti *indutus* respondet, et difficultas potius est in vv. *qualis erat, quantum mut. ab illo, qui redit.* Sed mutavit poëta temporum consecutionem, neque *redit* ex grammatica lege ad *erat,* sed ex cogitatione ad praesens tempus retulit, tamquam Hectorem redeuntem intueatur." Comparat deinde XI, 172. II, 663. IV, 149. II, 664. sqq. VI, 534., ad quos ll. vid. adnott. Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. VII, 2. — „***exuvias A.,*** arma Achillea, Patroclo detracta. Il. XVII, 194. [De forma genitivi ***Achilli*** vid. ad Ge. III, 91.] — ***Danaum puppibus,*** in naves Achivorum. Respicit pugnam ad naves Graecorum Il. XIII. sqq. et XVI, 122. τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηῒ θοῇ." *H.* Cf. etiam Ovid. Met. XIII, 91. *Ecce ferunt Troes ferrumque ignesque Iovemque in Danaas classes.* — „***Phrygios iaculatus ignes,*** bene de vibratis et rapido impetu coniectis ignibus." *Schirach.* p. 441. Vid. adnott. ad Aen. I, 46. — 277. „***concretos sanguine crines,*** foedum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. [Cf. Ovid. Met. XII, 270. *barba concreta sanguine pendet.* XIV, 201. *concretam sanguine barbam.* Val. Fl. III, 386. *pingui concretos sanguine crines.*] Porro ***vulnera*** omnino in pugnis cum Achivis factis accepta interpretabar; nunc intelligo, haec non convenire cum ceteris, quae miserationem faciunt, meliusque referri ad τὸ αἰκίζεσθαι, *vulneribus foedatum quum sit corpus caesi Hectoris ab accurrentibus Achivis,* vid. Iliad. XXII, 369—375.; simulque ad laniationes tracti circa muros corporis; quandoquidem adiectum, *circum muros patrios.*" *H.* — „***gerens*** ad verba *quantum mutatus erat* referendum est." *W.* Vid. ad Ge. II, 122. — 278. ***circum plurima muros.*** Vid. adnott. ad v. 142. — 279. ***ultro,*** non cum *flens,* sed cum *compellare* coniungendum, hic, ut infra v. 372. IV, 304. VI, 387. 499. X, 606., significat: non compellatus ab eo, ideoque prior eum videbar compellare, *von freien Stücken.* Vid. supra ad v. 145. et Wagn. Qu. Virg. XXVII, 2. — ***flens ipse,*** non minus quam ille. Cf. v. 271. — 281—286. „Quasi immemor caedis Hectoris, eum

Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exspectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus! quae causa indigna serenos
Foedavit vultus? aut cur haec vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quaerentem vana moratur;
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alta a culmine Troia.

---

obiurgat, quod tam diu abfuerit, et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum adveniat. — Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius versus ap. Macrob. VI, 2. *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato Corpore miser? aut, qui te sic Respectantibus tractavere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum." *H.* „*Spes o sanctissima* Schol. Hor. Crucq. Sat. I, 7. et Od. IV, 5.; sed aliter Macrob. Sat. IV, 2. et scripti Codd." *Heins.* — 282. *quibus ab oris.* Vid. ad Ge. II, 171. — 283. *Exspectate venis* pro exspectatus. Eandem attractionem vocativi habemus apud Propert. II. 15, 2. *Lectule, deliciis facta beate meis.* Catull. LXXVII, 1. *Rufe mihi frustra ac nequidquam credite amice.* Hor. Sat. II, 6, 20. *matutine pater, seu Iane libentius audis.* Tibull. I, 7, 53. *sic venias hodierne.* Pers. ap. Priscian. XVII. extr. p. 1116. *Censoremne tuum vel quod trabeate salutas;* quo pertinet etiam notissimum illud *macte virtute esto.* Cf. Scaliger ad Anth. Lat. ep. 83. T. II. p. 560. Periz. ad Sanct. Min. II, 6. Ruddim. II. p. 11. sq. Heindorf. et Huschk. ad Hor. et Tib. ll. ll. Iacobs. *Blumenlese* II. p. 76. Bach *Geist d. R. El.* p. 75. Krüger. *Untersuch. a. d. Geb. d. Lat. Sprachl.* III. §. 32. p. 76. sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. III, 14, 12. Thiel. ad h. l. alii. — *ut* H. explicat ὡς, qui, quomodo; rectius *W.:* „Vide an lingua Latina iungi postulet *ut defessi,* h. e. quantis cladibus exhausti. Nam si quis iungere malit *ut te adspicimus,* h. e. ut adfectum te adspicimus, et ad sequentia referre, ei vereor ne verba *post multa — defessi* pro otiosis habenda sint"; quod iure probat *Wr.* — „*defessi* cladibus, ut eleganter poëtae, v. c. Horat. Carm. II, 4, 11. *Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis.*" *H.* — „*causa,* res, quae in causa est. Lucr. III, 484. *paullo si durior causa insinuavit.* V, 347. *ibi si tristior incubuisset causa.* — *indigna,* turpis, detestanda, ut XI, 108. *fortuna indigna;* unde exclamatio illa *indignum!* Hor. Ep. I, 6, 22." *Thiel.* — „*serenos foedavit v.,* quoniam et *foeda tempestas* proprie dicitur." *H.* — 287. „*Ille nihil* ad haec respondit, quae interrogata erant." *W.* — Hector Aeneam, cui fugam celerrimam suadet, non *moratur,* sed statim rem ipsam paucis verbis aperit. — 288. Cf. Ovid. Met. I, 656. *alto tantum suspiria ducis Pectore,* et X, 402. *suspiria duxit ab imo Pectore.* — 289. *Heu fuge.* Cf. infra III, 44. et Hand. Tursell. III. p. 68., qui docet, „cum imperativo *heu* coniungi, ubi ad rem agendam aliquem excitemus cum maiore animi commotione." — *nate Dea* Burm., coll. Donat. ad Ter. Hec. II, 2, 16., paullo argutius explicat: „quamquam natus dea sis, fuge tamen." — 290. „*Hostis habet muros.* Vid. ad Val. Fl. III, 45." *Burm.* — „*Ruit alto a culmine Troia* (etiam inf. v. 603.) ex Homerico, quod saepius occurrit, κατ' ἄκρης. Dorvill. bene coni. *ruit alta a culm. Troia,* quod significantius est, et sic Acronem legisse, Iani vidit ad Hor. Carm. IV, 6, 3. et Hom. Il. XIII, 772. ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή, ad quem loc. vid. Adde Iliad. XV, 557. 558." *H.*

Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia Penatis;
Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
Magna pererrato statues quae denique ponto.
Sic ait; et manibus vittas Vestamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur moenia luctu;
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis

„*alta* vera lectio Brunckio videtur; eadem praeplacet [Schirachio p. 371. et] Iahnio; a Wakefieldio, accedente cod. Coll. Ies. auctoritate, etiam in ordinem recepta est.“ *Wr.* Quae omnia consideranti, quum Codd. in eiusmodi re non magna sit auctoritas, infra autem v. 603. item simpliciter legatur *sternitque a culmine Troiam*, mihi quoque lectio *alta* praeferenda visa est. Ceterum cf. adnott. ad Ge. I, 485. — „Ad v. 291. 292. cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari potuerunt. — 292. ***hac***, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.“ *H.* — 293. „Penates sunt publici, dii Troiae patrii, urbis tutela. De forma eorum ac specie vid. III, 148. 173. 174.“ *H.* Cf. Heynii Excurs. IX. ad h. l. et Thiel., qui laudat Voss. ad Ge. p. 205. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 65. Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 93. Iacobs *Blumenlese* II. p. 63. — „***Sacra et Penates*** possunt pro eadem re haberi: ut illa, quibus generis nomen inest, declarentur per hos. Sic saepe *sacra* universe de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus; v. c. Ovid. Fast. I, 527. Mox tamen v. 296. 297. *vittas Vestamque et ignem sacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus asportavit; haec igitur per *sacra* declarare potuit.“ *H.* „Infr. v. 320. *sacra victosque deos* eadem ratione iunguntur.“ *W.* Thiel. tamen priorem rationem amplectitur, hunc locum non aliter explicans, atque III, 12. *Penatibus et magnis dîs*, III, 442. *divinosque lacus et Averna sonantia silvis*, et similes. Et sane negari nequit, *sacra* interdum de simulacris Penatium dici, ut apud Ovid. Met. I, 287. *Tectaque, cumque suis rapiunt penetralia sacris* et alibi. — 294. ***fatorum comites***, comites errorum et casuum, qui a fato tibi sunt destinati. — 295. ***magna*** vocat Lavinii, ab Aenea condendae, *moenia* (i. e. urbem, vid. ad v. 234.), Romae inde oriundae respectu habito. Cf. III, 159. *Tu moenia magnis Magna para.* Errat autem H., si adnotat: „elegantior loquendi modus, si epitheton vel adiectivum post relativum ponitur: *moenia, quae magna*, pro vulgari *moenia magna, quae.*“ Rectius *Wr.*: „*Magna* cum vi relativae enuntiationi adiunctum, i. e. quae pererrato quidem ponto demum, sed magna statues. III, 546. *Praeceptisque Heleni, dederat quae **maxima**, rite Iunoni - - adolemus honores.* — *Magna* si superioribus adiunxeris, iacent reliqua.“ *Burm.* haec adnotat: „*magnae urbes* sunt metropoles, sedes regiae. Vid. infra ad III, 59. et XI, 226. ***statuere*** vero dicitur de primo conditore, ut Aen. I, 573. et IV, 655. Prop. III, 9, 21. Vellei. I, 1. Mela II, 18.“ — 296. „***Vittas*** religiose posuit, quum *Vesta vittata* aut *cum vittis* dicenda esset. Sup. v. 168. de Pallade: *Virgineas ausi divae contingere vittas.* Visus autem est Hector ex ipsa Vestae aede simulacrum deae cum igne sacro efferre. Quo vero loco Penates positi fuerint, poëta non docuit.“ *H.* — 297. „De ***adytis penetralibus*** vid. Not. ad Ge. I, 379.“ *W.* Vide etiam V, 660. — 299. ***magis atque magis***, ut Ge. III, 185. et Aen. XII, 239. Vid. adnott. ad Ge. IV, 86. — 298—301. „Interea *urbs miscetur luctu*, h. e. in urbe miscetur (cf. II, 486. et IV, 160., et ibi

Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque arrectis auribus adsto;
In segetem veluti quum flamma, furentibus Austris,
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
Praecipitesque trahit silvas, stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam,

Not. *W.*) *luctus*, h. e. eiulatus, clamor, (mox v. 301. *sonitus*) *diversus*, e diversis urbis partibus. [Cf. XII, 621. *quisve ruit diversa clamor ab urbe*, ubi quae antecedunt v. 620. *quid tanto turbantur moenia luctu*, prorsus i. q. hic *miscentur moenia luctu*. Vid. etiam XII, 805. *luctu miscere hymenaeos*.] — *domus secreta recessit*, pro erat secreta, remotior a litore et porta Scaea, eaque parte, qua Achivi urbem ingressi erant. Stat. Theb. V, 242. *et si lata recessit Urbe domus.*" *H.* Sic et alibi *recedere* de locis abditis et remotis; velut Catull. LXIV, 42. *quacunque opulenta recessit Regia*. Ovid. Met. VIII, 589. *procul, en! procul una recessit Insula grata mihi* etc. — 301. „*Clarescunt sonitus*, infra v. 705. *clarior ignis Auditur*." *Wr.* Burm. plures eiusmodi locos confert: Ge. II, 306. *ignis ingentem coelo sonitum dedit*. Lucan. IX, 919. *Peucedanumque sonat flammis*. Nep. Alcib. 10. *Ille sonitu flammae excitatus*. Curt. VI, 6. *sonabant incendio silvae*, alios. Wakef. ex uno Cod. Coll. Ies. recepit *clarescit*. — *armorum ingruit horror*. *Ingruere*, quod plerumque de rebus molestis et perniciosis dicitur, quae subito accidunt (cf. VIII, 535. *bellum ingruit*, XII, 284. *imber ferreus ingruit* cett.), hic nihil fere aliud est, quam subito adpropinquare, propinquius audiri. Ceterum cf. Doederl. Synon. II. p. 122. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 274. — 302. *Excutior somno*. Cf. Ovid. Met. IX, 695. (ibique Gierig. et Bach.) XI, 678. Her. XIII, 111. Thiel. laudat Cort. ad Lucan. I, 77. 117. — 302—308. „*Adscensu supero*, pro adscendo. In his: *arrectis auribus adsto*, stuporem simul cogita. [Vid. ad Aen. I, 152.] Iungendum enim, *arrigo aures*, — *veluti* — *stupet pastor accipiens sonitum*. Quae sequitur comparatio duplex, adumbrata est ex Il. II, 455. 456. XI, 155. sqq. et Il. IV, 452—455. adde V, 87. sq. XI, 492. sqq. Lucret. I, 282—290. Cf. inf. v. 496. sq. Aen. XII, 523. sqq. et X, 405. sqq. [Adde imprimis Ovid. Met. VIII, 551. sqq.] Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum, poëtam Homeri inventa egregie Latine reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod *ex Aeneae narrantis persona* talis comparatio non satis commode intexta sit. Sed illius narrantis recordationem suavitas narrationis iamdudum audientium animis excussit. — *furentibus Austris*, dicit ut poëta, pro ventis flantibus. — *torrens*, χείμαῤῥος, *rapidus*, quippe auctus, *montano flumine*, aquarum colluvie e montibus." *H.* — 306. Verba *sata laeta boumque labores* leguntur etiam Ge. I, 325., ubi vid. adnott. — 308. „Iliad. IV, 455. Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν." *H.* — *accipiens*, audiens. Vid. supra ad v. 65. — 309—313. „*Tum vero manifesta fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu: manifesta iam res erat. [Sic Lucan. I, 423. *Addita fati Peioris manifesta fides*. Burm. conferri iubet Gronov. ad Iustin. IX, 3. et sua ad Ovid. Met. XII, 365.] — *Deiphobi* domus prima

Vulcano superante, domus; iam proximus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta late relucent;
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis;
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem
Praecipitant; pulcrumque mori succurrit in armis.
  Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,

---

incensa; duxerat is [Priami ex Hecuba fil., heros fortissimus, de quo vid. Iliad. XII, 94. XIII, 463. 516. sqq. Apollod. III, 11, 5. Hygin. f. 113. alios] Helenam post Paridis mortem, ut iam Servius; [et impediverat, quominus ea Graecis traderetur.] Cf. Quint. Cal. XIII, 354. sqq. Odyss. VIII, 517. sqq., qui locus fundus fabulae." *H.* Cf. de eo etiam Tryphiod. 602. sqq. et infra Aen. VI, 495. 525. — *dedit ruinam;* idem est *ruinam trahere* infra v. 465. 631. VIII, 192. IX, 712. — 311. *Vulcano,* igne. Vid. ad Ge. I, 295. — *proximus ardet Ucalegon,* qui erat e principibus Troianis et in consilio seniorum. Cf. Iliad. III, 148. „Imitationem manifestam vide apud Iuvenal. III, 198. *Iam poscit aquam, iam frivola transfert Ucalegon,* qui hoc nomine hominem nobilem notavit. Ibidem v. 201. *ultimus ardebit* usurpatum, ut h. l. *Ucalegon ardet,* h. e. aedes hominis." *W. Wr.* comparat infra IV, 671. *flammaeque ferentes Culmina perque hominum volvantur perque deorum.* Adde Hor. Sat. I, 5, 71. *ubi sedulus hospes Paene — arsit,* i. e. incendio aedium conflagravit. Tibull. II, 5, 24. *ardentesque deos,* ibique Broukh. Ovid. Fast. VI, 437. *quo tempore Vesta arsit,* et conf. infra III, 275. *aperitur Apollo,* i. e. aedes Apollinis. — „*Sigea freta relucent,* prospicienti ex urbe per tenebras. Cf. Quint. ibid. 464. sqq. *lata* cum dilectu h. l. positum; nam late relucet mare circa Sigeum promontorium [in ea parte litoris Troiani situm, ubi Hellespontus exit in mare Aegeum. Ut hic *Sigea freta,* ita Aen. VII, 294. *campi Sigei,* in Culice 306. *Sigea litora* commemorantur cett.] Denique *tubarum clangor,* Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur; etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus. — 314—317. *Nec sat rationis,* h. e. parum consilii, *in armis;* nec mihi satis ipsi constabat, quid et quantum his armis profuturus essem captae et incensae iam urbi. — *ardent animi,* ardeo, hic unus impetus erat, *glomerare manum bello,* colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem concurrere." *H.* *glomerare manum* redit IX, 792. Sic IV, 155. *glom. agmina,* IX, 440. *glom. hostes,* VI, 311. *glom. aves,* Ge. IV, 79. *glom. apes,* Tac. Hist. III, 31. *legiones in orbem glomerare* etc. — *bello,* ad bellum, ad pugnam; nam tertius est casus. Sic infra III, 540. *bello armantur equi.* Ovid. Met. VII, 459. *bello vires acquirit* cett. — 317. *mentem Praecipitant,* nimis maturant consilium semel captum. Sic apud Sil. III, 166. *Praecipitat consulta viri,* et apud Liv. XXXI, 32, 2. *praecipitata consilia* legimus. Cf. etiam Aen. VIII, 443. et XII, 699. *praecipitare moras,* Sil. XIII, 774. *praec. tempus* et permulta similia. — „Illa una cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. Sic Ge. IV, 218. *pulcramque petunt per volnera mortem.*" *H.* *succurrit* eadem ratione absolute positum videmus Cic. ad Div. XVI, 2. *succurrit grave esse.* Plin. H. N. VII, 48, 49. *illud adnotare succurrit.* ibid. XVII, 1, 1. et XXXIV, 18, 51. *mirari succurrit* cett. Vid. etiam infra ad v. 560. — 318—321. „*Panthus,* Πάνθοος, Πάνθους, sacerdos Apollinis, cuius templum erat in arce.

Sacra manu victosque deos, parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?

Videtur Panthi Othryos f. persona ducta ex Iliad. XV, 522., ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. [Cf. etiam Iliad. III, 145. XIV, 449. sq. XVII, 40.] Adde inf. v. 430." *H.* „*Sacra deosque*, h. e. simulacrum Apollinis; uti v. 293. *Sacra suosque — Penates*. Ponunt autem poëtae primum continens utpote latioris significatus (inverso tamen ordine VII, 419. *Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos*. Cf. etiam XI, 477. *ad templum summasque ad Palladis arces*. *Wr.*) Non tamen ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi; [de quibus quidni H. hic quoque, ut supra, cogitari velit, equidem non perspicio.] At *victos* quam invidiose! [Cf. Ovid. Her. I, 28. *Illi victa suis Troïa fata canunt*, ibique Burm.] Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant." *H.* — 320. *parvum nepotem* fingit poeta ad rei miserationem augendam. Quamquam enim credibile est, Panthum, hominem iam seniorem, cuius tres filii pro Troia pugnantes, Euphorbus, Polydamas et Hypenor, ab Homero ll. ll. nominantur, plures habuisse nepotes, nihil tamen singulare de nepote quodam eius constat. — *manu - - Ipse*. Vid. adnott. ad Ge. III, 395. — „*trahit* cum dilectu positum pro ducit, *ad limina*, domum Aeneae." *H.* Immo *trahit* positum, quia puerulus avi passus non potest aequare. Cf. infra v. 724. Ceterum ex hoc verbo voc. *ferendi* ad *sacra deosque* supplendum esse, non est cur doceam. — Pro *cursuque* Moret. IV. *cursumque*, Menag. I. et Witt. *cursusque*; de qua varietate *Wr.* sic iudicat: „Probabilis haec (*cursum*) leviter intuenti lectio; et locutionem *tendere cursum, iter*, exemplis illustravit Burm. ad h. l. [vid. adnott. ad Aen. I, 410.] Sed *tendere cursum, iter*, simpliciter i. q. ire, proficisci; *cursu* autem *tendere* adiunctum habet celeritatis, etiam trepidationis, significationem. Ut igitur infra V, 834. recte: *ad hunc — Palinurum — alii cursum contendere iussi*; ita h. l. *cursu tendit*." Burm. memorat eandem varietatem inveniri Claud. VI. Cons. Hon. 291. Sil. IX, 216. X, 73. coll. Drak. ad h. l. Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 115. et suis ad Ovid. Met. II, 547. — 322. *res summa*, salus reipublicae, ut saepissime. Burm. comparat Plaut. Merc. V, 4, 26., *ubi loci res summa est nostra publica*, et de formula dicendi *quo loco* vel *quo in loco* Stat. Theb. VII, 558. (*quo tua sit fortuna loco*) et Drakenb. ad Liv. VII, 15. [? immo ad II, 47, 5.] Thiel. haec verba de arce interpretatur, quae nunc Troianis res summa, i. e. gravissima, esse debeat; et sequentia *quam prendimus arcem* per *qualem* p. a. „*wie treffen wir die Burg?* in eo certe verum perspiciens, quod *arcem* proprio sensu dictum accipit. *H.* enim aperte errat, haec adnotans: „Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias; quo confugimus?" *Wr.* ad Aen. I, 8. (ubi vid. adnott.), et ipse recte de urbis arce cogitans, *quam* explicat per *quo modo*; consentiens, ut videtur, cum Burm., haec ita interpretante: „qua via, ratione ad arcem pervenire possumus?" Rectius, nisi fallor, *Weickert*. p. 12.: „De interpretatione omnino consentio cum Wagnero, sed ita explico: quae iam arx reliqua est, quam prendere possimus? i. e. arcem non amplius possumus capere, obtinere. Recte igitur Servius: „„quum tu eam relinquas [cf. v. 319.]; non enim plures erant arces."" Similis est Graeca dicendi ratio. Plat. Gorg. c. 36. τί γὰρ δὴ φῶμεν; ubi vid. Stallb." Ceterum de vocativo *Panthu*, a Graeco nomine Πάνθους, qui redit infra v. 429. (ut apud Stat. Theb. III, 546. et 573. *Melampu*) cf. Ruddim. I. p. 45. Zumpt. §. 52. 2. Ramsh.

Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuimus Troes; fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis umquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco

---

§. 27. 6, a. Schneider. II, 1. p. 81. alii; et de verbo *prendendi* infra v. 444. Ovid. Am. II, 9, 3. *prendere tellurem.* Grat. Cyneg. 429. *prendere fines,* ibique Burm. — 324. sqq. „Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illam Troad. 585. respexisse poëtam volunt: Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία. — *ineluctabile;* Euripideum fere convenit: τύχα, τύχα δυσπάλαιστος ἥκει Alcest. 907." *H.* — *ineluctabile tempus,* quod nemo eluctari potuit, quamquam per decem annos eluctati sumus, ut hoc malum arceremus; ideoque i. q. inevitabile, fatale. Sic VIII, 334. *fatum ineluctabile.* Vellei. II, 57. *ineluctabilis vis fati* cett. — 326. „*Ferus Iuppiter,* ut alias *saevus,* h. e. iratus, crudelis. — *omnia Argos transtulit,* Argivis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc eversa. — 328—335. *Mediis in moenibus,* in media urbe; nam in arce. Cf. v. 240. 252." *H.* — 329. *Fundit,* frequentes ex alvo sua demittit. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 20. Petron. c. 89. h. l. sic imitatur: *Danai relaxant claustra et effundunt viros.* — „*incendia miscet,* plus, quam promiscue, passim, facit. Ita *miscere caedes.* [Vid. supra ad v. 298.] *victor* est effector propositi." *H.* Cf. Ge. III, 9. et 17. et Burm. ad Petron. 112. — 330. *Insultans,* laetitia exsultans nosque irridens. Thiel. conferri iubet Bach. ad Tibull. I, 3, 37. et Claud. in Rufin. I, 56. — „*portis bipatentibus,* variatum pro simplici, patentes, apertae. Intelligendae autem portae Scaeae. Cf. sup. v. 266. *portisque patentibus omnes Accipiunt socios.*" Haec *H.;* sed verissime *Wr.:* „Ut *bis* non est idem, quod *semel,* ita *bipatens* non potest idem significare, quod simplex *patens;* intelligemus igitur portas duarum valvarum." Redit hoc adiectivum, quod Maro ab Ennio sumpsit (p. 65. Hessel *Considunt tecteis bipatentibus*), infra X, 5. *bipatentia tecta.* — „*alii — Millia quot,* h. e. tot millibus, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes." *H.* In maiore tamen edit. H. cum Bryanto hunc versum suspectum habet; quem recte defendit *Wr.* his verbis: „Praeclara haec sententia [„alii ad portas ruunt, tanto numero, ut vix plures prima statim profectione e Graecia exiisse putares;" quae sunt Heynii ipsius verba], Iahnio quoque probata; non igitur video, quare optimum versum eliminemus. At aliud est, in quo haereas. Quum enim inter se opponi videantur *alii — alii,* i. e. *pars — pars,* non licebat parti id tribuere, *Millia - - Mycenis,* quod conveniret toti. Nimirum alii illi, qui priore loco appellantur, iis, qui ex equo prodierant, opponuntur; his alteri alii non tam oppositi sunt, quam comprehensi horum numero, hunc in modum: alii adsunt, i. e. vel adveniunt, vel advenere; horum, qui iam advenerunt, quidam vias obsident." — 332. *Obsidere vias* etiam apud Lucr. IV, 346. legitur, ubi vid. Wakef. — *angusta viarum.* Cf. adnott. ad Aen. I, 422. — 333. *Oppositi,*

Stricta, parata neci; vix primi proelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.
Talibus Othryadae dictis et numine divûm
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinys,
Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipeus, et maximus armis
Epytus; oblati per lunam Hypanisque Dymasque,
Et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus,

---

se opponentes, obsistentes venientibus: Medic. Moret. I. II. Gud. Rottend. III. aliique Codd. *oppositis*, ad *telis* relatum, quod Heins. praefert; Burm. tamen, quamquam non negat, hanc lectionem defendi posse locis Ovid. Halieut. 50. *Et ruit oppositi nitens in vulnera ferri*, et Heroid. XIII, 80. *Saevaque in oppositos pectora ferre viros*, recte vulgatam defendit coll. Aen. X, 428., literam *s* geminatam suspicatus ex sequente *stat*; cui adsentiuntur H. et *Wr.*, qui etiam, „ne bis idem dicatur", Nominativum praestare censet. — „*stat* — *stricta* pro vulgari stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis." *H.* Vid. infra ad v. 774. — 334. *primi* - - *Portarum vigiles*. Vid. ad Aen. I, 541. — „*caeco Marte*, nocturno proelio, in quo cerni ac discerni hostis nequit." *H.* Cf. adnott. ad Aen. II, 19. — 336 — 338. „*Numine divum*, tamquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit Aeneas." *H.* — 337. Cf. infra v. 511. *in hostes ferri*. XII, 346. *in proelia ferri*. X, 442. *in Pallanta feror* etc. — „*Erinnys*, quae ante *Furor*, h. e. animi impetus, ardor pugnandi." *H.* „Hunc pugnandi ardorem suum *tristem* vocare non convenit heroi. *Erinnys* dea esse videtur, ad caedem instigans; hinc *tristis*, utpote funerum et luctus causa." *W.* „*Erynis* simplici *n* scriptum invenitur, quoties hoc nomen in Medic. Rom. et fr. Vatic. legitur, i. e. Aen. II, 337. VII, 447. 570. Recte; vid. Blomf. ad Aesch. Prom. 525. et in Glossario p. 82. sq. ed. Lips. Iacobs. ad Anthol. Palat. T. III. p. 258. aliosque, quos laudavit accuratius de ea re disserens Hermann. Praef. ad Soph. Antig. ed. III. p. XIX. sqq. Itaque delevi alterum *n*." *Wr.* Nos Wagnerum secuti sumus. Cf. etiam Ellendt. Lex. Sophocl. T. I. p. 679. — 338. *fremitus* vox propria de pugnantium strepitu. Cf. infra V, 148. Ovid. Met. V, 2. Lucan. VII, 45. — 339 — 346. „De Aeneae pugna lege Quintum XII, 300. sqq." *H.* — *Rhipeus* et qui praeterea hic commemorantur Aeneae commilitones, a Virgilio sunt ficti; in Homericis certe carminibus frustra eos quaesiveris. — *maximus armis*. Pauci quidam libri *maximus annis*, male. Cf. Eleg. ad Liv. 14. *Maximus ille armis, maximus ille toga*. Sil. III, 615. *Socius, qui maximus armis*, et supra Aen. I, 545. *nec bello maior et armis*; quos locos Burm. comparat. — 340. „*Epytus* (Ἤπυτος) ex libris Heins. restituit; „et sic *Epytides* e consensu omnium, ut videtur, librorum infra editur V, 579., item ibid. 547. Vid. Heins." *Wr.* — *oblati per lunam*, luna splendente agniti. Vid. tamen infra ad v. 360. — 341 — 346. „*Adglomerant*, se adiungunt. Sup. v. 315. erat *glomerare manum*, colligere manum, sociare." *H.* „Si quid video, distinguendum: *Addunt se socios Rhipeus et maximus armis Epytus, oblati per lunam, Hypanisque Dymasque, et lateri adglomerant nostro*, ut quatuor viri *Rhipeus*, *Epytus*, *Hypanis* et *Dymas* se socios addant, utque pronomen *se* ad verbum *adglomerant* trahi possit. Cf. XII, 457. Ut enim alia verba reciproce poni scio, ita nusquam *adglomerare* sic usurpatum legi. Nec positura nominum *Hypanisque Dymasque* post participium *oblati* obstat, quominus illa pariter ac *Rhipeus* et *Epytus*, pro subiectis habita, ad verbum *addunt* trahantur.

Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
Infelix, qui non sponsae praecepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi,

Eadem prorsus est nominum propriorum collocatio 260—263." *W.* Eadem est Wagneri sententia, qui haec adnotat: „Sane sic interpungendum; neque enim apparet, cur soli Hypanis et Dymas *per lunam oblati* fuisse dicantur. Et sic ad verbum *adglomerant* pronomen *se*, si ita necesse videtur, ex superioribus repeti potest, coll. XII, 457. Quod ne opus quidem esse dixerim. Cf. adnott. ad Aen. I, 234. et II, 208. — *adglomerant*, singuli deinceps nobis se adiungunt. Vid. XII, 458. Val. Fl. II, 171. etc. Ceterum de simplici *glomerandi* verbo vid. ad Aen. I, 500. — „Suaviter rerum miserabilis facies distinguitur episodio brevi de *Coroebo*, Mygdonis filio, conficto illo ex Il. XIII, 363. de Othryoneo. Cf. Excurs. X. ad h. l." *H.* Erat autem Coroebus Mygdonis, Phrygiae regis, et Anaximenae filius, qui Cassandrae succurrens, interfectus est aut a Diomede (Quint. Cal. XIII, 168. Paus. X, 27.) aut a Peneleo (Virg. infra v. 424.). Tota narratio ex Posthomericis, qui vocantur, sumpta. De Coroebo vid. etiam Ovid. in Ibin. 577. sq. et Stat. Theb. I, 605. — „*iuvenis Cor.* an *iuv. Mygdonides* iungendum sit, si quaeritur, utrumque licet; cf. IX, 335. et V, 503. IX, 28. Hic quidem verborum positus suadet, ut *Mygdonides*, tamquam appositum commate a praegressis seiungamus, ut XII, 517. *Arcada;* contra VII, 532. *Almo* commatis secludendum videtur." *Wr.* — 342. *Illis ad Troiam* etc. Ante Heinsium contra optimorum Codd. auctoritatem edebatur *Illis qui ad T.* Sed verissime *Wr:* „Ne quem male habeat, ut facile potest, defectus pronominis, tenendum erit, quae a v. 34. — 346. legantur, esse παρένθετα. Parentheses autem saepe eiusmodi copula destitutae sunt, ut supra I, 268.; vid. Gronov. ad Liv. V, 32. Drakenb. ad eund. XL, 57. et quaedam huc spectantia apud Heins. ad Ovid. Fast. III, 387." — 343. *insano*, nimio, permagno. Thiel. conferri iubet Taubmann. ad Plaut. Trin. III, 2, 47. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 5. et Interpp. ad Hor. Od. III, 21, 3. (*seu rixam et insanos amores*) et Ovid. Met. IX, 519. (*insanos fateamur amores.*) — 344. *gener;* i. e. quem se fore sperabat. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 18. — „*praecepta* h. l. sunt monita vatis a deo actae, scil. ne Troianorum cladi ipse tamquam pars accederet, neve suas nuptias speraret." *H.* — *furentis*, ἐνθουσιαζούσης, a deo actae, vaticinantis. Sic *furere, furor* et similia haud raro de vatibus et fatidicis. Vid. Aen. VI, 100. 262. Ovid. Her. V, 121. Cic. Div. I, 2, 4. etc. Cf. etiam III, 443. *insanam vatem adspicies.* — 346. *Audierit* Heins. ex Medic. et melioribus Codd. pro vulg. *Audierat* recte restituit. *Wr.* haec adnotat: „In eiusmodi oratione coniunctivus requiritur, ubi significamus, quid faciendum cuipiam patiendumve fuerit, vel non fuerit; indicativus, ubi simpliciter indicamus, quid quis fecerit passusve fuerit, vel non fuerit. Itaque *infelix, qui non audierit:* at debuerat audire. Cf. infra V, 623. IX, 728. VI, 591. [ubi vid. adnott.] Contra Ge. II, 490. sq. Aen. III, 321. sqq." — *Qui non audierit:* i. q. quippe qui, utpote qui non aud., *als ein solcher, welcher*, i. e. *insofern, da er nicht hörte,* et suspensum facit enuntiatum a cogitatione et iudicio narrantis; indicativus vero, non internum aliquem, sed externum modo connexum verborum indicans, simplicem rei gestae relationem adiungeret: *der Unglückliche, der nicht hörte;* quod hic minus aptum esse, quisque videt. — 347—354. „*Audere*

Incipio super his: Iuvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi: quae sit rebus fortuna, videtis:
Excessere omnes, adytis arisque relictis,

---

in proelia, cum audacia procedere in pugnam." *H.* — „*audere* absolute dicitur pro audacia accendi. Tac. Hist. II, 25. *rursus ausi*." *W.* Adde ibid. V, 11. *rebus secundis longius ausuri.* Stat. Theb. I, 439. *Neque enim meas audeat istas Civis in usque manus*, ibid VI, 19. *ausurae trans alta ignotae biremes* cett., et cf. de hoc absoluto verbi usu Barth. ad Stat. II. 11. Burm. ad Grat. Cyneg. 498. Boettich. Lex. Tacit. p. 72. sq. — Handius Tursell. III. p. 268. hunc locum, quem comparat cum Manil. IV, 220. *in bellum ardentes* et similibus, num errore an consulto nescio, bis sic scriptum profert: *ardere in proelia.* Quamquam enim huius lectionis in Codd. nec vola nec vestigium reperiri videtur, Burm. tamen iam in eandem coniecturam inciderat; et sane quum v. 346. antecedat *Audierit*, v. 349. autem sequatur *audentem*, Virgilium melius sic scripturum fuisse negari nequit. Iam quum *audere* et *ardere* saepe a librariis confundantur (velut VII, 623. et XI, 895.) *ardere in arma* autem XII, 71. legatur, coniectura illa neutiquam spernenda videtur. — 348. *Incipio* absolute pro *dicere incipio.* Cf. Ovid. Met. VIII, 716. IX, 281. Sall. Iug. 109. extr. (Tac. Ann. XII, 10.) — *super his.* „Non vera videtur Heynii explicatio: post haec, inde. Non potest enim indicari his vocibus, quid ad priora accesserit, quum similia addantur similibus, nec quae dixerint alii, sed quae res gestae sint antea, sit relatum. Quid? quod ne verba quidem, quae proxime antecedunt: *quos ubi vidi*, in quibus iam inest temporis significatio, Heynii interpretationem admittunt. Verum vidit Servius, qui hoc habet: „„*incipio super his*] his incipio; *super*] insuper, quia iam audebant."" Cf. Homerica: τοῖσι δ' ἦρχ' ἀγορεύειν, τοῖσι δὲ μύθων ἦρχε." Haec verissime *Weickert.* p. 12. Vid. de hac particulae vi et potestate supra ad v. 71. et XI, 685. Burm. ambigit, utrum interpretandum sit cum Servio *insuper*, „scil. quia videbam satis illos per se audere, et ideo non multo hortatu opus esse, incipio tamen his alloqui" (coll. Drakenb. ad Sil. IX, 275. et Heinsio ad Val. Fl. VI, 88.); an „incipio *super his*, i. e. propter haec, quia videbam illis satis animi esse, incipio etc." — „Quae sequuntur, sic ordinare iuvat: O iuvenes, frustra fortes, *si vobis cupido certa est, sequi*, sequendi, *audentem extrema*, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adire decrevit, sequimini me; agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio: videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; *succurritis urbi Incensae!* sero ad patriam defendendam properatis; quippe *iam captam et incensam.* Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc." *H.* „Sequuntur Heynium, W. et Iahn., parentheseos signa addentes. At tam longa parenthesis in tam concitata oratione ad meum quidem sensum admodum est molesta. Itaque apodosin v. 350. inchoandam puto, ut eam esse poëtae mentem existimemus: si decrevistis me sequi, videtis omnia esse perdita: ergo, quod unum victis superest, moriamur." Haec *Wr.*, cui adsentior. — „*fortissima frustra pectora*, qui frustra fortissimi estis, quorum fortitudo non amplius prodest civitati. Burm. confert infra V, 389. Ovid. Met. VIII, 140. et Lucan. VII, 736. (*peritura frustra agmina.*) — *pectora* cum caritate quadem pro ipsis hominibus positum. Cf. Ovid. Met. III, 58. IX, 248. X, 71. Trist. IV, 10, 92. — 349. *si vobis - - cupido*, omisso verbo *est*, ut VI, 133., ubi vid. adnott. et Wagn. Qu. Virg. XV, 9. — *cupido—sequi.* Vid. adnott. ad Aen. I, 703. et supra ad v. 10. — „V. 351. ex veteris

Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensae: moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus

---

religionis persuasione interpretandus, qua urbes captae vel capiendae a diis deseri credebantur. Vid. Mureti Var. Lect. V, 19., qui tamen argutatur, et Cerda ad h. l. Euripidis locum e Troad. 23. iam Macrob. V. cap. extr. comparavit. Cf. Tryphiod. v. 496. 497. Hinc evocatio deorum, de qua h. l. Servius." *H.* Adde Mitscherl. ad Hor. Od. II, 1, 25. a Thiel. laud. — De *adytis* vid. supra v. 297. infra v. 404. 764. III, 92. V, 84. cett. — 352. *quibus,* per quos, quorum tutela. — 353. *moriamur et in m. a. ruamus,* per hysteron proteron satis grave et nervosum. — 354. „*Una salus,* int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. — 355. *Furor additus,* inflammati illi sunt. Statius Theb. V, 33. *O miserae, quibus hic furor additus.* — 355—360. Homerus comparatione luporum saepe utitur, v. c. Il. XI, 72. *οἱ δὲ, λύκοι ὥς, Θῦνον.* *lupi raptores* ex epitheto *σίνται*, Iliad. XVI, 353. natum videtur; et XVI, 156. *λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι,* item Odyss. VI, 133. de leone: *κέλεται δέ ἑ γαστὴρ, Μήλων πειρήσοντα — ἐλθεῖν.*" *H.* — *lupi raptores.* Vid. adnott. ad Ge. II, 145. (ubi addi potest Bach. ad Tibull. I, 10, 46. idemque ad Ovid. Met. X, 540.) et Aen. I, 21. Sic Ovid Met. I. 1. *Raptoresque lupos - - Vitat.* Phaedr. I, 31, 5. *milvius raptor* etc. — *improba ventris rabies,* magna, insatiabilis voracitas et fames crucians. De epitheto *improbus* vid. adnott. ad Ge. I, 119. *rabies* autem de lupi edacitate etiam apud Ovid. Met. I, 234. *Colligit os* (Lycaonis in lupum mutati) *rabiem*, et XI, 369. (lupus) *saevit pariter rabieque fameque.* — *exegit* e latebris suis. — *caecos.* Hoc adiectivum Latinis haud raro poni de effrenatis, habendi maxime et edendi, cupiditatibus, Thiel. admonet, his locis collatis: Cic. pr. Quint. 26. pr. Rosc. Am. 25. pr. Sext. 10. Iuven. XII, 51. Lucan. I, 87. et Bentl. ad Hor. Epod. VII, 13. — „*atra in nebula,* ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. II, 124. *ἤματι χειμερίῳ* lupos praedari facit, et Hom. Il. X, 397. sq. *Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω, διὰ νύκτα μέλαιναν Ἂμ φόνον, ἂν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα* (*per tela, per hostes*). — Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius." *H.* — 358. *per tela, per hostes.* De praepositionibus a poëtis maxime et oratoribus cum singulari quadam vi magnoque cum vigore simplicis copulae loco repetitis cf. infra v. 364. 527. 664. IX, 557. XI, 497. 696. XII, 293. 682. etc. Thiel. praeterea conferri iubet Hor. Ep. I, 1, 46. *per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.* ibid. I, 2, 12. *Nestor componere lites Inter Peliden festinat et inter Atriden,* ubi vid. Schmid. Tibull. II, 1, 67. *Ipse interque greges interque armenta Cupido Natus et indomitas dicitur inter equas,* et Iacobs. *Blumenl.* II. p. 94. Longe alia ratio est eorum locorum, ubi, quum de rebus cogitatione seiunctis sermo sit, optimo cuique scriptori, etiam pedestris orationis, praepositiones post copulam sunt repetendae; qua de re praeter alios cf. Heusinger ad Cic. Off. I, 14, 42. Goerenz. in Iahnii Annall. phill. et paedd. I, 2. p. 328. Wunderi Praef. ad Varr. lectt. Cic. e Cod. Erf. enott. p. XVII. sqq. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 1. Beneck. ad Cic. Cat. I, 13, 33. — „*Vadimus* impetum et furorem

Urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos et religiosa deorum

---

notat verbum in hoc contexto; ut et alibi ἔρχεσθαι, *ire.* [Burm. confert infra v. 396. 414. Val. Fl. VI, 229. Phaedr. IV, 17.] *Nox circumvolat,* quippe alata inf. VIII, 369. Sic Somnus, Somnia. Vid. ad Tibull. II, 1, 89. *cava umbra,* quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti." *H.* Sic Ovid. Met. V, 251. *cava circumdata nube* (Tritonia) *Seriphon Deserit.* Ceterum Ortuinus haec verba *Nox atra c. c. umbra* spuria censuit, versum imperfectum fuisse suspicatus. Sed recte Iahn. ea non solum, ut H., Virgilio digna, sed etiam ob v. 370. sq. necessaria iudicavit; cui Wr. adsentitur, verbi *atra* repetitionem post breve intervallum (v. 356.) aliis locis similibus excusans (vid. adnott. ad Ecl. VI, 16. Aen. I, 315. II, 207.), omnem tamen locum aliam difficultatem continere arbitratus, quem Qu. Virg. XL, 2., collatis verbis v. 340. *oblati per lunam,* inter eos refert, ubi Virgilius dormitasse videatur. Rectius vero de h. l. statuere puto Thielium, qui, quam ego prolaturus eram sententiam, totam occupavit. Ut autem iis, quibus editio eius nondum est cognita, rationis, qua Vir doctiss. in Virgilio explicando versatus est, specimen aliquod exhibeam, ipsa eius verba placet huc transscribere: „*Dass ein Virgil Mondhelle, bei der man sich erkennt, und schwarze Nacht unter einander mischen sollte in einem so ausgeführten Buche, ist schwer zu glauben, und auffallend, dass von jetzt an des Mondes nicht weiter gedacht, vielmehr nun immer mit besonderer Absichtlichkeit die dunkele Finsterniss erwähnt wird, v.* 397, 420, 569, 621, 725. *Mir scheint es daher, als ob Virg. für diesen Act des früher, etwa um Mitternacht, untergehenden Mondes gedacht habe, so dass ihm für den Anzug der Griechen und das erste Zusammentreffen der Freunde, v.* 255, 340, *die Mondhelle ein begünstigender Umstand, für die nachherigen Schrecken und Mühen die Nachtschwärze, deren volles Eintreten eben in v.* 360. *ausdrücklich angekündigt wird, ein Schauderbeförderndes Bild war, das er von jetzt festhält bis v.* 801, *surgebat Lucifer. Es hebt mit v.* 361. *ein neuer Abschnitt der grossen Scene an, und dieser wird damit eingeleitet, dass für die, welche nun als Handelnde interessiren sollen, volle Finsterniss geworden. Wer seinen Virgil kennt, wird wenigstens nicht leugnen, dass in solchen eingeworfenen Zügen und Winken viel seiner Kunst besteht.*" — 361. „Odyss. III, 113. τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421. sq. et II, 630. sqq., ubi plura in Sagunto eversa ex altero Aeneidis libro petita sunt. Sic illa mox v. 363., quae inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit,* belle translata sunt ibid. v. 654. sqq." *H.* — 362. *lacrimis aequare labores.* Cf. Quinct. Inst. X, 1. *Epilogus quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus aequari?* — 363. *Urbs antiqua ruit.* Cf. v. 290. „*Ruere* cum singulari vi de urbium interitu. Hor. Epod. XVI, 1. *Suis et ipsa Roma viribus ruit.* Prop. II, 7, 30. *Et Thebae steterunt altaque Troia ruit.*" Haec fere *Thiel.* De epith. *antiqua* vid. adnott. ad Aen. I, 12. — 364. „*Inertia corpora,* possunt esse sine vita et motu; malim tamen accipere pro corporibus inertium hominum dictum, h. e. imbellium, senum, infantum, feminarum: ut pecora inf. IV, 158." *H.* Ceterum vid. adnott. ad Aen. I, 70. et 193. — 365. *religiosa deorum Limina,*

Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri;
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
Primus se, Danaum magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri. Nam quae tam sera moratur
Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque

---

i. e. sancta. Sic Cic. de imp. Cn. Pomp. 22, 65. *fanum religiosum.* pr. Planc. 35, 86. *religiosa altaria.* pr. Rab. perd. 2, 7. *religiosi loci,* cett. Vid. Festus s. v. *religiosus.* — 366. „*poenas dant* [*sanguine,* quod omitti non debebat; nam simplex *poenas dare* sine hoc additamento non esse i. q. mori, verissime admonet Thiel.] pro caeduntur, moriuntur, ut Serv. bene. — 367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. XIV, 480. 481." *H.* — „*Quondam,* i. e. suo tempore. Vid. Hand. ad Stat. Silv. II, 67." *Wr.* Sic *quondam* pro *aliquando, interdum,* imprimis in comparationibus, etiam ap. Ovid. Fast. II, 799. *sed tremit, ut quondam* — — *Parva sub infesto quum iacet agna lupo.* Lucr. VI, 108. *Carbasus ut quondam magnis intenta theatris Dat crepitum.* Hor. Od. II, 10, 18. *quondam cithara tacentem Suscitat Musa.* Cic. Div. I, 43. extr. *Quid quum saepe lapidum, sanguinis nonnunquam, terrae interdum, quondam etiam lactis imber effluxit?* (Sic etiam *olim* infra VIII, 391. et alibi.) Cf. etiam Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 2, 15. (*Olim iste fuit generi quondam quaestus*) et Heins. ad Ovid. ex P. I, 7, 71., a Thiel. laud.; quibus adde Schmid. ad Hor. Ep. I, 18, 78. et Bach. ad Ovid. Met. IX, 170. — 368. „*Crudelis luctus,* ut *saevus dolor,* qui in nos saevit. — *plurima mortis imago,* h. e. *ubique* caedes facta cernitur; passim caesorum cadavera proiecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere." *H.* Cf. Aen. XII, 560. *Continuo pugnae adscendit maioris imago,* i. e. species. Ovid. Met. X, 726. *repetitaque mortis imago.* De singulari numero *plurima im.* vid. adnott. ad Ecl. VII, 60. — „Clercquius Obss. in Lucan. spec. II. p. 65. corr. *lurida mortis imago,* mero lubitu, ut Weichert. recte monuit." *Iahn.* — 370. *magna comitante caterva,* ut supra v. 40. — 370. „*Androgeus* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Menesthei, ducis Athenarum;* nescio, unde habeat. Diversus est Minois filius VI, 20. [Wr. cum Pal. Paris. 3. Serv. aliisque Grammaticis hic et infra v. 382. *Androgeos* scripsit, ut V, 265. *Demoleos.* Iidem Gramm. et Cod. Pal. infra v. 392. et VI, 20. tuentur genitivum *Androgeo.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 13.] — 373. „*Nam quae,* quae tandem, quaenam: cf. Ge. IV, 445." *H.* Sic Ter. Phorm. V, 1, 15. *Nam quae est haec anus,* ubi vid. Donat. Thiel. conferri iubet Meier. de particulis Lat. p. 269. et Tursell. p. 427. — *sera* — *Segnities,* ex qua sero veniunt, quae seros, i. e. tardos, facit; *langsam, träge.* Sic Val. Fl. IV, 705. *serus amnis.* — 374. *rapiunt feruntque.* H. confert Graec. ἄγειν καὶ φέρειν, quod, certe si discrimen illud spectamus, ex quo ἄγειν de hominibus et animalibus, φέρειν de rebus inanimatis dicitur, (cf. praeter alios Krüger. Ind. ad Xen. Anab. s. v. ἄγειν) minus huc quadrat; quamquam negari nequit, etiam Graecos illud discrimen non ubique servasse, sed utrumque verbum saepe ita coniunxisse, ut omnino τοῦ ἁρπάζειν καὶ λῃστεύειν notionem exprimeret. Ut hic *rapere* et *ferre,* ita ap. Sall. Cat. 11, 4. *rapere, trahere, agere.* Iug. 41, 5. *ducere, trahere, rapere,* ap. Cic. Rep. III. 33. *agere, rapere, dissipare* coniunguntur. — *Pergama* — praedam Perga-

Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis!
Dixit, et extemplo — neque enim responsa dabantur
Fida satis — sensit medios delapsus in hostis.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras et caerula colla tumentem:

---

morum. — 375. *nunc primum* i. e. nunc demum. Cf. adnott. ad III, 205. et VII, 118. et Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 5. — *itis* pro venitis. Simplex verbum *eundi* haud raro pro compositis, omninoque pro verbis quemcumque motum indicantibus poni, Thiel. docet coll. Aen. IV, 130. (pro *exire*) Ovid. Met. II, 331. (pro *praeterire*) Hor. Ep. I, 7, 55. (pro *abire*) Lucan. VII, 176. (pro *fluere*). Adde Ter. Eun. II, 3, 13. Adelph. III, 3, 7. Stat. Theb. XII, 360. (pro *venire.*) ibid. IV, 776. et supra v. 173. (pro *fluere.*) Ovid. Am. III, 62. Her. XV, 61. (pro *praeterire.*) Lucr. III, 527. Lucan. II, 263. (pro *abire, perire.*) Ovid. Met. VI, 146. Quinct. Inst. VII, 1. extr. (pro *discurrere, percurrere.*) cett. — 376. „Notabilis est verborum structura per copulam apud Virg. Aen. II, 376. *dixit, et extemplo - - sensit.*“ Haec Hand. Tursell. II. p. 671., ubi agit de part. *extemplo* pro *continuo, sine mora* usurpata, ut infra IV, 173. V, 426. 746. VI, 210. etc. — „*Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quae fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius Theb. II, 535—537. — *sensit delapsus*, ᾔσθετ' ἐμπεσών, ut notum, intellexit se in hostes incidisse.“ *H.* — De hac attractione Graeca, quam pedestris Romanorum oratio nisi in verbis cupiendi et appetendi imitari sibi non indulsit, poëtae vero etiam ad verba sentiendi et declarandi transtulerunt, cf. Vechner. Hellenol. p. 368. sq. Perizon. ad Ael. V. H. XIII, 20. et 43. Phil. Wagner. ad Eleg. ad Messal. p. 43. et Qu. Virg. XXIX, 6. Io. Aug. Wagner. ad Val. Fl. VI, 490. Bentl. et Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 22. Iahn. et Bach. ad Ovid. Met. XIII, 142. ille etiam ad Ovid. Trist. II, 10. Sillig. ad Catull. IV, 1. Walch. ad Tac. Agr. 27. p. 319. Bötticher. Lex. Tacit. p. 235. Schmidt. de Infin. p. 86. Krüger. *Untersuch.* III. §. 135. p. 354. Ruddim. II. p. 16. sq. Zumpt. §. 612. Ramsh. §. 168. not. 6. *). p. 632. et quae ad Ge. II, 510. adnotavimus. En exempla quaedam imprimis memorabilia: Catull. l. l. *Phaselus ille, quem videtis hospites, ait fuisse navium celerrimus.* Horat. l. l. *Vir bonus et sapiens dignis ait esse paratus.* Ovid. Trist. I. l. *Acceptis refero versibus esse nocens.* id. A. A. I, 345. *Quae dant quaeque negant, gaudent tamen esse rogatae.* Tac. Ann. IV, 55. *Classicus e maioribus suis hostis populi Rom. quam socius iactabat*, alia. — 378. *retroque pedem cum voce repressit*, ut vocem repressit, ita pedem retraxit. De pleonasmo *retro reprimere* vid. ad Ge. I, 200. *Wr.* confert Ennium ap. Macrob. VI, 2. p. 168. Hessel. *Sol equis iter repressit.* — 379—381. „Comparatio ab Homero petita, sed variata Il. III, 33. sqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum affert Iuven. I, 43. notum versum: *Palleat, ut nudis pressit qui calcibus anguem.*“ *H.* — 380. *humi nitens*, pedem figens, i. e. gressibus incedens firmis et dure impressis terrae torquet anguem. Cf. Schirach. p. 506. — „*attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque erigentem se vel caput prae ira et rabie. Ge. III, 421. *tollentemque minas et sibila colla tumentem.*“ *H.* „De verbo *attollentem* cf. Not. ad XII, 4.“ *W.* — *caerula colla tumentem.* Vid. Ge. III, 421. ibique adnott. — *Schirach.* p. 341. haec scripsit: „Anguis quum iras sumit, cristas quasi, iubas tollit, hoc est *iras tollere.* Nescio tamen ego, an ista comparatio iusta, et res narrata probabilis

Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus; adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Coroebus,
O socii, qua prima, inquit, Fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur;
Mutemus clipeos, Danaûmque insignia nobis

---

satis sit. Androgeus *Danaum magna comitante caterva* forte non adeo debebat horrere, quum improvisos victos quosdam Troianos offenderet. Neque *visu tremefactus* abire necesse erat victori, quum *incensa iam Troia* (ut ipse dicit v. 375.) pauculis urbis incolis armatis occurreret." Qui vir doctiss. non considerasse videtur verba praegressa *socia agmina credens* et seqq., quae πανικὸν hominis terrorem satis superque excusant, etiamsi plane intactum relinquamus, eundem Aeneam esse, qui haec narret, et in quem inciderit Androgeus, poëtae autem facile condonari posse, quod in gratiam herois, cui primas partes in carmine suo agendas tradiderit, rem paullum extollat in maius. — „*circumfundimur*. Multi veterum *circumfundimus*, quos cave audias. Lib. III, 634. *una undique circum Fundimur, et telo lumen terebramus acuto*. Ge. IV, 274. *In foliis quae plurima circum Funduntur*." *Heins.* Cf. etiam Caes. B. C. III, 63. B. G. VI, 36. VII, 28. Liv. XXII, 14. extr. cett. — 385. *adspirat*, i. e. adiuvat, favet. Proprie de divino afflatu dicitur, quo quis ad rem aliquam suscipiendam excitatur et inflammatur; deinde omnino pro *annuere, favere, iuvare* usurpatur. Cf. Aen. IX, 525. *Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti*. Ovid. Met. I, 2. *Di coeptis - - Adspirate meis*. Tibull. II, 1, 35. *Huc ades*, (Messala) *adspiraque mihi*. II, 3, 71. *quibus adspirabat Amor*. Eodem sensu etiam *afflandi* verbo utuntur. Vid. Heyn. ad Tib. II, 1, 80. Thiel. comparat Cic. Tusc. V, 9, 27. *Fortuna, omnes aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses*, et de *prospero* aut *adverso fortunae flatu* conferri iubet Beier. ad Cic. Off. II, 6, 19. et Ruhnk. ad Rut. Lup. p. 172. ed. Frotscher. — 386. „Video *animis* ad Coroebum referri, et verti, quasi esset: fortitudine accensum laetatum illum esse successu. Cui interpretationi Latinitas repugnat; et ne construantur verba *exsultat animo successu*, coniunctio *que* impedit; quamquam de eo, qui immoderate gaudet, *exsultare animis* XI, 491. dicitur. *Animi* referendum ad fortitudinem sociorum. Successu et virtute sociorum effertur Coroebus." *W.* „At *animis alterius exsultare* vix videtur Latinum. *Exsultare* non solum de laetitia dicitur, sed etiam de fiducia illa, quae cernitur in audacia et fortitudine, ut V, 398. *iuventas, qua fidens ille exsultat*. X, 813. *Nec minus ille Exsultat demens*, Lausus. Itaque Coroebus et laetatur successu et maiores capit animos." *Wr.* Weickerto (p. 13.) nec Wunderlichii nec Wagneri explicatio, quam cum grammatica conciliari posse dubitat, satis placet; ipse tamen meliorem non substituit. Mihi Wagneri interpretatio talis videtur, in qua nemo iure haerere possit, modo sententiam sic expressam cogitet: exsultans successu et animo inde sibi addito. — 388. „*Qua ostendit se dextra*; Fortuna *se dextram*, faventem ac propitiam, ostendit." *H.* Cf. Aen. IV, 579. VIII, 302. Sic *Iupiter dexter* apud Pers. V, 114. *sidus dextrum*, Stat. Silv. III, 4, 63. *omen dextrum*, Val. Fl. I, 245. *pes et hora dextra*, Sil. VII, 172. cett. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 38. — 389. „*Insignia* nimis fortasse argute de clipeorum insignibus ac sculpturis vel de galeis et crista accipiunt. Enimvero poëtarum ratione vel ipsi *clipei* sunt *insignia*, quatenus Danai his ipsis

Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
Laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,

---

insigniuntur, ut mox *clipei insigne;* vel, ut malim, omnino arma, quibus dignosci poterant." *H.* „De *insignibus*, quo vocabulo *galeae* praecipue notantur, vide interpretes ad Caes. B. G. I, 22. *Id se a Gallicis armis atque insignibus cognovisse.* Add. infr. v. 412. *Graiarum errore iubarum.* Tacitus Hist. I, 38. f. *insignia* militum memorans, illa *galeas* et *scuta* esse notat." *W.* Burm. praeterea confert Aen. V, 367. *insignis galea.* Liv. XXVII, 33, 3. *notum insigne galeae*, Sil. X, 564. *Clypeus terror Nomadum atque insigne superbum*, ubi *insigne* de galea cum crista intelligit, coll. v. 399. *Galeis carpsere superbum Cristarum decus;* neque aliter Flor. IV, 12, 23. *spoliis et insignibus* interpretandum putat, quod minus probabile dixerim. *Schirach.* p. 460. sq. haec scripsit: „*insignia* de armis, secundum Servium. Omnino tamen ego malim de omnibus signis, quibus Graeci a Troianis distinguebantur intelligere. Arma non diversa Troianorum et Graecorum erant, ut ex Homero abunde liquet; nisi Argivos enses alios fuisse ac Phrygios, ex v. 393. colligis; sed vs. praecedens favet meae explicationi, et praesertim v. 412. – – *Graec. errore iubarum*, cristarum, quas diversas igitur, et insignia fuisse constat." Sed etiam de ipsis armis diversis cogitasse poetam, totus locus clamat. — 390. ***Dolus, an virtus***, sit, adhibeatur. — *quis — requirat*, i. q. quis est, qui requirat. — 391. „***Deinde***, ut εἶτα, participiis subiicitur, vid. Herm. ad Viger. p. 772." *W.* Cf. imprimis Wagn. Qu. Virg. XXV, 7., qui comparat cum h. l. infra V, 14. 400. VII, 135. VIII, 481. et de part. *tum* prorsus eadem ratione usurpata Aen. V, 382. et XII, 5., laudato Beiero ad Cic. Off. II, 5, 16., qui Zeun. ad Viger. p. 339. sq. et ibid. Hermanni adnot. 219. Matth. Gr. Gr. §. 566, 3. Weiskium in Pleonasmis p. 148. et Interpp. Gregorii Cor. p. 145. sq. ed. Schaef. conferri iubet. Adde Tursellin. de partt. c. 233, 3. p. 1302. et Kritz. ad Sall. Cat. 51, 40. — „***comantem galeam***, ἵππουριν — [*comans* enim i. q. comatus. Cf. Ge. III, 312. (IV, 122.) Aen. III, 468. XII, 86. (413.) etc.] — et ***clipeum induitur***, ἐνεδύσατο, loro super humeros iniecto et inserta manu ansae, ὀχάνῳ. Cf. infra v. 671. 672." *H.* — ***lateri accommodat ensem.*** Sic apud Ovid. Met. VIII, 209. *humeris accommodat alas.* — 395. „***Spoliis recentibus***, exquisitius quam novis, aliis, quam quae habuerant, armis. — 396. ***Haud numine nostro***, h. e. averso, nobis non propitio. *At si — Audiat aversa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28., ubi vid. not. Mox v. 402. *invitis divis*, ἀέκητι θεῶν." *H.* Adde Ovid. Her. II, 126. *protinus illa meos auguror esse deos*, eiusd. Met. IV, 373. *Vota suos habuere deos*, ubi vid. Bach. Sic etiam ibid. XIII. 195. *Orba suis essent etiamnunc lintea ventis.* Hor. Epod. IX, 30. *Ventis iturus non suis.* Aen. V, 832. *ferunt sua flamina classem* (nam huc pertinent etiam quae ad Ge. IV, 190. adnotavimus.) Ter. Ad. V, 6, 10. *paullatim plebem facio meam.* Cic. pr. Mil. 1, 3. *reliqua multitudo civium nostra est.* id. pr. Quinct. 7, 29. *utebatur populo suo* etc. Cf. Ruddim. II. p. 56. et praeter Broukhus. ad Tibulli l. l. Ruhnk. ad Ter. Eun. III, 5, 12. — *haud* enim „substantivis praefigitur, ubi attributivi nominis notio tollenda et contraria est cogitanda", ut docet Hand. Tursell. III. p. 25. — 397. ***nox caeca***,

Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus; multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
Ad coelum tendens ardentia lumina frustra:

---

qua nihil cerni potest, ut iam supra v. 305. — ***proelia Conserimus.*** Cf. Liv. XXI, 50, 1. XXVII, 48, 3. XXXV, 4, 2. etc., ubi *pugnam, proelia, certamen conserere.* Saepius sane *manum* vel *manus conserere* (μιγνύναι τὰς χεῖρας) legitur. — 398. ***demittimus Orco,*** Homeri Ἀΐδι προϊάπτειν. Medic. et plurimi Codd. *dimittimus,* quod recte reiicit Wr. Cf. supra ad v. 85. disputata. — *Orco,* pro: in Orcum. Vid. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Ge. II, 306. — 400. ***litora fida,*** tuta, quibus confidi potest. Sic infra VI, 524. *ensis fidus.* Cic. Att. IX, 10. *fuga fidissima.* Ovid. Met. VII, 192. *nox arcanis fidissima* etc. — 401. „***Scandunt rursus equum.*** Fortasse dictum nolis a poëta; nimis enim portentosum hoc; sed ***formidine turpi*** adiecit." *H.* — Ceterum Moret. *Scandere,* quam lectionem probat Heins., H. autem propterea tantum spernit, quod sequatur *conduntur.* Sed recte *Wr.* Qu. Virg. XXX. p. 521.: „*Scandere* non est continuo propterea reiiciendum, quod sequitur *conduntur.* Sic enim etiam alibi Infinitivum absolutum Verbum finitum excipit; cf. Aen. I, 423. III, 666. X, 457. XI, 142. Verum hoc non fit, nisi hac ratione, ut maior quaedam inter utrumque Verbum intercedat interpunctio. - - Unde apparet, ab Aen. II, 400. alienissimum esse Infinitivum." — „***conduntur*** Wakef. ad Lucr. V, 954. interpretatur: se cumulatim iniiciunt." *Wr.* Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. XIV, 176. — 402. „Diis aversis, nulla in re, ne secundo quidem rerum successu confidere licet." *H.* Thiel. cum huius versus sententia comparat Ovid. Met. VIII, 619. Trist. IV, 8, 47. Catull. LXVIII, 77. et infra V, 56. Ceterum verissime *Wr.:* „Hoc versu, quem H. aliique tamquam epiphonema ad superiora traxerunt, transitus munitur ad subsequentem narrationem, ut sententia προκαταρκτική." — 403—406. „Vim Cassandrae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam esse, vulgo memorant. Sed et alii poëtae veteres abstractam tantum ab Aiace e Minervae sacro Cassandram narrasse videntur, quos sequitur Dictys V, 12. Nam ad ipsam vim illatam ab Aiace vel inferendam verbum *trahebatur,* etsi hoc, ut ἕλκεσθαι, eo sensu dictum occurrit, h. l. referre, vetant, arbitror, reliqua. Quamquam non nescio Eurip. Troad. 69. 70. οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ. Putanda est Cassandra confugisse ad templum Minervae, supplex deae facta, ἱκετεύουσα, unde nunc ea abstrahitur et captiva abducitur. Etiam argumentum frequens priscae artis apud Pausan. X, 26. et Plinium et in gemmis." *H.* Cf. eiusd. Excurs. X. ad h. l. et quae supra ad v. 246. adnotavimus. — „***passis crinibus,*** tamquam vates, quae solutis et in faciem immissis capillis vaticinabantur, eosque divino afflatu concitatae concutiebant. Cf. Ovid. Fast. I, 503. (Carmenta) *immissis puppim stetit ante capillis.* Tibull. II, 5, 66. *Haec cecinit vates - - iactavit fusas et caput ante comas,* ubi vid. Heyn. et Bach." Haec fere *Thiel.* — 405. ***tendere*** de manibus et brachiis satis usitatum; non item de oculis. Apud Ovid. enim Met. I, 730., ubi aliquot Codd. et editt. vett. praebent *Quos potuit solos tendens ad sidera vultus,* nunc editur *tollens.* Sed vid.

Lumina; nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Undique collecti invadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis:

---

mox ad v. 406. a Wr. adnott. — „*ardentia*, ira, pudore erepto. [Haec contradicunt iis, quae H. ad v. 403. adnotavit.] *arcebant*, antique, continebant, coërcebant, εἶργον. [Cf. Cic. Tusc. II, 21, 48. *famulos vinclis et custodia arceamus*, ubi tamen recentiores editores voc. *arceamus*, pro quo Ernest. *coërceamus* ediderat, prorsus delerunt.] — Versus 405. 406. ante oculos habuit Ovid. Met. XIII, 410. 411. *tractata comis antistita Phoebi Non profecturas tendebat ad aethera palmas*. Versus tamen 406. pro Virgilii epica gravitate paullo levior nimisque ingeniosus videri potest. Bryant. eum sublatum esse volebat; revocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum iam legere debuit, quia illum ex Virgilio transtulit." *H.* „Gravior causa, quapropter hunc versum genuinum censeam, inest in verbo *tendens*. *Tendere* enim *lumina* non dicimus, sed *manus*. Itaque quum *lumina tendere* dicit poëta, iam obversantur eius animo ea, quae subiecturus erat. Et ita, ubi *tendere lumina, oculos* legitur, solet aliquid adiectum esse, ad quod hoc verbum proprie spectat. Sic Val. Fl. VII, 269. sq. *illi has ego voces, Qua datur, hasce manus, ut possum, a litore tendo*. Ovid. Met. XIV, 734. *ad postes - - oculos et pallida brachia tendens*. Ipse Virg. Aen. V, 508. *pariterque oculos telumque tetendit*. XII, 930. *oculos dextramque precantem Protendens*." *Wr.* — 407. *hanc speciem*, hoc spectaculum sponsae manibus colligatis ignominiose per urbem tractae. — *furiata mente*, furore concitata, μαινομένη. Cf. Ovid. Fast. II, 761. *furiatos concipere ignes*, i. e. insanum amorem. Sil. VII, 617. *furiata iuventus* cett. Ipsum verbum *furiandi* legitur ap. Hor. Od. I, 25, 14. Stat. Theb. XI, 488. Sil. XIV, 297. alibi. — 409. „*Densis armis*, vel densatis, densis ordinibus, denso agmine. [*Densis armis* enim non tertius, sed sextus est casus. Supplendum igitur *in hostes* vel *hostibus*.]" *H.* „Ad constructionem compara Aen. III, 222. *Irruimus ferro*." *W.* — 410. „*Delubrum* int. Minervae, ex quo Cassandra erat abducta. Cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam pervenerat Aeneas, mediam per urbem; v. 359." *H.* — 412. *Armorum facie*, specie, forma; *specie* autem et *errore* ablativos esse causae (*caedes specie - - errore* - effecta, excitata) non est quod admoneam. — „*errore iubarum*, i. e. errore ex iubis orto, ut infra v. 436. *vulnere Ulixi* i. e. vulnere ab Ulixe accepto. Cic. Cat. I, 2, 4. *reipublicae poena* i. e. a republica constituta. Exempla huius usus genitivi vid. a Matth. ad Cic. pr. leg. Man. 15, 43. et a Beiero ad Cic. Off. III, 8, 36. collata." Haec fere *Thiel.* Ceterum vid. supra ad v. 389. — 412. „Quod arma, quae induerant, Graeca erant, et cristae Graecae. — 413. *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptae virginis*, propter Cassandram sibi a Coroebo ceterisque ereptam. [Vid. adnott. ad Aen. I, 462. Sic ap. Liv. XXXVII, 51, 6. *ira ereptae provinciae*. ibid. I, 5, 3. *ira praedae amissae*.] *invadunt undique, collecti*. Aiax est idem ille, qui Cassandram e templo abstraxerat.

Adversi rupto seu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram

Oilei f." *H.* — *gemini Atridae,* διοσοὶ Ἀτρεῖδαι apud Eurip. — *Dolopes* sup. II, 7. [ex quo loco in multis Codd. et editt. vett. hic illata lectio *Dolopumve.* Cf. etiam infra v. 785.] — 416—419. Ad Homeri ductum Il. IX, 4—7., et Ennii ex Annal. XVII. ap. Macrob. VI, 2., sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte effectum rei attexuit: *stridunt silvae* etc." *H.* Cf. Hor. Od. I, 9, 11. *qui* (Divi) *Stravere ventos aequore fervido Deproeliantes.* Ovid. Met. XI, 490. *omnique e parte feroces Bella gerunt venti fretaque indignantia miscent.* Sen. Med. 938. *Ut saeva rapidi bella quum venti gerunt, Utrique fluctus maria discordes agunt Dubiumque pelagus fervet,* quos locos cum Mitscherl. ad Hor. Od. I, 3, 12. laudat Thiel. Vid. etiam adnott. ad Ge. I, 318. — 416. *rupto turbine,* prorupto. Cf. Aen. XI, 548. *tantus se nubibus imber Ruperat.* Ge. III, 428. *amnes rumpuntur fontibus,* ubi vid. adnott. Prorsus, ut hic Virgilius, Petron. c. 123. canit: - - *nec rupto turbine venti Deerant.* — „*Eurus laetus Eois equis,* Homerico usu, ἵπποις, pro curru, ad ornatum spectat. Bigis vecti venti apud poëtas et sculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phoen. 218. aliter accipere debebant, quam de Zephyro invecto curru. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiosae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, numquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Iovem, et sic porro." *H.* „*Equos* tamen proprie hic dictos esse a Virgilio, censent Doering. [illegible] Catull. LXVI, 54. Weichert. in Comment. I. de Medea Oestro perdita p. 13. et Iahnius ad h. l." *Wr.* Neque aliter Thiel., rectissime. Cf. praeter Eurip. l. l. Ζέφυρος ἱππεύσας ἐν οὐρανῷ, Hor. Od. IV, 4, 44. *vel Eurus Per Siculas equitavit undas,* Val. Fl. I, 610. *portam Impulit Hippotades: fundunt se carcere laeti Thraces equi, Zephyrusque et - - Notus* etc. „Fabric. corr. *aquis,* quod Cod. Leid. confirmat. Sed *equos* bene vindicat H. Cf. Merrick. ad Tryphiod. 172." *Iahn.* — „*laetus* autem, ut superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος, pro vulgari vectus, cf. I, 690. 276. et saepe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. Cf. Columna ad Ennium pag. 114.; adde inf. X, 356. sqq. IV, 440. sqq." *H.* Vid. adnott. ad ll. ad H. laudd. — *Burm.* haec addit: „Quia haec vox etiam proprietate quadam de triumphantibus dicitur, explicarem: quasi triumphans et regnans, quum omnes vinceret violentia sua. Vid. Broukhus. ad Prop. IV, 1, 108. et ad Lucan. III, 20." — *stridunt.* Aliquot Codd. (inter quos Medic. a m. pr.) *strident,* male. Cf. adnott. ad Ge. IV, 262. — „*Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum." *H.* Unde non sequitur, Nereum hic pro ipso Neptuno esse positum, quod Cerda, Schirach. p. 598., Forcell. et Dorn Seiffen. in Lex. nomm. proprr. p. 267. (qui uterque male eum Tethyos filium fuisse tradit), alii arbitrantur. Erat autem *Nereus,* antiquissimus deus marinus et fatidicus, secundum Hes. Theog. 233. sqq. et Pind. Pyth. III, 163. Oceani et Terrae fil. natu maximus, qui cum Doride uxore quinquaginta filias (Nereides) progenuit. „*Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. [vid. infra v. 496.] *saevit tridenti,* eleganter, ut alias *flagris, verbere,* infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos." *H.* — 420. *Illi etiam.* Vid. supra v. 370. 383. sqq. 399. sqq. — *si quos,* i. e. quoscunque, ut

Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent, primi clipeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram

Graece εἴ τις pro ὅστις. Cf. supra ad v. 142. — 421. *insidiis*, dolo, fallacia v. 387. sqq. narrata. — „*mentita tela*, falsa arma, quae nos Graecos esse mentiebantur, ut Serv.“ *H.* Ex hac igitur interpretatione Participium Perfecti pro Partic. Praesentis positum esset, qua de re vid. adnott. ad Ge. I, 206. Rectius tamen, nisi fallor, *mentitus* passive ceperis pro *simulatus, falsus* positum, ut ap. Ovid. Met. V, 326. *Et se mentitis Superos celasse figuris*, ubi vid. Bach. ibid. X, 439. *nutrix, Nomine mentito, veros exponit amores.* Val. Fl. VII, 155. *Non iam mentitae vultum vocemque resumit Chalciopes* cett. Cf. Ruddim. I. p. 299. Erhard. ad Petron. c. 100. Drakenb. ad Sil. II, 637. et nostra ad Ecl. IV, 42. — 423. *Agnoscunt*, tamquam sua sibique satis nota; de qua verbi significatione et discrimine a latiore voc. *cognoscendi*, quod interdum pro *agnoscere* ponitur, cf. Ruhnken. ad Vellei. II, 95, 3. Gernhard. ad Cic. Lael. I, 5. et 27, 100. Brem. ad Nep. Ages. I, 4. Daehn. ad eiusd. Dat. 33. Bach. *Geist. d. R. Eleg.* p. 296. Kritz. ad Sall. Cat. 47, 3. (Kühner. ad Cic. Tusc. I, 8, 15.) alii. — 423. „*signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone, et σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora sono discordia signant*, pro: observant discordiam et discrepantiam sermonis comitum meorum; quippe qui Troiani essent.“ *H.* At *signare* non esse i. q. agnoscere vel observare, recte admonet Thiel., qui, coll. Doering. Ecl. vett. poëtt. et Bach. *Geist d. R. El.* ad Ovid. ex P. III, 2, 24. (*Sint hac contenti venia signentque licebit, Purgari factum me quoque teste suum*), *signare* idem valere docet, quod *declarare, notum facere, indicare*, ideoque h. l. „*an dem Tone decken sie auf, weisen sie nach die nicht mit der ihrigen stimmende Rede.*“ — „Troianorum linguam a lingua Graecorum diversam fuisse, Homerus non commemorat, at poëtae seriores Graecorum et Latini, discriminis barbarorum et Graecorum memores, notare non neglexerunt. Et errare videntur, si qui Homerum barbarorum linguam a Graecorum lingua verbis Il. II. 867. Καρῶν βαρβαροφώνων distinxisse sibi persuaserunt. Nam adiectum βαρβαροφώνων illud non magis probat, quam locus Od. VIII, 294. Σίντιας ἀγριοφώνους. Vid. etiam Heyn. Obss. T. IV. p. 434. 435.“ *W.* — „*ora, sono discordia, signant* subdistinxit Wakef., „„ut elucesceret loci sensus: atque animadvertunt ora, i. e. speciem, externum habitum — ob Graecorum arma scilicet, v. 395. — linguae minus esse congrua; Troianos sermone, figura Graecos.““ Quod merito reiecit Iahn.“ *Wr.* — 424. *Ilicet*, quod vel ex *ire licet* ortum, vel, quod magis probabile, ex *i licet* contractum est (cf. Schneider. Gramm. I, 2. p. 483.), obliterata prima significatione, a poëtis aureae aetatis usurpatur in re illico vel agenda et acceleranda, vel iam acta et accelerata, ut idem sit, quod ipsum *illico*, cum qua particula propterea saepissime a librariis commutatur, quod etiam h. l. factum esse videmus. Cf. infra v. 758. VII, 583. VIII, 223. XI, 468. Tibull. II, 6, 15. *acer Amor, fractas utinam, tua tela, sagittas Ilicet exstinctas adspiciamque faces.* Stat. Theb. I, 92. *Ilicet igne Iovis lapsisque citatior astris Tristibus exsiluit ripis* cett. et Hand. Tursell. III. p. 200. sq. Erunt vero etiam, qui minus recte huc transferent eum huius particulae usum, quo idem fere significans, quod *actum est* (nostrum *es ist aus*), apud Comicos maxime ab iis usurpatur, qui maximo dolore affecti et de rebus suis desperantes se ad extremum pervenisse pronuntiant. Cf. Hand. ibid. — 425—430. „*Divae*

Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi:
Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque,
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
Vitavisse vices Danaûm, et, si fata fuissent,

---

ad aram, non tam in ipso templo Minervae sup. v. 403., quam potius ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, ut et expressum vides in tab. Iliaca n. 104. — ***Peneleus*** hic alius est, quam Homericus Boeotorum dux [Il. II, 494. XIV, 490. XVI, 335. al.]; nam is ab Eurypylo fuit occisus, Telephi filio: Pausan. IX, 5. f.“ ***H.*** — ***armipotens*** alias est vel Martis (Aen. IX, 717. Lucr. I, 34.) vel heroum (Aen. VI, 500. 840.) epitheton; quare etiam apud Stat. Silv. III, 2, 20. *Ausonia armipotens* commemoratur. — 426. ***iustissimus unus*** scil. omnium, quod modo additur, modo omittitur, ubi *unus* superlativo, cuius vim augeat, adiicitur. Cf. Cic. Or. III, 34. extr. *Summus vir unus omnis Graeciae.* pr. Planc. 41, 97. *urbem unam mihi amicissimam declinavi.* pr. Rab. Posth. 9., 23. *vir unus totius Graeciae facile doctissimus.* ad Div. I, 9, 37. *de uno acerrimo et fortissimo viro.* Lael. 1, 1. *quem unum - - praestantissimum audeo dicere* cett. (addito *omnium,* Cic. Brut. 6, 25. ad Att. VIII, 4. ad Div. IV, 13. Nep. Dion. 2, 1. Eum. 2, 1. Att. 3, 3. cett.) Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 91. Bentlei. ad Hor. A. P. 32. Beier. ad Cic. pr. Scauro p. 169. Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 34. Bremi et Daehn. ad Nep. Milt. 1, 1. Herzog. ad Caes. B. G. V, 45. Zumpt. §. 691. alii. Cf. etiam supra ad I, 15. et infra ad III, 321. — 427. ***in Teucris,*** inter Teucros. Cf. Hand. Tursell. III. p. 252. — „***et servantissimus aequi,*** qui ob eam virtutem cadere non debuit, communi hominum iudicio; sed ***diis aliter visum,*** de caussis et rationibus, quae nos homines latent. Laudant Homericum Od. I, 234. Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες.“ ***H.*** — ***visum est,*** ut Graec. δέδοκται, verbum proprium non minus de deorum consiliis, quam de hominum decretis. Cf. III, 2. Ovid. Met. I, 366. *sic visum Superis.* ibid. VII, 699. *non ita Dis visum est.* id. Fast. IV, 9, 39. *Non ita Coelitibus visum.* Stat. Theb. V, 57. *Dis visum turbare domos.* Sil. VI, 130. *Donec Dis Italae visum est exstinguere lumen Gentis.* Lucan. II, 4. *cur hanc tibi rector Olympi Sollicitis visum mortalibus addere curam.* Ceterum plures Codd. (Menag. I. Hamb. I. Morett. alii) cum Donato ad Ter. Andr. I, 2, 18. exhibent *visum est.* Sed vide adnott. ad Aen. I, 283. — 430. ***labentem texit*** i. e. tegendo impedivit, quominus labereris. — ***Apollinis infula,*** vittae sacerdotis. Cf. supra v. 221. Eadem signif. *infula* legitur infra X, 538. Cic. Verr. IV, 50, 110. alibi; de victimarum vittis v. c. Ge. III, 487. et Varr. L. L. VI, 3. — 431—434. „Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! Testatur incendium Troiae et rogum suorum; cf. Senec. Troad. 28. sqq.“ ***H.*** Similis est, quem supra legimus, locus v. 154. sqq. Thiel. de hac rerum inanimarum testatione conferri iubet Cic. pr. Sext. 20, 45. Hor. Od. IV, 4, 38. Prop. II, 7, 91. et exempla a Burm. ad Anthol. Lat. II, 39, 3. congesta. — 431. ***flamma extrema meorum,*** flamma rogi, in quo corpora propinquorum caesorum comburebantur. — 432. ***Testor - - vitavisse,*** omisso accusativo pronominis personalis, ut supra v. 25., ubi vid. adnott. — „***in occasu vestro,*** sup. I, 238. *occasum Troiae tristisque ruinas.* — ***vices,*** fortunae casus, et quidem h. l. pugnae. Recte hactenus Servius per

Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aevo
Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi:
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam

---

pugnas interpretatur." *H.* Nimirum quia per vicissitudinem pugnatur. Poterat conferri Stat. Theb. X, 749. *belli tentare vices*, et Markland. ad eiusd. Silv. V, 2, 152. Sed accuratius et rectius, nisi fallor, *Thielius*: „*Offenbar gehört* *Danaum* *so gut zu* *tela* *als zu* *vices*, *und durch* *nec* — *nec* *sind* *tela* *und* *vices* *entgegengesetzt als zwei verschiedene Rücksichten, in welchen er es im Kriege nicht an sich habe fehlen lassen. Vielleicht bezeichnet* *tela* *das* eminus, *vices* *das* cominus pugnare, - - *so dass* *vices* *solches Zusammentreffen mit den D. in der Schlacht andeutet, wo eine Gegenseitigkeit des Gefechtes statt fand,* *tela* *den Wurf aus der Ferne, wo es der Einzelne nicht gegenseitig mit dem Einzelnen zu thun hat.*" — „*meruisse manu*, strage, quam inter hostes edebat. Bene Serv. *id est fortiter dimicasse; hi enim merentur occidi.* Centies autem *manus* pro pugna. Iunxere alii *manu ut caderem* [quemadmodum apud Sil. II, 705. (ubi vid. Drakenb.) et Senec. Agam. 515., quos locos affert Burm.] Ita erit interpungendum: *vitavisse vices; Danaum et, - - ut caderem, meruisse, manu.*" *H.* Quam rationem altera multo deteriorem esse, non est cur doceam. — *si fata fuissent.* Vid. supra v. 54. Bigot. et Zulich. *tulissent*, quam lectionem Burm. veram habere non debebat; etsi non opus erat, ut locutionem *fata ferunt* multis exemplis comprobaret. — 435. *Iphitus* et *Pelias* apud Homerum non commemorantur. Sunt qui Iphitum eundem habeant cum eo, qui v. 340. ex optimorum Codd. auctoritate *Epytus* vocatur. — „*mecum* sc. divelluntur a ceteris. Dum alii discurrunt, hi tres ad arcem pergunt." *H.* — *aevo gravior.* Cf. Liv. II, 19, 6. *aetate gravior*, et adnott. ad Ecl. I, 50. De *aevo* pro *aetate* vel *annis* posito Thiel. conferri iubet Wolf. ad Hor. Sat. I, 1, 4. — 436. „Gell. IX, 12. laudato loco — *quum diceret vulnus, non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.*" *H.* Vid. ad Aen. I, 30, 462. et supra ad v. 413. Burm. hic comparat Sil. XIV, 434. *Volvitur in fluctus Lychaei vulnere Cydnus*, ibique Drakenb. De forma genitivi *Ulixi* vid. ad Aen. I, 30. et II, 7. — 437. *clamore vocati.* Vid. Ge. III, 43. et Aen. IV, 303. Ceterum Heumann. Poecil. T. II. l. III. p. 382. totum locum sic distinguit: *Divellimur inde, Iph. et Pel. mecum* (*quorum - - - Ulixi*) *Protinus ad sedes - - vocati;* quam rationem probat Burm., quum ita causa apertior sit, cur divelli se dicat. — 438—558. „Sequitur narratio de pugna in Pergamo acropoli ad Priami aedes facta, de aedium expugnatione, et Priami caede." *H.* — *ceu*, i. q. tamquam si, *als wäre*, in comparatione conditionata, ubi confertur aliquid cum eo, quod non est quidem, sed, si conditio daretur, locum habere posset. Cf. Hand. Turs. II. p. 47. sq. H. comparat Stat. Theb. III, 122. *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manassent imbres.* Thiel., huic explicationi obstare putans, quod Virgilius *cetera*, non *alia* scripserit, parum probabiliter *nusquam forent* per Graecismum explicat: nullo loco numeranda, pro nihilo habenda essent. Sed primum hic Graecismus, quem loci a Thielio collati, Cic. Cat. mai. 22. in. et Plaut. Cist. IV, 2, 18., neutiquam comprobant, certis exemplis non nititur; deinde etiam sequentia, *nulli tota morerentur in urbe*, minus ei respondent. Illud *cetera* autem, quod Thielio negotium facessit, quid impedit, quominus pro adverbio habeas, quemadmodum IX, 656. *Cetera parce, puer, bello*; ubi vid. adnott.; ut sensus sit: *als wäre*

**Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos**
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti obiiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum
Culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,

übrigens (sonst) nirgends Krieg? quamquam ne hoc quidem opus videtur; possunt enim *cetera bella*, i. e. o m n i a a l i a certamina, quae per urbem committuntur, coniunctim cogitata huic uni pugnae commode opponi: *als wenn sämmtliche übrige Kämpfe — nirgends vorhanden s. gar nicht da wären.* De *bello* autem a poëtis et posterioribus solutae orationis scriptoribus interdum pro *proelio* (ut apud Graecos πολέμω pro μάχῃ) posito idem Thiel. conferri iubet infra IX, 182. XII, 633. Walch. ad Tac. Agr. p. 295. et Cort. ad Plin. Ep. IX, 4. — 441. „Vides duplicem pugnae Troianorum faciem in iis, quae sequuntur, exhibitam, quum alii ad culmen aedium et turrim defendendam, pars ad fores tutandas vires et consilia convertissent. Altera pugna v. 458—468., altera v. 479—495. descripta.“ *W.* „In culmine aedium Priami puta fuisse *turrim* eductam, quam v. 460. nominat; ea oppugnatur, et desuper a Troianis propugnatur. — *Acta testudine* scutorum haud dubie, συνασπισμῷ. Nimis enim alienae forent ab illa aetate machinae bellicae [de quibus vid. Caes. B. G. V, 43. B. C. II, 2. Nep. Milt. 7, 2. cett.] Praeiverant antiquiores poëtae Graeci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 358. sqq., ubi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox v. 443. 444.)“ *H.* *Testudinem agere* redit IX, 505. Cf. imprimis Liv. XLIV, 9, 6. Drakenb. ad Sil. I, 365. Herzog. ad Caes. B. G. II, 6. Kritz. ad Sall. Iug. 94, 3. alii. — *limen*, quod infra v. 450. *fores.* — 442. *haerent*, admotae sunt. De voc. *parietibus* quatuor syllabis pronuntiando vid. adnott. ad Aen. I, 2. — 443. „Quum *scalae* memoratae sint, *gradus* non alii esse possunt quam *scalarum*, per quos *nituntur*, enituntur, *postes sub ipsos*, in ipso aditu aedium.“ *H.* Rectius *W.*: „prope fores, ut in culmen tecti et turrim adscendant. Hinc *obiiciunt clipeos sinistris ad tela*, adversus tela superne missa, [immo: regione iactorum telorum; *ad* enim nusquam idem esse quod *adversus, contra*, Handius docet Tursell. I. p. 84. sq., qui cum h. l. confert infra XII, 372. *obiecit sese ad currum.*] *protecti* clipeis; quae est Graecis poëtis non insolita ratio adiiciendi participia. Vid. Soph. Antig. 23. Ascendentes *prensant fastigia d.*, ut in culmen evadant; vere.“ — „*fastigium* proprie erat superior pars in fronte templi seu aedium. Cogitandum de veterum domorum forma, quae plura tabulata non habebant; fastigium in fronte aedium satis humile.“ *H.* — 445. „*Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto, iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. Agitur autem de una Priami domo, cui magnificentiorem speciem adiecit, quam quae apud Homerum est.“ *H.* „Moret. III. et pro var. lect. Hamb. II. *tota*, Moret. IV. *tuta.* Sed ita et *tecta penetralia* dixit Ge. I, 379. Vid. ad IV, 260.“ *Burm.* „Wakef. ad Lucr. II, 191. corrigit *Culmine*, quod sit κρημνόθεν.“ *Wr.* — *his - - telis*, hoc telorum genere, i. e. his rebus pro telis utentes. — *ultima*, quod alibi *extrema*, τὰ ἔσχατα, ultima fata, finem et interitum omnium, ruinam communem. — 447. *Extrema in morte*, ipsa morte iam instante, quae omnia finit, praeter

Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores; has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat caecaeque fores, et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.

---

quam nihil sperari potest: *im letzten Todeskampfe.* Thiel. collato Horatiano illo (Ep. I, 16, 79.) *mors ultima linea rerum est,* inter alia laudat Catull. LXXIX, . *Extrema iam ipsa in morte tulistis opem.* Hor. Ep. II, 1, 12. *supremo fine.* II, 2, 173. *morte suprema* (ibique Schmid.) Prop. I, 19, 2. *extremo rogo.* — 448. ***Auratas trabes.*** Cf. Tibull. III, 3, 16. *Aurataeque trabes marmoreumque solum.* Claud. Ep. ad Seren. 42. *Aurataeque ferant culmina celsa trabes.* — ***veterum decora alta parentum*** cum singulari vi adiectum; paucis enim verbis omnium rerum, vel splendidissimarum et diu maximi factarum, fragilitas legentibus in memoriam revocatur. — „*Decora alta* dixit etiam Sil. III, 144. et aperta imitatione Stat. Theb. V, 422. *Quinquaginta illi trabibus de more devinctis, Magnorum decora alta patrum* etc.“ *Burm.* — 449. 450. ***alii - - Obsedere fores.*** „Videntur hi stetisse intra fores. Vid. inf. v. 484. 5.“ *H.* „Troianis defendendae erant fores, ne effringerentur, hostesque in aedes irrumperent, quod fit v. 479—495.“ *W.* Ceterum Moret. I. et fragm. Vat. *Obsidere,* ex consueta confusione. Vid. ad Ge. IV, 436. et infra ad III, 565. — ***has servant,*** i. e. eas ita obsessas. Vid. Wagn. Qu. Virg. XX, 2. extr. — 451. „Hoc ipso rerum adspectu renovatum in Aenea consilium, quod iam pridem ceperat (v. 315. *concurrere in arcem*), ut regia Priamoque succurreret.“ *H.* — ***Instaurati animi,*** mihi et sociis. *Instaurare animum* pro reficere, recreare, vix alibi invenies. De constructione huius formulae cum Infinitivo vid. ad I, 572. et alibi adnott. — 452. ***vim addere,*** vires reficere, ut apud Ciceronem aliosque haud raro *animum, animos addere.* — 453—458. „Quum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas, et a tergo pervenit ad portam regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videtur capere posse, designatur per quatuor determinationes: est ***limen,*** sunt ***caecae,*** h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obviae, ***fores*** [vid. adnott. ad Aen. I, 356.] — ***pervius usus tectorum Priami inter se,*** h. e. qua commeare et convenire se invicem commode poterant, qui inhabitabant regiam, h. e. familia regia, per plures domos, ut apud Homerum est, vel palatii partes dispersa.“ *H.* „*usus tectorum,* h. e. aditus tectorum, erat *pervius,* h. e. ita patebat, ut ex uno in alterum transire possent. [***inter se,*** ut I, 455.] Verba saltem *postesque relicti* vellem abessent.“ *W.* — „***postes relicti a tergo,*** h. e. porta, quae a tergo erat, in aedium fronte, tum a nemine servata.“ *H.* — 455. ***dum regna manebant.*** Vid. supra ad v. 22. — 456. ***Saepius — solebat.*** Eundem pleonasmum, nobis quoque usitatum, invenimus Ecl. I, 21. Ovid. Met. I, 639. VIII, 19. XIII, 417. alibi. — ***incomitata;*** foras enim matronae Troianae non minus quam Graecae sine ancillarum comitatu prodire non solebant. Cf. Hom. Il. III, 143. et Eurip. Phoen. v. 86—93., a Thiel. laud. — 457. „***Ad soceros,*** Priamum et Hecubam; ut infra v. 579. *patres,*

Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim, in praecipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia videri
Et Danaûm solitae naves et Achaïa castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus impulimusque: ea lapsa repente ruinam

---

i. e. parentes; vid. Gronov. ad Liv. I, 39." *Wr.* — „*trahebat* accommodatum brevibus pueri gressibus, pro ducebat. Sic sup. v. 320. *parvumque nepotem Ipse trahit.*" *H.* „Haec Homericae narrationi Iliad. VI, 389. 467. non accuratius respondent, quam alia multa a Virgilio exposita. Nam apud Homerum nutrix infantem gestat." *W.* — 458. „*evado*, sc. hac porta ingressus regiam, in culmen et ad turrim pervenio. [„*evadere* vero pro adscendendo superare saepe occurrit. Vid. Barth. ad Stat. Theb. III, 468. et Cortium ad Sall. Iug. 53, 3. et Nonium in *Evadere.*" *Burm.*] — *fastigia summi culminis* sunt summum culmen." *H.* Simili abundantia dicendi Aen. XI, 726. scriptum videmus *summo sedet altus Olympo.* Lucan. V, 16. *Lentulus excelsa sublimis sede.* Ovid. Met. II, 1. *Regia Solis erat sublimibus alta columnis.* Trist. III, 1, 59. *gradibus sublimia celsis Ducor ad - - templa Dei.* Vid. Bach. ad Metam. l. c., qui laudat Schraderum ad Musaeum p. 250. — 460. Haec turris, unde omnis regio circumiacens oculis perlustrari poterat, iam ab Homero Il. XIII, 13. sq. XXI, 526. sqq. alibi commemoratur. „*Turrem* Charisius l. I. [p. 25. P.] agnoscit: *Sitis sitim facit, securis securim, turris turrim, pelvis pelvim: et turrem tamen habes apud Virg. l. II. Turrem in praecipiti stantem!* At Gellius XIII, 19. Valerium Probum *turrim* h. l. legisse testis est; nec aliter scripti Codd. Maronis." *Heins.* Cf. etiam XII, 673. 674. Drakenb. ad Liv. XXIII, 37, 5. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 209., qui utramque formam probam, *turrim* tamen usitatiorem esse docet. — 460—467. „*In praecipiti stantem*, h. e. in alto positam, [Cf. Iuven. I, 147. *omne in praecipiti vitium stetit*, i. e. summum gradum assecutum est.] in *summis* scilicet *tectis* [domus regiae] *eductam:* [Cf. Bach. ad Ovid. Met. V, 291.] — hanc e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uncis et contis quassatam et labefactatam tandem in obsidentes deiiciunt." *H.* — 461. *omnis Troia videri Et D. solitae naves et Ach. castra.* De hoc mesozeugmate (pro *Troia, naves, castra - solita*) cf. adnott. ad Aen. I, 623. De verbo *videndi* passive usurpato vid. ad Aen. I, 494. de lectione *Achaïa*, quam Burm. ex pluribus Codd., inter quos fragm. Vatic., pro vulg. *Achaica* restituit, supra ad v. 27. Cf. etiam V, 623. — 463. „*qua summa tabulata dabant iuncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et *contignationum;* quarum tigna vel trabes capitibus suis immissae fuisse videntur parietibus. Iam h. l. *summum tabulatum* cur proprie dictum nolis, causa idonea non est; hoc facile admittebat uncos et contos in *iuncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertae et fultae erant pariete), quae facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se: et *dabant iuncturas lab.*, offerebant, praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro." *H.* — *altis sedibus* W. explicat „tabulato superiore." Rectius locum ita intellexeris: *convellimus turrim* ab *altis sedibus* (i. e. summis tectis v. 460.) ea parte, *qua summa tab. labantes iuncturas dabant.* — 465. „Perfectum *impulimus* referendum est ad praesens *trahit* v. 466. Vid. Not. ad

Cum sonitu trahit, et Danaûm super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus aëna:
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina pastus,

Ge. III, 228. [et quae nos ei adiunximus], ubi appositus locus Valerii huic prorsus convenit; ut infr. v. 481—84. *cavavit et dedit fenestram -- apparet domus.* Pedester scriptor ita: et ubi impulimus, cadit illa. — *impelli* de iis usurpatur, quae labefactando loco suo movemus. Cf. Aen. IV, 22. *Solus hic inflexit sensus, animumque labantem impulit.*" *W.* Adde locum Lucani VI, 35. sq. a Thiel. laud.: *Exstruitur, quod non aries impellere saevus, Quod non ulla queat violenti machina belli.* — „Ita convulsa superior turris pars in oppugnantium capita decidit." *H.* „Nam pronomen *ea,* turris, h. e. ea pars turris, de superiore parte turris intelligendum. — *ruinam trahit,* ut *ruinam facit,* [et supra v. 310. *ruinam dat*] pro ruit. Aen. IX, 712." *W.* Apte tamen *ruinam trahere* dici de magno fragmine avulso, cuius lapsus in longum quasi trahatur, bene perspexit Nöhden. — 467. „Subeunt tamen alii in caesorum locum, v. 467. et interea ex posterioribus ordinibus tela ingeruntur. Narratio in solo Neoptolemo subsistit. v. 461. — 469. sqq. Expugnatur regia per Neoptolemum, Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. [De *Pyrrho* s. Neoptolemo vid. supra ad v. 263.] Nam hoc est *ante vestibulum ipsum,* h. e. ianuam, qua illud intratur, *primoque in limine.*" *H.* — *ante vest. ipsum, gleich an der Pforte.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 75. — *exsultat,* pugnat corpore vehementer moto et agitato, celeri gressu modo adsiliens, modo resiliens. — „*telis et luce coruscus aëna,* h. e. armis, thorace, clipeo et galea ex aere splendentibus; ut saepe ap. Homerum λαμπόμενος simili in re: Iliad. XIII, 340. ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων. Sic αἰόλος, et a parte κορυθαίολος. — 471—475. Respexit locum notum Nicandri Ther. 31—34.; simul tamen sua effinxit ad Homeri ductum, sed ornatius et cum variatione, Il. XXII, 93—95. Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσιν, Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ'· (*mala,* noxia et venenata, ut saepe, *gramina pastus*) ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνός· Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ· (*lubrica convolvit terga*) Ὡς Ἕκτωρ — οὐχ ὑπεχώρει. At apud Virgilium Pyrrhus non sustinet hostem, sed aggreditur." *H.* — 471. Verba *in lucem* aut corrupta aut ieiuna esse censet H. et cum eo alii, qui h. l. multis coniecturis inanibus vexarunt, quum Burm. *e lustro,* H. (coll. Ge. III, 431. et Sil. VI, 155.) *ingluviem* vel *exsiluit* vel *exsultat,* Schrader. *in lucis* vel *in silvis* legendum esse censerent, Valcken. autem ad Theocr. p. 252. hunc versum inter eos haberet, quos Virgilius retractaturus fuisset. Sed recte tuentur Codd. lectionem Iahn. et *Wr.,* qui omnino haec adnotat: „Sustuli distinxionem, quae erat post *Qualis;* vid. ad Ge. I, 303. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 463. et, quem ille laudat, Mitscherl. in Obss. ad Catull. et Prop. p. 119.; post *tegebat* commate tantum interpunxi; distinxi, Brunckium et cod. Medic. secutus, etiam post *terga; in lucem* autem, eodem Brunckio auctore, iungo cum verbo *convolvit.* Repetitionem voc. *lucem* bene defendit Iahn. ad Aen. I, 315. [diversa, quam in utroque versu habeat, notione]. Atque in eo ipso versatur omnis haec comparatio, ut armis coruscans Pyrrhus conferatur cum fulgido anguis, nova cute induta, in lucem prodeuntis splendore; quare facile feremus quandam verborum redundantiam, plane illam Virgilianam, in his: *in lucem convolvit,* et *arduus ad solem.* Erit tamen fortasse etiam, qui

Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis nitidusque inventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga,
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni

---

v. 475. ita verba ordinet: *Et arduus ad solem l. m. o. t.*" Equidem vero ne redundantiam quidem in hoc loco invenio; nam *in lucem* et *ad solem* aperte diverso sensu capienda, quum illud, quod opponitur verbis *sub terris*, nihil aliud sit, quam: in auras, *an das Tageslicht, an die frische Luft herauf;* — (ut enim apud Ter. Hec. V, 4, 12. legimus: *mortuum ab orco in lucem reducem facere*, ita etiam hic coluber, qui per hiemem quasi morte sopitus sub terra latuerat, nunc *in lucem*, in vitam, redit); — hoc autem, cui opposita est *frigida bruma*, aperte respiciat calorem aestivum, quo anguis apricans fruitur. — De coniunctione particularum *Qualis ubi*, quam amant poëtae, cf. infra IV, 143. VIII, 589. Tibull. II, 4, 17. cett.; de *colubro* vid. ad Geo. III, 418. — *mala gramina pastus.* Sic Ge. III, 314. *silvas pasci*, et IV., 181. *arbuta pasci.* Plin. H. N. IX, 32. *belluae pastae radices fructuum* cett. Vid. ad Ge. II, 375. *mala* i. e. venenata, noxia, ut apud Tibull. I, 2, 51. *malae herbae.* — „*tumidum*, quia *mala gramina pastus*, succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. [Vid. Ovid. Met. I, 460. et X, 313.] Apud Homer. vidimus βεβρωκὼς κατὰ Φάρμακα, apud Nicandr. l. c. ἐπεὶ τ' ἐκορέσσατο Φορβῆς. De explicatione singulorum vid. Not. ad Ge. III, 426. 437. 439., ubi iidem versus leguntur. Expressere hunc locum certatim alii, ut Statius Theb. IV, 95. sqq. Silius XVII, 447—451. XII, 9—10. VI, 155." *H.* — 472. *bruma.* Vid. adnott. ad Ge. I, 211., ubi adde Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 25. et Schmid. ad eiusd. Ep. I, 7, 10., hic a Thielio laudatos. — 474. *sublato pectore*, erecto capite et superiore corporis parte. — 475. *Arduus ad solem.* Vid. supra et cf. Ovid. Met. III, 43. (anguis) *media plus parte leves erectus in auras.* — 476—478. „Occurrit *Periphas* apud Homerum [Il. V, 843.], sed non hic; *Automedontis* ἱππηλάτου, aurigae Achillis, saepius fit mentio." *H.* Erat autem Dioris filius, et post Achillis mortem Pyrrhi, Achillis filii, armiger. Cf. Hom. Il. XVI, 148. XVII, 429. 456. XIX, 392. Ovid. A. A. I, 5. II, 738. Trist. V, 6, 10. alii. — „*Achillis.* Codd. optimos si sequimur, facile nobis persuadebimus, utraque genitivi forma, et *Achilli* et *Achillis*, usum esse Virgilium, ita tamen, ut eam rem totam ad aurium iudicium sonique elegantiam revocaverit. Itaque Achilli scripsit adiuncto adiectivo tertiae declinationis; sic, consentiente Mediceo, editur Aen. I, 30. [ubi vid. adnott.] et III, 87. *immitis Achilli*, et VI, 840. *armipotentis Achilli;* similiter [illegible] evitandum sigmatismum Ge. III, 91. *Martis equi biiuges, et* [illegible] *currus Achilli*, ubi Med. *Achilles*, superscripta *i;* II, 275. *exuv*[illegible] *indutus Achilli;* X, 581. *Non Diomedis equos, nec currum ce*[illegible] *Achilli*, ubi male Med. *Achillis*, alii etiam *currus;* vid. Qu. [illegible] IX, 2, d. Recte contra nostro loco in libris, ut videtur, omn[illegible] *agitator Achillis;* item XII, 351. *adspirat Achillis*, ubi *Ach*[illegible] iterum Medic." — 477. „*Scyro*, insula de Cycladibus una, co[illegible] adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cuius filia, Deïda[illegible], Pyrrhi mater ex Achille. Cf. Il. XIX, 326. sqq. Odyss. XI, 505. sqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. — *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur. — 479—482. *Ipse*,

Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram:
Apparet domus intus, et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum;
Armatosque vident stantis in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.

Pyrrhus, quis dubitet: ex 469. 470. et 491." *H.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 464. Burm. hic conferri iubet notas ad Lucan. IV, 734. et ad Ovid. Trist. V, 1, 45. — *bipenni.* Isidor. Orig. XIX, 19: *Bipennis dicitur, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant;* et Quinctil. Inst. I, 4, 12. *A pinna (quod est acutum) securis utrinque habens aciem Bipennis.* Redit hoc vocabulum infra v. 627. V, 307. XI, 135. alibi. — „*dura limina,* ipsas fores e dura materia, ilice, factas — fores etiam per *postes,* et quidem aere obductos, *aeratos,* declaravit, quos *vellit,* movet, labefactat, *a cardine,* ut e cardinibus emoveat, annititur; adhuc enim de conatu agitur; cf. v. 492. 493. Quintus Cal. XI, 388. similibus fere verbis. Tandem perruptae et perforatae fores, laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cavavit robora firma,* fores roboreas, *excisa trabe,* assere, et *dedit,* effecit, *fenestram,* aperturam, *ingentem lato ore,* foramine, quo prospectus intra atrium patet." *H. fenestras* veterum nihil nisi foramina parietum fuisse vel clathris ferreis vel valvis ligneis clausa, satis constat; quare *fenestra* haud raro pro quocunque foramine ponitur. Cf. v. c. Caes. B. C. II, 9. *fenestrae ad tormenta mittenda,* i. e. *Schiesscharten,* et Iuven. I, 104., ubi adeo de *aurium fenestris,* (*Ohrlöcher*), e quibus inaures pendent, sermo est; *os* autem omne, quod patet, significare docent Barth. ad Gratii Cyneg. 28. et Burm. ad h. l., qui comparat *os vulneris* apud eundem Grat. v. 352. et Seren. Sam. 44. — De mutatis temporibus *perrumpit - - vellit - - cavavit - - dedit,* quae praesentis historici s. absoluti et perfecti coniunctio etiam rerum gestarum scriptoribus satis usitata est, cf. Drakenb. ad Liv. VIII, 46, 9. et XXII, 21, 8. Oudend. et Held. ad Caes. B. C. I, 41. et ille ad B. G. I, 46. Wolf. ad Tac. Ann. II, 7. in. Ruhnken. ad Rut. Lup. p. 45. Kritz. ad Sall. Cat. 20, 1. Beneck. ad Iustin. V, 7, 3. Cort. ad Lucan. V, 369. Bach. ad Ovid. Met. II, 311. alii. Cf. Ge. I, 35. Aen. X, 444. XII, 298. sqq. etc. — 483. „*Atrium* h. l. est spatium ante domum, inter duo latera aedificii porrecta, utraque in parte; *vestibulum* pars plateae ante ianuam, sed divisa septo a platea, per quam ianuam intratur in atrium. Nam haec tria h. l. diserte commemorantur: vestibulum v. 469., atrium v. 483., interior domus v. 486. Accesserunt ergo a) ad vestibulum a platea, b) ad atrium per ianuam, c) in domum ex atrio." Haec *Schirach.* p. 340. — 485. „*Armati* sunt ii, qui v. 449. 450. memorabantur. — 486. sq. Proprie *clamor, lacrimae, gemitus miscetur,* quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo, ipsa *domus miscetur gemitu;* pro pedestri: impletur domus." *H.* Cf. I, 124. *misceri murmure pontum,* et imprimis supra v. 208. *miscentur moenia luctu.* — „*cavae* cum dilectu positum epitheton respectu habito ad sonum. — *ululant* exquisitius quam *resonant;* exemplo Graecorum βοᾷν in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Proprie ululatus fit in aedibus cum plangoribus, qui resonant.

Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra neque ipsi
Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant

[*Ululare* de rebus inanimatis soli poëtae usurparunt, veluti Sil. VI, 285. *ulularunt flebile ripae.* Saepius passive, *ululatus, durchheult;* v. c. apud Stat. Theb. I, 328. *antra ululata.* Val. Fl. IV, 608. *tellus ululata* cett. (*plangoribus.* Vid. ad IV, 665.) Ceterum *ululare* imprimis esse feminarum, Thiel. docet his locis collâtis: Plin. Ep. VI, 20. *Audires ululatus feminarum, infantium queritatus, clamores virorum.* Tac. Germ. 7. *Unde feminarum ululatus audires, unde vagitus infantium.* Sil. XII, 599. *exululant matres.* Claud. de B. Get. 625. *Pulsaretque tuas ululatus coniugis aures.*] Porro versum 486. ex Ennii Annal. II. de Albae excidio esse translatum, Servius ad h. l. notat. [Vid. Ennii Fragm. ed. Hessel. p. 49.] cf. inf. XI, 213. sqq. et Livius de Alba I, 29. — 489. Quod *matres* familias [matronae, vid. Heins. ad Ovid. Her. VIII, 66.] *errant,* discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae plerumque latebant. — 490. *osculantur postes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413. [*Dardanidas matres patriorum signa deorum, Dum licet, amplexas succensaque templa tenentes - trahunt - - Graeci;* cui loco adde v. 420. *dantque oscula terrae Troades, et patrias fumantia tecta relinquunt.*]; quippe ultimum vale dicturae, quum in eo essent, ut mox ab hoste abstraherentur. Apollonium IV, 26. Servius huc advocavit. — 491 — 493. *Vi patria,* πατρὸς ἑοῦ κατειμένος ἀλκήν, Quint. Cal. XIII, 219." *H.* Thiel. comparat Sen. Troad. 250. *Aetatis alios fervor hic primae rapit, Pyrrhum paternus,* et Claud. IV. Cons. Hon. 366. *Aequalis mihi Pyrrhus erat, quum Pergama solus Verteret et patri non degeneraret Achilles.* — 492. „*sufferre,* sustinere Pyrrhi impetum potuere nec *claustra,* h. e. fores roboreae v. 481. 482. firmitate sua, *neque ipsi custodes,* qui v. 485. et 449. adstant foribus pugnaturi [*Burm.,* coll. Suet. Calig. 50. *ut - - ingredi, stare, colligere semet ac sufferre vix posset,* aliisque locis, ubi *se ferre* eadem signif. legitur, *sufferre* minus probabiliter accipit pro *se sufferre;* „i. e. vix sustinebant impetum, quin procumberent et claustra et custodes in terram."] *arietem* nolim accipere proprie; quippe hoc inventum Troianis temporibus serius est, cf. ad v. 441.; sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium ad arietis instar." *H.* — *crebro ariete,* i. e. crebro usu, crebris ictibus arietis; ut infra v. 627. *crebris bipennibus.* W. confert Senec. Hippol. 532. *Crebraque turre cinxerant urbes latus.* Sic etiam Cic. de Sen. 13, 44. *delectabatur crebro funali,* et Plaut. Aul. IV, 6, 9. *lacus crebro salicto oppletus.* — 493. *emoti - postes.* „*emoto cardine* Nonius ap. Pier., Hamb. et ed. Ven. Sane utrumque recte dicitur, etiam a poëta. Vid. exempla apud Heins. [Stat. Theb. XI, 348. *axemque emoto cardine vellunt.* Ovid. Am. I, 6, 2. *Difficilem moto cardine pande forem.* Stat. Theb. X, 68. *emotae trabes.* Plin. Ep. VI, 16. *tecta emota sedibus suis* cett.] et infra v. 610. VI, 382.; vulgatam tamen [quam etiam tuetur Schol. Hor. Od. IV, ult. et nostrae Nonii editt. s. v. *postis,*] suaviorem esse puto." *H.* De *emovendi* verbo Burm. conferri iubet Lambin. et Torrent. ad Hor. l. l. — 494. De ταρηχήσει *Fit via vi,* quae hic celeritatem rei indicat, Thiel. conferri iubet Ianium A. P. p. 429. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2. p. 33. et imprimis Beier. ad Cic. Lael. p. 122., haec exempla proferens: Ennii ap. Cic. Tusc.

Immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;
Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,

III, 19, 45. *Priamo vi vitam evitari.* id. pr. Mil. 11, 30. *vi victa vis.* Liv. III, 49, 6. *vi victum imperium.* Lucr. I, 856. *vi victa perire.* Cic. de Sen. 11, 38. *Illa sensim sine sensu aetas senescit.* id. de Div. II, 69, 143. *visus est in somnis amicae esse amictus amiculo.* infra Aen. III, 183. *talis casus Cassandra canebat*, alia. — „*Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud! Tandem fores emotae sunt cardinibus, irrumpunt Achivi, fluminis instar exundantis, rupto aggere.“ *H.* — 495. *loca milite complent.* Vid. supra v. 20. — 496—499. „Vid. sup. ad v. 305., ubi huius comparationis semina in locis Homericis et Lucret. notavi; sed ornatius omnia Virgilius suoque more.“ *H.* — 497. *Exiit--evicit.* Cf. Ovid. Met. I, 285. *Exspatiata ruunt per apertos flumina campos*, multique similes loci. — 498. „*fertur cumulo* aqua cumulata; vid. sup. I, 105. *insequitur cumulo praeruptus aquae mons.* (Verba *camposque --- trahit* Ge. I, 482. leguntur. *W.*) — 499. 500. Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον — τοῖςδε δ' εἶδον ὄμμασιν Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' Ἑρκίῳ πυρᾷ, Eurip. Troad. 485. sqq.“ *H.* Thiel. admonet, *videre* a poëtis saepe cum emphasi usurpari de rebus horrendis et terribilibus, coll. infra v. 746. III, 623. 626. Hor. Od. III, 5, 18. sqq. Ennium ap. Cic. Tusc. I, 44, 105. Tibull. IV, 1, 67. Eleg. ad Liv. Aug. 141. sq. Ovid. Met. X, 20. Sen. Troad. 166. 199. Sil. II, 322. et Paldamo ad Prop. I, 1, 12. (cap. 3.), atque de eodem usu verbi ἐπιδεῖν apud Graecos Wyttenb. ad Plut. de S. N. V. p. 17. „Ceterum, quam recte Virgilius Aenean suis haec oculis cernentem introduxerit, haud dixerim.“ *Wr.* — *furentem.* „Parrhas. *frementem*, quod praeferas post *furens* v. 498.“ *H.* Sed recte Iahn. ad Aen. I, 315. ob hanc ipsam comparationem furentis Pyrrhi cum furente amne reliquorum Codd. omnium lectionem defendit. — 501. „In toto loco ante oculos Enniana illa apud Cic. Tusc. III. c. 19. ex Andromacha p. 236. ed. Hessel. *O pater! o patria! o Priami domus! — Vidi ego te, adstante ope barbarica* (ut hic v. 504.), *Tectis caelatis, laqueatis, Auro, ebore, instructum regifice. Haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari, Iovis aram sanguine turpari.*“ *H.* — *Hecuba*, celeberrima Priami uxor, ab Homero Il. XVI, 718., Dymantis, Phrygii regis, ab Euripide (Hec. 3.) Cissei, ab aliis denique (vid. Serv. ad Aen. VII, 320.) Sangarii fluminis filia fuisse perhibetur; quam, ab Ulysse post Troiae excidium abductam, quum Polydori filii interfecti corpore in Thraciae litore conspecto ira incensa Polymnestori oculos eruisset (vid. adnott. ad III, 45.), in canem mutatam fingi constat. (Cf. Eurip. Hec. 1035. Schol. Iuven. X, 271. Serv. ad Aen. III, 6.) — „*nurus* latius dictum; quinquaginta enim erant filiae, totidem filiorum uxores seu nurus.“ *H.* 502. *foedantem*, gravius quam conspergentem et cruentantem; sanguine enim res sacrae foedabantur. Cf. etiam adnott. ad v. 717. sqq. — *sacraverat*, in honorem deorum accenderat. — 503. „*quinquaginta thalami* secundum Homer. Iliad. VI, 243. sqq., ubi tamen L filiorum sunt, et XII filiarum. — *thal. illi*, tam magnifice exstructi,

Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.
  Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Urbis uti captae casum convulsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem,
Arma diu senior desueta trementibus aevo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe

---

prostrati iacent; assumta notio ab iis, qui eas incolebant, *spes tanta nepotum* [pro qua lectione mira varietate Codd. Med. Gud. Goth. II. Paris. 3. alii *ampla,* Scheff. *alta,* unus Pierii *quanta,* quod Burmanno arridet, exhibent]. — *Barbarum aurum,* h. e. Phrygium, ut saepe poëtae. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Troiani illa sunt; utitur enim ille sermone Romano, adeoque usum eius sermonis sequitur. Praeiverant Tragici; ut Eurip. Troad. 18. et Aeschylus aliquoties in Persis. (474. *W.*) Cf. inf. XI, 769. 770." *H.* Cf. de hoc usu Romanorum, qui Graecos sequentes *barbaricus* κατ' ἐξοχήν pro *Phrygius* ponunt, Iahn. ad Ovid. Met. XIV, 574. Schmid. ad Hor. Ep. I, 2. 7. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 162. Ceterum Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 3, d. hunc locum apte refert ad παρενθετικόν illud appositionis genus, de quo ad Ecl. II, 3. diximus. — „*postes spoliis superbi,* ornati, Romanorum notissimo more. Vid. inf. VII, 183—186. [ibique adnott.]." *H.* — *superbus* haud raro i. q. magnificus, splendide ornatus, pretiosissimus. Cf. supra I, 697. *superba aulaea.* Ovid. Am. III, 13, 26. *palla superba.* Hor. Od. II, 14, 27. *pavimentum superbum.* Val. Fl. III, 9. *superba munera.* Mart. III, 45. *dapes superbae.* id. VIII, 44. *superba arca* cett. — „*Tenent Danai,* quod vulgo: partim igni partim ferro grassantur. Loca, quae ignis nondum invaserat — *deficit* — ipsi insident." *H.* *tenere* absolute, quemadmodum I, 308. *locosque explorare novos, qui teneant.* — 506. „Sequitur locus de caede Priami, cui adiectus Politae exitus, ad miserationem egregie tractatus. Caeditur ille decrepitus senex, sedens cum uxore et filiabus ad aram Penatibus positam, in penetralibus seu interiore aedium parte." *H.* „Verba *Forsitan et requiras* pro formula prioribus, quae exposita sunt, rem novam annectendi habebis; cf. Ge. II, 288." *W.* — 507. *convulsa limina.* Vid. v. 464. *turrim convellimus.* — 508. *medium in penetralibus.* Aliquot Codd. *mediis* vel *in mediis penetral.,* fortasse ex v. 665. Cum vulgari lectione, poëta longe digniore, cf. supra I, 348. *Quos inter medius venit furor,* et adnott. ad VII, 397. — 509. „*arma circumd. humeris* de lorica vel de lorica et scuto accipies. Aen. XII, 88. *circumdat loricam humeris.*" *W.* Noli enim de gladio cogitare; quem (cuius balteum) Troiani non humeris circumdabant, sed lateri accingebant (vid. supra v. 393.); deque eo statim poëta loquitur: *et inutile ferrum Cingitur,* Graeca constructione, ut supra v. 393. *insigne Induitur.* — *moriturus.* Vid. ad Ge. III, 501. — 512. „Virgilius aram, quam alii in atrio (ἐν αὐλῇ) collocare solent, in impluvium transtulit, ubi Penates stabant sub dio." *H.* Erat autem ara τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου, ad quam Neoptolemus Priamum interfecit. Cf. Schneideri Epimetr. ad Xen. Mem. p. 275. Heindorf. ad Ovid. Her. VII, 13. Eurip. Troad. 16. Hec. 23. Arctinus in Procl. Chrestom. p. 484., quos Thiel. laudat. — *axis* (ut alibi *polus,* vid. adnott. ad Aen. I, 90.) poëtis interdum pro coelo ponitur. Cf. infra IV, 482. VI, 536. VIII, 28. (ubi *sub aetheris axe,* ut hic, pro sub dio positum.) Ovid. Trist. I, 2, 46. Stat. Theb. V, 86. X, 758. id. Silv. III, 3, 76. cett. et vid. adnott. ad

Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus,
Incumbens arae atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae et divûm amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum iuvenalibus armis
Ut vidit: Quae mens tam dira, miserrime coniunx,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc afforet Hector.

Ge. II, 271. — 513. *veterrima laurus.* Cf. supra v. 448. et 484. — 514. *umbra.* Vid. adnott. ad Ge. II, 297. — *complexa* non pro *complectens* positum, sed sic interpretandum esse: „ita, ut numquam umbra inde abscederet," coll. Aen. III, 607. *et genua amplexus, genibusque volutans Haerebat,* docet *Wagn.* Qu. Virg. XXIX, 3. — 516. „*praecipites;* devolantes ad loca tuta. [Animadvertas autem absolutum huius adiectivi usum pro *se praecipitantes.*] — 517. *sedebant,* ἱκετεύουσαι; sedebant tamen *nequidquam* vs. 515., nullum fructum salutis e loci sanctitate habiturae. [Cf. infra v. 550. sqq.]" *H.* — *Condensae,* metu et pavore quam proxime sibi invicem adsidentes. — *sedebant* Heins. ex optimis Codd. restituit pro vulg. *tenebant,* quod sane Medic. a m. pr. exhibet, et Fabric. (coll. Ovid. Met. XIII, 413.) non minus quam Wakef. ad Lucr. VI, 899., (coll. Lucr. I, 1068.) defendit. Sed *sedebant* comparationi cum columbis magis respondet; et *tenentes* ortum videtur ex v. 490. *amplexaeque tenent postes.* Cf. etiam Schirach. p. 538., qui et ipse comparat Ovidianam illam huius loci imitationem Metam. XIII, 412. sqq. (non XV, 417., ut ap. Schirach. legitur), a nobis iam supra ad v. 400. collatam. — 518. *Ipsum iuvenalibus armis* quodammodo est oppositum; cf. v. 509.; quare *Wagn.* Qu. Virg. XVIII, 3, c. admonet, *ipse* „etiam de eo dici, qui faciat talia, quae aliena sint ab ipsius natura, aetate." — Formam rariorem *iuvenalibus* Heins. e Medic. aliisque bonis libris, cum quibus conspirant tres Pariss., revocavit. Cf. etiam infra V, 475. VIII, 163. XII, 221. et Charis. Inst. Gr. I. p. 108. P. cum Prisc. IV, 4, 23. p. 631. P. — 519. „*Quae mens,* qui furor; Catull. XV, 14. *Quod si te mala mens furorque vecors In tantam impulerit, sceleste, culpam.* Vid. Bentl. ad Hor. Epist. I, 2, 60." *Wr.* *Mens* enim, ut Graec. μένος, de quovis vehementiore animi commoti affectu dicitur. Thiel. conferri iubet Gierig. ad Ovid. Met. V, 13. (*quae te, germane, furentem Mens agit in facinus?*) Heyn. ad Tibull. IV, 3, 7. (*Quis furor est, quae mens*) Schmid. ad Hor. Ep. I, 2, 60. eiusd. Od. I, 16, 22. cett. — „*mens dira,* quae dira, male ominata, abominanda consilia agitat." *H.* *dirus* enim vox propria de rebus male ominatis. Cf. Ge. I, 488. *dirae cometae.* Plin. H. N. XVIII, 1, 1. *dirae alites.* Suet. Claud. 22. *dira avis.* Ovid. Met. V, 550. *dirum omen* cett. Cf. etiam Cic. Legg. II, 8. extr. de Div. II, 15. extr. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 2, 1. — 521. *defensoribus istis,* talibus, qualis tu es. Cf. quae ad Ecl. I, 19. adnotavimus. — „*tempus (non) eget,* nunc iis locus non est." *H.* — *tempus* et *tempora* saepe κατ᾽ ἐξοχήν de temporibus tristibus, miseris, periculosis. Viris doctis a Thielio laudatis, Ruhnkenio ad Rut. Lup. I, 7. p. 27. Heusing. ad Cic. Off. III, 24, 4. al., et Matthiaeo ad Cic. pr. leg. Man. 1., adde Manut. ad Cic. Fam. IV, 6. Graev. et Moebium ad Cic. pr. Arch. 6. Drakenb. ad Liv. I, 57, 1. Burmann. ad Ovid. Met. IV, 693. Bach. ad eiusd. VIII, 365.

Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese et sacra longaevum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostis,
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.

Kritz. ad Sall. Cat. 48, 5. Beneck. ad Cic. Cat. III, 8, 18. alios. — „*non, si ipse m. n. a. H.* „„Subaudi: posset defendere."" Sic recte Servius; verbum ex substantivo *defensoribus* repetendum." *Wr.* Cum verbis *meus Hector* cf. I, 232. *meus Aeneas.* — 523. „*haec ara tuebitur,* iure ἱκετείας. [Eiusmodi enim loca sacra habebantur asyla.]" *H.* — 524. *recepit,* scil. eum. Vid. adnott. ad v. 25. 525. „*Sacra sede,* ara v. 513. altare v. 515. — 526. Subiungitur *Politae* caedes, propter aetatem miserabilis. Is, Priami filius, pedum celeritate insignis fuit. Vid. Hom. Il. II, 791. [Adde Il. XIII, 533. et XV, 339.] Vulnere iam accepto (*elapsus Pyrrhi de caede*) fugiebat ille; Neoptolemus, ut aliud inferret, eum insequebatur." *H.* De ipsa caede eius nihil apud Homerum. Consentiunt cum Virgilio Quintus Smyrn. XIII, 214. et Tabula Iliaca n. 105. et 106.; apud Dictyn. vero II, 43. Polites in pugna occiditur. Cf. Heynii Excurs. XI. ad h. l. — *elapsus de caede,* rariore quidem constructione, sed tamen vel solutae orationis scriptoribus usitata. Cf. Cic. ad Att. I, 16., ubi *elabi de manibus,* et Lucan. IX, 80. ubi *de pectore elabi* (i. e. oblivioni dari) legitur. — „Addidi in fine v. 527. comma, ut haec *per tela, per hostes* iungantur cum verbo *elapsus*; feci hoc maxime ob *vacua* ab hostibus quoque *atria*; et ita etiam in Mediceo distingui video." Haec *Wr.*, quem nos secuti sumus. — 528. „*Porticibus longis.* Si Homerica et non sua potius tempora secutus est, αἴθουσαν expressit, quae αὐλήν ab utraque forium parte ornabat (verba *Porticibus longis fugit* vid. apud Val. Flacc. I, 728. *W.*) Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, ut significet Troianos iam fuga dispersos. Cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. — *infesto vulnere insequitur,* infeste, hostili more, ut novum vulnus inferat; sed alterum: *vulnere infesto* multo magis poëticum. *Vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm., ut sane saepe vulnus reddi potest. Cf. inf. VII, 533. X, 140. [XII, 376.] scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo factum simul memoretur." *H.* De quo usu voc. *vulneris* cf. Drakenb. ad Sil. V, 251. Cort. ad Lucan. III, 314. et VII, 517. Gierig. ad Ovid. Met. IX, 126. et, qui hos laudat, Bach. ad eiusd. VII, 842. Sed h. l. poëta longe dignior est haec interpretatio: *er trug ihm eine feindselige Wunde nach,* iam a se vulneratum novo vulnere ardet conficere. Idemque sibi velle videtur Schirach. p. 648. — *iam iamque,* (proprie nostrum *jeden Augenblick,* cf. infra VIII, 708. XII, 754. 940. Cic. Tusc. I, 7. extr. ad Att. XIV, 22. cett.) hic admodum vivide depingit anxiam quum ipsius Politae tum spectantium exspectationem, iam iamque illum perfossum iri. — „*premit hasta* exquisitius quam transfigit. Cf. IX, 330. („Tac. Hist. IV, 2. *paucos erumpere ausos circumiecti pressere.* Sed is non dubito quin scripserit *percussere*; *pressere* natum e *pcussere.* Frustra illud *pressere* ex Annal. XIV, 5. defendunt." *Wr.*) Proprie *premit hastam* is, qui ea transfigit aliquem, eam adigit, ἐρειδόμενος. — Mox v. 531. 532. puta Politen ex vulnere priore concidere. Miseratio autem ad summum affectum adducta, quod concidit ille in parentum conspectu." *H.* Cur ex priore vulnere, quum

Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dî, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas et praemia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios foedasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque

H. verba *premit hasta* per *transfigit* explicuerit? Immo Polites, quem Pyrrhi hasta transfixit, titubans paucos gressus procedit usque ad parentes in ara sedentes, ibique ante oculos eorum concidit. — ***vitam cum sanguine fudit.*** Cf. Ovid. Met. II, 610. *et pariter vitam cum sanguine fudit,* et supra ad I, 98. Similiter Ovid. ibid. VI, 253. *cumque anima cruor est effusus in auras.* — 533. „***Mediā morte,*** praesenti mortis periculo. — ***abstinuit,*** continuit se.“ *H.* — 534. ***nec voci iraeque pepercit.*** Simplici copula post negationem utitur poëta, quum *ira* cum *voce* arcte iuncta sit cogitanda, quippe quae illa ipsa se prodat. Cf. VI, 393. X, 609. XII, 824. cett. et Wagn. Qu. Virg. XXXVI, 8. De *parcendi* voc. cf. supra adnott. ad I, 257. — 535. ***At*** exprimit interdum vehementiorem animi commotionem in votis, quibus vel bona alicui precamur, vel mala imprecamur, ideoque etiam in exsecrationibus et devotionibus, ut hoc loco. Cf. Ter. Hec. I, 2, 59. *At te dî deaeque perdant cum tuo istoc odio.* id. Andr. IV, 1, 42. *At tibi dî dignum exitium duint.* Catull. III, 13. *At vobis male sit, malae tenebrae Orci* cett. Cf. Muret. ad Catull. l. l. Burm. ad Prop. II, 5, 23. Barth. Adverss. XXXIV, 22. Ruhnken. ad Ter. Andr. l. l. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 37. Beneck. ad Iustin. XIV, 4, 10. Hand. Tursell. I. p. 441. sq. — Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 5. hunc locum ita explicat, ut sententia, ad quam particula adversativa referatur, suppressa sit haec: „non debebas natum coram patre ac signis deorum obtruncare; at te poena huius sceleris consequetur. Vid. infra ad v. 559. — ***pro talibus ausis,*** nefariis conatibus. Cf. infra VI, 624. IX, 28. XII, 351. Ovid. Met. II, 328. X, 460. XI, 242. multique alii loci, ubi *ausum* substantive usurpatum legimus. — 536. „***pietas*** h. l. est respectus ac miseratio eius, qui indigna patitur.“ *H.* Vid. infra ad V, 688. Thiel. apte confert Catull. LXXIX, 15. *O dî, si vestrum est misereri.* — 537. „***grates*** h. l. poena; et sic ***praemia*** frequentius.“ *H.* Vid. ad XI, 857. — 538. ***qui me cernere — Fecisti,*** Graeca dicendi ratione, pro: qui fecisti, ut cernerem. Cf. Ovid. Met. VII, 690. *Hoc me - - - telum Flere facit.* ibid. X, 357. *quem copia digna procorum, Quid faciat, dubitare facit* cett. Interpp. ad Ovid. Her. XVII, 174. Schmid. ad Hor. Ep. I, 1, 69. Ruddim. II. p. 230. et quae supra ad I, 527. adnotavîmus. — 539. „***patrios foedasti funere vultus;*** gravissima verba et atroci spectaculo accommodata. Re funebri pollui et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adsperso eius, qui caeditur, cruore foedatur, polluitur aliquis: h. l. ipsi ***vultus*** tantum non adspersi et contaminati ***funere,*** caede, sanguine. [Cf. VI, 150. VII, 458. IX, 527. X, 602.] — 540. ***At non ille*** sqq., hoc criminationis genus illustratur a Burm. ad Anthol. Poët. Lat. T. I. 338.“ *H.* — ***satum.*** Vid. ad Ge. I, 278. — 541. „***in hoste*** exquisitius quam *in hostem,* vid. Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43. 8. Respicit autem

Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu

---

redditum Priamo cadaver Hectoris Il. extr.“ *H.* De constructione *talis in hoste fuit*, (cum quibus verbis cf. Ovid. Trist. V, 2, 36. *Saepe suo victor lenis in hoste fuit.* id. Amor. I, 7, 34. *Thydides saevus in hoste fuit.* id. Met. IV, 546. *nimiumque in pellice saevae.* Iustin. VIII, 6, 7. *scelestus in utroque.* Sall. Cat. 9, 2. *in amicis fideles erant.* ibid. 52, 12. *misericordes in furibus aerarii.* ibid. 11, 4. *crudelia in civibus facinora facere.* Ovid. Am. II, 8, 9. *in ancilla delinquere*, et sexcenta alia exempla) praeter multos alios (Gronov. ad Iustin. I, 7, 10. Burm. et Bach. ad Met. IV, 234. et IX, 274. Oudend. Heusing. et Moeb. ad Caes. B. G. II, 32, 2. Ruhnken. ad Ter. Eun. III, 5, 19. eundemque ad Vell. Pat. I, 43. Broukh. et Bach. ad Tibull. III, 6, 19. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 49. Heusing. et Beier. ad Cic. Off. II, 18. in. hunc etiam ad Cic. Lael. 12, 42. Brem. et Daehn. ad Nep. Dion. 6, 2. Rupert. ad Liv. II, 14, 2. Günther. ad Nep. Eum. 13, 2. Goerenz. in Iahnii Annall., phill. et paedd. I, 2. p. 305. Obbar. in Seebod. Bibl. crit. 1828. ch. 15. p. 118. Beneck. ad Iustin. I, 5, 5. Thiel. ad h. ipsum l.) rectissime et accuratissime disputavit Kritz. ad Sall. Cat. 9, 2., qui docet „non idem esse v. c. saevum, fidelem esse in aliquo et in aliquem, neque duos casus permutari posse, quin cogitandi ratio mutetur, et duplicem illam accusativi et ablativi constructionem tum tantum licere, ubi verbum duplici modo possit cogitari, aut ita ut per *in* praepositionem accusativo iunctam cum obiecto aliquo coalescat, quae vulgaris sit ratio, aut absolute, ita ut vim suam non in obiectum exserat, sed per se generali sensu positum addito ablativo cum *in* praepositione accuratius definiatur, quippe quo res illa significetur, in qua absoluta eius actio versetur, et quae actioni caussam aut originem praebuerit.“ Sic igitur *talis in hostem fuit*, quod arcte cohaeret, et in quo magis s u b i e c t i quam obiecti notio spectatur, differt cogitatione a *talis in hoste fuit*, i. e. omnino *talis fuit* (absolute) — et quidem *in hoste*, i. e. quod attinet ad hostem s. respectu hostis; *in* ipso hoste ei dabatur occasio, talem, qualis omnino erat, se gerendi; ubi o b i e c t i notionem magis premi manifestum est. Ideoque, sive ablativus, sive accusativus ponitur, res ipsa quidem non mutatur, sed aliter tamen cogitata mente concipitur. — „*i u r a f i d e m q u e s u p p l i c i s*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis; nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed supplex *in fidem alicuius*, h. e. tutelam, venit, committit se fidei et religioni eius, cui supplex factus est; debetur igitur ei incolumitas ex ea fide seu religione, quam revereri tenetur is, cui quis supplex sit. Ita Achilles reveritus est, *e r u b u i t*, *ius supplicis* et *fidem*, religionem τῆς ἱκετείας.“ *H.* Burm. hos locos comparat, ubi *iura* et *fides* eadem ratione coniunguntur: Ovid. Her. II, 31. Lucan. VIII, 450. Stat. Achill. I, 404. — *f i d e s s u p p l i c i s*, i. e. supplici praestanda. Cf. adnott. ad Aen. I, 462. et supra ad v. 413. — Ceterum *Erubescere aliquid* legimus etiam Prop. III, 12 (14), 20. *Helene capere arma Fertur, nec fratres erubuisse deos.* Sen. Epist. 95. *Grammaticus non erubescit soloecismum*, alibi; quare etiam cum infinitivo construitur, veluti Curt. V, 4. *Rex dimittere milites insepultos erubescebat.* Val. Max. VI, 2. ext. *Tam facetam audaciam Dionysius punire erubuit.* Cf. Burm. ad Ovid. Ibin. v. 352. et quae de verbis intrans. cum accusativo constructis ad I, 67. adnotavimus. — „*i n m e a r e g n a*, in regiam. Secutus est nostrum Seneca Troad. 1106. [*sponte desiluit sua in media Priami regna.*] — 544—549. *S i n e i c t u*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed ab

Coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitori; illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hoc dicens altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.

---

aere resiliret; κωφὸν βέλος dixit Homer. Il. XI, 390. [*imbelle telum.* Cf. Val. Fl. I, 759. *imbelle ferrum.* Burm. laudat Barth. ad Stat. Theb. IV, 754.] — *rauco aere,* aereo clipeo, qui percussu raucum, surdum sonitum edebat — et, *nequidquam,* sine effectu et vulnere, *pependit* in corio, quo clipeus erat obductus. De ictu imbelli saepe talia apud Homerum, v. c. Il. III, 347. sqq.“ *H.* — „*repulsum et pependit.* Ellipsis copulae *est* [de qua vid. ad Ecl. I, 54. ad Prooem. Aen. I. p. 25. ad Aen. I, 367. alibi adnott.] causa fuit mutationum librariorum, neque admittenda est correctio *e summo.*“ *W.* H. enim, quum Lutat. ad Stat. Theb. I, 377. omittat copulam *Et,* Vratisl. autem diserte exhibeat *E summo,* hanc lectionem affirmat se praeferre, et Wakef. edidit *Ex summo,* quod etiam Wr. scriptum malit, quamquam vulgatam defendi posse censet ea ratione, de qua ad Ge. I, 234. diximus; versum autem proximum 544., ab Iahnio hanc ob causam laudatum, nihil ad eam tuendam valere. Et sane negari nequit, relativa constructione rem paullo immutari. Adsentior tamen Wunderlichio et Iahnio, nihil invitis Codd. mutandum esse. — 547. *Referes - - ibis.* Thielius admonens, futurum pro imperativo positum, quod alias familiaritatem quandam et fiduciam indicet, hic irrisioni inservire, quam particula *ergo* magis etiam augeat, conferri iubet Matth. Gr. Gr. §. 511. A. A. §. 498. c. β. N. A. Zumpt. §. 586. 1. Ramsh. §. 167, 2. N. 2. et Bach. ad Tibull. 1, 3, 1. H. de hoc sarcasmo ex Homero ducto videndum ait Popium ad Il. XIII. obs. 31. De particula *ergo* (nostro *nun so*) cum imperativo iuncta cf. Hand. Tursell. II. p. 451. sq. — 548. *tristia facta,* i. e. atrocia, saeva. Quidam Codd. *fata;* de qua confusione vide praeter alios Wakef. ad Lucr. V, 1339. — „*narrare Neoptolemum degenerem* est narrare, ut Neoptolemus sit degener. *narrare hominem* exquisita dicendi ratio pro exponere res vel mores hominis. Vell. Paterc. II, 29. *sed operis modus paucis eum* (Pompeium) *narrari iubet.* Non igitur necesse, ut ad *degenerem* copulam *esse* assumas.“ *W.* — 550. sqq. „Seneca expressit Troad. 44. sqq. (ubi *Aeacidae* retinendum)“ *H.* — *degenerem* cum irrisione spectat v. 540. — De ipso nomine pro pronomine pers. *me* posito vid. ad v. 79. — *memento,* cum gravi cavillatione: *vergiss ja nicht.* Thiel. confert Hor. Od. I, 7, 17. et II, 3, 1. — 551. *lapsantem,* i. e. vacillantem et lapsum minantem. Apud scriptores Virgilio antiquiores hoc verbum non invenitur, quo post eum usi sunt Sil. VI, 632. Stat. Theb. V, 223. Tac. Ann. I, 65. Hist. I, 79. Flor. II, 10. alii. De ipsa re cf. similem locum Ovid. Met. V, 76. *Sanguine, quo tellus late madefacta tepebat, Conciderant lapsi.* — 552. „*implicuit comam,* igitur cum ceteris armis v. 509. sq. galeam non sumserat Priamus; [cogitandum autem de more veterum comam alendi; quare longi et promissi crines facile poterant manibus circumvolvi.] — 553. *extulit ensem,* non, vagina extraxit, sed sustulit, intentavit. Versu 529. 530. *hasta* Pyrrhus eminus petierat Politen.“ *H.* Sic iam Burm., qui comparat Cic. Cat. II, 1, 2. *Quod non cruentum mucronem, ut*

Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
Avulsumque humeris caput, et sine nomine corpus.
At me tum primum saevus circumstetit horror:

---

voluit, *extulit*, et infra v. 687. *extulit oculos ad sidera*, i. e. sustulit. — *ac lateri capulo tenus abd. ensem*. Cf. Ovid. Met. IV, 719. sq. *dextroque frementis in armo Inachides ferrum curvo tenus abdidit hamo*. Ceterum commata, quae in maiore edit. post *Extulit* et *abdidit* posuerat H., recte sustulerunt W. et Wr. — 554—559. „Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum: simplex tamen et obvium. Placet non minus illud de Achille apud Ovid. Met. XII, 615. 616. *Iam cinis est, et de tam magno restat Achille Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam.*“ *H.* — *Haec finis*. Vid. ad V, 384. — „*sorte*, fatali necessitate abstulit. *Asiae*, magnae saltem partis Asiae minoris. Vid. Strab. XIII. p. 875. A. — *regnatorem populis* pro populorum. Dictum magnifice ad ipsam indignationem augendam. Sic *res Asiae* III, 1.“ *H.* „Similes compositiones vid. collectas ad Tibull. IV, 1, 115.“ *W.* Veluti Val. Fl. I, 587. *tunc Aeolus illis Rector erat*. Liv. XXIII, 10, 2. *Brevi caput Italiae omni Capuam fore*. Lucan. II, 388. *Urbi pater est urbique maritus* cett.; in quibus tamen omnibus locis dativum (pro quo etiam genitivus poni poterat) non a nomine substantivo, sed a verbo (plerumque substantivo *esse*) sive addito sive supplendo pendere, satis constat. Cf. de hac re Gronov. ad Liv. l. l. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 6, 27. idemque ad Rut. Lup. p. 38. Bentl. ad Ter. Andr. III, 3, 17. Ruddim. II. p. 88. Bach. ad Tibull. l. l. Goerenz. ad Cic. Finn. II, 9, 27. p. 161. sq. Kritz. ad Sall. 19, 1. alii. — Wakef. male distinguit: *populis terrisque* (sexto casu) *superbum; Regn. Asiae;* quod miror Iahnio (ad Aen. X, 476.) placuisse. — *superbus*, i. e. potens, magnus. Cf. adnott. ad Aen. I, 21. — Voc. *regnatoris* redit infra IV, 269. VII, 558. Val. Fl. II, 621. Stat. Silv. IV, 7, 5. Mart. X, 61, 3. alibi. — „*iacet ingens litore truncus*. Scilicet insepultum proiectum fuit Priami corpus. Hoc alii simplicius narrarunt, nulla loci apposita notatione; vide praeter Quint. Calabr. XIII, 241. sqq. Senecam Troad. 54. sqq. Auson. Epitaph. 23., quod ex nostro adumbratum est, et Eurip. Troad. 1322. 23. Alii addunt locum, ubi proiectum iacuit corpus, quod ab Achivis *ad litus tractum, et illic relictum sine capite memorant;* quae unice vera interpretatio Pompon. Sabini, obvia eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragoediam poëtam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuit, excidit. Sed imitationem huius loci notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65. *Priamumque in litore truncum, Cui nec Troia rogus*, et e Seneca Troad. 140. *magnoque Iovi victima caesus Sigea premis litora truncus*. *Litus* de Troia, utpote *litorali plaga*, accipere, durum arbitror. [Burm. male coni. *limine*, scil. regiae.] Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod huius loci maior ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. — *sine nomine corpus*, sine nota, qua agnosci possit; quatenus sine capite erat.“ *H.* Wr. apte comparat Val. Fl. IV, 184. *quibus adverso sub vulnere nulla Iam facies, nec nomen erat*. — 559. sqq. „Hic artem poëtae agnosce. Priami casus patris Anchisae recordationem movet. Quis Aeneae in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore exspectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput est,

Obstupui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem aequaevum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parvi casus Iuli.
Respicio et, quae sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi; et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
Iamque adeo super unus eram; quum limina Vestae

Aeneae discessum, converteretur? Et quam accommodata haec Aeneae personae! Et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiae pietatis convertendos!" *H.* „Similia vid. apud Val. Flacc. I, 712. *Te quoque iam moesti forsan genitoris imago, Nate, ait, et luctus subeunt suspiria nostri.*" *W.* — *At tum primum* — „antea nulladum eiusmodi cura subierat animum", quam sententiam, quo referatur part. *at*, hic suppressam esse docet Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 5. Cf. supra ad v. 535. — 560. *subiit*, scil. animum, mentem (ut infra X, 824., ad quem locum nostro simillimum vid. adnott.), vel simpliciter me, (quemadmodum apud Ovid. Fast. II, 753. *Quoties pugnantis imago Me subit.*) Cf. Ovid. Trist. I, 3, 1. *Quum subit illius tristissima noctis imago.* ibid. III, 13, 24. *In tantis subeunt nec bona verba malis.* ibid. III, 8, 38. Ovid. Met. II, 755. (ubi vid. Bach.) XII, 724. cett. Cf. Drakenb. ad Sil. XII, 62. et Burm. ad Ovid. Her. (non Ep. ex Pont.!) XVIII, 22. a Thielio laud., qui, coll. Valcken. ad Eur. Phoen. 1380., etiam Graecos verbis ὑπελθεῖν, ἐπελθεῖν, εἰσιέναι, eadem ratione absolute uti memorat. Adde Ruddim. II. p. 148. not. 7. — De Anchise servato infra v. 721. sqq. agitur. — *aequaevum.* Redit hoc adiectivum infra V, 452. Cf. etiam Senec. Agam. 639. *Hinc aequaevi gregis Astyanax ducit turmas.* De rebus inanimatis legitur apud Plin. H. N. XVI, 44, 86. Claud. de B. Get. 54. et Epigr. II, 16. et saepius apud hunc poëtam. — 562. *Creüsae,* uxoris, Priami Hecubaeque filiae, de cuius mirabili e terris exitu infra sermo est v. 711. sqq. — 563. „*Direpta domus,* in prosa: direptio domus meae animo obiiciebatur, ut iam facta. — *casus Iuli,* quid Iulo accidere posset. Mox *copia* docte pro copiis, notant Grammatici." *H.* Cf. Kritz. ad Sall. Cat. 56, 1., qui haec adnotat: „*Copia* de militibus singulari numero dictum plerumque inconditam multitudinem significat, ita ut non ad ordinem institutum, sed tantummodo ad numerum respiciatur. Cf. Matth. ad Cic. pr. Mur. 37, 78. Sall. Cat. 61, 5. Caes. B. G. I, 48, 5. Auct. de B. Alex. 48, 4. Tac. Ann. II, 52. a. m. IV, 4. extr." Adde Cic. Att. VIII, 12. aliosque locos a Forcell. et Boetticher Lex. Tac. p. 132. collatos. — 565. „Aeneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra v. 458. 460. sqq. Incendio iam per regiam Priami sparso, desiliunt alii in terram, alii igni absumti pereunt. — *corpora aegra,* quia *defessi* pugnando, exhausti viribus. — 567. sqq. Sequuntur verss. XXII, qui in codicibus omnibus antiquis et bonae fidei desunt, [neque a Servio, Donato, Pomponio illustrantur,] quosque [Servius et aliquot librarii in margine Codd.] narrant a Tucca et Varo resectos, seu quia turpe esset viro forti, manus mulieri iniicere, seu quia contraria his narrantur Aen. VI, 510. sqq. [quam causam ipse Servius ad v. 592. profert]" Haec *H.* in min. edit., qui tamen hos versus iure meritoque censet Virgilianos. *Wr.* haec adnotat: Non erat silentio praetereundum, exhibere hos versus in ordine scriptos perveterem codicem ms., Palatinum. [Ex recentioribus eos exhibent Dorvill. Goth. I. II. alii.] Virgilii esse hos versus, si nihil aliud, nexus declarat, qui, illis sublatis, ipse tollitur; quamquam hoc negat

Servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio; dant clara incendia lucem
Erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa, sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaûm et deserti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.

Iahn., parum firmis usus argumentis, quae ne sim copiosus, nolo singula refutare; id unum monere satis habeo, detractis his versibus, versum 589. non per *Tum,* quod e Codd. deterioribus [Wallian. Goth. I. et sex Burm.] revocari posse Iahn. existimat, multo etiam minus per *Quum,* quod tamen et ipsum fieri posse idem Iahn. putat [si vss. 565. et 566. per parenthesin interpositos habeamus], adiungendum fuisse superioribus, sed per *Hic;* quod qui harum particularum vim cognitam habet, facile intelliget. Quare sublati sint hi vss. a Tucca et Vario, nolo nunc quaerere; si repugnantia ab H. commemorata causa fuit, tum multa etiam alia aut mutanda, aut omittenda erant; vid. Qu. Virg. XL, 2. Recte vero *W.:* „„Accidere potuit Virgilio poëtae, quod historicis praeclarae fidei accidisse constat, ut in rebus, e diversis fontibus haustis, quas duobus vel pluribus locis attigerunt, sibi discreparent.““ Quae quum ita sint, liberavi hos versus uncis, quibus eos superiores editores incluserunt. Et par est, Virgilium sequi malle, quam Tuccam et Varium.“ Qua in re Wagnerum, cui prorsus adsentior, secutus sum. Nolo tamen eam Iahnianae adnotationis partem, quam Wr. non attigit, legentibus invidere. Sic enim pergit Vir doctiss.: „Neque *indomitae irae,* quas dolor (v. 559.) excitaverat, et *furor* (v. 595) necessario ad v. 575. referendi sunt, sed in universum de Aenea exasperato et armis furente intelligi possunt. Idem valet de v. 601., ubi *Tyndaridis facies invisa* etiam per se, non additis vs. 567. sqq. commemorari poterat, quod vv. *Culpatusque Paris,* quae ad praecedd. referri nequeunt, satis demonstrant. Tollendi igitur sunt hi versus (vid. Schirach. p. 467.), nisi forte cum Diffendingero aliisque statueris, eos a poëta quidem factos, sed non satis expolitos esse, quum ipse mortuus sit, antequam eos lib. VI, 510. aptare posset. Orationis color utique cum Virgiliano convenit, neque hic locus per se poëta indignus est.“ Ceterum non reticendum est, Planckium ad Ennii Med. p. 130. totum hunc locum ex Ennio mutuatum esse opinari; quod mihi quidem parum probabile videtur. — ***Iamque adeo.*** „Adverb. *adeo* temporalibus Particulis *nunc* et *iam* iunctum intendit earum vim. Sic *iamque adeo* Aen. II, 567. V, 268. 864. VIII, 585. XI, 275. 487. (quibus locis *adeo* reddi potest per *bereits*); *nunc adeo* XI, 314. IX, 156.“ Haec fere *Wagn.* Qu. Virg. XXVI. Cf. etiam Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 61. — „***Super unus eram:*** οἰώθη Homericum, ut Il. XI, 401. (*super unus eram.* Tac. Histor. I, 20. *At illis vix decumae* super *portiones* erant. *W.*)“ *H.* Adde Nep. Alc. 8. *Atheniensibus praeter arma et naves nihil erat super.* — 569. ***Tyndarida,*** Helenam. Vid. adnott. ad I, 652. — 570. „***Erranti;*** ergo Aeneas iam de turri vel tecto regiae desiluerat, et per regiam errabat vacuam.“ *H.* — 573. ***Erinys*** (de quo nomine scribendo vid. ad v. 337.) hic est pestis, exitium. Thiel. confert Aesch. Agam. 726. Blomf., ubi Helena pariter νυμφοκλαυτὸς Ἐρινὺς appellatur, et Eur. Troad. 472., ubi Cassandra se ipsa Ἐρινύν vocat; praeterea autem Liv. XXX, 13, 12., quo loco Syphax Sophonisben *illam furiam pestemque* dicit. — 574. „***invisa,*** abdita. [Cf. infra VIII, 245. Hor. Od. I, 34, 10. *invisa Taenaro sedes* cett. Alii explicant per: invisa Deis,

Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam, et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque domumque patres natosque videbit,

---

ut infra v. 601., ubi vid. adnott.] Sic melius, puto. Sedebat illa ἱκέτις, supplex, in ara. Sequentia expressa ex Eurip. Oreste v. 1132. sqq. — *Exarsere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarsit.* — *subit ira,* h. e. impetus ex ira ulciscendi excidium patriae. — *sceleratas poenas,* paullo insolentius, pro poenas a scelerata sumtas." *H.* „Melius interpretaberis *poenas sceleris.*" *W.* Thiel. comparat Tibull. I, 3, 67., ubi Tartarus *scelerata,* i. e. sceleratorum, *sedes* appellatur; *portam, vicum, campum sceleratum* Romae etc. Adde Ovid. Met. IV, 456. *Sedes scelerata vocatur* (Tartarus) et Virgil. ipsum Aen. VI, 563. *sceleratum limen.* — 577. *Scilicet,* ironice; ut apud Ter. Andr. I, 2, 5. *id curat populus scilicet.* Cic. Qu. fr. I, 3. *Ego tibi irascerer? tibi ego possem irasci? Scilicet!* Hor. Sat. II, 6, 87. *Scilicet elabi si posset mortua* et saepe. Vid. adnott. ad Ge. I, 282. Imprimis autem hic conferatur locus nostro simillimus Sall. Cat. 51, 10. *Scilicet quem res tanta - - non permovit, eum oratio accendet? Non ita est* cett. — „*Spartam — Mycenas* i. q. simpliciter patriam; neque haerendum in hac comparatione; cf. I, 654. *Ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis Extulerat;* at proprie nec Argiva illa erat, nec Mycenis Troiam venerat." *Wr.* — 578. *Adspiciet,* pro redibit, redux erit. Futuro autem utuntur Graeci et Romani, si indignabundi interrogant de rebus, quae vel nolunt fieri, vel non putant fore, ut fiant. Cf. infra VI, 375. ibique adnott. — *ibit,* incedet, ingredietur patriam urbem. „Si haec a Virgilii manu sunt, imitatus posset videri Ovid. Epist. XVI, 333. *Ibis Dardanias ingens regina per urbes,* et Stat. Theb. II, 362. *geminas ibis regina per urbes,* et Claud. Epith. Hon. 279. [*in medios ibis regina Sigambros.*] *Regina,* i. e. regia pompa, ut regis uxor, quasi parto triumpho, domum redibit." *Burm.* — 579. „*coniugium,* pro: coniugem. Tib. III, 4, 72. *immitem dominam coniugiumque ferum.* Tac. Ann. XIV [immo XII], 65. *abiecta sunt, quod coniugium Principis devotionibus petivissent.* Zumpt. §. 645. Kritz. ad Sall. Cat. 14, 1. Bach. Ind. ad Tib. s. v. torus. Ita *servitium* pro *servus.* Similiter Tragici λέχος, λέκτρον, εὐνή. Eur. Iph. Aul. 1355. Androm. 891. Soph. Ant. 1224." *Thiel.* Adde infra III, 296. XI, 270. et Prop. III, 11, 18. (Uxores) *certamen habent leti, quae viva sequatur Coniugium,* i. e. coniugem modo vita defunctum. — „*patres,* parentes, ut *soceros* supra v. 457.; vid. Burm. ad Ovid. Met. IV, 61. Sic πατέρες i. q. parentes; vid. Meineck. ad Euphor. fragm. p. 10. — *natosque;* unam Hermionen Menelao ex Helena natam esse, affirmat Hom. Od. IV, 12. sqq.; sed etiam filium, Nicostratum, Menelao fuisse, ex eadem susceptum, Hesiodus auctor est, laud. a Schol. Soph. Electr. 532. ed. Erf." *Wr.* Sed audiamus eundem *Wagnerum,* in Varr. Lectt. de toto versu haec disserentem: „Num igitur parentes Helenae superstites erant? Sed pater eius quum Iupiter perhibeatur, quomodo hunc illa rusus visura dici potest? Leda autem mortua erat, quod ex Odyss. XI, 298. discitur; nec Tyndarus, quod ex Homeri silentio certissime colligi potest, adhuc in vivis fuit. At proclive est, corrigere *dom. patris,* quod in alt. Menag. reperitur; sed quominus ita poëtam scripsisse putemus, prohibet quod v. 577. legitur *patriasque Mycenas.* Ac si poëtam a vulgari opinione h. l. recessisse dicas, ut fit interdum, non licuit hoc in re omnium notissima et in verae

Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est, nec habet victoria laudem,
Exstinxisse nefas tamen et sumsisse merentis

---

historiae parte habita. Nonne vero insulsum, in consalutatione propinquorum turbam Iliacam commemorari? At egregia omnia, si versum 578. excipit 580. En tibi iam perfectam victricis quasi et triumphantis reginae imaginem! Denique haec omnia spectant ad ea, quae Spartae obventura essent Helenae; unde vides, quam absurda sit coniugii, i. e. *coniugis*, mentio; quem illa non post, sed ante reditum visura esset; neque vero hunc statim, quum redderetur, *Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris* visura erat. Abeat igitur ineptissimus versiculus, unde irrepsit! Quem vix vereor, ne coniectura nos fallat, si effictum putabimus ad similitudinem Aen. XI, 269. sq. *Invidisse deos, patriis ut redditus oris Coniugium optatum et pulcram Calydona viderem.*" Quae omnia coniuncta tam probabilia mihi visa sunt, ut non possem, quin hunc versum, a Wr. prorsus e contextu eiectum, quippe qui manifesti glossematis speciem prae se ferat, asteriscis certe notarem. — 580. „*Phrygiis ministris*, Troianis captivis, illi in servitium addictis." *H.* — 581. *Occiderit.* „Indignantes rem futuram futuro utuntur et futuro exacto, ita ut indignationis, futuro significatae, causam afferat futurum exactum, vid. IV, 590. *Pro Iuppiter! ibit Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?*" *W.* Vid. supra. — 582. „*sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra sudat sanguine* ap. Nonium [X, 4.] in *sonere.*" *H.* Vid. adnott. ad Ge. I, 117. Heins. et Vales. in Valesianis p. 191. male coni. *undarit.* — 583—587. „*Non ita*, οὐ δῆτα. [Vid. Burm. ad Ovid. Met. VII, 510. et Sil. X, 185. Hand. Tursell. III. p. 493.] Vulgo *absit hoc; nequaquam.* — *nullum mem. nomen*, nulla gloria." *H.* Vid. infra ad IV, 94. — 584. „*nec habet v. laudem;* immo vituperationem; hinc gravius illud *nec.*" Haec *Wr.* Qu. Virg. XXXII, 9. p. 534. Cf. etiam adnott. ad IV, 529. — 585. „*tamen laudabor*, quod exstinxerim *nefas*, nefariam feminam, Helenam." *H.* — „*nefas* pro *nefario.* Ita *scelus* pro *scelesto.* Troia ipsa apud Catull. LXVIII, 89. vocatur *Troia nefas.*" *Thiel.* — „*poenas merentis* pro vulgari a merente sumsisse. cf. v. 229. *merentem Laocoonta.* Heinsius *poenas merentis* pro p. merentes accipit, comparans v. 576. *poenas sceleratas* (quasi *merens* pro *meritus* dictum sit. *W.*)" *H.* Consentit cum Heinsio *Wr.*, haec adnotans: „Retinui *merentis*, quod etiam apud Ambrog. et in Serv. Dresd. exstat; ita tamen, ut accusativum esse statuam; diversa enim haec sunt: *sumere ab aliquo*, et *sumere rem alicuius.* Et *merens* passive positum, antique dici videtur; similiter Laevium Gell. XIX, 7. locutum refert *curis intolerantibus* pro *intolerandis;* et ita Tac. Ann. III, 45. *intolerantior servitus iterum victis.* Vid. etiam Gronov. Obss. I, 14. Ex alio genere sunt *vertens, volvens, praecipitans*, cett. *Merentis* secundum esse casum volunt etiam Garaton. ad Cic. Or. pr. Mil. p. 248. ed. Orell. et Iacob. in Disquis. Virg. P. I. p. 14." Ego tamen me minus haerere in constructione *poenam sumere alicuius*, quam in passivo illo usu participii *merens*, nullo alio exemplo firmato, ingenue fateor. Ceterum *Weickert.* p. 13. recte admonet: „Horum verborum structuram explico confusione duarum constructionum: ego laudabor — et laudabitur me exstinxisse — sumsisse. Aut pro *laudabor* cogitatione substitue: laudabile erit me

Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
Ultricis flammae, et cineres satiasse meorum.
Talia iactabam, et furiata mente ferebar;
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Coelicolis et quanta solet: dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?

---

exstinxisse — sumsisse." — 586. „Dure dictum videtur ***animum explesse flammae ultricis*** pro flamma sive ira ultrice, h. e. ultione. Dictum graece, ut *satiatus famae* apud Silium [?], et οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς ap. Homerum." *H.* — *Satiatus sanguinis* legitur apud Silium IV, 437. et *satiatus aevi et decoris* apud eundem XVI, 603., ut apud Ovid. Met. VII, 808. *satiatus ferinae caedis,* ubi vid. Bach., laudans Perizon. ad Sanct. Min. I. p. 483. Cf. etiam adnott. ad Aen. I, 215., ubi *impleri* cum genitivo constructum vidimus. In maiore tamen edit. *H.* cum Burm. *ultrici flamma* refingi maluit, omnem locum curas secundas poëtae desiderare censens. Quare *Wr.* haec contra eum disputat: „Probe haec mihi videntur dicta et ita accipienda: iuvabit animum ulciscendi cupidum explere, satiare. *Ultricis flammae,* i. e. ultionis, cuius est cupidis simus. Et quia *animum explere* de satianda cupiditate dicitur, vocabula autem cupiditatem significantia genitivum adsciscunt, commode ita dici posse arbitror, hoc sensu: animum ulciscendi cupidum ipsa ultione satiare. Genitivum autem *ultr. flammae* neque ex solo verbo *explere,* quamquam id per se licet more Graeco, neque e voc. *animum,* sed e coniuncta dictione *animum explere* pendere iudico." — ***cineres satiasse meorum,*** ex vulgari veterum opinione, mortuos quoque ulciscendi libidine ductos gaudere, quum ab adversariis in vivis relictis ultio exigatur. Thiel. confert infra X, 739. Tac. Ann. III, 12. Iustin. I, 8. Cic. Verr. V, 49, 128. — 588. ***Talia iactabam.*** Vid. I, 102. — ***furiata mente ferebar.*** Ut hic vocc. *flamma, furiari* et *ferri* de irae libidine usurpata coniunguntur, sic ap. Cic. pr. Cluent. 5. (quem Thiel. laudat) *Deinde ita flagrare coepit amentia, sic **inflammata ferri libidine,** ut eum non pudor - - a cupiditate revocaret.* — 588—593. „Aeneae Venus apparuit, non nube obducta, aut alia forma assumta; sed specie sua divina. Imitatio Homeri manifesta Il. I, 193. sqq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit, eumque ab ira et impetu revocat." *H.* Ceterum de deorum in hominum conspectum veniendi more *H.* Excurs. suum XIII. ad l. I., Wr. autem eiusd. Heynii Obss. in Tibull. III, 6, 22. conferri iubet. — 590. ***pura in luce,*** non nube obducta, ut alias; v. c. statim post Minerva v. 616. Ceterum cf. supra I, 402. *rosea cervice refulsit* (Venus). — 591. ***confessa deam.*** Cf. Ovid. Met. III. in. *Iamque Deus, posita fallacis imagine tauri, Se confessus erat,* sc. Iovem esse, et ibid. XI, 264. *Exhibita estque Thetis, confessamque amplectitur heros.* — „Ad v. 592. 593. cf. Hom. Il. I, 361." *H.* — ***qualis - - et quantus*** coniuncta summae potentiae et maiestatis complexui indicando inserviunt. Cf. III, 641. *qualis quantusque — Polyphemus.* Ovid. Met. III, 285. *quantusque et qualis ab alta Iunone excipitur, tantus talisque rogato Det tibi complexus.* Tibull. III, 6, 23. *Qualis quantusque* (Bacchus). Sic apud Homerum (Il. V, 785. XXIV, 630. alibi) ὅσσος (ὁσσάτιος) τε καὶ οἷος, ὅσσος ἔην, οἷός τε et similia — 593. ***insuper addidit.*** Vid. Doederl. Synon. T. III. p. 108.

Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris; divûm inclementia, divûm,
Has evertit opes, sternitque a culmine Troiam.

et Hand. Tursell. III. p. 385. — 595. *quonam nostri tibi cura recessit,* ut Ge. IV, 324. *quo tibi nostri Pulsus amor?* — 595—600. „*Nostri cura,* pietas esse videtur Veneri matri praestanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet." *H.* — 596. *Non prius adspicies.* De part. *non* pro *nonne* posita vid. ad Ecl. III, 17., ubi non omittendus erat Kritz. ad Sall. Iug. 31, 17.; de futuro autem in interrogationibus negativis, quae sunt pro adhortationibus, usurpato vid. v. c. Cic. Fam. V, 14. *tu non intelliges, te querelis quotidianis nihil proficere?* i. q. quin tu tandem intellige cett. — Porro *adspicere* apud poëtas haud raro, et interdum etiam apud pedestris orationis scriptores, pro circumspicere, invisere, anquirere positum, hic plane respondet nostro *zusehen.* Cf. Hor. Ep. I, 17, 4. *adspice, si quid et nos - - loquamur.* Ter. Andr. II, 2, 28. *Intro adspexi.* Liv. XXXII, 5, 10. *Quum situm omnem regionis adspexisset.* id. XLII, 37, 4. *Inde Boeotiam atque Euboeam adspicere iussi,* cett. Cf. Drakenb. ad Liv. XLII, 5, 8. — 597. *superet* (superstes sit. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 27.) *coniuxne,* pro: superetne coniux. De encliticis *ne, ve, que* aliis interdum, quam ad quae proprie pertinent, vocabulis adiunctis a poëtis Thiel. conferri iubet Hor. Sat. I, 2, 63. *Quid interest, in matrona, ancilla peccesve togata?* Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 43. Zumpt. §. 358. Schulz. Gramm. §. 106, 33. et Iani A. P. p. 249. sq. Cf. etiam quae de part. *que* ad Ge. IV, 22. adnotavimus, ubi addendus est Burmann. ad Ovid. Met. XIV, 30. — 600. *tulerint.* Vid. supra ad v. 555. — „*quos hauserit ensis,* ut passim poëtae, vid. Drakenb. ad Sil. V, 524. pro transfixerit, transegerit; ἀφύσσειν Homer., ut Il. XIV, 517.: hauritur sanguis ense; hinc ipse ensis haurit, penetrat, transfigit latus." *H.* Cf. infra X, 314. *huic gladio - - latus haurit apertum.* Ovid. Met. V, 126. *Haerenti latus hausit Abas.* id. VIII, 370. *Actoridae magni rostro femur hausit adunco.* ibid. v. 438. *hausitque nefando Pectora Plexippi - - ferro.* ibid. IX, 412. *Cognatumque latus Phegeïus hauserit ensis.* Similiter ibid. XII, 477. *missa latus eruit hasta.* — Wakef. ad Lucr. V, 1284. temere coni. *inim. et hauserit ignis.* — 601—603. „Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita Iliad. III, 164. 165. adde Od. I, 347. 348.; et frequens apud veteres. *Tyndaridis facies invisa Lacaenae* ornate pro Helena. Οὐ γάρ τοι Ἑλένη τέλει αἰτίη etc., ap. Quint. Cal. XIII, 412." *H.* Ceterum H. iubet coniungi *tibi invisa;* sed rectius *Wr.:* „Melius *tibi,* quod habet doloris significationem h. l. — vid. ad Aen. I, 261. — cum verbo *evertit* iunges; sic gravius est *invisa,* i. e. non Aeneae soli, sed omnibus Troianis; aliter etiam ad sequens particip. *culpatus* illud *tibi* referendum erit, quod non procedit; neque enim in Paridem antea invehitur Aeneas." De epitheto *invisa* cf. IV, 541. VIII, 245. et Burm. ad Val. Fl. IV, 758., qui docet, *invisos* proprie dici hostes, qui omnibus sint odio. — „*culpatus* Paris pro graviore voce, scelestus [illegible]ius [est enim, in quam culpa confertur, qui tamquam auctor [illegible] cuiusdam accusatur]. Sic *culpa* pro scelere; *culpa supplicio re[illegible]* ap. Hor. — *a culmine,* vid.

Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa.
Hic, ubi disiectas moles avulsaque saxis
Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
Eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen

---

sup. v. 290." *H.* — Pro gravi anaphora ***divûm inclem., divûm*** Codd. quidam deterioris notae et Priscian. XV, 1, 3. p. 1004. *verum inclem. divum,* multo languidius. Sed veram lectionem tuentur meliores Codd. eiusdem Prisc. XVIII, 7, 69. p. 1138. P., Donat. ad Ter. Andr. V, 3, 12. et Iul. Rufinian. de schematis lexeos p. 31. — ***sternere*** i. q. prorsus delere, evertere. Cf. Ovid. Met. XII, 549. *Ille tuus genitor Messania moenia quondam Stravit.* — 604. sqq. „Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus, dum occultae magni eventus causae a numine repetitae subiiciuntur oculis tamquam manifestae (v. 622. 3.) partim Homeri auspiciis Il. V, 127. 128., ubi Minerva Diomedis visum acuit, et Il. XII, 13. sqq. 27. sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651.); partim aliorum poëtarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poëtis est tributa, ut ex imitatoribus patet; vid. Quint. Smyrn. XIII, 415. sq. Tryphiod. 550—560." *H.* — 606. ***caligare,*** quod plerumque est i. q. visus caligine laborare, caecutire, hic prima signif. positum pro: caliginosum esse. Cf. Colum. I, 5, 4. *Amnes aestate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligant.* Cic. Arat. 205. (449.) *Atque aram tenui caligans vestiet umbra.* — „***nubem*** int. caliginem, ut Homer. νέφος l. l. et Il. XV, 668. XX, 341. 342. — 606. 607. ***Tu ne qua parentis Iussa time:*** propter illa, quae v. 619. sqq. subiunget." *H.* ***ne- - time, neu- - recusa.*** Vid. adnott. ad Ge. III, 435. Contra H., qui Virgilium secundis curis haec, parum commode interposita, retractaturum fuisse suspicatur, ***Wr.*** recte sic disputat: „Nihil erit, quod offendat, si causam, quare omnem caliginem ab Aeneae oculis dispulsura sit, his verbis a Iunone [Venere] indicari putabimus; quod paulum mutata orationis structura ita fieri debebat: Ac ne forte matris iussa timeas, omnem nubem eripiam cett. Hinc colon posui post *eripiam.*" — Ceterum de toto hoc loco cf. Schirach. p. 434. sq., qui Maronem hic parum feliciter imitatum esse censet Hom. Il. V, 127. — 608. ***moles*** de muris et aedificiis urbis intelligendum esse patet. 609. ***undantem:*** H. conferri iubet VIII, 257. Fumus enim, qui rotatus assurgit, bene comparatur cum fluctibus sese attollentibus. Cf. etiam Senec. Troad. 20. *undante fumo.* Idem de flammis haud raro dici constat. Cf. Ge. I, 472. XII, 673. Sil. IX, 447. Claud. de R. Pros. III, 395. cett. — 610. „Vid. Iliad. XII, 27. sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum tridente diruit. At h. l. urbem solo aequat. Sunt autem ex infestis Troiae numinibus principes Iuno, Minerva, Neptunus." *H.* — 611. ***a sedibus urbem Eruit,*** a fundamentis. Heins. pro *a sedibus* ex uno Cod. Gud. edidit *ab sedibus,* quem H. secutus est. Sed recte Wr. vulgatam restituit, quum etiam supra I, 84., loco huic simillimo, e Codd. consensu edatur *totumque a sedibus imis - - ruunt.* — 612 —614. „Iuno — ***prima,*** quippe in urbis ingressu [vid. adnott. ad Aen. I, 541. II, 334. et XII, 577.] — ***socium agmen,*** Achivos, —

Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris; divûm inclementia, divûm,
Has evertit opes, sternitque a culmine Troiam.

---

et Hand. Tursell. III. p. 385. — 595. ***quonam nostri tibi cura recessit,*** ut Ge. IV, 324. *quo tibi nostri Pulsus amor?* — 595—600. „***Nostri cura,*** pietas esse videtur Veneri matri praestanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet.“ *H.* — 596. ***Non prius adspicies.*** De part. *non* pro *nonne* posita vid. ad Ecl. III, 17., ubi non omittendus erat Kritz. ad Sall. Iug. 31, 17.; de futuro autem in interrogationibus negativis, quae sunt pro adhortationibus, usurpato vid. v. c. Cic. Fam. V, 14. *tu non intelliges, te querelis quotidianis nihil proficere?* i. q. quin tu tandem intellige cett. — Porro *adspicere* apud poëtas haud raro, et interdum etiam apud pedestris orationis scriptores, pro circumspicere, invisere, anquirere positum, hic plane respondet nostro *zusehen.* Cf. Hor. Ep. I, 17, 4. *adspice, si quid et nos - - loquamur.* Ter. Andr. II, 2, 28. *Intro adspexi.* Liv. XXXII, 5, 10. *Quum situm omnem regionis adspexisset.* id. XLII, 37, 4. *Inde Boeotiam atque Euboeam adspicere iussi,* cett. Cf. Drakenb. ad Liv. XLII, 5, 8. — 597. ***superet*** (superstes sit. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 27.) ***coniuxne,*** pro: superetne coniux. De encliticis *ne, ve, que* aliis interdum, quam ad quae proprie pertinent, vocabulis adiunctis a poëtis Thiel. conferri iubet Hor. Sat. I, 2, 63. *Quid interest, in matrona, ancilla peccesve togata?* Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 43. Zumpt. §. 358. Schulz. Gramm. §. 106, 33. et Iani A. P. p. 249. sq. Cf. etiam quae de part. *que* ad Ge. IV, 22. adnotavimus, ubi addendus est Burmann. ad Ovid. Met. XIV, 30. — 600. ***tulerint.*** Vid. supra ad v. 555. — „***quos hauserit ensis,*** ut passim poëtae, vid. Drakenb. ad Sil. V, 524. pro transfixerit, transegerit; ἀφύσσειν Homer., ut Il. XIV, 517.: hauritur sanguis ense; hinc ipse ensis haurit, penetrat, transfigit latus.“ *H.* Cf. infra X, 314. *huic gladio - - latus haurit apertum.* Ovid. Met. V, 126. *Haerenti latus hausit Abas.* id. VIII, 370. *Actoridae magni rostro femur hausit adunco.* ibid. v. 438. *hausitque nefando Pectora Plexippi - - ferro.* ibid. IX, 412. *Cognatumque latus Phegeïus hauserit ensis.* Similiter ibid. XII, 477. *missa latus eruit hasta.* — Wakef. ad Lucr. V, 1284. temere coni. *inim. et hauserit ignis.* — 601—603. „Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita Iliad. III, 164. 165. adde Od. I, 347. 348.; et frequens apud veteres. ***Tyndaridis facies invisa Lacaenae*** ornate pro Helena. Οὐ γάρ τοι Ἑλένη τέλει αἰτίη etc., ap. Quint. Cal. XIII, 412.“ *H.* Ceterum H. iubet coniungi *tibi invisa;* sed rectius *Wr.:* „Melius *tibi,* quod habet doloris significationem h. l. — vid. ad Aen. I, 261. — cum verbo *evertit* iunges; sic gravius est *invisa,* i. e. non Aeneae soli, sed omnibus Troianis; aliter etiam ad sequens particip. *culpatus* illud *tibi* referendum erit, quod non procedit; neque enim in Paridem antea invehitur Aeneas.“ De epitheto *invisa* cf. IV, 541. VIII, 245. et Burm. ad Val. Fl. IV, 758., qui docet *invisos* proprie dici hostes, qui omnibus sint odio. — „***culpatus*** Paris pro graviore voce, scelestus, nefarius [est enim, in quam culpa confertur, qui tamquam auctor mali cuiusdam accusatur]. Sic *culpa* pro scelere; *culpa supplicio rec[illegible]itur* ap. Hor. — ***a culmine,*** vid.

Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa.
Hic, ubi disiectas moles avulsaque saxis
Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
Eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen

---

sup. v. 290." *H.* — Pro gravi anaphora *divûm inclem., divûm* Codd. quidam deterioris notae et Priscian. XV, 1, 3. p. 1004. *verum inclem. divum,* multo languidius. Sed veram lectionem tuentur meliores Codd. eiusdem Prisc. XVIII, 7, 69. p. 1138. P., Donat. ad Ter. Andr. V, 3, 12. et Iul. Rufinian. de schematis lexeos p. 31. — *sternere* i. q. prorsus delere, evertere. Cf. Ovid. Met. XII, 549. *Ille tuus genitor Messania moenia quondam Stravit.* — 604. sqq. „Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus, dum occultae magni eventus causae a numine repetitae subiiciuntur oculis tamquam manifestae (v. 622. 3.) partim Homeri auspiciis Il. V, 127. 128., ubi Minerva Diomedis visum acuit, et Il. XII, 13. sqq. 27. sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651.); partim aliorum poëtarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poëtis est tributa, ut ex imitatoribus patet; vid. Quint. Smyrn. XIII, 415. sq. Tryphiod. 550—560." *H.* — 606. *caligare,* quod plerumque est i. q. visus caligine laborare, caecutire, hic prima signif. positum pro: caliginosum esse. Cf. Colum. I, 5, 4. *Amnes aestate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligant.* Cic. Arat. 205. (449.) *Atque aram tenui caligans vestiet umbra.* — „*nubem* int. caliginem, ut Homer. νέφος l. l. et Il. XV, 668. XX, 341. 342. — 606. 607. *Tu ne qua parentis Iussa time:* propter illa, quae v. 619. sqq. subiunget." *H. ne - - time, neu - - recusa.* Vid. adnott. ad Ge. III, 435. Contra H., qui Virgilium secundis curis haec, parum commode interposita, retractaturum fuisse suspicatur, *Wr.* recte sic disputat: „Nihil erit, quod offendat, si causam, quare omnem caliginem ab Aeneae oculis dispulsura sit, his verbis a Iunone [Venere] indicari putabimus; quod paulum mutata orationis structura ita fieri debebat: Ac ne forte matris iussa timeas, omnem nubem eripiam cett. Hinc colòn posui post *eripiam.*" — Ceterum de toto hoc loco cf. Schirach. p. 434. sq., qui Maronem hic parum feliciter imitatum esse censet Hom. Il. V, 127. — 608. *moles* de muris et aedificiis urbis intelligendum esse patet. 609. *undantem:* H. conferri iubet VIII, 257. Fumus enim, qui rotatus assurgit, bene comparatur cum fluctibus sese attollentibus. Cf. etiam Senec. Troad. 20. *undante fumo.* Idem de flammis haud raro dici constat. Cf. Ge. I, 472. XII, 673. Sil. IX, 447. Claud. de R. Pros. III, 395. cett. — 610. „Vid. Iliad. XII, 27. sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum tridente diruit. At h. l. urbem solo aequat. Sunt autem ex infestis Troiae numinibus principes Iuno, Minerva, Neptunus." *H.* — 611. *a sedibus urbem Eruit,* a fundamentis. Heins. pro *a sedibus* ex uno Cod. Gud. edidit *ab sedibus,* quem H. secutus est. Sed recte Wr. vulgatam restituit, quum etiam supra I, 84., loco huic simillimo, e Codd. consensu edatur *totumque a sedibus imis - - ruunt.* — 612 —614. „Iuno — *prima,* quippe in urbis ingressu [vid. adnott. ad Aen. I, 541. II, 334. et XII, 577.] — *socium agmen,* Achivos, —

Ferro accincta vocat.
Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva;
Ipse pater Danais animos viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.

---

vocat, ut apud Homerum Neptunus Il. XIII, 83. sqq. et Apollo apud eundem Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere Theb. V, 281." *H.* Versum 614. Cod. Dorvil. sic explet: *saevasque accendit ad iras.* Cf. de eiusmodi supplementis adnott. ad Aen. I, 534. — 615. 616. „Pallas insidet Pergamum arcem, ut ap. Homerum Apollo Il. V, 460., sed ibi ad tuendum, h. l. ad evertendum." *H.* — *Iam.* Vid. ad Aen. I, 419. — *respice* non solum i. q. adspice, sed attende et considera: *merke wohl auf!* ut III, 593. — 616. „Si *effulgens* est simpliciter fulgens: et iungitur *effulgens nimbo* et *Gorgone saeva,* aegide, nimbus de candida et lucida nube accipiendus esse videtur, quod alibi non facile occurrit; nisi unum locum inf. IX, 110. 111. huc trahas: *Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens Visus ab aurora coelum transcurrere nimbus.* Verum *effulgens* est pro conspicua; aut *effulget illa aegide,* quia fulgentem aegidem tenet, a qua relucet *nimbus,* nubes obscura, qua illa cingitur, quod sollemne, ubi de diis iratis agitur. (Posterius mihi Latinitas pati non videtur. *W.*) De nimbo capita deorum ambiente in poëta nostro cogitare non licet. [Quidni? Equidem *Wr.* haec vere adnotare puto: „*effulgere* proprie: conspicuum esse fulgido et rutilante splendore, ut auri, flammae; nimbus igitur ille, quem, ut iratae deae, atrum fuisse consentaneum est, fulgebat et rutilabat ab incendii flammis. Parum, ut mihi videtur, proprie Sil. Ital. III, 695. *veste sacerdos Effulgens nivea.*" Cf. etiam Mitscherl. et Fea ad Hor. Od. I, 2, 31., quos Iahn. laudat. Quare non opus est Bothii coniectura parum felici, qui, coll. Aen. V, 37., legendum censet *nimbo eff. in Gorgone saeva,* „eleganti et a Graecis petito usu praepositionis, quem quum alii declaravere, tum imprimis I. F. Gronov. ad Senecam Trag."] Si quis iungere velit *saeva,* saeviens, *Gorgone,* h. e. vibrans aegidem, hoc nimis argutum puto. *Gorgo* est per se *saeva,* truculento ore." *H.* — 617. *Ipse pater.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. — „*vires secundas,* quae adiuvant, ut eventus inceptum consequatur optatus." *H.* — 618. *sufficere* prima eaque transitiva signif. usurpatum. Vid. ad Ge. II, 424. Ceterum Venus respicere videtur, quae v. 467. poëta narrat: *Ast alii subeunt* etc. — 618. „*In Dardana arma,* adversus Troianos pugnantes. — 619. *Eripe* pro *fugam rape,* raptim capesse, accelera, ex his [laboribus, malis, periculis.] Vulgare: *eripere fuga se* ex malis. Hic dicitur *eripere fugam,* qua fugimus ex malis, h. e. accelerare." *H.* Noli enim putare *eripere fugam* prorsus idem esse quod simplex rapere vel raptim capere fugam. Non opus est autem coniecturis Scioppii *Eripe fuga,* scil. te (cui unus Cod. Leid. opitulatur), Burmanni (qui comparat Ovid. Fast. III, 867.) *arripe fugam* (quam probant Oudendorp. Cur. sec. ad Frontin. p. 356. et Schirach. p. 398.), et Schraderi *I rape fugam.* Quod enim Burm. admonet, *eripere fugam* nihil aliud significare posse, nisi auferre et adimere fugiendi facultatem (coll. Heins. ad Val. Flacc. II, 252. et Oudend. ad Frontin. III, 1, 2.), hoc, quum non additus sit dativus obiecti, nemo facile probaverit. — „*labori,* pugnae; discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. Cf. v. 632. 634." *H.* — 620. *patrio te limine sistam.* Cf. Ovid.

Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Apparent dirae facies, inimicaque Troiae
Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia;
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paullatim evicta supremum
Congemuit, traxitque iugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis

Met. III, 635. *terra sistere petita.* ibid. IX, 109. *Officioque meo ripa sistetur in illa,* et similes locos. — 622—625. „Ubi Venus finierat, ab Aenea cernuntur dii in urbe evertenda occupati. Grande et mirabile phantasma! *dirae facies,* non monstra, sed visa dira.“ *H.* — 623. *Numina,* non *deos* commemorat poëta, quia de inimica deorum voluntate sermo est. Cf. adnott. ad Aen. I, 8. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 134. — 625. *Ilium - - Troia.* Notio primaria cum singulari vi et affectu iteratur. Cf. infra III, 3. et Prop. III, 1, 31. *Exiguo sermone fores nunc Ilium et tu Troia, bis Oetaei numina capta dei,* quem locum Thiel. profert. — „Post *Troia* nolim plene interpungere, ut vulgo fit, nam repetendum in seqq. *ac visa est ruinam trahere, velut ornus, quum eam* etc. (nisi praestat: *verti ex imo ac* sic verti, *veluti.*) Dura tamen haec, et curis secundis facile exspectes in leniora haec mutaturum fuisse poëtam.“ Haec *H.*; sed verissime *Wr.*: „Nihil hic, quod aut durum aut inusitatum dicas; vid. ad Ge. I, 303. et Aen. I, 148., unde etiam disces, v. 526. nec post *Ac,* ut in minore edit. Heyn. factum, nec post *veluti,* ut in maiore, interpungendum esse.“ — 626—631. „Similia ex Homero Iliad. IV, 482. sqq. et Apollonio IV, 1682. loca laudant Macrob. V, 11. et alii, sed ad occisos, non ad urbis excidium, spectantia, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda.“ *H.* — 627. *accisam. Accidere,* prorsus ut nostrum *anhauen,* significat caedendi initium facere. Sic etiam apud Caes. B. G. VI, 27. *arbores accidere.* — *crebris bipennibus,* ut supra v. 492. *crebro ariete.* Ceterum cf. adnott. ad v. 479. et Ge. IV, 331. — 629. „Wakef. interpungit: *Et, trem. comam conc. vertice, nutat Vulneribus,* coll. Iuv. XV, 156. *protegere armis Lapsum, aut ingenti nutantem vulnere civem.*“ *Wr.* — 630. *Vulneribus,* ictibus. — 631. *Congemuit.* Cf. adnott. ad Ge. III, 133., ubi addi possunt Heins. ad Ovid. Met. XIV, 739. Cortius ad Lucan. VI, 137. et Bach. ad Ovid. Met. III, 94. — 630. *evicta* (vid. supra v. 497.) - - *traxit ruinam,* corruit. Vid. supra v. 465. ibique adnott. — 632. 633. „*Descendo* de arce; non de turri; nam hoc iam factum v. 570. 588.“ *H.* Hamb. I. et Macrob. III, 8. *Discedo;* aliquot Codd. *ducente dea.* Sed melioribus libris obtemperandum; et τὸ κακόφωνον, in quo haesit H., elisione emolliri, vere memorat Wr. *Deus,* ut apud Graecos ὁ et ἡ θεός, pro *dea* legitur etiam VII, 497. *Nec dextrae erranti deus abfuit,* h. e. Alecto. Ovid. Met. X, 586. *Audentes deus ipse iuvat,* i. e. Fortuna. Q. Catulus ap. Cic. N. D. I, 28, 79. *Mortalis visus'st pulchrior esse deo,* Aurora. Calvus ap. Serv. ad h. l. et Macrob. Sat. III, 8. *pollentemque deum Venerem,* cett. Cf. G. Vossius ad Catull. p. 259. et in Aristarch. I. p. 395. et Burm. ad Anthol. Lat. III, 240, 4. Nam vix credo, quod *H.* suspicatur, *deum* hic esse absolute capiendum, τὸ θεῖον, numen; quam-

Expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.
Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aevi
Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.

---

quam idem statuere videtur Wr., Verheyckio ad Anton. Lib. c. 29. ab H. laudato addens Wunderl. in Obss. ad Tibull. I, 6, 43. et Delr. Syntagm. Trag. Lat. T. III. p. 255. — „*expedior*, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas, ut contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri*, *expeditum iter*, dicitur." *H.* — *Expediri* enim interdum de iis dicitur, qui ex malis et periculis multis feliciter evadunt et in tuto collocantur. Cf. Hor. Od. IV, 4, 76. (Quos) *Curae sagaces Expediunt per acuta belli*, coll. cum Od. I, 27, 23. *Vix illigatum te triformi Pegasus expediet Chimaera.* Neque alieni sunt loci Iustin. XXXVIII, 7, 3. *aegre inde fugam sibi expedisse.* Cic. pr. Mil. 4, 10. *ratio expediendae salutis* et similes. — „*dant tela locum*, progredior incolumis inter telorum iactus et flammas. Cf. Aen. VI, 110. 111. Ceterum ultimam poëtae manum flagitabant et illa in binis versibus: *flammam, flammaeque.*" *H.* „Nullam habet offensionem h. l. repetitio eiusdem voc., quum hoc *flammae* ita respondeat praegresso *flammam*, ut *tela* praecedenti *hostis*; modo scite haec pronunties, ut vocem paulum intendas in verbis *dant locum* et *recedunt.* Vid. etiam Weichert. de Verss. iniur. susp. p. 98." *Wr.* Cf. Iahn. ad Aen. I, 315. — 634. „Nova obiicitur in summo discrimine difficultas ab ipso parente." *H.* — 635. *tollere in altos montis*, breviter pro sublatum portare in a. m. — 636. *petebam* vulgo explicant *appetebam, exoptabam*; rectius autem Thiel. interpretari videtur per *adibam*, ut I, 717. — 637. „*exscissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed utrumque dicitur. Vid. infra ad IV, 425. (et Duker. ad Flor. p. 243. a Iahn. laud. *Wr.*)" *H.* — *vitam producere* legitur etiam Cic. Brut. 15, 60. Nep. Att. 21, 6. Plaut. Trin. II, 2, 59. Ovid. Her. XII, 6. alibi. — 638—640. „*Exsilium pati*, praeclare de patria relinquenda. Recusat Anchises Troia discedere — *integer aevi sanguis*, h. e. integri aevi, iuventae, sanguis, adeoque pro iuvenilis vigor." *H.* Cf. infra IX, 256. Ped. Albin. III, 5. *Pectore maturo fuerat puer integer aevo*, et Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 45. (ubi *integra aetas*); item Plaut. Merc. III, 2, 7. *Adolescens quum sis, tum, quum est sanguis integer*, et Prop. IV, 5, 57. *Dum vernat sanguis, dum rugis integer annus*, quos laudat Thiel. Serv. profert Ennii locum (p. 328. Hessel.), quo dii *aevi integri*, i. e. aeterna iuventute florentes, vocantur. *Sanguis* et *vires* eadem ratione coniunguntur infra V, 396. — *stant robore vires.* Thiel. confert similes locos Liv. IX, 16 (non 6), 13. *seu virium vi seu exercitatione multa*, et Plaut. Amph. I, 1, 79. *cadunt vulneris vi et virium*, quos laudat Ruhnken. ad Vellei. I, 4. Burm. comparat Ovid. Met. II, 403. *Quae postquam firma suique Roboris esse videt.* De voc. *roboris* Thiel. conferri iubet Walch. ad Tac. Agr. p. 152. — 640. „*agitare* animo *fugam* proprie est de fuga deliberare (tum moliri, capessere fugam. *W.*)" *H.* — Sic v. c. Flor. IV, 2, 51. *ut fugam in Parthos - - agitaret*; neque aliter Sallust. in fragm. a Servio ad h. l. servato: *Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse.* Similiter Flor. I, 1. *agitare moenia novae urbis.* Plenius Liv. XXI, 2, 2. *bellum agitare in animo* et alii haud raro. Ceterum Cod. Franc. hunc

Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia, et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis,

---

versum sic supplet: *et rebus servate secundis.* — 642. „*Satis superque una excidia vidimus;* exquisite: satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi, et urbi captae supervixi, ne bis idem experiar." *H.* De plurali *una* cf. quos laudat Ruddim. I. p. 146.: Plaut. Pseud. I, 1, 52. id. Trin. I, 2, 129. Cic. pr. Flacc. 29, 70. Lucan. IV, 548. multique alii loci. — 643. *superavimus,* superfuimus. Vid. supra ad v. 597. et adde Bach. ad Ovid. Met. III, 470. — 644. „*Sic,* ut sum, *positum corpus,* pro me, κείμενον, quasi iam funus, *adfati,* extremum illud Vale! Vale! Cf. ad Tibull. III, 2, 15." *H.* Vid. Lucr. III, 884. *Post mortem fore, ut aut putescat corpore posto* (ibique Wakef.) Ovid. Met. IX, 503. *toroque Mortua componar positaeque det oscula frater.* Stat. Theb. XII, 99. *Hei mihi! quod positos humus alma diesque resolvit.* — 645. „*manu,* non mea, ut Cerda post Guellium, quum imbellis senex sit, sed hostis, ut Burm. An placet interpungere: *Ipse manu mortem inveniam, miserebitur, hostis; Exuviasque petet;* ut iungas *manu hostis.*" *H.* „Usus loquendi non patitur, ut hostilem manum intelligamus; nec commoda illa interpunctionis mutatio. *Manu mortem invenire,* non adiecto genitivo aut pronomine possessivo, valet: sua manu mortem invenire, sive: manum sibi inferre. Firmat hanc explicationem adiectum pronomen *ipse.* Neque enim *ipse* h. l. ad distinguendas personas spectat, ut is sit sensus: vos discedite, ego vero moriar; moriturum enim se esse, iam v. 644. significaverat; quomodo moriturus sit, id solum quaeritur. *Ipse manu,* i. e. ex usu Virgilii, mea manu; vid. Qu. Virg. XVIII, 2, 1. [et adnott. ad Ecl. III, 69.] Et quod H. veretur, ut senex imbecillis mortem sibi ferro possit consciscere, id disquirere eo magis supervacuum duco, quod ipse Anchises addit, etiam hostis manu occidi se posse. Quae quum ita sint, nullus dubito, quin post *inveniam* particula *aut* exciderit, per extremam praegressi verbi syllabam intercepta. Sic etiam patet, *exuviasve,* quod proximo vs. proponit H., ferri non posse; nam ex coniunctis demum his sententiis *miserebitur hostis* et *exuvias petet* interficiendi notio enascitur." Haec *Wr.,* cui adsentiri non possum. Sumamus enim, vere excidisse illud *aut,* cuius in Codd. nec vola nec vestigium reperitur, quid inde lucramur, nisi perversam sententiam? Si enim Anchisae stat consilium, sua manu se interimendi, non opus est, ut exspectet, donec hostis aliquis se interficiat. Quidni statim ipse manum sibi infert, priusquam hostes adproperent? Cur igitur tam languida illa oppositio: aut ipse mihi mortem consciscam, aut ab hostibus interficiar? Immo se sua manu interimendi consilium omnino alienum videtur ab ea, quam hic prodit Anchises, mente et voluntate; neque ipsum Aeneam patris verba de voluntaria morte, sed de caede hostili manu patranda intelligere, apparet ex v. 660. sqq.; quod aliter fieri non potuisse, quisque intelliget, imprimis qui consideraverit, *mortem invenire* minus apte dici de eo, qui ipse se privaturus sit vita; quamquam me non fugit locus Lucani VII, 308. *Nam me secura manebit Sors quaesita manu: fodientem viscera cernet Me mea, qui* etc. Quare ego h. l. sic explico: *Ipse manu* mea, i. e. me defendo, vel certe speciem se defensuri praebendo (cf. supra ad v. 434. adnott.) *mortem inveniam,* i. e. efficiam, ut hostes me confodiant; quaeram mortem et inveniam. *Hostis* enim, etsi resistendi

Exuviasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.

---

conatum in sene imbecilli ridebit, tamen *miserebitur*, senemque ut quemvis alium hostem pugnantem tractans (v. 646. *Exuviasque petet*), non in captivitatem me abducet, sed honesta morte vitae onere liberabit, vel exuviarum captandarum causa. (Cf. etiam Lucan. IV, 484. *Arcessas dum fata manu* et Sil. IV, 140. *Invenit vulnus, caedemque invenit ab hoste*, quos locos iam Burm. contulit.) Thielius quoque, qui multa de hoc loco disputavit, etiam absona, bene perspexit, de voluntaria Anchisae morte cogitari non posse; *manu* autem minus recte interpretatur his verbis: „*Bei* manu *aber ist nicht* hostis *zu ergänzen, sondern* manus *steht hin und wieder für* vis, *oder mit* vis *zusammen, vom Absichtlichen, Künstlichen, Gewaltthätigen, hier dem natürlichen Tode entgegen.*" — „*miserebitur hostis*, ut, vel miseratione motus, me supplicantem, ut vita liberet me, occidat; saltem propter exuvias occidet me. Cf. inf. IX, 495. X, 676. [Thiel. apte comparat Sen. Troad. 327. *Mortem misericors saepe pro vita dabit*, et Serv. ad Aen. X. *Pro petentis qualitate nonnunquam etiam mors miseratio videtur esse.*] Cadaver insepultum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi grave non est." *H.* De iactura sepulcri tamquam de re alias tristissima, quae veteribus accidere potuerit, Thiel. conferri iubet infra IV, 620. Ovid. Trist. I, 2, 50. sq. Catull. LXIV, 152. Gierig. et Iahn. ad Ovid. Met. VII, 611. — 647—649. „Fundus fabulae in hymno in Venerem v. 287—289.: afflatus fulmine et secundum alios excaecatus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus Anchises, quod consuetudinem cum Venere evulgarat. Cf. Excurs. XVII. ad h. l." *H.* Vid. etiam Schirach. p. 319. — „*inutilis*, ἀχρεῖον δέμας, Aesch. Prom. 371. Blomf." *Wr.* — „*annos*, vitam, *demoror*, labentes et decedentes diu vivendo detineo. Dictum alias *morari mortem, fata, Orcum, animam.* [Cf. loci a Burm. prolati Hor. Od. III, 27, 50. *impudens Orcum moror.* Sen. Herc. Fur. 1257. *Cur animam - - Morer.* Stat. Theb. VII, 364. *seras tibi demoror — umbras.* Prop. I, 19, 2. *Non moror extremo debita fata rogo.*] — *fulminis adflavit ventis*, fulmine; quandoquidem aer fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum, res ad sensum vulgi obvia; etsi subtilius de ea physici tradunt; alias: *aura fulminis*; unde ipsum *adflare* ductum." *H.* Wakef. ad Lucr. V, 568. *fulminis ventos* explicat: „aëre, quem vis fulminis calefecerat;" admonens ex h. l. emendari posse Ovid. ex P. III, 6, 17. *Fulminis adflatos interdum vivere telis Vidimus*, quum *vetis* et *telis* non valde discrepet; quamquam ipse praefert duorum Codd. scripturam *F. adflictos int. vivere telis.* Videtur autem Vir doct. idem sibi velle, quod *Thielius*, qui, coll. Eurip. ap. Plut. Quaest. Sympos. IV, 2, 4. (T. XI. p. 177. Hutch.), ubi βροντῆς πνεῦμα legitur, Aristot. Meteor. III, 1. Senec. Qu. Nat. II, 12, 54. Ideleri Meteorologia veterum p. 161. et Cortio ad Lucan. I, 151., satis recte haec adnotat: „*Es geht auf die physikalische Ansicht, dass als der Grund davon, dass der Blitz nicht nur zünde, sondern die Körper durchdringe, tödte, lähme, der jeden einzelnen Blitz begleitende Windhauch angesehen wurde.*" *Wr.* tamen haec adscripsit: „Vid. Weichert. Epist. crit. p. 55. sqq. — „„Epicurei autem ita tractant, ut poëta elocutus (*est*), ventumque igneum fulmen vocant, ac nubibus excuti aiunt, sicut et Lucretius tradit."" Lucr. VI, 294. sqq. Haec Interpr. Maii ad h. l. Itaque vide, an verba Virgilii ex eorum opinione explicanda sint, qui ventum esse

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrimis coniuxque Creüsa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater fatoque urguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae

---

causam fulminis et tonitruum affirmant; vid. Barth. ad Claud. Paneg. de Cons. Mall. Theod. 108. et Interpp. ad Lucan. I, 151. ad Sil. It. I, 254. Ceterum *adflatus, adflare*, de ambustione Liv. XXVIII, 23. *ambusti adflatu vaporis*, et XXX, 6. *saucii adflatique incendio*. Soph. Antig. 135. sqq. πυρφόρος, ὃς τότε μαινομένᾳ ξὺν ὁρμᾷ βακχεύων ἐπέπνει ῥιπαῖς ἐχθίστων ἀνέμων." *Adflare* autem *aliquem aliqua re* exquisitior est constructio, quam vulgaris *adflare alicui aliquid*. — 650. ***Talia perstabat memorans***, pro perstabat memorare vel in memorando; non mutavit sententiam suam. — „***fixus***, affixus loco, non discedens domo. Cf. v. 699. — 651—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogitas. ***Nos contra*** orare non desistimus ***effusi lacrimis***, exquisite pro *in lacrimas*." *H.* „*Nos contra effusi lacrimis* — sc. *sumus* — *ne:* i. e. multis cum lacrimis oravimus, obtestati sumus, ne —; hinc comma, quod erat post *contra*, sustuli. Certe magis poëtica est haec ratio." Sic *Wr.*, quem secuti sumus. Neque aliter iam *W.* et *Iahn.* — „***ne vertere secum***, evertere, perdere, [vid. ad I, 20. et Burm. ad Val. Fl. II, 752.] ***fatoque urgenti incumbere***, instantem perniciem accelerare vellet. Simile est *currentem incitare, praecipitantem impellere*." *H.* — ***urgenti incumbere***, scil. quo magis urgeat. Thiel. praeterea confert *timentem terrere*, Aen. XII, 875., et Gr. τρέχοντα vel σπεύδοντα ὀτρύνειν. — 654. „Commode verbum ***haerere*** iungitur notionibus ***in incepto*** et ***in iisdem sedibus***, ut significetur, Anchisen nec loco suo motum et animo immoto fuisse. Eadem compositionis suavitas est apud Cic. Cat. II, 5. f. *Si et in urbe et in eadem mente permanent, ea, quae merentur, exspectent.* Hae compositiones apud Latinos frequentes, ut Teutonice bene semper reddantur, vereor; nec fieri potest." *H.* — 655. ***Rursus in arma feror.*** Vid. supra v. 337. — 656. Plures Codd. omittunt ***iam***, hiante versu. Sed recte *Burm.:* „*Iam* hic necessario requiritur, et eleganter notat idem, quasi dixisset: post omnia, quae tentata sunt frustra, ad servandum patrem etc., nihil iam restabat, quod experirer. Vid. ad Ovid. Art. II, 597. Ita *iam amplius* infra III, 260. et *iam iam* IV, 371. Recte vero nec consilio, nec fortunae iam locum esse dicit, quia omnes hominum actiones vel consilio i. e. data opera, ratione suscipiuntur, vel casui et fortunae permittuntur. Cf. Cic. Agr. II, 3. Flor. IV, 2, 59. infra Aen. VII, 216. et ad Phaedr. V, 3. cett." — 658. „Ad patrem Anchisen conversus haec dicit. Affectus impetum nota pulchre expressum abruptis etiam sententiis." *H.* — ***Sperasti***, exspectasti, credidisti. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 26. — „***tantum nefas*** ut suaderet rem tam nefariam." *H.* Iure enim nefas videtur filio, patre relicto et hostium crudelitati dedito, fugam capere. Ceterum cf. locus simillimus Ovidii Met. VII, 171. *Quod, inquit, Excidit ore pio, coniux, scelus?* — 660. ***Et sedet hoc animo***, haec stat sententia

Teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque

W. comparat V, 418. *Idque pio sedet Aeneae.* Thiel. autem laudat Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 1, 18. Adde Sen. Phoen. 141. *hoc animo sedet.* Val. Fl. VII, 427. *Occumbere tandem Possumus: idque sedet.* Plin. H. N. II, 7, 5. *sedere coepit sententia haec.* — 661. „*patet isti ianua leto*, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile arcessi poterit; [Multi Codd. *istic;* sed vulgatam agnoscit etiam Pompeius Comment. Donati p. 341. Cf. Hand. Tursell. III. p. 462. *ianua leti* aliquoties apud Lucretium legitur I, 1105. III, 829. V, 374. Cf. etiam Stat. Theb. III, 67. et Burm. ad Val. Fl. III, 386. Thiel. Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 27. conferri iubet.] — At v. 662. 663. mors foeda, qualis obtigit Priamo, caeso in eius conspectu filio: v. 502. 530. Ita refellit ista v. 645. 646. *miserebitur hostis* etc. — *multo de sanguine*, cum dilectu positum epitheton: quem effudit sine ulla senis miseratione." *H.* — *de sanguine* non ad tempus est referendum, quasi sit: statim post caedem Priami, sed cum *aderit* coniungendum, in quo inest notio discedendi ab eo loco, ubi Priamus est interfectus. Eadem ratione explicandi sunt Plaut. Most. III, 2, 8. *non bonus somnus est de prandio, gleich vom Tische weg,* i. e. de prandio venienti, Cic. ad Att. XII, 3. *velim scire, hodiene statim de auctione aut quo die venias,* et similes. — 663. *Gnatum* ex plurimis et optimis Codd., inter quos Medic., suadente iam W., cum Wr. recepimus. Cf. adnott. ad Ecl. V, 22. — *patrem qui.* „Multi Codd. *patremque,* quod nolim a Iahnio [ad v. 275.] praeferri. Sic interdum *qui* in *que* mutatum, ubi duo nomina, ut h. l. *gnatum* et *patrem,* iungi librariis videbantur; ut supra I, 109. *Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras;* ubi in multis Codd. est *mediisque,* ob *saxa - - Aras.*" *Wr.* — *obtruncat.* „*qui obtruncet* Maronianum esse, notat Heins., et hoc exhibet Mentel. I. a m. pr. Facile tamen eo carere possumus, quum alibi notatum iam sit, poëtam hanc temporum et modorum subtilitatem Ciceroni relinquere. Quid? quod et vim habet *obtruncat,* qui solet obtruncare." Haec *H.* Sed verissime *Wr.:* „*qui obtruncet* et *qui obtruncat* multum differunt, neque alterum Maronianum est, alterum Ciceronianum; neque *obtruncat* valet: obtruncáre solet. Vid. Not. ad Aen. I, 99." Ceterum *ad aras* non minus quam *ante ora patris* rei foeditatem mirum quantum augere, non est cur memorem. — „In versibus 664—67. primum notes *eripis* pro eripuisti, quod ad auxilium Veneris v. 632. 633. referendum; tum in verbis *hoc, quod — eripuisti, erat, ut cernam* insolentiam consecutionis temporum; quae quidem tollitur, priore sententia ita mutata: *An me, mater, ideo servasti, ut cernam?* Ita saepe levem sensus mutationem difficultati consecutionis temporum mederi videas." *W.* — „Vid. etiam Iahn. ad v. 275. [qui haec adnotat: „Quum hic et Hoc erat, quod me eripuisti, ut cernerem, et Hoc igitur consilio me eripis, ut cernam, recte dici poterat, poëta utrumque coniunxit et scripsit: *Hoc erat, quod me eripis, ut cernam.*"]" *Wr.* Mihi locus ita explicandus videtur, ut *Hoc erat* iam antea captum Veneris consilium significet, quo omnis eius agendi ratio spectet (*das also lag zum Grunde*), *eripis* autem non solum ad praeteritum, sed etiam ad praesens tempus referendum sit, quo Venus in Aeneae servandi et tutandi studio adhuc perseveret. Neque aliter *Thiel.* hunc locum intellexit, qui multa de eo disputans, inter alia satis ingeniose haec adnotat: „*Venus hat v.* 620. *versprochen:*

Ascanium patremque meum iuxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro accingor rursus; clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:

Nusquam abero et tutum patrio te limine sistam. *Das Perfect. würde dieses Versprechen schlechthin als gelöst anerkennen. Das Praesens, welches die Sprache der Leidenschaft überhaupt vorzieht, charakterisirt mehr die unverkennbare Bitterkeit in der Rede des sehr aufgeregten Sohnes, indem er* (eripis — eripiendum curas) *das Bemühen der Mutter, ihn nur zu retten, als fortgesetzt und gleichzeitig in der Gegenwart mit dem darstellt, was ihr Versprechen annihilirt.*" Idem vir doct. de formula *Hoc erat, quod* praeter Propertii locum, iam a Taubmanno laud., II, 24, 17. *Hoc erat in primis, quod me gaudere iubebas*, conferri iubet Schmid. ad Hor. Ep. I, 4, 7. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 1, 6. et Lambin. ad Hor. Od. I, 37, 4. Burm. autem Barthii Adv. XLV, 8. Gronov. in Obss. in Script. Ecl. XVIII. et sua ad Petron. 93. Ceterum pro *Hoc* Moret. I. et III. a m. pr. *Hocce*, Montalb. Witt. et Grammatici (Prisc. XII, 5, 25. p. 948. et XIII, 3, 9. p. 958. P. Probus p. 1390. Marius Victor. Art. Gramm. I. p. 2467. Terent. Maur. v. 1583. sqq. alii) *Hocc.* Sed recte *Wr.*: „Videtur hoc esse inventum Grammaticorum de metro sollicitorum. Vid. nunc etiam Santen. ad Terent. Maur. p. 253. sqq. adde Varr. Lectt. ad Ecl. III, 5. Aen. IV, 22. XI, 16. *Hoc* breve esse vult etiam Interpp. A. Maii ad h. l." — 666. „Parrhas. *Ascanium Anchisemque patrem, iuxtaque C.*, quod erit fortasse qui praeferat; sed repetitum hoc e v. 747.; et melius ista *patremque meum* filii affectum exprimere videntur." *Wr.* — 668. „*Arma viri* — sc. quae ingressus domum deposuerat. *vocat lux ultima victos*, quanto potentius quam: manet nos mors; moriendum est! — 669. *Reddite me Danais:* idem color inf. X, 61. [Cf. etiam VI, 545.] Mox v. 670. *numquam* pro non, ut Ecl. III, 49." *H.* Latini *numquam hodie* non raro composuerunt. Terent. Adelph. II, 1, 5. *non committet hodie umquam, iterum ut vapulet.*" *W.* „Titinius in Iurisperita: „„*Numquamne* mihi licebit *hodie* dicere?"" Haec Maii Interpres ad h. l." *Wr.* Adde Ter. Phorm. V, 3, 22. *Numquamne hodie concedes mihi, Neque intelliges?* et eiusd. Adelph. IV, 2, 31. *verum hodie numquam monstrabo. Numquam* autem in his locis i. q. nullo pacto. Cf. Hand. Tursell. III. p. 99. et adnott. ad Ecl. III, 49. — „Ipsam sententiam gravius extulit Hom. Il. XXII, 304. 305. — 671. sq. „Ante oculos fuisse h. l. Homerum Iliad. VI, 394. 399. sqq., ubi de discessu Hectoris ab Andromache agitur, notarunt iam viri docti: uti noster Val. Flacco in Aesone et Alcimede effingendis I, 762. sqq. fuit. — *manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansae. Sup. v. 393. erat *indui clipeum.*" *H.* Vid. etiam Schirach. p. 460., qui conferri iubet Klotzium in libro *Ueber den Nutzen und Gebrauch der geschnittenen Steine* p. 105. *Insertare* legitur v. c. apud Petron. c. 97. *secures insertare commissuris.* Sen. Epist. 85. *manum leonibus insertare.* Sil. V, 483. *arbor insertans caput nubibus*, et alibi. — „*tendebat* doctius quam *ostendebat*, (malim, proprie dictum [pro *porrigebat*] Ge. IV, 534. *W.*) et *patri* quam *mihi.*" *H.* —

Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater et coniux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat;
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter moestorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

---

675. ***in omnia,*** ut omnia tecum perferamus. Cf. Lucan. X, 461. *quem ducit in omnia secum,* ubi vid. Burm. — „***expertus,*** ex pristinis virtutis experimentis et factis. [Thiel. minus recte explicat: „doctus prodigiis."] — 678. ***Coniux quondam tua dicta,*** h. e. quae eram; non argutandum; notum illud: καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse." *H.* „*quondam* acerbo cum dolore, quasi iam desierit esse eius coniux, et quasi ille pristini amoris oblitus sit; conferri his possunt, quae leguntur apud Tibull. III, 1, 23. *Haec tibi vir quondam, nunc frater, casta Neaera, Mittit.*" Haec *Wr.*, rectius quam *Schirach.* p. 556. haec adnotans: „Respicit quippe vocabulum ad futurum tempus; *relinquor,* inquit Creusa, *tua dicta coniux, quondam;* i. e. relicta *olim* modo tua coniux fui, non amplius; praeteriit nomen." Burm. comparat infra IV, 324. coll. cum v. 431. — „***cui relinquor?*** Infra IV, 323. *cui me moribundam deseris, hospes?*" *H.* „*Relinquar* est prior Medicei lectio; sed Indicativus (in interrogationibus) admittitur, ubi certum est id, quod per verbum indicatur, et illud tantum incertum, quomodo, vel per quem fiat aliquid, et similia. Cf. III, 88. 367." Haec *Wr.* Qu. Virg. XXXI, 4. — 680—684. „Mutat Anchises consilium, omine oblato. Flamma e capite micans ostentum et praesagium regiae dignitatis, vel ex narratione de Servio Tullio notum Liv. I, 39. Cf. inf. VII, 73. sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiae Veneris munere. Vide Ennii et Naevii loca apud Probum in Ecl. VI.; cf. Fragm. Enn. p. 11. 12." *H.* — 680. ***subitum.*** „*Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poëticum. Ortus error ex scriptura *subitū.*" *H.* „Originem mendi indicare videtur fragm. Vat., in quo *subitu* superscripta *m.* Hoc autem *subitu* non ex *subitū,* ut putat H.; neque enim in antiquissimis quidem libris litera finalis *m* usquam, nisi in fine versus, per lineolam significari videtur; sed ex sono proximi voc. *dictu* natum; vid. ad Aen. I, 104. Recte etiam infra V, 522. Heins. ex paucis, nec antiquissimis, Codd. *subitum* edidit. Cf. Ge. IV, 554. Aen. VIII, 81." *Wr.* — 683. „***apex,*** flamma in apicem acuminata; is visus est ***fundere lumen de vertice Iuli,*** h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636. *inque coma flammeus arsit apex.* Hanc rationem damnare equidem nolim; sic ***levis*** bene de flamma. (Et convenit, quod alibi legitur *flamma agilis. W.*) Burmanno tamen cum Servio *apex* proprie dictus videtur, sc. de pileo Phrygio, quem, ut pueri, esse debuisse *levem.*" *H.* Adde Ovid. Met. X, 279. *Flamma ter accensa est, apicemque per aëra duxit,* et id. ex Pont. IV, 9, 54. *detque bonum voto lucidus omen apex.* Schirach. p. 333. Burmanno assentitur, apicem minus probabiliter de eminente pilei virga intelligenti. De ipsa re, ex animalium natura electrica, quam vocant, explicanda Thiel. conferri iubet Ideleri Meteorologiam veterum p. 164. — 684. „***flamma visa lambere tactu,*** contactu; nam ea lectio praestat alteri *tractu* [quam tamen defendunt Schirach. p. 620. et Bothius. Sic vocc. *tactus* et *tractus* etiam Ge. III, 502. confusa.]

Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignis;
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos; hoc tantum; et, si pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.

---

tractus flammae, per longum spatium ductae, alienum ab h. l. est. (Si quid video, Virgilius iunxit *flamma innoxia tactu*, utpote quae nihil consumeret. Si analogiam constructionis desideres, conferas Ge. III, 416. *mala tactu vipera. W.*) *molles lamb. com. et — pasci* ornate pro *ardere* dictum, ex ignis natura. Cf. imitationem Val. Flacc. I, 512. sqq." *H.* „*molli* exstat in Palat.; idem etiam Heins. in quibusdam reperisse videtur. Sed maior multo fides a Codd. accedit receptae lectioni. *Mollis* autem iungendum cum voc. *comas;* cum *flamma* si iunxeris, duo epitheta, idem fere significantia, uni nomini tribueris. *Est mollis flamma medullas* iungo etiam infra IV, 66." *Wr.* Wakef., qui in Sylv. crit. IV. p. 227. *molli* praetulerat, in ipsa Virgilii editione *molles* recte defendit. Cf. locos ab Heinsio collatos: Martial. IV, 42. *Mollesque flagellent Colla comae.* Tibull. I, 9, 9. *Quid prodest molles coluisse capillos.* Hor. A. P. 33. *Molles imitabitur aere capillos,* alios. Imitatus est h. l. Silv. XVI, 119. *Subtus rutilante coruscum Vertice fulsit apex, crispamque involvere visa est Mitis flamma comam.* Vid. etiam adnott. ad Ecl. II, 72. coll. cum not. ad Ecl. IV, 28. — *lambere,* prorsus ut nos: *die Flamme leckt an etwas.* Vid. Aen. III, 574. (*Aetna*) *Adtollit — globos flammarum et sidera lambit.* Hor. Sat. I, 5, 73. *flamma - - properabat lambere tectum,* cum quo loco cf. Lucr. II, 191. *Nec, quom subsiliunt ignes ad tecta domorum, Et celeri flamma degustant tigna trabeisque.* — *pasci* pro ardere, ex natura flammae, quae materia inventa usque alitur et redintegratur. Cf. praeter multos alios locos Ovid. Met. XIV, 467. *Postquam alta cremata est Ilios, et Danaas paverunt Pergama flammas.* — 685. *trepidare* Schirachio (p. 621., ubi confert Aen. IV, 121. et IX, 114.) idem est quod cum trepidatione accurrere; sed *ad*currendi notio verbo inesse non potest, etsi interdum significat anxie concursare. — „*pavidi metu* iungendum esse docet Wakef. ad Lucr. II, 44. [qui, coll. Iliados Epitome incerti auctoris v. 717. *Ille timore pavens, Vitam concedite, dixit,* hunc locum sic explicat: „nos, metu palpitantes, festinare et opera celeri subvenire."]" *Wr.* — 686. *sanctos,* utpote coelitus missos. — *fontibus,* aqua ex fontibus hausta. Cf. adnott. ad Ge. IV, 376. Ceterum de Infinitivo absoluto, vehementiorem animi affectum, pavorem maxime et trepidationem indicante cf. III, 666. sqq. VI, 489. sqq. IX, 538. sq. cett. et Wagneri Qu. Virg. XXX, 2. — 688. *coelo,* ad coelum, quemadmodum III, 678. V, 451. XI, 192. Ovid. Met. IX, 210. *patrio tendentem brachia coelo,* alibi. Cf. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. imprimisque ad Ge. II, 306. — 689. *precibus si flecteris ullis.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 27. et Ge. I, 7. — 690. „*Adspice nos,* pro vulgari *respice.*" *H.* „Adspice (ἐπιβλέπε) convenire magis videtur alloquenti. Nam *respicere* significat curam habere, iuvare, at verbo *adspicere* per se non inest notio prospiciendi; cf. IV, 372.; et Anchises id praesertim expetit, ut Iupiter in se suosque oculos convertat, tum alterum rogat: *da auxilium.*" *W. Wr.,* vulgarem rationem, ex qua locus sic distinguitur: *Adspice nos; hoc tantum* (scil. abs te peto) admodum languere iudicans, uno tenore scripsit: *Adspice nos hoc*

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit laevum, et de coelo lapsa per umbras

---

tantum, his verbis adiectis: „i. e. hunc tantum adspectum nos adspice; de quo loquendi genere dictum est in Not. ad III, 56.; sive: omnis Troianorum fortuna quum corruerit, hanc tantum eius partem adspice;" quam adnotationem si recte intelligo, verba *hoc tantum*, pronomini *nos* per appositionem addita, Vir doctiss. ita vult accipi, ut significent: tam parvas et miseras populi olim adeo potentis et felicis reliquias. At primum ex usu loquendi demonstrandum erat, hoc verbis illis latine dici posse; nam quae Wagn. ad libri III. l. l. disputat de formulis notissimis *pugnam pugnare*, *gaudium gaudere* et similibus, unde etiam talia, ut *quid gaudes*, *id hortor*, *id cogo*, et adiectivorum neutrius generis pro adverbiis positorum usum, *crebra ferire*, *multum falli* cett., explicare studet, ea quomodo ad h. l. quadrent, equidem fateor me non perspicere. Deinde hic non quaeritur de eo, utrum pauci an multi Troiani ex communi clade evaserint, sed universa eorum miseria et calamitas spectanda est, qui quid faciant, quo se vertant, ubi perfugium quaerant, nesciunt. Quare hoc unum cupit Anchises, ut se adspiciat Iupiter, quum misericordiae movendae hic unus adspectus plane sufficiat. Precatur igitur: *Adspice nos!* addens *hoc tantum*, quod non tam cum reliquis editoribus et Schol. Stat. Theb. XI, 192. (ubi sane non minus quam ap. Claud. R. Pros. III, 299. ad *Hoc tantum* supplendum est *precor*) explico: hoc tantum, non plura, abs te peto, quam sic potius: hoc tantum dico (collato loco Aen. IX, 636., ubi finitis Ascanii precibus adduntur verba *Hoc tantum Ascanius*, scil. dixit, precatus est, et supra v. 79. *Hoc primum*, scil. fateor); ut hic sit sensus: non opus est longis precibus, sufficit hoc unum, ut nos adspicias, adspectus enim ipse clarius loquetur, quam verba nostra poterunt. Loco ita intellecto quid languidum et absonum insit, non video. Abruptius autem loqui Anchisen, si affectum hominis et tempus, quo has preces facit, consideramus, neminem potest offendere. Si vero in Cod. Med. post voc. *nos* nulla apparet distinctio, (quod Wagnero libenter credo, quamquam Ambrog. illius Codicis editio, quae mihi ad manus est, distinctionem addit), hoc profecto non multum probat, quum in distinguendi signis vel additis vel omissis ne huic quidem Codici magna concedi possit auctoritas. — „*haec omina firma* [signo aliquo dato ostende, bonum hoc esse auspicium] secundum auguralem disciplinam; docet h. l. Serv. [qui haec adnotat: „Non enim unum omen vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sunt posteriora, solvuntur priora." Thiel. confert Sil. IV, 127. *adsis o firmesque tuae, pater, alitis omen.*] Hoc statim fit, dum laevum tonat: conf. Od. XX, 97. sqq." *H.* — 692. *subitoque* etc. „Ne inter se mutuo referri *que--et* existimes, vid. Qu. Virg. XXXV, 6. [ubi docetur, frequentem esse copulae usum, quum properetur ad sequentia aut celeriter aliquid fieri indicetur, ideoque etiam praecedentibus particulis *vix* et *una* interdum subiici copulam, veluti V, 857. VIII, 520. XI, 296. 864.] „„*fragore:* i. e. coeli confractione vel fissura nubium."" Wakef. ad Lucr. V, 318." *Wr.* — 693. *Intonuit laevum.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 7. — 693—698. „*Stella cadens*, meteori genus, cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38. p. 410., sup. Ge. I, 365. sqq. erat inter prognostica, at nunc auspicium, et quidem fugae suscipiendae. Respexisse videtur poëta Homerum Iliad. IV, 75. sqq. et Apoll. IV, 294. sqq. Mirum tamen, quod ignis fatuus h. l. cum tonitru coniunctus est et cum sulfureo halitu. Nec tamen, nisi admodum improprie, de fulmine accipi *stella* potest, nec bene ad Luciferum, Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerunt alii. Vid. sup. ad I, 382. Totam augurii rationem per partes explicat

Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram se condere silva,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat:
Iam iam nulla mora est; sequor, et, qua ducitis, adsum.
Dî patrii, servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.

Servius; malim rem ad physicas rationes revocatam. Iungenda: *stella ducens facem multa cum luce*, habens speciem facis longae; hinc v. 697. *longo limite sulcus dat lucem.*" *H.* „Apud Valerium Fl. I, 568. Iupiter *ingenti flammantem* (*collustrantem*) *nubila sulco direxit per inane facem.*" *W.* Heins. comparat Ovid. Met. XV, 849. *Flammiferumque trahens spatioso limite crinem Stella micat*, Senec. Troad. 356. *Et stella longa semitam flamma trahens*, et infra Aen. V, 526. Vide etiam eiusdem Senecae locum mox laudandum. *Fax* haud raro dicitur de stellis crinitis aliisque meteoris. Cf. Cic. Cat. III, 8, 18. de Div. I, 11, 18. Sen. Nat. Qu. VII, 5. Plin. H. N. II, 26, 25. — *cucurrit.* Cf. Sen. Thyest. 698. *E cavo aethere cucurrit limitem sidus trahens.* Similiter Lucr. V, 682. de sole: *Imparibus currens amfractibus.* Cf. etiam infra VIII, 392. ibique adnott. Ceterum Wakef. ad Lucr. l. l. edi mavult *magna cum luce*, his verbis additis: „Non me codex unus [Dorvill.] movisset, ceteris consentientibus; sed video Probam Falconiam in centone versuum Virgilianorum de Nov. Test. v. 20. non aliter legisse." — 696. „*Idae - - silva.* Sic III, 112. *Idaeum nemus.* ibid. v. 105. *mons Idaeus* cett. De silvoso Ida vid. Strab. XIII. in. Mela I, 18, 2. Plin. V, 30, 32. alios. — 697. H. mavult deleri signum interpungendi post *vias.* Sed vere *Iahn.*: „Non recte H. *signantemque vias* ad *lucem* refert. Sensus enim est: Illa super summa culmina tecti labitur, Idaea silva lucens se condit et vias signat. Pro *tum* Wakef. corr. *dum.* Sed vid. not. ad Aen. V, 455." De part. *tum* in enumeratione et descriptione usurpata vid. adnott. ad Ecl. VI, 61. et Wagn. Qu. Virg. XXV, 6, c., qui comparat Ecl. II, 45. sqq. Ge. III, 227. 352. sqq. Aen. VI, 20, 273. sqq. 575. sqq. VII, 72. sqq. 446. sqq. aliosque locos. — 699. „*victus*, expugnata tandem voluntate; [cedens non filii, sed ipsorum deorum voluntati. Sic Ge. IV, 491. *victus animi*, ubi vid. adnott.] — *se tollit ad auras* pro simplici: e strato se attollit, surgit. — *se tollere* Gud. a. m. pr. eleganter, modo *adfari* et *adorare* sequi posset." *H.* „Hic quidem facile feras Infinitivum, modo plenius in fine versus interpungatur; sed parum firma nititur haec lectio auctoritate." Haec *Wr.* Qu. Virg. XXX. p. 521. — 700. *Adfatur deos*, precatur. — 701. „*Iam iam* de eo dicitur, quod modo futurum (Aen. VI, 602. VIII, 708. XII, 754.); tum de eo, quod pro praesenti rerum statu faciendum (Aen. II, 701. XII, 676. 875.) - - Denique *iam iam* divisim scribendum esse, contra quam vulgo fit, indicio est, quod saepe legitur *iam iamque.*" Haec idem *Wr.* Qu. Virg. XXIV. extr. Ceterum duplicatum *iam iam* non differre a simplici, nisi gravitate et distinctiore significatione, docet Hand. Tursell. III. p. 155. sq., quem vide. — *qua ducitis, adsum.* Confugiam eo, quo vos ipsi, dii, viam monstratis. — 703. „Verba *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpretationem habent, ut solet in acute dictis fieri, et insolens est: *in numine esse.* Quum haec verba coniuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium,*

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
Auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit;
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus

---

poëta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio, omine;* ut inf. VII, 119. In hoc omine est *Troia*, h. e. fatum Troiae, et, quod ex ceteris elicias, iudicium Anchisae de hoc fato: Troiae excidium instare, et urbem sibi esse deserendam. Simplicissima itaque ratio fortasse haec est: Troia haec, quam ego deserere, cui ego superstes esse nolui, (sup. v. 637.) vestro hoc augurio declaratur mihi deserenda esse. *Troia est,* Troia mihi erit, non haec, quae nunc incensa est, sed quocunque vestrum augurium, dii, nos ducet. Nam, ut novum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius esse videtur, quasi sit: *Troia est in vestro numine,* h. e. Troia altera promittitur hoc omine, ut III, 86. *Serva altera Troiae Pergama.*" Haec *H.*; sed rectius et simplicius cum Burmanno h. l. sic interpretatur *W.*: „Anchises, artis auguralis peritus, ex omine flammae v. 682., Iulum magnum rebus Troianorum lumen, regemque imperio in alia terra restituto futurum mente erat auguratus. Quo omine nunc per ostentum firmato — *vestrum hoc augurium est* — de Troianorum fortuna instauranda iam certe sperans — *vestro in numine Troia est,* h. e. vobis Troianorum fortuna curae est — eorum, qui Troiam profugi relicturi sunt, sententiae et parti accedit: *cedo equidem.*" Quibus *Wr.* haec addit: „Recte W.; ac ne quis diutius dubitet, quid sit *Troia est in vestro numine,* cf. IX, 247. *Di patrii, quorum semper sub numine Troia est, Non tamen omnino Teucros delere paratis.* Ovid. Met. XV, 546. *Numine sub dominae lateo.* ***Troia*** sunt Troiani [vid. adnott. ad Ecl. I, 63. et IV, 58.], respectu tamen novae Troiae condendae habito: infra III, 85. sq. et 132. sq. Et qui poëtas enunciationes inter se iungendas nulla saepe copula connectere solere meminit, facile, quae sit horum verborum vis, qui tenor orationis, intelliget: „servate domum, servate nepotem. Et servabitur; nam hoc augurio ipsi significastis, servaturos esse gentique Troianae prospecturos." Thiel. apte comparat Graecorum ἐν θεοῖς εἶναι, κεῖσθαι, σώζεσθαι, de quo Valcken. ad Eur. Hipp. 324. et Heindorf. ad Plat. Protag. p. 474. — 704. ***nate.*** Montalb. *gnate,* quod non minus quam XI, 554. *Huic gnatam* in Leid. praegressae literae *c* deberi censet *Wr.* Qu. Virg. XXXVIII, 3. Vid. adnott. ad Ecl. V, 22. — ***tibi comes ire,*** pro tecum ire, ut etiam infra VI, 158. Hor. Sat. II, 5, 17. Lucan. VI, 828. alibi. Cf. Burm. ad Ovid. A. A. I, 301. Similiter Ovid. Her. XIII, 163. *venire alicui comitem.* Cf. etiam Aen. VI, 112. „***comes ire recuso,*** ut Tibull. I, 4, 41. *Neu comes ire neges.*" *Wr.* Imitatur h. l. Stat. Achill. I, 539., ubi Diomedes Ulixi: *Nos vocat ille labor, neque enim comes ire recuso.* — 705. „***Clarior ignis*** h. l. clarior strepitus ignis, ***propiusque incendia volvunt aestus,*** h. e. calorem, ornatissime, pro: flamma, incendium, propius serpit." *H.* — 707. „***Ergo age*** cum vi quadam hortationis et increpationis eius, qui tarde rem agit." *Schirach* p. 398. Burm. conferri iubet Donat. ad Ter. Adelph. IV, 2, 33. et Hecyr. I, 1, 6. — „*imponere* [*lass dich setzen*], impone te, ἐντίθεσο." *H.* — 708. ***subibo humeris,*** in humeros meos te suscipiam. Vid. infra IV, 599. *Quem subiisse humeris confectum aetate parentem* cett.

Sit comes, et longe servet vestigia coniux.
Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos servata per annos;
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penates;
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
Adtrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Haec fatus, latos humeros subiectaque colla

---

711. „*Servet vestigia*, h. e. observet gressus meos, *longe*, e longinquo; id adiectum, ne, si multi una exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diversas vias dimisit.“ *H.* *Longe* igitur valet: non statim post me, sed ex aliquo intervallo. Cf. infra v. 725. Temere in hoc vocabulo haeret Schirach. p. 478. — 712. „Vulgare: animos advertite ad ea, quae dicam. — 714. *Deserta Ceres* exquisite dicta, cuius templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore.“ *H.* — „Deserti dii, deserta templa, varias ob causas dici possunt. Servius triplicem proponit explicationem, ut deserta appelletur Ceres vel ob amissam filiam, vel, quod absurdum est, ob Polyphoeten, vid. Aen. VI, 484., — eadem affert Interpres A. Maii, qui etiam Aram desertam Isidis commemorat — vel ob bellum decennale. Deserti sunt dii religionum contemtu apud Prop. II, 6, 36. Sed h. l., quum de templo extra urbem sito et solitario agatur, deserta Ceres potius ideo dicitur, quod templum habuit in loco infrequenti. Sic III, 646. *vitam in silvis, inter deserta ferarum Lustra domosque traho.* XI, 843. *Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam Profuit.* Tibull. I, 1, 11. *Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris - - serta lapis.* Vid. Huschk. et Wunderl. ad eum locum.“ *Wr.* Cereris autem templa plerumque extra urbes aedificata esse, ex Vitruv. I, 7. docet Dorvill. — 715. *Religione*, cultu. — „*ex diverso*, ex diversis partibus. — 717. *Cape sacra* cett., ex umbrae Hectoris iusso: sup. II, 293. — 718. *Me bello* cett. Ingeniose inventum hoc a poëta, ut causa adsit, cur sacra Anchises efferat, ex communi narratione.“ *H.* „Hanc rerum expositionem postulabat religio veterum. Vid. supra v. 167.“ *W.* — „De more isto, quem Orpheus in Graeciam traduxisse fertur, vid. Both. et Hermann. ad Soph. Oed. Col. 1227.“ *Wr.* — *bello e tanto;* rectius fortasse cum Goth. III. et aliquot Codd. Pier. *bello ex tanto.*, quum Virgilius, ubi praepositio nomini suo postponitur, aut inter Substantivum et Adiectivum ita inseritur, ut Subst. praecedat, non *e*, sed *ex* usurpare soleat. Cf. Ecl. VI, 19. Aen. IV, 410. et Wagn. Qu. Virg. II. — 719. *flumine vivo.* Epitheton non est otiosum; quum nisi viva aqua facta non legitima haberetur purgatio. Thiel. conferri iubet Pers. II, 15. sq. Iuven. VI, 523. sq. Tibull. II, 1, 13. alios. Vid. etiam infra IV, 635. et de ipsa re supra ad v. 167. adnott. Thiel. hic comparat Prop. II, 17, 2. *Hoc erit infectas sanguine habere manus* et Lucan. I, 103. *ubi - - miserando funere Crassus Assyrias Latio maculavit sanguine Carras.* — 721—723. „Insternit Aeneas humeris vestis laciniam, vestique pellem. Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. X, 21—24., ubi Agamemnon simili habitu induitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiicio, submitto oneri imposito.“ *H.* Burm. recte adnotat, *subiecta* esse i. q. mox subiicienda, quemadmodum ap. Stat. Theb. VIII, 11. *adsumtum* pro adsumendo,

Veste super fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri. Dextrae se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar

---

ibid. I, 244. *adiuncta* pro adiungenda, Lucan. VII, 305. *caput hoc positum rostris* pro mox ponendo cett.; qua de re conferri iubet Cort. ad Plin. Ep. VII, 19, 6. Bronkh. ad Prop. II, 10, 49. et III, 10, 3. et sua ad Val. Fl. I, 457. Ceterum hunc locum respexit Ovid. ex Pont. I, 1, 33. haec canens: *Quum foret Aeneae cervix subiecta parenti.* — 722. *Veste - fulvique pelle leonis* i. e. veste ex pelle leonina confecta. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4., ubi praeter alios hi loci similes comparantur: Aen. I, 258. III, 366. IV, 355. V, 273. ibid. 227. VII, 94. 419. 659. VIII, 177. cett. Cf. etiam quae de copulae vi explicativa ad Ge. I, 498. Aen. I, 30. 111. alibi adnotavimus. — *super — insternor* aut per tmesin dictum, (quum verbum decompositum, quod vocant, inveniri videatur Liv. XXX, 10, 5. *tabulasque superinstravit* et Sil. VII, 289. *Qua superinstratos proiectus gramine campi Presserat ante toros.* Vid. Drakenb. ad Liv. II, 10, 11. et VII, 10, 9. de formis *superincidere, superimponere, superincubare, superimminere;*) aut, quod probabilius videtur, *super* absolute et adverbialiter usurpatum, ut IV, 217. 221. IX, 168. alibi. Cf. Drakenb. ad Liv. IV, 58, 13. Schott. ad Val. Fl. VIII, 435. et mea ad Lucr. I, 650. — 723. *Dextrae se - - Implicuit.* Cf. Tibull. I, 4, 51. *Post etiam collo se implicuisse volet.* Catull. LXI, 108. *Implicabitur in tuum Complexum.* Ovid. Met. I, 762. *implicuit materno brachia collo.* id. Am. II, 18, 9. *Implicuitque suos circum mea colla lacertos.* — 725. *per opaca locorum.* Cf. adnott. ad Ge. I, 393. Aen. I, 310. 422. — 726—729. „Suaviter et ex affectus veritate. Comparant Apollon. III, 953—955." *H.* — *Et me* etc. „Non raro adhibentur copulae ad indicandam mentis intentam ad aliquid exspectationem, ubi nostrum *da* locum habet, Graecum καὶ τότε. Aen. III, 263. 573. 557. V, 666. IX, 695. 780. II, 760." Haec *Wr.* Qu. Virg. XXXV, 7, a). — *dudum*, pro antea, prius, πάλαι, ut apud Plaut. Amph. II, 2, 50. id. Most. I, 3, 100. Ter. Andr. V, 1, 5. Eun. IV, 5, 4. Cic. Or. II, 65, 262. ad Att. XI, 24. in. Brut. 36, 138. alibi. — 727. „*glomerati ex agmine* (vid. sup. v. 414.) doctior ratio; quamvis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant collecti." *H.* „Iungo *glomerati*, densi, *Graii ex agmine adverso*, stantes in acie adversa, uti praepositio ἐξ apud Graecos usurpatur. De constructione *glomerari* ex aliqua re ad rationem verbi *colligere* equidem dubito." *W.* — „Sed ita mihi mirifice languere videtur istud *ex agmine adverso;* et constructio *glomerari ex*, etsi fortasse exemplis firmari non potest, nihil tamen habet, quare reprehendatur." *Wr.* Equidem non video, quomodo langueant verba ex Wunderlichii sensu explicata, cui ego cum Thielio adsentior. Verba enim *adverso agmine* opposita videntur *telis* e longinquo missis, ut huius loci ratio eadem sit, quae v. 432. *nec tela nec ullas Vitavisse vices Danaum.* — 729. *suspensum*, sollicitum, anxium, trepidum, ut saepe. — 730—734. „*Portis.* Est porta ab hoste aversa, ad Idam ducens et partes australes, unde litus peti poterat; et in eo

Evasisse viam; subito quum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant:
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum,

Antandrus III, 6." *H.* — 731. ***viam.*** Markl. ad Stat. Silv. V, 2, 152. coni. *vicem,* quod Brunck. et H. receperunt; eandemque coniecturam idem Markland. iam proposuit Ge. I, 418., ubi Codd. lectioni *mutavere vias* substitui voluit *mut. vices.* Sed qui ibi recte adversatus est H., neque hic eum sequi debebat; immo scripturam *viam,* in qua omnes consentiunt Codd., iure defendunt Burm., W., Both., Iahn., Thiel. et Wr.; et *W.* quidem haec adnotat: „*Evasi viam* est ad finem eius perveni, et *locum evasi* eum reliqui. Ovid. Met. III, 19. *Panopesque evaserat arva.* Aen. IV, 685. *gradus evaserat omnes.* Cf. III, 282. Si quis viam evasisse putat, ubi pericula minabantur, ille et pericula viae se effugisse credit. Marklandi coniectura *vicem,* qua sensus sine dubio melior fit, (Tacit. Ann. XIV, 6. *evasisse gravem casum*) ex iis esse videtur, quibus auctorum ipsorum scriptura vere emendatur." *Iahn.* autem addit: „*Viam omnem* evasisse eatenus sibi *visus est,* quatenus pericula, quae in urbe ipsi minabantur, effugerat. Revera utique pars viae restabat (quod H. urget); sed non dixit *omnem viam evasi,* sed *evasisse videbar.*" Wagneri denique verba sunt haec: „Restitui librorum lectionem: *evasisse viam:* i. e. videbar mihi iam omnem viam per urbem feliciter ac sine periculo emensus. Sic III, 282. sq. *Iuvat evasisse tot urbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes;* i. e. sine periculo ac detrimento praetervectum esse. Et probam esse dictionem *viam evadere,* persuadebit VI, 260. *Tuque invade viam. Omnem vicem* foret: varia, quae ingruebant pericula; at nulla fuerant. Itaque si locum esse volumus voci *vicem,* dicendum hic erat *evitasse vicem,* ut supra v. 433. *nec ullas vitavisse vices Danaum.*" — „*adesse ad aures* dictum potest videri pro *accedere* vel *accidere* ad aures. Poëticae tamen dictioni convenientius iungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque auditur." *H.* — „Priorem rationem veram esse, vidit iam Wunderl." *Wr.* — 733. „*prospiciens,* quippe in humeros filii sublatus; ne ad metum referas. — *ardentes clipeos,* relucente flamma, quippe aereos." *H.* — *nescio quod* simpliciter pro aliquod. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 107., ubi adde Gernhard. ad Cic. Lael. 23, 87., hic a Thielio laudatum. Ceterum *nescio* hic disyllabum esse censet Wr., coll. adnot. ad IX, 296., ubi vide; et sane hac una ratione vitatur versus ex solis dactylis compositus. — 735. „*numen male amicum,* inimicum, infestum, δαίμων τις κακός." *H.* Vid. supra ad v. 23. — „*mentem confusam eripuit;* duo iunxit, quae fere sigillatim poni solent: *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας, et *mens confusa,* perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο; utrumque Homericum." *H.* — „*confusam eripuit.* Donatus: i. e. confundendo eripuit. Hinc, ut ex plerisque aliis locis (vid. Serv. ad III, 236.) intelligas, iam veteres Grammaticos agnovisse prolepticum adiectivi usum, ad quem primus adtendisse animum sibi visus est Schaeferus (vid. Apparat. crit. ad Dem. T. I. p. 239.) et de quo uberius exposuit Ahlemeyerus in programm. Paderborn. ai 1827." Haec *Weickert.* l. l. p. 13. Diximus de hoc usu ad Ge. II, 353., ubi addi possunt Davis. ad Cic. N. D. I, 16. et ad Legg. I, 9. Heindorf. ad N. D. p. 40. et 46. Bentl. ad Hor. Od. I, 34, 5. Bach. ad Ovid. Met. XIII, 602. et quos de Graeca prolepsi laudat Sillig. ad Catull. XI, 3. — „*nota regione viarum* pro

Veste super fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri. Dextrae se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar

---

ibid. I, 244. *adiuncta* pro adiungenda, Lucan. VII, 305. *caput hoc positum rostris* pro mox ponendo cett.; qua de re conferri iubet Cort. ad Plin. Ep. VII, 19, 6. Broukh. ad Prop. II, 10, 49. et III, 10, 3. et sua ad Val. Fl. I, 457. Ceterum hunc locum respexit Ovid. ex Pont. I, 1, 33. haec canens: *Quum foret Aeneae cervix subiecta parenti.* — 722. *Veste - fulvique pelle leonis* i. e. veste ex pelle leonina confecta. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4., ubi praeter alios hi loci similes comparantur: Aen. I, 258. III, 366. IV, 355. V, 273. ibid. 227. VII, 94. 419. 659. VIII, 177. cett. Cf. etiam quae de copulae vi explicativa ad Ge. I, 498. Aen. I, 30. 111. alibi adnotavimus. — *super — insternor* aut per tmesin dictum, (quum verbum decompositum, quod vocant, inveniri videatur Liv. XXX, 10, 5. *tabulasque superinstravit* et Sil. VII, 289. *Qua superinstratos proiectus gramine campi Presserat ante toros.* Vid. Drakenb. ad Liv. II, 10, 11. et VII, 10, 9. de formis *superincidere, superimponere, superincubare, superimminere;*) aut, quod probabilius videtur, *super* absolute et adverbialiter usurpatum, ut IV, 217. 221. IX, 168. alibi. Cf. Drakenb. ad Liv. IV, 58, 13. Schott. ad Val. Fl. VIII, 435. et mea ad Lucr. I, 650. — 723. *Dextrae se - - Implicuit.* Cf. Tibull. I, 4, 51. *Post etiam collo se implicuisse volet.* Catull. LXI, 108. *Implicabitur in tuum Complexum.* Ovid. Met. I, 762. *implicuit materno brachia collo.* id. Am. II, 18, 9. *Implicuitque suos circum mea colla lacertos.* — 725. *per opaca locorum.* Cf. adnott. ad Ge. I, 393. Aen. I, 310. 422. — 726—729. „Suaviter et ex affectus veritate. Comparant Apollon. III, 953—955.“ *H.* — *Et me* etc. „Non raro adhibentur copulae ad indicandam mentis intentam ad aliquid exspectationem, ubi nostrum *da* locum habet, Graecum καὶ τότε. Aen. III, 263. 573. 557. V, 666. IX, 695. 780. II, 760.“ Haec *Wr.* Qu. Virg. XXXV, 7, a). — *dudum*, pro antea, prius, πάλαι, ut apud Plaut. Amph. II, 2, 50. id. Most. I, 3, 100. Ter. Andr. V, 1, 5. Eun. IV, 5, 4. Cic. Or. II, 65, 262. ad Att. XI, 24. in. Brut. 36, 138. alibi. — 727. „*glomerati ex agmine* (vid. sup. v. 414.) doctior ratio; quamvis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant collecti.“ *H.* „Iungo *glomerati*, densi, *Graii ex agmine adverso*, stantes in acie adversa, uti praepositio ἐξ apud Graecos usurpatur. De constructione *glomerari* ex aliqua re ad rationem verbi *colligere* equidem dubito.“ *W.* — „Sed ita mihi mirifice languere videtur istud *ex agmine adverso;* et constructio *glomerari ex*, etsi fortasse exemplis firmari non potest, nihil tamen habet, quare reprehendatur.“ *Wr.* Equidem non video, quomodo langueant verba ex Wunderlichii sensu explicata, cui ego cum Thielio adsentior. Verba enim *adverso agmine* opposita videntur *telis* e longinquo missis, ut huius loci ratio eadem sit, quae v. 432. *nec tela nec ullas Vitavisse vices Danaum.* — 729. *suspensum*, sollicitum, anxium, trepidum, ut saepe. — 730—734. „*Portis.* Est porta ab hoste aversa, ad Idam ducens et partes australes, unde litus peti poterat; et in eo

Evasisse viam; subito quum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant:
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum,

Antandrus III, 6." *H.* — 731. *viam.* Markl. ad Stat. Silv. V, 2, 152. coni. *vicem*, quod Brunck. et H. receperunt; eandemque coniecturam idem Markland. iam proposuit Ge. I, 418., ubi Codd. lectioni *mutavere vias* substitui voluit *mut. vices.* Sed qui ibi recte adversatus est H., neque hic eum sequi debebat; immo scripturam *viam*, in qua omnes consentiunt Codd., iure defendunt Burm., W., Both., Iahn., Thiel. et Wr.; et *W.* quidem haec adnotat: „*Evasi viam* est ad finem eius perveni, et *locum evasi* eum reliqui. Ovid. Met. III, 19. *Panopesque evaserat arva.* Aen. IV, 685. *gradus evaserat omnes.* Cf. III, 282. Si quis viam evasisse putat, ubi pericula minabantur, ille et pericula viae se effugisse credit. Marklandi coniectura *vicem*, qua sensus sine dubio melior fit, (Tacit. Ann. XIV, 6. *evasisse gravem casum*) ex iis esse videtur, quibus auctorum ipsorum scriptura vere emendatur." *Iahn.* autem addit: „*Viam omnem* evasisse eatenus sibi *visus est*, quatenus pericula, quae in urbe ipsi minabantur, effugerat. Revera utique pars viae restabat (quod H. urget); sed non dixit *omnem viam evasi*, sed *evasisse videbar.*" Wagneri denique verba sunt haec: „Restitui librorum lectionem: *evasisse viam:* i. e. videbar mihi iam omnem viam per urbem feliciter ac sine periculo emensus. Sic III, 282. sq. *Iuvat evasisse tot urbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes;* i. e. sine periculo ac detrimento praetervectum esse. Et probam esse dictionem *viam evadere*, persuadebit VI, 260. *Tuque invade viam. Omnem vicem* foret: varia, quae ingruebant pericula; at nulla fuerant. Itaque si locum esse volumus voci *vicem*, dicendum hic erat *evitasse vicem*, ut supra v. 433. *nec ullas vitavisse vices Danaum.*" — „*adesse ad aures* dictum potest videri pro *accedere* vel *accidere* ad aures. Poëticae tamen dictioni convenientius iungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque auditur." *H.* — „Priorem rationem veram esse, vidit iam Wunderl." *Wr.* — 733. „*prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus; ne ad metum referas. — *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos." *H.* — *nescio quod* simpliciter pro aliquod. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 107., ubi adde Gernhard. ad Cic. Lael. 23, 87., hic a Thielio laudatum. Ceterum *nescio* hic disyllabum esse censet Wr., coll. adnot. ad IX, 296., ubi vide; et sane hac una ratione vitatur versus ex solis dactylis compositus. — 735. „*numen male amicum*, inimicum, infestum, δαίμων τις κακός." *H.* Vid. supra ad v. 23. — „*mentem confusam eripuit;* duo iunxit, quae fere sigillatim poni solent: *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας, et *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο; utrumque Homericum." *H.* — „*confusam eripuit.* Donatus: i. e. confundendo eripuit. Hinc, ut ex plerisque aliis locis (vid. Serv. ad III, 236.) intelligas, iam veteres Grammaticos agnovisse prolepticum adiectivi usum, ad quem primus adtendisse animum sibi visus est Schaeferus (vid. Appar. crit. ad Dem. T. I. p. 239.) et de quo uberius exposuit Ahlemeyerus in programm. Paderborn. ai 1827." Haec *Weickert.* l. l. p. 13. Diximus de hoc usu ad Ge. II, 353., ubi addi possunt Davis. ad Cic. N. D. I, 16. et ad Legg. I, 9. Heindorf. ad N. D. p. 40. et 46. Bentl. ad Hor. Od. I, 34, 5. Bach. ad Ovid. Met. XIII, 602. et quos de Graeca prolepsi laudat Sillig. ad Catull. XI, 3. — „*nota regione viarum* pro

Heu! misero coniux fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus. Hic demum, collectis omnibus, una
Defuit; et comites natumque virumque fefellit:
Quem non incusavi amens hominumque deorumque,

---

excedo, deflecto de viis notis, frequentibus. Tum pro *via* poni possunt *loca, partes, regiones,* per quas viae patent; hinc *regio viarum* poëtis ducta.“ *H.* „Quum *regioni viarum* opponantur *avia,* intelligendae sunt semitae, a viis in urbe celebratis et frequentatis deflectentes. *Regionem* enim *viarum* dici sollemni usu latinitatis viam celebriorem, maiorem, multis probat ad h. l. Burm. Sic ap. Terent. Eun. V, 9, 32. *Cur te in his ego conspicor regionibus?* de parte urbis et quidem platea; et ap. Martial. III, 4. *Flaminiae dices de regione viae;* [cum quo loco cf. Rutil. I, 593. *Quum Flaminiae regionibus irem.*] Item Aen. IX, 385. *Euryalum tenebrae ramorum - - Impediunt fallitque timor regione viarum.*“ Haec fere *Schirach.* p. 561. Cf. etiam Lucr. I, 957. 1040. II, 249. 293. — 738. „*fato erepta, substititne, erravitne via, an resedit.* Non enim dubitat, fato esse sublatam; cf. inf. v. 777. Ita Servius non male, puto. Melius tamen: *coniunx mihi misero erepta fatone substitit, an erravit de via, an lassa resedit.*“ *H.* „Hanc structuram postulat Latinitas, ita ut indicativi *substitit, erravit, resedit,* ex Graecorum more pro coniunctivis usurpati a verbis *incertum est* pendeant.“ *W.* Sed non opus est, ut ad Graecismum confugiamus, si sumimus, v. 738. et 39. non a voc. *Incertum* pendere, sed per se esse accipienda, ut absolutam constituant interrogationem, ad quam Aeneas respondeat quasi addito voc. *Incertum;* plane ut etiam nos loquimur: *blieb sie zurück, verirrte sie sich - -?* *ich weiss es nicht.* Eadem ratio est locorum VI, 780. VIII, 352. et similium, ubi Romanos ad Graecorum exemplum in oratione indirecta indicativo usos esse vulgo opinantur. Cf. etiam adnott. ad Ecl. IV, 52. (ubi adde Burm. et Cort. ad Lucan. I, 126. Ochsn. ad Cic. Ecl. p. 28. (Heum. et Garat. ad Cic. Mil. 18. in.) Loers. ad Ovid. Her. X, 86. Bach. ad Ovid. Met. X, 637. Billroth. §. 306. not. 1.) et Ge. I, 56. — *seu lassa* pro *an lassa.* Vid. adnott. ad Aen. I, 370. — 741. *animum reflexi* paullo insolentius dictum pro: eius recordatus sum; alias enim *animum reflectere* significat animum flectere, movere, mitigare. (Cf. Aen. X, 632. Cic. Or. I, 12, 53. pr. Sull. 16, 46. cett.) Similis est nostro loco Mamert. grat. act. 14. *Ad Romanam urbem mentem reflexit.* — 742. „*tumulum antiquae Cereris, sedem,* collem, in quo antiqua Cereris erat aedes, sup. v. 713.“ *H.* — De omissa praepos *ad* vid. adnott. ad Aen. I, 2. et 307. — „*Hic demum — defuit,* h. e. deesse animadverto — *et fefellit,* illam nemini visam esse comperio.“ *W.* „Mihi videtur e verbo *defuit* deserendi notio repetenda: ἔλαθεν ἀπολιποῦσα.“ *Wr.* — „Ad v. 745. notes, verba *incusare deos hominesque* esse formulam fere legitimam de iis, qui de fortuna sua graviter conqueruntur. Cf. Tac. Hist. II, 47. f.“ *W.* Adde Liv. XXX, 20, 7. *deos hominesque accusare.* *Dii hominesque* autem veteribus dicuntur pro omnibus omnino, nemine excepto, (ubi nos neutro utimur *Alles, Alles in Allem*) etiamsi de rebus sermo est ad deos vix pertinentibus. Cf. Manut. ad Cic. Fam. I, 9. Duker. ad Florum II, 6, 43. idemque ad Liv. III, 17, 5. Cort. ad Sall. Cat. 15, 4. et de eodem Graecorum usu Hermann. ad Soph. Ai. 239. Ceterum *Wr.*

Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penates
Commendo sociis et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Irruerant Danai, et tectum omne tenebant.

---

haec adnotat: „*deorumque* maior Codicum pars cum ipso Mediceo; sic etiam Lips. utq.; confirmatur praeterea haec lectio Servii testimonio [et Donati auctoritate ad Ter. Adelph. III, 2, 6. et V, 3, 4.]. Weichert. tamen in Diss. de Versu hyperm. p. 19. alteram tuetur lectionem *deumque*, tum, quod nulla hic sit necessitas dividendi extremum vocabulum, tum, quod sententia hoc versu expressa post *deumque* absoluta sit [atque, ut mens cogitando, ita vox loquendo subsistere debeat.] Ad hoc respondet Iahn.: „„posse hunc versum cum proximo arcte connecti;““ verum hoc quidem, si non singularum nexum enuntiationum, qui prope nullus est, sed incitationem orationis respicimus, vix ullam in fine prioris versus intermissionem vocis patientem. Praeterea ipse fatetur Weichert. p. 16. et 20., ubi geminetur *que*, licere sententiam hypermetro finire; vid. Ge. II, 442. Aen. VII, 470. X, 895. Ac necessitatem quandam invenisse sibi visus est Servius: ne exsisteret ὁμοιοτέλευτον. Quod si verum esset, *deorumque* etiam supra I, 229. scribendum erat. Mihi quidem hypermetro Virgilius h. l. usus videtur ad devitandam insuavitatem ex q u a t e r repetitis syllabis *umque* nascentem: *natumque virumque - - hominumque deumque*“; quae etiam mea de hoc loco dudum est sententia. Iahn. servato hypermetro etiam pro signo interrogandi in fine versus comma posuit; quem secutus sum. — 746. „***crudelius***, quod magis doleret.“ *H.* — 748. ***curva valle***, i. e. cava. Vid. adnott. ad Ge. II, 216. — 750. ***Stat***, certum, decretum est apud me. Vulgo plenius *stat sententia* (Ter. Eun. II, 1, 18. Ovid. Met. I, 243. VIII, 67. Liv. XXI, 29, 5. alibi; et apud Val. Fl. V, 289. *stat pectore fixum*); sed, ut hic, etiam apud Nep. Att. 21. *mihi stat alere morbum desinere*. Cic. Fam. IX, 2. *Stat illud, una vivere in studiis*. ad Att. II, 14. *nos in Asiam convertemus; neque adhuc stabat, quo potissimum*. Cf. etiam Sigonius, Ruhnken. et Bach. ad Livii, Terentii, Ovidii ll. ll. Eadem ratione dicitur: *sententia sedet* (Flor. II, 15, 9. et Duker. in Ind. v. *sedere*), unde etiam explicandum, quod supra legimus Aen. I, 582. *sententia surgit*. — „***obscura limina portae***, porta per noctem obscuram oculos fallens. Sup. v. 725. *per opaca locorum*.“ *H.* — 754. ***vestigia retro sequor***, relego (ut infra IX, 393. *vestigia retro Observata legit*, et ap. Claud. B. Get. 529. *relegum vestigia cursu*), ***observata per noctem***, quantum per noctem possum observare; *dant* enim *clara incendia lucem*, v. 569. — ***lumine***, oculis (vid. ad Ge. III, 433.), ***lustro***, circumspicio. Vid. etiam Wakef. ad Lucr. V, 575. — 755. „Horror noctis ubique me terret.“ *H.* — 756. ***domum, si forte pedem tulisset, Me refero***, i. e. visurus, experturus, si forte etc.; quod verbum videndi, quaerendi, experiendi ante has particulas saepe omittitur; v. c. Nep. Hann. 8. *Hannibal cum quinque navibus Africam accessit, si forte*

Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammae; furit aestus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reviso.
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam asservabant. Huc undique Troïa gaza,
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum
Crateresque auro solidi captivaque vestis
Congeritur. Pueri et pavidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per umbram,
Implevi clamore vias, moestusque Creüsam

Carthaginienses ad bellum inducere posset. Cic. Fam. III, 9. *Te adeunt fere omnes, si quid velis.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. I, 181. et 577. Non adsentior autem Wagnero, haec adnotanti: „Alterum *si forte* commatis includendum erat; est enim Graecum εἰ τύχοι· vid. Muret. Var. Lect. XVI, 9. et Heinrich. ad Cic. de Rep. p. 192.“; eiusmodi enim lusus verborum, uno eodemque versu bis, sed varia significatione, positorum, ut omnino a Virgilio, ita hic potissimum ab Aeneae affectione alienus videtur. Equidem iterato *si forte* nihil aliud indicari puto, nisi ardentissimum votum rei per se admodum dubiae adeoque improbabilis. — 758. *Ilicet.* Vid. supra ad v. 424. — 759. *ad auras.* Cf. adnott. ad Ecl. I, 57. — 760—766. „A domo sua, quam expilatam et incensam ardere videt, ad arcem et regiam tendit; hic vero praedam et captivos ab Achivis asservari videt; Creüsa nec ibi reperta, discedit.“ *H.* — *Et iam*, καὶ τότε δή. Vid. supra v. 725. — „*Porticibus vacuis.* Cf. sup. v. 528. — *Iunonis asylo*, pro templo, quod in arce fuit. Cf. sup. ad v. 567. Eurip. Troad. 32. simpl. ὑπὸ στέγαις ταῖσδ'.“ *H.* — 762. *Phoenix*, Amyntoris, Dolopum regis, filius, qui, stupri cum Clytia, patris pellice, facti falso accusatus, ab illo oculis privatus, sed a Peleo, ad quem confugerat, Chironi Centauro traditus est, qui visum ei restituit; quo facto Achillem, quem armorum usum docuerat, in bellum Troianum comitatus est, in quo quartae Myrmidonum legioni praefuit; sed Troia rediens mortuus est in Thracia. Cf. Hom. Il. IX, 432. sqq. XVI, 196. Lycophr. 417. sqq. Hygin. f. 173. Paus. X, 26. Strab. XI. p. 428. Commemoratur etiam ab Ovidio Met. VIII, 307. Her. III, 129. A. A. I, 337. Prop. II, 1, 62. aliisque poëtis Latinis. — 763. *Troia gaza.* Vid. ad Aen. I, 119. — 765. *Crateres* (vid. ad Ecl. V, 68.) *auro solidi* pro: ex solido auro, ut Ge. III, 26. *ex auro solidoque elephanto.* De ablativo materiae vid. sup. ad Aen. I, 655. — *captiva vestis*, ut VII, 184. *captivus currus*, ap. Hor. Epist. II, 1, 193. *captivum ebur*, ap. Caes. B. C. II, 5. *captivae naves*, ap. Liv. I, 53, 3. et Curt. V, 20. *captiva pecunia* cett. Cf. Drak. ad Liv. VI, 22, 4. — 766. „*pueri et matres* captivae, quas Graeci abducturi erant. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tab. Iliaca n. 111., et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26.; cf. inf. III, 323. Ovid. Met. XIII, 412. sqq.“ *H.* — V. 767. vario modo in singulis quibusdam Codd. expletur: *crebris sua carpunt pectora pugnis*; *crebrisque premunt sua p. p.; et crebris pulsant sua p. p.; et tacitis implent mugitibus auras.* Vid. de his supplementis adnott. ad I, 534. — 768. *per umbram.* Codd. quidam *per umbras;* sed ubi umbra idem est quod nox, nocturnae tenebrae, Virgilius singulari uti solet. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 14. et Wagn. Qu. Virg. IX. p. 413. Heins.

Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsae
Visa mihi ante oculos, et nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
O dulcis coniux? non haec sine numine divûm
Eveniunt; nec te comitem portare Creüsam

---

temere coni. *per urbem.* — 770. ***ingeminans.*** Vid. ad I, 747. — 771. ***tectis urbis,*** intra urbis moenia, per plateas et aedificia. — ***sine fine,*** i. e. diutissime, indefessum investigandi studium indicat. Vid. Aen. I, 279. Ovid. Met. II, 387. 502. IV, 334. XII, 316. etc. — ***furenti.*** *Furere* interdum i. q. furibundum vagari. Vid. infra IV, 42. *lateque furentes Barcaei.* — 772. ***simulacrum,*** εἴδωλον. Vid. ad Ge. I, 477. et IV, 472. — ***infelix,*** i. e. infeliciter amissae Creüsae; nam Creüsa ipsa, in Cybeles tutela versans (v. 788.) adeoque in ipsorum deorum coetum recepta (vid. adnott. ad v. 788.), infelix dici non potest. Deam autem factam esse Aeneae coniugem, apparere videtur ex verbis *et nota* (i. e. pristina) ***maior imago;*** deos enim non solum pulchritudine, sed etiam magnitudine et proceritate corporis homines longe superare veteres finxerunt (cf. Heynii Exc. XIII. ad l. I.); quamquam etiam Manes interdum hominibus maiores et celsiores apparent, qua de re Thiel. confert Iuven. XIII, 221. Ovid. Fast. II, 503. Lips. ad Tac. Ann. XI, 21. et Burm. ad Anthol. Lat. II, 36, 3. Ceterum de hac Creüsae sorte vid. Heynii Excurs. XIV. ad h. l. et Pausan. X, 26. H. porro admonet, hunc locum imitatione expressisse Val. Fl. IV, 18. sqq., ubi Hylas Herculi per somnum obiectus canitur. — 774. „Ex Iliad. XXIV, 358—360. — ***steterunt comae.*** Cf. Ovid. Met. VII, 630. *Pavida mihi membra timore Horruerant, stabantque comae.* Vid. etiam adnott. ad Ecl. VII, 53. De correptione terminationis — *ĕrunt* diximus ad Ecl. IV, 61. (ubi addas Schmid. ad Hor. Ep. I, 4, 7. Lindem. ad Plaut. Comm. tres p. 13. et Ochsner. ad Ovid. Met. X, 55. ed. Bach. T. II. p. 550.) et Ge. IV, 393. — V. 775. iteratur infra III, 153. et VIII, 35. — „***adfari:*** repete *visa est,* ut loco simillimo III, 148—153.“ Haec *W.;* cui recte adversatur *Wr.* Qu. Virg. XXX, 1., qui docet, praegressum *videri* in utroque loco (*visa mihi* et *visi*) non valere δοκεῖν, sed ὀφθῆναι, *adfari* autem et *demere* esse Infinitivos absolutos, quibus hic „nescio quid molle et ad deliniendos animos compositum“ insit. — 776. ***dolori.*** „*labori,* quam lectionem commendat Wakef. ad Lucr. III, 947., Palat. Alb. et quinque Pariss.; vid. etiam Cort. ad Lucan. II, 317. Sed iam Heins. vidit, esse hoc e VI, 135. repetitum; vid. V. L. ad Ge. IV, 4. 173. Aen. I. 100. 703. II, 758.; et ut illi loco *labori* convenit, sic huic *dolori,* quod certissime intelligitur ex iis, quae addit Creüsa: *non haec sine numine divom Eveniunt;* quae indicant, de dolore Aeneae, non de labore, eam loqui.“ *Wr.* Burm. etiam comparat Albinov. in Drusum v. 417. *Tu tamen ausa fores tanto indulgere dolori.* — — 777. ***O dulcis coniux,*** ut iam Ge. IV, 465. — ***Non haec sine n. d. Eveniunt.*** H. confert Hom. Il. V, 185. Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται. — 778. ***Nec te comitem portare.*** Sic *Wr.* rectissime, quantum equidem video, edidit, hac adnotatione adiecta: „Mire hic libri variant. [Med. cum aliis *nec te com. hinc portare* (Moret. I. *portasse*). Hamb. II. *nec te hinc com. port.* duo Morett. *nec te com. port.* Parrhas. *nec te com. asportare.* Lips. II. cum aliis *nec te com.*

Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum;
Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Thybris:

---

asportare. Lectionem, quam H. secutus est [*nec te hinc com. asportare*], quamque praeter alios Cod. Palat. exhibet, vix dubium est quin Servius invexerit; vid. Qu. Virg. XVI, 5. Is quum versum una syllaba abundantem invenisset, *hinc* retrahi iussit, unde ea lectio, corruptelam verius dicas, orta, quae nunc libros editos insidet. In aliis libris ipsa varia huius particulae sedes indicio est, *hinc* ab aliena, non Virgilii, manu huc illatum esse. Sed illud mireris, quod viri poëtici sermonis intelligentissimi, Heins. maxime et H., verbum mere prosaicum *asportare* optimum versum diutius inquinare passi fuerint. Scilicet genuinam vereque poëticam lectionem servarunt duo Moretani: *nec te com. port.* Iam verbum simplex alii explicuerunt per compositum *asportare*, alii *hinc* addiderunt, vel ipsum illud *asportare* iam in ordinem receptum interpretari voluerunt adiecto *hinc*, i. e. *hinc portare;* inde versus corruptus ac pessumdatus. Simile quid accidisse videmus XII, 709. *Inter se coiisse viros et cernere ferro,* ubi in omnibus codd., nisi quod in paucis *et* omittitur, sic legitur: *et decernere ferro.* Etiam V, 786. in plerisque libris versus una syllaba longior: *Urbem odiis satis est, nec poenam traxisse per omnem.*" — 779. „*Fas,* fatum s. voluntas deorum." *H.* — „*Fas:* non *Fas est;* sed, quod iam Heins. iubet, iunge *Fas sinit,* ut VI, 438. *Fas obstat.* Comma igitur posui pro semicolo [ut iam *W.*]" *Wr.* — *superi regnator Olympi* redit VII, 558. Cf. etiam IV, 269. et supra v. 557. — 780—784. „*exsilia* pro *exsilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam fit, et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obeunda,* ut iam Serv." *H. Exsilia* numero plurali legitur etiam infra III, 4. Sil. III, 567. Val. Fl. III, 350. V, 686. Claud. B. Gild. 199. Sen. Herc. fur. 93. Ovid. Met. XV, 515. ex Pont. II, 5, 8. 9, 60., quos locos Burm. congessit, Bentleium refutaturus, quem putabat ad Ter. Phorm. II, 1, 13. negavisse, a quoquam *exsilia* numero plurali dictum fuisse. Sed Bentleii quaestio: „Quis *exsilia* dixisset numero plurali?" ad unum illum Terentii locum videtur pertinere. Stat. Theb. XI, 377. *exsilia erroresque* coniungit. — *vastum maris aequor,* ut Aen. XII, 745. *vasta palus.* Lucr. V, 203. *vastas paludes* cett. — *arandum.* Cf. infra III, 495. *Nullum maris aequor arandum.* Ovid. Trist. I, 2, 76. *Latum mutandis mercibus aequor aro.* Senec. Epist. 114. *Vide, ut alveum lintribus arent* cett. et Heins. ad Ovid. Am. II, 10, 33. Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 50. — 781. *Et terram H. venies* Heins. restituit ex optimis Codd., temere adiiciens coniecturam *Ut - - venies.* Vulgo *Ad t. H. venies.* Sed bene se habet simplex copula, de qua *Wr.* Qu. Virg. XXXV, 8. haec docet: „Primum probe notanda est ea copulae in principio duarum enuntiationum collocatae potestas, qua mutua quaedam vel temporis vel alius cuiuscumque rei ratio inter duas illas enuntiationes intercedens indicatur. Pleraque huius generis exempla prava interpunctione obliterata sunt. - - Vid. Aen. II, 801. [ubi vid. adnott. ad v. 803.] III, 356. II, 708. V, 721. sqq. X, 256. Apparet haec omnia per coniunctiones in formam protaseos cum apodosi posse redigi." Hic enim v. 783. 84. continent apodosin: Quum veneris - - Illic tibi parta videbis etc. Quare Wr. rectissime punctum vulgo post *Thybris* positum in colon mutavit. De omissa autem particula *in* vid. supra ad v. 742. — „*Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. Vid. Exc. III. ad l. VIII." *H.* Cf. Aen.

Illic res laetae regnumque et regia coniux
Parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creüsae.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et divae Veneris nurus;
Sed me magna deûm genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serva communis amorem.
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
Dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;

VIII, 479. IX, 11. Tac. Ann. IV, 55. et Plin. H. N. III, 5, 8. Thiel. conferri iubet Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 1. Sic ap. Stat. Silv. VI, 4, 6. *Lydia ripa* est Tiberis ripa dextra, qua fluvius Etruscorum agros alluit; ap. Sil. IX, 11. Trasimenus lacus vocatur *Lydia stagna*; et ap. Catull. XXXI, 13. Benaci lacus *undae Lydiae* commemorantur, quia ex vulgari veterum opinione Rhaeti vicini ab Etruscis, hi autem a Lydis originem repetebant. Cf. Forcell. v. *Lydius*. De antiquiore et poëtis adamata nominis forma *Thybris* (cf. infra VII, 715. VIII, 64. 86. 330. Ovid. Met. II, 259. XIV, 427. 448. Lucan. II, 421. VI, 76. cett.) vid. Schneid. Gramm. Lat. II, 1. p. 169. sq. — „*arva virum* exemplo Graeci ἀνδρῶν. [Burm. minus probabiliter coniungit *opima virum*, coll. Val. Fl. VI, 38. *Aeterno quamquam Moeotia pubes Marte cadat, pingui numquam tamen ubere defit.*] — *leni fluit agmine.* Supra Ge. I, 322. *agmen aquarum* dixerat [ubi vid. adnott.]; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V. [p. 64. Hessel.] *Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen*, apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272. [et VI, 638. *inde super terras fluit agmine dulci*] et nostri imitatorem Stat. Theb. I, 356. [*ruit agmine facto Inachus*; ubi cf. Barth.] Vides novum vaticinium a Creüsae umbra acceptum de sedibus in Italia et in tractu Tiberino quaerendis.“ *H.* — 783. *res laetae.* Med. et Colot. (qui unius libri instar sunt) *res Italae*, quod Wr. repetitum putat ex VIII, 626. *Illic res Italae.* „*Res laetas* etiam dixit Ovid. Trist. IV, 14, 32. et ex Pont. IV, 4, 15. Sil. XI, 23. Vid. ad Lucan. I, 80.“ *Burm.* — „*parta tibi*, fato destinata. — *lacrimis Creüsae*, propter Creüsam; ut alia. (Cf. I, 462. [ibique adnott.] *W.*) — 785—789. „Praeclari versus; metuendum autem Aeneae, ne illa in hostium manus incidisset et captiva abduceretur. Cf. III, 321. sq. [Thiel. hac de re conferri iubet Achillis sermonem ap. Hom. Il. VI, 450—461.] — *sedes superbas*, regiam superborum dominorum, et quidem sigillatim Neoptolemi.“ *H.* Vid. supra v. 7. De particulis *ve* — *aut* sibi respondentibus cf. adnott. ad Aen. I, 370. — Versum 787. Codd. quidam ap. Serv. sic supplent: *et tua coniux.* — 788. „Magna deum mater, Cybele. Ingeniose innuit Creüsam a Cybele in consortium esse assumtam, et Nympham in solo patrio factam. — 789. Plenus affectus versus. Compara praeclarum locum Propertii IV. extr. 73. 74. [*Nunc tibi commendo, communia pignora, natos* etc.] et Eurip. Alcest. 378.“ *H.* — 791. De numinibus et spectris ei, cum quo collocuta sunt, celeriter evanescentibus Thiel. nos adire iubet Ennium ap. Cic. Div. I, 20, 41. *Haec effatu' pater, germana, repente recessit, Nec sese dedit in conspectum corde cupitus; Quamquam multa manus ad coeli coerula templa Tendebam lacrimans et blanda voce vocabam.* Ovid. Met. X, 56—63. (ibique Gierig.) Hom. Il. XXI, 99. Od. XI, 206. Infra Aen. V, 740. Iacobs. *Blumenlese* II. p. 458. Heyn. et Voss. ad Ge. IV, 499. — 792—794. „Iidem versus redeunt infra VI, 700—703., ducti ex

**Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios, consumta nocte, reviso.
Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque virosque,
Collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae,
Ducebatque diem; Danaique obsessa tenebant**

Hom. Od. XI, 206—208.; unde petierunt et alii. Cf. sup. Ge. IV, 500." *H.* — Iteratum **Ter** pro *aliquoties* imprimis ubi sermo est de actionibus frustratis et cum dolore saepius repetitis usurpatur. Cf. infra IV, 690. sq. VIII, 230. sq. X, 685. sq. XI, 188. sq. Ovid. Met. II, 270. sqq. (ibique Bach.) VII, 189. sqq. XI, 419. Fast. II, 823. Her. IV, 7. Am. III, 6, 68. Ruhnken. Ep. crit. II. p. 254., et, qui hunc laudat, Bach. ad Ovid. Met. XI, 419. Praeterea vid. Ge. I, 281. Aen. I, 116. III, 421. III, 566. IX, 587. cett. — ***ibi*** de tempore, pro *tum.* Vid. exempla a Drakenb. ad Liv. VII, 23, 4., a Dukero ad eiusd. II, 35, 1., a Cortio ad Plin. Epist. I, 5, 5., ab Handio Tursell. III. p. 165. sq. congesta. — 793. „*comprensa* Heins. cum Med. et optimis ceteris; alii *compressa,* quod Pierius praetulisse videtur." *H.* „Apud Homerum ἑλέειν legitur, cui respondet *comprensa;* et *prensus* et *pressus* saepe confusa; vid. supra v. 444. III, 157. 624. et alias." *Wr.* — „*somno* vel proprie, quatenus is celeriter diffluit, aufugit, vel pro somnio — ὀνείρῳ — dictum. Macrob. Sat. V, 5. *fumo,* ut alibi: inf. V, 740. Ge. IV, 499." *H.* „Hoc Wakef. in ordinem recepit, Manilio in testimonium vocato I, 822." *Wr.* Sed omnes Codd. et hic et VI, 702. consentiunt in voc. *somno,* quod ex Homeri imitatione ortum, et cui etiam epitheton *volucris* multo magis convenit, quam *fumo.* Somnus enim deus alatus fingitur. Cf. Broukh. ad Tibull. II, 1, 89., a Burm. laud. — Vss. 796. sqq. Servius fluxisse dicit ex simili Naevii loco de Aeneae fuga. — 798. „*Collectam exsilio,* ad fugam, *pubem,* iuventutem." *H.* „*pubes,* referendum ad praegressum *viros,* fere i. q. *populus;* infra VII, 219. *Iove Dardana pubes Gaudet avo.* Vid. etiam Becker. Eleg. Rom. p. 209." *Wr.* — 799. „In voce *opes* fortunas int. ad naves faciendas, instruendas, et sic porro." *H.* — „*parati opibus,* qui opibus instructi, quibus opes praesto sunt ad aliquid agendum; *parati animis,* quibus est voluntas ad rem moliendam. Ex sequentibus assumendum *deduci.*" *W.* Simili ratione *Arma et animos* Ge. III, 182. Aen. XII, 788. Stat. Theb. VII, 727. Vell. Pat. II, 119., *vires* autem *et animos* supra v. 617. coniungi Burmannus admonet, qui etiam comparat Statianam huius loci imitationem Silv. III, 1, 167. *Macte animis opibusque.* — 801. „Ut poëtae rem fingunt, sidera de montibus proximis oriuntur et pone montes occidunt; res ab oculorum sensu petita. *Ida* autem mons Troiae imminens. *Lucifer,* Veneris stella, accommodate." *H.* — 802. „*Ducebat diem:* vid. Ecl. VIII, 17." *W.* Cf. etiam Tibull. I, 6, 62. *Dum rota Luciferi provocet orta diem.* — 803. „*Limina portarum,* portas. — *spes opis,* auxilii patriae ferendi, ut Serv., aut simpliciter salutis. Igitur discessi." *H.* Rectissime *Wr.* in fine versus colon posuit pro puncto; nam v. 804. apodosin continet ad v. 801—803. (Vid. supra ad v. 781.) Quam rationem iure probat Weickert. p. 13. sq., qui praeter exempla a Zumptio §. 580. prolata confert Aen. I, 223. sq. II, 254. (ubi *Et*

Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi, et sublato montis genitore petivi.

---

iam - - quum - - legitur); porro Aen. III, 90. sq. *Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente.* X, 659. sq. *Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem.* XII, 650. *Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostes.* Ovid. Met. II, 47. *Vix bene desierat: currus rogat ille paternos* [ubi vid. Bach.]; et, ubi talia plene proferantur, Aen. II, 692. *Vix ea fatus erat, subitoque fragore Intonuit laevum* [ubi vid. adnott.] XI, 296. *Vix ea legati, variusque - - cucurrit.* et XII, 154. I, 34. II, 323. (ubi *Vix - -, quum - -* legitur.) Vid. etiam infra ad III, 8. — 804. *Cessi,* absolute, ut ap. Ovid. Am. I, 2, 9. *Cedimus? an subitum laetando accendimus ignem?* Alibi plenius *fortunae, tempori,* i. e. necessitati, *cedere;* de qua dicendi formula Thiel. conferri iubet Cortii Exc. IV. ad Sall. Cat. p. 400. eundem ad Lucan. I, 161. Matth. ad Cic. Mil. I, 2. et 21, 63. Beier. ad Cic. Off. I, 23, 81. Recte Voss. convertit: *Weichend dem Loos'.* — „*montem,* int. Idaei iugi partem, quae ad Antandrum ferebat. Cf. IX, 80." *H.* — „*montes,* quod Mediceus cum aliis libris [etiam IV. Pariss. et alt. Lips.] praebet, haud scio an sit praeferendum. Cf. III, 6." *W.* „Sed vera lectio est *montis,* quam servarunt Donat., Rottend. pr. a. m. pr. Lips. obl. et Iunt. Nempe haec accusativi forma saepe variis modis corrumpendae lectionis causa exstitit, cuius rei prae ceteris insigne exemplum praebet Ecl. IX, 9. Accedit, quod, Ida modo commemorata, *montem,* non *montes* dicendum videri poterat; sed cf. III, 6. favens lectioni *montes.* Contra, quomodo pluralis *montes* h. l. ex singulari *montem* oriri potuerit, non apparet." *Wr.* Cf. etiam supra v. 636. *quem tollere in altos Optabam primum montis,* qui locus receptam lectionem unice veram esse docet.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

„Eversa Troia, Aeneas, collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur. Ubi quum urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit (1—77.); consultoque ibi Apollinis oraculo, quum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, in Cretam contendit (78—120.) Verum quum ibi, positis iam moenibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta, Italiam petit (121—191.) In hac navigatione subito exorta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur (192—269.) Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat (270—290.) Inde Corcyram praetervectus, Epirum tenet, quae id temporis Heleno, Priami filio, parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit (291—505.) Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praetervectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, ancoras solvit (506—683.): memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longae navigationis iactatione fatigatus, fatis concedit (684—713.) Inde Italiam petens, immissa ab Aeolo subita tempestate, in Africam eiicitur, quam partem libro primo exsecutus est poëta. (714 sqq.)“ *H.*

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diversa exsilia et desertas quaerere terras

De rebus hoc libro, qui ob rerum varietatem et doctrinae copiam ceteris facile praestet, narratis H. imprimis Cluverii Sicil. ant. p. 252. sqq. conferri iubet. — 1. *res Asiae, τὰ τῆς Ἀσίας*, regnum Asiae. Sic VIII, 626. et Hor. Ep. II, 1, 2. *res Italae*. Iustin. VIII, 6, 3. *res Macedoniae*. Liv. I, 28. extr. et alibi saepe *res Romana* cett. Serv. non male: „universus status Asiae." Vid. supra ad II, 556. — *gentem immeritam*, innocentem, quae talia non meruit. Cf. Hor. Od. III, 2, 21. *Virtus recludens immeritis mori Coelum*. id. III, 6, 1. *Delicta maiorum immeritus lues*. Ovid. Trist. II, 274. *Protegit haec* (facundia) *sontes, immeritosque premit*. Stat. Silv. IV, 6, 82. *miscuit - - immeritae — domos ac templa Sagunti* cett. — 2. *visum*. Haud pauci Codd. minoris auctoritatis addunt *est*; sed vid. adnott. ad Aen. I, 283. coll. cum iis, quae ad II, 428. adscripsimus. Burm. suam adnot. ad Lucan. II, 5. et supra ad II, 428. iubet consuli. — *superbum Ilium*. Vid. I, 21. 523. II, 556. ibique adnott. — 3. *humo fumat*. Serv. *humo* rectissime explicat *ab humo* (i. e. solo), *funditus*, quo plena et perfecta urbis eversio significetur, ut II, 625. *ex imo verti* legimus; *fumat* autem, in cineres dilapsa. Ceterum Probus et Wakef. ad Lucr. V, 443. *fumat* acceperunt pro *fumavit*, de qua re Wr. conferri vult Voss. de Art. Gramm. II, 32. Gesner. ad Hor. Serm. II, 3, 277. Huschkii Annall. ad Tibull. El. I, 2, 97. p. 698. et mea ad Lucr. I, 71. III, 710. V, 443. VI, 597. Sed quam Lucretius in his aliquoties sibi indulsit syncopen, ea prorsus abhorret a Virgilii venustate et elegantia. (Vid. etiam adnott. ad IX, 9.) Immo *fumat* praesens est de re durante usurpatum; „nam ruina fit brevi, fumus longo permanet tempore," ut verissime idem Serv. admonet. Ita autem, ubi vel sensus postulet, vel orationis variandae studium suadeat, saepe praesens excipere praeteritum et contra, res est notissima. Vid. Aen. VI, 498. sq. X, 725. sq. 803. sqq. XII, 352. cett. Gronov. ad Liv. XXIX, 27, 5. Drakenb. ad eiusd. III, 46, 9. VIII, 46, 9. (et alibi) Cort. ad Sall. Iug. 13, 6. Ruhnken. ad Rutil. p. 45. Wolf. ad Tac. Ann. II, 7. in. Oudend. ad Caes. B. G. I, 46. Held. ad eiusd. B. C. I, 41. Obbar. in Seebod. Bibl. crit. 1828. ch. 15. p. 119. Kritz. ad Sall. Cat. 20, 1. et Iug. 12, 4. Beneck. ad Iustin. V, 7, 3. Bach. ad Ovid. Met. XIV, 461. alii. Cf. etiam quae ad Ge. III, 228. adnotavimus. — De *Neptunia Troia* post Ilium iam commemoratum nominata vid. ad II, 623. — 4. *Diversa exsilia* H. recte interpretatur per terras novas et longinquas, quae inhabitandae quaerantur. Cf. Cic. Verr. III, 83, 192. id. de imp. Cn. Pomp. 4, 9. 16, 46. Tac. Ann. III, 59. Sil. XVII, 546. et supra adnott. ad II, 780. — *desertas terras*. Codd. scriptura fluctuat inter *desertas quaerere terras* (quod plurimi optimique Codd. praebent, in quibus Med. et fragm. Vat.) et *diversas quaerere terras* (quod apparet in Menag. Voss. I. Hamb. II. aliisque deterioris notae). Recte Wr. reiicit scripturam *diversas*, quam putat ortam esse ex antecedente *diversa exsilia*, quum, quominus de anaphora cogitemus, copula interiecta impediat; sed mire eam cum Servio (et Burmanno) interpretatur: „desertas a Dardano." Nam quo tandem pacto poëta a legentibus potest postulare, ut tale quid suppleant, praesertim quum infra demum v. 98. sqq. oraculum illud commemoretur, quo Troiani *antiquam matrem exquirere* iubentur? Scio quidem, rem iam I, 380. quasi per nebulam significatam esse; sed quod ipsi Aeneae tam obscurum erat vaticinium, ut infra v. 163. sqq. et 183. sqq. longa et accurata eius explicatione opus esset, id a legentibus statim esse

Auguriis agimur divûm, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas,

---

perspectum, semperque animis eorum obversari, poëtae sumere non licet. Immo *desertas terras* nemo aliter potest intelligere, nisi de regionibus incolis minus frequentatis. Quamvis autem terram, in quam novi coloni sint immigraturi, quodammodo desertam dici posse, neque hoc omnino quaerendum esse, quum poëta hoc unum agat, ut miserationem moveat, et *desertae terrae* praeclare opponantur *Ilio superbo*, iam H. et Iahn. verissime admonuerunt, collato qui infra legitur v. 122. Wr. quidem opponit, Latium desertum vocari non posse, neque Aeneam, oraculo edoctum, ignorasse, armis sibi quaerendam esse novam patriam, ita ut de colonia in terram desertam aliquam deducenda cogitari non queat. At vero non consideravit Vir doctiss., haec non iudicanda esse ex eorum temporum ratione, quibus Didoni narrentur ab Aenea, sed hunc heroem mente et cogitatione versari in illis ipsis, de quibus loquatur, temporibus, et quid illis diebus, qui secuti sunt Troiae excidium, fumantibus etiamtum Ilii ruinis, senserit, cogitaverit, fecerit, referre. Illo autem tempore, per simulacrum Creüsae edoctus, nil praeterea scivit, quam post longos errores in opima quadam terra occidentem versus sita (in Hesperia) res laetas, novum regnum et connubium regiae virginis sibi parata esse (II, 780. sqq.), cui quidem vaticinio non admodum magni ponderis et auctoritatis illa desertarum terrarum commemoratio eo minus videtur adversari, quum ipse statim addat v. 7. *incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur.* Quibus perpensis nemo, puto, vel difficilem Wagneri explicationem, vel Bothii inanem coniecturam *decretas terras* amplexabitur. — 5. *Auguriis divum.* Vid. supra I, 382. sq. Posse tamen etiam prodigium flammae II, 682. et Creüsae monitum adiungi, memorat H. — *sub ipsa Antandro.* „*sub* pro *prope*, ponitur in propinquitate loci editioris. Ruhnk. ad Ter. Adelph. V, 8, 26. Liv. I, 3, 3. *urbem sub monte Albano condidit.* Prop. III, 2, 5. Aen. VII, 563. XI, 849. Zumpt. §. 319.“ Haec *Thiel.* Adde Aen. I, 453. (ibique adnott.) et IX, 244. atque cogita urbem in litore paullo editiore conditam. — De usu pron. *ipse* (per *gleich, gerade, unmittelbar* reddendi) vid. adnott. ad Ge. IV, 75. Temere autem grammaticos argutari in Antandro commemorata, H. docet coll. Strab. XIII. p. 606. D., qui narret, posterioribus saltem temporibus Antandrum oppidum fuisse, haud procul ab Ilio meridiem versus ad sinum Adramyttenum et Idae radices situm; in quo monte quum materies classi aedificandae suppeteret, non mirum esse, quod poëta naves Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas tradiderit. — 6. *molimur,* magno labore construimus, aedificamus. Cf. infra IV, 309. Val. Fl. I, 94. *Moliri hunc puppim iubet.* Ovid. Met. VIII, 302. *primaeque ratis molitor Iason.* Similiter infra v. 132. *muros optatae molior urbis;* quemadmodum apud Ovid. Met. XI, 199. *novae primum moliri moenia Troiae Laomedonta videt.* Vid. etiam Aen. VII, 158. 290. cett. et adnott. ad Ge. I, 329. — 7. *quo fata ferant.* Sic saepissime loquuntur veteres (cf. Ovid. Met. III, 176. *sic illum fata ferebant.* Sil. XIV, 629. *si fata ferant.* Sabin. Epist. III, 31. *Nec sic fata ferant* cett.); qui de *forte* et *fortuna* item *ferendi* voc. usurpant. (Supra II, 94. Ovid. Met. I, 297. XI, 751. Lucan. IV, 243. cett.) Vid. Burm. ad II, 433. — *ubi sistere detur.* Sic etiam Ovid. Met. I, 307. *Quaesitisque diu terris, ubi sistere detur.* De *dandi* voce cum infinitivo constructa vid. ad Aen. I, 66. 79. 319. Ceterum de omni sententia (*incerti, quo f. ferant* cett.) cf. Heynii Prooem. in Aen. p. 19. nostrae edit. — 8. *Vix inceperat - - Et* cett. Vid.

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat;
Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo
Et campos, ubi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.

---

adnott. ad l. II. extr. coll. cum iis, quae ad Ge. II, 80. disputavimus, ubi addi potest Aen. VI, 499. *Vix adeo agnovit - - et notis compellat vocibus ultro.* — *prima aestas,* prima pars aestatis s. ver. (Vid. adnott. ad II, 97.) Troiam enim vere ineunte captam et dirutam esse tradunt. — 9. *fatis* H. pro sexto casu habet, ut significet: propter deorum iussa et monita; rectius Wr. tertium casum esse statuit, ut, quemadmodum alias *ventis* (IV, 546. VIII, 708.), ita h. l. *fatis* vela dari dicantur, quum, quibus ventis danda essent, Aeneae non satis compertum esset; idque ipsa rhythmica huius versus ratione confirmari censet, quum poëta voc. *fatis,* in quo praecipua vis insit, non ante *dare,* sed eo versus loco posuerit, quo vox diutius et inhaereat. — 10. *Litora quum patriae.* Hanc lectionem Heins. e Medic., fragm. Vat. et optimo quoque libro restituit pro vulg. *tum,* quod, „quum in sermonis continuatione et rerum enumeratione proprie locum habeat," Iahn. ad VI, 125. defendit. Tunc locus paullo laxius cohaerens sic distinguendus esset: *iubebat. Litora tum - - relinquo.* Wr., optimos Codd. iure secutus, non illud *quum,* sed particulam *et* antecedenti *vix* respondere docet (vid. supra), *quum* autem, praegressa maiore distinctione cum singulari quadam vi positum, idem fere significare, quod *et tum,* καὶ τότε δή, (velut VI, 91.); similemque vim post graviorem distinctionem etiam aliis relativis inesse probaturus profert locum Catull. III, 11. (*Qui* - passer - i. e. „et is tam bellus passer") et praeterea comparari iubet Aen. V, 783. IX, 142. 559. Soph. Oed. R. 399. — Ceterum nescio, quo iure Servius Virgilium haec scribentem ante oculos habuisse censeat Naevii locum, qui uxores Aeneae et Anchisae cum lacrimis Ilium relinquentes his verbis induxerit: *Amborum uxores noctu Troia exibant, Capitibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis cum multis.* H. conferri iubet Vossium ad Naevii fragm. p. 76. sq. — 11. *Et campos, ubi Troia fuit,* gravissima brevitate. Cf. Macrob. Sat. V, 1. iam ab H. laud. — 12. *cum sociis.* Vid. supra II, 796. — *natoque.* Septem Codd. apud Burm. *gnatoque,* quod Wr. fortasse praeferendum censet. Vid. adnott. ad Ecl. V, 22. — *Penatibus et magnis dis.* Fusius de his verbis disputat H. in Exc. IX. ad l. II., ex cuius sententia hic haberemus exemplum epexegesis illius, de qua diximus ad Ecl. III, 34. et Aen. I, 111. Sed hanc ipsam epexegesin, sive *Penates* per *magnos deos,* sive *magnos deos* per *Penates* explicari dicas, hic quidem, ubi simplicis appositionis locus erat, mihi satis miram videri fateor. Quare magis inclinor in alteram illam sententiam, Virgilium de aliis quoque diis, praeter Penates, certe de Vesta, cogitari voluisse. Quum enim supra II, 296. Hector, Aeneae per somnum apparens, *vittas Vestamque potentem aeternumque ignem e penetralibus efferat,* qua tandem alia de causa efferre ista putandus est, quam quae Aeneae, cui v. 293. dixerat: *Sacra suosque tibi commendat Troia Penates,* servanda et secum deportanda tradat? Cui sententiae etiam inde non minimum accedit probabilitatis, quod V, 774. sq. Aeneas in Sicilia versans, oblata per somnum Anchisae specie, *Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae Farre pio et plena supplex veneratur acerra,* IX, 258. autem item coniunguntur *Penates et canae penetralia Vestae,* porro fere semper iuxta cum Penatibus etiam alia *sacra* a Marone commemorantur (cf. praeter l. l. etiam II, 320. et 717.) Quae quum ita sint, non video, quo iure contra manifestam huius loci auctoritatem

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc; et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

H. contendat, Virgilium aliam sequi narrationem atque ceteros scriptores Romanos, qui Aeneam etiam Vestam et sacrum ignem Troia abstulisse disertis verbis perhibent (vid. Ovid. Fast. III, 423. sqq. coll. cum VI, 434. imprimisque Macrob. Sat. III, 4.); quamquam certissimam hac de re sententiam ferre non ausim. Ceterum H. commemorat antiquum scholion a Pomponio servatum: „*Cum sociis:* versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi"; Wr. autem non totum versum, sed tantum extrema eius verba *cum magnis dîs* Enniana esse suspicatur (Annal. V. p. 62. Hessel.), servata a Cicerone Off. I, 12., in quibus tamen epitheton *magnis* ornatus tantum causa sit adiectum. — 13. *Terra Mavortia* est Thracia, quam Marti sedem iam ab Homero tribui admonet H. (vid. infra v. 35.), qui haec verba (*Terra procul - - arant*) fortasse ex Eurip. Hecub. vss. 8. 9. prodiisse putat. Cf. etiam Ovid. Met. XIII, 628. sq., de Aenea haec canens: *Fertur ab Antandro, scelerataque limina Thracum - - Linquit* cett. — 14. *acri* (saevo, crudeli) *quondam regnata Lycurgo;* de quo rege, e fabulis Bacchicis notissimo, cf. Hom. Il. VI, 130. sqq. Apollod. III, 5, 1. (ibique Heyn.) Diod. III, 65. Hygin. f. 132. Creuzeri *Symbol.* T. III. p. 183. sqq. alii. — *regnata*, passive; ut VI, 770. *regnanda Alba.* ibid. v. 794. *regnata arva.* Hor. Od. II, 6, 11. *regnata Laconi rura Phalantho* (ubi vid. Mitscherl.) Ovid. Her. X, 69. *arva suo quondam regnata parenti.* Plin. H. N. VI, 20, 23. *gens regnata feminis* etc. — 15. *Hospitium antiquum.* Erat igitur inter Troianos et Thraces iam antiquioribus temporibus hospitium iunctum; unde ea, quae ad v. 45. de Priami et Polymnestoris, qui tunc Chersonesum Thracicam regebat (cf. Eurip. Hec. 8.) affinitate adnotavimus, iudicanda. — *socii Penates* a Wr. recte explicantur „sedes sociae, h. e. foedere cum Troianis iunctae" coll. Hom. Il. II, 844—851. — 17. *Moenia prima loco,* primam urbem condo (vid. adnott. ad II, 234.), scil. Aenum, Thraciae oppidum, ad Hebri ostia e regione Samothraciae situm (Herod. VII, 57. Polyb. V, 34. Mela II, 2.), cum Polydori tumulo (Plin. H. N. IV, 11, 18.), quod poëta ob solam nominis similitudinem ab Aenea conditum fingit, quamquam id Aenea antiquius fuisse vel ex Homero Il. IV, 520. satis constat. — „*ingressus* est Thraciam *fatis iniquis,* nolentibus, non faventibus." *W.* — Fata enim noluisse Aeneam hic subsistere sedesque figere, sequentia luculenter demonstrant. H. satis apte comparat Ammian. XXII, 8. pr., h. l. his verbis respicientem: *Aenus, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numinum properavit Aeneas.* — 18. *Aeneadas — nomen - - fingo.* Wr. confert infra v. 693. *nomen dixere priores Ortygiam,* et Tac. Hist. V, 2., ubi legendum sit: *Solymos - - conditam urbem Hierosolyma nomen e suo fecisse.* Adde Liv. I, 1. extr. *Stirpi virili Ascanium parentes dixere nomen.* idem IX, 27, 14. *Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est.* Ovid. Fast. III, 246. *Nunc Esquilias nomina collis habet* cett. (Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 137.) Alia res est, ubi ex nomine proprio formatur Adiectivum, ut apud Hor. Sat. II, 3, 25. *Mercuriale mihi imposuere cognomen.* Gell. XV, 29. *est mihi nomen Tarquinium* cett. Cf. praeter alios Ramsh. §. 116. Not. eiusque Censor (Hoffmannus) in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. VII. p. 13. sq. et Beneck. ad Iustin. XIII, 7, 1. Ceterum Cod. Med. praebet *Aenadesque;*

Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum, superoque nitentem
Coelicolûm regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.

---

quod Burm. commemorat, adire nos iubens Valesii adnot. ad Amm. Marc. XXII, 8. — 19. Sequitur narratio de prodigio sanguinis ex arboribus in Polydori tumulo positis manantis. Nam dum Aeneas, Veneri aliisque diis sacrum parans, corni myrtique teneros surculos humo evellit, quorum frondibus aram exornet, illi sanguine stillant Polydori in hunc ipsum tumulum hasque arbores mutati. Quam fabulam, haud dubie e poëtis cyclicis petitam, veteribus satis probabilem visam fuisse, non est cur miremur, si puellas haud raro in arbores mutatas fingi (Ovid. Met. II, 360. VIII, 763. sqq. cett.), Nymphas Hamadryades ex veterum opinione cum arboribus suis et nasci et perire, atque adeo arbores diis sacratas, quae caedantur, sanguinis guttas emittere cogitamus. Vid. quae *H.* ad v. 33. adnotavit. — ***Dionaeae matri,*** Veneri. Vid. ad Ecl. IX, 47., ubi adde Valcken. Diatr. in Eurip. p. 157. a. hic a Thielio laud. — ***divisque,*** i. e. et ceteris diis, quod iam *Wr.* vidit, qui comparat Graecum illud Ζεῦ καὶ θεοί, et Xenophontis locum satis memorabilem Cyr. V, 4, 14. Ἀλλ' ὦ Ζεῦ, ἔφη, καὶ τούτοις πολλὰ ἀγαθὰ δοῖεν οἱ θεοὶ καὶ πλεῖστα κ. τ. λ. — 20. ***divi auspices operum*** sunt qui opera iuvant et secundant. De voc. *auspicis,* deorum proprio, *W.* conferri iubet Bentl. ad Hor. Od. I, 7, 27. Vid. infra IV, 45. Ovid. Fast. I, 615. Hor. Ep. I, 3, 12. cett. — ***nitentem*** H. non tam pinguem, quam candidum significare censet, quum candor in victima Iovi ferenda spectari soleat. Mihi potius de pinguedine intelligendum videtur, de qua *nitere* proprium est vocabulum. Cf. Hor. Ep. I, 4, 15. *Me pinguem et nitidum bene curata cute vides.* Phaedr. III, 7, 4., ubi lupus interrogat canem: *unde sic nites?* Plin. Ep. II, 17. *armenta, quae herbis et tepore verno nitescunt* cett. Pinguia autem animalia delecta fuisse, quae diis mactarentur, iam ex Homero constat Il. II, 402. αὐτὰρ ὁ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων πίονα, πενταέτηρον, ὑπερμενεῖ Κρονίωνι, cum quo loco cf. Il. VII, 315. (βοῦν — — ἄρσενα, πενταέτηρον, ubi epitheto πενταετήρου etiam pinguedinis notio inest, color autem omnino non spectatur.) — ***taurus*** Iovi convenit. Vid. praeter Homeri Il. modo ll. e. g. Ovid. Met. IV, 755. *Mactatur vacca Minervae, Alipedi vitulus, taurus tibi, summe deorum,* ad quem locum Ochsner. (p. 531. ed. Bach.) conferri iubet Iac. de Rhoer. Fer. Dav. II, 6. p. 168—171. — 21. ***Coelicolûm regi.*** De forma *coelicolûm* pro *coelicolarum* (cum qua conferri potest *agricolûm* ap. Lucr. IV, 590. et *ruricolûm* ap. Nemes. VI, 52.) vid. adnott. ad Aen. I, 565. — 22. ***Forte fuit iuxta*** cett. Prorsus eadem ratione Ovid. Met. VII, 622. *Forte fuit iuxta patulis rarissima ramis Sacra Iovi quercus.* — ***tumulus,*** collis; nam insepultus fuerat proiectus Polydorus, quod ex v. 62. sqq. apparere iam H. admonet, qui simul docet, apud Euripidem Hec. v. 26. et 697. sqq., quem Ovidius Met. XIII, 437. sequi maluerit, corpus eius in mare proiectum fluctibus in litus eiici. — 23. ***horrida.*** Vid. ad Ge. I, 151. Paullo aliter h. l. intelligit Wakef. ad Lucr. II, 425., qui eum confert cum Ammian. Marc. XXII, 15. *Inter arundines celsas et **squalentes nimia densitate;*** sed squaloris notio a nostro loco prorsus aliena. — ***hastilia*** sunt virgae myrti, unde hastae et iacula conficiebantur. Vid. Ge. II, 447. (Burm. laudat Interpp. ad Grat. Cyneg. 129.) Hic autem eo aptius est hoc vocabulum, quod iacula, quibus Polydorum confixum fuisse v. 45. sq. docent, terrae infixa radices egisse a poëta

Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam quae prima solo, ruptis radicibus, arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et causas penitus tentare latentis;
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis
Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,

---

finguntur. Ceterum *myrtum* apte commemorari in litorali plaga, H. admonet, coll. Ge. II, 112. *litora myrtetis laetissima;* myrtea autem serta Veneri maxime conveniunt. Cf. adnott. ad Ecl. VII, 62. — 24. *silvam,* densas arbusculas. Vid. ad Ge. II, 15. et 26. — 25. *tegerem. Tegere,* i. e. velare, verbum proprium in re sacra de sertis et coronis, ut H. docet, coll. supra II, 248. sq. — 26. *dictu mirabile monstrum.* Vid. ad Ge. IV, 554. Ceterum Cod. Montalb. verba sic transposita exhibet: *H. video et dictu m. m.;* sed recte Wr. numeros receptae lectionis ad exprimendum animi affectum aptiores esse indicat. Alii Codd. *et* post *dictu* collocant, alii prorsus omittunt. Apud Macrob. III, 10. legitur *H. dictu et visu m. m.* Cf. etiam supra II, 680. — 27. Antiquiorem formam *arbos* ex Medic. cum Wr. revocavimus. Vid. ad Ecl. III, 56. Ge. II, 81. et Iahn. ad Aen. VI, 310. Sibilum certe non offendere, *W.* docet vel uno loco Aen. III, 136. (*connubiis arvisque novis*) comparato. Adde Ge. II, 395. 443. 492. III, 91. 182. Aen. I, 338. infra v. 369. VI, 838. VIII, 640. et quos locos praeterea collegit Wagn. Qu. Virg. IX, 2, d. — 28. *Huic atro liquuntur sanguine guttae,* ex eo manant guttae sanguinis. H., qui adnotat, proprie *sanguinem liqui,* τήκεσθαι, dissolvi in guttas, comparat Ge. II, 187. *liquuntur amnes.* Ceterum cf. cum h. l. Ovid. Met. II, 358. sqq. *truncis avellere corpora tentat, Et teneros manibus ramos abrumpere; at inde Sanguineae manant tamquam de vulnere guttae.* — 29. *terram tabo maculant. Tabum* enim quemvis humorem putrescentem, imprimis vero cruorem significat. Cf. infra v. 626. VIII, 487. Ennius ap. Cic. Tusc. I, 44, 107. Lucan. VI, 548. cett. — *frigidus horror,* ut apud Lucr. VI, 1010. Vid. ad Aen. II, 120. — 30. *Membra quatit,* infestat, percellit, tremere facit. Cf. Sen. Thyest. 260. *tumultus pectora attonitus quatit.* id. Herc. Oet. 1993. *Quatiet populos terrore gravi.* Hor. Od. I, 16, 5. *adytis quatit Mentem sacerdotum incola Pythius.* Cic. Tusc. III, 6, 12. Gellius IX, 13. cett. — *gelidus c. f. sanguis,* i. e. formidine fit gelidus et coit. De adiectivis per prolepsin cum substantivis iunctis vid. adnott. ad Ge. II, 353. et Aen. II, 736. Ceterum cf. Sen. Oet. 224. *Torpor insedit per artus, frigidus sanguis coit.* — 32. *Insequor,* pergo Cic. Verr. III, 20, 51. *pergam et insequar longius.* Vid. etiam Ge. I, 105. — *tentare,* explorare. Vid. ad Ecl. IV, 32. et Aen. II, 38. — 34. sqq. Aeneas, prodigio perterritus, Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem implorat, ut malum omen avertant. — 35. „Mars dicitur *Gradivus,* quod *graditur* quasi in pugnis. Mihi pingi maiestas dei hoc verbo, in pugnis magnis gressibus, qui eum decent, incedentis, videtur.“ Haec verissime *Schirach.* p. 427. Aliae enim nominis etymologiae, quasi *gradivus* idem esset, quod *gravis deus,*

Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Adgredior, genibusque adversae obluctor arenae;
— Eloquar, an sileam? — gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto;
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.

---

vel *gramine* ortus (cf. Festus s. v. coll. Ovid. Fast. V, 229.) vix dignae quae commemorentur. Prima syllaba, quum nomen a *gradiendi* verbo sit formatum, vulgo corripitur (cf. Ovid. Met. VI, 427. Sil. XV, 13. 337. Val. Fl. V, 651. cett.), interdum vero etiam, ut hic, producitur (velut Aen. X, 542. Ovid. Met. XIV, 820. XV, 803. Sil. I, 433. III, 702. alibi). De duplici autem nominum propriorum mensura omnino cf. Cellar. ad Sil. XV, 15. Burm. ad Anthol. Lat. T. I. p. 63. Bentl. ad Hor. Od. II, 25, 9. Weichert. de verss. Virg. et Val. Fl. iniuria suspp. p. 62. Iahn. ad Ovid. Met. VI, 11. Bach. ad eiusd. V, 607. VIII, 207. et quae nos supra ad I, 343. adnotavimus. — *Geticis qui praesidet arvis.* Vid. supra v. 10. Pro *arvis* Hamb. II. *armis*, Menag. I. *oris*. Sed vulgatam lect. tuetur etiam Lutat. ad Stat. Theb. III, 221. a Burm. laud. — 36. *rite,* quod proprie de hominibus dicitur caerimonias sacras probe servantibus, interdum etiam de diis ipsis homines pro more iuvantibus usurpari, Thiel. admonet, coll. Tibull. III, 4, 43. *casto nam rite poëtae Phoebusque et Bacchus Pieridesque favent.* Hor. Carm. Saec. 13. *Rite maturos aperire partus lenis Ilithyia tuere matres*, et eiusd. Od. IV, 4, 25. *sensere quid mens rite, quid indoles Nutrita faustis sub Penatibus Posset.* — *secundarent*, secundum, felix esse iuberent. *Secundare* verbum proprium de diis. Cf. VII, 259. Sen. Herc. fur. 645. *votum secundet deus.* Lucan. I, 635. et Sil. VIII, 124. *dii visa secundent.* Vid. etiam Ge. IV, 397. — *visus,* i. e. visum, ostentum, portentum. — *omen levarent,* in bonum converterent, omen triste, dirum averterent; qua significatione praeter Maronem nemo *levandi* verbo usus esse videtur. — 38. *obluctor* H. explicat Graecis verbis ἀντιβαίνω, ἀντερείδω, de quibus Burm. conferri vult Hemsterh. ad Lucian. Dial. p. 60. [T. II. p. 533. Bip.] — 39. 40. *gemitus -- Auditur tumulo, et vox redd. fertur ad a.* Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10., ubi de epexegesi per copulam addita agitur, explicat: gemitus cum voce auditur. Equidem in his epexegesin invenire non possum. Immo tumulus s. Polydorus in tumulum arboribus consitum mutatus, primum dat gemitum, dolore expressum, quem deinde ipsa verba sequuntur. — 41. *parce sepulto,* i. e. terra obruto. Vid. supra ad v. 22. — 42. *parce scelerare manus,* noli manus scelere polluere. Vid. adnott. ad Ecl. III, 94. coll. cum iis, quae Aen. I, 257. adscripsimus, et Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 58. — *Non me tibi Troia Externum tulit,* i. e. Troianus sum. Duae enim notiones in unam sunt contractae: non tibi externus sum, sed Troia me genuit. — *tulit,* protulit, genuit. Thiel. confert infra XI, 285. *Si duo praeterea tales Idaea tulisset terra viros.* Hor. Sat. II, 2, 92. *Hos utinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset,* et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 42. — 43. *aut cruor* cett. „Non de trunco sanguis manat, sed de meo corpore.“ *H.* Recte autem Heins. *aut* restituit ex optimis libris pro vulg. *haud,* post *non* locum non habente. Immo *aut* apud poëtas haud raro post antecedentem negationem adiungit prioribus novam sententiam, ad quam non minus pertinet illa negandi particula; quod etiam Iahn. docet, laudans Hand.

Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum seges, et iaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum

---

ad Stat. Silv. I, 3, 26. p. 379. Adde eundem in Tursell. I. p. 544. Prorsus eadem ratio est loci X, 529. *Non hic victoria Teucrûm Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.* Sic Ovid. Met. I, 322. *Non illo melior quisquam nec amantior aequi Vir fuit, aut illa metuentior ulla Deorum*, cett. Non enim mihi persuasit Handius Turs. I. p. 547., hunc locum sic distinguendum esse: *non me tibi T. externum tulit: aut cruor hic de stipite manat?* ut part. *aut* „per eam vim, quae (ironiae similis) deteriora atque minora opponat, indignationem exprimat interrogatione, praemissa sententia negativa;“ quemadmodum apud Ovid. Her. XVI, 169. *nec piget: aut umquam stulte legisse videbor?* et ibid. v. 357. *nec plus Atrides animi Menelaus habebit, quam Paris: aut armis anteferendus erit?* — 44. „*litus avarum*, ubi crudelis tyrannus habitat, qui me crudeliter interficit.“ *Thiel.* — 45. *Polydorus*, Priami filius natu minimus, quem Hom. Il. XX, 407. ab Achille interfectum perhibet. Tragici autem, Euripides maxime in Hecuba, quos Virgilius sequitur, aliam fabulam finxerunt, ex qua parentes eum servaturi cum magnis divitiis miserunt ad Polymnestorem, Thraciae regem et Iliones Priameidis coniugem, qui avaritia ductus illum post Troiae eversionem clam interfecit; quo facto Hecuba, hoc scelus ulciscens, unguibus suis oculos ei eruit. Eandem fabulam repetit Ovid. Met. XIII, 429. sqq. Paullo aliter rem narrat Hygin. f. 109. Cf. Heynii Excurs. III. ad h. l. — 46. *telorum seges* (cf. Auson. Epitaph. XIX., quem H. laudat, simul admonens, ab Euripide ferro concisum tradi Polydorum) *increvit iaculis acutis. H. iaculis* tertium habet casum, pro *in iacula* positum, ut sensus sit: „tela ut emissa erant in me, in hoc tumulo excreverunt in arbores“, unde *iacula* petuntur (v. 37. *hastilia* dixerat); rectius vero Wr. ad similem ablativi usum v. 134. provocans: *arcemque adtollere tectis* (ubi vid. adnott.), sextum casum esse contendit, ut poëta hoc dicere voluerit: „*texit telorum seges, eaque* tela s. iacula *increverunt.* Thiel. aptissime comparat nostrum dicendi usum: *die Saat schoss auf in spitzigen Lanzen.* — 47. „*pressus mentem formidine* is dicitur, cuius animum formido et curae angunt, vexant.“ *W.* — 49. Bothius, quum v. 48. post intervallum LXX non amplius versuum recurrat (lectus est enim iam II, 774.), et formido Aeneae, monstrum hoc videntis, iam supra descripta sit v. 29. sq., hunc locum duplici glossemate inquinatum et sic legendum arbitratur: *Tum vero ancipiti mentem formidine pressus Obstupui. Hunc auri quondam cum pondere magno* cett. Sed recte adversatur *Iahn.*, haec adnotans: „Quum tot versus repetiti in Virgilio, qui in his Homeri exemplum secutus esse videtur, legantur [vid. adnott. ad Ecl. V, 37.], profecto temerarium est, hunc locum, in quo omnes Codd. et Scholiastae consentiunt, sollicitare. Breve intervallum nihil probat; alioquin sexcenti versus in Homero delendi essent. Non multo maiore intervallo Aen. II, 775. recurrit III, 153. et IX, 189. hemistichium IX, 236. repetitur.“ Wr. praeterea verissime admonet, Bothii coniectura probata, parum aptum nos habere ab incitatissima oratione ad sedatam narrationem in eodem versu transitum. — 50. *infelix* dicitur Priamus non ob Troiam

Threïcio regi, quum iam diffideret armis
Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractae Teucrûm et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro

---

deletam et adversam, quam illo tempore expertus est, fortunam, sed ob Polydori caedem; quod iam Wr. perspexit, comparans illum dicendi usum, ex quo amantes, qui voto non sint potituri, infelices appellentur, ut Dido supra I, 749. (cum quo loco cf. v. 719. et 749.); ita enim a Virgilio, Tragicos magis quam Homerum hac in re sequente, in ipso narrationis exordio suum animi affectum prodi. — „*mandare* pro commendare poni docet Barth. ad Stat. Theb. IV, 624.“ *Burm.* — 51. *Threïcio regi.* Forma *Threïcius*, quae redit VI, 645. VII, 208. XI, 659., poëtis usitatissima, apud meliores pedestris orationis scriptores non invenitur, nam apud Cic. Off. II, 7, 25. dudum restituta est verior lectio *Thraciis.* — 52. Wagnero suspecta est altera huius versus pars, quod iam dudum oppugnaretur Troia, quum Priamus rebus suis diffidere coeperit, id quod particula *iam* significet, neque statim postquam Graeci advenissent, sed secundum Eurip. Hec. v. 4. sq., quem Virgilius expressisse videatur: ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ· Polydorus in Thraciam sit missus. Sed neglexisse videtur Vir excell. adverbium *furtim* v. 50. positum, quod nisi servatis verbis *cingique urbem obsidione videret* commode explicari vix potest, quippe quae unam contineant causam, cur *furtim* dimittendus esset Polydorus. Sententiam enim hanc esse patet: Priamus Polydorum una cum magnis divitiis *furtim* (clam Graecis, stationes Graecorum fallens) dimisit, quum iam diffideret armis Troianis, urbem autem obsidione cinctam videret, ita ut palam eum dimittere non posset. Nam vix puto quemquam haec ita interpretaturum esse, ut Priamum clam *suis civibus*, quos divitiis filio additis defraudare vellet, Polydorum dimisisse iudicet. Praesens autem *cingi* non de eo tempore est capiendum, quo primum urbs cingitur, sed idem fere significat, quod *cinctam teneri.* Ita enim verba cingendi, circumdandi et similia saepe usurpari, tam notum est, ut exemplis proferendis facile supersedere possim. Cf. tamen, si tanti est, ipsius Aen. XII, 162. (Latinus) *Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum Aurati bis sex radii fulgentia cingunt.* Ovid. ex P. IV, 9, 17. *Dumque latus sancti cingit tibi turba senatus.* Caes. B. G. I, 38. *Flumen, ut circino circumdatum, paene totum oppidum cingit.* Curt. III, 1. *Terra magna ex parte cingitur fluctibus* cett. Additum autem verbum *videre* nihil hic mutare, vix est quod memorem. Iam vero si Wr. veram urbis obsessionem, de qua poëtam cogitasse vix potest dubitari, a temporibus heroicis ait abhorrere, hoc salva sententia mea Viro doctiss. facile largiri possum. Quid enim? Nonne Wr. ipse Qu. Virg. XXXIX. septendecim Virgilii locos profert, ubi poëta heroicis temporibus tribuerit, quae posterioris aetatis fuerint? nonne Quaest. XL. plures etiam commemorat, quos adeo dormitantem scripsisse bonum Maronem suspicatur? Quare nihil impedit, quominus etiam hic Virgilium suae potius quam antiquioris aetatis rationem habuisse et libertati poëticae magis quam historiae fidei obsecutum esse censeas. Quae quum ita sint, quis, quaeso, de hoc hemistichio, ab omnibus, quotquot collati sunt, libris scriptis exhibito, cum Wagnero dubitabit? — 53. *Fortuna recessit.* In eandem fere sententiam V, 604. *fortuna* dicitur *mutata fidem novare.* — 54. *Res Agamemnonias*, causam, partes Agamemnonis victoris. W. minus recte *res Agam.* per opes Agamemnonis interpretatur. — 55. *Fas omne abrumpit* Heynio paullo audacius dictum videtur

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres primumque parentem
Monstra deûm refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra,
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.

---

pro: divina humanaque iura infringit, violat. — 56. *Vi potitur.* Invenitur enim hoc verbum interdum ad tertiae coniugationis formas flexum. Vid. infra IV, 217. et XI, 493. Ovid. Met. XIII, 130. *Tuque tuis armis, nos te poteremur, Achille.* Prop. II, 7, 64. *Quum capite hoc Stygiae iam poterentur aquae.* Val. Fl. VII, 54. *Scilicet Aeoliae pecudis poteretur et auro.* Cf. etiam Lucr. II, 652. Manil. IV, 884. Ovid. Met. VII, 155. XIII, 729. XIV, 449. 641. Stat. Silv. III, 3, 81. Achill. I, 642. cett. Heins., Burm. et Bach. ad Ovid. l. primum laud. Voss. Aristarch. T. II. p. 875. ibique Eckstein. Ruddim. I. p. 260. Struvius de Declin. et Coniug. p. 201. Ramsh. §. 62, 2, 6. alii. Wakef. ad Lucr. II, 506. etiam in illis locis, quos supra protulimus, *potiremur, potirentur* etc. scribendum censet, quartae quoque coniugationis formas ita corripi posse opinatus. — *quid non - - cogis* H. male explicat per ellipsin praepositionis *ad,* quae „eleganter“ omittatur; et W., comparans infra IV, 412. *Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis,* similesque locos Tac. Hist. II, 62. *Priores id pepulerant* et Cic. Cat. I, 5, 2. *quod te iamdudum hortor,* Graecismum in his invenit (ἀναγκάζειν τι). Rectius, sed paullo verbosius et aliena immiscens, de hac re disputavit Wr., qui hanc structuram nec Graecorum, nec Romanorum, nec ullius populi propriam dicendam esse docet. Paucis verbis hoc dicendi genus, nunc vel tironibus notum, explicuit Billroth. §. 167. not. 4. et §. 210. Cf. praeterea, si exempla quaeris, Gronov. et Drakenb. ad Liv. IV, 26, 10. Burmann. ad Quinct. Inst. XII. p. 966. et Declam. CCCV. p. 591. Boetticher. Lex. Tacit. p. 19. 4. Kritz. ad Sallust. Cat. 20, 11. et Iug. 79, 5. Daehn. ad Nep. Att. 22, 1. Ruddim. II. p. 221. Zumpt. §. 383. Ramsh. §. 132. multosque alios. Huc pertinent imprimis Ter. Phorm. II, 1, 8. *etiamne id lex cogit?* id. Andr. III, 4, 44. *Quod vos vis cogit, id voluntate impetret.* Cic. Legg. II, 6, 14. *persuadere aliquid, non omnia vi ac minis cogere.* Nep. Att. 22. *ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi accelcraret.* Vellei. II, 81, 1. *quod cogere se putat posse, rogare non sustinet* cett. — 57. *Auri sacra fames. Fames* omnino de avida cuiusque rei cupiditate dicitur. Sic *auri fames* etiam apud Plin. H. N. XXXIII, 4, 21., *argenti sitis famesque* ap. Hor. Ep. I, 18, 23., *fames honorum* ap. Flor. III, 21. etc.; *sacer* autem (scil. diis inferorum) haud raro i. q. nefandus, sceleratus, impius, ideoque exsecrandus et detestabilis. Cf. Hor. Sat. II, 3, 181. *is intestabilis ac sacer esto.* Plaut. Bacch. IV, 6, 13. *Ego sum sacer, scelestus.* Stat. Theb. X, 804. *sacra insania mentis.* Catull. XIV, 12. *horribilis et sacer libellus.* Val. Fl. VII, 165. *sacrum venenum* cett. Thiel. conferri iubet Taubmann. ad Plaut. Most. II, 4, 67. Poen. Prol. 90. Drakenb. ad Liv. I, 1. p. 268. eundemque ad Sil. VIII, 100. Doering. ad Catulli l. l. imprimisque Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 181. — 58. *primumque parentem.* Anchisae patri, auspiciorum perito, prius quam ceteris refert *Monstra deum,* i. e. prodigium. Vid. adnott. ad Ge. IV, 554. et Aen. II, 171. — 59. *posco.* Vid. I, 414. *veniendi poscere causas.* — 60. *Omnibus idem animus,* omnibus idem placuit, visum est, *excedere;* ut IV, 639. *Perficere est animus,* de qua constructione ad Ge. I, 304. diximus. — *scelerata terra,* terra scelere contaminata. Sic VI, 573. *sceleratum limen.* Vid. etiam supra ad II, 576. — 61. *Linqui*

Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso,

---

pollutum hospitium. Palat. aliique Codd. deterioris notae *linquere,* quod difficiliori lectioni a librariis substitutum esse nemo non videt. Wr., recte reiiciens opinionem, *linqui* per archaismum aliquem hic deponentis vim habere, ut *nutritor* Ge. II, 425. et *bellantur* Aen. XI, 660., qua sententia probata Virgilius ambiguitatis vituperio, quod meliores poëtae studiosissime fugerint, liberari vix possit, *linqui* vere passivum esse contendit, ad quod ex verbis *animus est* suppleri vult verbum similis notionis *iubent.* Quae ratio mihi quidem paullo durior et artificiosior videtur. Cur enim nulla prorsus causa flagitante suppleamus aliquid? quidni potius haec quoque verba ab illis *animus est*, i. e. placet, suspensa cogitemus? Nam non unum *iubendi* verbum esse, cui infinitivi activi et passivi in eadem enunciatione iungantur (vid. adnott. ad Ecl. VI, 85., ubi adde Aen. XI, 84. Drak. ad Sil. VI, 413. et Oudend. ad Lucan. X, 347.), satis notum. Cf. Cic. Legg. I, 21, 56. *requiri placere terminos iisque parere.* Sall. Cat. 51, 43. *Placet igitur eos dimitti et augere exercitum Catilinae?* Liv. III, 51, 2. *placere creari, qui summae rei praeessent, militarique honore tribunos militum appellare,* et quae sunt similia. Cf. Bremi et Goerenz. ad Cic. Finn. II, 7, 21. idem Goer. ad Cic. Legg. I, 21, 56. Matthiae ad Cic. pr. Ligar. 5, 14. Ochsner. ad Ecl. Cicer. p. 219. sq. Kritz. ad Sall. l. l., iam a Thielio laudatos, quibus adde Oudend. ad Frontin. II, 5, 46. et Drak. ad Livii l. l. et ad VIII, 34, 9. — ***dare classibus austros*** non hypallagen esse pro *dare classem austris,* verissime admonet H., eandemque hypallagen, ad quam priores editores haud paucis in locis temere confugerunt, multis verbis insectatur Thielius. Immo *classi, navibus ventos dare* nihil aliud est, quam vela ventis pandere vel vela pandendo efficere, ut ventus navem promovere possit. — 62. sqq. Locus imprimis memorabilis, si de inferiarum ritu quaeritur. — *H.* verba ***instauramus funus*** recte explicat per: facimus funus, coll. IV, 63., ubi vid. adnott.; minus recte *Thiel.:* „facimus denuo, iterum funus, quod ei non iustum contigerat"; nam etsi v. 41. *sepultum* se dixerat ipse Polydorus, illud tamen non proprie intelligendum esse, iam supra vidimus; *funus* autem plura complectitur, quam solam sepulturam. Bene enim Wr. adnotat, quae sequantur *et ingens Adgeritur* cett. singulas esse partes, quas illud *funus instauramus* tamquam totum complectatur, neque in copula addita haerendum ait, comparans h. l. cum Aen. VI, 495. sq. ***Atque hic Priamiden laniatum corpore toto Deiphobum videt, et lacerum crudeliter ora, Ora manusque ambas.*** Cf. omnino quae de copulae vi explicativa adnotata sunt ad Ecl. III, 34. Ge. I, 498. A. I, 30. et 111. Fieri autem haec omnia „ex more veterum, qui religione tenebantur, ut mortuis nondum sepultis aut funere ornatis iusta persolverent", Schirach. p. 485. docet. — 63. ***Adgeritur tumulo tellus,*** ut altior fiat et vero tumulo similior; nam *tumulum* iam ante fuisse, quamquam temere adgestum, ex v. 22. novimus. Quare non probo Schirachii (p. 485.) interpretationem: adgeritur terra — tumulo, i. e. ad tumulum, ut tumulus inde fiat. — ***stant M. arae*** H. interpretatur per consequens: statuuntur arae; rectius autem Wr. verba *stant Manibus - - - solutae* παρένθετα esse docet. Idem H. de una modo ara cogitat; et sane supra II, 202. *ad aras* aperte pro *ad aram* positum. Sed quum etiam infra v. 305. Andromache Hectoris Manibus *geminas aras* exstruat, nec minus Ecl. V, 66. (ad quem l. vid. Voss.) Menalcas Daphnidi duas aras voveat, habent etiam, quo nitantur, qui duas aras ab Aenea conditas esse arbitrantur. — 64. ***moestae,*** moestitiam declarantes, ***Caeru-***

Et circum Iliades, crinem de more solutae;
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte
Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.

---

leis vittis, i. e. nigris, moesti coloris, ut Ovid. Fast. IV, 446. *caerulei equi Plutonis.* Stat. Theb. II, 528. *umbra caer.* Eleg. ad Liv. 93. *mors caer.* Ciris v. 214. *caeruleae umbrae.*, et ipsius Aen. VI, 410. *puppis caerulea Charontis.* Burm. praeter alios Huet. ad Manil. I, 701. et sua ad Val. Flacc. III, 400. adire nos iubet. — „*atra cupressus*, non nativo colore, sed quia arbor funebris est, Diti sacra." *H.* Propterea Aen. VI, 215. *feralis*, Horatio autem Epod. V, 18. *funebris*, et Od. II, 14, 23. *invisa* dicitur. — 65. *Iliades*, matronae Troianae, *crinem solutae* (vid. ad I, 480.) circumstant tumulum plangentes, lamentantes. H. conferri iubet XI, 35., ubi eadem verba iterantur.' Burm. comparat Ovid. Fast. IV, 854. *Moestas Acca soluta comas*, et Met. XIII, 688. *Effusaeque comas et apertae pectore matres Significant luctum.* — 66. *Inferimus.* *Inferre*, ἐπιφέρεσθαι χοάς, verbum proprium de liquoribus (aqua, lacte, vino, sanguine), qui Diis Manibus libantur; unde *inferiae* nomen habent. Vid. Aen. V, 652. Plaut. Curc. I, 1, 72. Ovid. Met. VI, 569. cett. Thiel. laudat Musgrav. ad Soph. Antig. 197. et Voss. ad Ge. p. 916. Adde Stanl. ad Aesch. Pers. 609. Erfurt. ad Soph. Ant. 427. Merrick. ad Tryphiod. 605. Cort. ad Lucan. II, 176. — *Cymbium* poculorum genus est, cymbae simile, oblongum et angustum. Cf. imprimis Macrob. Sat. V, 21. Varro ap. Nonium XV, 21. Aen. V, 267. Martial. VIII, 6, 2. cett. — *tepido lacte*, recens mulcto. Cf. etiam similis locus Ecl. V, 67. ibique adnott. et Theocr. V, 53. sq. — 67. *Sanguinis sacri*, de victimis sumti, *pateras*, ut Ecl. V, 68. *crateres olivi*, Tibull. III, 5, 34. *poculum lactis*, Solin. c. 43. *poculum veneni.* Vid. adnott. ad Ecl. IV, 24. Ceterum H. confert similem locum infra V, 77. sqq. — *animam sepulcro condimus* H. explicat: „Manes placamus, ut quieti suae reddantur." Cogitandum est enim de illa veterum opinione, ex qua Manes cum corporibus in sepulcris versari putabant, dum corpora putredine soluta essent; unde *Manes elicere sepulcris* et similia explicanda. Cf. Thiel. ad h. l., qui comparat Hor. Sat. I, 8, 29. Tibull. I, 2, 47. (ibique Interpp.) Ovid. Met. VII, 206. et Triller. ad Lucan. VI, 511. Vid. etiam ad Aen. IV, 489. *Burm.* haec fere adnotat: „*Anima* sepeliri nequit, sed poëtae ita saepe loqui solent, ubi corpus vel hominem condimus. Sic XI, 24. *egregias animas* dicit, quae paullo ante *corpora*. (Lucan. I, 447. et III, 751.) Et ita ψυχήν de homine dici in sacris literis constat, ut et a poëtis Graecis fieri patet ex Soph. Phil. 55. et Pind. Pyth. XI, 32. Vid. Stolberg. ad Soph. Ai. 154." — *supremum* Servius adverbialiter positum censet, ut *torvum clamare* et similia; rectius vero Thiel. pro accusativo obiecti habet: suprema s. *novissima verba* (infra VI, 231.), s. id quod supremum, extremum acclamari solet: *Have, vale, pia anima*, et similia; nam non semper eadem formula usi videntur iusta alicui facientes. Cf. Serv. ad h. l. et ad II, 644. Heyn. ad Tibull. III, 2, 15. et Kirchmann. de funer. III, 9., quos Thiel. commemorat. Bene autem Markland. ad Stat. V, 1, 227., ab Iahn. laudatus, admonet, tres fuisse conclamationes vel potius acclamationes mortuorum, primam statim post excessum defuncti, alteram ad rogum, tertiam post peracta tumuli sollemnia. De hac tertia et suprema acclamatione hic cogitandum. Vid. etiam adnott. ad Aen. I, 219. et infra VI, 506. — *voce ciemus*, vocamus. Lucr. IV, 578. *magna dispersos voce ciemus.* Ita Sil. IV, 272. *clamore ciet.* Saepius simplex *ciere* pro vocare ponitur. Aen. VII, 125. Val. Fl. IV,

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,
Deducunt socii navis, et litora complent.
Provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus

---

549. Ovid. Fast. IV, 484. cett. — 69. sqq. Vere ineunte, ubi denuo incipit navigatio, naves rursus conscendimus. — *ubi prima fides pelago,* quum primum pelago confidi, navis committi poterat, meliore tempestate reversa. Burm. confert Sil. III, 153. *confisus pelago.* Lucan. V, 540. *credere ponto.* Claud. Bell. Get. 47. *non poscimus amnis Undosam servare fidem.* — *placata venti Dant maria,* venti vehementiores dum cessant, efficiunt, ut mare placidum, tranquillum sit, et ita *placata* quasi *dant,* praebent, navigaturis *maria.* Vid. adnott. ad Ecl. II, 26. et XI, 57. coll. cum Aen. I, 66. Thiel. confert Soph. Ai. 659. (673. Lobeck.) δεινῶν δ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε στένοντα πόντον, et Trach. 94. Ὃν αἰόλα νὺξ ἐναριζομένα τίκτει, κατευνάζει τε, φλογιζόμενον ἅλιον. — 70. *lenis crepitans - - auster.* Neque duo hic epitheta sine copula coniuncta habemus, quod H. censet, neque cum Iortino, W. et Thielio verba sic iungenda sunt: *lenis auster vocat crepitans,* neque ad coniecturas confugiendum, ut cum Wakefieldo (et Pierii aliquot Codd.?) *lene crepitans* legamus, quam productionem Wr. iure vocat insolentissimam, (cf. etiam Schirach. p. 370. recte hanc lectionem reiiciens), aut cum Schradero *lene increpitans,* aut denique cum Toupio ad Suid. P. III. p. 138. *leni crepitans;* sed *lenis* pro adverbio *leniter* est positum, ut Ge. I, 163. *tarda volventia plaustra.* II, 377. *gravis incumbens aestas* cett. Vid. adnott. ad VIII, 559., ubi Wr. cum h. l. comparat Marian. in Brunck. Anal. T. II. p. 511. δένδρεα πρηῢς ἐπιπνείων ἀμφιδονεῖ Ζέφυρος. Ceterum hanc vulgatam lectionem iam H. Stephanum diss. de Criticis p. 41. et 221. atque Virum doct. Brit. in Miscc. Obss. Vol. I. T. I. p. 10. defendere, refert Burm. — *Austrum* non proprie intelligendum sed pro vento omnino esse positum, recte admonet H., quum ex Thracia evectis Auster non sit secundus, sed apud Homerum Od. IX, 67. Iupiter Ulyssi ex Thracia solventi Boream potius miserit. — *vocat in altum,* invitat ad navigationem. Thiel. confert Stat. Theb. V, 468. *clementior auster vela vocat.* Val. Fl. III, 341. *vestes, Quas rapuit telis festina vocantibus austris Hypsipyle.* Claud. Bell. Get. 172. Lucr. V, 525. Drakenb. ad Sil. X, 112. et Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 148. — 71. *Deducunt socii naves.* Per hiemem enim naves *subductae* (v. 135.) in litore steterant, unde nunc in mare *deducebantur.* Thiel., comparans Graec. ἀνέλκειν et καθέλκειν, conferri iubet Mitscherl. ad Hor. Od. I, 4, 2. et Taubm. ad Plaut. Most. III, 2, 50. Adde Herzog. ad Caes. B. G. V, 1. Rupert. ad Liv. VIII, 26, 1. alios. — 72. *recedunt,* ex oculis praeternavigantium auferuntur. Cf. Val. Fl. IV, 643. *dumque ocius instant Ferre fugam, maria ante ratem, maria ipsa repente Diffugere, adversosque vident discedere montes,* quem Thiel. laudat. — 73. Sermo est de Delo insula, quae, quum olim vaga per mare natasset, eodem temporis momento, quo Latona in ea peperit Apollinem et Dianam, media inter Cycladas fixa est, (fulta quatuor columnis adamantinis, ut legitur in Pindari fragm. T. III. p. 43. ed. Heyn.) Cf. imprimis Petron. in Burmanni Anthol. Lat. III, 7. *Delos, iam stabili revincta terra, Olim purpureo mari natabat, Et moto levis hinc et inde vento Ibat fluctibus inquieta summis. Mox illam geminis deus catenis Hac alta Gyaro ligavit, illac Constanti Mycono dedit tenendam.* Strab. X. p. 742. Almel. ibique Casaub. Callim. H. in Del. 300. Ovid. Met. VI, 189. 333. sqq.

Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo,
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum

---

id. ex Pont. IV, 14, 57. sq. Stat. Achill. II, 191. Theb. III, 438. Plin. H. N. IV, 12, 22. cett. — *sacra,* tamquam Apollinis et Dianae patria. — *medio mari,* i. e. simpliciter in alto mari, ut mox de Creta v. 104. et v. 270. de Zacyntho; quam explicationem iam H., Homericum usum loquendi (Od. IV, 844.) comparans, praefert alteri eorum, qui Delum mediam Cycladum a veteribus (v. c. a Plinio l. modo laud.) dici cogitant. — Pro *tellus* Burm. ad h. l. et ad Ovid. Fast. VI, 177. coni. *Delus,* probantibus Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 460. et Schradero Emendatt. c. 3. p. 39., qui provocat ad Cirin. v. 472. sq. *Linquitur ante alias longe gratissima Delos Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo.* (Cf. Iahn. ad Ge. II, 486.) Sed verissime admonet W., ex accurata descriptione v. 73—77. satis apparere, quae insula intelligenda sit, ut Burmanni coniectura facile carere possimus. *Tellus* autem eadem insula vocatur etiam Ovidio Met. III, 597. *Forte petens Delum, diae telluris ad oras Applicor* et Senecae Herc. fur. 15. *Quibus natis mobilis tellus stetit;* pariterque *tellus* de insulis usurpatur ibid. VIII, 235. 260. Aen. VI, 23. alibi. Ceterum non est, cur doceam, verba sic iungenda esse: Medio mari colitur sacra tellus, gratissima cett. — 74. *Nereïdum matri,* Doridi. Vid. adnott. ad II, 419. *Neptuno Aegaeo,* quia mare Aegaeum praecipua huius dei sedes habebatur. De duplici hiatu, quorum alter caesura, alter nomine proprio excusatur, omninoque de compositione versus vid. adnott. ad Ecl. II, 24. (Aen. I, 617.) et Ramsh. §. 221, 2, a. — 75. *Arcitenens,* Apollo tamquam τοξοφόρος, τοξότης. Cf. Stat. Silv. IV, 4, 95. *Sed vocat Arcitenens alto pater.* Sic etiam Diana Accio apud Nonium IV, 291. appellatur *arcitenens dea.* In Med. Mentel. I. II. et aliis scribitur *Arquitenens,* de qua scriptura cf. Macrob. Sat. VI, 5. Heins. ad h. l. et Wakef. ad Lucr. V, 554. a Wagnero laud. — *pius H.* recte interpretatur „gratus erga insulam, in qua erat natus.“ Plures Codd. *prius,* quam lectionem, etiam a Pomp. Sab. et Servio in libris inventam, probarunt Broukhus., Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 460. et Schirach. p. 399., ut verba sic procedant: *Quam prius - - errantem Arcitenens - - revinxit.* Sed longe significantiorem esse receptam lectionem, nemo non videt. Cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 554. — *oras et litora circum* (vid. I, 32. 667. VI, 329. cett. ibique adnott.) *Errantem;* unde Ovidio Met. VI, 333. *erratica Delos* vocatur. — *Mycono e celsa Gyaroque revinxit.* Sic ex plurimorum Codd. auctoritate legendum esse, Wr. probavit. Plures enim Heinsii et Burmanni Codd., inter quos ipse Med., exhibent *Myconoe celsa G.*, verbis tantum male divisis, alii *Mycone celsa,* quod et ipsum ex *Mycono e celsa* ortum, nam a Μύκονος non potest ablativus oriri *Mycone,* alii, Heynio auctore, *Myconee,* alii denique, velut Goth., *Mycono excelsa* vel *M. et celsa;* quae lectionis varietas luce clarius demonstrat, a Virgilio scriptum esse *Mycono e celsa;* quod explico: *von Mykonos u. Gyaros aus* (cf. Hand. Tursell. II. p. 626. sq.); positus quasi in altiore Mycono et Gyaro deus utrique insulae ligavit Delum, quam ceteris Cycladibus humiliorem esse docet Wheeler. *Journey into Greece* p. 58. Petroniana enim huius loci imitatio, quam vidimus, praepositionem omittere, nihil valet ad labefactandam plurimorum Codd. scripturam. Iahn. tamen et Thiel., Wunderlichio suadente in Praef. p. XIII., omissa praepositione edidere *Mycono celsa Gyaroque;* Heinsius autem, Pierii quosdam libros secutus, transpositis verbis scripsit *Gyaro celsa Myconoque,* quum Ovid. Met. VII, 463. *humilem* dicat *Myconon,* Petronius autem *altam Gyarum* commemoret, eamque lectionem sequentes editores, etiam H., temere servarunt. Sed verissime docet Wr., insulas poëtis promiscue

Errantem, Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro
Occurrit; veterem Anchisen agnoscit amicum.
Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.

---

altas dici, ut ab ipso Virgilio IX, 715. *Prochytam,* quae humilis fuerit; quod autem addit, Ovidium potius erroris arguendum esse, quum apud Plin. H. N. IV, 12, 22. legatur: *Myconos cum monte Dimasto,* hoc non scripsisset Vir doct., si legisset, quae Tournefort. narrat *Voyage du Levante* T. I. p. 332. (*L'isle de Mycone est fort aride, et ses montagnes sont peu élevées. - - - Ovide, qui dans son voyage du Pont avoit vû Mycone de plus près que Virgile, a eu raison de dire que c'étoit une isle peu élevée, au lieu que Virgile dit tout le contraire.*) De *Mycono* et *Gyaro,* quae etiam *Gyara,* (Iuven. X, 170.) et *Gyarae* (id. I, 73.) dicitur, et sub imperatoribus Romanis notissimus erat exsilii locus, praeterea cf. Strab. X. p. 335. (487.) et Mela II, 7, 11. Ceterum praeter illos Petronii hendecasyllabos cum h. l. cf. Stat. Theb. III, 438. *ipsa tum Mycono Gyaroque revelli, Dele, times,* et, quos Thiel. laudat, Prop. IV, 6, 27. et Sen. Qu. N. VI, 26. — 78. *coli dedit et contemnere.* Vid. adnott. ad Aen. I, 66. 79. 319. — *contemnere ventos,* i. e. tutam esse a ventorum violentia, utpote quae sit ceteris omnibus Cycladibus circumdata. Vid. Ge. II, 360. Burm. ad Claud. in Rufin. II, 123. — 79. *veneramur,* salutamus, adimus cum honoris significatione. Cf. Heyn. ad Tibull. I, 5, 33., a Thielio laud. — 80. *Anius,* Apollinis filius vatesque celeberrimus, de quo cf. Ovid. Met. XIII, 640. sqq. Diod. Sic. V, 62. Tzetz. ad Lycophr. 570. Dictys. l. I. extr., quos H. laudat Exc. I. ad h. l. p. 559. ed. Wagn. Wr. ipse conferri iubet Meineck. ad Euphorion. fragm. p. 26. et Osannum ad Apulei. de Orthogr. §. 4. Adde Conon. Narr. 41. Creuzeri Symb. IV. p. 378. sqq. et Interpp. ad Hyg. f. 247. — *rex idem hom. Phoebique sacerdos* ex Homericorum temporum consuetudine. — 81. *Vittis redimitus.* Cf. Ovid. Met. XIII, 643. *Anius, niveis circumdata tempora vittis Concutiens,* id. ibid. V, 109. *Cererisque sacerdos, Ampycus, albenti velatus tempora vitta,* cett. et adnott. ad Aen. II, 221. — 82. *Occurrit.* Med. *accurrit;* sed *accurrendi* notionem involutam esse *occurrendi* verbo, vere docet Wr., conferens infra V, 36. — *veterem Anchisen agnoscit amicum.* Servius haec adnotat: „Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina peteret, comes Priamo; unde et agnoscitur [nunc ab Anio];“ quae unde Grammaticus hauserit, ignoramus. Ceterum plurimi Codd., inter quos etiam fragm. Vatic. et Donat. ad Ter. Andr. III, 3. *agnovit;* sed Med. *agnoscit,* quod brevitati narrationis magis convenire censet Wr. — 83. *Iungimus hospitio dextras* H. recte interpretatur: „hospitii pristini iure, propter hospitium, quod inter Anchisen et Anium fuerat.“ De quo ablativi usu cf. Markl. ad Stat. Silv. II, 7, 58. Bremi ad Nep. Con. 3, 1. Matth. ad Cic. pr. Mur. 10, 23. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 15, 43. et III, 9, 22. Kritz. ad Sall. Cat. 31, 3. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 24. Beneck. ad Iustin. XXXIX, 2, 7. Quominus enim *hospitio* tertium casum habeamus, pro *ad hospitium* positum, impedit hospitium iam prius ab Anchise cum Anio iunctum. Thiel. *hospitio* absolute sumptum explicat: quum hospitium inter nos esset, coll. Matth. ad Cic. pr. Sext.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis
Et genus et mansuram urbem! Serva altera Troiae
Pergama, relliquias Danaum atque immitis Achilli!
Quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.

---

§. 89. Kritz. ad Sall. Cat. 11, 4. et Ellendt. ad Cic. Brut. 79, 273.; idemque *iungere dextras* secundum Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 54. „fidei symbolum apud omnes gentes" esse memorat, coll. supra I, 408. Ovid. Met. VIII, 421. cett. Adde locos iam a Burm. laud. Ciceronis pr. Deiot. 3, 8. *Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti.* Val. Fl. III, 18. *Quid hospitiis iunctas concurrere dextras* et ibid. VI, 12. *Quos malus hospitiis iunctaque ad foedera dextra Luserit Aeetes.* Ceterum eadem verba redeunt infra XI, 65. — 84. Templum Aeneas intrat et preces facit Apollini. — *Templa saxo — structa vetusto* i. e. templum vetustum. Argutari in hoc Macrobium Sat. III, 6., commemorat *H.* Ille enim, qui templi aetatem hic indicari frigidum esse censet, denotari potius insulae firmitatem suspicatur, quae, dum proximae insulae fere omnes terrae motibus vastarentur, nunquam hoc incommodo vexata semper *eodem saxo* manserit, tuta nimirum Apollinis et Dianae praesidio. — *venerabar,* meliorum Codd. est lectio, cui etiam v. 90. favere, iam Wr. vidit, qui alteram scripturam *veneramur* vel ex v. 79. ortam putat, vel ad proximam orationem, maxime ad v. 93., a librariis accommodatam. Ceterum Bryantus, in cuius sententiam Heynius quoque inclinat, putans, versum 79. post *Accipit* inexpletum relictum male esse ab alia manu suppletum, non minus ob hanc ipsam verbi *venerandi* quam ob voc. *regis* v. 80. repetitionem, omnem hunc locum v. 80—84. spurium esse censuit; cuius iudicii temeritatem iam Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 92. sqq. et Iahn. ad Ge. II, 125. demonstrarunt; Wr. autem provocat ad Ovidianam illam huius loci imitationem Met. XIII, 631. sqq. *Intrat* (Aeneas) *Apollineam sociis comitantibus urbem. Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phoebus Rite colebantur, temploque domoque recepit.* — 85. *Da proprium* etc. Nullo addito dicendi verbo a narratione statim transitur ad preces ab Aenea fusas; de qua re Wr. conferri iubet Aen. II, 657. 675. IV, 416. 702. V, 870. VI, 560. IX, 390. X, 279. 825. XI, 715. XII, 676. — *Thymbraeus* vocatur Apollo, tamquam patrius Troianorum deus. Vid. adnott. ad Ge. IV, 323. — *da propriam domum* vulgo explicant: indica domum, significa, ubi quaeramus domum; de qua signif. verbi *dandi* vid. adnott. ad Ecl. I, 19. Rectius vero Wr., imprimis ob verba *da genus, dare* hic proprie intelligendum esse censet. — *propriam domum,* perpetuam, firmam, stabilem. Vid. supra I, 73. infra VI, 872. *propria haec si dona fuissent,* et adnott. ad Ecl. VII, 31. — 86. *genus* Heynio est locus generi futuro. Immo de ipsa stirpe, progenie hic cogitandum esse, docet v. 98. — 87. *relliquias Danaum* cett. Vid. ad I, 30. — 89. *pater.* Vid. ad Ge. II, 4. — *augurium.* „Hanc vocem de omnibus deorum monitis dici, et hic oraculum notare, docet Barth. ad Stat. Theb. IV, 617." *Burm.* Ita etiam *H.,* qui oraculo suum locum fuisse in novis sedibus quaerendis memorat, coll. Herod. IV, 155. et Callim. h. in Apoll. 65. sqq. — *animis illabere nostris.* Proprie Phoebus vatis sui s. sacerdotis animo se insinuat (cf. infra v. 359. VI, 77. Hor. Od. I, 16, 4. *adytis quatit mentem sacerdotum incola Pythius.* Lucan. V, 164. *insueto concepit pectore numen;* quos locos Thiel. profert); hic vero etiam eorum, quibus oraculo dato aliquid prodit, illustrat. *Wr.* conferri iubet adnot. suam ad Eleg.

Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,
Liminaque laurusque dei, totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
Haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia, et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt,
Quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.

---

ad Messal. p. 50., ubi sane hic locus, sed parum apte, comparatur. — 90. sqq. *H.* docet, „sollemne esse poëtis, numinis sortem edituri praesentiam ita declarare, ut totam rerum naturam numen sentire moverique fingant.“ Spanhemio ad Callim. h. in Apoll. in., quem H. laudat, adde Bach. ad Ovid. Met. IX, 782., qui confert Met. XV, 634. sq. Fast. III, 47. Sen. Med. 786. Claud. R. Pros. I, 7. sqq. — „*omnia* deinde per species redduntur. Vid. ad Phaedr. IV, 24. supra ad Ecl. VI, 34. infra ad Aen. IX, 192. Idem in Livio observarunt viri docti ad VII, 32, 9. et alibi.“ *Burm.* — 91. *Liminaque.* Vid. ad Ecl. IV, 51. et alibi adnott. — *laurus,* ante templum Apollinis posita. De lauro in Apollinis cultu primas fere partes agente cf. Spanhem. ad Callim. in Del. 91. — *moveri.* Wakef. ad Lucr. VI, 594. temere coni. *movere,* cuius adnot., si tanti est, ipse vide. — 92. *Mons,* Cynthus (vid. ad Ecl. VI, 3.); nam templum ad radices montis situm. — *cortina,* labrum rotundum, quod, aut quia ipsum tribus pedibus instructum erat, aut quia operculi loco tripodi imponebatur, haud raro ipsum tripodem significat. Vid. imprimis Ovid. Met. XV, 636. *cortinaque reddidit imo Hanc adyto vocem,* cum quo loco cf. infra Aen. VI, 347. *Neque te Phoebi cortina fefellit,* ubi *cortina* pro ipso oraculo posita. — *mugire.* H. admonet, si credere liceat, ad Delphici tripodis instar haec adumbrata esse (cf. Spanhem. ad Callim. in Del. 90.), mugitum oriri vento e specu subterraneo, cui cortina imposita erat, surgente. — *adytis reclusis,* templo per motum terrae patefacto. Vid. infra VI, 81. ibique adnott. — 93. *Submissi petimus terram,* formula dicendi ex Lucretio petita, qui I, 93. de Iphigenia immolanda: *Muta metu terram genibus submissa petebat.* — 94. Oraculum, ut fieri soleat, ambiguis obscurisque verbis conceptum esse, admonet *H.,* simul commemorans, Macrobio Somn. Scip. I, 7. appellationem *Dardanidae* hic aptissimam esse visam, quum infra v. 163. sqq. Italia spectetur, unde Dardanus originem habere fingatur. — *duri,* πολυτλήμονες, laboribus obdurati, tot labores experti. Vid. infra IX, 468. 603. Ge. II, 179. — *quae vos a stirpe Pr. t. t.,* tellus, quae prima inde a proavorum tempore gentem vestram aluit, in qua proavi vestri habitarunt. — *a stirpe,* quae omnium Codd. est lectio, Wagn. Qu. Virg. I, 2. Virgilium scripsisse censet, quod *ab stirpe,* praegressis duobus vocabulis monosyllabis, durius videretur. Cf. adnott. ad Ge. I, 171. — 95. *ubere laeto,* solo pingui et fertili. Vid. ad I, 531. — V. 97. et 98. integri sunt ex Hom. Il. XX, 307. 308. translati, ubi haec verba Neptuni leguntur: Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται; (quem alterum versum, Servio auctore, Homerus Orpheo, Orpheus autem oraculo Apollinis Hyperborei sustulit.) Respondet autem deus ad Aeneae verba v. 85. 86. — 99. *ingens laetitia,* ex fausto

Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae;
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
Maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras,

---

laetoque oraculo percepta, *mixto tumultu*, ob incertam et ambiguam eius interpretationem. — 102. „Anchises male quidem, satis tamen probabiliter sortem acceptam interpretatur. Nam Teucri origo ex Creta fuerat a nonnullis tradita.“ *H.* Cf. Heynii Excurs. V. ad h. l., qui Cretam et Phrygiam communes habuisse origines, nec minus Dactylorum Idaeorum et Curetum s. Corybantum Cretensium sacra eadem fuisse docet. Vid. etiam infra ad v. 108. — Ceterum Wr. miratur, quod Aeneas non meminerit Creusae vaticinium (II, 781. sq.), Hesperiam sibi petendam esse, ideoque hunc locum inter eos videtur referre, ubi Virgilius dormitasse putandus sit. At cogitandum est, Hesperiam non certam aliquam terram, sed omnino regionem quandam occidentalem significare, atque etiam Cretam, ab Asia minori solventibus Africo petendam, a Troianis inter terras occidentales referri potuisse. — *volvens*, scil. animo, in mentem sibi revocans, memoria perlustrans (vid. I, 262. II, 101. VII, 254. X, 61.) *monumenta virorum*, veteres historias, narrationes; nam de libris scriptis illa aetate cogitari non posse, in promptu est. Thiel. praeter alios locos confert infra VIII, 312. et Lucr. V, 330. *Quo tot facta virûm toties cecidere? neque usquam Aeternis famae monumentis insita florent?* — 103. *spes discite vestras*, discite, cognoscite ea, in quibus spes vestra nitatur. H. aliique cum hoc versu comparant Hom. Od. II, 229. Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω, et cum v. 104. eiusdem Od. XIX, 172. sqq. — 104. *Creta Iovis magni* insula vocatur, quia rex deorum hominumque in ea natus est, aut in Lycto (Hes. Theog. 468.), aut in Ida (Diod. V, 70.), aut in Dicte monte (Apollod. I, 1, 3. ibique Heyn. p. 7.) Cf. Höckii *Kreta*. T. I. p. 173. sqq. — *medio ponto*. Vid. supra v. 73. — 105. *Mons Idaeus* maximus huius insulae, etiamnum Ida s. *Psiloriti* vocatus, de quo vide Strab. X. p. 325. Plin. IV, 12, 20. Melam II, 7, 12. alios. Ceterum idem et Cretensis et Troiani montis nomen et ipsum ad communes illas Cretae et Troiae origines spectare videtur. — *cunabula*, origo, prima patria. Sic Prop. III, 1, 27. Creta vocatur *cunabula Iovis*, et Ovid. Met. VIII, 99. *incunabula Iovis*. Cf. etiam Cic. Att. II, 15. *Ego vero ad montes patrios et ad incunabula nostra pergam*, et Iustin. XXXI, 8, 4. *Romanos avitos lares et incunabula maiorum -- desiderium videndi tenebat.* — 106. *Centum urbes habitant;* Creta ἑκατόμπολις, Hom. Il. II, 649. numero rotundo; nam Odyss. XIX, 174. nonaginta modo Cretae urbes commemorantur. Cf. Meurs. de Creta I, 5., quem H. laudat, et Höckii *Kreta* T. I. p. 437. — 107. Caute Anchises addit *si rite audita recordor;* nam se errasse ipse infra confitetur v. 181. — *Maximus pater* Servius ad generis Troianorum primordia refert, quod iure probat Wr. — 108. *Teucrus,* Graeca nominis forma Τεῦκρος; quamquam Latini vulgo utuntur forma *Teucer*. Cf. Charis. I, 11. et 64. Prisc. VI, 692. et Lactant. de falsa relig. I, 21. Teucer ex antiquissimis fabulis indigena fuit terrae Troianae, Scamandri fluvii et Idaeae Nymphae filius (Diod. IV, 75. et Apollod. III, 12, 1.); a posterioribus autem Scamandri, nobilis Cretensis, ex Idaea Cretae Nympha filius perhibebatur, qui ex hac insula, frugum inopia laborante, una cum patre in Phrygiam migraverit, ibique Dardani filia

Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
Pergameae steterant; habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelae Corybantiaque aera
Idaeumque nemus, hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominae subiere leones.

---

in matrimonium ducta sedem fixerit, nomenque Troianis dederit. Cf. Strab. X. p. 466. sq. Diod. V, 64. sqq. Schol. Lycophr. 1306. Aen. IV, 230. Ovid. Met. XIII, 705. sq. cett. — ***Rhoeteae orae,*** a promontorio Rhoeteo ad Hellespontum sito (Herod. VII, 43. Strab. XIII. p. 592. Mela II, 18. Plin. V, 30, 33.), ubi Teucer appulisse a poëta fingitur; nisi praestat sumere, *Rhoeteas oras* omnino esse Troianas. — V. 109. et 110. H. ex Iliad. XX, 216—218. (Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπίδακος Ἴδης) translatos esse docet, et conferri iubet Strabonem XIII. p. 592. (885.) de illo Homeri loco disputantem. — ***optavit,*** elegit. Vid. ad I, 429. — 110. ***Pergameae.*** Wr. suspicatur *Pergamiae* scribendum esse. Vid. eius adnot. ad v. 133. huius libri et quae supra ad I, 201. disputata sunt. — ***steterant,*** (non *stabant*) i. e. antea nondum aedificatae fuerant arces, quae tunc aedificari coeperunt; immo eo tempore, quo Teucer in illam regionem venit, eius incolae ***habitabant vallibus imis,*** ad radices Idae montis. Weicherto de vss. iniur. suspp. p. 76. haec ipsa verba ***habitabant vallibus imis*** frigere et spuria esse videntur. Sed non solum defenduntur omnium Codd. auctoritate et parallelo Homeri loco, verum etiam ad sensum minime sunt supervacanea, quum aptissime opponantur illis: ***Nondum Ilium et arces P. steterant.*** — 111. sqq. Sacra Cybeles ex Creta insula in Troadem traducta esse, per partes eundo poëta docet, quod iam H. adnotavit. — ***Mater*** deûm, ***cultrix Cybelae,*** quae colit, inhabitat, (vid. ad Ecl. II, 62. et III, 59. sqq.) Cybelen, Phrygiae montem, unde ipsa Cybeles nomen accepit; qua de re Wr. conferri iubet Bentl. ad Lucan. I, 600. et quos praeterea laudat Sillig. ad Catull. LXIII, 9. — Heins., qui longus est ad h. l., et H. hunc montem (de quo cf. Strab. X. p. 323. Apollod. III, 5, 1. Ovid. Fast. IV, 363.) varie appellatum esse memorant: τὸ Κύβελον vel Κυβέλλον, τὰ Κύβελα, τὴν Κυβέλην vel Κυβέλλην; quare non mirum, etiam Codd. hic fluctuare inter ***Cybelae, Cybele, Cybeles, Cybeli,*** quae duae postremae lectiones Wagnero ortae videntur ex scriptura ***Cybele*** i. e. ***Cybelae.*** Prorsus eadem ratione (quod Wr. commemorare neglexit) VIII, 139. pro vera lectione ***Cyllenae*** Med. exhibet ***Cyllaene,*** Mentel. I. et Dorvill. ***Cylleni,*** Palat. et alii ***Cillenes*** vel ***Cyllenes.*** Non minus turbatur in Codd. XI, 768., ubi redit forma ***Cybelae.*** Davis. ad Minuc. Fel. c. 6. perperam ***Cybeli*** legendum censet. — ***Corybantia aera,*** cymbala Corybantum, quae etiam Ovidio Fast. IV, 184. simpliciter *aera* vocantur, Statio autem Theb. VIII, 221. *gemina aera.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 64. ***Corybantes,*** ex hac certe narratione, quae Corybantum originem e Creta repetit, (cf. etiam Hygin. f. 139. et Strab. X. p. 710. sqq. Almel.) iidem sunt cum Curetibus (vid. ad Ge. IV, 151.); quamquam Ovid. Fast. IV, 210. Senec. Herc. Oet. 1877. Serv. ad Ge. I. l. alii rectius Curetes a Corybantibus discernunt. Cf. Muncker. ad Hyg. I. l. Spanhem. ad Callim. H. in Iov. 52. Creuzer. *Symb.* II. p. 40. sqq. Klopferi Lex. myth. I. p. 567. sqq. Hoeckii *Kreta* I. p. 230. sqq. Corybantes igitur (quorum nomen vel, ut Curetum, a κόρος, κοῦρος, vel a κόρυς deducendum est) sunt armati Cybeles sacerdotes, qui deam suam in modum Bacchantium multo armorum strepitu, imprimis saltationibus armatis et cymbalorum sonitu venerabantur. — 112. ***Idaeum nemus,*** mysteria in Ida monte celebrata. Vid. supra ad v. 105. — ***silentia sacris,*** i. e. in sacris (servari solita) s. sacrorum. — 113. ***iuncti--leones.***

Ergo agite et, divûm ducunt qua iussa, sequamur;
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae;
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.

Vid. Lucr. II, 600. sq. *Hanc* (Cybelen) *veteres Graiûm doctei cecinere poëtae Sedibus in curru biiugos agitare leones;* qui totus locus usque ad v. 642. cum nostro est conferendus. — 115. ***Placemus ventos*** H. recte interpretatur: „sacra diis maris praesidibus faciamus.“ Cf. v. 119. et 120. — ***Gnosia regna,*** Cretam. Vid. ad Ge. I, 222. — ***adsit,*** nos iuvet, nobis faveat. Vid. ad Aen. I, 734. — 118. ***honores.*** Vid. ad Ge. III, 486. et Aen. I, 49. — ***aris*** H. explicat: ad aras; et W. confert Ge. II, 380. *caper omnibus aris caeditur.* Mihi tertius casus videtur esse: victimas, quae in aris concremarentur. Pro ***mactavit,*** quae omnium Codd. est lectio, Macrob. Sat. IV, 1. et Nonius s. v. *Honor* male exhibent *mactabat.* — 119. In maiore edit. H. causam huius sacrificii a sorte data et navigatione facienda petendam esse, in minore autem, Neptuno et Apollini sacrum fieri, censet, quod Troiae dii tutelares fuerint. Equidem priorem rationem praefero. Vid. infra V, 236. sqq. et Ovid. Met. XV, 695. ibique Bach., qui conferri iubet Adami *Röm. Alterth.* II. p. 158. — ***pulcher*** vocatur ***Apollo*** sollemni epitheto, ut Ecl. IV, 57. *formosus.* Thiel. confert Tibull. II, 3, 11. III, 4, 25. Prop. II, 31, 5. Claud. VI. Cons. Hon. 25. Vid. Gronov. ad Gell. XIII, 26. — 120. ***nigram pecudem,*** agnam. Vid. V, 772. *Tempestatibus agnam Caedere deinde iubent.* — ***nigram*** autem, quia procellae nigris nubibus exitium minantur; quod H. docet coll. Intpp. ad Aristoph. Ran. 871. sq. Simili de causa ***Zephyris felicibus,*** placidis, propitiis (vid. ad Ecl. V, 65.) coelumque serenantibus, ***albam*** hostiam mactari, in promptu est. Cf. quae ad Ge. I, 460. adnotavimus. De sacris Ventis factis H. conferri vult Herod. VII, 189. ibique Valcken., Thiel. autem Ovid. Met. VI, 683. Hor. Epod. X, 23. Perizon. et Kühn. ad Aelian. V. H. XII, 61. Ceterum H. adnotat, v. 119. ex Iliad. XI, 727., v. 20. autem ex Il. III, 103. esse sumptos. — 121. sqq. ***Idomeneus,*** Deucaleonis filius, Minois nepos, qui Cretenses in bellum Troianum duxerat, inde revertens, quum procella exorta, quodcunque domum reduci primum sibi occurrisset, se diis immolaturum promisisset, ipsum filium suum, Merionem, mactare coactus est; quare paullo post, peste Cretam vexante, ab incolis eius, qui hanc sceleris illius vindictam haberent, finibus suis expulsus, tandem in agro Sallentino extremae Italiae consedit (vid. infra v. 400. et XI, 264. sq.); quamquam diversas de eo narrationes esse H. admonet, coll. Serv. ad h. l. Strab. X. p. 480. Schol. Odyss. XIII, 259. et Meursii Creta III, 4. Adde Hoeck. II. p. 387. sq. — 121. ***regnis paternis.*** „Hamb. I. *regno paterno;* sed vulgata legitur apud Schol. Crucq. Hor. Od. II, 2. et noster saepe plurali hoc numero uti solet, ut potentiam et lati regni amplitudinem innuat. Sic *pulsis regnis* VII, 217. et modo v. 108. *uberrima regna.*“ *Burm.* — 122. ***deserta.*** Vid. ad II, 28. — 123. ***Hoste;*** nam Cretenses cum reliquis Graecis hostes fuerant Troianorum. Recte igitur H. adnotat, non sine iusta causa haec de Idomeneo expulso interposita esse; nam, si ille in insula fuisset, Troianis

Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon viridemque Donusam,
Olearon niveamque Paron sparsasque per aequor
Cycladas et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor,
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.

---

eam adire non licuisse. — *adstare,* non i. q. simplex *stare,* sed nostrum *da stehen.* Vid. adnott. ad Aen. I, 152. et cf. Ennius ap. Cic. Tusc. I, 35, 85. Plaut. Asin. III, 3, 120. Cist. II, 3, 53. Plin. H. N. XXXIV, 8. cett. — 124. *Ortygia,* antiquum Deli nomen, ab ὄρτυγι, coturnice, ductum, quod redit infra v. 143. Ovid. Met. XV, 337. Plin. H. N. IV, 12, 22. alibi; quare etiam Diana Ovidio Met. I, 694. *Ortygia dea* vocatur. H. cum toto hoc loco conferri iubet Ovid. Met. XIII, 679. sqq., qui Maronem aperte secutus est. — 125. *Bacchatam Naxon. Naxos,* maxima Cycladum, vitium erat feracissima, qua de causa Bacchus in ea natus dicebatur et religiosissime colebatur; unde *Bacchica Naxos* apud Stat. Achill. II, 4. De passivo *bacchandi* verbi usu vid. adnott. ad Ge. II, 487. H. hic comparat Claud. R. Pros. I, 205. *ululatibus Ide Bacchatur,* et Val. Fl. III, 20. *Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis.* — *Donusa* s. *Donysa,* (nunc *Donussa*) una ex Sporadibus, a Pathmo occidentem versus sita (cf. Ciris v. 476. Plin. IV, 12, 23. Mela II, 7, 11., qui eam Dionysiam vocat) *viridis* appellatur, non a colore marmoris, quod Serv. putat, sed ob silvas et prata, quae continet. Cerda comparat *viridem Thason* Petronii c. 133. Adde ipsius Virgilii *viridem Aegyptum,* Ge. IV, 291. — 126. *Olearos* et ipsa ad Sporades pertinet, Paro occidentem versus vicina, et a cognomini eius oppido circiter L stadia remota (nunc *Antiparos*). Cf. Mela l. l. Plin. IV, 12, 22. Ovid. Met. VII, 469. Stat. Achill. II, 3. — *Paros,* una Cycladum, marmore suo clarissima, (vid. ad Ge. III, 34.) quod in Marpeso monte (vid. Aen. VI, 471.) effodiebatur, cuius tamen lapicidinae nunc sunt obrutae. Cf. Plin. et Mela ll. ll. et Tournefort *Voyage du Levant* I. p. 238. sq. Ut hic ob candidum, quem inde praebet praeternavigantibus, adspectum *nivea,* ita Ovidio Met. VII, 465. *marmorea* vocatur. Eademque de causa *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* dici Horatio Od. III, 28, 14. et I, 14, 19. censet H. — 127. *legimus freta.* Vid. adnott. ad Aen. II, 208. et Ge. I, 327. — *concita.* Moret. I., Palat. et alii fortasse libri *consita,* quam lectionem praetulerunt Heins., Bothius, Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 65. et Iacob. Disquiss. Virgg. P. I. p. 8., ut statim post Cycladas intelligerentur Sporades. Virgilium enim hic nihil aliud agitasse ait Iacob., nisi ut pulcherrimi maris Aegei imaginem lectoribus clare, perspicue et manifesto ante oculos proponeret, quod commemoratione insularum, quae huc illuc sparsae gratissimam contemplantibus efficiant imaginem) optime assequi posse putaverit. Sed hac lectione recepta minus commode subiici v. 128. et 129., iam Wr. memorat; neque admodum apte coniungi *sparsas per aequor Cycladas* et *crebris freta consita terris,* i. e. Sporadibus, quisque videt. Quare cum H., Iahnio, Wr. et Thielio retinui et optimorum plerorumque Codd. et Grammaticorum (Nonii s. v. *fretum* et Schol. Stat. Theb. I, 120.) lectionem *concita,* quae, longe difficilior et doctior, respicit angusta inter singulas illas insulas maris Aegei spatia, in quibus fluctus magis saevientes et altius assurgentes, quam alto mari, navigationem satis periculosam reddere est consentaneum. Iacob. ipse hac de re conferri iubet Hor. Od. I, 14, 20. et Val. Fl. II, 622. — 128. *vario certamine clamor.* Certatim clamant vario modo et sono. Aliter *H.:* „certant inter se manuum opera, studio, dum

Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatae molior urbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos arcemque adtollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes,
Connubiis arvisque novis operata iuventus,

---

discessum parant." — 130. *surgens* (i. e. oriens, vid. v. 481.) *a puppi ventus*, ventus secundus, οὖρος φέρων, ἴκμενος. H. comparat Hom. Il. I, 479. et Od. XI, 7. — 131. *Curetum allabimur* (i. e. appellimus) *oris*. Vid. supra ad v. 111. et cf. infra v. 569. *Cyclopum allabimur oris*. De epitheto *antiquis* dictum est ad Aen. I, 12. De clamore nautico Burm. adnot. suam ad Val. Fl. I, 186. conferre nos iubet. Ceterum Wr. sine iusta causa versus male traiectos et a Virgilio hoc ordine scriptos suspicatur: 128. 129. 130. 125. 126. 127. 131. — 132. Troiani in Creta insula novam urbem condere incipiunt. — *urbs optata* aut est desiderata, aut, quod equidem praetulerim, cui condendae aptissimum locum antea elegeram, ut Aen. I, 425., ubi vid. adnott.; qua explicatione probata *muros optatae molior urbis* esset i. q. opto urbem et molior eius muros. De *moliendi* voc. vid. ad v. 6. — 133. *Pergameamque voco*, scil. urbem; nam *Pergameus* est adiectivi forma. Urbs ipsa vocabatur *Pergamum* (vid. Plin. H. N. IV, 12, 20. Vellei. I, 1. Scylax. p. 18.); quamquam ap. Plut. Lycurg. 31. Περγαμίας nomen invenitur. — *laetam cognomine*, quippe a pristina patria petito. — 134. *amare focos* recte H. interpretatur „domicilium sibi parare et privata tecta", quum *amandi* vocabulum usurpetur de iis, „qui libenter incolant sedem ut perpetuam futuram." Vid. adnott. ad Ge. II, 487. et infra IV, 347. Burm. hic laudat Gronov. ad Senec. Thyest. 82. — *arcem adtollere tectis* de acropoli condenda intelligendum esse patet, quae hic opponitur domibus privatis, quibus tuendis et defendendis inservit. — *adtollere* verbum proprium esse de aedificiis in altum eductis, iam supra vidimus ad II, 185.; *tectis* autem *adtolli* eadem ratione dictum, qua supra v. 46. *iaculis increscere*, ubi vid. adnott. Mira enim est eorum explicatio, qui *tectis* tertium habent casum, ut sit: in tutelam tectorum s. domorum. — 135. *subductae puppes*. Vid. supra ad v. 71. *Puppis* autem hic suo iure commemoratur, quum subductarum navium prorae in altum spectare soleant, quod iam H. adnotat. De constructione *subductae litore* vid. infra ad v. 292. Wr., quem admodum offendit vox *fere*, in vocc. *fere sicco* latere loci cuiusdam significationem suspicatus, paullo audacius coniecit *Iam Berecyntheo subd.* cett., quum Berecynthum montem Cretae fuisse in Apteraeorum finibus doceat Diod. V, 64., nec multum distare Pergamum a Cydonia, in eadem cum Aptera insulae parte sita, Servius ad v. 133. auctor sit. Equidem in h. l. non haereo; si enim *iamque fere*, quae arcte cohaerent, non tantum ad proxime seqq. referimus, sed etiam ad v. 136. et 37. pertinere statuimus, ut sensus sit: iamque fere (*schon eben*, de qua signif. cf. Hand. Tursell. II. p. 694.) haec omnia facta, iam fere nova colonia in eo erat, ut conderetur, *quum subito* cett., non video, quid hic sit vituperandum. Cave modo, ne *fere* per *fast*, *beinahe* reddendum putes. De tempore autem rei gestae ex comparatione duorum temporum per particulas *iamque* — *quum* constituto cf. Wagn. Qu. Virg. XXIV, 7., qui praeter alia haec exempla congessit: infra v. 521. 588. V, 159. 327. 835. VII, 25. 160. X, 260. Vid. etiam supra I, 223. II, 245. et 567. — 136. *Connubiis arvisque novis* minus gratum esse delicatis auribus, negari non potest. Non tamen aliter

Iura domosque dabam; subito quum tabida membris,
Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:

Ovid. Met. I, 266. *gravis nimbis canis.* ibid. VIII, 583. *animis immanis et undis* (ubi vid. Bach.) Lucan. VIII, 347. *Nil animis fatisque tuis* et alii. Vid. Cort. ad Lucan. VII, 403. et Nov. Bibl. crit. I. p. 83., quos laudat Ochsner. ad Ovid. Met. ed. Bach. p. 518., coll. cum iis, quae supra ad v. 27. adnotavimus. De synizesi *connubjis* vid. ad Aen. I, 73. coll. adnott. ad Ge. I, 397. et Aen. I, 2. — *operari* i. q. operam dare. Sic apud Val. Max. VIII, 7, 4. ext. *studiis literarum*, Quinct. X, 3, 13. *scholae*, Tibull. II, 1, 65. *textis Minervae*, Ovid. Am. II, 7, 23. *capillis ornandis operari* cett. — 137. *Iura — dabam.* Vid. Ge. IV, 562. et Aen. I, 507. ibique adnott. — *domos* autem *dare* est loca domibus aedificandis assignare. — *subito quum* cett. Lues in Creta subito exorta Troianos novas sedes quaerere cogit. Totum hunc locum, qui multum debet Lucretio, ante oculos habuit Stat. Theb. I, 632. sqq., quod iam H. vidit. — *tabida lues* vocatur ab effectu, quia facit tabescere. Eadem ratione Martial. I, 79, 1. *tabida pestis.* Tac. Ann. XVI, 66. *tabidum venenum.* cett. — 138. *Corrupto coeli tractu*, i. e. aëris plaga; ut apud Hor. Od. IV, 2, 26. legimus *cygnus tendit in altos nubium tractus.* Aliter Burm., qui *tractum* minus recte de ductu, haustu aëris intelligit, coll. Lucr. VI, 1126. sqq. *Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso, Et quom spirantes mixtas hinc ducimus auras, Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est*, et Lucan. VII, 412. *Aëra pestiferum tractu morboque fluentes.* Ceterum cf. Lucr. VI, 1134. *coelum - - corruptum* et antea v. 1122. sq. *Fit quoque, ut* (aër) *in nostrum quom venit denique coelum, Corrumpat.* — *venit. Venire* de malis et calamitatibus ingruentibus poni, vere docet H. Vid. quae ad Ge. I, 322. adnotavimus. Thiel. hic confert Hor. Sat. I, 3, 87. *quum misero tristes venere Calendae.* Prop. II, 22, 2. *Scis mihi, Demophoon, multa venire mala.* Tibull. I, 3, 65. *Illic est, cuicumque rapax mors venit amanti.* W. autem Aesch. Pers. 437. συμφορὰν στρατῷ ἐλθεῖν. — 140. *Linquebant dulces animas* ex Lucr. V, 987. *Dulcia linquebant lamentis lumina vitae. Linquere animam* i. q. *relinquere vitam* apud Ovid. Met. XIII, 522. Quinct. Decl. XIII, 6. alios. Wr. comparat Hom. h. in Apoll. 361. λεῖπε δὲ θυμόν. Ceterum et Burm. et H. admonent, non minus recte dici: *animus relinquit aliquem* coll. Plaut. Mil. IV, 8, 37. Caes. B. G. VI, 38. Ovid. Met. X, 459. Servius ad h. l. adnotat: „Hic est ordo pestilentiae, ut Lucretius docet [VI, 1089. sqq.], primo aëris corruptio, post aquarum et terrarum, mox omnium animalium.“ Μίασμα enim fuisse illam pestem, in promptu est. — 141. A *Sirio*, s. Canicula, pro aestu coeli posito, qui cum eius ortu ingruat, hic causam pestilentiae repeti, iam H. admonet coll. Apoll. II, 519. Vid. adnott. ad Ge. IV, 425. et II, 353., ubi addere poteram Priap. LXIII, 2. *Agente terra per Caniculam rimas.* Ceterum Wagn. Qu. Virg. IV. extr. Virgilium, qui Ge. I, 138. *Arcton*, Ge. II, 93. *Lageos*, et Ge. I, 35. *Scorpios* scripserit, hic et Ge. IV, 424. forma Graeca *Sirios* propterea tantum non usum esse censet, quod ibi *Indos*, hic *agros* subiiciatur. — *steriles agros* per prolepsin illam, de qua ad v. 30. diximus. Nam exurendo demum steriles fiunt. — 143. sqq. H. adnotat, forma

Quam fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quo vertere cursus.
Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Effigies sacrae divûm Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se

---

huic loco similem esse Hom. Il. I, 62. sqq. — 144. *veniam precari*, deum placare (vid. Aen. I, 519.) et ex eo quaerere, *Quam fessis finem rebus ferat*, i. e. oraculo significet. Vid. ad Aen. II, 34. — *fessae res* sunt res afflictae, calamitates. W. comparat Plin. H. N. II, 7. *Vespasianus Augustus fessis rebus subveniens.* — 145. *Quam finem* Heins. e melioribus Codd. et Grammaticis (Nonio et Cledonio) restituit pro vulg. *Quem finem;* quamquam supra I, 245. legitur *Quem das finem, rex magne, laborum?* De duplici huius vocis genere cf. Voss. de Anal. I, 29. Drakenb. ad Liv. II, 49, 9. III, 3, 6. IV, 2, 4. mea ad Lucr. I, 108. Ruddim. I. p. 25. Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 100. sq. — *unde*, ex qua re (vid. ad Ge. I, 505. et Aen. I, 21.), *laborum*, malorum, aerumnarum, i. e. pestis, *auxilium*, remedium, *tentare*, petere (cf. adnott. ad Aen. II, 38.), *iubeat*. — 147. sqq. „Novum visum Aeneae per quietem obiectum, quo edocetur, non Cretam, sed Italiam ipsi esse destinatam sedem. De Penatibus cf. supra ad Aen. II, 293.“ *H.* — *terris*, omissa praepositione, ut sexcenties apud poëtas. Vid. ad Ge. I, 134. et alibi. — *somnus habebat*, vinctos quasi tenebat, *animalia*. Cf. adnott. ad Ecl. VII, 40., ubi adde Aen. VI, 521. *me - - habuit thalamus.* — 148. *Effigies*, simulacra, quatenus tantum somnianti apparent. — 149. *a Troia*. Rectius fortasse *ab Troia*, quod hic fragm. Vatic. et Parrhas. in margine, VI, 335. autem Mentel. I. exhibent. Vid. Wagn. Qu. Virg. I, 1. Ceterum *Penates* et *divi* eadem ratione hic coniunguntur, qua supra v. 12. — 150. *adstare* alibi quoque de spectris et simulacris dicitur, quae subito apparent, imprimis somniantibus. Vid. infra IV, 702. et Iacobs. *Blumenlese* II. p. 252. ad Prop. IV, 6, 29. a Thiel. laud. — *iacentis In Somnis*, ideoque somniantis; quod etiam docet Lucretii locus IV, 985. sqq., qui videtur Virgilio obversatus esse: *Quippe videbis equos forteis, quom membra iacebunt In somnis, sudare tamen spirareque semper, Et quasi de palma summas contendere vireis;* ubi vid. Wakef. Errat enim H., qui, quum et verba *multo manifesto lumine*, lunae, nimirum per fenestras sese immittentis, et v. 173. *Nec sopor illud erat* de somnio cogitari vetent, in recentissima edit. scripsit *Insomnis*, ut Virgilius dicat, vigilanti Aeneae simulacra deorum apparuisse. Sed recte adversatur Iahn., qui docet, etiam hoc, quod luna per fenestras lumen immittere videbatur Aeneae, ad somnium pertinuisse, verba autem *Nec sopor illud erat* cum W. interpretanda esse: non vanum somnium fuit, sed vere mihi apparuerunt Penates. Et vere de somnio hic cogitandum esse, demonstrant v. 173. sq. *sed coram agnoscere vultus - - videbar*, quod verissime admonet Wr., simul commemorans, in pictura, quae hic exstet in Fragm. Vat., utique dormientem exhiberi Aenean. *Videri* autem verbum proprium esse de somniis, iam ad Aen. II, 271. dictum est. W. hic laudat Cic. Div. II, 70, 144. (ubi bis ita usurpatum legitur), Wr. autem in manifesta huius loci imitatione apud Val. Fl. I, 104. sq. *magnaque ratem per lustra viasque Visi laude canunt manifesto in lumine Fauni*, aliter id capiendum et per ὤφθησαν explicandum esse memorat. — Ceterum duo Codd. (Graev. et Leid.) *iacenti*, quod Burmanno arridet, lectores adire iubenti adnott. suas ad Suet. Dom. 4. et Calpurn. Ecl.

Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu moenia magnis
Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
Delius, aut Cretae iussit considere, Apollo.

IV, 110. De epitheto *manifesti* (ἐναργεῖς) Thiel. conferri iubet Burmann. ad Val. Flacci l. modo l. Similiter Ovid. A. A. II, 493. *manifestus Apollo.* Non mirum tamen, etiam h. l. aliquot Codd. praebere *manifesto lumine*, ut infra IV, 358. — 152. *per insertas*, parietibus, *fenestras*, aperturas, foramina. Vid. ad Aen. II, 482., ubi adde Burm. ad Prop. I, 3, 31., hic a Iahnio laud. Videtur autem Maro haec scribens ante oculos habuisse Lucr. II, 113. sq. *quom solis lumina quomque Insertim fundunt radios per opaca domorum.* Cf. etiam Aen. IX, 461. — V. 153. iteratur ex II, 775., quare hic in multis libris temere omittitur. Cf. Iahn. ad Ge. II, 129. — 154. *delato*, navibus vecto. — 155. *ultro*, a te nondum invocatus, rogatus. Cf. adnott. ad II, 145. — *tua - - ad limina* H. interpretatur: in cubiculum tuum; quum iam in Aeneae domo servarentur Penates. — 156. *Dardania incensa* scil. urbe, Troia. Supra v. 52. et II, 281. 325. potius *terra* supplendum erat. Pro urbe Troiana *Dardania* legitur etiam Ovid. Her. XVI, 57. *Hinc ego Dardaniae muros excelsaque tecta Et freta prospiciens* cett. — *tua arma*, ductum, imperium tuum. — 157. *sub te*, te duce, tecum. — 158. *Idem*, i. e. *iidem*, magna vi positum post geminatum *nos.* — *tollemus in astra* H. et Thiel. non cum Servio aliisque ad Caesaris apotheosin referunt, sed tantum ad summum potentiae fastigium, quod cum gloriae famaeque summo fastigio coniunctum esse soleat, imprimis quum v. 159. haec addantur: *Imperiumque urbi dabimus.* Quae explicatio, si vera sunt, quae Wagn. Qu. Virg. X, 2. de discrimine formularum *in astra* et *ad astra ferre, tollere, evehere* disputavit (vid. adnott. ad Ecl. V, 51.), probari non potest. — *moenia magna* rectius de Romae, quam de Lavinii moenibus intellexeris, quum antecedant *Imperium urbi dabimus*, eaque non condere, sed *parare* tantum iubeatur Aeneas *magnis*, i. e. „nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris," ut recte interpretatur H. Cf. etiam supra II, 294. Cum verbis *magnis magna* Thiel. confert Plaut. Aul. IV, 10, 41. *ad malum malae res*, et plures locos Graec. Soph. Oed. R. 249. κακὸν κακῶς νιν ἄμορον ἐκτρῖψαι βιόν. ibid. 663. καὶ τάδ' εἰ κακοῖς κακὰ προςάψειε τοῖς πάλαι τὰ πρὸς σφῶν, alios. Ante omnia conferendus erat ipse Virgilius Ge. II, 327., ubi vid. adnott. Cf. etiam infra V, 447. — 160. *ne linque laborem*, noli defessus et desperans continuati itineris molestias fugere. — 162. *Delius Apollo.* Vid. ad Ecl. VII, 29. — *Cretae considere*: pro in Creta. Nam insularum nomina vel apud pedestris orationis scriptores interdum ut urbium nomina usurpari, satis constat. W. hic laudat Liv. XXXI, 22, 4. *Corcyrae classis subducta est.* ibid. 15, 9. *Attalum Aeginae - - tenuere*, et Tac. Ann. I, 4. *ne iis quidem annis, quibus Rhodi exulem egerit.* Adde Cic. ad Div. XIV, 7. *Corcyrae tenebamur.* id. Acad. II, 18, 57. *Deli fuerunt complures.* Caes. B.

Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae;
Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
Ausonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arva.
Talibus adtonitus visis ac voce deorum —
Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,

C. III, 106. *quum audisset, Pompeium Cypri visum.* Val. Max. V, 3. ext. 3. *senectutem Cypri profugus exegit.* Iustin. XXXIX, 4, 2. *bello Cypri exsulantem persequitur* cett. Cf. praeter eos, quos iam ad Aen. I, 2. laudavimus, Drak. ad Liv. X, 37, 1. XXXVI, 42, 5. Oudend. ad Caes. B. G. III, 7. Cort. ad Sall. Iug. 7, 2. Beneck. ad Iustin. III, 3, 12. alii. — Vss. 163—166. iam I, 530—533. legimus, ubi vid. adnott. — 167. *propriae sedes.* Vid. supra v. 85. — *hinc Dardanus ortus Iasiusque pater. Dardanus,* Iovis filius ex Electra, Corythi regis uxore, qui cum *Iasio* fratre, Italia relicta, in Samothraciam migravit, unde, fratre Iovis fulmine percusso, in Phrygiam traiecit, ductaque in matrimonium Batia, Teucri regis filia, Troianum regnum hereditatis iure accepit, ex quo tempore Troas *Dardania,* Troianique *Dardanidae* sunt dicti. Haec est vulgaris fabula, quam tamen alii aliter narrant. Cf. Lycophr. 1302. sqq. cum Scholl. Apollod. III, 12, 1. Strab. VII. p. 331. Diod. IV, 75. V, 48. 49. Ovid. Fast. IV, 31. sqq. alii et Heynii Excurs. VI. ad h. l. — 168. *pater* ad utrumque, et Dardanum et Iasium, referendum, neque homines aetate iam provectiores, sed gentis auctores et principes significare videtur; pariterque *a quo* pro *a quibus* positum accipias; nisi praestat cum H. explicare: Dardanus cum Iasio, a quo Dardano. — 169. *Surge age,* quemadmodum VIII, 59. 241. Cf. etiam infra v. 362. 462. IV, 223. VI, 389. et quae supra ad I, 627. disputavimus. — 170. *Corythum* H. cum Cluverio Ital. ant. p. 592. de ipso rege et conditore Corythi s. Cortonae accipit, ut conditor pro ipsa urbe et hic quidem pro tota Italia, saltem Etruria et finitimo Latio, dictus sit; ut apud Rutil. [1, 600.] *Corythi populi,* pro Tyrrheniae populis, et infra IX, 10. *extremas Corythi penetravit ad urbes.* Adde X, 719. *Venerat antiquis Corythi de finibus Acron.* *Cortona,* a Polybio III, 82. *Cyrtonium* appellatum, quum antiquissimum esset Etruriae oppidum (vid. Dion. Hal. I, 20. 26.), haud procul a lacu Trasimeno situm, ob nominis similitudinem facile ad antiquum illum Italiae regem referri et ab eo condita haberi potuit. H. in Exc. VI. ad h. l. p. 575. ed. Wagn. praeter Cluver. l. l. conferri iubet Gorii Inscr. Etrur. T. II. p. 364. et Venuti libellum de antiqua Cortona in *Diss. dell' Acad. di Cortona* T. IV. N. 1. — *Coriti arx* a Silio quoque V, 123. commemoratur, qui etiam IV, 721. de *prisco Corytho* loquitur. — 171. *Dictaea arva,* Cretam insulam. Vid. Ecl. VI, 56. Ge. II, 536. et IV, 152. — V. 172. arcte cohaeret cum v. 176. ita ut v. 173—175. sint παρένθετοι. Vehementissimo autem animi affectui aptissima est oratio ἀνακόλουθος. — 173. *Nec sopor illud erat,* non vanum somnium. Vid. supra ad v. 151. Pro somnio *sopor* etiam apud Claud. R. Pros. III. praef. 25. positus videtur: *fingere nil maius poterat sopor.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. I, 680. Cum verbis *sopor illud erat* Wr. comparat Ovid. Her. II, 56. *Debuit hoc meriti*

Velatasque comas praesentiaque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore sudor —
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam geminosque parentis,
Seque novo veterum deceptum errore locorum,

---

summa fuisse mei, et adnott. ad Viger. p. 178. Adde v. c. Senec. Benef. II, 8. *Non est illud liberalitas.* Liv. II, 35, 5. *si hoc profectio et non fuga est,* (ubi vid. Drak.) Iustin. XVIII, 3, 11. *Id primum aliis videri furor,* (ubi vid. Beneck.) cett. Gronov. ad Sen. Cons. ad Marc. 19. Hottinger. ad Cic. Eclog. p. 30. Ruddim. II. p. 21. Ramsh. §. 158. coll. iis, quae ad Ecl. III, 80. disputavimus. — 174. *Velatas comas,* capita vittis circumdata. Vid. ad Aen. II, 168. — V. 175. ad Ennii exemplum factus videtur Macrobio, qui Sat. VI, 1. hoc servat Ennii fragmentum (p. 112. Hessel.): *Tunc timido manat ex omni corpore sudor.* Cf. etiam Lucr. VI, 945. *manat item nobis e toto corpore sudor.* De epitheto *gelidi* vid. ad Aen. II, 120. — 176. *W.* haec adnotat: „Post somnia visa precibus et muneribus deos placare solebant Graeci (cf. Soph. Electr. 634. sqq. Aesch. Pers. 215.) et Romani (vid. Tibull. I, 5, 13.)“ Wr. vero haec exempla, utpote procurationem *tristium* somniorum illustrantia, ab h. l. aliena censet. — *Corripio - - corpus,* ut alibi *se corripere,* v. c. Aen. VI, 472. XI, 462. Plaut. Merc. III, 4, 76. *ut corripuit se repente atque abiit* cett. Infra autem Aen. IV, 572. etiam *corpus e somno corripere* legimus. *Exigit e stratis corpus* dixit Silius XVI, 234., a Burm. laudatus. — *tendo supinas Ad coelum - - manus.* Cf. infra IV, 205. *Dicitur - - Multa Iovem manibus supplex orasse supinis.* Hor. Od. III, 23. 1. *coelo supinas si tuleris manus.* Ovid. Met. VIII, 682. *manibusque supinis Concipiunt - - preces,* ubi vid. Bach. — 178. *munera intemerata* H., Servium secutus, interpretatur per vinum pure, rite libatum, neque aliter Schirach. p. 463.; rectius W. ait esse vina integra, pura, sine vitio et labe, qui simul mentionem facit verborum *egregius, eximius, laetus* in sacris usurpatorum. Alibi autem adiect. *intemeratus* ad eiusmodi res corporeas relatum vix invenies, quum plerumque de animi affectibus et conditionibus dicatur, velut Aen. II, 143. *intemerata fides.* Apul. Met. II. extr. p. 127. Elm. *intemerata veritas* cett. — *honore.* Vid. ad Ge. III, 486. et Aen. I, 49. — 179. *facio certum* pro eo, quod pedestris orationis scriptores dicunt, *facio certiorem.* Sic Plaut. Pseud. I, 1, 16. *Fac me certum, quid tibi sit;* et, genitivo obiecti addito, Ovid. Met. VI, 268. et XI, 415. *ruinae, consilii certum facere.* — *remque ordine pando,* enarro, verbis explico; qua significatione vox poëtis saepius usurpatur (vid. infra v. 479. Aen. VI, 267. *Pandere res alta terra et caligine mersas.* ibid. v. 723. *atque ordine pandit.* Ovid. Met. IV, 680. *Pande requirenti nomen terraeque tuumque.* Lucr. IV, 8. *obscura de re tam lucida pando Carmina,* ubi vid. adnot. mea), interdum vero etiam apud prosaicos posterioris aevi invenitur (velut Plin. H. N. XIV. praef. *alicui praecepta pandere.* Petron. c. 89. *opus carmine pandere.*) Cf. Gronovii Obss. IV, 12. p. 432. ed. Frotsch. — 180. *prolem ambiguam,* quia Troianorum stirps et a Dardano et a Teucro deduci poterat, qui sunt *gemini parentes.* Similis est Horatii locus Od. I, 7, 29. sq. *Certus enim promisit Apollo, Ambiguam tellure nova Salamina futuram.* — 181. *novo veterum — errore locorum.*

Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait; et cuncti dicto paremus ovantes.

Novus error non est iteratus, nam antea nondum erraverat Aeneas in interpretando Apollinis oraculo de *antiqua matre* et *prima tellure* exquirenda; sed opponitur tantum *veteribus locis*, „quatenus ab eo seriore aevo erratum est circa haec loca interpretanda," ut *H.* hunc locum recte interpretatur. Burmann. aliique hic nodum in scirpo quaerunt, ut est in proverbio. Wr., qui docet, haud raro a poëtis sic iungi contraria, ut alterum alterius illustrandi gratia adiiciatur, confert Soph. Oed. R. init. ὦ τέκνα Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή. — *veterum locorum*, terrarum antiqua fama in Troianorum originibus celebratarum; unde in Troianos redundat antiquissimi generis gloria. — 182. De Cassandrae vaticiniis numquam creditis (vid. supra ad II, 246.), quibus poëta hic egregie utatur, H. conferri iubet infra X, 67. 68. — *Iliacis exercite fatis* Wr. recte interpretatur: quem adhuc exercent fata Iliaca; quo sensu accepta haec verba minime supervacanea esse patet. De *exercendi* verbo pro *vexandi, iactandi, agitandi* posito egerunt Matth. ad Cic. Mil. 2, 5. et Ruhnken. ad Vellei. III, 83., quos Thiel. laudat. Cf. infra V, 779. *Venus exercita curis*, et ibid. v. 725., ubi haec ipsa verba iterantur *nate Iliacis exercite fatis*. Ge. IV, 453. *Non te nullius exercent numinis irae* cett. — 183. *Sola — Cassandra canebat;* quare antea hoc vaticinium neglexerat Anchises, quod nunc demum in memoriam sibi revocat. — *tales casus* explicatur v. 185.: Hesperiam s. Italiam esse antiquam illam Troianorum patriam, quam nunc repetere iubeantur. — 184. *repeto* scil. memoria, quod additur v. c. a Cicerone de Or. I, 1. in. ad Div. XI, 27., a poëtis autem et argenteae, quam vocant, aetatis scriptoribus haud raro omittitur. Vid. infra VII, 123. Ovid. Met. VI, 491. id. Her. XVI, 277. Plin. Epist. VII, 6. Sueton. Gramm. 4. alibi. — *portendere*, praedicere, scil. eam, Cassandram, *generi nostro haec debita*, fato debita, τὰ πεπρωμένα, εἱμαρμένα. *Deberi* enim dicuntur, quae fato certissime eventura sunt. Cf. Aen. VI, 714. Ovid. Met. XV, 444. Val. Fl. II, 571. Plenius infra VII, 120. *fatis debita tellus*. Lucan. VII, 35. *Illa hoc scelus haud umquam fatis debere putavit*, (ubi vid. Cort.) alibi. — 187. *crederet — moveret*, eo ipso tempore, quo Cassandra loquuta est. Nos in eiusmodi locis plusquamperfecto utimur. Cf. Held. ad Caes. B. C. III, 96. Beneck. ad Iustin. XIII, 1, 10. et 2, 11. Herzog. ad Caes. B. G. V, 10. Zumpt. §. 529. not. Ramsh. §. 186. II, 1, 6. Billroth. §. 220. not. 3., cum quibus conferri possunt, quae de simili usu imperfecti coniunctivi in enunciationibus conditionalibus disputarunt Matth. ad Cic. Cat. II, 2, 3. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 12, 27. Goerenz. ad Cic. Legg. III, 13. p. 258. et de Finn. V, 3. p. 539. Garat. ad Cic. pr. Sext. 67, 141. et pr. Mil. 17, 45. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 5, 23. Hottinger. ad Cic. Ecl. p. 229. Herzog. ad Caes. B. G. I, 35. Kritz. ad Sall. Iug. 59, 3. Krüger. *Untersuch. aus d. Geb. d. Lat. Sprachl.* II. §. 88. Zumpt. §. 525. Ramsh. §. 193. A, 9. Billroth. §. 220. not. 5. alii. — 188. *moniti*, a diis Penatibus. Vid. II, 183. Comparant cum hoc versu Hom. Il. I, 216. — 189. *dicto paremus*. Cf. infra VII, 433. XII, 568. cett. — *ovantes*, laetitia

Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.
　　Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Apparent terrae, coelum undique, et undique pontus;
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida coelum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.

---

gestientes, vel, ut Schirach. p. 519. explicat, „alacres, laeti, quia finem laborum et certam speramus sedem.“ De *ovandi* voc. vid. adnot. ad Ge. I, 346. — 190. *paucis relictis* tamquam colonis in nova urbe, quam Aeneas condi coeperat; nam fuit sane posterioribus temporibus urbs Cretae Pergamum. Vid. supra ad v. 133. — 191. *cava trabe.* Sic infra IV, 566. *Iam mare turbari trabibus.* Hor. Od. I, 1, 13. *ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secat mare.* Sen. Agam. 120. *Phasiaca fugiens regna Thessalica trabe;* imprimis autem cf. Ovid. ex Pont. I, 3, 76. *Quo duce trabs Colchas sacra cucurrit aquas.* Diximus autem de hoc dicendi genere *currere, navigare aequor* cett. ad Aen. I, 67. et supra ad v. 56. Sic *currere undas* etiam apud Tibull. IV, 1, 72. Praepositione addita ap. Hor. Sat. I, 1, 30. et alibi legimus *per mare currere,* ap. eund. Ep. I, 11, 27. *trans mare currere* cett. H. comparat Homeri (Il. I, 483.) θεῖν κατὰ κῦμα. Sic etiam τρέχειν. Eur. Hel. 1126. δραμεῖν αἰγιαλόν. Cf. Markl. ad Eur. Iph. T. 427., quem Thiel. laudat. — Vss. 192—195. paucis verbis mutatis iterum leguntur V, 8—11. Vid. ad Ge. II, 129. — 192. *altum tenuere,* in mari, quo tetenderant, navigarunt; nam *tenere* interdum valet id, quod concupieras, nactum esse et nunc habere; ideoque etiam de loco dictum est i. q. venisse eo, quo venire volueras. Sic v. c. *portum tenere* apud Cic. ad Div. I, 9, 62. cett. — *nec iam amplius* contra Ciceronis et meliorum solutae orationis scriptorum usum. Cf. Hand. Tursell. I. p. 291. Pro *ullae Apparent terrae* Macrob. Sat. V, 3. exhibet *ulla Apparet tellus;* sed paullo post c. 5. vulgarem profert lectionem. — 193. *coelum undique et undique pontus.* Thiel. confert Lucr. IV, 436. *Quippe ubi nil aliud nisi aquam coelumque tuentur.* Hor. Od. III, 27, 31. *nihil astra praeter Vidit et undas.* Ovid. Trist. I, 2, 23. *Quocunque adspicias, nihil est nisi pontus et aër* — 194. Verba *caeruleus* (niger, vid. supra ad v. 64.) *supra caput adstitit imber* ex Hom. Od. XII, 405. sq. sumpta esse, docet H., qui etiam Od. XIV, 301. sqq. et cum h. l. et cum eo, qui infra legitur, V, 8. sqq. comparandum esse monet. — 195. *inhorruit unda tenebris. Inhorrere* dicitur interdum de tremulento motu rerum, quae vehementius agitantur, v. c. apud Ovid. ex Pont. III, 3, 9. *agitatus inhorruit aër,* ap. Val. Fl. III, 348. *inhorruit aether* cett. Sensus igitur hic est: mare exasperatur, surgit nigris (propter tenebras) fluctibus motis. Vid. etiam ad Ge. I, 314. — 196. *venti volvunt mare.* Vid. supra II, 759. *volvitur ignis vento.* Sic etiam Plin. H. N. IX, 3, 2. *Procellae ab imo verrunt maria pulsatasque ex profundo belluas cum fluctibus volvunt.* — *surgunt aequora* (Ovid. Met. XIV, 711. *freto surgente*) *magna,* magnis fluctibus. — 197. *gurgite.* Vid. supra I, 118. — 198. *involvere diem nimbi* H. recte interpretatur: „procellae adspectum coeli lucemque ac solem eripiunt.“ — *nox humida,* tenebrae ex imbre ortae. Ceterum cf. supra I, 88. 89. — 199. *ingeminant* se (vid. ad Ge. I, 333. et Aen. I, 234.

Excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere coelo,
Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
Tris adeo incertos caeca caligine soles

---

ignes, fulmina, *abruptis nubibus*, prorumpentes ex nubibus fulmine fissis, scissis. H. conferri iubet Ge. III, 259. et Nobbius (qui v. 192—210. recepit in Syntagma locc. parall. p. 128. sq.) Aen. XII, 451. (*Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus It mare per medium*) et Silium I, 135. (*ruptoque polo micat igneus aether*), ad cuius III, 196. vid. Drakenb., ab H. laud. Pauci Codd. (Moret. II. Sangall.) *abrupti nubibus ignes*, quam lectionem defendit Wakef. ad Lucr. II, 214., ubi sane legitur *Nunc hic, nunc illic abrupti nubibus ignes Concursant*, quemadmodum apud Stat. Theb. I, 353. *abrupta tremiscunt Fulgura.* Sed plurimorum Codd. lectio est exquisitior. — 200. *caecis — in undis*, in quibus, tenebris involuti, quo vehamur, discernere non possumus. Vid. ad Aen. II, 19. (ubi deletis verbis „infra III, 87. *tenebrae caecae*" substitue Lucr. II, 55. *caecae tenebrae.*) — 201. *Ipse - - Palinurus*, i. e. vel, adeo Pal., qui, ut gubernator, praeter ceteros viam debebat novisse; de quo usu pronominis diximus ad Aen. I, 625. Prorsus eadem ratione V, 12. *Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta: Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?* i. e. cui minus quam ceteris talia licebat formidare. *Palinurus* autem, gubernator navis Aeneae, Iasii erat filius et nomen dedit illi Lucaniae promontorio, ubi, quum gravi morbo oppressus in mare excussus esset, et litori Lucaniae adnatasset, ab incolis eius regionis interfectus est. Cf. infra V, 835. sqq. et VI, 337. sqq. ibique Serv. Hor. Od. III, 4, 28. Ovid. Trist. V, 6, 7. id. Rem. Am. 575. alii. — 202. *Nec meminisse*, scil. *dicit*, quod e praecedenti *negat* (i. e. *dicit*, *se non* cett.) supplendum, ut saepe. W. in hanc rem confert Ter. Phorm. II, 3, 5. sqq. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho? Neque eius patrem se scire, qui fuerit?* Thiel. praeterea laudat Cic. Acad. I, 12, 45. *Arcesilas negabat, esse quidquam, quod sciri possit - - neque esse quidquam, quod cerni aut intelligi possit.* Cic. Off. III, 2, 9. *qui negant, eum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto relictum, nec omnino scribendum fuisse*, et Bremium ad Nep. Cim. 1, 4. Dat. 6, 4. Adde exempla a Gronovio Obss. IV, 2. p. 535. ed. Frotsch. Drakenb. ad Liv. XXII, 53, 7. Ruhnkenio ad Rut. Lup. I, 13. p. 47. Beiero ad Cic. l. l. et ad Lael. 16, 59. p. 94. Walchio Emendd. Livv. p. 227. Ottone ad Cic. Finn. I, 18, 61. Kritzio ad Sall. Iug. 106, 3. prolata. — „*meminisse* hic est scire, ut antea solebat. Vid. ad Val. Fl. V, 584." *Burm.* De omisso accusativo subiecti *se* vid. adnott. ad Aen. II, 25. — 203. *adeo* arcte cohaeret cum *tres*, (*ganze drei Tage*) ut VII, 629. *Quinque adeo.* Vid. adnott. ad Ge. I, 287. Wagn. Qu. Virg. XXVI. ambigit, utrum cum *tres*, an cum *incertos* coniungendum sit. — *incertos soles* H. recte interpretatur: „obscuros, per quos fit navigatio incerta, propter caliginem", coll. Aen. VI, 270. *incerta luna*, et, quos ante oculos habuerit Virgilius, Hom. Od. V, 388. sqq. IX, 74. sqq. et Apollon. IV, 1694. sqq. Wr. conferri iubet Val. Fl. II, 57. *certus Titan*, ut ap. Arat. Dios. 93. καθαρός, et Weichert. Epist. crit. p. 34. Thiel. porro de passivo voc. *incertus* usu laudat Cort. ad Sall. Iug. 49, 5. [ubi etiam Kritz. conf.] et Walch. Emendd. Livv. p. 207. *Solis* autem et *diei* notiones a veteribus saepissime confundi, ad Ecl. IX, 52. vidimus. — *caeca caligine* ab *incertos* pendere, non cum *Erramus* coniungendum esse patet. Ceterum eodem pleonasmo Lucretius l. supra l. *caecis in tenebris*. De κακοφωνία autem, quam quidam odorati sunt in his verbis iunctis, diximus ad II, 27., ubi addi potest Ochsner. ad Ovid.

Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem
Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
Vela cadunt; remis insurgimus; haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno

Met. IV, 783. p. 531. Bach.; quamquam *caeca caligine* minus reprehendendum dixeris, quam *Dorica castra.* — 204. ***sine sidere noctes.*** Cf. infra VI, 534. *Tristes sine sole domos,* et Sil. VI, 150. *tristes sine luce tenebrae.* — „Post v. 204. apud Servium leguntur: *Hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa Circumstant, pariterque undae terraeque minantur. Pulsamur saevis et circumsistimur undis.* Sed haec ab interpolatore profecta esse H. et Nobbius Synt. locc. parall. p. 129. bene notarunt. Vid. ad VI, 289." *Iahn.* — 206. ***aperire procul montes,*** dare adspectum montium, ostendere montes oculis, dum in conspectum illi veniunt. Vid. infra ad v. 275. — ***volvere fumum,*** ignibus in domiciliis incolarum incensis, unde concludere possunt Troiani, non vastam et desertam esse terram, cui adpropinquent. H. comparat Hom. Od. X, 99. — 207. „***Vela cadunt,*** demittuntur, ut, quemadmodum fit in locis vadosis, remis ad terram agatur navis." *H.* — ***remis insurgimus,*** e transtris assurgimus, ut maiore vi et nisu remis incumbere possimus. Redit hoc infra v. 560. et V, 189. Cf. etiam Val. Fl. II, 14. *Vela legunt: remis insurgitur,* (ubi vid. Burm.) idemque I, 450. *Insurgit transtris et remo Nerea versat.* Rutil. I, 400. dixit verbo simplici *remis surgere.* — ***haud mora,*** scil. est, fit, i. e. sine mora. Cf. Ge. IV, 548. Aen. III, 548. V, 140. 368. VI, 177. VII, 156. cett. — 208. ***adnixi*** scil. remis, bene de iis, qui totis viribus remis incumbunt et strenue remigant. Nonius (vv. *niti* et *obniti*) minus bene *obnixi,* quod habet vim contra nitendi, resistendi. Iteratur autem hic versus V, 583., ubi pariter omnes Codd. *adnixi.* — ***torquent,*** versant, movent, agitant. — ***caerula verrunt.*** Videtur Virgilius ante oculos habuisse Ennii versus illos, quos ex l. XIV. Annall. profert Gellius II, 26.: *Verrunt extemplo placide mare marmore flavo; Caeruleum spumat sale conferta rate pulsum.* Simillimus est etiam Catulli locus LXIV, 7. *Caerula verrentes abiegnis aequora palmis.* Voc. *verrendi* haud raro usurpatur de mari, quod vel remis vel ventis agitatur (cf. infra V, 778. VI, 320. Ovid. Am. I, 9, 14. Sic etiam *retibus verrere aequor* apud Manil. IV, 285. et Sil. XIV, 264.) *caerula* autem absolute pro mari legitur etiam infra VIII, 622. *fluctu spumabant **caerula cano.*** Praeterea cf. Ciceronis fragm. ap. Nonium II, 717. *mare caeruleum.* Stat. Theb. III, 250. *stagna caerula* et adnott. ad Ge. IV, 388. — 209. ***Strophades,*** duae parvae insulae maris Ionii, inter Peloponnesi litora et Zacynthum sitae, quae, olim Plotae appellatae, inde ab eo tempore, quo, propulsis ex Phinei regno ad eas usque insulas Harpyiis, Zetes et Calais, Boreae filii, inde ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα, dicebantur Στροφάδες, nunc *Strivali.* Vid. Apollon. II, 285—296. et Apollod. I, 9, 21. cum Heynii adnott. p. 77. sqq. Ciris v. 471. Ovid. Met. XIII, 709. cett. — 210. ***Accipiunt.*** Fragm. Vat. Gud. aliique plures Codd. *excipiunt,* quam lectionem probat Iahn. ad Ge. I, 340.; sed amat Virgilius *accipiendi* verbum pro *excipiendi* vel *recipiendi* positum (vid. II, 70. VI, 393. 414. XI, 568. cett.) et *accipiunt,* non *excipiunt,* hic exhibere Mediceum, docet Wr. — 211. ***Insulae Ionio***

Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.

---

in magno. Vid. de hoc hiatu in thesi admisso et longae syllabae correptione adnott. ad Ecl. II, 53. Heins. hic comparat Priscianum Perieg. 519. eadem licentia usum hoc versu: *Insulae Ambraciae contra cernuntur in alto.* Praeterea cf. Wagn. Qu. Virg. XIV, 1., qui, coll. Aen. IV, 358. 554. V, 214. 475. 488. VI, 505. 636. VII, 167. X, 378. aliisque locis, Virgilium concursum adiectivi et substantivi interiecta praepositione vitare docet. — ***Celaeno*** non solum unius Harpyiarum, sed etiam Danaidum et Pleiadum nomen erat. ***Harpyiae*** autem, i. e. rapaces, quare etiam θύελλαι (Hom. Od. XX, 66. 77.) et κακαὶ ἄνεμοι θύελλαι (Il. VI, 346.) vocantur, apud Homerum sunt ventorum et procellarum numina, a quibus, qui evanuerunt ex hominum oculis, abrepti putabantur. (Cf. Od. l. l. et I, 241. Paus. X, 30. Soph. Phil. 1120.); quam opinionem secutus Hesiodus Theog. 265. sqq. parentes earum fecit Thaumanta, Ponti filium, et Electram, Oceani filiam. Posteriores autem mythographi, Argonauticorum auctores, earum fabulam prorsus immutarunt. Ab iis monstra habentur visu et olfactu foeda, quae, ex virginum et vulturum corporibus composita, Furiarum instar mittuntur, ut homines vexent et crucient. Hae deae ultrices, quarum nomina sunt Aëllo, Ocypete et Celaeno, Phineo quoque, Thraciae regi, ob excoecatos filios immissae, quem, omnes ei cibos eripientes et foeda alvi proluvie conspurcantes, fame enecarent. Sed Argonautae, quibus ille saluberrima dederat consilia, hoc malo eum liberarunt, quum alati isti, quos supra nominavimus, Boreae filii eas depellerent et indefessi usque ad Strophades insulas persequerentur, ubi Iupiter eos persequendo absistere iussit. Ibi igitur posterioribus temporibus habitarunt. Sic certe narrant Apollon. et Apollod. ll. ll., quos Virgilius secutus est; quamquam veterum de iis narrationes admodum variant. Cf. etiam Ovid. Met. VI, 712. sqq. VII. in. Trist. IV, 7, 17. Val. Fl. IV, 431. alii, et Heyn. Exc. VII. ad h. l. — 212. ***Phineïa postquam Clausa domus,*** postquam ex Phinei domo expulsae sunt. — ***metu,*** Argonautarum. — 215. ***Pestis.*** Vid. ad Ge. I, 181. — ***ira deorum*** H. interprete est „res, quae ab ira deorum venit, a diis iratis immittitur." — E ***Stygiis undis*** monstra omnia, imprimis horrifica hominibusque perniciosa, procedere putabantur. Quare, ut Valerio Flacco II, 106. Furiae dicuntur *virgines Stygiae,* ita eidem poëtae VI, 733. Harpyiae *canes Stygiae.* — 216. ***Virginei volucrum vultus.*** Sic apud Ovid. Met. VII, 4. eaedem *Virgineae volucres* vocantur. — ***ventris Proluvies.*** „Sordis effusio. Vitavit ne diceret *stercus.*" *Serv.* — 217. ***uncae manus,*** ungues. Cf. infra v. 233. Graecis vocantur γαμψώνυχες. Vid. Hom. Il. XVI, 428. — 219. H. confert Hom. Od. XII, 262. sqq., quem Maro ante oculos habuerit. — ***Huc ubi d. p. intravimus, ecce.*** Plura exempla voc. *ecce* in altera parte sententiae post antecedentes particulas *quum, dum, ubi* usurpatae, contulit Hand. Tursell. II. p. 347. — 220. ***laeta armenta,*** pinguia. Vid. ad Ge. II, 520. et III, 320. — 221. ***Caprigenum pecus*** ex

Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iovem. Tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem:
Rursum ex diverso coeli caecisque latebris

Pacuvio et Attio ductum, secundum Macrob. Sat. VI, 5. — *nullo custode,* quia armenta numini alicui consecrata libera et incustodita per pascua vagantur, ἄφετον νέμονται, qua de re Thiel. conferri iubet Plat. Rep. VI, 11. et Heind. et Stallb. ad Plat. Protag. p. 320. A. Hi autem greges Harpyiis erant dedicati; quare illae v. 247. de iniuria sibi facta queruntur, quod bene admonet H. — *per herbas* Heins. revocavit ex optimis plurimisque libris; vulgo *per herbam,* quod Burm. defendit. Sed vide ad Ge. II, 527. — 223. *in partem praedamque* (i. e. in praedae partem) *vocamus* pro: participem facimus; nam Iovi decima pars praedae de more dicabatur. Hic igitur pars carnium tostarum Iovi religiose apponebatur. De figura ἑνὸς διὰ δυοῖν vid. adnott. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Ge. I, 335. cett. et de verbo *vocandi in aliquid* pro in societatem alicuius rei infra VI, 172. VII, 568. X, 241. XI, 322. XII, 22. Gronov. ad Senec. Oed. 304. Heins. ad Val. Fl. II, 577. coll. iis, quae supra ad v. 70. adnotavimus. *Deos in partem praedae vocare* legimus apud Liv. V, 21, 5., ubi vid. Drak. — 224. *dapibus epulamur opimis.* De constructione verbi *epulandi* cum sexto casu cf. Muncker. ad Lact. Narr. fab. I. p. 850. — 225. *subitae* pro vulg. *subito* Heins. ex melioribus Codd. revocavit. Cf. infra V, 522. *Hic oculis subitum obiicitur - - monstrum.* VII, 446. *subitos tremor occupat artus.* XI, 538. *subitaque animum dulcedine movit* cett. Vid. ad II, 680. — *lapsu,* volatu. Cic. N. D. II, 39, 99. *lapsus volucrum.* Val. Fl. I, 91. *deae celeri per aethera lapsu Diversas petiere vias.* Cicer. fragm. ap. Lactant. III, 19, 6. *castos animos lapsu ad deos pervolare.* Sic infra v. 243. *celerique fuga sub sidera lapsae.* — *adsunt,* advolant. Cf. adnott. ad Ecl. II, 45. et VII, 9. — 226. Servius ad h. l. affert haec Plauti verba de anseribus: *Cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus;* Wr. autem comparat Hom. Il. III, 5. κλαγγῇ ταίγε πέτονται. — 228. *tum* non est *postea,* sed *porro;* accedit odor teter et vox (stridor) dira. — 229. *in secessu longo* cett. Vide similes locos I, 159. sqq. et 310. sqq. — 231. *aras* H. pro focis positas habet. Rectius vero *W.* haec adnotat: „Verba proprie dicta puto. Nam quum ex Homeri carminibus, in dapibus apparandis diis debita in aris semper fere oblata esse, constet, Virgilio, ne rem sacram toties describeret, v. 224. oblationem portionis deorum omissam et hoc loco paucis tantum memoratam esse, verisimile est. Praepositio igitur verbi *reponimus* ad id spectat, quod semel factum iam erat. H. Voss. ad Ge. IV, 378. *reponimus ignes* non recte explicuit.“ Cf. etiam adnott. ad Ge. III, 527. — Ceterum post *ignem* cum Wr. colon posuimus pro puncto, quod vulgo additur; hoc enim flagitare mutuam rationem inter duplex *Rursum* v. 229. et 232. intercedentem, bene perspexit Vir doct., qui eadem de causa post *uncis* v. 233. commate incidit, non semicolo, quum ad *polluit* ex antecedentibus repetendum sit *rursum.* — 232. *ex*

Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsae sonitum per curva dedere
Litora, dat signum specula Misenus ab alta
Aere cavo. Invadunt socii, et nova proelia tentant,
Obscoenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:

---

diverso coeli pro ex diverso coelo s. ex diversa coeli parte. De quo adiectivorum neutro genere pro substantivis positorum usu praeter ea, quae de plurali ad Ge. I, 393. II, 284. et Aen. I, 310. disputavimus, de singulari vid. Vechneri Hellenolex. I, 2, 9. p. 202. sqq. Drak. ad Liv. XXXVII, 58. extr. Hertel. ad Tac. Agr. c. 6. et 24. Boetticher. Lex. Tacit. p. 34. sq. Kritz. ad Sall. Iug. 37, 4. Bach. ad Ovid. Met. X, 368. Ruddim. II. p. 64. not. 52. Zumpt. §. 435. Ramsh. §. 104. not. 4. alios. — 234. De mutata constructione *arma capessant et bellum gerendum* vid. adnott. ad Ecl. VI, 74. Ge. I, 25. et Aen. II, 5. Burm. hac de re conferri iubet sua ad Val. Fl. VI, 10. et Grat. Cyneg. 243. — 236. Verba *Haud secus ac iussi faciunt*, una tantum voce mutata, redeunt infra v. 561. — 237. *scuta latentia condunt*, ita condunt, ut lateant. Cf. adnott. ad Ge. II, 353. et Aen. II, 736., ubi adde Ernest. ad Callim. in Del. p. 169. et Excurs. IX. ad Suet. Tib. 16., quem laudat Ochsner. ad Ovid. Met. III, 76. p. 526. Bach. — Wr. recte vituperat Wakefieldum, qui ad Lucr. V, 530. *condunt* mire explicat: „una locant, clipeum iuxta clipeum." — 238. *sonitum*, clangorem alarum; vid. v. 226. — 239. *Misenus* est tubicen classis, de quo plura vide infra VI, 162. sqq. — *specula ab alta*, ab alta rupe. — 241. *foedare* per appositionem adiectum esse substantivo *proelia*, admonet W., comparans Ge. IV, 554. *Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum Adspiciunt - - toto stridere apes utero;* (de quo usu infinitivi apud Graecos et Latinos Thiel. conferri iubet Stallb. ad Plat. Apol. c. 1. extr. Iacobitz. ad Luciani Tox. 36. Beier. ad Cic. Off. I, 12, 32. et Kritz. ad Sall. Cat. 28, 3.) Wr. autem in utroque loco infinitivos e verbis praegressis *tentant*, *adspiciunt* pendere censet, quod magis placet. Idem Wr. *foedare*, ad quod suppleri vult *sanguine* (ut apud Ovid. Met. VII, 845. *foedantem sanguine vestes*), interpretatur per *cruentare*; et ita sane Servius, laudatis Ennii verbis: „*ferro foedati iacent*, i. e. cruentati." Mihi vero latiore sensu accipiendum videtur, ut II, 55. *ferro Argolicas foedare latebras*, ubi vid. adnott. — *obscoenas*, turpes, foedas visu et olfactu. Vid. ad Ge. I, 470. *pelagi* autem *volucres* appellari videntur utpote Oceani neptes. Vid. supra ad v. 211. — 242. *vim*, ictum vi illatum. — *tergo*, corpore. Vid. ad Aen. I, 634. — 245. H. adnotat, non constare, quem auctorem poëta secutus sit in eo, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret. — 246. *infelix vates* Servio est nuntia infelicitatis, ut Μάντι κακῶν apud Hom. Il. I, 106. H. latiore sensu positum habet pro vate dira, sinistra. — *rumpit vocem*. Vid. supra ad II, 129. —

Bellum etiam pro caede boum stratisque iuvencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando:
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,

---

247. *Bellum etiam pro caede* cett. i. e. insuper etiam. Postquam armenta nostra occidistis, nobis quoque bellum paratis, insuper etiam nos ipsos interficere conamini. — 249. Differunt Codd. in ordine verborum. Bothius revocavit lectionem, quae ante Heinsium vulgaris erat, *insontes Harpyias,* qui verborum ordo etiam Iahnio magis poëticus videtur, quum poëtae epitheta substantivis praeponere soleant. Equidem cum H. et Wr. secutus sum plurimorum et praestantissimorum Codd. auctoritatem, quum epitheton post caesuram positum pronuntiando maiorem acquirat vim et gravitatem. Idem sibi velle videtur Wr., quum dicat, *insontis,* ut graviorem vocem, hic utique postponendum fuisse. — *patrium regnum,* non stricto sensu capiendum, significat tantum terram a diis iam per longius tempus sedem et domicilium Harpyiis assignatam. — 250. Homericum illud esse (Il. I, 297. et alibi) Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν, iam H. memorat. Ceterum, quum *animis* non minus ad *Accipite* quam ad *figite* pertineat (*figere* enim non ita absolute dici, iam Heins. admonuit), *accipere* autem absolute capi posse, docet praeter alios locos infra IV, 611., (quamquam V, 304. legitur *Accipite haec animis*), Wr. comma vulgo post *ergo* positum plane sustulit, quem secuti sumus, in iis tamen Viro doct. non adsentientes, quae de part. *atque* a Virgilio numquam uni vel pluribus vocc. postposita ad h. l. disputat. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 38. — 251. Hunc versum Macrob. Sat. V. extr. petitum censet ex Aeschyli Ἱερείαις: Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός et ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. W. autem docet, verba illa in Eumenid. 19. sic legi: Διὸς προφήτης δ' ἐστὶ Λοξίας πατρός, et Wr. conferri iubet Musgrav. ad Soph. Oed. R. 151. Et Phoebum quidem a Iove artem vaticinandi accepisse, communis erat antiquitatis opinio, cuius fundamenta iam in Homeri carminibus inveniuntur. Cf. Serv. ad h. l. Schol. Sophocl. Oed. R. l. l. et Heyn. ad Tibull. III, 4, 47. (ubi Apollo *At mihi,* inquit, *fatorum leges - - pater posse videre dedit.*) — 252. *Furiarum ego maxima.* Quamquam Homerus Od. XX, 77. sq. Harpyias et Furias disertis verbis distinguit, tamen utraeque interdum inter se confunduntur; quare etiam Apollonio, cui Furiae sunt Ἀΐδαο κύνες (IV, 1665.) II, 289. Διὸς κύνες, et Hygino f. 19. *Iovis canes* nominantur. Vid. Heynii Exc. VII. ad h. l. et Ruhnk. Epist. crit. p. 177. — *maxima* scil. natu (vid. ad Aen. I, 521.). De varia autem Furiarum aetate H. conferri iubet Eurip. Iph. T. 963. et Or. 961., cui Wr. addit Val. Fl. I, 817. (ubi pariter *Furiarum maxima* commemoratur.) — *pando.* Vid. supra ad v. 179. — 253. *ventis vocatis* W. et Wr. recte explicant: ventis invocatis, ut secundi sint; et Wr. quidem comparat infra V, 59. '*Poscamus ventos; vocare* autem pro *invocare* etiam paulo post v. 264. XII, 181. et alibi legi admonet. Vid. etiam Ge. I, 157. et IV, 7. ibique adnott. H. minus recte: „*Vocant* ventum nautae, dum velis excipiunt, ut apparet v. e. ex V, 211. VIII, 707. sq." — 255. sqq. Sedes certas, fixa domicilia non prius invenietis, quam ipsas mensas comederitis; de quo oraculo inter veteres celebratissimo sed

Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,
Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.
Et pater Anchises passis de litore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
Dî, prohibete minas; dî, talem avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum litore funem

---

ab alio alii auctori tributo (cf. Dion. Hal. I, 55. Varro ap. Serv. ad h. l. Lycophr. 1250. sqq. Aur. Vict. Or. G. R. 11. alios) vid. Heynii Exc. VIII. ad h. l. Eventum res habet infra VII, 116., ubi liba, in caespite epulis substrata, post alios cibos ipsa comeduntur. — *datam urbem* Serv. recte capit de urbe fatis promissa, concessa. Vid. supra v. 85. et I, 382. Sic infra v. 501, *data moenia*, et plenius IV, 225. *fatis datae urbes*. — 257. *subigere* pro *cogere*, ut Ge. III, 218. Aen. VIII, 117. et saepius. — 259. *gelidus formidine sanguis*. Vid. ad Aen. II, 120. — 260. *Deriguit* Heins. ex melioribus libris restituit pro vulg. *Diriguit*. *Derigere* est horrore rigere, et particula *de* intensivam habet vim, ut in *deposcere, devincire, demirari, deamare, deierare*, multisque aliis, de qua vid. Broukhus. ad Prop. VI, 3, 42. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 39. (et ad Heaut. V, 1, 79.) Bremi ad Nep. Milt. 2, 2. Kritz. ad Sall. Cat. 25, 3. Grysar. *Theor. d. Lat. Stils* p. 423. alios. Cf. infra VII, 447. *Subitus tremor occupat artus; deriguere oculi*. VIII, 475. *Deriguit visu in medio, calor ossa reliquit*. Ovid. Met. XIV, 754. *Deriguere oculi, calidusque e corpore sanguis --fugit*. Lucan. I, 246. *Diriguere metu, gelidos pavor alligat artus* cett. — *cecidere animi*. Sic v. c. Ovid. Met. XI, 537. *Deficit ars, cecidere animi*. — *nec iam amplius*, ut antea. Vid. supra v. 192. — 261. *pacem* H. interpretatur per veniam commissorum, propitiam, propensam voluntatem, ut *exposcere pacem* sit: eas placare; sed oppositio *non armis, sed precibus exp. pacem* non minus, quam quae antea narrata sunt v. 240. sqq., docent, voc. *pacis* proprie esse intelligendum, et Virgilium, cuius menti obversaretur communis notio *pacis restituendae, parandae, quaerendae*, verbum *exposcendi* tantum proximo vocabulo *precibus* accommodasse; id quod etiam Thiel. perspexit. — 263. *Et pater Anchises* cett. *da rief* cett. Vid. adnott. ad II, 725. et Hand. Turs. II. p. 491. Nos in eiusmodi locis, ubi nexus ipsarum rerum gestarum ita indicatur, ut altera alteram statim secuta cum emphasi quadam perhibeatur, et ipsi simplici copula utimur. — 264. *meritos indicit honores* H. ad vota facta retulit; quam interpretationem, cui obstet *indicendi* verbum, iure reprehendit W., recte locum sic explicans: „sacra fieri iubet Anchises ad deos placandos, ut mala denuntiata avertant." Cf. adnott. ad I, 632. et supra ad v. 178. — 265. „*minas*, malum sinistro vaticinio denuntiatum." H. — 266. *placidi*, benevoli, faventes (vid. supra v. 78.), *servate pios*, nos, cultores numinum vestrorum. Cf. I, 526. *parce pio generi*. — *litore funem*, quo naves litori erant alligatae, τὰ πρυμνήσια (vel τὰ πείσματα Orphei Arg. 621., ab H. laud.) *Deripere*, summa celeritate solvere, quo citius navigare possint. Eodem sensu infra IV, 593. *Deripientque rates alii navalibus*. De *iubendo* verbo cum infinitivo activi constructo vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. — *excussos*

Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.
Tendunt vela Noti; fugimus spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos
Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis:
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,

---

iubet laxare rudentes i. e. excutere et laxare. Vid. ad Ge. I, 320. Aen. II, 736. et III, 237. — ***excussi rudentes*** sunt evoluti, extensi, ad vela pandenda. Redeunt infra v. 683. commemorati. Similiter apud Ovid. Her. IV, 43. et Senec. de Benef. II, 6. legimus *lacertum excutere* et Petron. 95. *palma excussissima.* — *laxare* autem rudentes dictum, ut ap. Stat. Theb. VII, 141. *laxi iactantur ubique rudentes.* Ceterum H. in Excurs. XVII. ad l. II. verissime admonet, minime esse mirandum, quod poëta Anchisae fere semper iubentis, praecipientis, monentis partes dederit; hoc enim non solum auctoritati illi et sanctitati, qua parentes et senes temporibus heroicis fuerint, praeclare convenire, sed etiam ab divinandi, auguria et oracula interpretandi facultate, qua Anchises polluerit, esse repetendum. — 268. ***tendunt,*** inflant, implent et extendunt. H. confert Hom. Od. II, 247. et al. Ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον. — ***fugimus*** ex plurimis et optimis Codd., in quibus Med. et omnes Pariss., restituit Wr., quem secuti sumus. Vulgo *ferimur,* quod Heins. ex paucis Codd. deterioris notae recepit, fortasse hac una causa motus, quod v. 272. redit *Effugimus;* sed vide adnott. ad Aen. I, 315. Wr. suspicatur, librarios lapsos esse recordatione similis loci Aen. V, 33.: ***vela secundi intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis.*** — 269. Cf. Hom. Od. XI, 10. τὴν δ' (νῆα) ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἴθυνεν. — ***vocabat*** Wr. optimis libris auctoribus revocavit loco vulg. *vocabant,* quum Virgilius, ubi duo nomina iungantur, verbum plerumque proximi nominis numero accommodet (vid. adnott. ad Ecl. I, 59.), hic vero librarii pluralem numerum ex Servii scholiis adscivisse videantur, qui haec adnotet: „Honestius hac elocutione per pluralem utimur numerum; licet possit et singularis esse." Cf. Wagn. Qu. Virg. VIII, 3, a. et XVI, 5. — 270. sqq. Naves occidentale Graeciae litus legentes per mare Ionium Buthrotum in Epiro veniunt. — H. cum h. l. comparat Hom. Od. IX, 24. Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος· et ὑλήεσσα Ζακ. etiam Il. I, 24. et alibi commemoratur. Notissima est illa maris Ionici insula, quae, ex adverso Elidis provinciae et Chelonatis promontorii sita, nunc *Zante* vocatur. Cf. Plin. IV, 12, 19. Mela II, 7, 10. De Graeca forma nominis vid. ad Ecl. VI, 13. de syllaba brevi ante literam Z non producta praeter multa alia exempla a Schneidero Gr. Lat. I, 2. p. 712. collecta Ovid. Her. I, 87. *alta Zacynthos.* Sil. II, 603. *Armaque Dulichia proavis portata Zacyntho,* idem I, 275. 290. cett. — ***Dulichium*** parva eiusdem maris insula, inter Acarnaniam et Ithacam sita, haud procul a terrae continentis litore (Hom. Od. I, 246. Strab. X. p. 315. Plin. et Mela ll. ll.), nunc *Neochori.* — ***Same*** (quo nomine etiam ap. Hom. Od. I, 246. invenitur) s. *Samos,* magna illa maris Ionici insula, quae postea *Cephalenia* appellabatur, nunc *Cefalonia.* Vid. Strab. X. p. 312. 700. Plin. et Mela ll. ll. Flor. II, 9. alios, et cf. Drak. ad Liv. XXXII, 16, 3. et Heins. ad Ovid. Rem. 264. — ***Neritos,*** parva insula Ithacae vicina, quam nemo, praeter Virgilium, Melam II, 7, 10. et Ovid. Met. XIII, 712. commemorat. Quare, quum Ithacae mons huius nominis satis sit notus (Hom. Il. II, 632. Od. IX, 22. XIII, 3, 51. Plin. IV, 12. cett.), fuerunt, qui *Neritum* hic pro ipsa Ithaca positam haberent, cui tamen opinioni adversari videtur diserta Ithacae commemoratio v. sequ. — 272. ***scopulos Ithacae,*** celeberrimae illius insulae, quae, Cepha-

Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi;
Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvae succedimus urbi;
Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Iovi, votisque incendimus aras;

---

leniae vicina, nunc *Theaki* appellatur; ubi ***Laertes,*** Ulyssis pater, sedem habebat. H. comparat Hom. Il. III, 200. sq. Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς, Ὅς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. — 273. ***terram altricem.*** Cf. Hor. Od. III, 4, 10. *altricis extra limen Apuliae.* Cic. Flacc. 26, 62. *Eorum eadem terra parens, altrix, patria dicitur* cett. — 274. ***Leucata*** s. ***Leucates*** (Λευκάτη, Λευκατα, Λευκάτης) Leucadis s. Leucadiae insulae, in mari Ionio iuxta Acarnaniae litus sitae (nunc *Santae Maurae*), promontorium, Sapphus morte, quae inde in mare sese praecipitavit, satis celebratum (cf. infra VIII, 677. Strab. IX. p. 311. Plin. IV, 1, 2. Mela II, 5. Flor. IV, 11. alii); nunc *Cap Ducato* dictum. — 275. ***formidatus Apollo,*** i. e. templum Apollinis (vid. adnott. ad Aen. II, 714.) nautis propter saxa, scopulos montis, in quo exstructum erat, formidatum s. formidabile. Participium enim perf. pass. haud raro habere significationem adiectivorum in *bilis* exeuntium, et respondere Graecorum adiectivo verbali in τος, res satis nota. Cf. IV, 534. *irrisus.* VIII, 588. *conspectus* cett. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 3. Periz. et Bauer. ad Sanct. Min. I, 15. p. 164. Ruddim. II. p. 374. Cort. ad Sall. Iug. 91. Kritz. ad eiusd. 76, 1. Heusing. ad Cic. Off. I, 17, 9. Walch. ad Tac. Agr. 33. Bach. ad Ovid. Met. X, 541. Boetticher. Lex. Tacit. p. 340. Weber. *Uebungsschule d. lat. St.* I. p. 119. n. 32. — ***aperitur,*** e longinquo in conspectum venit. Secundum Servium *aperire* est „nauticum verbum, quoties cedente eo, quo impeditur adspectus, aliquid patescit." Sic infra v. 531. *portus **patescit** iam propior.* Vid. etiam supra v. 206. *aperire procul montes,* et infra ad v. 291. Ceterum plerique interpretes de Apollinis templo in Leucata condito haec accipiunt, quod disertis verbis commemorat Strab. X. p. 452.; H. vero, et ob situm promontorii in australi, urbis autem in septentrionali insulae parte, et ob ea, quae sequuntur, quod ad hoc fanum appulerint et *ludos Actiacos* celebraverint, potius de Actio oppido et fano Apollinis Actiaci in adverso Acarnaniae litore sito (Strab. X. p. 451. VII. p. 325. Thuc. I, 29. Suet. Octav. 96. Cic. ad Div. XVI, 9. Plin. IV, 1, 2.), quod simul cum Leucatae promontorio in conspectum navigantium venerit, cogitandum censet; quod utique probabilius videtur. — 278. „Antequam ludorum sollemnia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est." *H.* — ***insperata tellus.*** Epitheton referendum esse ad pericula v. 282. commemorata, Wr. admonet. — 279. ***Lustramur Iovi,*** Iovi sacrum piaculare offerimus. De constructione Wr. conferri iubet Grat. Cyneg. 491. *tota iuventus Lustraturque deae,* ibique Ulitium. Thiel. dativum, quamcunque verbi relationem ad personam aliquam indicantem, his explicat: „*vor Iupiter,* ut Iovis gratiam acquiramus, eum placemus," coll. Zumpt. §. 408. Ramsh. §. 118, 1. Ruddim. II. p. 126. not. 25. Ad quaestionem autem, cur Iovi, non Apollini lustrentur, cui ludos instituant, H. ita respondet, ut dicat, quum in sacris cuicunque deorum factis Iovem a veteribus *in partem* fuisse *vocatum,* tum expiationes et lustrationes proprie ad Iovem referri tamquam ultorem caedis omnisque piaculi, quod expiandum sit, coll. Apoll. Rhod. IV, 699. Ceterum Serv. apte in memoriam lectoris revocat piaculum in Harpyias commissum. —

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii. Iuvat evasisse tot urbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.
Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,

---

votis incendimus aras, votorum persolvendorum causa ignem, vel tus et victimas in aris incendimus. Sic Aen. VIII, 285. *incensa altaria.* Vid. etiam ad Aen. I, 704. H. confert Horatianum illud Od. I, 4, 7. *Vulcanus ardens urit officinas,* ibique Mitscherl. — 280. Alluditur ad ludos Actiacos ab Octaviano Augusto in memoriam victoriae Actiacae institutos et inde ab a. u. c. 726. quinto quoque anno celebratos, (cf. Dio Cass. LI. in.) quibus commemoratis poëtam Augusto blandiri voluisse in promptu est. Forma *Actius* pro *Actiacus* invenitur etiam VIII, 675. 804. Hor. Ep. I, 18, 61. Prop. IV, 6, 67. Ped. Albinov. II, 51. alibi. Vid. etiam infra ad v. 602. — *celebramus.* Verbum, quod proprie ad ipsos ludos referendum erat, poëtice ad locum refertur, qui hominum frequentia ad eos vel faciendos vel spectandos confluentium celebratur. W. comparat huius loci imitationem ap. Val. Fl. I, 423. *securo celebrantur litora ludo.* — 281. *exercent palaestras,* i. e. ludos gymnicos; nam *palaestra* non solum de gymnasio s. de loco, in quo luctantur, sed etiam de ipsa arte gymnica et luctatorum certamine dicitur. Sic apud Cic. de Or. I, 16, 73. et III, 22, 83. *discere palaestram.* Quare neque hanc verborum coniunctionem audaciorem dixerim cum Bachio ad Ovid. Met. VI, 145., nec cum Thielio contulerim Tac. Ann. XIV, 20. *gymnasia et otia et turpes amores exercere,* vel apud eund. Hist. II, 82. *destinantur validae civitates exercendis armorum officinis,* (de quibus ll. vid. Boetticher. Lex. Tacit. p. 183.) Cf. etiam Prop. III, 14, 3. *ludos exercere,* Aen. I, 499. *choros exercere* cett. — *oleo labente,* defluente de corporibus luctatorum, qui eo solebant ungi. Burm. confert Ovid. Trist. III, 12, 21. *Nunc tibi perfusa est oleo labente iuventas.* — 282. *evasisse urbes.* Vid. ad II, 371. — 283. *fugam tenere,* ut haud raro (v. c. infra v. 686.) *cursum tenere.* — *magnum sol circumvolvitur annum,* i. e. se circumvolvendo efficit, explet annum, ut recte Wr. haec explicat, nullam hic ellipsin statuendam esse docens. Thiel. confert Hor. Ep. II, 2, 125. *Nunc Satyrum, nunc agrestem Cyclopem movetur.* Lucr. V, 568. *moventur sensiferos motus,* et adnot. meam ad eiusd. II, 734. Sermo est autem de exacto quarto post Troiam captam et eversam anno. De epitheto *magnus* vid. supra ad I, 269. Wakef. ad Lucr. I, 1028. haec paullo subtilius sic explicat: „quasi longius solito tempus anni fuerit exsulibus patriae et omni pelago iactatis." — 285. *glacialis hiems.* Cf. Ovid. Met. II, 30. *glacialis hiems, canos hirsuta capillos.* Sic *glaciale frigus, glacialis rigor* et similia haud raro. Cf. Cort. et Mart. Lag. ad Lucan. I, 18. — *asperat undas,* exasperat ventorum vehementia, ingentes fluctus excitat. Cf. Ovid. Met. V, 6. (fretum), *quod saeva quietum Ventorum rabies motis exasperat undis,* coll. cum eiusd. Am. II, 11. 27. Liv. XXXVII, 12, 12. Val. Fl. II, 435. Quare apud Hor. Od. I, 5, 7. *aspera nigris aequora ventis* et apud Ovid. Met. XV, 720. *Asper enim iam pontus erat* cett. — 286. „Clipeos votivos, cum titulo inscripto, inter donaria suspensos esse, notum." *H.* — *Aere cavo clipeus.* Vid. ad I, 655. et II, 765. — *gestamen Abantis.* Cf. Ovid. Met. XV, 163. *Cognovi clipeum, laevae gestamina nostrae, Nuper Abanteïs templo Iunonis in Argis.* ibid. I, 457. *ista decent*

Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
Aeneas haec de Danais victoribus arma. –
Linquere tum portus iubeo et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litòraque Epiri legimus, portuque subimus

---

humeros gestamina nostros. Apud Silium V, 350. Hannibal Magonem *tectum gestamine praeceps ex acie rapit.* Alludit autem poeta ad celeberrimum illum clipeum, quem Abas, antiquissimus Argivorum rex, Lyncei f. Perseique avus, in Iunonis templo affixit, ut ab eo, qui in ludis Argis instituendis victoriam reportasset, in sollemni pompa praemii loco gestaretur. (Cf. Munck. ad Hygin. f. 170. et Spanh. ad Callim. in Lav. Pall. 35., quos H. laudat in Exc. IX. ad h. l. et ipse Heyn. ad Apollod. II, 2, 1. p. 109.) Unum igitur ex posteris huius Abantis (ad quem clipeus ille hereditatis iure transierit?) Maro ab Aenea in bello Troiano occisum armisque spoliatum esse fingit. Apud Homerum hic Abas nobis non occurrit. — 287. *postibus adversis*, in templi aditu. — *rem carmine signo*, titulo, epigrammate. Vid. ad Ecl. V, 42. Hic imprimis cf. Silius XV, 491. *Pyrenes tumulo clipeum cum carmine figunt.* Non igitur erat, quod Servius miraretur, carmen hic de uno tantum versu dici. Multa eiusmodi epigrammata et epitaphia collegit Crenius Animadvv. phill. et histt. T. VII. p. 78. sqq. — 288. *Aeneas haec arma*, hunc clipeum, dedicavit, consecravit, *de Danais victoribus*, ἀπὸ τῶν Δαναῶν (ut apud Pausan. I, 13., quem laudat H.), Danais victoribus detracta, erepta. Prorsus eadem ratione Curtius dixit IX, 1, 2. *obsoleta esse spolia de Persis*; neque aliter optimi quique scriptores *capere agros, oppida de hostibus* et similia (cf. Cic. pr. domo 49, 128. Liv. I, 38, 5. XXVII, 1, 1. cett.); quare nescio, quo iure Hand. Tursell. II. p. 224. hunc locum adiungat iis, ubi legitur *triumphare de aliquo, victoria de aliquo* etc. — 289. *portus*, portum Actiacum. Vid. ad v. 274. sq. — *considere transtris*. H. comparat Homericum [Od. II, 419. al.] ἐπὶ κληῖσι κάθιζον. Cf. Val. Fl. II, 442. *Considunt transtris*, et nostro simillimus eiusd. poëtae locus III, 459. *Continuo puppim petere et considere transtris Imperat Ampycides.* Cf. etiam supra v. 207. *assurgere transtris.* — 290. *feriunt mare* remis, τύπτουσι ἅλα. De verbo *verrendi* vid. supra ad v. 208. Ceterum totus hic versus iteratur infra V, 778. — 291. *abscondimus arces*, praetervehendo ex oculis nostris elabuntur arces. Infra v. 411. simili ratione *rarescere* usurpatur, et contrarium supra v. 275. erat *aperiri*. Thiel. conferri iubet Heind. ad Pl. Protag. §. 70. de Graeco ἀποκρύπτειν γῆν eadem ratione dicto. Imitatus h. l. Claud. R. Pros. III, 140. *Sicaniam quaerit, quum nec dum absconderit Iden.* — *Phaeacum arces* sunt Corcyrae montes. Phaeaces enim antiquissimi erant Corcyrae incolae, in quam migraverant, a Cyc[illegible] ex Sicilia depulsi. (Cf. Hom. Od. VI, 4. Mela II, 3, 11. Ovi[illegible] XIII, 719. Hor. Ep. I, 15, 24. alii.) H. confert Hom. Od. V, 2[illegible] ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων. De epitheto *aëriae* vid. ad Ecl. I, 58. Ge. III, 474. alibi adnott. — 292. *litora Epiri legimus.* Vid. ad Ecl. VIII, 7. — *portuque subimus*, i. e. portui, ut VIII, 125. *subeunt luco*, VII, 161. *muro subibant*, ubi vid. adnott. W., qui *portu* minus probabiliter pro sexto casu habet, comparat supra v. 135. *subductae litore puppes* et IV, 373. *eiectum litore.* Ceterum non mirum est, librarios quosdam veram lectionem mutasse in *portusque s. Chaonios.* Burm. censet, Virgilium scripsisse *portum Chaonium*, unde Codd. lectiones ortae sint; quod nemo facile probaverit. — „*Portus Chaonius* est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri, Cha-

Chaonio, et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum;
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.

---

onibus quondam habitatae." *H.* Vid. ad Ecl. IX, 13. — ***Buthrotum,*** s. ***Buthrotus,*** urbs Thesprotiae, regionis Epiri, ex adverso Corcyrae insulae ad Xanthum fluvium sita, quam Virgilius ab Heleno conditam fingit. Nunc vocatur *Butrinto.* (Cf. Plin. H. N. IV, 1, 1. Mela II, 3, 10. Ovid. Met. XIII, 720., qui Virgilium sequitur, Cic. ad Att. II, 6. IV, 8. ad Div. XVI, 7. alios.) — ***accedimus*** Heins. ex melioribus libris revocavit pro vulg. *ascendimus*, quod, a paucis Codd. exhibitum, Cort. ad Lucan. II, 609. defendit. Sed vere admonet Wr., hanc lectionem cum v. 300. sqq. et 345. sqq. vix conciliari posse. Immo epitheton *celsam* librariis ansam dedit lectionis mutandae. *Accedere* locum saepissime dicitur de navigantibus; vid. infra v. 441. I, 200. Sil. XIV, 3. cett. et cf. Drakenb. ad Sil. VI, 604. — 294. sqq. „Heleni et Andromaches occursus in Epiro. Audito, Helenum has terras tenere, ad eum visendum pergit Aeneas; incidit in Andromachen inferias ferentem Hectori suo; comperit ex ea fortunae casus, quos illa subierat; et ab Heleno vate navigationis suae ordinem usque ad novas in Italia obtinendas sedes edocetur. — Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum, Pyrrhi, qui Troiam everterat, Helenum, Troianum et Priami filium, mirae rerum vices." Haec *H.* — ***fama occupat auris.*** Thiel. confert Hor. Sat. II, 2, 94. (non 4.) *famae, quae - - aurem Occupat humanam.* — 295. ***Helenus,*** Priami et Hecubae fil., artis vaticinandi peritissimus, quem bello Troiano, in quo fortissime pugnaverat (Hom. Il. XII, 94. XIII, 576. sq. cett.) ab Ulysse captum Neoptolemus s. Pyrrhus, Achillis fil., secum abduxit in Epirum. Cf. Soph. Philoct. 613. Dictys IV, 18. Ovid. Met. XIII, 99. sqq. Prop. III, 1, 29. Cum iis, quae hic Virgilius de posteriore eius vita narrat, consentiunt Paus. X, 25. et Tab. Iliaca. Cf. Fabretti de col. Trai. p. 378. — ***per urbes.*** Haud raro legitur praepos. *per* pro *in*, ubi de amplo latoque spatio sermo est, cuius omnes singulaeque partes spectantur. Cf. Ovid. Met. I, 521. *opifer per orbem dicor.* Tac. Ann. XII, 12. *per illas gentes celebratur.* Plin. H. N. XIX, 5, 30. cett. Boetticher. Lex. Tac. p. 348. sq. Baumg. Crus. Clav. Suet. p. 579. Vid. etiam infra v. 631. VIII, 82. cett. — 296. ***coniugio*** pro coniuge (vid. ad II, 579.) ut ***sceptrum*** pro regno. Vid. supra I, 253. IX, 9. X, 852. Ovid. Fast. IV, 197. cett. — 297. ***patrio marito,*** i. e. eiusdem populi, originis, Troiano. — ***iterum*** cum *patrio* coniungendum esse, in promptu est. — ***cessisse,*** ad eum transiisse, in potestatem eius venisse. Sic infra v. 333. *pars regnorum cessit Heleno.* Cf. Hor. Od. III, 20, 7. Ovid. Met. IV, 532. V, 368. alios. Argutantur in hoc verbo explicando interpretes, etiam Thiel., qui haec sic interpretatur: „in eius potestatem se tradit, in eius iura cedit, domum eum sequitur." Ceterum Iahn. iure hic affert Doctiss. *Weicherti* verba in Diss. de verss. iniuria suspp. p. 83.: „Hos duo versus (296. et 97.) H. sublatos vult, quia alias Aeneas infra v. 319. inepte interroget: *Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?* Sed Aeneas fama, quae ipsi incredibilis videbatur, acceperat, patrio Andromachen iterum cessisse marito, ut poëtae verbis utar, atque haec Didoni narrat. Quum igitur illi famae diffisus esset, apte Andromachen interrogat, an adhuc sit Pyrrho iuncta, et Andromache ad haec respondet v. 329. *Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam;* quem versum bene expedivit et explicuit Wagn. in edit. Eleg. ad Messal. p. 57. Cf. etiam Markl. ad

Obstupui, miroque incensum pectus amore
Compellare virum et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classis et litora linquens;
Sollemnis quum forte dapes et tristia dona
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem
Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

Stat. Silv. III, 3, 78. p. 158.“; et ipse conferri iubet Diar. lit. Halens. 1819. ch. 101. p. 801. Wr. illam interrogationem v. 319. aliter cum h. l. conciliare studet. Vid. infra. — 298. *incensum pectus amore Compellare virum.* *Amor* i. q. desiderium, cupiditas. Vid. ad Ecl. IX, 56. Aen. I, 171. II, 10. et de constructione cum infinitivo ad Aen. I, 704. Ceterum quatuor Codd. exhibent *incensus,* qua lectione probata, Iahn. totum locum sic constituendum esse censet: — *miroque incensus pectus amore, Compellare virum et casus cognoscere tantos Progredior;* adversante tamen Wagnero, quem haud dubie male habet vox *amoris* ita absolute usurpata; nam in constructione *progredior compellare, cognoscere* non haerebit, puto, Vir doct., quum etiam I, 527. *venimus populare* et alibi similia legamus. Sed ob meliorum Codd. auctoritatem illa lectio omnino repudianda. — 301. „In novissima editione H. v. 300. puncto post *linquens* distinxit, et v. 301. *tum* pro *quum* [post Brunckium] recepit, ut gravior oratio et minus impedita fieret. Repugnat et cod. Medicei aliorumque [et quidem longe plurimorum optimorumque] auctoritas, et quod Virgilius per coniunctionem *quum* ita sententias connectere amat.“ *W.* Etiam Wr. particulam *quum,* quae multo alacriorem ac rei inopinatae convenientiorem reddat orationem, rectissime defendit, comparans Aen. I, 535. V, 84. 328. 838. VII, 166. XII, 377. et locos, ubi cum adv. *subito* coniuncta reperitur, I, 509. 535. II, 731. III, 137. 590. XII, 247. — *dapes libare* partem coenae diis, Laribus, Manibus donare et in focum mittere. Cf. Turnebi Advers. VI, 7. a Thielio laud. De voc. *dapis,* e Graeco δαΐς orto, quod Serv. ita ab *epulis* distinguit, ut dapes deorum sint, epulae hominum, idem Voss. ad Ecl. VI, 79. conferri iubet. — *sollemnes* non sunt festae, splendidae, sed legitimae, consuetae, anniversariae. Vid. ad II, 202. — *tristia dona* de libatione intelligendum. — 302. *falsi Simoentis ad undam,* i. e. simulati (ut infra v. 349. *simulata Pergama*), fluminis alicuius Epiri, in quod, ut ipsi se fallerent, Helenus et Andromache Troiani illius fluvii nomen transtulerant. Quare non mirum, neminem praeterea huius Simoentis Epirotici mentionem facere. — 303. *cineri,* Hectoris. — *Andromache,* Eetionis, Thebarum regis, filia, quam Hectore, marito occiso Troiaque capta ab eodem illo Pyrrho in Epirum abductam, post eius mortem Heleno, Hectoris fratri, nupsisse hoc pulcherrimo episodio poëta fingit, secutus Euripidem in Androm., Pindarum Nem. IV, 82. VII, 50. Dictyn VI, 12. alios. — 304. *Manes vocabat Hectoreum ad tumulum,* sollemni inversione pro: Hectoris Manes vocabat ad tumulum. — *tumulum inanem,* (quod redit VI, 505.) cenotaphium in honorem alibi defuncti et humati exstructum. Sic ap. Ovid. Met. VI, 568. Procne *inane sepulcrum Constituit* Philomelae sorori. Idem est apud eundem XI, 429. *tumulus sine corpore.* De tumulis cespite exstructis disputantem Thiel. laudat Hessium ad Tac. Germ. 27, 3. — 305. *geminas aras.* Vid. supra ad v. 63. Non igitur cum Servio et H. locus ita capiendus, ac si Andromache alteram aram marito, alteram Astyanacti filio exstruxerit; quam explicationem quomodo iuvent verba adiecta, *causam lacrimis,* equidem non perspicio. — 306. *Troia*

Ut me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? Dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.

(vid. ad I, 119.) *arma,* viros Troiana consuetudine armatos, i. e. Troianos. Similiter supra v. 54. *victricia arma secutus.* Cf. autem quae ad II, 389. adnotavimus. — 307. ***magnis monstris,*** „adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat," ut recte explicat *H.* Cf. adnott. ad II, 171. et III, 59. — 308. ***Deriguit.*** Vid. supra ad v. 260. — 309. ***longo tempore*** pro: post longum tempus. Cf. Ramsh. §. 148. not. 1, b., qui profert hos locos nostro similes: Cic. ad Fam. XV, 14. *Vellem me convenire potuisses, ut te - - tanto intervallo viderem,* et pr. Arch. 4, 6. *Interim satis longo intervallo - - venit Heracleam.* Praeterea vid. quae Kritz. disputavit ad Sall. Iug. 11, 2., laudans Herzog. ad Caes. B. G. IV, 18, 1. Moebium ad eiusd. I, 31, 11. Gronov. et Drak. ad Liv. XXX, 21, 9. H. confert Hom. Od. IV, 704. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε - - Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν. — ***Labitur,*** animo linquitur, a sensu mentis abstrahitur: — 310. „Tune vere ades ipse? ***affersne te mihi,*** ut sis ***vera facies*** viri, cuius speciem habes, ***verus nuntius*** tui? ut vere ille sis, quem vultus nuntiat?" *H.* — *vera facies* vivi hominis opponitur simulatae et inani umbrae vel spectri faciei. Thiel. praeter alia exempla minus apta confert Sen. Herc. fur. 622. *verumne cerno corpus? Se adferre* pro advenire aliquo legitur etiam infra v. 346. VIII, 277. Plaut. Amph. III, 4, 6. Ter. Andr. IV, 5, (al. 6,) 12. (ubi certe Bentlei. pro vulg. *huc me adpuli* legi iubet *huc me adtuli,* quod Perlet. et Reinh. receperunt) alibi. —, 311. ***si lux alma recessit*** tibi, si umbra tantum es, ***Hector ubi est,*** qui et ipse inter umbras versatur. De *alma luce* vid. adnott. ad Ecl. VIII, 17. et Aen. I, 306. De verbo *recedendi* cf. infra IV, 705. *in ventos vita recessit.* — 313. ***omnem Implevit clamore locum.*** Vid. supra II, 679., ubi Creüsa *vociferans gemitu tectum omne replebat,* II, 488. IV, 667. et similes locos. — ***furenti*** Serv. recte explicuit: impatienter dolenti; eademque ratione Graecorum μαίνεσθαι de quavis vehementiore animi commotione dici, admonet H. Cf. v. c. Cic. Or. II, 46, 193. *furere luctu filii videbatur.* — 314. ***Subiicio,*** ὑποβάλλω, loquendo subdo, addo, quare etiam i. q. respondeo. Vid. Ter. Phorm. II, 3, 40. Cic. pr. Sull. 21. in. Varro R. R. I, 7. cett. — ***raris vocibus hisco.*** ***Hiscere*** imprimis apud comicos saepe dicitur de iis, qui os aperiunt locuturi, at metu, dolore, vel alio vehementiore animi affectu impediti, non continua, sed abrupta tantum oratione uti possunt. Cf. Cic. Phil. II, 43, 111. Liv. VI, 16, 3. Ovid. Met. XIII, 231. cett. Ita hic de eo, qui singultibus impeditur, quominus uno tenore et sine intervallis loquatur. Thiel. cum Servio ad ***turbatus*** supplet „lugenti Andromache", ut sensus sit: Andromachae singultus et lamentationes turbant et interpellant sermonem meum. — 315. ***extrema per omnia,*** i. e. discrimina, pericula Cf. Curt. IV, 14. *ad extrema perventum est.* Cic. Rab. perd. 2, 4. Caes. B. C. II, 25. cett. — 316. Heins. et Markland. ad Stat. Silv. I.

Ne dubita; nam vera vides.
Heu! quis te casus, deiectam coniuge tanto,
Excipit? aut quae digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
Deiecit vultum, et demissa voce locuta est:

1, 63. ex paucis Codd. recentioribus legi maluerunt *vera fides*. Sed recte vulgatam defendunt H. et Hand. ad Stat. T. I. p. 116. ab Iahnio laud. Respondet his verbis Aeneas ad quaestionem Andromachae v. 310. *Verane te facies* etc., et de oculorum, non de narrationis fide hic agitur. — 317. „*quis casus te excipit*, ad quam fortunae conditionem redacta es? *Excipiunt* nos ea, quae nobis post ea, quae ceciderunt, obtingunt." *H.* — *deiectam coniuge tanto*, privatam, viduatam. Satis nota sunt *deiicere aliquem honore, gradu, spe* et similia; sed de hominibus, de amicis, consanguineis, coniugibus, quibus privamur, alibi non videtur inveniri. Bene ei opponitur *excipere;* nam excipiuntur, quae cadunt. Thiel. confert Ovid. Met. XI, 785. *Thetys miserata cadentem molliter excipit.* — 318. *digna satis* scil. te et priore vita tua. — *revisit*, te respexit, (nostrum *heimsuchen*), i. e. tibi obtigit; quamquam nescio an rectius cum Thielio, antecedentia *patrio iterum cessisse marito* spectante, interpreteris: aut iterum, rursus te visit, tibi rediit fortuna te satis digna? — *Hectoris Andromache.* Nam non solum vox *filiae* (cf. Ge. I, 138. Aen. VI, 36. cett.), sed etiam *uxoris* hic ibi per ellipsin omittitur. Sic ap. Tac. Ann. IV, 11, 5. *Apicata Seiani.* Enn. p. 43. ed. Hessel. *Hora Quirini.* Plin. H. N. XXVIII, 12. in. *Poppaea Neronis.* Solin. c. 4. *Antonia Drusi;* neque alienus est locus Ovid. Met. X, 358. *scitatur ab ipsa, - - cuius velit esse mariti.* Eadem ratione voc. *mater* reticetur v. c. ap. Valer. Max. VI, 7, 1. *Cornelia Gracchorum.* Cf. Ruddim. II. p. 41. — *Pyrrhin' connubia servas?* Particulae encliticae *ne* vocalem *e* a poëtis, comicis maxime, haud raro per apostrophum abiici, res est satis nota. E Virgilio huc pertinent infra VI, 780. X, 668. XII, 503. 797. 874.; et Heynium temere dubitasse, num epici quoque poëtae hunc morem secuti fuerint, iam Nobbius docuit de metris Catulli II. p. 21., etiam Wagnero laud. Ceterum idem Wr. in eiusmodi locis nusquam apostrophum addidit. Vid. adnot. eius ad VI, 780. — *Servandi* verbum H. recte accipit de iis, quibus tenemur, obnoxii sumus, ut Graec. φυλάττειν pro ἔχειν (Serv. comparat infra VII, 3. *Et nunc servat honos sedem tuus*, Thiel. autem Hor. Ep. I, 10, 6. *tu nidum servas*, qui uterque locus minus huc quadrat); *connubium* autem per euphemismum dictum, non enim uxoris, sed pellicis, concubinae loco Neoptolemo fuerat captiva Andromache. (Vid. etiam adnott. ad I, 73.) Ceterum in toto h. l. temere haerere Heynium, iam supra vidimus ad v. 296. *Wr.* difficultatem, quam H. his verbis inesse putat, aliter tollere studet, ac Weichertus l. l., sed meo quidem sensu non felicius. Non enim hanc veram interrogationem esse statuit, quam potius doloris significationem, iam per interiect. *heu* v. 317. indicati, ut sensus sit hic: „tune, Hectoris coniux, in Pyrrhi, et hostis et multo deterioris viri, matrimonium venisti!" Qua explicatione num praesens *servas* bene expediatur, dubito. — 320. sqq. Bene H. admonet, Andromachen, matronam castam et pudicam et viri defuncti amantissimam, non nisi per ambages respondere, et Polyxenae commemorationem, quam, quum servitutem morte anteverterit, se feliciorem praedicet, aptissime praemittere iis, quae de se captiva a victore in amplexus ducta narratura sit. In *Polyxena* autem, pulcherrima Priami ex Hecuba filia, Achilles, Priamo Hectoris corpus reddens, ita commotus esse fertur, ut Troianis pacem promitteret, si illam in matrimonium acciperet; qua de re cum Troianis agens a Paride interfectus est. Quare quum Troia

O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa diversa per aequora vectae,
Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
Servitio enixae, tulimus; qui deinde, secutus
Ledaeam Hermionem Lacedaemoniosque Hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.

---

deleta Achillis umbra e sepulcro suam praedae partem posceret, Graeci Calchante suasore Polyxenam, quam captivam secum abducturi erant, in Achillis tumulo mactarunt. Cf. Apollod. III, 12, 5. ibique Heyn. p. 303. Eurip. Hec. 35. sqq. Tzetz. ad Lycophr. 322. Ovid. Met. XIII, 439. sqq. Hygin. f. 110. Secundum Eurip. et Ovid. tamen non in Troiano agro, sed in Thraciae litore hoc factum. — 321. sqq. H. similem locum conferri iubet, quem supra II, 785. sqq. legimus. — *una ante alias,* ut ap. Liv. I, 9, 12. *unam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem -- raptam ferunt.* Cf. quae supra ad I, 347. adnotavimus. — 322. *Troiae sub moenibus altis.* Cf. locus simillimus I, 94. sqq. — 323. *quae sortitus non pertulit,* quae non sorte victori alicui hosti assignata est concubina. Sortitio enim captivarum in praedae distributione post Troiam expugnatam facta; de qua H. in Exc. XI. ad h. l. adire nos iubet Eurip. Troad. 235. sqq. Quint. Cal. XIV, 382. sqq. Tab. Iliac. n. 111. sqq. et Fabrett. p. 378. Pausan. X, 25, 26. et Iacobs. ad Posthom. 498. — *non pertulit — nec tetigit.* De his indicativis vid. adnott. ad II, 346. — H. cum verbis *tetigit cubile* comparat Homericum illud λέχος ἀντιόωσαν, Il. I, 31., et fortunam captivarum plerumque ab hac tristi necessitate designari memorat. — 325. sqq. Cf. Eurip. Androm. 109. sqq. ab H. laud. — *diversa per aequora.* Vid. supra ad v. 4. — 326. *Stirpis Achilleae,* filii Achillis, *fastus - - tulimus.* Thiel. confert Tibull. III, 4, 74. *ferre recusas Immitem dominam coniugiumque ferum.* — 327. *Servitio enixae* Nonius aliique male explicant: labore exercitae; immo vulgari signif. de partu accipiendum est *enitendi* vocabulum; constat enim Andromachen servam Neoptolemo Molossum, secundum Pausan. I, 11. autem tres adeo filios, Molossum, Pileum s. Pielum et Pergamum, peperisse. — 328. *Ledaeam,* Ledae neptem. *Hermionen,* a Menelao patre Pyrrho uxorem datam, postea Orestes, cui iam antea a Tyndareo avo Ledaque avia desponsata fuerat, Pyrrho occiso, sibi vindicavit. Cf. Eurip. Androm. 1244. Paus. I, 33. Hygin. f. 123. Ovid. Her. VIII. cett. et Heynii Exc. XII. ad h. l. — *Hymenaeos.* Vid. ad Aen. I, 651. Wr. haud scio an rectius hic scripsit *hymenaeos,* supra l. modo l. literam initialem a se imprudente servatam esse confessus. — *Me famulo famulamque H. t. h.* Male coni. Heins. *Me famulo famulam Heleno;* quem hiatum hoc versus loco ab epico carmine plane alienum esse docet Wr., hunc versum, in quo tamquam ingrato etiam H. sine causa haesit, optime defendens, simulque reiiciens duram Wunderl. rationem, qui verba sic coniungenda putat: *qui secutus* (est) *Hermionen* et (*que*) *transmisit,* ut part. *que* tertio vocabulo adnexa sit, quemadmodum secundo infra v. 380. et Tibull. I, 10, 51. *Rusticus e lucoque vehit* (qua de re vid. adnott. ad Ge. IV, 22.) Wr. enim Qu. Virg. XXXIV, 2. copulam hic ea ratione capiendam esse docet, de qua vid. adnott. ad Ge. I, 142., et quae eo fere redit, ut *me famulo famulamque* idem sit quod: famulo me dedit, et quidem, et insuper me ipsam famulam. Comparat enim Vir doct.: VII, 707. V, 447. et similes locos. Vid. etiam adnott. ad Ge.

Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
Coniugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?

I, 142. Paullo aliter (ut *famulamque* sit i. q. famulam et ipsam) antea h. l. explicuerat in Eleg. ad Messal. p. 57., quam explicationem probare Weichertum iam supra vidimus ad v. 296. — *habendam,* possidendam; de quo usu verbi passivi *haberi* cf. Kritz. ad Sall. Cat. 1, 4. — 330. *ereptae coniugis,* i. e. ereptae sponsae, quam coniugem suam fore frustra speraverat, quae ei erepta erat, ita ut coniux fieri non posset. Cf. IX, 183. Ovid. Met. V, 10. et adnott. ad Ecl. VIII, 18. — 331. *scelerum,* i. e. sceleris, caedis maternae. — *scelerum Furiae,* quae sceleratos persequuntur. Ita apud Lucan. II, 80. Furiae *Terribiles deae scelerum* nominantur. — 332. *Excipit,* verbum proprium de bestiis, quae ex insidiis excipiuntur telis (*abfangen*). Vid. Ecl. III, 18. Aen. I, 276. Heins. ad Sil. XIII, 135. et Intpp. ad Phaedr. I, 11, 6. Ad homines translatum, pro: imprudentem aliquem opprimere, legitur etiam infra VI, 173. ap. Cels. in praef. p. 12. Almel. *viatorem a latronibus exceptum vulnerari,* alibi. Cf. Drakenb. ad Sil. XIII, 135. — *incautum.* Vid. supra I, 350. et Drakenb. ad eiusd. II, 99. — *patrias ad aras,* Delphis ad aram Achilli patri ab ipso Neoptolemo exstructam. Vid. Pind. Nem. VII, 53. sqq. — 333. *reddita* Serv. pro simplici *data* positum esse censet, laudans Ennii fragm. ex Annal. *ut Ilia reddita nuptum,* quod apud Hessel. frustra quaesivi, anonymus autem Ennii editor in fragm. libri I. Annal. collocavit p. 15. Sed nusquam compositum verbum *reddere* prorsus idem est, quod simplex *dare;* immo et hic significat dare ea, quae alicui debentur, aut aliquo modo ad eum, cui dantur, pertinent. Poterat enim Helenus, ipse regis filius, iure quodam suo exspectare, ut sibi, qui tam diu in servitute fuisset, domino e medio sublato pars certe eius regni obtingeret. — *cessit Heleno.* Vid. supra ad v. 297. — 334: *qui Chaonios* etc. *Chaones,* a Pelasgis originem ducentes, multo antiquiores erant Heleno et Chaone; sed poëta nullam facile occasionem dimittit, ubi nominum aliqua similitudine uti potest ad Troianorum gloriam, tamquam per omnem orbem terrarum divulgatam, celebrandam. Chaon autem secundum Servium aut frater aut amicus Heleni fuit, qui peste exorta ultro pro amico morti se obtulerit, ut Helenus memoriam amici pro se mortui hac ratione ad posteros propagare vellet. — 336. *Pergama Iliacamque arcem* per epexegesin illam, de qua ad Aen. I, 569. diximus. — *addidit,* imposuit montis iugo arcem, cui Pergami nomen dedit. — 337. *qui cursum venti, quae fata dedere.* Burm. temere haeret in h. l. et, quum Andromache satis scire debeat, qui venti ex Troade in Epirum ferant, vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti, quo fata ded.* coniecit; quas coniecturas recte sprevit H., h. l. optime sic interpretatus: quo casu ad has terras accessistis? quod vel tempestate, vel fato, vel deorum numine factum videri potuerit. Cf. quae de hoc usu pronominis Wr. disputavit ad Aen. I, 8. — 338. *ignarum* aut huius regionis, orae, aut nostrûm: quum nihil de nobis hic commorantibus novisses. Illud simplicius et probabilius. — 339. *Quid puer Ascanius?* „Haec affectus muliebris plena et Andromaches

Quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,
Quae tibi iam Troia * * * *
Ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

---

ingenio consentanea. De Ascanio sollicita est ex tacita Astyanactis sui memoria. Cf. infra v. 489. sq." *H.* — *superatne?* Vid. ad Ecl. IX, 27. et Aen. II, 597. 643. — *et vescitur aura.* Cf. adnott. ad Aen. I, 546. Multi Codd. exhibent *auras*, quam veram scripturam censet (post Bronkh. ad Tibull. II, 5, 63.) Iahn., alteram fortasse ex I, 546. huc translatam putans. Sed quum *vesci* apud Virgilium alibi nusquam quartum casum adsciscat, litera *s* autem ex ultimo superioris versus vocabulo adhaerere potuerit, Wr. vulgatam lect. defendit. — Versum 340. optimi Codd. (Med. fragm. Vat. Gud. alii) imperfectum relinquunt, alii autem varia ratione explent: *Quem tibi iam Troia peperit fumante* (vel *florente*) *Creüsa*, *Q. t. i. Tr. obsessa est* (vel *est obsessa*) *enixa Cr.*, *Q. t. i. Troia natum fumante reliqui.* H. (qui etiam sequentem versum damnat) et Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 80. sqq. eum spurium censent, Wr. autem strenue defendit; quum eo reiecto part. *tamen* v. 341. non habeat quo referatur, neque verisimile sit, Creüsam silentio praeteriri ab Andromache de Ascanio sollicite quaerente, de illius autem fato nondum per Aeneam certiore facta. Quare recepta unius Cod. Meneg. II. lectione *Quae tibi* et mutata distinctione omnem locum ita constituit, ut supra typis descriptum vides. Censet autem Vir doct., poëtam, ne legentes ex earundem rerum iterata narratione fastidium caperent, Andromachen tale quid dicentem introduxisse, quod Aeneas aliqua doloris significatione exciperet, unde illa coniicere posset, Creüsam iam e vita discessisse; ideoque versum interrupisse, cuius plena suisque numeris absoluta sententia fortasse Virgilio ipsi, haec aliquando retractaturo, nondum clare obversaretur. Quae Wagneri opinio mihi satis probabilis videtur, quum quae supra de Codd. auctoritatibus adnotavimus, hunc versum ab ipso Virgilio imperfectum esse relictum, satis superque demonstrent; quamquam non nego, admodum difficile esse intellectu, quid aliud Virgilio haec scribenti: *Quae tibi iam Troia* obversari potuerit, quam verba *exeunti a fato erepta est* vel similia; quibus quomodo conveniant *et vescitur aura* omnisque Wagneri interpretatio, res altioris est indaginis. Sed si sumimus, Virgilium hunc locum olim retractaturum fuisse, possumus sane ab hac difficultate animum avertere. *Iahn.* haec adnotat: „Huius vs. verba priora *Quem tibi iam Troia* in omnibus Codd. leguntur et, si genuina sunt, poëta de consilio aliquid reticuit, ne quid inauspicati diceret. Quae sequuntur aperte spuria sunt." — Versus 341. αὐθεντίαν iam Weichert. l. l. p. 82. sq. contra Heynium bene defendit. — *tamen*, quamquam morte eam amisit. — *cura*, idem fere quod *desiderium*; num puer saepe cum dolore recordatur matrem amissam? — 342. 343. „Generosi versus, ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat." *H.* — *antiqua virtus* nominatur tamquam genti ab antiquissimis temporibus propria. Constat vero etiam, veteres omnino loqui de *antiqua virtute, fide, religione*, omninoque de candidioribus et simplicioribus antiquiorum hominum moribus. Cf. Lambin. ad Hor. Sat. II, 7, 23. Ruhnk. ad Ter. Ad. III, 3, 88. Matth. ad Cic. pr. Rosc. Am. 9, 26. Müller. ad Cic. pr. Sest. 3, 6. alii. Thiel. conferri iubet similes locos Hom. Il. VI, 476. sqq. Ovid. ex Pont. II, 8, 31. Val. Flacc. I, 243. alios. — 343. *avunculus Hector*; Creüsa enim, Ascanii mater, soror erat Hectoris; quare miror Heynium haec adnotantem: „*avunculus Hector* latius dictum pro consanguineo. Nam Ilus et Assaracus, a quo

Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus; quum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Agnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur;
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai medio libabant pocula Bacchi,

Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii." Ceterum hic vs. 343. iteratur infra XII, 440. — 344. *Talia fundebat.* Cf. V, 234. 882. VIII, 584. VI, 55. cett. Ita etiam pedestris orationis scriptores. Cf. Cic. Or. III, 50, 194. Tusc. I, 26, 64. Liv. VII, 2, 5. cett. — *ciebat fletus*, i. e. edebat. Cf. Ge. III, 517. Aen. VI, 468. Catull. LXIV, 131. *Ciere* enim (cuius altera forma est *cire*), Graec. κινεῖν, proprie est movere, excitare. Cf. etiam quae supra ad v. 68. adnotavimus. — 345. *incassum.* Vid. ad Ge. I, 387. et III, 100. — *quum.* De hac ratione res temporis decursu se excipientes connectendi vid. supra ad v. 135. — *a moenibus*, via ex urbe ad litus ducente. — *sese affert.* Vid. supra ad v. 310. — Aliquot Codd. verba ita collocant: *Priamides Helenus multis*, qui ordo tamquam simplicior Heynio, comparanti supra v. 295., praeferendus videtur. Sed recte admonet Wr., aliam huius atque illius loci esse rationem; hic enim, quum *heros Priamides* scriptum sit, nomen *Heleni* tantum per appositionem adiungi, ideoque bene latere inter verba *multis* et *comitantibus.* Apte autem Servius haec adnotat: „Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut V, 41. Acestae." — 347. *Agnoscit.* Vid. ad II, 423. — *suos*, populares, Troianos. — 348. *multum* saepe adverbialiter poni, velut *multum differre, multum falli* cett., res est notissima; hic tamen locus ab aliis id genus eo differt, quod substantivo adiunctum videtur adverbium pro *multas lacrimas*; sed *lacrimas fundere* nihil aliud esse quam *lacrimare*, ideoque recte adverbium addi potuisse, iam Wr. vidit. Eadem ratione Caes. B. G. IV, 1. *neque multum frumento vivunt;* neque alienus est locus Propertii II, 16, 7. *Nec tantum Niobe - - lacrimas depluit.* Iahn. conferri iubet Heyneckii Animadvv. ad Iuvenal. p. 105. Wakef. temere coniecit *Et vultum lacrimis - - fundit.* — 349. *parvam Troiam simulataque Pergama.* Vid. supra ad v. 302. H. *simulata* explicat per assimulata et confert infra IV, 512. *latices simulati fontis Averni.* — 351. „*amplector*, ut exosculari solent postes in patriam reduces." *H.* Cf. interpp. ad Val. Fl. I, 676. *patriaeque amplecti limina portae.* Vid. etiam supra II, 490. — 352. *urbe fruuntur*, gaudent, se in urbem hospitalem a popularibus esse receptos. — 353. *porticibus.* „Porticus puta aulam circumdedisse, et ipsam domum in aulae interiore parte." Ceterum vid. ad II, 528. — 354. *Aulai medio.* De archaismo *aulai* (qui redit VI, 747. et IX, 26.) cf. Voss. Aristarch. IV, 3. Ruddim. I. p. 47. Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 22. Bentl. ad Ter. Heaut. III, 2, 4. Osann. Annall. critt. p. 108. Planck. ad Ennii Med. p. 76. et mea ad Lucr. I, 85. Ceterum praepositionem *in*, quae vulgo additur post *Aulai*, optimorum Codd. auctoritati cedens cum Wr. omisi. Vid. etiam adnott. ad Ge. III, 237. — *libabant pocula Bacchi*, libabant vinum ex poculis. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 28. — 355. *auro*,

Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies alterque dies processit; et aurae
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro:
His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso:
Troiugena, interpres divûm, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,

---

aureis patinis. Cf. adnott. ad Aen. I, 739. — *paterasque tenebant.* Haec verba, quae H. frigere censet, recte explicat W., infra ad IV, 257. docens ea cohaerere cum *libabant*, ut sensus sit hic: libabant pateras tenentes; eumque sequitur Wr., comparans Ge. II, 192. *pateris libamus.* Recte autem hunc locum H. et Weichert. l. l. p. 84. contra Bryantum defendunt, qui v. 353—55. spurios esse censuit. — 356. *Iamque dies -- processit --: His vatem adgredior dictis* i. q. iam dies aliquot processerant, -- quum ego adloquor cett.; de qua duas sententias coniungendi ratione vid. adnott. ad Aen. II. extr. et Wagn. Qu. Virg. XXXV, 8. Punctum igitur, quod vulgo est post *austro*, cum Wagn. in colon mutavimus. — *aurae* de vento navigantibus secundo etiam infra v. 530. IV, 417. V, 844. VII, 8. alibi legitur; pro vento omnino Ge. III, 193. Aen. IX, 312. 645. XII, 84. Ceterum vid. supra v. 70. ibique adnott. et infra v. 454. *cursus in altum vela vocat.* Cf. etiam Burm. ad Val. Fl. III, 341. — 357. *carbasus* (plur. *carbasa*) proprie genus quoddam lini in Hispania Tarraconensi primum inventum (Plin. H. N. XIX, 1, 2.); deinde quodcunque ex eo paratur, vestes linteae, imprimis vela, quae *carbasa* vocantur v. c. Ovid. Met. VI, 233. Fast. III, 587. Her. VII, 171. Lucan. III, 596. Val. Fl. IV, 422. cett. Virgilius ubique singulari utitur. Vid. infra IV, 417. et VIII, 34. — *auster tumidus* dicitur ab effectu; non quia ipse tumet, sed quia vela tumere facit. Eadem ratione apud Ovid. Am. I, 9, 13. *tumidi Euri.* H. confert Hom. Il. I, 481. Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσιν μέσον ἱστίον. — 359. *Troiugena.* Redit hoc voc. VIII, 117. XII, 626. Vid. etiam Lucr. I, 464. Catull. LXIV, 356. Iuven. I, 100. cett. Sic infra III, 550. Pacuv. ap. Cic. N. D. II, 36, 91. Catull. LXIV, 36. et Stat. Theb. VI, 215. *Graiugenae.* — *qui -- sentis*, qui peritus es harum omnium rerum, quae ad artem vaticinandi pertinent. Rectius quam H. hunc locum interpretatur *W.*, cuius haec fere sunt verba: „*Numen Phoebi sentit* vates, cuius menti fatidicos furores immittit Apollo, ut illa, afflatu divino concitata, facultatem habeat futura perspiciendi et augurandi. Divinam hanc vim praecipue animo recipiebat vates, qui in luco Apollinis Clarii in specum degressus erat (Tac. Annal. II, 54.), vel quae in tripode consederat Pythia. Hinc tripodi tribui potest vis illa fatidica, et luco Clarii Apollinis. --- Verbis *sidera sentis* (i. e. intelligis, quid ea portendant) seriora tempora mihi inferri videntur. Nam ad astrologiam, quae Homero incognita fuit, spectant, ut etiam quae de Asyla vate leguntur X, 175. *coeli cui sidera parent.* Ad διοσημεῖα, ut *sidera* coelum et aërem significent, haec referenda esse opinatur H." — 360. *Clarii laurus* i. e. lucum laureum, quo inclusum erat Apollinis templum. *Clarius* autem Apollo vocatur a Claro oppido apud Colophonem in Ionia sito, ubi celeberrimum erat Apollinis templum cum oraculo. (Vid. Strab. XIV. p. 442.) Quare *Apollo Clarius* apud Plin. H. N. II, 103, 106. et Melam I, 17., *deus Clarius* apud Ovid. A. A. II, 80. Met. XI, 413. Fast. I, 20. alibi. — *laurus* ex Med. Mor. III. Gud. aliisque antiquis libris, item ex Charisio I. p. 9. et IV. p. 250. Diomede p. 439. et Donato de Schem. p. 1773. cum W. et Wr. recepi pro vulg. *lauros.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 83. — „V. 361. ad auguria quum ex oscinibus tum ex praepetibus, h. e. avium cantu et volatu,

Fare age — namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, et terras tentare repostas;
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscoenamque famem quae prima pericula vito? —

---

spectant. Cf. infra X, 175—77." *H.* Homero Helenus vocatur οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος, Il. VI, 76. *Linguae avium* redit X, 177. Sic Phaedr. I, 23, 5. de *canis lingua* loquitur. — *penna* pro ala, ala autem (instrumentum pro re) pro volatu. *Pennae praepetes* etiam infra VI, 15. et in antiqui poëtae fragm. ap. Cic. Div. I, 47, 106. leguntur, ut apud Plin. H. N. VII. praef. §. 1. *praepetes volatus.* Auspicibus autem *praepetes aves* erant prosperae, ut adversae *inferae* s. *inhibrae* vocabantur. Cf. Gellius VI, 6. Festus s. v. *praepes* et Serv. ad h. l. — 362. *Fare age.* Vid. ad Aen. I, 627. — *omnem cursum,* qui superest. Plures Codd. *omnis,* quod ex Servii nota adiecta ortum esse, iam Brunck. vidit. Sic enim Grammaticus ille: „Hypallage est: nam non omnem cursum prospera dixit religio; sed omnis religio dixit prosperum cursum." Sed nullam hic esse hypallagen, vere docet *H.*, qui sic pergit: „*Religio* proprie de ritibus religiosis et sacris, mox de iis omnibus dicta, quae sum sacris fiunt, parantur, obtinentur; hinc etiam de extispiciis, oraculis omnique vaticiniorum genere; h. l. de oraculo et omnino de vaticinio. *Prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat." Sic supra v. 246. *infelix vates.* — 364. *tentare.* Vid. ad Ecl. IV, 32. Ge. I, 207. Aen. II, 38. cett. — *terras repostas,* remotas. Sic infra VI, 59. *gentes penitus repostae.* Sil. III, 325. *populi reposti* cett. De forma syncopata *repostus* vid. ad Ge. III, 527. — 365. *dictu nefas prodigium* Wagnero non Latinum videtur; quare verba *dictuque nefas* a ceteris secludenda et parenthetice accipienda censet. Copulam enim interdum parenthesin incipere docet Qu. Virg. XXXV, 9. Vid. adnott. ad Ecl. IX, 11. Ceterum *nefas dictu* legitur v. c. ap. Cic. de Sen. 5, 13. *Quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem.* — 366. *prodigium* H. explicat „eventum rerum prodigii similem." Dicitur enim hoc vocab. de omnibus rebus miris, non vulgaribus, monstruosis, ideoque terribilibus. Cf. Cic. Verr. III, 73, 171. *Non mihi iam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur.* id Cat. II, 1, 1. Catilinam appellat *monstrum atque prodigium.* Apud Ovid. Met. XIII, 917. Glaucus *Non ego,* inquit, *prodigium* (i. e. monstrum), *non sum fera bellua,* et ap. eundem Her. IX, 91. Geryon vocatur *prod. triplex.* Cf. etiam quae de voc. *monstri* ad v. 307. adnotavimus. — *iras,* scil. deorum, i. e. poenas inde repetendas, quas Celaeno Troianis denuntiat pro caede boum Harpyiis dedicatorum et bello ipsis illato. Vid. supra v. 247. sq. — 367. *Obscoenamque famem* per epexegesin additur, ut significetur, quae poena sit exspectanda; *irae famesque* igitur est ultio per famem a Troianis exigenda, ut Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4. hunc locum recte interpretatur. Cf. adnott. ad Ge. I, 498. Aen. I, 27. II, 722. al. *Obscoena* autem *fames* fere i. q. supra v. 256. *dira fames.* Cf. adnott. ad v. 241. et Ge. I, 470. *H.* haec adnotat: „*obscoenam famem;* quatenus ad ultima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic *obscoenus cibus* et *obscoena pastu avis,* upupa, ap. Plin. X, 29, 44."; quae explicatio paullo artificiosior videtur. Rectius *Schirach.* p. 513. „*obscoena fames* dicitur male auspicata, sive potius malo omine praedicta, ut ab Harpyiis." — *fare, quae -- vito* cett. ea ratione sunt expedienda, de qua diximus ad II, 738. Mirum sane primo obtutu, quod sequitur, *Quidve -- possim sup. lab.;* sed hoc Wr. recte videtur sic accipere: Quid-

Quidve sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, caesis primum de more iuvencis,
Exorat pacem divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate dea; nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides; — sic fata deûm rex
Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo; —

---

ve sequor, ut possim, coll. Aen. I, 706. W. minus apte comparat Prop. II, 30, 27. sqq. — *quid sequens,* qua ratione inita, quo usus remedio tanta pericula et mala effugere possim. — 369. *Hic.* Vid. ad I, 728. — 370. *pacem,* benevolentiam. Vid. supra ad v. 261. Idem erat v. 144. *venia.* — *vittas resolvit.* Sacrificantes vitta s. infula erant induti; iam vero sacro finito resolvitur vitta; sequitur enim vaticinatio, quae capite non velato et passis crinibus peragenda erat. Cf. etiam quae ad II, 403. adnotavimus. — 371. *ad tua limina, Phoebe.* „Erat igitur templum Apollinis in nova urbe Troia ad exemplum Pergamei fani." *H.* — 372. *multo suspensum numine. Multus* Wr. interpretatur per *vehemens*, coll. Ovid. Met. XIV, 53. *medio quum plurimus orbe Sol erat,* et Valcken. ad Eur. Hipp. 443. de eodem usu Graeci voc. πολύς; ut *multo numine suspensus* sit i. q. vehementer numine suspensus. — *numen* Heynio est „maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reverentiam facit." — *suspensus,* horrore turbatus, percitus ob praesentiam dei. Vid. supra II, 729. IV, 9. cett. Burm. haec verba minus recte interpretatur: „sollicitus, anxius, dubius inter spem et metum de eventu et sensu vaticiniorum." — 374. sqq. „Circes apud Homerum Od. XII, 37. sqq., fortasse etiam Phinei apud Apollon. II, 311. exemplo Helenum hic facta ac casus navigationis Aeneae praedicere facit. Ipsi autem casus omninoque Aeneae errores ad Ulyssis errores compositi sunt." *H.* — *nam* aut ad praecedentem vocativum referendum censet Wr., ut prodeat haec sententia: „Nam te veram esse Deae prolem apparet e maioribus auspiciis;" aut ita explicandum, ut Helenus, cuius animo hoc iam obversetur, statim in principio orationis causam memoret, cur pauca tantum e multis prolaturus sit: cetera enim maiora esse, quam quae mortalis vatis animus capiat et os effari possit; et hanc quidem explicationem iure praefert alteri, quum eiusmodi inversio orationis Heleni animo vehementer commoto sit aptissima. In Heynii edit. minore verba *nam - - ordo* parenthesi sunt inclusa, quam rationem recte vituperat Wr., quum, Heindorfio ad Cic. N. D. I, 12, 30. docente, talis parenthesis a part. *nam* incipiens tum tantum locum habeat, „ubi illud, ad quod transeat oratio, obiter magis et defunctorie afferatur." — *maioribus auspiciis,* quam vulgo hominibus contingere solent, *te ire* cett., i. e.: te a fato ad magnas res destinatum et sub singulari deorum tutela esse, *manifesta fides,* certum, manifestum est. *Fides* enim interdum i. q. certum indicium, certa persuasio, certus nuntius. Cf. v. c. Liv. VI, 13, 7. Iustin. IX, 2. extr. id. XIII, 1, 4. Stat. Theb. VII, 577. cett. Cf. Gronov. ad Liv. XXVI, 24, 2. Beneck. ad Iust. l. l. *Burm.* haec adnotat: „*Maiora auspicia* credo eadem, quae *fata*, quibus Aeneas ereptus excidio Troiano superavit pericula, quae a victoribus imminebant. Vid. Ovid. Epist. I, 28. et Lucan. V, 189." — 376. „*fata sortitur,* disponit, ordinat; *volvit vices,* moderatur vicissitudines rerum; *is ordo* fatorum *vertitur,* ita succedunt sibi fata." *H.* Minus recte Schirach. p. 595. et 631. h. l. ita interpretatur, ut *sortiri fata*

Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Aequora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.

---

sit oracula pandere, et *vices volvere* pericula enarrare. Prorsus enim alius generis est locus Aen. I, 266. *volvens fatorum arcana movebo.* — 377. *quo tutior lustres aequora,* quum cognoveris, quae tibi sint evitanda. — *hospita aequora* H. explicat per: navigantibus amica, quae navigantes tutos ac salvos transmittunt. Recte; sed qui v. 396. consideraverit, facile sibi persuadebit, Helenum hic potissimum cogitare de mari Ausonio sive Tyrrheno, cuius litora incolant Ausones, a quibus Troianis nihil metuendum; idque opponere inhospitali mari Adriatico, cuius litora Graecis incolis obsessa sint. — *lustrare aequor* statim redit v. 385. Saepius hoc verbum usurpari constat de terris, quas singula spectandi causa peragramus. — 379. *prohibent nam* (de qua particula postposita vid. ad I, 444.) *cetera Parcae Scire Helenum* (i. e. me. Vid. adnott. ad II, 82. Gronov. ad Sen. Thyest. 178. et Drakenb. ad Sil. II, 29.). Recte Wr. sustulit comma vulgo post *Scire* positum, vere admonens, Virgilium, nisi coniungi voluisset *prohibent Helenum scire,* saltem ambiguitatis vitandae causa scripturum fuisse *prohibent te cetera P. scire;* illa autem verba ut coniungamus, flagitare iam particulam *que,* nusquam apud Virgilium secundae sententiae voci adhaerentem. (Vid. ad Ge. IV, 22.) Verba *farique vetat Sat. Iuno* Bryantus abesse malit; quum, quae nesciamus, ea effari nobis non licere, per se pateat; sed quum novum adiungatur sententiae obiectum, verba illa non otiosa esse vides, quorum sensus hic est: cetera Parcae me prohibent scire, et, si sciam, Iuno effari vetat; quare recte sunt a Weicherto l. l. p. 77. defensa. Cf. etiam Iahn. ad VIII, 677. — *cetera* autem neutiquam cum Servio et H. de Aeneae calamitatibus in ipso itinere perpetiendis, de morte patris, de tempestate ab Aeolo immissa etc., sed de condendo populo Romano et orbis terrarum imperio intelligendum. Vid. supra ad v. 374. Ceterum ut hic Parcas, ita apud Hom. Il. XIX, 418. Erinnyes, apud Apollon. II, 311. sq. deos omnino, apud Sil. I, 138. Iunonem fatorum cognitionem prohibere, commemorant H. et Wr. Parcae autem, quum nentes fatalia stamina haud raro fata canere dicantur (Ovid. Trist. V, 3, 25. Tibull. I, 7, 1. Hor. Carm. Saec. 25. Catull. LXIV, 307. et Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 69. a Thiel. laud.), possunt etiam tacentes impedire, quominus homines futura prospiciant. — 381. sqq. „Poterat Aeneas statim in orientali Italiae extremae litore considere, ex adverso Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. Cf. infra v. 398. sqq." *H.* — De copula post relativum inaequalia membra iungente (*quam rere propinquam Vicinosque paras invadere portus,* i. e. quam propinquam reris cuiusque portus, tamquam vicinos, invadere paras) vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 4. et adnott. ad Ecl. VIII, 3. — 383. *longa via invia,* non adeunda terrestri itinere, quia ob pericula infra v. 396. sqq. indicata nusquam appellere licuit Aeneae, *dividit Italiam,* i. e. eam partem Italiae, quam tibi fatum assignavit, ab hac terra, Epiro, *longis terris,* longo terrarum tractu (omni Italia inferiore) interiacente. W. coniungi vult *via longis terris,* quod putat significare viam per longas terras, ut v. 507. *cursus brevissimus undis* sit cursus per undas. De alliteratione, quam vocant, *longa longis*

Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor,
Infernique lacus, Aeaeaeque insula Circae,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam; tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros;

---

cf. adnott. ad v. 159. Sic Ovid. Met. V, 510. *dolore Pulsa gravi gravis est amentia.* — 384. *lentandus remus. Lentare,* vox poëtica, proprie significat lentum, flexibile reddere, deinde flectere, incurvare, v. c. arcum (Stat. Theb. I, 703. Achill. I, 436. cett.) De remis, qui nisu remigis fluctibus obluctantis paullulum flectuntur vel incurvantur, legitur etiam ap. Senec. Agam. 437. H. comparat Apollon. II, 593. ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων. — *Trinacria in unda,* in mari Siculo. Vid. adnott. ad I, 196. — 385. *sal Ausonium,* mare Tyrrhenum, vel accuratius ea pars maris inferi, quae est inter Tyrrhenum et Ionium circa fretum Siculum. Cf. Plin. III, 10, 15. et XIV, 6, 8. — 386. *Inferni lacus.* Lacus Avernus (Ἄορνος) in Campania inter Cumas et Puteolos situs, qui ob pestiferos, quos exhalabat, vapores porta quasi Orci habebatur. Cf. infra IV, 512. V, 813. VI, 118. — *insula Circae,* quae infra VII, 10. sqq. describitur. Cf. Heynii Exc. I. ad l. VII. Quaenam autem fuerit fabulosa illa insula, a Sicilia septemtrionem versus sita, nemo facile divinaverit. *Circe,* Solis et Perseidis filia (Hom. Od. X, 139. Hesiod. Theog. 957.) et Aeetis, regis Colchici soror (quare hic *Aeaea,* i. e. Colchica, appellatur ab Aea, Colchidis urbe; vid. Hom. l. l. v. 135. et Apollon. III, 310.,) saga et venefica celeberrima fuit, quam pater ex Colchide abduxit in Hesperiam, ubi ei insulam aliquam Tyrrheni maris sedem assignavit. Ceterum Heins. vetustiorum Codd. auctoritate restituit formam *Circae* pro vulg. *Circes,* qua Graeca genitivi terminatione Virgilius prorsus abstinuit. Genitivus *Circae* ap. Prop. III, 10, 27. Plin. H. N. XXV, 2, 5. et VII, 2, 2. Gell. XV, 2. Symm. Epist. I, 41. alibi, ut accus. *Circam* ap. Plaut. Epid. IV, 2, 32. et ablat. *Circa* Hor. Epod. XVII, 17. legitur. Cf. etiam Heins., qui multus est ad h. l. de nominibus propriis feminarum Graecarum a Romanis suo more flexis. — 387. „*urbem componere* nove dictum pro ponere, condere, ut *templum componere* Ovid. Fast. I, 708." *H.* Rectius Burm., quem sequitur Wr., in hoc verbo, quod sensu differre debet a simplici *ponere* s. condere, simul tranquillum novae urbis condendae statum inesse statuit, quod iam epitheton *tuta* comprobet. Ovidium autem l. l. *componere* scripsisse censet Wr., quod de templo Dioscuris a Tiberio Drusoque, ideoque binis diis a binis fratribus exstructo sermo sit. — 389. sqq. Iteratur hoc oraculum iisdem verbis infra VIII, 42. sqq. mutato tantum pronomine *Is* (*locus*) in *Hic* (*locus*), qua de re vid. adnott. ad illum locum. — *Quum tibi - - iacebit - - Is locus* cett. i. e. Is locus, ubi iacentem - - inveneris, erit locus novae urbis condendae. — *secreti ad fluminis undam,* ubi flumen in secreto fluit, i. e. in ripae Tiberinae parte secreta, ab hominum frequentia remota. Cf. infra VIII, 82. — 390. *sub ilicibus sus.* Vid. ad Ge. I, 181. — 391. *Triginta capitum fetus.* Hunc numerum porcellorum ad triginta annos, quibus Ascanius regnaverit, sicut colorem suis ad nomen Albae ab illo conditae referunt. — 394. Spectat Celaenus

Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras Italique hanc litoris oram,
Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
Effuge; cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes,

---

vaticinium v. 255. prolatum. — 395. *viam* (*einen Ausweg*), rationem aliquam, qua exitum habeat, inveniat oraculum. — *aderit*, propitius erit (vid. ad Aen. I, 734.), *vocatus*, invocatus (vid. ad Ge. I, 347.) *Apollo*, auctor oraculi. — 396. *Has terras* dicit Helenus, quasi digito monstrans proximum i. e. orientale Italiae litus e regione Epiri situm. — 397. *nostri aequoris*, maris Ionii (et Adriatici.) — 398. *cuncta moenia*, omnes urbes. Vid. adnott. ad II, 234. — 399. „Intelliguntur *Locri Epizephyrii* in Bruttiis, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Euboeae insulae sita. Locros Ozolas urbis conditores fuisse, contendit Strab. VI. p. 259. Sed communior opinio altera illa. Vid. Cluver. Ital. p. 1001. sq. Sequitur vero poëta eam narrationem, qua ex Locris, Aiacis Oilei sociis, fuisse crediti sunt, qui, dispersa ad Caphareum promontorium classe, in Bruttios essent delati. Cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141. 1148., ubi cf. Schol." Haec fere *H.* Vid. etiam Ge. II, 438. et Ovid. Met. XV, 705. ibique Bach. De Locris, Bruttii oppido, cf. praeterea Plin. III, 5, 10. Liv. XXIX, 7, 3. alii. — 400. *Sallentini*, (nam sic, non *Salentini* scribendum esse docet Drakenb. ad Liv. IX, 42, 4. X, 2, 1. et ad Sil. VIII, 575.) qui ad antiquos Messapios pertinebant, ad mare Adriaticum habitarunt in septentrionali Messapiae parte, peninsulae inter sinum Tarentinum, mare Ionium et mare Adriaticum sitae, quae nunc vocatur *Terra di Otranto*. (Cf. Plin. III, 5, 11. 14. Mela II, 4. alii.) Hanc regionem mox insederunt Cretensium coloniae (Strab. VI. p. 281.), quas fuerunt qui *Idomeneum* Troia reducem, sed patria eiectum, eo duxisse arbitrarentur. (Cf. Varr. fragm. ap. Val. Prob. ad Ecl. VI, 31. ab H. Mai.) De *Idomeneo* dictum est supra ad v. 122., de epitheto *Lyctii* vid. ad. Ecl. V, 72. — 402. *Petelia* s. Petilia, oppidum in Bruttiis supra Crotonem situm (nunc *Strongoli*), quod *Philoctetes* ille, Poeantis fil. et Herculis comes, a Sophocle celebratus, condidisse fertur, quum Troia redux patriam urbem, *Meliboeam* Thessaliae, seditione orta reliquisset. Cf. Strab. VI. p. 254. Tzetz. ad Lycophr. 55. et Serv. ad h. l.; de Petelia autem vid. Plin. III, 10, 15. Melam II, 4, 8. Polyb. VII, 1. Ptolem. III, 1. alios — *subnixa muro* paullo insolentius dictum pro: cincta, circumdata muro. Similiter Aen. IV, 217. *mitra mentum subnixus*. Serv. haec adnotat: „Alii *subnixam* ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut Coelius historicus ait;" simulque admonet esse, qui non *Philoctetae Petelia*, sed *Philoctetae muro* coniungant, quum Cato, condita iam pridem civitate, a Philoctete murum tantum factum esse narret. — 403. sqq. „Exspectandum erat, ut in hanc Italiae oram appellerent Troiani, et ex voto sacrum facerent. Hoc igitur certo ritu, *velato capite*, qui Romanorum mos erat, facere praecipit Helenus. — Illustrationem loci pete ex v. 543. 545. Subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occursu, quam Serv. ad h. l. attingit, et olim variis modis tractasse videntur poëtae et pedestres scriptores. Vid. Plutarch. Qu. Rom. 11. 12. et Auctor. de Orig. G. R. c. 12." *H.* — *steterint* (ut supra v. 110.

Et, positis aris, iam vota in litore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, ubi digressum Siculae te admoverit orae
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,

---

et apud Liv. VIII, 32, 12. *steterant* in verbis: *Qui proxime forte tribunal steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant, ut parceret magistro equitum*) non a *standi*, sed a *sistendi* verbo, cuius perfectum *steti* agnoscant Charis. p. 220. et Diomed. p. 369., deducendum esse docet Wr., ut, quum *sistere* sit i. q. desinere currere, *classes steterint*, i. e. finem currendi fecerint, idem significet quod *stabunt* in portum delatae. Cf. etiam Struvius *über d. lat. Declin. u. Conj.* p. 303. — 404. *in litore,* ad Castrum Minervae, supra Iapygium promontorium, ut apparet infra ex v. 531. De votis illo loco factis, quem primum Italiae attingunt Troiani navibus egressi, infra v. 543. sqq. sermo est. — *velare comas.* Aut infinitivus Graecorum more (de quo praeter eos, quos Burm. ad Val. Fl. VI, 16. et Matthiaeus Gr. Gr. §. 546. laudant, cf. ex recentioribus Stallbaum. ad Plat. Rep. V. p. 473. a. Bremi ad Dem. Chers. p. 99, 39. Eichhof. *über den Infin.* Crefeld. 1831. §. 16. Schmidt. *über d. Infin.* §. 25. et Kühner. Gr. Gr. §. 644.) pro imperativo positus, ut Ge. III, 335., quae est Viri docti in Ephem. lit. Lips. 1814. ch. 60. p. 473. Gliemanni in Iahnii Novis Annall. phill. et paedd. Vol. III. fasc. I. p. 85. (a Wr. laudati) et Thielii sententia; aut, quod cum aliis Wr. censet, imperativus passivi ita positus, ut vicem activi cum adiecto pronomine vel personali vel possessivo sustineat, (quemadmodum supra II, 707. *cervici imponere nostrae,* i. q. impone te) ut *velare comas* sit i. q. vela comas tuas; quam explicationem ut comprobet, Wr. confert Ovid. Am. I, 1, 29. *Cingere litorea flaventia tempora myrto, Musa.* De more autem velato capite sacra faciendi, ne malis ominibus sacrificii religio turbetur (vid. v. 407.) cf. Macrob. III, 5. extr. ab H. laud. Plaut. Amph. I, 1, 101. Lucr. V, 1197. Liv. I, 32, 6. Iuven. VI, 301. multosque alios locos. — 407. *hostilis facies,* adspectus, spectaculum. Thiel. conferri iubet Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 433. — *omina turbet,* sinistra et infelicia reddat, quod hostili facie, verbis male ominatis aliisque rebus infelicitatem significare creditis fieri solebat, ut Schirach. docet p. 624. — 409. „*casti nepotes,* pro: pii in deos, ut ap. Hor. C. Saec. 42. *castus Aeneas.*" *W.* Cf. infra VI, 563. VII, 71. Tibull. III, 4, 43. Cic. Tusc. I, 30, 72. pr. Rosc. Com. 7, 21. pr. Sext. 43, 93. cett. — *hac maneant in religione,* hunc ritum religiosum semper observent. — 410. sqq. „Flectendum in aditu freti Siculi et ad mare exterius avertendum cursum et, quo tutior ille sit, Siciliam totam obeundam, monet." *H.* — 411. *angusti rarescunt claustra Pelori,* angustiae freti Siculi, quae ad Pelorum promontorium, extremam Siciliae partem inter orientem et septentrionem (nunc *Capo di Faro* appellatum, de quo vid. Mela II, 7. Plin. III, 5, 8. alios) clausae apparent e longinquo adnatantibus, propius venientibus paullatim aperiri videntur. Cf. supra v. 275. *aperiri* et infra v. 531. *patescere.* Alio sensu apud Lucan. III, 7. de discedente dici: *et dubios cernit rarescere montes,* i. e. evanescere, e conspectu abire, admonet H., qui simili ratione *coire; coniungi,* et contra *discedere, seiungi, disiungi* de locis, quae ingressum habeant, *cre-*

Laeva tibi tellus, et longo laeva petantur
Aequora circuitu; dextrum fuge litus et undas.
Haec loca, vi quondam et vasta convulsa ruina,
— Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas —
Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
Una foret, venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbis
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis

---

scere autem, *attolli*, *surgi* de iis, quae alta sint iis, qui accedant (infra v. 552.), at *decrescere*, *recedere*, (supra v. 72.) et *abscondi* (v. 291.) discedentibus dici commemorat. Praeterea interpretes cum h. l. omnino conferri iubent Lucret. IVI, 397. sqq. et Iustin. IV, 1. — *claustra maris* etiam ap. Tac. Hist. III, 43., ut ibid. c. 2. *claustra montis* legitur. — 414. De Sicilia terrae motu ab Italia avulsa praeter Gesner. ad Claudian. XXXIII, 140. Cluver. in Sicilia I, 1. et quos ille laudat, cf. Bartel. *Briefe über Sicilien.* T. II. p. 11. Tzschuck. ad Melam II, 7, 14. Gierig. ad Ovid. Met. XV, 290. sq. alii. — 414. *ruina*, scil. terrae, i. e. terrae motu, ut alibi de nubibus diruptis *coeli ruina* (Aen. I, 129. Silius I, 251. cett.) et *poli ruina* (Val. Fl. VIII, 334.) — 415. *aevum* i. q. tempus. Vid. ad II, 435. — 416. *protenus* (i. e. porro tenus, συνεχῶς) *una* sunt coniungenda, ut significetur terra continens. Cf. Voss. ad Ecl. I, 13. Plin. Epist. V, 6. med. Tac. Germ. 43. extr. Scheller. in Lexico *protenus* hic male explicat per olim, ante illud tempus, comparans infra VII, 601., qui locus et ipse aliter capiendus; neque unquam hoc adverbium illam habet significationem, quam Scheller. ei infert. Ceterum *protenus* est antiquior scribendi ratio; quod enim a Capro Orthogr. p. 2243. statuitur discrimen, ut *protenus* referatur ad locum, *protinus* ad tempus, id non iuvant inscriptiones et antiquissimi codd. — 417. *venit medio* (in medium) *vi pontus.* H. comparat Val. Fl. I, 589. *quum flens Siculos Oenotria fines Perderet, et mediis intrarent montibus undae.* — 419. *litore diductas*, mari irrumpente disiunctas, quod non minus ad arva, quam ad urbes pertinere, in promptu est. Plurimi Codd. *deductas*, perperam. Vid. ad Aen. I, 211. Veram lectionem servarunt Pal., Gud. unus Paris. et Senec. Qu. N. VI, 29., testis a Wr. citatus. — *angusto aestu*, aqua in angustiis freti aestuante, ut W. haec explicat. — 420. sqq. ex Hom. Od. XII, 73. sqq. et 234. sqq. sunt petita. Variorum scriptorum locos de Scylla et Charybdide agentes collegit Cluver. Sicil. I, 5., quem H. laudat. Ex vulgari fabula *Scylla* fuit Neptuni et Crataeidos Nymphae filia (Hom. Od. l. l. coll. Ciris v. 65.), quamquam alii alios parentes (Phorcyn et Hecaten Apollon. IV, 828., Typhonem et Echidnam Hygin. praef.) ei tribuunt, alii denique cum Nisi illa filia eam confundunt, de qua vid. ad Ecl. VI, 74. Virgilius posteriores sequitur mythographos, qui Scyllam antea virginem pulcherrimam fuisse narrant, cuius, a se frustra amatae, formam Glaucus, deus marinus, Circes artibus ita corrumpendam curaverit, ut, quum prope mare se lavaret, ex inferiore corporis parte rabidi canes enascerentur, puellam autem id sentientem in mare se praecipitasse, ubi in monstrum illud latrantibus canibus marinis cinctum conversa praeternavigantes alliciat et devoret. *Charybdis* autem perhibetur Neptuni et Terrae filia, quae ob nimiam voracitatem (— Geryonis aliquot boves Herculi raptos voraverat —) Iovis fulmine icta et in illum maris Siculi locum depulsa sit. Cf. Hom. Od. XII, 101. et Heyn. ad Apollod. p. 85. Cluverii Sicilia I, 5. Iam si missis antiquorum fabulis res, quae vere sunt, consideramus,

Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et navis in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulcro pectore virgo
Pube tenus; postrema immani corpore pistrix,

Charybdis nihil aliud est, quam freti Siculi vortex, vel potius maris concitati fluctus, qui, si quando vehementiores venti ab austro exoriuntur, in illo angusto freto compressi et inter se collisi naves circumclusas demergunt et quasi absorbent (qui locus nunc *Calofaro* dicitur); Scylla autem altus scopulus navigantibus periculosissimus, Charybdi vortici ad Scyllaeum oppidum versus oppositus et minoribus scopulis cinctus, ad quem, olim fortasse magis, quam nunc est, ad humanae formae similitudinem accedentem, fluctus ventorum vi allisi et fracti sonum horrendum et canum latratui similem edunt (nunc *Sciglio* vocatus.) — ***implacata,*** i. e. implacabilis (vide supra ad v. 275.), saeva. Sic apud Ovid. Met. VIII, 845. *implacata gula* pro voracitate non explenda. — ***ter.*** Hom. Od. XII, 105. τρὶς ἐπ' ἤματι. Heynio altero loco 239. sq. Homerum hoc omittere memoranti W. respondet, ibi Homerum illud non potuisse repetere, quum Ulysses, in vorticoso conflictatus freto, non totum ibi diem consumserit, ut ter id fieri animadvertere posset. Ceterum cf. adnott. ad Aen. II, 792. — 422. ***Sorbet in abruptum,*** in profundum, praeceps (*in die jähe Tiefe*). Alias *abruptum* et *abrupta* substantive de montibus abruptis dici solet (Flor. II, 12, 4. Plin. H. N. II, 63, 63. cett.); apud Statium autem Theb. III, 262. etiam *coeli abrupta* commemorantur. Ceterum H. cum h. l. conferri iubet supra I, 105—108. — ***rursusque*** Martyni - Lag. ad Lucan. I, 391. ex una edit. antiqua soni causa reponi iubet *rursumque,* quod probat Bach. ad Ovid. Met. IX, 42. Sed vide quae Wr. ad Ecl. X, 62. adnotavit. — 423. ***erigit,*** (ἀνίησι Hom.), facit, ut in altum adscendant, proiicit in altum. Cf. infra v. 576. et IX, 239. Thiel. cum h. l. comparat Ovid. Met. XI, 497. *Fluctibus erigitur coelumque aequare videtur Pontus et inductus **adspergine tingere nubes.*** Sic hic ***sidera verberat unda.*** Vid. etiam infra v. 564. sqq. et Valcken. ad Eur. Hipp. 1206. a Thielio laud. — 424. sqq. „Cf. Odyss. XII, 93. sqq. Prominere ait Scyllam spelunca superiore corporis parte, et naves ad se attrahere.“ *H.* Vid. Ovid. Met. XIII, 731. sqq. et XIV, 59. sqq. Hygin. f. 125. — ***caecis latebris,*** obscuris. Vid. ad II, 19. — 425. ***Ora exsertantem.*** Rarius invenitur hoc verbum frequentativum. *Linguam exsertare* dixit Claudian. ap. Gell. IX, 13. et *humeros exsertare,* i. e. nudare, Stat. Theb. I, 413. — 426. ***Prima — postrema,*** superiore — inferiore corporis parte. Eadem ratione infra IX, 27. *prima* et *postrema acies* sibi opponuntur. — ***pistrix*** Heins. ex optimis Codd. revocavit. Alii *pristrix;* Palat. *pristis,* quam formam, quoties nomen est navis (infra V, 116. 156. 187. 218.), etiam Medic. ubique exhibet, X, 211. autem, ubi metrum alteram formam non admittit, etiam de bellua marina usurpatam videmus. Et sane usitatior est haec forma (Val. Fl. II, 531. Cic. Arat. 357. 268. Plin. H. N. IX, 2, 3. cett.); sed minus usitata, ubi Codd. favent, in poëta praeferenda. Alia res est, ubi navis est nomen, ab insigni s. παρασήμῳ illius belluae deductum; ibi enim ab usitata et vulgari appellatione poëtam fortasse discedere noluisse, iam Wr. admonet, qui de utraque nominis forma conferri iubet Schneideri Gramm. Lat. Vol. I. p. 358. et II. p. 104. sq. Burm. adire nos iubet Salmas. ad Flor. III, 5. et Iunii Animadvv. II, 13. —

Delphinum caudas utero commissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
Praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
Iunonis magnae primum prece numen adora;
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem

---

428. Corpus superne virgineum desinebat in belluam marinam cum luporum marinorum (qui infra v. 432. *canes* vocantur, cf. Odyss. XII, 96. 97. et Wakef. ad Lucr. V, 890.) protomis, sed delphinorum caudis. Cf. Heynii Exc. IV. ad Ecl. VI, 75. — ***commissa caudas***, i. e. commissa habens caudas, ut I, 320. ***nodo sinus collecta***, ubi vid. adnott. Burm. laudat Scalig. ad Manil. II, 693. et sua ad Ovid. Met. IV, 369. — 429. ***metas lustrare Pachyni***, circumnavigare Siciliae promontorium australe (nunc *Capo Pessaro* dictum, de quo vid. Melam II, 7, 15. Plin. H. N. III, 8, 14. Polyb. I, 25. alios), quod est instar metae. H. confert Hom. l. l. v. 109. et 10. — ***cessantem***, tarde et provide procedentem, non strenue recta via pergentem, sed morantem in navigatione. — ***circumflectere longos cursus***, ut infra V, 28. ***flecte viam velis.*** Translatum est hoc verbum a circo, ubi aurigae providendum erat, ut currum scite ***circum metam flecteret.*** Imitatus videtur hunc locum Prudent. Apoth. 204. ***anceps labyrinthus et error circumflexus.*** — 431. „***vidisse Scyllam***, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88. et saepe.“ ***H.*** — ***caeruleis canibus***, nigris. Vid. ad III, 64. — 433. sq. Iunonem ante omnia placandam esse praecipit. Cf. infra v. 546. 547. H. confert Apollon. II, 423., ubi Phineus Iasoni dat simile praeceptum. — Plures Codd. verba sic iungunt: ***si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.*** Sed vulgarem verba distinguendi rationem Servius, etiam a Wagnero laudatus, his verbis firmat: „In homine enim prudentia est, in vatibus fides.“ — ***Heleno***, mihi. Vid. supra ad II, 79. — 434. ***veris*** scil. oraculis. Thiel. conferri iubet Tibull. III, 4, 77. et Burm. ad Val. Fl. V, 3. — 435. ***proque omnibus***, i. e. loco omnium reliquorum; reliqua omnia taceam tamquam levia, si cum hoc uno comparantur, quod est instar omnium, ita ut, si cetera observet Aeneas, hoc unum autem negligat, neque illa quidquam ei sint profutura. Wr. comparat infra XII, 229. et Cic. ad Att. II, 5. ***Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum millibus.*** Particulas autem ***pro*** et ***prae*** saepissime confusas esse docet Goerenz in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. I. p. 328. — 436. Hunc locum ante oculos habuerunt Quinctil. Inst. Or. II, 13. ***Equidem id maxime praecipiam ac repetens iterum iterumque monebo*** et Stat. Theb. XII, 100. ***Quare iterum repetens iterumque edico.*** — 437. ***primum***, ante ceteros deos. — 438. ***canere vota***, i. e. vota facere, quae, formula quadam sollemni, ***carmine***, concepta, iure ***cani*** dicuntur. Thiel. apte profert hos locos: Hor. Ep. II, 1, 138. ***carmine Dî superi placantur, carmine Manes.*** Ovid. Trist. II, 22. ***Exorant magnos carmina saepe Deos***, et Claud. Ep. ad Seren. II, 61. ***Ut tibi Pierides doctumque fluens Aganippe Debita servato vota cliente canant.*** — „***libens*** est in formulis sacris προθύμως, ideoque nec parce, nec supine.“ ***H.*** Cf. Brisson. de formulis l. p. 33. — 439. ***su-***

Supplicibus supera donis. Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
Divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.

---

pera donis, vince, expugna sacrificiis. Thiel. confert Ovid. A. A. III, 653. ***Munera, crede mihi, capiunt hominesque deosque: Placatur donis Iuppiter ipse datis.*** — ***dominam,*** δέσποιναν, ἄνασσαν. Deos enim deasque haud raro dominos et dominas vocari, satis notum. Sic eadem Iuno Ovidio Am. III, 13, 18. et Claudiano l. I. v. 21., Isis Iuvenali VI, 530., Phoebe Manilio II, 922. Cybele Catullo LXIII, 91. Iupiter Tibullo I, 3, 49. cett. Cf. Thiel., qui simul adnotat, ***potens*** proprium esse deorum epitheton, coll. infra v. 528. Hor. Od. I, 3, 1. eiusd. C. Saec. 1. Catull. XXXV, 15. et Trillero ad Lucan. X, 194. — ***victor,*** quia antea dixerat ***supera donis.*** „*Victor* est post tot pericula et casus voti compos. Vid. ad Petron. c. 112. et supra Ecl. IX, 5. Aen. II, 95. et passim.“ ***Burm.*** — 440. ***mittere,*** fato, Deorum voluntate dimitteris in Italiam, novam patriam adibis. ***Burm.*** haec adnotat: „Puto subintelligi a Iunone, quae te usque adhuc vexavit et tot erroribus implicuit, iam vero placata missionem dabit Aeneae victori. Nam a missione gladiatorum verbum translatum puto;“ quae probare non possum. Ceterum plures Codd. (Gud. Rottend. III. Menag. II. Hamb. II.) praebent *metire,* quod Heinsio non displicere videtur, ut *metiri* pro *transmeare* dictum sit. Comparat enim Vir doct. infra XII, 360. *Hesperiam metire recens,* Ge. IV, 389. et Lucilii fragm. *Vir mare metitur magnum et se fluctibus tradit.* Sed vulgarem lectionem non sollicitandam esse, quisque videt. De omissa praepositione vid. ad Aen. I, 2. — Ceterum ***H.*** haec adnotat: „Vides in his poëtae artem. Praestruit enim et praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I., Iunonis fraude excitatam, partim ad Didus amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat, et ad incendium classis l. V, 604.“ — 441. ***Cumae,*** urbs Campaniae, octo millia passuum a Neapoli occidentem versus ad mare sita; de qua vid. Melam II, 4, 9. Plin. III, 5, 9. alios. — 442. ***Divinos lacus et Averna*** i. e. Avernum, vel ***Averni lacum,*** ut a Livio XXIV, 12, 4. vocatur (ἡ Ἄορνος λίμνη, nunc *Lago d'Averno* et *Lago di Tripergola*), de quo vid. supra ad v. 386. De epexegesi autem per simplicem copulam addita vid. ad I, 30. II, 722. al.— ***divinos,*** sacros; quia hic lacus cum inferis cohaerere putabatur. Burm. hoc epitheton eodem sensu accipiendum censet, quo alias *divinos fontes* et similia, coll. Broukh. ad Prop. I, 18, 27. et adnott. suis ad Ovid. A. A. III, 452. — *Averna* absolute, ut etiam infra V, 732. et VII, 91. et apud Lucr. VI, 740. *Averna loca lacusque* coniunguntur. — ***sonantia*** satis recte, nisi fallor, ***H.*** explicat his verbis: „Possis accipere, ut rivos, flumina sonantia ***in silvis,*** inter silvas, strepentia motu, allisa saxis. At h. l. de lacu, non de flumine agitur. Itaque accipiendum: sonantia silvae strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam infra VI, 238. ***lacu nigro nemorumque tenebris.*** Cf. not. ad VI, 704.; ideoque est, quod in vulgari dicitur oratione: *Avernum inter silvas sonantes,* translato strepitu silvarum ad lacum, quem eae circumdant.“ Nam Ge. IV, 493. hic lacus *Averna stagna* vocatur, omninoque notio nigrae et immotae eaque ipsa de causa putentis aquae magis convenit pestiferae eius et horrificae naturae, quam fluctus sonantes. — 443. ***Insanam vatem,*** ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον. Cf. adnott. ad II, 345. De ipsa Sibylla vid. infra ad VI, 10. — ***rupe sub ima,*** in antro montis; infra v. 450. ***cavo saxo.*** — 444. ***Fata canit, fol. notas et nomina mandat,*** i. e. notas,

Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
Impulit, et teneras turbavit ianua frondis,
Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut iungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum

---

literas, et *nomina*, verba, (vid. Ge. III, 158.) *foliis mandans*, inscribens, (ut ap. Cic. Acad. IV, 1. *monumentis mandare* et saepe *scriptis, versibus mandare* cett.) canit fata; de quo usu duorum verborum per copulam coniunctorum loco unius verbi finiti cum participio alterius vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. Ge. II, 56. al. Ceterum H. adnotat: „Refert autem fabula ultimam antiquitatem, quum foliis arborum pro charta uterentur homines. Tunc etiam antra erant pro domibus." — 445. *carmina,* vaticinia. Vid. Ecl. IV, 4. et supra ad v. 438. — 446. *Digerit in numerum,* disponit in ordinem, ut patet ex v. 447.; spectat autem ordinem rerum a se praedictarum, quo temporis decursu se excepturae sint. — 448. „*tenuis ventus;* ornat epitheton, a natura venti sumtum." *H.* Immo sic accipias: vel tenui aura, ianuam aperiendo immissa, opus est ad folia turbanda. — *verso cardine,* ianua aperta, intrante vel exeunte Sibylla aut alio quovis, qui eam invisit. — 449. *Impulit* scil. carmina. — 450. *cavo saxo,* in antro, per antrum. — 451. *Nec revocare situs--curat,* restituere ordinem foliorum, unum quodque in suum locum reponere. — 452. *inconsulti abeunt,* qui intraverant Sibyllam consulturi. „*inconsulti* i. e. quibus consultum, responsum non est, sine responso [qua quidem signif. usurpatum hoc participium alibi non videtur inveniri, quod aut eum significat, qui non rogatus est consilium, sententiam, aut eum, qui consilio non utitur, sed temere, incaute, imprudenter agit.] Fabulae igitur ea subest ratio, quod Sibylla scripto, non ore, edidit vaticinia, quodque illa plerumque erant obscura, turbata et vix mente assequenda." *H.* — 453. sqq. H. admonet, colorem orationis illustrari posse comparato loco Callim. in Del. 318. *Dispendium,* quod opponitur compendio, proprie est sumptus, deinde detrimentum, iactura, *mora* autem est tempus, quod morando consumitur. Sententia igitur haec est: Noli vel maximam temporis iacturam *tanti* facere, tantum incommodum ducere, ut inconsulta vate tibi abeundum putes. De verbis *tanti esse* in eiusmodi locis usurpatis vid. Bach. ad Ovid. Met. II, 424., qui comparat Prop. I, 6, 13. III, 12, 3. et Valcken. ad Eur. Hipp. p. 202., cum nostro loco conferentem Calpurn. Ecl. V, 36. et Claud. in Ruf. II, 249. — 454. *increpitent. Increpare* est aut excitantis aut vituperantis. Hic utraque signif. coniungitur. Socii cogitantur vituperantes Aeneam ob temporis iacturam et excitantes ad iter denuo ingrediendum ac continuandum. Vituperandi sensu legitur hoc verbum e. g. Ge. IV, 138. Sil. VIII, 264. Val. Max. III, 3. ext. 2., excitandi supra Aen. I, 738. alibi. — 454. „*Vocant aurae vela* supra v. 356., quum ventus secundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit, et ad navigationem instituendam vocat, ipse *cursus* (secundus) vela vocat *vi,* βίῃ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer." *H.* Wakef. ad Lucr. VI, 134. temere coni. *Caurus* pro *cursus;* in ipsa autem Virgilii edit. locum sic constituit: *et vi rursus in altum Vela vocent.* Pluralem *vocent* utique plures Codd. exhibent, sed videtur a librariis antecedenti plurali *increpitent* accommodatus esse. Cf. Wagn.

Vela vocet, possisque sinus implere secundos,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
Imperat ad navis ferri, stipatque carinis

Qu. Virg. VIII, 2, a. — ***sinus secundos,*** vela secundo vento inflata. *Sinus* a vestibus transfertur ad vela. Cf. infra V, 16. 831. Ovid. A. A. III, 500. id. ex P. IV, 8, 73. Tibull. I, 3, 38. cett. — 456. Vulgo post v. *poscas* punctum ponitur, quod recte sustulerunt Wakef., Both. et Iahn., ut sensus sit hic: *poscas precibus,* (ut) *ipsa oracula canat.* Ex vulgari enim ratione verba *Ipsa canat* seqq. nimis sunt abrupta, imprimis quum sequantur haec: *Illa tibi - - - expediet* cett.; neque omnino bene quadrant, quia Helenus non solum optat, ut Sibylla ipsa canat, sed Aeneam vult excitare, ut precibus eam fatiget, donec ipsa *ora resolvat,* non foliis tantum, ut soleat, vaticinia mandet. (*Ipsa* enim hic est nostrum *mit eignem Munde,* ut Ecl. III, 69. Aen. V, 867. VI, 302. XII, 90. *mit eigner Hand* cett. Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. XVIII. p. 466. et adnott. ad Ecl. I. l. et Ge. III, 395.) Wr. tamen punctum restituit, quum ipsi oratio ita lenius decurrere, v. 457, autem omissa poëtarum more particula transeundi *sed* subiectus videatur, quae hic eo facilius omitti potuerit, quum iam in pronomine *Ipsa* quaedam adversandi opponendique vis insit. — ***volens.*** Vid. ad Aen. I, 733., ubi adde Mitscherl. ad Hor. Od. III, 30, 16. hic a Thielio laud. — ***ora resolvat.*** Vid. ad Ge. IV, 452. — 458. ***Illa tibi*** cett. Haec vere a Sibylla vaticinari videbimus infra VI, 83. sqq., ubi tamen non satis diserte exposita apparere verba *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,* H. admonet. — 459. ***fugiasque ferasque*** Wr. Qu. Virg. XXXIV, 1. recte interpretatur: vel fugias, vel feras. De simplici copula pro particulis disiunctivis posita vid. ad Ge. I, 37. et Aen. II, 36. — ***venerata*** passive pro invocata et rogata; de quo passivo deponentium usu diximus ad Ecl. IX, 53. — ***dabit cursus secundos,*** monstret, doceat rationem, qua ille obtineri possit. Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. (et supra ad v. 85.) — 462. ***Vade age,*** ut infra IV, 223. Vid. supra ad I, 627. et supra ad v. 169. — ***ferre ad aethera,*** quod alias *ad coelum, ad sidera ferre,* i. e. illustrem, claram, celeberrimam reddere. — 463. sqq. De muneribus hospiti ab hospite datis H. conferri iubet Hom. Od. I, 311. sqq. et XIII. pr. — 464. ***dehinc,*** antecedente *postquam,* Homerico dicendi genere. Similiter supra v. 192. sqq. *Postquam - - tum.* Cf. adnott. ad Aen. II, 391. — ***Dona auro et elephanto gravia,*** multo auro et ebore ornata. Ita supra I, 728. *patera gemmis gravis.* *Graviā*, ultima syllaba arseos vi producta, de qua re vid. adnott. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 53. alibi. Syllabae in vocalem exeuntes (praeter copulam *que,* de qua vid. ad Ecl. IV, 51.) sic producuntur a Virgilio etiam infra v. 702. Ecl. VI, 44. Aen. XII, 648. alibi. — ***sectoque elephanto.*** H. comparat Homericum πριστοῦ ἐλέφαντος, Od. XVIII, 196. XIX, 564. *Secare* verbum proprium est de rebus, quae in tenues lamellas dissecantur, veluti de citro, terebintho et de ipso ebore apud Plin. H. N. XVI, 44, 84. *dentes elephanti secare*

Ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet, socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare iubebat

---

lignumque ebore distingui. Sic de corio supra I, 212. et ap. Iustin. XVIII, 5. De *elephanto* pro ebore posito vid. ad Ge. III, 26. — 466. ***stipat carinis Ingens argentum,*** magnam copiam vasorum argenteorum in navem imponit, ut infra v. 485. *onerat donis.* De constructione horum verborum W. conferri iubet supra I, 195. *vina onerare cadis,* ubi vid. adnott., et de *ingente argento* ad I, 640. — ***Dodonaeos lebetas*** H. interpretatur: quales sunt in templo Iovis Dodonaei, ut *Dodonaeos* non nisi ornans sit epitheton. Wr. autem coll. Dionys. I, 32. Virgilium Graeco aliquo poëta auctore *lebetas* ita appellasse súspicatur, qui Helenum audivisset Dodonae consedisse. Lebes (λέβης) proprie est vas aereum ad manus lavandas (vel etiam ad coquendos cibos Isidor. Orig. XX, 8.) et a λείβειν dictum, quia aqua ei infundebatur. (Vid. Aen. V, 266. Ovid. Met. XII, 243. eiusd. Her. III, 31. cett.) Dodonae autem in quercubus sacri nemoris suspensi erant eiusmodi lebetes, e quorum sonitu, si pulsabantur, sacerdotes vaticinari solebant. — 467. „***Loricam consertam hamis auroque,*** h. e. catenulis se invicem mordentibus, ἁλυσιδωτόν; ***trilicem,*** h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, quum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον. Cf. infra V, 259. VII, 639. [Val. Fl. III, 199. Martial. XIV, 143, 1. cett.] Adde XII, 375. *bilicem loricam.*" *H.* — 468. ***conum cristasque galeae*** pro tota galea, commemoratis iis galeae partibus, quae maxime eam commendant. — ***comantes.*** Vid. ad II, 391. — 469. ***arma Neoptolemi.*** Vid. supra v. 333. coll. cum II, 470. sqq. — ***sua dona parenti*** (Anchisae), i. e. convenientia, congruentia. Vid. adnott. ad Ecl. I, 38. coll. cum adnott. ad Ge. IV, 22. 190. Aen. II, 396. cett. — 470. ***duces*** H. de magistris equorum, agasonibus intelligit, coll. infra X, 574. Wr. autem, cui tum verbum *addit* minus bene repetitum videtur, cum antiquis quibusdam interpretibus, iam a Servio commemoratis, de ducibus itinerum cogitat, imprimis quum ἡγεμόνας τῆς ναυτιλίας συνεκπλεῦσαι Αἰνείᾳ ex Epiro, narret Dionys. I, 32.; quod mihi quoque probabilius videtur. — 471. ***Remigium supplet,*** quum heroica aetate remiges non servi fuerint, sed ipsi heroes, H. de ipso remorum apparatu capit, ut VIII, 80. et Ge. I, 202. Sed recte admonet Wr., non omnia apud Virgilium ad Homericae aetatis morem exigenda esse, *supplere* autem et *supplementum* in re militari de novis militibus et remigibus conscribendis sollemnia esse, coll. Liv. XXVI, 35. 39. XXVII, 47. XXXVIII, 37., quibus locis Thiel. addit Iustin. XII, 11. Tac. Ann. XVI, 13. et Vellei. II, 130. *Remigium* igitur pro remigibus positum accipe, ut apud Hor. Epist. I, 6, 63. Liv. XXVI, 51, 6. XXXIII, 48, 2. alibi. Amissos enim remos restitutos omninoque naves refectas esse in Epiro, per se consentaneum neque tanti est, quod hic, ubi de d o n i s Heleni agitur, commemorari apte potuerit. Eadem est Thielii et Schirachii sententia p. 563. et 606. — ***socios*** autem non eosdem remiges, ***arma*** non remos esse, (quod H. censet) docet addita vox *simul;* quare Wr. *socios* rectissime de ipsius Aeneae sociis et comitibus intelligit, qui non minus quam duces, Aeneas et Anchises, ab Heleno donis ornentur. — 472. ***classem velis aptare*** i. e. velis instruere, adornare, ut infra VIII, 80. *biremes remigio aptare.* Ovid.

Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo compellat honore:
Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus; hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. Quid ultra
Provehor, et fando surgentis demoror austros?
Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis

Met. XI, 456. *Aptarique suis pinum iubet armamentis.* — 473. „*ventus ferens* est, qui impellit et provehit, ἄνεμος φορός, de qua compositione etiam pedestribus scriptoribus usurpata vid. interpp. ad Plin. Paneg. c. 31.“ *W.* Vid. v. c. Senec. de vita beata c. 22. — 474. *Phoebi interpres,* i. e. qui oracula Phoebi interpretatur, vates. — *multo honore,* i. e. verbis honorificentissimis, ut alibi *honor verborum.* Thiel. conferri iubet Tac. Hist. IV, 4. Agric. 40. in. Wr. confert Sil. II, 483. *Quam tali adloquitur Nemeae pacator honore.* — 475. *Anchisa.* Sic optimi Codd. Constat enim, eiusmodi nomina propria apud Romanos duplici ratione formari in *en, e, e* et in *am, a, a.* Ablat. *Anchisa* legitur infra V, 244., accus. *Anchisam* v. c. ap. Hygin. f. 94. Cf. Ruddim. I. p. 48. Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 33. et quos Wr. laudat, Heins. ad Ovid. Ep. III, 87. et Drakenb. ad Sil. XIII, 796. — 475. *Anchisa. coniugio:* voce honesta utitur pro concubitu, ut ap. Ovid. Met. X, 295. XIV, 398. (Ge. III, 275.) alibi. — *superbo,* utpote deae. — 476. *Cura deûm.* Vid. ad Aen. I, 678. — *bis erepte;* Troia enim iam prius ab Hercule erat capta et excisa ob Laomedontis perfidiam. — 477. „*hanc arripe velis,* versus hanc ab Epiri litore dirige naves. Cf. infra v. 532.“ *H.* Rectius *Thiel.:* „*Arripere* est summo studio, eximia animi intentione rei accipiendae studere, cupide rem tractare et sequi“ coll. Ruhnk. ad Ter. Eun. III, 5, 23. Cic. pr. Mur. 30. de Senect. 29. extr. aliis locis. Vid. etiam infra XI, 531. et X, 297. — 478. *praeterlabi* pro praeternavigare alibi non videtur legi; de fluminibus, quae celeriter praeterfluunt, usurpatur infra VI, 875. et Quinct. Inst. IX, 3, 24. — 479. *quam pandit,* oraculo designat. Vid. supra ad v. 179. — 480. *ultra,* quam opus est. — 481. *provehor,* sermone progredior. Sic etiam optimi pedestris orationis scriptores, e. g. Cic. Finn. III, 22, 74. *sentio me longius provectum, quam* cett. — *fando demoror austros* H. recte explicat: „vos demoror, quo minus iis utamini.“ Vid. etiam infra XI, 175. coll. cum X, 30. Imitatus est h. l. Avien. fab. 16. *Ast ego surgentes paullatim demoror austros, Et quamvis levibus provida cedo notis.* — 482. *digressu supremo* i. e. ultimo digressus momento. — 483. *picturatae auri subtemine vestes* H. ambigit utrum de textili an de acu picto opere accipiendae sint, ut aut vestes, i. e. stragulae, textae a chlamyde acu picta distinguantur, aut vestes acu pictae, et inter has chlamys Phrygia, diversae sint a textilibus donis v. 485. commemoratis. Hanc rationem iure profert Wr., comparans Silium VII, 80. *acu subtemine fulvo Quod nostrae nevere manus venerabile donum. Subtemen* igitur (s. subtegmen, ex voc. *subteximen* ut *tela* ex *texela* ortum) hic non proprie, sed omnino pro filo dictum, quod per pannum aliquem acu ducitur. *Picturatus* pro pictus, quantum scimus, ante Virgilium nemo dixit, post eum plures, velut Stat. Theb. VI, 58. *picturatus floribus agger.* id. Silv. V, 1, 105. *gyrus picturatus.* — 484. *Chlamys,* vestis superior, qua Graeci potissimum in

Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe et haec, manuùm tibi quae monumenta mearum

bello (Plaut. Mil. V, 30. Curc. V, 2, 33. Cic. Rab. Post. 10, 26.), in itinere (Plaut. Merc. V, 2, 8.) et in venatione (Ovid. Met. XIV, 345. 393.) utebantur, erat etiam feminarum (Aen. IV, 137.) et puerorum (vid. praeter h. l. Suet. Tib. 6. et Ulpian. in Dig. XXXIV, 2, 23.) vestimentum. — Verba *nec cedit honori* admodum difficilia sunt intellectu, quare Heumanno, (Poecil. T. IV. p. 545.) Brunckio, Heynio, Weicherto aliisque non iniuria suspecta videntur. H. tamen duplicem eorum explicationem profert, ut aut cum Servio interpretemur: „*tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis*; aut *non cedit honori* seu munerum seu verborum, quo usus erat Helenus erga Anchisen, ut Andromache Ascanium non minus muneribus hospitalibus impertiat.“ Burmann. autem male huc trahit *verborum honorem* ex v. 474. Scaurus ap. Servium et alii antiquiores interpretes, quibus Heins. et Both. adsentiuntur, legi iubent *honore,* supplentes *Heleno,* ut sententia sit: non cedit muneribus honorificis marito. Sed tertium casum omnes Codd. tuentur. Meliorem, nisi fallor, rationem iniit Schirach. p. 438., qui h. l. sic interpretatur: „honorem Ascanio praebet, honore eum ornat, scilicet quum dona daret.“ Mihi hic sensus esse videtur: *non cedit* (donis) *honori* (Ascanio debito), i. e. accommodat dona honori Ascanii, neque dignitatem eius non assequitur; quamquam non nego, me quoque esse inter eos, qui haec verba prorsus abesse malint. Wr. ad solam chlamydem ea refert, honori, i. e. pulchritudini et pretio reliquarum vestium modo commemoratarum non cedentem: quod probare nullo modo possum. Quamvis enim cum Viro docto sumamus, totum hunc locum a poëta non satis elaboratum et alteri recensioni relictum esse, vel prima tamen loci alicuius lineamenta quam celerrime effingens talis poëta non potuit tam horride et hiulce scribere: (Andromache) *fert vestes Et Ph. Ascanio chlamydem; nec cedit* (chlamys) *honori* (earum); *Textilibusque onerat* (Andromache) *donis* etc. Neque magis probabilis est Thielii ratio, qui *honori* per Graecismum pro honorato, i. e. ipso Heleno, dictum putat, comparans praeter quosdam Graecorum locos Lucan. II, 18. et Cic. Finn. III, 1. in.; quos locos huc trahi non posse quisque videt. — Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 76. sq. etiam verba *Text. onerat donis* simul cum illis tollenda censet, ut hic versus prodeat: *Et Phrygiam Ascanio chlamydem, ac talia fatur;* in quo tamen Wr. non temere vituperat hoc hiatus genus a Virgilii carminibus plane alienum, ipse haec verba, quae post superiora languere videri possint, ita defendens, ut ea ad copiam donorum per verbum *onerat* declarandam adiecta statuat. — 486. Sine iusta causa Wr. haeret in verbis *Accipe et haec,* quae ex Viri doct. sententia tum tantum bene se haberent, si etiam Ascanium ab Heleno donatum supra legeremus. Sed nonne poëta commode dicere poterat: Praeter ea, quae iam Helenus vobis donavit, accipe tu, puer, *et haec* Andromachae munera? hoc vero si dicere ei licuit, quidni etiam omissis illis, quae facile suppleri possunt, simpliciter: *Accipe et haec* cett.? Quid enim nos cogit, ut in donis v. 464. sqq. commemoratis etiam munera Ascanio destinata fuisse negemus? vel quis desiderat a poëta tam accuratam singulorum enumerationem? Cur autem Andromache Ascanium potissimum donis ornaverit, hoc ex natura rei et vss. seqq. luce clarius apparet. — „*manuum monumenta mearum* [„quae te de me moneant, meam tibi revocent memoriam.“ *Thiel.*]] pro manuum mearum opera, ex Odyss. XV, 126. Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν cett., qui locus Virgilio obversabatur.“ *H.* —

Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.

---

longum amorem Thiel. recte interpretatur antiquum; haec dona multos post annos tibi in memoriam revocent amorem Andromachae, quem puer expertus es. Ceterum cf. etiam infra V, 538. *monumentum et pignus amoris.* — *Andromachae.* Sic omnes Codd. Vid. supra ad v. 386. — 488. *dona tuorum* non tantum popularium et amicorum, ut H. interpretatur, sed affinium, ut W. capit. Ceterum Wr. pluralem *tuorum* pro singulari positum esse admonet, coll. adnot. ad Aen. I, 4. — 489. *sola super imago,* i. e. quae superes sola s. sola superstes, praepositione adverbialiter usurpata et subintellecto participio verbi *esse.* Sic apud Lucr. I, 650. *si partes ignis eandem Naturam, quam totus super ignis haberent,* ubi vid. adnot. mea, Schott. ad Val. Fl. VIII, 435. Drakenb. ad Liv. IV, 58. Tursell. de part. p. 835. alii. Cf. etiam adnott. ad II, 567. et I, 198. — 490. *Sic oculos* cett., tales oculos, tales manus cett. habebat, ex Hom. Od. IV, 149. 150. κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες τοιαίδε τε χεῖρες, ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται. Thiel. censet *ferendi* vocabulo inesse actionis notionem, ut sensus sit: „*so gebrauchte er, so machte er es mit* etc." Ceterum Rufinian. de fig. p. 28. *tenebat,* et Nonius (v. *super*) *gerebat* exhibent; sed *ferebat* praeter omnes Codd. agnoscunt Diomedes Priscianus et Macrobius. Cf. Gronov. ad Sen. Hippol. 379. et Heins. ad Ovid. Met. IV, 135. a Burm. laudati. — 491. *aequali aevo.* Sic *aevum* pro aetate, annis vitae etiam infra IX, 255. XI, 85. Ovid. Met. III, 47. Cic. Somn. Scip. 3. Sall. Iug. 1. in. Suet. Cal. 34. Vellei. II, 89, 3. Sen. Ep. 99. extr. alibi legitur. Aureae tamen aetatis scriptores *aevum* non nisi de maiore quodam vitae spatio usurpasse, recte admonet Faber ad Sallustii l. l. Cf. etiam quae obiter adnotavimus ad II, 435. — *pubesceret,* adolesceret. H. comparat Eurip. Ion. 366. Σοὶ ταὐτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον. — 492. sqq. *H.* hic adnotat: „Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant." *Hos ego — adfabar.* Wagn. Qu. Virg. XX, 7. hunc locum refert inter eos, ubi pron. *hic* ita usurpetur, ut aliud quid ei rei, cui adiunctum illud sit, opponatur (vid. ad Ecl. IX, 16.), quum hic subiectum et obiectum tamquam opposita ponantur, velut VIII, 31. *Huic deus ipse loci -- se adtollere visus.* — 493. *Vivite felices* valedicendi formula, quam etiam e Tibullo III, 5, 31. (*Vivite felices, memores et vivite nostri*) notam esse Wr. adnotat. Vid. Markland. ad Stat. Silv. II, 2, 143. et cf. supra I, 330. — 493. *fortunam peractam* Serv. male explicat duram, prostratam; rectius H. fortunae cursum peractum. Si enim totum locum spectamus, *fortunam peregisse* nihil aliud significare potest, quam ad id pervenisse, quo tetenderas, ut novas fortunae vicissitudines quaerere iam non debeas, quod etiam patet ex verbis v. 495. *Vobis parta quies;* eandemque loci explicationem iam Schirachium p. 525. protulisse video. Sic alibi legimus *aetatem, vitam peragere* (Ovid. Tr. IV, 8, 13. et 41.), *regnum aevumque peragere* (Ovid. Met. XV, 485.) cett.; imprimis autem cf. infra Aen. IV, 653. *Vixi et, quem dederat cursum Fortuna, peregi.* Cf. Barth. ad Stat. Theb. IX, 21. Cod. Venet. et Achill. Stat. ad Tibull. II, 4. male scribunt *parata.* — 494. *alia ex aliis in fata.* Thiel.

Vobis parta quies; nullum maris aequor arandum,
Arva neque Ausoniae semper cedentia retro
Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
Auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim vicinaque Thybridis arva
Intraro, gentique meae data moenia cernam,
Cognatas urbis olim populosque propinquos
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,

---

confert Ovid. Met. I, 18. *ex aliis alias figuras reparat.* Cir. 364. *nunc alia ex aliis - - omina quaerit.* Lucr. III, 978. *ex aliis alia reparare necesse est.* Eur. Hel. 679. ἕτερα δ' ἀφ' ἑτέρων κακὰ κακῶν κυρεῖ. Iph. Taur. [842.] ἄλλα δ' ἐξ ἄλλων κυρεῖ. Adde Plat. Apol. p. 37. D. ἄλλην ἐξ ἄλλης πόλιν πόλεως ἀμειβόμενος. — 495. *Vobis parta quies.* Cf. infra VII, 505. 598. Claud. XVII, 61. *Postquam parta quies et summum nacta cacumen Iam secura petit privatum gloria portum.* German. in Arateis *Si non parta quies, te praeside, puppibus aequor Cultorique daret terras.* Similiter Quinct. Inst. I, 1. *Post impetratam studiis meis quietem.* — *maris aequor arandum.* Vid. ad II, 780. — 496. „*semper cedentia retro*, quum putarent Troiani, se laborum et fatorum terminum iam attigisse. Infra VI, 61. *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras.*“ *H.* Imprimis autem Aeneas videtur spectare Heleni consilium (v. 396. sqq.) iubentis, ut proxima Italiae litora vitans per ambages peteret contraria. — 497. *Effigiem Xanthi* sqq. Vid. supra v. 349. sq. — 498. *melioribus opto auspiciis*, i. e. prosperiore successu, meliore fortuna (vid. Cort. ad Lucan. II, 464.), quam proavi vestri antiquam illam Troiam condiderunt. — 499. „*minus obvia Graecis*, periculis a Graecorum impetu, aditu hostili, exposita. Sensum recte exposuit Servius: *id est, quae nullum patiatur excidium.*“ *H.* Ita etiam Burm., qui conferri iubet adnot. suam ad Calpurn. I, 10. — 500. *Thybrim.* Vid. ad II, 782. — 501. *data moenia* scil. a fato, ut supra v. 255. *data urbs*, ubi vid. adnott. — *cernam* pro potiar, habebo. — 502. sqq. „Ingeniose poëta alludit ad ea, quae paullo ante evenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse iussit. [Cf. Suet. Octav. 18.] Haec iam tum ab Aenea constituta exponuntur.“ *H.* — *cognatas urbis*, Buthrotum et Romam a Lavinio oriundam, utramque a Troianis eorumque posteris vel habitatam vel conditam, qui a *Dardano* originem habebant. (Vid. ad v. 167.) — *urbes, populos Epiro, Hesperia* pro in Epiro, Hesperia, sive Epiri, Hesperiae, paullo insolentius dictum. Cf. omnino ad Ge. I, 134. et alibi adnott. Praeterea animadvertas gravitatem asyndeti; nam errare eos, qui verba sic coniungant: *populosque propinquos Epiro, Hesperia quibus idem Dardanus auctor*, i. e. Dardanus (ex) Hesperia (ortus), non est, cur multis verbis doceam. — *utramque* post *Cognatas urbes* additum, ut voc. *unam* cum vi opponeretur. — 505. *Maneat ea cura nepotes*, i. e. cura unius Troiae ex duabus faciendae. Vid. II, 194. *ea fata manere nepotes* et adnott. ad II, 171. — 506. sqq. „Postquam Buthroto solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem

Unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci;
Sternimur optatae gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;

---

descendunt in litus, eo, puta, consilio, ut, quum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant.“ *H.* — *Ceraunia* s. Acroceraunia (nunc *Monti della Chimera*). Vid. ad Ge. I, 332. — Praepos. *iuxta* a poëtis et, qui eos imitantur, historicis interdum nomini suo postponitur. Vid. infra IV, 255. Nep. Paus. 4. Tac. Ann. II, 41. IV, 5. VI, 39. Plin. H. N. XIV, 19, 23. cett. Ruhnken. ad Vellei. II, 91, 2. Walch. ad Tac. Agr. 31. p. 338. Bötticher. Lex. Tac. p. 119. sq. Hand. Tursell. III. p. 537. et adnott. ad Ge. I, 161. et Aen. I, 32. — 507. *W.* comma vulgo post *Italiam* positum recte sustulit, Praef. p. VIII. haec disputans: „Nunc a montibus Cerauniis iter in Italiam patere, hoc notabit poëta epicus? Nec puto, te offendet ubertas ista *iter* (brevissimum) *et cursus brevissimus.* Vocabulo *iter* alterum *cursus*, navibus magis proprium, iungitur ita, ut nemini in mentem venire possit statuere, alterum ex his substantivis esse superfluum; nisi forte idem ταυτολογίας accusabit Ciceronem Off. I, 32. *Itaque ante implicatur aliquo certo genere cursuque vivendi, quam potuit, quod optimum esset, iudicare.*“ — 508. *Sol ruit*, i. e. cadit, legitur etiam ap. Val. Fl. I, 274. et alios, ut plenius *sol ruit coelo* ap. Apul. Met. III. p. 136. Elm. Alio sensu supra II, 250. *ruit Oceano nox* dictum vidimus, ubi cf. adnott. — *montes umbrantur*, umbra teguntur. Schirach. p. 642. opinatur, hoc verbum, quo posteriores saepe utuntur, a Virgilio novatum esse. Sed Nonius II, 790. iam hunc Varronis locum affert: *Umbrantur somno pupulae.* H. comparat Homeri σκιᾶσθαι vel σκιάζεσθαι, Od. III, 487. Δύσετό τ' ἠέλιος σκιόωντό τε πᾶσαι ἀγυιαί et al. — 509. sqq. ex Odyss. IX, 168. sqq. illustrari, admonet H. — 510. *sortiti remos*, vel: postquam nocte ingruente sortiti sumus de remigandi officio, i. e. sorte constituimus, utri ad remos pernoctarent, utri in litore somno se recrearent; vel etiam: remigandi officio, quod in sortem conieceramus, ita ut unum quemque contingere posset, defessi. Thiel. confert Prop. III, 21, 12. *Nunc agite, o socii, propellite in aequora navem Remorumque pares ducite sorte vices.* — 511. *Corpora curamus*, ut Ge. IV, 187. Aen. VIII, 607. alibi. — *sopor irrigat artus*, infundit, instillat membris somnum. Vid. quae supra ad I, 691. adnotavimus coll. cum Aen. V, 854. *W.* minus probabiliter: „*irrigat* vide an pro *recreat* dictum sit ad usum Graeci verbi ἄρδειν, de quo interpretes ad Eurip. Suppl. 207. egerunt.“ — 512. *orbem medium* coeli. — *nox horis acta*, per horas acta, decurrens, quod fere idem est atque: horis exactis. H. adnotat, cogitari etiam posse de bigis noctis ab Horis actis; quae quidem explicatio, quum alibi nusquam de Horis noctem comitantibus sermo sit, mihi paullo artificiosior videtur; quamquam bene scio, non solum anni aetates, sed etiam singulas diei partes a veteribus Horarum nomine personas fictas esse. (Vid. Hygin. t. 183. et Burm. ad Val. Fl. II, 60.) — 513. *Palinurus.* Vid. ad v. 202. — 514. *Explorat ventos.* „Media enim nocte, quando, imprimis in oris maritimis, aura oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore.“ *H.* — *auribus aëra captat;* nam ex ea parte, qua ventus flat, vel

Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt coelo constare sereno,

---

leni aëris motu auris ei rei adsuefacta frigidum sentit halitum. *Captare* autem *aëra* s. auras eadem ratione dictum, qua ap. Livium XXXVIII, 7, 8. *sonitum aure admota captare* et similia, v. c. Ge. I, 376. *auras patulis naribus captare.* — 515. *sidera notat* Serv. interpretatur: diligenter intuetur, H. Graeco ἐσοῤᾷ. Significat enim *notare* res diligenter observare, ita ut discrimen earum probe examines; quod Thiel. docet coll. Cic. ad Fam. IX, 16. *quod tritas haberet aures notandis generibus poëtarum.* Prorsus eadem ratione Cic. ibid. II, 43. *sidera notare*, id. in Verr. V, 10, 27. *initium veris non a Favonio, neque ab alio astro notabat*, et Div. I, 42, 94. *cantus avium notare* cett. — V. 516. iam supra legimus I, 744., ubi vid. adnott. Macrob. Sat. V, 2. et aliquot Codd. hic exhibent *Pliădasque Hyadas*, quod, utpote metro repugnans, recte reiecit H. Nihilominus Wakef., hunc locum ex altero l. l. correctum opinatus, edidit *Arcturum Pleiadesque, Hyadas* cett., quum Graeci scriptores haud raro diphthongos sequente vocali corripuerint, provocans ad Markland. ad Stat. Silv. I, 3, 95., ad quem l. Iahn. conferri iubet Handium p. 457. Wr. autem, vel si Statius, inferioris aetatis atque ordinis poëta, primam syllabam voc. *Plias* vere corripuisset, leve hoc argumentum esse contendit ad eandem licentiam in Virgiliano carmine probandum. *Pluviae* est sollemne Hyadum epitheton, cum quo Burm. comparat *inserenam Hyadam* Statii Silv. I, 6, 25. — 517. „*Armatum auro Oriona*, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., *et balteus eius et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsaeque quum* (f. sparsaeque in) *toto corpore flammae. Tale caput magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phaenom. 586. sqq. Lucan. I, 665. *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.*" Haec *H.*, qui simul admonet, coniungere hic poëtam sidera, non quae uno tempore oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes veteres augurati sint, partim quae tantum puro et sereno coelo conspici possint, ut, quum hic Palinuro appareant, ille securitatem sereni coeli inde captare possit. Idem conferre nos iubet Macrob. Sat. V, 11. Ge. I, 394. 395. Hom. Od. V, 271. sqq., quem Virgilius ante oculos habuerit, et Ovid. Met. III, 594. sqq., Maronis imitatorem. De duplici mensura nominis, quod tertiam syllabam modo producit (Aen. I, 535., ubi vid. quae de hoc sidere adnotavimus, Ovid. Fast. IV, 388. V, 545. Luc. I, 665. cett.), modo corripit (Ovid. Met. VIII, 207. Fast. V, 493.) cf. Bach. ad Ovid. Met. l. l. Conrad. ad eiusd. Fast. l. primum l. et Grotef. Gr. Lat. II. §. 6. — *circumspicere* est accurate contemplari. Vid. supra II, 68. et loci a Thielio hic prolati: Plaut. Mil. gl. IV, 1, 9. Most. II, 2, 41. Ovid. Trist. I, 1, 85. Tac. Ann. IV, 69. extr., qui Vir doct. etiam laudat Ernestii verba in Clav. Cic. „*circumspectare* de providis et timidis, qui saepe circumspiciunt omnia." — 518. *Postquam videt* (cf. Aen. I, 154. sqq. III, 37. sqq. 518. cett.) *omnia constare*, „composita et tranquilla esse; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrere. Lucr. IV, 462. *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique quum constent.*" *H.* Sic Ovid. Fest. II, 455. *flumina non constant*, i. e. incerta sunt atque infidelia. Liv. XXXIX, 34, 7. *adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus constaret*, i. e. ut se mutaret, all. Cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 416. — *coelo*

Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis;
Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit implevitque mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi:
Dî maris et terrae tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit

---

in coelo. Serv. male tertium habet casum, ut *coelo constare* sit i. q. suppetere: „omnia videt habere coelum, quae significant serenitatem." — 519. ***Dat clarum signum,*** tuba. Vid. supra ad v. 239. coll. cum V, 139. Sen. Agam. 428. imprimisque Lucan. X, 399. ***Haud clara movendis, Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma Ullius clangore tubae.*** Servius minus probabiliter de face erecta cogitat. — ***castra*** scil. navalia s. nautica in litore tendentes. Sic simplex *castra* etiam infra IV, 604. apud Ovid. Met. VII, 99. Heroid. VI, 52. alibi legitur. — 520. ***Tentamus viam.*** Vid. ad II, 38. et supra v. 240. — „***velorum alas,*** h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alae esse videntur." *H.* — 522. „Ad Castrum Minervae appellunt Troiani, sub Hydrunto, quo loco planum ac molle litus; hinc ***humilem Italiam;*** sive procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. Cf. supra ad v. 76." *H.* — 523. Triplicem nominis ***Italiae*** repetitionem aptissimam esse ad significandam laetissimam consalutationem, vere memorat Wr., conferens, Xen. Anab. IV, 7, 24. καὶ τάχα δὴ ἀκούουσι βοώντων τῶν στρατιωτῶν· θάλαττα! θάλαττα! Imitatus est locum nostrum Stat. Theb. IV, 807. et Silv. III, 2, 23. a Burm. laud. — 525. ***Crater*** (de quo vid. ad Ecl. V, 68.) hic pro poculo positus. — ***corona Induit*** proprie est intelligendum (vid. adnott. ad Aen. I, 724.), etsi Heynium dubitatio subit, unde in alto florum copia fuerit. Idem H. cum toto loco comparatum vult Pind. Pyth. IV, 344. sqq. — 526. ***divosque vocavit.*** Vid. ad Ge. I, 347. — 527. ***Stans celsa in puppi,*** (quae verba redeunt VIII, 680. et IX, 261.) ubi, H. admonente, erat tutela navis s. signum numinis, (quod non confundendum est cum παρασήμῳ prorae affixo, unde navis nomen habet), apposita arula s. foco. Thiel. laudat infra X, 170. Pers. V, 29, sq. *iacet ipse in litore et una Ingentes de puppe Dei.* Heins. et Drakenb. ad Sil. XIV, 542. et Cort. ad Lucan. III, 511. — 528. ***tempestatumque potentes.*** Vid. Ge. I, 27. et Aen. I, 80. — 529. „***Ferte,*** date, ***viam,*** navigationem, faustam ***vento,*** h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete propitii." *H.* — ***secundus*** a ventis hic transfertur ad ipsos deos, qui ventum secundum mittunt. Sic et alibi Dii *secundi* vocantur. Cf. infra IV, 45. (*Iuno secunda*) X, 21. et XI, 899. (*Mars secundus*) cett. — 530. ***Crebrescere*** (cui oppositum est *rarescere*) i. q. augeri, indensari. Sic Aen. XII, 222. *fama crebrescit.* ibid. 407. *horror crebrescit.* Praeter Virgilium imprimis Tacitus hoc verbo usus est. Vid. Boettich. Lex. Tac. p. 135. — ***portus patescit*** non intrantibus, sed conspicientibus. Vid. supra ad v. 411. Intelligendus est autem Portus Veneris haud procul ab Hydrunto, Apuliae oppido, ad mare Adriat. situs, unde in Graeciam profecturi solvere solebant. Cf.

**Iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Obiectae salsa spumant adspargine cautes:
Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.**

Dion. Hal. I, 5. Strab. VI. p. 281. B. et Cluver. Ant. Ital. p. 1240. ab H. laudati. — 531. *in arce Minervae,* i. e. in monte, ubi templum erat Minervae, quod Idomeneus condidisse ferebatur. Sic supra v. 291. *Phaeacum arces.* — 532. *Vela legunt,* colligunt, convolvunt. Vid. ad Ge. I, 373. — 533. „Portus efficitur sinuoso litoris flexu, scopulis utrimque procurrentibus in mare et se incurvantibus, ut utrimque pro mole sint portui praetexta, ad quam fluctus ex alto allisi frangantur, tranquillumque interius mare sit." *H.* — *Eurous fluctus,* ab Euro fluens. Hoc adiectivum praeter h. l. nusquam legi videtur, nisi ap. Prisc. Perieg. 871. *Persica nam flatus Euroi litora turbant,* ubi vulgo *Eoi;* quare non mirum, quosdam Codd. etiam hic praebere *Eoo fluctu,* ad cuius vocis formam etiam hoc adiectivum fictum est, ut apud Lucan. I, 53. X, 250. et Martial. V, 69, 1. *Arctous.* Omnino *Eoum* et *Eurum* in Codd. saepe confundi, admonet Heins. — 534. *adspargine,* antiquiorem formam restituit Heins., Medic. Gud. Velio Longo et Nonio auctoribus. Burm. de hac voce, quae legitur e. g. apud Lucr. VI, 524. Cat. R. R. 128. Ovid. Met. III, 86. XIV, 796. alibi, conferri iubet Barth. ad Stat. Theb. II, 675. — 535. 36. Verba *Ipse latet* Wr. recte interpretatur: „longe reductus est a ventis et ita tutam navibus praebet stationem, i. q. v. 570. *Portus ab accessu ventorum immotus*"; quam explicationem praefero alteri ab eodem Viro docto Qu. Virg. XVIII, 3, 6. propositae: „obiecti utrimque scopuli prohibent, quominus qualis sit quantusque portus, videas." — „*scopuli turriti,* in turris modum alti, *gemino demittunt brachia muro,* ab utroque portus latere procurrentes in mare sensim decrescunt. Eadem fere supra I, 162. sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* cett. Cf. Odyss. X, 87. sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt latera portus; iidem dicuntur *murus,* cuius speciem habebant." *H.* De murorum brachiis, partibus munitionis ex reliquo opere transversim procurrentibus, quae etiam Graeci σκέλη vocarunt (Diod. XIII, 107. Strab. XIV. p. 654.) vid. Frontin. Strat. III, 17, 5. Hirt. b. Alex. 30. Interpp. ad Suet. Claud. 20. Gronov. ad Iustin. V, 8, 5. Rupert. ad Liv. IV, 9, 8. Bach. ad Ovid. Met. XI, 230. (ubi similiter de rupibus procurrentibus, quae portum efficiunt: *Est sinus Haemoniae curvos falcatus in arcus; Brachia procurrunt*) et Wernsdorf. ad Rutil. Itin. 536. (ubi legimus: *Non ullus tegitur per brachia tuta recessus, Aeolias possit qui prohibere minas.*) — „*refugitque a litore templum,* quia ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retro cedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore,* ut bene Serv. Similia vid. ad v. 410. 411." *H.* Cf. etiam supra v. 72. Drak. ad Sil. III, 157. et Cort. ad Lucan. VII, 457., quos Thiel. laudat. — 537. sqq. Minus apte ab interpretibus comparari Od. XI, 107. sqq., ubi de bobus Solis, et Apollon. IV, 1364. sqq., ubi de equo Neptuni agatur, iam H. admonuit. — *primum omen* est, quod statim, simul atque e navi egressus est, Aeneae obtigit. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3, f. apte cum h. l. comparat I, 442. — 538. *Tondentis campum late.* Cf. Ge. I, 15. (coll. cum v. 290.) Cul. v. 49. (capellae) *omni e parte vagantes*

Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas;
Bello armantur equi; bellum haec armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre;
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,

Tondebant tenero viridantia gramina morsu. Lucr. II, 660. *Tondentes gramina campo Lanigerae pecudes* cett. — ***candore nivali,*** quod fausti ominis erat. — 539. ***Et pater Anchises.*** Anchises, cui etiam hic interpretatio ostenti tribuitur, quum equorum et in bello et in pace sit usus, faustum hoc omen ad bella Aeneae post adventum in Italia gerenda et ad pacem ea secuturam refert. Nescio, quo iure *Burm.* haec adnotet: „Ratio, quia quatuor candidis equis triumphabatur; et victis hostibus pax data, ut Aeneas subactis hostibus, Latio conciliavit.“ Ceterum vid. supra ad v. 263. et animadverte verbum *ait* tam longe a substantivo suo remotum (v. 543.) — ***portas,*** ut nos: *du bringst uns;* i. e. in te nos exspectant. Thiel. conferri iubet Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 2, 1. — ***terra hospita,*** quamquam hospita es, tamen portas. — 540. ***Bello*** tertius est casus: ad bellum; vid. supra ad II, 315. — ***armenta*** de equis. Cf. adnott. ad Aen. I, 185. Consulto autem poëta hoc vocabulo usus videtur post *armantur,* ut vaticinium ipsum maiorem vim et gravitatem acquireret. Vid. supra ad v. 383. II, 494. cett. — 541. ***curru*** pro currui. Vid. ad Ecl. V, 29. — 542. ***frena iugo concordia ferre;*** ipsi concordes sub uno iugo colligati aratrum et currum vehunt. — 543. sqq. „Palladi sacrum faciunt, cuius templum in eo portu. Vid. v. 531.; hunc intrant, et terram capiunt; ita ab ea tamquam hospitio excepti videntur.“ *H.* — ***numina*** de uno numine, ut I, 666. de Amore, VII, 310. de Iunone. Claud. ad Ser. II, 26. *Iunonis blanda numina,* quos locos cum Drakenb. ad Sil. I, 93. laudat Thiel. — 544. ***Palladis armisonae.*** Hoc adiectivum praeter h. l. et Claud. R. Pros. III, 67., ubi *antrum armisonum* commemoratur, vix invenietur. — ***ovantes.*** Vid. ad Ge. I, 346. — 545. Cf. supra v. 405. Quum plures Codd. *capute* et *velabar* vel *velatur* exhibeant (alii etiam *velamus* et *velantur*, quae lectiones librariis debeantur, faciliora amplectentibus), Wr. suspicatur, Virgilium scripsisse *caput — velamur,* literam vero *a* e proxima voce adhaesisse. Et *caput* quidem pro *capita* etiam infra V, 309. IX, 437. et Ge. I, 386. positum apparere. — 546. ***Praecèptis*** pro: ex praeceptis, secundum praecepta; de quo usu simplicis ablativi Thiel. conferri iubet Nep. Chabr. 3, 1. *Hoc ille nuntio Athenas rediit.* Milt. 1, 13. *Hoc oraculi responso Miltiades -- Chersonesum profectus,* ibique Daehn. Zumpt. §. 452. Ramsh. §. 142. Goerenz. ad Cic. Legg. III, 9, 22. Matth. ad Cic. pr. Muren. 10, 23. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 24. Adde Brem. ad Nep. Con. 3, 1. et Kritz. ad Sall. Cat. 31, 3. — ***dederat quae maxima,*** i. e. tamquam maxima, gravissima omnium. Vid. supra v. 435. *unum illud praeque omnibus unum.* — 547. ***Iunoni Argivae,*** i. e. Graecis faventi. Vid. Aen. I, 24. — ***adolemus honores.*** Cf. adnott. ad Aen. I, 704. et III, 279. coll. cum iis, quae ad Ge. III, 486. et Aen. I, 49. adscripsimus. Cum h. l. conferatur v. c. Ovid. Met. VIII, 742. *nullos aris adoleret honores.* — 548. ***Haud mora: continuo*** cett. Vid. supra ad v. 207.

Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Graiugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.

Fiunt autem et haec ex praecepto Heleni supra v. 396—398. — 549. *Cornua,* κεραῖαι, ἀκροκέραιαι, proprie sunt duae extremitates in antenna, globulo ornatae (Aen. V, 831. Hor. Epod. XVI, 59. Sil. XIV, 389. cum quibus librorum cornua s. extremae et in globulum exeuntes partes bacilli, cui libri volumen involvebatur, conferri possunt, Ovid. Trist. I, 1, 8. Tibull. III, 1, 13. Martial. XI, 108, 1.); deinde pro ipsa antenna ponuntur (vid. Ovid. Met. XI, 476.) et hic quidem *cornua velatarum,* i. e. velis indutarum, *navium* pro ipsis navibus. — *obvertimus* scil. pelago; ut ap. Ovid. Met. III, 676. *obvertere remos* scil. aquae. Cf. infra VI, 3. *Obvertunt pelago proras.* Sacro peracto Troiani, Heleni praecepto v. 396. sqq. parentes, haec orientalia Italiae litora rursus relinquunt, utpote inhospitalia et a Graecis habitata. — 550. *Graiugenûm.* Vid. ad Aen. I, 564. et supra ad v. 21. — 359. *Graiugenae* Graeci etiam Pacuvio dicuntur ap. Cic. N. D. II, 36. et adiective usurpatum hoc voc. habemus ap. Catull. LXIII, 36. *domus Graiugenas,* Stat. Theb. VI, 215. *reges Graiugenae,* alibi. — 551. „In *Herculeo Tarento* subest fabula nunc obscura de Tarenti originibus ab Hercule ductis; quum vulgo ad Tarentem, Neptuni fil., referri soleant." Haec *H.,* qui accuratius de hac re egit in Exc. XIV. ad h. l.; ubi praeter alia affert Pomponii Sab. verba: „Tarentum sub Herculis tutela fuit; in ea versabatur Herculis aenea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Pun. victor in Capitolium transtulit" (Plin. XXXIV, 7, 18.); et, coll. Diod. IV, 20. sqq. Strab. VI. p. 281. Dionys. Hal. I, 39—44. Ovid. Met. XV, 9. sqq. aliis, totam illam Italiae oram fabulosa Herculis monumenta ostendisse, Aristotelis autem locum T. II. p. 729. ed. Duval. male huc trahi ab interpp. nos docet. Ceterum admodum dubiam fuisse hanc antiquam fabulam de Hercule, Tarenti conditore, Virgilius ipse prodit verbis additis *si vera est fama.* — 552. *Adtollit se,* surgit, i. e. adpropinquantibus in summo monte apparet, *diva Lacinia,* templum Iunonis Laciniae. (Vid. adnott. ad II, 714.) Celeberrimum autem erat hoc fanum in Lacinio promontorio (nunc a columnis templi superstitibus *Capo delle Colonne* appellato) conditum, quod in orientali Bruttii litore situm sex millia passuum a Crotone aberat. Cf. Strab. VI. p. 261. Plin. III, 11, 15. Mela II, 4. Cic. Div. I, 24. in. Ovid. Met. XV, 13. Liv. XXVIII, 46. extr. XLII, 28, 12. imprimisque XXIV, 3, 3. *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniae Iunonis, sanctum omnibus circa populis.* Heyne Opusc. Acad. T. II. p. 174. 186. Iacobs. ad Anthol. Gr. T. I. P. I. p. 413. et Ruperti ad Livii l. ult. l. — 553. *Caulon* s. *Caulonia* (Strab. VI. p. 180. Diod. Sic. XVI, 11. Paus. VI, 3. Plin. III, 10. extr. Mela III, 4. Ovid. Met. XV, 705. cett.) idem oppidum, quod postea Castrum Vetrium (nunc *Castro Vetere*) appellabatur, Achaeorum colonia in eodem Bruttii litore sita, et a *Scylaceo,* eiusdem regionis oppido, quod ad Crotonis ditionem pertinebat et olim *Scylletium* (Strab. VI. p. 401. et Steph. Byz. 610.), nunc autem *Squillace* vocatur, (cf. Strab. et Plin. ll. ll. Mela II, 4.) viginti millia passuum aquilonem versus remota. — „*navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum litus, ad quod urbs illa sita, Atheniensium colonia, sive, quandoquidem scopulis carere litus nuntiant, qui ea loca adiere, propter tempestates inter duo promontoria, Iapygum et Cocintum, frequentes et graves." *H.* Sic *navifragum fretum* apud Ovid. Met. XIV,

Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt; primusque rudentem

---

6. et *navifraga saxa* ap. Stat. Theb. V, 415. — 554. „Scyllacium sinum praetervectis iam e longinquo [*procul*], tamquam in medio mari (*e fluctu*) Aetna Siciliae *cernitur*, h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur quoque fragor maris ad scopulos Scyllae allisi (v. 556.); iamque apparet ingens maris aestus (v. 557.), quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises (v. 558.) In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. XII, 201. sqq.; ut tamen recte haec teneas, cogitandum, legendo litus Troianos iam ad interiora freti Siculi aliquantum processisse.“ *H.* — *Trinacria Aetna.* Vid. ad Aen. I, 196. — 555. *Et gemitum* cett. Hunc versum cum antecedentibus propterea per copulam connexum esse docet Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10., quod Aeneas ex utroque, et ex Aetnae vicinia et ex maris strepitu, Charybdin propinquam esse coniiciat. — *gemitum pelagi;* ut supra II, 53. *gemitum dedere cavernae*, et IX, 709. *dat tellus gemitum.* — 556. *fractas voces* scil. maris. Sic infra v. 669. *sonitus vocis* de fragore maris remis impulsi. Quemcunque enim sonum *vocem* (φωνήν) dici posse, Serv. admonet ad Aen. VII, 519. et Thiel. conferri iubet Lambin. ad Lucr. IV, 527. — *ad litora.* Medic. a m. sec. Moret. I. Menag. II. Rottend. II. aliique Codd. *ab litore*, Donat. *in litore;* quare Wr. suspicatur, Virgilium vere scripsisse *ab litore* (*audimus*), i. e. voces fractas ad litora et inde repercussas; imprimis quum eodem ducat Servii scholion: „cum fragore venientes.“ Equidem plurimorum et optimorum Codd. auctoritati parendum censui. — 557. *vada exsultant*, mare ex imo fundo sublatum in altum erigitur, ut H. recte interpretatur, coll. supra v. 421. sqq. et Apollon. IV, 923. τῇ δ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. — „*miscentur arenae*, h. e. agitantur in fundo maris et mixtae in altum tolluntur.“ *W.* Thiel. confert Aen. I, 107. XI, 25. Ovid. Trist. I, 4, 5. *quantis nigrescunt aequora ventis Erutaque ex imis fervet arena vadis*, et Soph. Antig. 586. sqq. — 558. *Nimirum* sine irrisione vel ironia (nostrum *offenbar, in der That.*) Cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. III, 4, 19. Matth. ad Cic. pr. Mur. 15, 32. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, praef. p. 531. Beier. ad Cic. Off. II, 20, 71. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 554. alii. — *haec illa Charybdis*, i. e. haec, quam nunc conspicimus, est illa Charybdis, quam Helenus canebat. Cf. Wagneri Qu. Virg. XX, 8., qui cum h. l. confert IV, 675. VII, 255. et 272. — 559. *scopulos — saxa*, Scyllam. Vid. supra v. 410. sqq. et 420. sqq. — 560. *Eripite* scil. nos periculis. Alii minus probabiliter supplent *remos*, ut *remos eripere* dictum sit pro *remos expedire.* — *insurgite remis.* Vid. supra ad v. 270. — 561. *Haud minus ac iussi.* De usu particulae *ac*, *atque* a poëtis et posteriorum temporum prosaicis pro *quam* post comparativos positae vid. Plaut. Merc. V, 2, 56. Catull. LXI, 176. Hor. Sat. I, 2, 21. II, 7, 96. Epod. XV, 5. Liv. XXII, 10, 6. Suet. Caes. 14. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 2, 15. Bentl. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 46. Schelleri Obss. p. 316. Matth. exempl. eloqu. Lat. p. 206. Ruddim. II. p. 101. et, qui horum plerosque laudat, Hand. Tursell. I. p. 472. sq. — „*rudentem proram*, ὀγκωμένην, ut *gemere*, βοᾶν, *clamare*, h. e. stri-

Contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in coelum curvato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desedimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere;
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.

---

dere impulsu fluctuum ac sonare." *H.* Heins. ad Aen. V, 143. et Schrader. male coniecerunt *tridentem*, quod prorae rostrum tridens affixum fuerit, (vid. infra ad l. l.) quos recte refutavit Schirach. p. 572. *Rudere* proprie de bestiis dicitur, ut de leonibus Aen. VII, 16., de cervis Ge. III, 374. cett. — *remis ventisque*, omnes vires intendens. Thiel. conferri iubet Drakenb. ad Sil. I, 568. (*Ite citi velisque remisque impellite puppim*) Ernest. ad Cic. Epp. ad Fam. XII, 25, 9. et Kühner. ad Cic. Tusc. III, 11, 25. (*res - - omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda*), qui praeterea profert locum Plaut. Asin. I, 3, 5. *remigio veloque, quantum poteris, festina et fuge.* — 564. sqq. „Maris aestuantis et magnos fluctus moventis propter vicinam Charybdin et Scyllam agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. Cf. supra v. 420. et ad Tibull. IV, 1, 70—75."*H.* — 564. *curvato gurgite*, fluctibus ingentibus et sinuatis. Cf. Homeri Il. IV, 426. κυρτὸν κῦμα. Ge. IV, 361. *Curvata in montis faciem circumstetit unda.* Sil. I, 471. *Flatu tumescens* (mare) *Curvatis - - undis* (ubi vid. Heins. et Drakenb.), et Val. Fl. I, 615. *freta curva ferunt* (ubi vid. Burm.). Similiter Ovid. Met. XI, 505. *Et modo sublimis, veluti de vertice montis, Despicere in valles imumque Acheronta videtur; Nunc, ubi demissam curvum circumstetit aequor, Suspicere inferno summum de gurgite coelum.* Admodum similem locum iam Aen. I, 106. sq. legimus. — 565. *desedimus* plurimorum et optimorum Codd. auctoritate cum Iahnio et Wr. restitui pro vulg. *desidimus*, quod duo modo Codd. praebere videntur, Montalb. et Paris. 10., dum alii pauci aut *descendimus* aut *discedimus* exhibent. Vere enim Wr. et ad h. l. et ad Ecl. VII, 1. docet, perfectum verbi *sidendi* formari *sedi* (coll. Aen. VI, 192. X, 301. et Prisc. X, 5, 29. *Cuius — sido — Praeteritum in usu non est, - - - debuit enim sisi esse; sed utimur Praeterito sedeo verbi, id est sedi, pro supra dicti quoque verbi — sido — Praeterito*); quemadmodum a verbo *possido*, i. e. occupo, quod legatur ap. Lucr. I, 387., fiat *possedi* apud Cic. Verr. III, 68. et de Or. I, 50.; errasse igitur Nic. Heinsium, Io. Frid. Gronovium, Broukhusium, Burmannum utrumque aliosque Criticos Batavos, quos laudent Drakenb. ad Sil. V, 3. (qui etiam ad Liv. II, 29, 6. conferendus) et Arntzen. ad Plin. Pan. c. 16., verae perfecti formae alteram ubique substituentes, quamquam negari nequeat, verba *sedendi* et *sidendi* in Codd. saepissime confundi. Perfectum *desedimus* autem sensu non differre a Praesente *sedemus*, ideoque apte cum *tollimur* coniungi potuisse, quod neutiquam sit praesens historicum, ut W. censeat, Iahn. iam admonuit. Cf. etiam Mart.-Laguna ad Lucan. III, 630. et ad Ecl. VII, 1. Ge. IV, 436. alibi adnott. Ceterum *desidere, subsidere* et *sedere* verba propria esse de navibus mersis aut tempestate depressis, multis locis collatis (Stat. Theb. XI, 522. Claud. IV. Cons. Hon. 627. B. Gild. 220. Sen. Herc. fur. 776. Lucan. III, 627. Sil. XIV, 411. aliis) comprobavit Heins. — 566. „Fluctus cum fragore in cavernas litoris irruunt aestu maris propulsi; inde retro acti in alios fluctus, qui superveniunt, incidunt, quibus collisi undam in medio in verticem actam eiaculantur." *H.* — 567. *spumam elisam* H. interpretatur: „fluctuum ad cautem allisorum;" Wakef. autem ad Lucr. IV, 300.: „elisam et conversam retro, per impactionem coeli reprimentis;" haud dubie quia

Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus et ingens
Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,

---

sequuntur verba *rorantia astra.* H. confert Apollon. IV, 1238. ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη. — *rorantia astra,* hyperbolice: spuma maris astra attingit, ut ex iis guttatim destillet. Simili hyperbola paullo post v. 574. flamma Aetnae *sidera lambit.* Wr. comparat infra v. 619. *Ipse arduus, altaque pulsat Sidera,* et adnott. ad II, 15. et V, 517. Catroeo *astra* sunt ipsae guttae instar astrorum fulgentes, quae mira explicatio non opus est ut multis verbis refutetur. Ceterum participium apud verbum videndi Graecorum more pro infinitivo usurpatum, ut infra v. 652. 656. alibi. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 6. — 568. *fessos ventus cum sole reliquit;* nocte ingruente ventus, aquilo, cessavit; nam *cum sole* est i. q. simul quum sol occidebat; de quo usu huius praepositionis, duas res eodem tempore simul factas esse indicantis, vide quos laudat Hand. Tursell. II. p. 141.: Westerh. Bentl. et Ruhnk. ad Ter. Ad. V, 3, 55. Cort. [et Kritz.] ad Sall. Iug. 68. Burm. ad Ovid. Am. III, 14, 7. eund. ad Lucan. V, 678. Oudend. ad Suet. Claud. 34. Fabric. et Heusing. ad Cic. Off. III, 31, 7. alios. Sic Plaut. Amph. II, 2, 111. *abs te abii hinc hodie cum diluculo.* Cic. ad Att. IV, 3. *Metellus cum prima luce - - in campum - - currebat.* Hirt. B. Afr. 62. *cum primo mane Leptim universa classe vectus;* vel additis adverbiis *simul, pariter:* Plaut. Merc. II, 1, 31. *ad portum hinc abii mane cum luci simul.* Sall. Iug. 68. *pariter cum occasu solis expeditos educit.* ibid. 106. *Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur;* quos locos Hand. congessit. — 569. *Cyclopum adlabimur oris,* ut supra v. 131. *Tandem antiquis Curetum adlabimur oris. Cyclopum* autem *orae* sunt Siciliae litora. (Vid. infra.) Ceteroquin tempus mutatum — *reliquit — adlabimur* — Wagn. Qu. Virg. VII, 10. recte sic interpretatur: „postquam tandem fessos reliquit, adlabimur.“ — 570. In omni hoc loco praestantissimo, quem temere vituperant Gellius XVII, 10. et Macrob. V, 17., cum Pindari Pyth. I, 34. sqq. comparatum, Virgilius potissimum Lucretium VI, 690. sqq. secutus est. In ipso autem portu terraque Cyclopum commemoranda poëta Homerum Od. IX, 136. sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος cett. ante oculos habuit, quod etiam *H.* adnotavit, sic pergens: „Portus ille Aetnae profluviis totus nunc est oppletus. Homeri tempore Aetna intestinis incendiis saeviisse non videtur, etsi iam antea arserat, unde iam tum erant antra Cyclopibus habitata (de quibus cf. [praeter Hom. l. l. Hes. Theog. 140. sqq. ipsumque Virg. Aen. VIII, 416. sqq.] Dorvill. Sicilia T. I. p. 247.); alioqui, si res recentis memoriae fuisset, Homerus hoc naturae portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, esset usus; id quod primus Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249. - - facere non neglexerunt. Ceterum e Virgiliana narratione apparet, poëtam fuisse inter eos, qui Caprariam insulam et Cyclopum sedes ante Aetnam in litore orientali collocarent, non ad Drepanum et Erycem, ut alii et ipse Homerus, quem Cluverius sequitur (Sic. ant. I, 8.)“ — *Portus immotus;* „aqua enim conclusa vocabulo portus notatur.“ *W.* — 571. *Ipse, an sich.* Vid. adnott. ad Ecl. III, 74. et V, 54. *Wr.* enim Qu. Virg. XVIII. p. 468. hunc locum recte sic interpretatur, ut sibi opponantur portus, qui per se spectatus est tranquillus, et mare vicinum Aetna fragoribus commotum. — *horrificis ruinis* H. recte sic explicat: „fragore resonat, quem faciunt ruinae viscerum montis“; neque aliter Wakef. ad Lucr. V, 110. (ubi *horrisonus fragor,* ut ap. Amm. Marc. XXXI, 10. *horrificus fragor* commemoratur): „horrorem incutientibus fragminibus.“ Praeterea

Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam

---

animadverte pingentes horum versuum numeros, in quibus literae *r* et *t* saepe repetitae horrifico montis fragori exprimendo aptissime adhibentur. — 572. *prorumpit nubem.* Vid. adnott. ad Ge. IV, 368. et Aen. I, 246., ubi addi possunt Vechner. Hellenol. I, 1, 7. Sanctii Min. III, 3. (p. 371.) Ruddim. II. p. 220. sqq. Iahn. ad Ovid. Met. VI, 312. Schmied. ad Hor. Ep. I, 19, 44. alii, quos hic Thiel. laudat. — 573. *Turbine piceo et candente favilla* H. explicat „globis fumi, cum cinere permistis," comparans Strabonis VI. p. 274. φλέγας καὶ λιγνῦς. — *piceo*, atro (*pechschwarz*). Cf. v. c. Ovid. Met. II, 233. *picea caligine tectus.* ibid. XI, 549. *inducta picea e nubibus umbra*, et Claudian. (hunc locum imitatus) R. Pros. I, 158. *Nunc vomit indigenas nimbos piceaque gravatum Foedat nube diem.* — 574. *adtollit -- et s. lambit*, i. e. adtollens lambit. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. et Ge. II, 56. — *sidera lambit.* Cf. Eleg. ad Liv. 256. *Tandem ubi* (flamma) *complexa est silvas alimentaque sumsit, Aethera subiectis lambit et astra comis.* Vid. supra ad v. 567. et de *lambendi* voc. ad II, 684. — 576. *Erigit eructans* admodum bene de singulis ictibus s. pulsibus, quibus flammae prorumpunt. *Erigere* autem eadem ratione dictum, qua supra v. 423. *erigit fluctus sub auras*, et IX, 239. *ad sidera fumus erigitur.* Non igitur erat, cur Burm. paucorum quorumdam Codd. lectionem *egerit* voci *eructans* melius convenire censeret vulgato *erigit.* — „*liquefacta saxa*, h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde ῥύακες illi, rivi igniti." *H.* — 577. *cum gemitu.* Cf. adnott. ad Ge. III, 133. et Aen. II, 631. — *imo fundo.* H. comparat Pindari l. l. v. 42. ἐκ μυχῶν. — 578. Satis nota est antiquitatis opinio, ignem subterraneum ex Aetna prorumpentem exire ex ore monstri alicuius fulmine percussi et sub illo monte humati; quod alii *Enceladum*, alii (Pindarus l. l. et Aeschylus Prom. 354.) *Typhoeum* s. *Typhonem* (de quo vid. ad Ge. I, 279.), alii denique (ut Callim. in Del. 143.) *Briareum* vocant. Cf. Heyn. ad Apollod. I, 6, 1. p. 32. Et de *Encelado* quidem, uno ex Gigantibus, Aetnae monti cum fratribus subiecto cf. Orph. Argon. 1249. sq. Eurip. Cycl. 5. Lucilii Aetna 70. sqq. Hor. Od. III, 4, 56. Ovid. Am. III, 12, 27. ex Pont. II, 2, 11. Prop. II, 1, 39. Claud. R. Pros. I, 152. sqq. alii. A Virgilio etiam infra IV, 179. commemoratur. — *semiustum corpus.* Libri plerique et antiquiores editt. *semustum*, quod Wagnero teste etiam infra XI, 200. Med. cum aliis exhibet; sed V, 697. idem Med. *semiusta*, ut Aen. IV, 686. X, 396. 404. XI, 635. al. *semianimis*, VIII, 194. *semihominis*, et VIII, 297. unus Alb. *semiesa*, per synecphonesin s. synizesin, quam, vel uno bono Cod. adsentiente, in verbis cum *semi* compositis ubivis statuendam puto; quamquam contra Codd. auctoritatem nihil pro arbitrio mutandum, quum Romani ultimam literam voc. *semi* ante aliam vocalem modo servasse, modo abiecisse videantur. Cf. Drakenb. ad Liv. XXVII, 1, 15. Heusing. ad Ovid. Her. X, 32. Bach. ad Ovid. Met. XIV, 209. alii. De ipsa synizesi vid. adnott. ad Ge. I, 397. Aen. I, 2. II, 735. al. — 579. „*insuper impositum*, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος." *H.* Vid. ad I, 61. Bothius „ambiguitatis fugiendae causa" coni. *Impositum;* quem-

Impositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus, obscuro sed nubila coelo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
    Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;

---

admodum etiam Oeta, Ossa et similia montium nomina masculino genere usurpentur, intellecto *montis* vocabulo (coll. Torrent. ad Hor. Od. III, 25, 11. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. IX, 165.) Sed quis tandem praeter Bothium haec ambigua dixerit, vel cui in mentem venire potest coniungere *impositam flammam?* — „*ruptis exspirare caminis*; h. e. cavernis et receptaculis flammae subterraneis, quae nove *caminos*, fornaces, dixit." *H.* — 581. *mutet.* Plures Codd. *motat,* quod Servius et post eum Guellius aliique praetulerunt. Sed recte recentiores editores, etiam Wr. et Wakef. ad Lucr. V, 467., vulgarem lectionem defendunt, quam quum Statii Theb. III, 595. (*aut ubi tentat Enceladus mutare latus*) et Claudiani R. Pros. I, 155. (*Et quoties retractat onus cervice rebelli In dextrum laevumque latus*) imitatio, itemque Ovidii locus Met. XIII, 936. sq. *Gramine contacto coepit mea praeda moveri Et mutare latus* cett. (ubi vid. Heins. et Bach.) tuetur, tum ipsa sententia flagitat, in qua indicativo locum concedi non posse, iam Wr. vidit, qui, quum Serv. haec adnotet: „*motat,* movet frequenter; nam si *mutat* legeris, dat refectionem labori," alteram lectionem Grammaticorum acumini deberi suspicatur. Ceterum cf. adnott. ad Ecl. V, 5. — 582. *coelum subtexere fumo* ad exemplum Lucretii dictum, qui VI, 482. scripsit *subtexit coerula nimbis,* et ibid. v. 478. *suffundere coelum caligine.* Similiter Ovid. Met. XIV, 368. *patrio capiti bibulas subtexere nubes,* et Lucan. VII, 519. *ferro subtexitur aether,* ubi vid. Cort. — 583. sqq. „Nocte oppressi in litus escenderant et in nemoroso loco noctem exigebant. Per totam illam noctem audiunt ac vident *monstra,* h. e. monstrosum phaenomenon, rem portentosam." *H.* — *sonitum* de montis fragore intellige. — 585. *aethram sideream* W. interpretatur fulgidam aëris serenitatem, quam explicationem particulae *neque — nec* flagitent. Sed vere admonet Wr., aëris serenitatem noctu nullam esse, nisi lucentibus astris, ideoque veram esse Heynii interpretationem: „nec coelum stellis fulgentibus lucebat"; particulas enim *neque — neque* non semper disiunctive poni, v. c. Ge. IV, 198. *Aethra* autem (αἴθρα) est splendor aetheris, qui sereno coelo conspicitur; quare etiam pro ipso aethere, i. e. superiore ideoque etiam puriore et clariore aëris plaga, ponitur ap. Cic. N. D. II, 45, 117. *summa pars coeli, quae aethra vocatur,* ubi tamen alii legunt *qui aether.* — 587. „*nox tenebat,* occultabat, *Lunam in nimbo,* nubilo aëre. Ἀὴρ γὰρ παρὰ νηυσὶ βαθεῖ᾽ ἦν, οὐδὲ Σελήνη Οὐρανόθε προὔφαινε· κατείχετο δὲ νεφέεσσιν, Odyss. IX, 144. 145., quem totum locum Virgilius ante oculos habuit. — Imitatorem nostri habes Ovidium Met. XIV, 158. sqq., ubi ad Cumas alius Ulyssis socius substitisse fertur." *H.* De epitheto *intempestae* noctis vid. ad Ge. I, 247., ubi adde Barth. ad Stat. Theb. X, 79. Wr. conferri iubet Ennium p. 45. ed. Hessel. *Quom superum lumen nox intempesta teneret.* — 588. De *iamque — quum* (v. 590.) vid. supra ad v. 135. — *primo Eoo,* mane; nam ἑῷος ἀστὴρ est Lucifer, Ἑωσφόρος, Φωσφόρος. Vid. ad Ge. I, 288. — 589. *humentem umbram* noctis,

Quum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Troiam missus in armis.

---

quae propter rorem poëtis ipsa *humida* dici solet. Vid. Aen. II, 8. — 591. *nova*, mira. — *cultu* ad vestitum et externum habitum spectat. Cf. e. g. Ovid. Met. XIII, 163. *genitrix - - dissimulat cultu natum*, Vellei I, 2, 2. *Codrus regia deposita veste pastoralem cultum induit* alii, et Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 238. a Thielio laud. — 593. sqq. Interpretes conferunt antiqui poëtae de Thyeste versus a Cicerone Tusc. III, 12, 26. servatos, quos Virgilius ante oculos habuerit: *Refugere oculi: corpus macie extabuit: Lacrimae peredere humore exsanguis genas, Situ liventis: barba paedore horrida, atque Intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.* — *immissaque* (in faciem) *barba*. Tres Codd. minoris pretii *demissa barba*, quam veram lectionem esse putat Wakef. ad Lucr. V, 673., quum et ibi legatur *demittere barbam*. Nonius v. *promittere* praebet *promissaque barba*, ut Ecl. VIII, 34. Sed vide Ovid. Met. XII, 351. *Sternit et immissa protectum pectora barba Hippason.* Thiel. conferri iubet Bentl. ad Ter. Heaut. II, 3, 49. — 594. „*Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. Cf. Ovid. Met. XIV, 166. Ex his tamen ipsis pannis agnoscebant eum Graecum esse. Nec tamen male Servius: „„Habet enim unaquaeque gens incessum et vocem propriam."" *H.* Forma *tegumen* invenitur etiam apud Ovid. A. A. III, 112. Colum. VII, 4, 4. Liv. IV, 39, 3. XXXVI, 32. extr. alibi, ut *tegimen* apud Ovid. Met. I, 674. Tac. Ann. II, 21. al.; vulgo enim hoc voc. in *tegmen* contrahi, satis notum. Ovidius quoque Met. XIV, 166. de Achemenide: *iam - - spinis conserto tegmine nullis*; nec minus alludit ad h. l. Tacitus Germ. 17. *Tegmen omnibus vagum, fibula, aut si desit, spina consertum.* — *cetera* non tam pro adverbio *ceterum* positum, quam pro accus. absoluto habendum: *ad cetera, in ceteris;* qua ratione etiam *alia, omnia* usurpari constat. (Cf. etiam quae de *multa* et *multum* ad Ge. III, 226. adnotavimus.) Sic Hor. Ep. I, 10, 2. *hac in re scilicet una Multum dissimiles: at cetera paene gemelli Fraternis animis.* Sall. Iug. 19, 7. *praeter nomen cetera ignarus populi Romani.* Liv. I, 35, 6. *ego virum, cetera egregium, secuta.* Vellei II, 46, 2. *vir cetera sanctissimus* cett. Cf. Hand. Tursell. II. p. 41. sq., qui et exempla multa et longum indicem virorum doctorum exhibet de hac re disserentium. — 595. Hunc versum H. male censet spurium et ex II, 87. (*Pauper in arma pater primis huc misit in armis*) confictum. Sententia haec est: et iisdem armis indutus, quibuscum in bellum Troianum profectus erat, ideoque omnino q u a l i a Graeci in bello Troiano gerebant, ita ut ipsa arma eum Graecum esse proderent. Graeca enim arma a Troianis diversa fingere Virgilium, iam supra vidimus ad v. 306. et II, 389.; quare Heynii adnotatio: „ex adspectu enim id disci haud potuit", nihil valet ad huius versus αὐθεντίαν infringendam. *In armis* enim esse i. q. armis indutus, vix est quod memorem. Sic Val. Fl. VIII, 136. *hinc subitis inflexit in armis.* Sall. Cat. 37, 6. *si in armis foret.* Apul. Met. III. p. 137. *quum me viderent in ferro;* infra Aen. V, 37. *horridus in iaculis,* ut Val. Fl. I, 641. *subitus trifida Neptunus in hasta,* et V, 463. *levi Cytisorus in hasta.* Ex permultis viris doctis, quos de hoc praepositionis usu commentatos laudat Hand. Tursell. III. p. 260., cf. imprimis Duker. ad Flor. I, 1, 15. Drakenb. ad Liv. IX, 37, 5. idemque ad Sil. II, 132. Weichert. ad Val.

Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul, paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
Per superos atque hoc coeli spirabile lumen:
Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras;
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.

Fl. VIII, 136. et Sillig. ad Virg. Cir. 251. *Et* autem, quod Burm. temere voluit in *Ut* mutatum, pro *et quidem* positum esse, Wr. admonet, qua de re conferri iubet Cort. ad Cic. Epp. XI, 29, 6. et Heusing. ad Cic. Off. II, 16, 57. Imprimis autem vide doctam Handii disputationem Tursell. II. p. 477. sq. et quos ille laudat. Praeterea vere adnotat Wr., servato hoc versu, ad exspectationem excitandam aptissimo, intelligi demum, quae sit vis verborum *Dardanios habitus et Troïa arma.* — 596. *Isque* H. temere in *Namque* mutatum mavult. Wr., coll. Aen. II, 115. IV, 203. V, 708. VI, 684. IX, 549., per *isque* pro simplici *is,* quod repetendi subiecti vice fungatur, positum graviorem et incitatiorem reddi orationem, vere admonet. Cf. eiusd. Qu. Virg. XVII, 2, 6. — *habitum,* vestitum. De forma *Troïus* vid. ad I, 119. — 599. *testor,* obtestor, imploro, obsecro. — 600. *coeli spirabile lumen* Serv. explicat: vitale, (de) quo spiramus; *lumen* autem pro aethere, aura positum esse, quod lucem transmittat, H. admonet. *Spirabile lumen* certe nove dictum a Virgilio, quamquam de *spirabili animi natura* loquitur Cic. Tusc. I, 17, 40. et N. D. II, 6, 18., ubi vid. Heindorf. Ceterum cf. similis locus Aen. VI, 363. *Quod te per coeli iucundum lumen et auras - - oro.* — 601. *Tollite me,* opem ferte et me vobiscum abducite. Proprie intelligendum de tollendo in navem, currum, equum; quare plenius ap. Hor. Sat. II, 6, 42. *quem tollere rheda vellet,* ubi vid. Heindorf., et Ovid. A. A. III, 157. *Talem te Bacchus - - Sustulit in currus.* Sine eiusmodi additamento autem infra VI, 370. Ovid. Met. XI, 441. *Me quoque tolle simul,* et Sil. VI, 500. *Tollite me, Libyes, comitem poenaeque necisque.* — *abducite terras.* Vid. adnott. ad I, 2. — 602. *Scio* monosyllabum esse apud Virgilium ait Wr. ad Aen. IX, 296., coll. Lindemann. ad Plaut. Capt. cett. V, 4, 10. et praef. p. XXV. Cf. etiam Schneideri Gr. Lat. I, 1. p. 91. Ramsh. §. 220, 4, b. et adnott. ad I, 698. — *Danais e classibus.* De forma adiectivi *Danaus* vid. quae supra ad v. 306. adnotavimus. Sic II, 618. *Dardana arma,* V, 119. *pubes Dardana,* III, 280. *Actia litora,* VI, 876. *Romula tellus.* — *Classes* autem de exercitu intelligendum navibus profecto, quamquam etiam navium notione prorsus neglecta *classem* de exercitu pedestri veteres Romani usurparunt. Vid. infra VII, 716. et cf. quae hac de re disputavi in Diss. mea de Lucretii carmine p. 86. sq.; ubi etiam laudavi Grammaticorum locos huc facientes, Festi p. 268. et 379. Isidori Orig. IX, 3. p. 1049. Gothofr. alios. — 604. *si sceleris tanta est iniuria nostri,* si scelus meum tantum est; quam explicationem si probamus, pluralem et singularem numerum pronominis personalis (*nostri — me*) de uno eodemque homine in eadem enunciatione usurpatum habemus, ut saepe; possumus vero etiam *nostri* ad omnes Graecos referre, qui Troiae bellum intulerunt. — 605. *Spargite* H. cum Servio explicat: discerptum dispergite. Rectius, nisi fallor, Schirach. p. 596. coniungit *spargendi* vocabulum cum notione *vasti ponti,* ut sententia sit haec: vasto ponto me immergite

Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.
Dixerat; et genua amplexus genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet fortuna fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere — mansissetque utinam fortuna! — profectus.

---

et ita quasi me spargite, late et cum vi iacite, in fluctus. Vid. etiam Wakef. ad Lucr. III, 1001. — 606. *Si pereo.* Animadverte brevem syllabam arseos vi cum mira quadam gravitate productam, et cf. adnott. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 44. al. — *hominum manibus* — hic enim feris bestiis aliisque coeli et tempestatum iniuriis obnoxius sum. — *periisse* pro perire; de quo usu infinitivi perfecti a poëtis saepe ἀοριστικῶς usurpati Thiel. conferri iubet Bach. ad Tibull. I, 1, 46. (*Quam iuvat - - dominam tenero detinuisse sinu.*). Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 28. Zumpt. §. 590. et Schulz. §. 89, 15. — 607. *amplexus.* Vid. ad II, 514. — *genibus volutans* (omisso pronomine reflexivo. Cf. ad Aen. I, 234. et alibi adnott.) *haerebat,* inhaerebat pedibus, genibus nostris, ex more supplicum. — 608. *Qui sit.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 19., ubi addi possunt Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 53. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 88. sq. Beneck. in Seebodii *Archiv. für Phil. u. Paed.* 1824. IV. p. 793. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 279. — *quo sanguine cretus.* Vid. ad II, 74. — 609. Verba sic iungenda esse patet: *deinde fateri, quae fortuna* (ipsum) *agitet.* Cf. adnott. ad I, 195. Quare comma vulgo post *fortuna* positum cum Iahnio delevimus. Aliter hunc locum capit Wr., qui hic non minus, quam V, 741. IX, 781. et XII, 888., *deinde* idem fere significare censet, quod *iam.* Sed nusquam hanc vim habet particula *deinde,* quae etiam in illis locis, quos Wr. confert, nihil aliud significat, quam Graecum ἐντεῦθεν, nostrum *von da* (*hier*) *weiter hin,* quae vocis potestas ad h. l. non quadrat. Vid. ad V, 741. Idem Wr., coll. adnot. sua ad Aen. I, 8., *fortunam* hic maiore litera initiali scripsit, quum sensus sit: quibus modis agitet Fortuna; quae ratio mihi paullo artificiosior videtur. — *Ipse pater.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. et X, 63. — *haud multa moratus.* Cf. adnott. ad Ge. III, 226. — 611. *praesenti pignore,* i. e. efficaci, fidem faciente; ut *praesens auxilium, praesens remedium* et similia. Vid. ad Ge. II, 127. — V. 612. iteratur ex II, 76. — 613. sqq. De toto loco *H.* haec adnotat: „Hoc de Achemenide (nam est Ἀχημενίδης) episodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, ut ita Homerica de Cyclope intexere versibus suis posset. - - Temporum quidem rationi adversatur hoc episodium; Ulysses enim inter initia errorum ad Cyclopas venerat, at Aeneas multo serius; sed in talibus - - male poëtas reprehendas.“ Praeter Maronem enim nemo nisi Ovidius, qui eum sequitur, Met. XIV, 161. sqq. et ex Pont. II, 2, 25. huius Achemenidis mentionem facit. — „*Ithaca patria* dicitur, ut Aen. II, 180. *patrias Mycenas,*“ *W.* — De forma genitivi *Ulixi* vid. ad Ge. III, 91. et Aen. II, 476., de ipso nomine *Ulixis* autem ad Aen. II, 7. — 614. *Nomen Achemenides* scil. mihi est. Cf. supra adnott. ad v. 18. Burm. hic conferri iubet sua ad Ovid. Fast. V, 595. et Suet. Claud. 25. Plures Codd. deterioris notae *Nomine Achemenides.* — *genitore paupere.* Cf. supra II, 87. *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis* ibique adnott. — *mansisset utinam fortuna,* utinam mihi mansisset

Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, — Di, talem terris avertite pestem! —
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina; vidi, atro quum membra fluentia tabo

---

conditio illa, etsi minus prospera, in domo paterna; utinam, quamquam pauper, domi manere potuissem! — 616. „Quum Ulyssis socii, ne Cyclops iniuriam ulcisceretur, fuga se proriperent, Achemenides forte remansit." *H.* De fuga Ulyssis eiusque sociorum ex antro Polyphemi cf. Hom. Od. IX, 453. sqq. Hyg. f. 125. Ovid. Met. XIII, 755. sqq. XIV, 167. sqq. alii. — ***Hic - - in antro.*** Vid. adnott. ad Ecl. I, 54. et III, 12. Dorvill. in Obss. miscell. T. I. p. 174. et, qui hunc laudat, Hand. Tursell. III. p. 76. — ***trepidi,*** prae festinatione. — ***Dum linquunt - - Deseruere.*** De part. *dum* cum praesente tempore constructa, sequente praeterito, vid. adnott., ad Ecl. VII, 6., ubi addi potest Bach. ad Tibull. I, 3, 25. — 617. ***Immemores*** mei. — ***sanie dapibusque cruentis*** est ablativus conditionis vel modi, de quo vid. adnott. ad IV, 517. Sic supra I, 639. *vestes ostro superbo.* Quare nec Stephani et Burmanni dura et perversa ratione verba coniungendi opus est: *domus sanie et dapibus cruentis opaca,* nec Wittiana coniectura, Heynio probata: *domus sanie dapibusque cruenta.* — 619. ***alta pulsat sidera.*** Vid. supra ad v. 567. Wr. comparat Sil. Ital. XVII, 651. *tangens Tirynthius astra.* — ***pestem*** H. explicat per: „pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum." Vid. supra ad v. 215. — 621. ***Nec visu facilis,*** cuius adspectum nemo facile ferat, vel, Servio interprete, „cuius possit etiam adspectus inferre formidinem;" ***nec dictu affabilis,*** cuius colloquium nemo potest sustinere. Heins. et Burm. conferunt Accii versum ap. Macrob. Sat. VI, 1. *Quem neque tueri contra neque affari queas,* Stat. Silv. II, 72. *Terribilem affatu passus visuque tyrannum,* et Sil. Ital. I, 175. *ferum visu dictuque.* — 623. sqq. Cf. Odyss. l. l. v. 288. sqq. et Ovid. Met. XIV, 203. sqq. — ***corpora.*** Vid. adnott. ad Aen. I, 70. — 624. ***„resupinus*** bene nisum iacentis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat." *H.* Ceterum haec tota descriptio Cyclopis homines devorantis quamquam nostro sensui minus conveniens, vere tamen poëtica est et rem horrendam horrenda pingit imagine. Cf. etiam Ovidiana huius loci imitatio Met. XIV, 205. sqq. — 625. ***exspersa,*** i. e. longe lateque conspersa. Sic autem multi boni Codd., quorum lectionem iam Serv. iure praetulit alteri, ex interpretamento ortae, *adspersa;* quamquam non memini alius loci, ubi hoc participium hac significatione usurpatum legatur; nam apud Catull. LXVI, 77. nullus Codex Heinsii coniecturam *exspersa* videtur iuvare, neque minus dubia est apud Veget. III, 19. lectio *in campis exspersis.* Sensu dispergendi et dissipandi *exspergendi* verbum invenitur apud Lucr. III, 828. et V, 371. et in uno alteroque Cod. Claud. R. Pr. II, 85. et Sen. Herc. Fur. 87. Wr. hic comparat Hom. Od. IX, 458. τῷ κέ οἱ ἐγκέφαλός γε διὰ σπέος ἄλλυδις ἄλλῃ θεινομένου ῥαίοιτο πρὸς οὔδεϊ. — 626. ***membra fluentia tabo,*** ex quibus tabum (vid. supra ad v. 29.) defluebat. Sic apud

Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans et frusta cruento
Per somnum commixta mero, nos, magna precati
Numina sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,

Liv. XXXVIII, 17, 7. *fluunt sudore membra.* Ovid. Met. VII, 343 *Ille cruore fluens.* Val. Fl. VI, 360. *pingui fluit unguine tellus* cett. — Cum v. 627. cf. Ovid. Met. XIV, 194. sqq., imprimis verba *elisi trepident sub dentibus artus*, et XV, 92. *tristia mandere saevo Vulnera dente iuvat ritusque referre Cyclopum.* Ceterum pro *tepidi* Codd. quidam (inter quos Med., in quo tamen litera *r* ut delenda notatur) *trepidi*, quod ab Heinsio receptum Burm. rursus reiecit et Wr. e prima syllaba sequentis vocis ortum esse censet. *Trepidi quum tremerent* mihi quidem languidum pleonasmum efficere, neutiquam vero, quod Iahn. censet, rem magis horridam exhibere videtur; quare miror, Schirachio quoque p. 621. hanc lectionem probari. Cf. autem Aen. I, 212. — Cum v. 628. H. conferri iubet Hom. Od. IX, 299. sqq. et 316. sqq. — 629. ***sui***, i. e. calliditatis et astutiae suae; nam pronomina personalia interdum pro singulari aliqua hominis, de quo sermo est, virtute ponuntur; quod hic eo magis fieri poterat, si vera sunt, quae Thiel. disputat, ***Ithacum*** nomine *Ulixis* iam commemorato propterea adiectum putans, ut astutia eius magis prematur, quum hoc Ulyssis epitheton apud Virgilium et Ovidium semper vafritiae notionem contineat, ut *Saturnia Iuno* crudelitatis, *Dionaea Venus* caritatis cett.; qua de re conferri iubet Serv. ad Aen. I, 23. IV, 372. V, 606. Burm. memorat, imitari h. l. Val. Fl. III, 664. et Claud. Idyll. III, 16. — 630. Cf. Hom. l. l. v. 296. sq. — „***sepultus,*** motu et sensu privatus." *H.* Vid. ad II, 265. — 631. sqq. Cf. Hom. ib. v. 327. sqq. — ***per antrum*** fortius quam *in antro;* spectat enim corpus Cyclopis humanae magnitudinis modum longe excedens, quod totum quasi antrum expleverit. — 632. ***Immensus,*** quod a Medic. aliisque bonis libris suppeditatum iure defendunt Burm. et H. contra Servium aliosque, poëta longe dignior est lectio, quam altera *Immensum,* quae iuxta illa verba ***per antrum*** friget. Pauci Codd. *Immensam saniem,* quod etiam Clercquium (Observv. ad Lucan. Spec. II. p. 87. coniecisse memorat Iahn. Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. III, 37. et ad Val. Fl. VI, 553., qui hic comparat infra VI, 423. et Ovid. Am. III, 4, 33. — 632. ***frusta*** carnis devoratae, ut I, 212. Cf. Ovid. Met. XIV, 211. *Mandentemque videns eiectantemque cruentas Ore dapes, et frusta mero glomerata vomentem,* ubi vid. Bach. Ceterum Medicei reliquorumque Codd. fere omnium auctoritate moti cum Wr. revocavimus copulam *et* pro vulg. *ac.* — 633. ***commixta mero.*** Vid. praeter Ovidii l. l. infra Aen. IX, 349. et Sil. XV, 434. *permiscetque mero ructatos ore cruores.* — 634. sq. Cf. Hom. l. l. v. 331. sqq. et 378. sqq. — „***sortiti vices,*** quid unicuique nunc esset agendum in excaecando monstro." *H.* Cf. supra v. 510. — ***circum Fundimur.*** Vid. ad II, 383. — 636. ***Ingens.*** Vid. Ge. I, 477. cum adnott. ad Ecl. V, 21. et VII, 50. Thiel. confert Iuven. Sat. IX, 65. *Polyphemi Lata acies, per quam sollers evasit Ulixes.* — „***latebat*** quanto ornatius quam *erat!* Vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium; λασιά

Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque a litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
Centum alii curva haec habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes et altis montibus errant.
Tertia iam Lunae se cornua lumine complent,
Quum vitam in silvis inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas

μὲν ὀφρὺς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται, Theocr. Id. XI, 31." *H.* Ceterum cf. Sil. It. III, 75. *torvaque oculos sub fronte minaces.* Martial. IV, 14. *Nec torva lege fronte - - libellos,* et Markl. ad Stat. Silv. II, 5, 15. — 637. *Argolici clipei,* qui rotundus erat, (ἀσπὶς πάντοσε ἴση, Hom. Il. III, 347. al.) quum ceteri essent vel oblongi vel quadrati. Cf. Paus. II, 25. Heyn. ad Apollod. II, 2, 1. et Caryophylus de veterum clypeis p. 41. sqq. — *Phoebeae lampadis,* solis. Sic *lampas* de sole etiam Aen. VII, 148. legitur, et ap. Lucr. VI, 1196. *nona lampade* pro nono die, ut ap. Val. Fl. VII, 366. *decima lampas Phoebi* pro decima nocte ponitur. Comparant cum h. l. Callim. H. in Dian. 53. de Cyclopibus: πᾶσι δ᾽ ὑπ᾽ ὀφρὺν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα. Ex Virgiliano autem fonte hausit Ovid. Met. XIII, 851. sq. — 638. Cf. Hom. l. l. v. 475. sqq. — 639. Animadvertas aptissimos huius versus numeros, qui crebris elisionibus et dactylico rhyhtmo summam celeritatem et festinationem optime depingunt, quare etiam sequentem versum erunt qui consulto et cum singulari quadam vi et gravitate a Virgilio imperfectum relictum esse censeant. Vid. adnott. ad I, 634. — 641. *qualis quantusque Polyphemus - - claudit pecudes* cett., i. e. qualis quantusque est P., qui claudit vel quum claudit; ut I, 498. *qualis - - exercet,* quem locum H. comparat, et XII, 701. *Quantus Athos aut quantus Eryx* cett. Vid. Huschk. ad Tibull. I, 7, 16., qui praeterea confert Tibull. III, 6, 23. et Sil. It. I, 127. Quod autem ad illum poëtarum usum attinet, ex quo pro simplici verbo *esse* ponitur verbum actionem aliquam vel conditionem significans, (ut hic *claudit pecudes atque ubera pressat*), Thiel. conferri iubet Cort. ad Lucan. I, 135., qui haec adnotat: „Plura verba apud Latinos auctores observabunt periti, ut *agere, vivere, habere, mittere, stare,* quae simpliciter *esse,* sed cum quadam haud ingratae neque tamen semper explicabilis notionis additamento, significant." W. *qualis* ad habitum, *quantus* ad staturam refert rectissime. Cf. adnott. ad II, 591. — 642. *Lanigerae pecudes* ex Lucr. II, 318. 661. V, 864. Vid. infra v. 660. et adnott. ad Ge. III, 287. — *ubera pressat.* Vid. Ecl. III, 99. — 643. *vulgo* idem W. bene interpretatur „passim, multis locis", coll. Liv. XXVI, 27. *vulgo facere incendia,* Ecl. IV, 25. et Ge. III. 494., quibus locis Wr. addit Aen. VI, 283. Bryantus totum h. l., v. 641 — 644., ab aliena manu interpositum temere suspicatus est. — 645. sqq. Cf. cum h. l. Ovid. l. l. v. 214. sqq. Thiel. confert Prop. II, 20, 21. *Septima iam plenae deducitur orbita lunae, Quum* cett. — 646. „*domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra;* nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat." *H.* — *deserta lustra.* Vid. adnott. ad Aen. II, 714. — *vitam traho.* Vid. ad Aen. II, 92. — *vastosque.* Codd. quidam *vastaque* vel *vastoque,* sed vulgatam tuentur optimi libri et Lutat. ad Stat. Theb. I, 409. — *ab*

Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbae.
Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem; huic me, quaecumque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
Vix ea fatus erat, summo quum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem,
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.

---

rupe H. cum voc. *Cyclopas* coniungendum putat, ut Cyclopes in montibus errantes intelligendi sint (coll. v. 644.); cui artificiosae explicationi iam singularem *ab rupe* obstare, vere admonet W. Cf. etiam Hand. Turs. II. p. 193., et ipse recte coniungens *ab rupe prospicio*, quamquam sane *ex* vel *de* aliquo loco *prospicere* usitatius est. — 648. *tremiscere* transitive cum accusativó obiecti constructum redit infra XI, 403. Cf. etiam Stat. Theb. IX, 686. *Notamque tremiscit Silva deam.* Senec. Troad. 262. *tremere varios casus* cett. — 649. *Victum infelicem*, miserum et tenuem. — „*lapidosa corna*, ab osse, quod in se habent." *H.* Vid. ad Ge. II, 34. et Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 57. — 651. *primum.* Nonius v. *lustrare* exhibet *primo* (*a litore*), quod Heinsio temere placuit; Burm. mavult *primam*, quod, Wr. teste, exstat in Cod. Hafn. II.; sed verissime *W.*: „Si classem Troianam *primum* ad litus venientem conspexit Achemenides, fuit ea *prima*, quae ab illo conspecta est;" et Wr. confert supra v. 108. *Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras.* Ceterum cf. Ovid. I. l. v. 218. sq. — 650. *volsis p. radicibus herbae* i. e. ipsae radices comesae. — 652. *fuisset.* Vid. supra ad II, 136. Aliter, sed paullo artificiosius, Thiel. h. l. capit, quem sic explicat: „*Was für ein Schiff dieses auch immer hätte sein mögen, so ist es das, dem ich mich zugesagt, da ich es zuerst gesehen habe.*" — 653. „*Addixi* - - me tradere decrevi. Addicunt se, qui se vendunt, ut gladiatores [ideoque omnia iura sua dimittunt, se totos alii mancipant.]" *H.* Cf. praeter alios Cic. pr. Planc. 39, 93. *Senatus, cui me addixi.* id. in Pis. 35, 86. *creditorem debitoribus suis addixisti* cett., et quos Thiel. laudat, Ruhnk. ad Vellei. II, 25. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 27. Schmid. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 14. — 654. *potius*, quam in Cyclopum manus incidam. — *quocumque leto*, quocumque mortis genere, vel crudelissimo. — *absumere* de morte praeter poëtas, comicos maxime (Plaut. Most. II, 1, 18. Mil. II, 4, 55.), ex pedestris orationis scriptoribus Livius maxime frequentavit (VIII, 18, 2. XXII, 39, 14. XXIII, 30, 12. XXVI, 33, 2. cett.). Cf. infra IV, 601. et IX, 494. — 656. *vasta mole*, ingente corpore. Quum Hamb. I. praebeat *gerentem*, Burm., quem offendit cacophonia *mo — mo* (quamquam ipse comparat Cic. Or. I, 1. *moles molestiarum*), coni. *mole ferentem*, comparans infra VIII, 199. et Stat. Theb. V, 442. *tarda se mole ferentem.* Sed contra omnium fere Codd. auctoritatem nihil mutandum esse patet. Voces eadem syllaba incipientes saepe iuxta se ponuntur. — 658. „*Monstrum*, πελώριον θαῦμα ap. Homerum l. c., *informe*, ut ἄμορφον, deforme; *cui lumen ademtum*, h. e. excaecatum; deformitas nova praeter naturalem." *H.* De verbo substantivo in commotiore oratione, quam decet brevitas loquendi, saepe omisso cf. Wagn. Qu. Virg. XV, 8., qui

Trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
Lanigerae comitantur oves; et sola voluptas
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditurque per aequor
Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere funem;

---

comparat v. c. VII, 507. 374. IX, 236. sqq. Ceterum animadverte numeros huius versus mira cum arte compositos, qui meris spondeis, crebris élisionibus, aequalibus caesuris et duris verborum sonis monstri naturam aptissime exprimunt. — 659. *manu.* Burm. revocaverat recentiorem quorundam librorum lectionem, a Quinct. Inst. VIII, 4, 24. exhibitam, *manum,* quam iure sprevit H., quum pinus in manu regat et firmet vestigia, firmum incessum praestet. Poterat sane hoc vocabulum ad sensum non necessarium prorsus omitti, sed vid. adnott. ad Ge. II, 247. — 661. *mali.* Rottend. III. *malis,* quod, coll. Sabini Epist. I, 3. *Solamen longis illa fuere malis,* praefert Wakef. ad Lucr. V, 1404., ubi Codd. lectioni *solatia somno* editores quidam substituerant *solatia somni.* Ceterum hic versus in multis Codd. sic expletur: *de collo fistula pendet;* vel (in paucis quibusdam): *pendebat fistula collo;* quod languidum, et absonum additamentum iam Heins. rescidit. Cf. etiam Broukh. ad Tibull. II, 5, 31. et Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 76. et 80. Heynio etiam illa ipsa verba *ea sola vol. Sol. mali* suspecta sunt, quae, ab omnibus Codd. suppeditata apteque superioribus per appositionem addita, recte defendunt Weichert. l. l. p. 77. et Wr., verissime censentes, cum his verbis, bucolicam quandam suavitatem spirantibus, epico carmine non indignam, necessario etiam illa *Lanigerae comitantur oves* resecanda esse, quum non credibile sit, eum, qui superiorem versum explere voluerit, ipsum non nisi particulam aliquam versus subiecisse, rursus aliis explendam. — 662. *altos tetigit fluctus et ad aequora venit* pro hysteron proteron, ut supra II, 353. *moriamur et in media arma ruamus.* Cic. Cat. IV, 10, 21. *in Africam redire atque ex Italia decedere* (ubi vid. Beneck.) id. Legg. I, 22, 59. *ad obtinendam adipiscendamque sapientiam* cett. Cf. Brem. ad Nep. Pelop. 2, 5. Kritz. ad Sall. Cat. 36, 4. Bach. ad Ovid. Met. XII, 438. Ruddim. II. p. 393. Ramsh. §. 207. 3. cett. Aliter tamen h. l. capere videtur H., haec adnotans: „*ad aequora venit,* ubi ad altum usque mare progressus est, pro vasti scilicet corporis modo;" unde suspiceris, Virum doct. hic distinguere inter *fluctus* et *aequora;* quod probare non possum. — 663. *inde,* ex aequore, aqua ex mari sumta abluit vulnus oculi effossi: de quo usu adverbii cf. Hand. Tursell. III. p. 363. et quae ad Ge. III, 490. I, 5. Aen. I, 21. alibi adnotavimus. Burm., qui iure notat Marklandum ad Stat. Silv. III, 2, 51. *inde* hic per „statim, ab hoc momento" explicantem, adnot. suam ad Ovid. Fast. II, 257. conferri iubet. — *fluidum cruorem.* Vid. Ovid. Met. IV, 482. *fluidoque cruore rubentem Induitur pallam.* — 664. *Dentibus infrendens gemitu;* quare non mirandum, in parallelo Ovidii loco Met. XIV, 188. Codd. scripturam fluctuare inter *fremebundus,* quae vulgaris est lectio, et *gemebundus,* quam Bach. recepit. — 666. sqq. H. comparat Hom. Od. IX, 471. sq. et X, 126. sqq. — 667. *sic merito* W., Halbkart. et Iahn. recte coniungunt cum verbis *recepto supplice:* qui sic, (hoc, id) meruerat, ut reciperetur. — 668. *Verrimus.* Iahn. cum Oudend. ad Lucan. VIII, 462. ex optimis

Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo;
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Intremuere undae, penitusque exterrita tellus

---

libris (Medic., fragm. Vat. aliis) revocavit lectionem *vertimus,* quam etiam H. praeferendam esse censuerat, verbo ab aratione ad navigationem translato (qua de re cf. adnott. ad Ge. I, 50. et Aen. II, 780. V, 158.) Wr. vero strenue defendit alteram lectionem, cui analogia magis quam Codd. (velut Palat. I. Moret. I.) auctoritas favet, quum *vertere mare* nemo poëtarum dixisse videatur, quamquam *versare aequor, aquas* legatur ap. Ovid. Ep. XIII, 98. Val. Fl. I, 450. alibi, *verrere aequor* autem ab Ennio (Ann. XIV. p. 103. Hessel.) sumptum per omnem poësin Latinam propagatum sit (coll. Aen. III, 208. 290. IV, 583. V, 778. VI, 320. VIII, 674. Gifan. Ind. Lucr. (quem vid. V, 267. 1225. VI, 624.) Broukh. ad Prop. II, 12, 44. Cort. ad Lucan. III, 542. et Burm. ad h. l.); et quod Aen. V, 141. et X, 208. legatur *freta versa,* hoc ipsum non tam a *vertendi,* quam potius a *verrendi* verbo deducendum esse, cuius participium *versus* vindicent Diomed. p. 375. Putsch. et Serv. ad Aen. I, 478. Quae Wagneri disputatio, imprimis quum Virgilium Ennii et Lucretii admiratorem fuisse constet, mihi tam probabilis visa est, ut vulgarem lectionem et ipse servandam censerem. — 669. *sonitum vocis.* „*Vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undae remis impulsae, ut supra v. 556. *fractae voces* pelagi.“ *H.* Rectius Wr., ita *ad sonitum vocis* idem fere esse dicens, quod *ad sonitum soni,* cum Burm. *vocem* de celeusmate accipit (de quo vid. Burm. ad Val. Fl. I, 186.) Quamquam enim *taciti* inciderint funem, nunc tamen a litore remoti quum in tuto navigentur, non opus esse, ut vocem premant, imprimis quum remorum motu iam satis strepitus excitari consentaneum sit. — *vestigia* pro ipsis gressibus. *Vestigia torquere* pro magis usitato *vestigia flectere* (Ovid. Met. I, 372. et alibi) legitur etiam apud Claud. I, 6. *Iam nova - vestigia torqueat annus.* — 670. *potestas affectare.* Vid. adnott. ad Ge. I, 305. II, 73. Aen. I, 704. — *dextra affectare* scil. navem, i. e. dextram admovere, iniicere navi, dextra navem appetere. Plurimi sane libri aliam praebent lectionem, *dextram affectare,* quam Servius defendit his verbis: „*dextram aff.* est dextram intendere et iniicere, scil. sic, ut possit navem tenere. Ter. Heaut. III, 3, 60. *Ad dominam qui affectant viam* i. e. intendunt, faciunt. Nam si *dextra* legeris, ut sit *dextra affectare,* i. e. contingere, caret exemplo.“ Sed *dextram affectare* multo magis carere exemplo, nec, si analogiam spectemus, aliud quid significare posse, quam appetere dextram alterius, vere ait H.; Wr. autem et in elisione (coll. adnot. ad Aen. I, 193.) et in Servii auctoritate causam corruptelae quaerendam esse iudicat. Valesius coni. *adiectare,* quod refellit Markland. Ep. Crit. p. 17., cum Brunckio et Heynio vulgatam defendens. — 671. *Nec potis* (est) *fluctus aequare sequendo* H. explicat: Nec, dum nos insequitur, par est molis suae magnitudine altitudini maris, quae eo maior est, quo longius a litore proceditur.“ Rectius *W.:* „Vide an vel propter adiectum *sequendo* explicare malis: aequare celeritatem, qua fluctus navem ferebant. Aen. X, 248. *ventos aequante sagitta;* quam interpretationem etiam Wr. probat. Sententia igitur haec est: naves celerrime currentes assequi non potest. — *sequendo,* dum sequitur. Vid. ad Aen. II, 6. — Cum v. 672. cf. Hom. Od. IX, 395. — 673. *Intremuere.* Wr. ex Medic. et Colot., qui unius Codicis instar sunt, recepit *Contremuere,* quum librarii con

Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora complent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quum vertice celso
Aëriae quercus aut coniferae cyparissi

---

saepe in *in* converterint (coll. Drakenb. ad Liv. X, 5, 11.), *in* autem non aeque facile in *con* mutari potuerit, praesertim in Codd. uncialibus literis scriptis, et quum *contremiscere* de ingenti, *intremiscere* de leviore aliquo tremore dicatur, ita ut mare leviter impulsum *intremiscat*, graviter percussum *contremiscat*, quod probare conatur coll. dictionibus *toto corpore*, *tota mente atque omnibus artibus contremiscere*, Aen. VII, 514. sqq. Catull. LXIV, 205., quibus opponit locutionem *genua intremiscunt*, supra v. 581. et Claud. III. Cons. Hon. v. 19. *Te nascente ferox toto Germania Rheno Intremuit movitque suas formidine silvas Caucasus.* Mihi tamen haec distinctio subtilis magis quam vera videtur, neque inter illos locos, ubi *intremiscere* s. *intremere* legitur, et nostrum tantum discriminis deprehendere possum, quantum Wagnero inesse videtur. Ciceroni sane Or. I, 26, 121. scribendum erat *tota mente atque omnibus artibus contremiscere*, Ovidius vero, ut hoc utar exemplo, Met. II, 180., quum de una modo corporis parte sermo sit, apte scripsit *subito genua intremuere timore.* *Contremiscere* autem non tantum de vehementiore motu dici, ostendit praeter alios eiusdem Ovidii locus Met. VIII, 760. *Contremuit gemitumque dedit Deoïa quercus;* ut contra *intremiscere* etiam graviorem tremorem indicare, iam loci ab ipso Wr. prolati videntur comprobare. Quae quum ita sint, si plures Codd. addicerent, unum illud *omnes*, quod additur, me moveret, ut lectionem *Contremuere* amplecterer, (quamquam etiam supra v. 581. legimus *intremere omnem Trinacriam*); sed ob unius Codicis, licet optimi, auctoritatem nihil mutandum esse censeo. — *penitus*, non solum litora, sed etiam interiores regiones Italiae. — 676. *complent.* Virgilius quum collectivis raro adiiciat pluralem verbi numerum (vid. ad Ge. IV, 378.), pluresque Codd. et Grammatici hic *complet* exhibeant, Wagn. Qu. Virg. VIII, 4. pluralem hic fortasse proximo nomini *litora* deberi suspicatur. Sed difficilior lectio, quam plurimi optimique Codd. tuentur, servanda. Collectiva autem nomina in uno eodemque loco et cum singulari et cum plurali verbi numero coniungi, res est satis nota. Cf. e. c. Sall. Cat. 23, 6. *Pleraque nobilitas aestuabat et quasi pollui consulatum credebant.* Flor. IV, 10, 3. *Quum subito hostium manus erupit et missis undique sagittis duas legiones operuerunt* cett. Vid. Burm. ad Quinct. Inst. IX, 2. p. 790. Drakenb. ad Liv. I, 3, 2. Cort. et Kritz. ad Sall. l. l. Beneck. ad Iustin. V, 4, 9. Ruddim. II. p. 342. not. 2. Zumpt. §. 366., quibuscum cf. quae Ruhnken. ad Ter. Eun. I, 2, 88. idemque ad Rutil. Lup. I, 13. p. 47. et Heusing. ad Cic. Off. I, 34, 3. (a Kritzio laudati) adnotarunt. — *ruit ad portus.* Vid. supra v. 570. — 677. *nequidquam,* quia nocere non poterant. — 678. *Aetnaeos fratres,* Cyclopes circa Aetnam incolentes et feritate externaque specie germanos quasi fratres. Taubmann., quem sequitur Schmieder., epitheton *Aetnaeos* minus recte ad magnitudinem refert, comparans Soph. Oed. C. 313. Αἰτναία πῶλος et Aristoph. Pac. 72. εἰσήγαγ' Αἰτναῖον μέγιστον κάνθαρον. — *coelo.* Vid. ad II, 688. — 679. *concilium,* turba. — 680. *Aëriae quercus.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 59., ubi adde Catull. LXIV, 291. *aëria cupressus.* Cul. 123. *aëria platanus*, et Mülleri Spicil. animadvv. in Catull. p. 30. *coniferae cyparissi.* „Cupressus mas fert conos nuci pineae

Constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam leti discrimine parvo,
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.

---

non absimiles; *baccas* appellat Plin. XVI, 33, 60., κώνους etiam Graeci. Vid. Athen. I. p. 57. B. C." *H.* Vid. etiam Müller. l. modo l. p. 20. (nam Catull. LXIV, 106. *de conigera pinu* loquitur.) *Conum* autem *cupressinum* (qui proprie *galbulus* vocatur) etiam Colum. VI, 7, 2. commemorat. Ceterum H. vere adnotat, *silvam Iovis* ad quercus, *lucum Dianae* ad cupressos referendum esse, ita ut de Diana infera s. Hecate (vel Proserpina) agatur, quum cupressus feralis arbor sit et ex vulgari narratione Diti sacra. Dianam autem, utpote Lunae deam, saepe cum Hecate, quae ipsa primum ad cultum lunarem pertinebat, confusam esse, res est satis nota. Cf. Klopferi Lex. mythol. I. p. 618. et 787. sqq. et quos ille laudat. — 682. sq. „Nos metu agitati quocumque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. — *rudentes excutere*, evolvere, explicare et intendere, ut supra v. 267. — *ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non exspectare ventum, quem cursus postulabat." *H.* De v. 684—686. permulta disputata sunt a Viris doctis, ex quo H. (cui adsentitur Thiel.), eos spurios esse iudicans, brevissimam sane iniit viam difficultates, quas continent, expediendi. Quos, ab omnibus Codd. sine ulla fere lectionis varietate suppeditatos, postquam Wakef. ad Lucr. V, 712. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 84. et in Comment. I. de versu hypermetro p. 17. A. Moebius in *Archiv für Phil. u. Paedag.* Vol. I. p. 139. et Iahn., cum quo facit Censor eius in Ephem. lit. Ien. a. 1827. ch. 94. p. 367., Virgilio vindicare studuerunt, nuper non solum denuo impugnavit, sed adeo e contextis exterminavit Wr., primum quod ineptum esset, praecepta Heleni, iam supra v. 558. observata a Troianis, hic repetere, tum quod verba *leti discrimine parvo*, quippe ex Aen. X, 511. coll. IX, 143. conficta, quomodocunque te torseris, tolerabilem sensum non funderent, denique quod *lintea dare* ἅπαξ λεγόμενον esset apud Virgilium. Horum argumentorum primum et tertium non multum valere, quisque videt, alterum vero et ipsum non admodum difficile dixerim ad refellendum. Primum videamus, quomodo Grammatici et priores editores locum expedire conati sint. Servius locum sic explicat: „Timor cogebat, ut quocunque navigaremus et ventum sequeremur, non iudicium: sed occurrebat praeceptum Heleni, vitare iubentis Scyllam et Charybdim. Quare placuit, ne [ita enim Grammatici contra usum Virgilianum *ni* explicant] cursus teneant, h. e. agantur et impleantur inter utramque viam modico mortis interstitio, h. e. Scyllae et Charybdis, retro dare lintea." H. interpolatorem haec dicere voluisse censet: Contra Heleni iussa monent, ne naves teneant cursum inter Scyllam atque Charybdim, quibus per appositionem addantur illa: utramque viam leti discrimine parvo, i. e. per utramque enim, et per Sc. et per Ch., erat iter periculosum; quod etiam Vulpio ad Tibull. IV, 1, 70. placuisse admonet Iahn., qui vv. *utramque - - parvo* in parenthesi posuerit. Wakef. sic distinguit et explicat hos versus: *Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim, Inter utramque, viam, leti discrimine parvo, Ni teneant cursûs; certum est* cett. „i. e. ne teneant viam cursûs inter utramque, Scyllam utique et Charybdim." Moebius, commate post *leti* posito, cum Schmiedero coniungit verba *discrimine parvo ni teneant cursum*, et ad *utramque viam leti* supplet

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.

---

esse, ut sensus sit hic: *dass Scylla hindurch und Charybdis Beiderlei Weg annahe des Tods, wenn in winzigem Abstand Man nicht halte den Lauf.* Iahn. denique locum sic interpretatur: „Metus agit quocunque rudentes excutere et ventis secundis, qui nos nunc versus Charybdim et Scyllam ferebant, obtemperare. Contra Heleni iussa monent, viam inter (per) Scyllam et Charybdim utramque (i. e. sive viam per Scyllam sive per Charybdim elegeris) parvo discrimine esse viam leti, nisi in tempore cursus teneant;“ in qua quidem explicatione praeter viam p e r Scyllam et Charybdim duo potissimum me offendunt: verba *parvo discrimine*, quae sic explicata vehementer languent, et *in tempore* ex arbitrio addita. Quare mihi locus sic capiendus videtur: Contra Heleni iussa monent, utramque viam inter Scyllam atque Charybdim, sive dextrum litus legentes Scyllae, sive sinistro litori propius navigantes Charybdi adpropinquaverint, parvo discrimine leti esse, i. e. a leto paullulum modo remotam, facillime in letum ducturam esse (quam explicationem flagitare videntur simillimus locus X, 511. *certior auctor Advolat Aeneae, tenui discrimine leti Esse suos*, et Ovid. Met. VII, 426. *Attonitus tamen, leti discrimine parvo*), nisi rectum cursum per medium fretum constanter teneant, ne latum quidem unguem in alterutram partem declinantes; quod quum admodum difficile esse intellexerimus, certum nobis est, dare lintea retro. *Cursum* enim *tenere* idem esse, quod a recto cursu non aberrare, docent loci Caes. B. G. V, 8. *Leni Africo profectus, media nocte vento intermisso, cursum non tenuit, et longius delatus aestu* cett. Cic. N. D. III, 34, 83. *Navigabat Syracusas: quumque secundissimo vento cursum teneret* cett. pr. Planc. 21. extr. *Ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima aetate suscepisti, cohortentur*, alii. (Similiter supra v. 283. *fugam tenuisse per m e d i o s hostes.*) Sic si locum explicamus, cui sane ultimam limam deesse non nego, facile supersedemus artificiosa illa ratione, qua Wagnerus hos versus a pluribus adeo interpolatoribus consarcinatos esse nobis persuadere studet. Ceterum Heins. edidit *Scyllamque Charybdimque*, quem iure refellit Weichert. de versu hyperm. p. 17., etiam Iahnio laudatus. — *i u s s a H e l e n i* vid. supra v. 410. sqq. et 420. sqq. — *l i n t e a d a r e* quamquam alibi non videtur legi, proba tamen est locutio, et *lintea* pro velis leguntur etiam ap. Hor. Od. I, 14, 9. Val. Fl. IV, 83. Ovid. Am. II, 11, 41. Lucil. Aetn. 243. alibi, *vela dare* autem omisso voc. *ventis* legitur etiam Ovid. Met. VIII, 175. XIII, 401. XIV, 437. et apud alios. — 687. *a n g u s t a a b s e d e P e l o r i.* „Ventorum origines a montibus, unde flant, tamquam a sedibus repetunt poëtae; ita h. l. aquilo, qui navem secundum littus Siciliae orientale versus austrum fert, a promontorio Peloro, ad fretum Siculum, venit; hinc *angusta ab sede.*“ *H.* — *a b s e d e* autem plurimorum librorum est lectio pro vulg. *a sede*. Vid. I, 270. II, 601. VII, 209. 255. cett. et adnott. ad Ecl. VII, 6. et Ge. I, 171. De *Peloro* vid. supra ad v. 411. — 688. *„M i s s u s,* ut ap. Val. Fl. I, 625.“ *Burm.* — *v i v o s a x o.* Vid. ad I, 167. et supra ad v. 618. — 689. *P a n t a g i a s* s. Pantachus, Pantacius, (nunc *Fiume di Porcari*) parvus Siciliae fluvius infra Leontinos haud procul a Megaris s. Hybla in mare sese effundens, cuius ostium praeruptis rupibus includitur. Cf. Thuc. VI, 4. Plin. III, 8, 14. Ovid. Fast. IV, 471. et, quos H. laudat, Cluverii Sicilia I, 11. et Dorvill. Sicula p. 206. sq. Claud. R. Pros. II, 57. *saxa rotantem Pantagiam* commemorat. — *M e g a r o s s i n u s.* De Megaris Hyblensibus s. Megaride cogitandum, Siciliae

*Talia monstrabat relegens errata retrorsus,
*Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium undosum; nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem

---

oppido, quod, olim Hybla Parva (Ὕβλα ἡ μικρά) dictum, duodecim millia passuum a Syracusis septentrionem versus ad sinum Megarensem (*Golfo di Augusta*) situm erat. Cf. Strab. VI. p. 185. Plin. III, 8, 14. Mela II, 7, 16. Diod. Sic IV, 80. Liv. XXIV, 30, 11. alii. — *Thapsus* peninsula, quae sinum Megarensem ab australi parte includit. Servio teste „plana et paene fluctibus par" erat; quare a poëta *iacens*, i. e. humilis, non alta montibus vocatur. (Cf. etiam supra I, 224. et Drakenb. ad Sil. Ital. XII, 131.) De Thapso, quae nunc *Penisola delli Magnisi* vel *Bagnoli* vocatur, cf. Thuc. VI, 97. ibique Duker. et Cluver. I, 2. p. 137. sq. — 690. „*relegens retrorsum*, nam cum Ulysse a Lotophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae litus orientale ad Cyclopas usque praeternavigaverat (cf. ad v. 570.) itaque *Litora* iam *errata.*" *H.* De pleonasmo *relegere retrorsus* vid. ad Ge. I, 200. Pro *retrorsum* autem, W. suadente, cum Iahn. et Wr. ex Med. Rom. aliisque libris praestantissimis et Prisc. XI, 5, 21. p. 922. P. recepimus *retrorsus*. (Cf. adnott. ad Ecl. X, 62.) — *erratus* pro pererratus, errando emensus, legitur etiam ap. Ovid. Fast. IV, 573. *immensum est erratas dicere terras*, et Val. Fl. IV, 447. *diversus erratus casibus orbis*; atque hunc quidem Ovidii versum fortasse obversatum esse putaveris Grammatico illi, quem Wr. hos duo versus, a se tamquam spurios exterminatos, addidisse suspicatur. Argumenta autem, quibus Vir. doct. ad oppugnandam horum versuum αὐθεντίαν utitur, sunt haec: 1) Homerus quum Od. IX, 105. sqq. Ulyssem a Lotophagorum terra statim ad litus Cyclopum delatum esse narret, haec loca ex Ulyssis itinere Achemenidi cognita esse non poterant; nec ipsum Achemenidem ab eo loco, ubi latuerat, longe discessisse, v. 645. sqq. probant; 2) verba *comes infelicis Ulixi* repetita sunt e v. 613., ubi Achemenides comes infelicis Ulyssis tam apte vocatur, quam hic inepte et contra morem Virgilianum; 3) voc. *retrorsus* ἅπαξ λεγόμενον est, quod ab epica poësi alienum videtur; 4) Cod. Wittianus hos versus non in ordine exhibet, sed appictos in margine. Ex quibus omnibus concludit Wr., hos duo versus a Grammatico quodam adiect[illegible] esse, qui, quum se ipse interrogasset, unde Aeneae haec omnia innotuerint, mancam poëtae narrationem supplere voluerit, non cogitans, hunc plurima, quae ipse ut poëta noverit, per Aeneam, illa nescientem, referre.' Et hic quidem, quum internis argumentis satis probabilibus etiam externa causa accedat, eatenus certe Wagnero obediendum duximus, ut asteriscis praefixis hos versus tamquam suspectos notaremus. Burm. tantum verba *comes infelicis Ulixis* ex v. 609. adsuta esse censuit, quae tamen defendit Weichert. l. saepe l. p. 77. — 692. *Sicanio sinu.* Cf. adnott. ad Ecl. X, 4. et V, 29. Intelligendus sinus ille, qui postea Syracusarum Magnum portum (etiamnum *Porto Maggiore* dictum) efficiebat. Cf. Thuc. VII, 4. 23. Diod. XIII, 14. — 693. *Plemmyrium undosum*, promontorium ad aditum sinus et portus Syracusani situm, quod semper aestuantis maris fluctus circumstrepunt, unde et nomen Πλημμυρίου habet a πλημμύρα, maris aestu; *undosum* igitur hic est περικύμον, quum alibi (Aen. IV, 313. Sil. V, 21. cett.) de ipso mari undis abundante dicatur. Cum duplici μ nomen scribunt Thuc. VII, 4. Diod. XIII, 14. alii, Steph. Byz. autem p. 555., ut hic plures Codd., inter quos Med. et Rom., Serv. Dresd. et Schol. Maii, non geminata litera, quos sequitur Wr., comparans nomina *Parnasi* et *Lyrnesi*. — *nomen dixere Orty-*

Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Iussi numina magna loci veneramur; et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis numquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi

---

giam. De constructione vid. supra ad v. 18., ubi adde Taciti locum Hist. IV, 28. *quod Romanorum nomen Agrippinenses vocarentur*, hic a Wr. prolatum; de hac autem *Ortygia*, diversa ab illa, quam supra v. 124. commemoratam vidimus, et posterioribus temporibus, ubi antiquissimam Syracusarum partem efficiebat, κατ' ἐξοχήν Nasos (Νᾶσος) appellata, vid. Thuc. VII, 22. Nomen inde accepisse dicitur, quod Latona, Pythonem fugiens, in coturnicem (ὄρτυγα) mutata in eam evolaverit. Cf. Maii Scholl. a Wagn. laudd. — *Alpheum fama est* cett. Vid. ad Ecl. X, 1. — 695. „*occultas egisse vias subter mare*, τὰν δὲ θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει, Mosch. Idyll. VII, 4. [Burm. confert Claud. IV. Cons. Hon. 101. *Nuntius - - longas incognitas egit - - vias.*] — 696. *ore tuo*, eodem fonte; unde Pindaro Arethusa ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ, Nem. I, 1. Cf. Cluverii Sicil. ant. p. 163. 157." *H.* — 697. *iussi*, ab Anchise, cuius, ut apte admonet H., per totum hunc librum eae sunt partes, ut religiones et auspicia curet. Servius etiam de Achemenide vel Heleno cogitari posse censuerat. — 698. *Exsupero*, praetervehor. Sic Plin. VI, 17, 21. *exsuperare amnem*, et Val. Fl. II, 622. *Iam iuga Percotes Pariumque infame fragosis Exsuperant Pityamque vadis.* — „*Helorus* fluvius in litore orientali [Siciliae] paullo supra Pachynum promontorium. Primum ille inter specus et exesas rupes procurrit, unde Silio [XIV, 269.] *clamosus Helorus;* mox ubi ad litus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, unde agri vicini pinguescunt plurimum." *H.* Quare Ovidio Fast. IV, 487. *Heloria Tempe* vocantur. Cf. de hoc fluvio, qui nunc *Atellaro* et haud procul ab ostio *Abisso* vocatur, praeter l. l. etiam Plin. III, 8, 14. et Cluverii Sicil. ant. I, 13. p. 184. — 699. *proiecta saxa*, προβλῆτες σκόπελοι. De *Pachyno* vid. supra ad v. 429. — 700. *Radimus*, „propter scopulos latentes", ait Schirach. p. 557. Sed *radere* potius est i. q. obiter modo tangere (nostrum *streifen*), ut infra VII, 70. *litora radere*, et ap. Ovid. Am. III, 15, 2. *raditur ultima meta.* A poetis dicitur hoc verbum imprimis de fluviis locum aliquem praetermeantibus et tangentibus. (Vid. Lucr. V, 257. Tibull. IV, 1, 142. Lucan. II, 425. cett.) — *numquam concessa moveri Camarina.* Servius haec adnotat: „Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum, de qua quodam tempore, quum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: Μὴ κίνει Καμαρίναν [immo Καμάριναν. Vid. Boeckh. ad Pind. Ol. V, 4. a Wr. laudatus.) ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. Quo contemto exsiccaverunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, poenam dederunt." Eadem narrant Steph. Byz. et Suïdas s. v. et Anthol. Gr. T. III. p. 148. epigr. 23. (Iacobs. T. IV. p. 115.); sed quando hoc factum sit, et quae illa urbis (de qua vid. Strab. VI. p. 417. Thuc. VI, 5. alii) oppugnatio fuerit, nemo veterum docet; poëtam vero haec ex sua potius, quam Aeneae narrantis persona dixisse, iam Serv. vidit. Ceterum verba illa μὴ κίνει Καμάριναν in proverbium abiisse constat. Cf. Erasmi Adagia. Cent. I, 64. et Schott. ad Zenob. Cent. V, 18. — 701. *Campi Geloi*, Gelae oppidi, quod statim post commemoratur, egregia fertilitate sua nobiles. *Gela* autem idem

Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
Et vada dura lego saxis Lilybeïa caecis.

---

est cum *Lindo* oppidum, Doriensium colonia, quae a flumine Gela, in cuius meridionali ripa exstructa erat, idem nomen assumsit. Cf. Thuc. VI, 4. Diod. XIII, 93. Steph. Byz. v. Γέλα. Nunc vocatur *Terra Nuova*, flumen autem *Fiume di Ghiozzo.* Cf. Dorvill. Sicula c. 6. et Mannert. Vol. IX, 2. p. 345. sq. Argutatur H. cum aliis interpretibus in explicando epitheto *immanis,* quod perperam ad urbem referunt, de immanibus nescio quibus Gelae tyrannis cogitantes; quamquam H. iam verum sensit, haec adiiciens: „Restat hariolatio, ut *fluvius immanis* dicatur propter speciem eius in numis expressam; est enim bos cum facie humana, adscriptum Γέλας." Sed non tam hoc fluminis signum ipsum spectandum, quam causa, cur flumen in numis eo repraesentatum videatur. Suspicor enim, illud externa specie decepisse homines, et vultum innocentem referens occultis tamen verticibus exitiosum fuisse, quod etiam Ovidius Fast. IV, 470. comprobare videtur: *Et te, verticibus non adeunde Gela;* quem locum iam Wr. protulit, ut fluvii, non urbis epitheton hic haberi doceret, quod etiam Voss. perspexit. Mirum sane, interpretes, reconditi aliquid in hoc loco quaerentes, id quod omnium simplicissimum est, prorsus neglexisse. Ceterum Virgilius Graecam nominis mensuram sequitur Γέλᾱ, Silius contra (a Wr. laud.) XIV, 218. Romanam: *Venit ab amne trahens nomen Gelă.* — In verbis *fluvii cognomine dicta,* quae sic interpretor: cognomine dicta a fluvii nomine sumto, s. cognomine, quod est fluvii nomen, eo minus haerebimus, si cogitabimus, *cognomen* poëtis interdum pro simplici voc. *nomen* dici, velut infra XII, 845. *Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,* et Claud. B. Get. 555. *Pervenit ad fluvium miri cognominis Urbem.* Wr. paullo brevius haec adnotat: „*Fluvii cognomine dicta* i. q. fluvio cognominis;" recte tamen reiiciens Martinii coniecturam *a fluvio cognomine dicta,* propositam in Diariis schol. Darmst. a. 1826. P. II. ch. 43. et probatam Iacobo in Disquiss. Virgg. P. I. p. 8. — 703. *Acragas.* „*Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus, a Pindaro celebratus; quamquam ad hunc solum respici a poëta non dixerim." *H.* Cf. Strab. VI. p. 417. Plin. III, 8, 14. Mela II, 7, 16. Polyb. X, 21. Thuc. VI, 4. Diod. XIII, 81. sqq. Cluverii Sic. ant. p. 202. Dorvill. p. 88. sq. alii. Ceterum hunc versum, quem Schrader. propter anachronismum deleri voluit, voc. *maxima* in *moenia* mutato, bene defendit Weichert. l. l. p. 84. — *datis ventis,* i. e. secundo vento a diis mihi misso. — *palmosa Selinus.* Selinuntem, haud ignobilem Siciliae urbem, (de qua vid. Strab. VI. p. 421. Plin. III, 8, 14. Scylax in Huds. Ge. Min. I, 4. Steph. Byz. 592. multique alii, et e recentioribus Cluver. I, 18. p. 225. Dorvill. p. 60. sqq. et 420. sqq. ante omnes autem Reinganum in singulari libello: *Selinus u. sein Gebiet.* Lips. 1827. 8.), palmis agrestibus abundasse, ex Cic. Verr. V, 33, 87. satis notum. Cf. etiam cum h. l. Silius XIV, 200. *Tum, quae nectareis vocat ad certamen Hymetton, Audax Hybla, favis, palmaeque arbusta Selinus.* — 706. „*vada dura saxis caecis,* h. e. latentibus [vid. ad Ge. I, 89. Aen. I, 356. al.] *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἄκρα plana atque depressa, ad III M. pas-

Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
Amitto Anchisen: hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu tantis nequidquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Aeneas, intentis omnibus, unus

---

suum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1. pr." *H.* De ipso *Lilybaeo*, occidentali Siciliae promontorio, quod nunc *Capo Boeo* vocatur, cf. Ptol. III, 4. Strab. VI. p. 409. Plin. VII, 21, 21. Mela II, 7, 15. Polyb. I, 42. Diod. XIII, 54. alii, uti de *Drepano* vel *Drepanis* (τὸ Δρέπανον et τὰ Δρέπανα) oppido, ab illo ad septentrionem versus haud procul ab Eryce monte sito et nunc *Trapani* appellato, eiusque portu cf. Diod. XXIII, 9. XV, 73. Polyb. I, 46. alii. — *illaetabile* hoc promontorium dicitur propter tristem, quem praebet adspectum (ut ἀτερπὴς χῶρος ap. Hom. Od. XI, 94.); nam ager Drepanitanus sterilis est et arenosus, arboribus fere omnibus et herbis destitutus. Altera explicatio, quam Schirach. p. 442. et Thiel. amplectuntur, H. autem certe non reiicit, ut locus propter Anchisae ibi morte amissi memoriam per anticipationem tristis dicatur, minus probabilis videtur. Ceterum redit hoc adiectivum infra XII, 619. Vid. etiam Stat. Theb. III, 706. V, 633. Sen. Troad. 861. all. — 708. *Accipit.* Wakef. ad Lucr. V, 827. temere coni. *Excipit.* Vid. adnott. ad III, 210. — *actus.* Heins. cum multis sane Codd. *actis*, coll. Aen. VIII, 636. Ge. I, 413. Sil. III, 228. *Saevior it trucibus tempestas acta procellis* aliisque locis. Sed *actus*, quod Medic. cum optimis Codd. praebent, unice verum, quum nemo hic quaerat, an tempestates *actae* i. e. dispulsae fuerint, sed, quod iam Wr. docuit, ad plurima illa et gravissima mala, quae longi errores Aeneae attulerint, tanquam cumulus accedat iactura patris. — 710. De Anchisae obitu singularem excursum scripsit H., XVII. ad h. l., quo docet, aptissime poëtam hoc instituisse, ut Anchisen ante Aeneae ad Didonem adventum obiisse narraret, quum seni nullas inter Aeneam et Didonem partes satis decore tribuere posset; quamquam alii scriptores (Cato ipse secundum Serv. ad Aen. I, 570. Aur. Vict. de Orig. G. R. c. 10., ubi vid. Arntzen. coll. cum Muncker. ad Hygin. f. 260. et Meziriac. ad Ovid. Her. T. II. p. 221.) Anchisen cum Aenea in Italiam pervenisse narrent. Omnino autem mortem eius a scriptoribus antiquis tam diverse tradi, ut nihil magis. Ceterum hac patris defuncti apostrophe desiderium pii filii eo vividius exprimi, non est cur memorem. — 711. *nequidquam*, quia Anchisae diu desideratam Italiae terram et novas Troianorum sedes adspicere non contigit. — V. 712. comparant cum Hom. Il. XVII, 407. sqq. Imitatur hunc locum Val. Fl. III, 301. sqq. — *quum*, i. e. quamquam. — *Nec Helenus — non Celaeno*, vid. supra v. 374. et 247. — ,,715. ex Odyss. VII, 276. 277. Redit sic ad I, 34. *Vix e conspectu Siculae telluris in altum Vela dabant laeti.* — 716. *intentis omnibus*, intento, attento animo audientibus. Sic *intentis canere* ap. Val. Fl. V, 351.; similiter ap. eundem IV, 257. *intenta silentia*, ap. Caes. B. G. III, 26. *intenti oculi* cett. Cf. etiam Aen. V, 137. — ,,*unus*, inter ceteros omnes

Fata renarrabat divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

---

intentos.“ *H.* — 717. *fata divûm*, i. e. a diis constituta, decreta, ut II, 54. et VI, 376. *fata deum;* non autem de solis vaticiniis et oraculis cogitandum. W. confert Soph. Antig. 158. *θεῶν συντυχίαι.* — *renarrabat*, narrando quasi iterum transigebat, vel certe aliis, quae ipse perpessus erat, fata repraesentabat. Sic Ovid. Met. V, 635. *citius, quam nunc tibi facta renarro, In laticem mutor*, ubi vid. Bach. Alibi valet rursus narrare, veluti Ovid. Met. VI, 316. Claud. B. Get. 621. Stat. Theb. III, 400. XII, 390. cett.; nusquam autem *renarrare* idem esse potest quod simplex *narrare.* — *docere*, ut Graec. *διδάσκειν*, pro certum facere aliquem de aliqua re, nuntiare alicui aliquid. — 718. *facto fine quievit. W.* haec adnotat: „Quamquam verbum quievit ad quietem narrationis referri et pro desiit loqui accipi potest, cf. Aen. VI, 102. *rabida ora quierunt*, equidem tamen, ut tautologia versus liberetur, utque initium libri IV. *At regina* fini tertii conveniat, *quievit* interpretor: somno se tradidit; qui quidem sensus cur aliis ieiunior visus sit, me ignorare fateor;“ cui interpretationi iure adversatur Wr., nullam hic esse tautologiam ostendens, quum *facto fine quievit* significet: „quievit, quippe iam ad finem narrationis progressus“; sed illi ipsi ablativi absoluti ut id exprimere possint, quod debeant, facto narrandi fine, adiungendum fuisse verbum, quod contineat *narrandi* notionem, quale sit *quievit*, i. e. narrare desiit.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

„Dido, amore Aeneae insaniens, animi morbum sorori aperit; eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit (1—89.) Tum Iuno, ut Aeneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut eius bona cum venia liceat Aeneae Elisam uxorem ducere; quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit (90—128.) Postridie Aeneas et Dido venatum eunt. Ibi, omnibus iam praedae intentis, Iuno subitam immisit tempestatem; comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus iunguntur (129—172.) Dum Aeneas Carthagine amore Didus tenetur, Iupiter, Iarbae Gaetulorum regis, qui advenam sibi praeferri iniquo animo ferebat, precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam mandatque, ut, relicta Africa, in Italiam naviget (173—278.) Ille Iovis imperio morem gerens, quaecunque ad navigationem essent necessaria, clam per socios parari iubet (279—295.) At Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id, quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis primum ipsa eum ab incepto revocare conatur, tum per sororem id saltem impetrare tentat, ut aliquantisper moretur (296—449.) Frustra. Quare regina, doloris impatiens, mori decernit (450—473.), et, celans sororem quod animo meditabatur, exstructa in editiore aedium parte ingenti pyra, sacrum magicum, quo se ab amore solveret, parat (474—521.), tum recrudescente dolore furit (522—553.) Interea Aeneas nave conscensa iterum in somnis a Mercurio admonitus intempesta nocte ancoras solvit (554—583.) Dido, mane Troianos videns in altum evectos, diris Aeneam devovet (584—629.), ablegataque Barce, Sychaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti afferret, necem sibi consciscit (630—705.)" *H.*

At regina, gravi iam dudum saucia cura,
Vulnus alit venis, et caeco carpitur igni.

---

1. *At regina.* W. haec ultimis libri III. verbis sic opposita censet: Aeneas somno quievit; at Dido amore concitata placide quiescere non potuit; sed recte Wr. admonet, non solum contraria indicare part. *at*, verum etiam usurpari in transitu ad novum argumentum, maxime in ordienda nova narratione. Vid. infra v. 504. V, 35. 545. 613. VI, 679. VII, 5. VIII, 370. 608. IX, 503. X, 689. aliosque locos a Wr. Qu. Virg. XXXVII, 2, b. collectos. Cf. etiam adnott. ad l. III. extr. et Gronov. ad Gell. N. A. Praef., quem Thiel. laudat. — *saucia cura,* amore Aeneae; nam *cura* apud poëtas haud raro de amore, qui solet curas excitare. Vid. Ovid. A. A. III, 680. id. Rem. 311. Met. VI, 493. Prop. I, 15, 31. cett. — *saucius* autem, ut *vulneratus, vulnus* et similia, de amantibus saepissime. Cf. de adiect. *saucius* Ennius ap. Cic. pr. Coel. 8. in. *Medea amore saevo saucia.* Tib. II, 5, 109. Ovid. Her. V, 152. al. de *vulnere* Lucr. I, 34. II, 628. Prop. II, 22, 7. al. — 2. *Vulnus alit venis* „propter sanguinem aestu amoris concitatum." *H.* Thiel.

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore vultus
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum sic unanimam alloquitur male sana sororem:
Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!

---

confert Hor. Sat. I, 2, 33. *venas inflat dira libido,* et Sen. Hippol. 278. *Labitur totas furor in medullas, Igne furtivo populante venas.* 2. *caeco* (occulto, vid. modo III, 706.) *igni,* ut apud Lucr. IV, 926. Cf. I, 660. 688. et Ovid. Met. IV, 64. *Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.* H. adnotat, Virgilio obversatum esse Apollon. III, 286. sq. Cupidini propterea ἰοὺς πυρφόρους et facem tribui, res satis nota. — *carpitur,* consumitur, ὃν θυμὸν κατέδει (Hom. Il. VI, 202. al.) Cf. Ge. III, 215. Ovid. A. A. I. modo l. id. ex P. I, 4, 22. — 3. *Multa virtus,* magna, ingens, ut XI, 312. *plurima virtus.* W. conferri iubet Drak. ad Liv. XXXI, 1. et supra II, 429. — *recursat.* Vid. I, 662. — 4. *multus gentis honos,* aut omnino Troianorum clarum nomen, aut, quod H. et W. iure praeferunt, splendidum Aeneae genus a Venere ductum. Cf. infra v. 12. et XI, 305. — „Ad v. 4. 5. cf. Apollon. III, 453. sqq. Amor autem hic is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant I, 672. 712. sqq.“ *H.* — 6. *Auroram* pro tempore matutino et omnibus, quae ibi fiant, poni docet W., coll. Val. Fl. I, 310. sq., quare hic Aurora lampade Phoebea terras lustrans non miranda sit. De *lampade Phoebea* vid. ad III, 637. — *lustrare* i. q. obire ideoque radiis suis collustrare. Sic etiam apud pedestris orationis scriptores de sideribus orbem suum conficientibus. Cf. Cic. N. D. II, 20. extr. et de Univ. 9. Ceterum cf. Ge. I, 249. et Aen. V, 64. sq. — V. 7. iteratur ex III, 589., ubi vid. adnott. — 8. *unanimam sororem,* amantissimam, (*die mit ihr ein Herz und eine Seele war*). Sic infra VII, 335., ut ap. Liv. VII, 21, 5. Claud. I, 231. et VII, 189. *unanimi* et *unanimes fratres.* Nam ubivis fere in adiectivis a voc. *animi* factis fluctuant Codd. inter utramque formam in *us* et *is,* atque etiam hic Med. a m. pr. Pal. alii *unanimem* exhibent. Heins. iam vidit, in his Virgilium ad soni suavitatem se accommodasse, quod Wr. facile apparere censet locis VII, 335. IX, 451. XI, 30. 51. coll. cum IV, 686. V, 669. VI, 161. X, 396. 404. 841. XI, 635. XII, 356. et 264., ubi *exanimis* e Med. reponendum sit; ubi tamen neutra forma offensionem habeat, ibi communem a poëta praeferri, velut X, 496. et V, 481. Iahnio ad IX, 444. hic *unanimem* scribendum videtur. — *male sana,* insana, μαινομένη. Vid. ad II, 23. — 9. *Anna soror.* „Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Graeci in tali re solent, admodum placet. Sed id Virgilius Apollonio Rhodio debet, qui Chalciopae, Medeae sorori, simile officium tribuerat; a quo etiam insomnia habet Didonis et confessionem amoris sorori factam. Vid. Apollon. III, 616. sqq. 645. sqq. -- Annam iam Naevius memoraverat, teste Servio ad v. 9., in bello, puta, Punico.“ *H.* Apollonium enim et Naevium poëta in hoc libro, cuius argumentum ab Homeri saeculo alienum est, imprimis secutus esse videtur (cf. Macrob. V, 17. et VI, 2. extr.); quamquam negari nequit, magis hic poëtam suo iudicio usum suoque ingenio ductum videri, quam in ceteris libris. — *suspensam,* anxiam, cuius animus fluctuat inter spem et metum. Vid. ad II, 729. De voc. *insomnia,* quod singul. numero vigilias, plurali vero somnia gravia et terribilia significet, Thiel. conferri iubet Ruhnk. et Bentl. ad Ter. Eun. II, 1, 13. Broukh. et Bach. ad Tibull. III, 4, 1.

Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,

— 10. *novus* positum videtur pro: eximius, diversus a vulgo hospitum, plane singularis. — 11. „*quem sese ore ferens*, quali oris habitu (v. 4.) successit, et quam forti pectore et fortibus armis, nam *fortibus* ex *forti* assumendum, cf. III, 413.; et *fortia arma* Aen. X, 735. exstat. Ita nihil h. l. mutandum.“ *W.* Nam Vales. et Markland. temere coni. *quem f. p. et armis;* et Wakef. e paucis Codd. recepit *quam fortis pectore et armis*, quod iam Burmanno placuerat. — 12. *genus*, prolem, progeniem. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 12. a Thielio laud. De omisso accus. *eum* vid. ad II, 25. — 13. „Invertit orationem: credo eum prolem deae esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit.“ *H. Degener* hic non est, qui degeneravit, a virtute maiorum deflexit, sed omnino ignobilis, humilis, vilis. Cf. Lucan. III, 149. *metus degener.* Sen. Herc. Oet. 1388. *clamor degener.* Val. Fl. VI, 86. *Degeneres Sindi*, ubi vid. Burm. et Wagner. Repetit verba *Degeneres animos timor arguit* Auson. Idyll. IV, 26. his additis: *at tibi consta Intrepidus.* — *arguit* clare prodit, manifestat (externis signis); ut Ovid. Tr. IV, 3, 80. *Apparet virtus arguiturque malis.* Ovid. Fast. II, 397. *si genus arguitur vultu.* Hor. Epod. XI, 9. *amantem et languor et silentium Arguit.* cett. — 14. *iactatus fatis*, vexatus, defatigatus. Cf. I, 3. et VI, 693. — *exhausta*, tolerata; adiuncta tamen magnitudinis et molis notione, ut bene admonet W. Sic X, 57. et Ovid. Met. XII, 161. *exhausta pericula.* Liv. XXXIII, 11, 6. *dura et aspera belli exhaurire.* Lucan. III, 495. et Plin. Epist. III, 9, 1. *laborem exhaurire* (ἐξαντλεῖν πόνους). — 15. Cf. Stat. Theb. VI, 160. *Fixum matri immotumque manebat.* Cic. Balb. 28. extr. *illud fixum in animis tenetote.* id. ad Div. X, 34. extr. *perpetuo animo meo fixa manebunt.* id. pr. Mur. 30, 62. *fixum et statutum est.* Tac. Ann. I, 47. *manet mihi immotum* et similes locos cum eo, quem supra legimus II, 660., *sedet hoc animo* et Claud. R. Pros. I, 121. *sedet sententia.* — 16. *vinclo iugali*, quod, Servio auctore, iugum imponebatur matrimonio iungendis! Nam iugalis proprie dicitur de equis vel armentis sub eodem iugo coniunctis (Aen. VII, 280. Sil. XVI, 400. cett.); de matrimonio autem etiam infra v. 59. et 496. VII, 320. Catull. LXIV, 303. *taeda iugalis.* Val. Fl. VIII, 222. *foedus iugale* cett. — 17. „*deceptam fefellit*, poëtica copia pro: spem destituit morte mariti.“ *H.* Rectius cum Thielio interpreteris: amor ita me fefellit, ut morte coniugis deciperer. Verba *deceptam morte* accuratius definiunt modum, quo amor eam fefellit. Heins., iam a Burm. refutatus, verbosa adnot. defendere studet trium Codd. Menag. I. Montalb. et Hamb. II. corruptam lectionem *decepta morte.* De Sychaeo a Pygmalione, Didonis fratre, interfecto cf. Veneris narratio I, 343. sqq. — 18. *si non pertaesum - - fuisset* scil. me, ut ap. Plaut. Most. I, 4, 4. legitur *me convivii sermonisque pertaesum est.* Cf. etiam Lucr. III, 1074. Liv. III, 67, 7. Nep. Att. 15. cett. — 19. De indicativo *potui* post *si non*

Huic uni forsan potui succumbere culpae.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei
Coniugis et sparsos fraterna caede Penatis
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit; agnosco veteris vestigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resolvo.

— *fuisset* vid. adnott. ad II, 55., ubi addi possunt Ruhnk. ad Vell. II, 52. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 21. p. 87. et ad Finn. III, 10. p. 356. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 228. et Matth. ad Cic. Cat. III, 9, 22., hic a Wr. et Thielio laudati. — *succumbere culpae.* Cf. Ovid. Met. VII, 749. *simili succumbere culpae.* Et de *culpa* quidem Dido loquitur, quia Aeneae amorem tamquam delictum in priorem coniugem commissum spectat. Sequitur autem poëta Romanarum viduarum sentiendi rationem, quae *univirarum* mulierum laudem affectabant, de qua re Thiel. conferri iubet Val. Max. II, 1, 3. interpp. ad Prop. IV, 11, 36. et Hor. Od. III, 14, 5. Iacobs. ad Anthol. Gr. T. XII. p. 273. et Hessium ad Tac. Germ. 19, 7. — 20. *fatebor enim* eodem modo inseri Ecl. I, 32. et in Eleg. ad Messal. 11., memorat Thiel., comparans etiam supra II, 78. *neque negabo.* — 21. *fraterna caede* non tam est caedes a fratre suo edita, quam parricidium fraternum; nam etiam leviri s. affinitate coniuncti fratres sese appellant. — *sparsos Penates.* Vid. I, 349. De voce *sparsus* pro *conspersus* posito vid. ad Ecl. V, 7. — 22. *labantem,* labefactam, fluctuantem. Sic ap. Ovid. Her. XVII, 178. *pectora labant,* ap. Cic. Att. VIII, 14. *labat meum consilium* et similia alibi. — 23. „Agnosco amoris, qualem olim experta sum, signa." *H.* Cf. autem cum h. l. supra I, 720. sqq. — 24. H. comparat Hom. Il. IV, 182. (τότε μοὶ χάνοι εὐρεῖα χθών) VI, 464. et XVII, 416. Cf. etiam Ovid. Met. I, 546. et Fast. III, 609. — *prius Ante quam* eodem pleonasmo, quo Graeci dicunt πρὶν - - πρὶν ἤ. Cf. Plaut. Trin. V, 2, 17. *neque eum ante conspexi prius.* Prop. II, 25, 25. (al. 19, 65.) *Aut prius infecto deposcit praemia cursu, Septima quam metam triverit ante rota?* et Huschk. ad Tibull. I, 3, 9. a Wr. laud., cui adde Hand. Tursell. I. p. 385. et 395. sq. — W. minus probabiliter: „Quum duo sint vota, ad alterum *prius,* ad alterum *ante* pertinere naturae consentaneum est." — 26. *umbras Erebi.* Aliquot Codd., inter quos fragm. Vat. Rom. Gud., *Erebo,* quod W. et Iahn. praetulerunt, pro *in Erebo* positum, coll. Aen. I, 403. VI, 186. et similibus locis. Sed Wr. docet, eiusmodi Ablativum apud Virgilium non inveniri, nisi verbo alicui iunctum (ut Ge. I, 6. Aen. I, 403. IV, 328. 578. — I, 263. XII, 344. alibi), aut epitheto aliquo adiecto (velut I, 110.), aut ubi ille excusetur quadam orationis brevitate (ut I, 160, III, 530.), aut alia denique singularis causa subsit (ut III, 125. VII, 269. VI, 187., ubi vid. adnott.) Hunc locum autem diversum esse ab illo, quem W. comparet, VI, 186. *coelo Ereboque potentem,* quum hic *pallentes* non sit participium, sed adiectivi munere fungatur; ita ut, si *Erebo* legere velimus, necessario coniungenda sint *adigat Erebo* (tertio casu), quod sane verba *Pallentes umbras* per appositionem addita dissuadent. — *noctem profundam* Thiel. explicat per „locum inferarum profundum, ubi semper nox est;" coll. Ge. I, 243. Sen. Troad. 430. (*Styx profunda*) Agam. 486. (*inferna nox*) cett. — 27. *tua iura resolvo.* „Qui *iura* numinis *resolvit,* officia ab ipso sibi imposita laedit. Cf. II, 157." *W.*, qui etiam cf. ad Tibull. I, 3, 79. Haec

Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro.
Sic effata sinum lacrimis implevit obortis.
    Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua moerens carpere iuventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
Esto: aegram nulli quondam flexere mariti,

---

autem officia Pudori debita laesura sibi videtur regina novo amore et secundis nuptiis. De dictione *resolvere iura* vid. supra II, 157. Ceterum Prisc. XVIII, 10, 92. p. 1146. et Codd. quidam deterioris notae *violem* — *resolvam*, male; nam consilium certissimum Dido profert: nunquam resolvam iura, peream potius, quam resolvam (*noch ehe ich das thue.*) Cf. adnott. ad Ge. IV, 306. et Iahn. ad Aen. V, 347. — 28. ***me sibi iunxit.*** „Vir iungit sibi uxorem, uxor adiungit se viro s. coniungitur cum viro.“ *Thiel.* — ***meos amores Abstulit;*** illi uni amorem meum addixi, eo mortuo alium amare mihi non licet. Wr. ad V, 334. adnotat, pluralem *amores* in illo loco, ut in nostro, significare omnem mutui amoris sensum et affectum. Cf. etiam quae ad Ecl. X, 7. Aen. I, 463. et alibi de usu pluralis adnotavimus. — 30. ***sinum,*** vestis. H. comparat Il. IX, 570. δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι, et sic pergit: „Hae autem lacrimae magnum facile poëtam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. Cf. Hor. Od. IV, 1, 33. sqq.“ — 31. ***refert,*** respondet, ut ap. Ovid. Met. II, 35. Fast. VI, 354. Stat. Theb. VIII, 247. Cf. Barth. ad eiusd. IX, 400. — ***luce magis,*** i. e. vita. Cf. Ge. IV, 255. Aen. VI, 435. — Ceterum editt. ante W. et Iahn. in lucem emissae male locum sic distinguunt: *Anna refert, O luce magis dilecta, sorori;* immo *dilecta sorori,* i. e. mihi, utpote sorori, coniungenda esse patet. Wr. confert similem locum infra v. 435. *miserere sororis.* — 32. ***Solane,*** tamquam vidua. — ***perpetua moerens iuventa,*** i. e. in iuventute tua perpetuo moerens; per totam iuventutem tuam moerore carperis, spernens matrimonii gaudia? Nam *iuventae* aperte inest notio aetatis amori et coniugio aptae; quod etiam Thiel. perspexit, qui multus est ad h. l., et praeter alios locos comparat Prop. III, 11, 7. et Sabin. Ep. III, 10. De verbo *carpendi* vid. supra ad v. 2. adnott. Ceterum H. confert Senec. Hippol. 446. sq. *Aetate fruere - - cur toro viduo iaces?* — 33. ***Veneris praemia*** i. e. gaudia, oblectamenta, fructus. Sic Lucr. III, 912. (ubi vid. Wakef.) et 969. de *praemiis vitae* loquitur. H. comparat δῶρα Ἀφροδίτης ap. Hesiod. Scut. 47. Pind. Ol. I, 120. φίλα δῶρα Κυπρίας ap. eund. Nem. VIII, 12. et Ruhnk. Praef. ad Hymn. in Cer., in quo v. 102. pariter τόκος et δῶρα Ἀφροδίτης iungantur. — ***noris?*** noscere cupis. — 34. ***Id,*** utrum novum matrimonium ineas, an fidem serves mortuo marito. — ***cinerem*** Sychaei. De cinere pro umbra mortui posita Wr. conferri iubet Iacob. ad Lucil. Aetn. v. 77. — „***Manes sepultos*** ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, ubi mortuo iusta persoluta essent; ita pro Manibus sepultorum.“ *H.* — Ceterum cf. infra v. 427. et Petron. 111., ubi hic totus versus repetitur, ibique Burm. — 35. ***Esto*** non tam ad antecedentia, quam ad sequentia est referendum. Sensus enim hic est: Concedendum sane, nullum antea procum mentem tuam flexisse, dum dolor recens esset ipsique proci tibi minus accepti; sed nunc, quum aliquot iam anni praeterierint tuque ames Aeneam, cur dulci amori diutius repugnabis? Recte enim *H.*: „In ***aegram*** latet causa spreti adhuc amoris, quod

Non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;

---

recenti dolore erat afflicta, qui nunc resedit." — *flectere aliquem*, pro animum, mentem alicuius, apud poëtas haud raro legitur (cf. e. g. Aen. II, 689. VII, 312. cett.), interdum vero etiam apud pedestris orationis scriptores, velut ap. Cic. Phil. I, 14, 35. De *maritis* procorum loco commemoratis vid. Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 47. Sic alibi *maritus* pro sponso vel omnino pro amatore. Cf. Tibull. III, 2, 12. III, 4, 31. Prop. II, 17 (21), 10. Val. Fl. VIII, 16. et adnott. ad Ecl. VIII, 18. et Aen. II, 344. — 36. *Non — non* post *nulli*, ut etiam Romani haud raro. W. confert Ter. Eun. I, 2, 67. *Habeo hic neminem, neque amicum neque cognatum.* Plura exempla praebent Duker. ad Flor. III, 17. p. 577. Drak. ad Liv. XXVII, 41, 4. Broukh. ad Prop. II, 15, 5. Bentl. et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 2, 34. Schwarz. ad Plin. Pan. 3. p. 579. Beneck. ad Iustin. X, 3, 1. et XXV, 5, 3. Daehn. ad Nep. Iphicr. 2, 1. Zumpt. §. 754. Not. Ramsh. §. 188. Not. 1. p. 821. alii. — *non Tyro*, i. e. mariti a Tyro, Tyrii. W. comparat Caes. B. C. I, 24. *Cn. Matius Cremona*, i. e. Cremonensis, ibique interpp., Wr. autem infra X, 183. 345. et Burm. ad III, 503., simul admonens, plenius dici V, 61. *Troia generatus Acestes*, et X, 141. *Maeonia generose domo.* — De *Iarba* vid. infra ad v. 196. et de ipsa re v. 321. — 37. *Africa terra triumphis Dives*, bellis gestis clara. Terram bellis inter incolas assidue agitatis infestatam his verbis significari censet Wr., qui porro de verbis *Africa terra* conferri iubet Columna. ad Ennium p. 188. Hessel. Sic etiam *Itala terra* infra VII, 643. — 38. *placito amori.* Cf. Ge. II, 425. Ovid. Her. XVII, 98. *placita bona.* Sall. Iug. 81, 1. *locus ambobus placitus*, et omnino de multorum verborum neutralium participio perfecti Ruddim. I. p. 299. sq. De verbo *pugnandi* Graecorum ratione cum dativo constructo cf. infra XI, 600. Ovid. Met. I, 19. (ubi vid. Bach.) Catull. LXI, 64. Prop. IV, 7, 79. et Obbar. in Seebodii *Archiv* etc. 1825. II. p. 374. — 39. De genere dicendi *Nec venit in mentem* (scil. tibi) Burm. conferri iubet Gronov. ad Liv. XXVIII, 24. — 40. sqq. Undique nos cingunt gentes ferissimae et bellicosissimae, quae semper impetum nobis minantur. — *Gaetulae urbes. Gaetuli*, gens barbara iuxta Numidiam meridiem versus partim Nomadum more vagans, partim in tuguriis (mapalibus, vid. ad I, 421.) habitans; quare poëtae tantum de *urbibus* eorum loqui licet. — *urbes, genus ins. bello* ad Homeri morem dictum censet H., qui saepe πόλεις pro incolis vel populis, et contra populos pro insulis, terris, urbibus ponat. Idem H. minus apte comparat supra I, 339. *fines Libyci, genus intractabile bello*, ubi vid. adnott. — 41. *Numidae infreni*, equis infrenis (vid. Aen. X, 750.) utentes, ut ap. Silium I, 215, *Numidae, gens nescia freni*, cum quo loco cf. eiusd. II, 64. *nullaque levis Gaetulus habena*, et Drakenb. ad III, 293. W. apte comparat *equites infrenatos* Livii XXI, 44, 1. Similiter Colum. X, 215. *Infreno cursu volitare equos.* — *cingunt* scil. regnum tuum. W. confert Liv. XXI, 43, 4. *Dextra laevaque duo maria claudunt.* — 41. *inhospita Syrtis*, maior et minor, duo vada septentrionali Africae litori vicina et navigantibus infestissima, quae nunc *Golfo di Sidra* et *G. di Capos* appellantur. (Cf. Plin. V, 4, 4. Mela II, 7, 3. sqq. Sall. Iug. 78. alii.) Hic de vicina regione eiusque incolis inhospitalibus cogitandum esse patet. (Cf. supra I, 539. sq.)

Hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam
Germanique minas?
Dîs equidem auspicibus reor et Iunone secunda
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis

Eadem de causa etiam Ovidio Met. VIII, 120. et Lucano I, 367. *inhospita Syrtis* commemoratur. Paullo aliter Wr., qui, quum apertum sit, Virgilium pericula ab his partibus imminentia declarare voluisse, Syrtin *inhospitam* dici censet ob crebras Nasamonum in illa maris parte praedationes, coll. Silio I, 408. *Et vastae Nasamon populator Syrtis* et Lucan. IX, 440. *Nasamon, quem mundi barbara damnis Syrtis alit.* Sed maiora, nisi fallor, Didoni eiusque novae coloniae pericula imminebant a populis finitimis, quam a piratis mare vicinum infestantibus. — 42. *deserta siti regio*, i. e. propter sitim infrequenter habitata. — 43. *Barcaei*, incolae Barcae, urbis Cyrenaicae, a Carthagine paullo remotioris, ultra maiorem Syrtim sitae, quae postea Ptolemais vocabatur. Cf. Strab. XVII. p. 1194. Plin. V, 5, 5. Scylax p. 46. Steph. Byz. v. Βάρκη. Vere autem H. admonet, per prolepsin eos hic nominari, quum multo seriores fuerint huius urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditae, coll. Herod. IV, 160. — *late furentes*, i. e. late vagantes atque omnia diripientes et vastantes. W. confert supra II, 771. *tectis urbis furit* Aeneas, i. e. per urbem impetu magno vagatur. — *Tyro surgentia*, Carthagini minantia a Tyro, Τύροθεν. Cf. I, 340. sqq. — 44. *Germani minas.* Cf. I, 361. sqq. — 45. *Dîs auspicibus.* Vid. ad III, 19. — *et Iunone secunda*, propitia, favente. Cf. adnott. ad III, 36. Sic infra V, 491. *clamor secundus*, Cic. Tusc. II, 1, 4. *populus secundus.* Hor. Ep. I, 10, 9. *rumor secundus.* Liv. XXXIII, 46, 6. *secundis auribus accipi.* ibid. II, 38, 1. *verba irae secunda*, VIII, 12, 14. *leges secundissimae plebi, adversae nobilitati* cett. „Iunonem potissimum propitiam nominat, sive quia inter principes deos Carthaginiensium erat (cf. supra ad I, 15. et mox v. 59.); sive quia coniugiis illa praeest." *H.* Hoc iure praefert Wr., coll. Stat. Sylv. I, 2, 138. *thalami iuga ferre secundi* ibique Handio. Vid. infra ad v. 59. — 46. *Hunc*, i. e. hunc ipsum, non alium, *cursum tenuisse.* (Vid. ad III, 686.) Possumus vero etiam haec verba ita capere, ut I, 534. *hic cursus fuit*, ubi vid. adnott. (in contextis enim verbis me invito servata est vulgaris lectio.) In utroque autem loco plures Codd. *huc*, perperam. — 47. *Quam urbem*, i. e. qualem, quantam, et *quae regna*, quanta, quam potentia. Admodum bene autem sibi opponuntur *quam — hanc*, quae Wagn. Qu. Virg. XX, 6, a. rectissime sic interpretatur: „quae nunc tam parva est, quanta fiet", ut praesens urbis conditio cum futura comparetur. De pronomine *hic* ad tempus relato vid. ad I, 670. coll. adnot. ad eiusd. libri v. 728. — 49. *quantis rebus*, opibus, potentia, imprimisque bellica gloria. — 50. Pronomen *tu* haud raro, ubi consilia et praecepta alicui dentur, adiici memorat Thiel. coll. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 20. Hic vero etiam oppositio locum habet: *Dîs auspicibus* cett. — *Tu modo.* „*Deos poscere veniam* (cf. v. 56.), eos placare ac propitios reddere iubet. Causam in illis v. 9. quaere: *quae me insomnia terrent;* ad expianda scilicet insomniorum omina." *H.* — *sacris litatis* Serv., cui *litare* tantum est deos sacris placare, male sic intelligit: *litatis* (scil. diis) —

Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
Dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis

---

sacris, i. e. per sacra; quod sane admodum mire dictum esset. Immo quae sit prima et propria verbi *litandi* (Graec. καλλιερεῖν) significatio, iam ad II, 118. vidimus. Hic de constructione pauca adiiciamus: modo enim absolute usurpatur casu obiecti non addito (e. g. Liv. VIII, 9, 1. XXIX, 10, 6. Cic. Div. II, 17. in. Lucan. VII, 171. Suet. Caes. 81.) modo cum casu obiecti construitur, vel accusativo (Prop. V, 1, 24. *exta*, Flor. III, 4, 22. *sanguinem humanum*, Iustin. XX, 2, 14. *hostias*, et, ut h. l., *sacra* ap. Stat. Theb. X, 332. Lucan. I, 632. Ovid. Met. XIV, 156.), vel ablativo (supra I, 118. Tac. Germ. 9. *humanis hostiis*), vel utroque coniuncto (Ovid. Fast. IV, 630. *sacra litate bove.*) Cf. Gron. et Drak., Broukh. et Burm., Duker., Bach. ad Livii, Prop., Flori, Ovidii ll. ll. Burm. ad Ovid. Fast. VI, 629. Barth. ad Stat. Theb. I, 506. et X, 332. alii. — 51. „*Indulge hospitio*, hospitali benevolentiae in eum." *H.* — *causas innecte morandi*. *Innectendi* vocabulo mira inest pulchritudo; id enim exprimit, ut Dido beneficiis hospitalibus cuiusque generis eo perducat Aeneam, ut se quasi vinculis alligatum sentiat, ut vel invito sibi remanendum esse intelligat. Imitatus est h. l. Statius Theb. V, 734. *utinam plures innectere pergas, Phoebe, moras*, quem locum W. laudat, coll. Observv. suis ad Tibull. I, 1, 74. — 52. *desaevit* vim habet intensivam vehementer saeviendi; ut infra X, 569. Lucan. VI, 540. Suet. Ner. 29. alibi. (Cf. adnott. ad III, 260.) Alii male explicant: dum finem fecit saeviendi; cui rationi aperte adversatur versus, qui sequitur; unde patet, *Dum* non esse *bis*, sed *so lange*. — „*aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic etiam apud Prop. II, 16, 51., et *Piscis aquosus* Ge. IV, 234. Cf. I, 535." *H.* — 53. Dum *Quassatae rates*, dum naves nondum sunt refectae. Cf. I, 551. *quassata classis*. — *non tractabile coelum* H. recte interpretatur saevum, asperum, procellosum; nam tractabilis omnino est, quocum facile agi potest, quo facile uti possumus in nostrum commodum cett. Vid. ad Ge. I, 211., ubi *bruma intractabilis*, et supra I, 339. Ceterum cur Wunderlichio haec verba post illa *Quassataeque rates* adiecta non placeant, equidem perspicere non possum. — 55. „*solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, ut amori iam minus eam puderet succumbere. Pudor adhuc tamquam vinculis tenebat et adstringebat animum, quo minus ea amori se daret." *H.* — 56. *delubra* (vid. ad Ge. IV, 541.) *adeunt* ambae sorores; quamquam in seqq. sola Dido agens introducitur. Unus Cod. Leid. quum *A delubra* praebeat, Virgilius autem praepositiones iterare soleat (vid. v. 25. *adigat ad umbras*), Burm. suspicatur poëtam scripsisse *ad delubra*, coll. Heins. ad Albinov. in Drus. 290. et Broukh. ad Tibull. I, 5, 39. — *pacem*, veniam et benevolentiam deorum. Vid. supra III, 261. et 370 — *per aras*, ab una ara ad alteram euntes; plurium igitur deorum templa et diversis locis posita adeunt. — 57. *bidentes*. Bidens proprie est ovis duorum annorum, ut nomen aut ex biennis corruptum sit (cf. Gell. XVI, 6.), aut propterea fictum, quod ovis illa aetate duos habet dentes inter ceteros prominentes (ut Hygin. censet ap. Gellium l. l. Festus s. v. et Acron ad Hor. Od. III, 23, 14.). Apud poëtas pro ove omnino usurpatur. Cf.

Legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccae media inter cornua fundit;
Aut ante ora deum pinguis spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Aen. VII, 93. XII, 170. Phaedr. I, 17, 8. al. et Ruddim. I. p. 34. — 58. „*Legiferae Cereri*, Δήμητρι θεσμοφόρῳ. Vitae cultu meliore [cum agricultura] invento, iura ac leges sunt natae cumque his legitima connubia. Servavit Servius ad v. 58. versus Calvi: (Ceres) *et leges sanctas docuit, et cara iugavit Corpora connubiis, et magnas condidit urbes.*“ *H.* Cf. etiam Claud. R. Pros. I, 30. *unde* (a Cerere) *datae populis leges*, ubi vid. Heins. et Gesner. — *patri Lyaeo* vid. adnott. ad Ge. II, 4. et Aen. I, 686. — „*Phoebo* et *Baccho* sacra sunt fortasse ut diis Carthagine olim cultis. Religionem Bacchi iam I, 734. memoratam vidimus. Phoebum, ut Solem, patrium Poenorum numen esse puto; etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. Vid. Hendereich. Carthag. p. 217.“ Haec fere *H.* — 59. De *Iunone* Carthaginiensium vid. ad I, 15. — *cui vincla iugalia curae*. Iugalis, Pronuba, ζυγία, γαμηλία. De vinculis iugalibus Wr. conferri iubet Boettigeri libellos *Vasengemälde* T. I. p. 144. et *Die Aldobrand. Hochzeit* p. 168. de syncopata autem forma *vincla* vel pedestribus scriptoribus vindicanda Thiel. disserere memorat Beier. ad Cic. Lael. 4, 4. et Goerenz. in Iahnii Annall. I, 1. p. 298. — 60. Dido victimis caesis deos sibi conciliare studet; nam libando vinum in frontem victimae diis eam consecrat, ut vere admonet H. Recte tamen Wr. adnotat, haec non diversa esse a sacrificiis modo v. 57. sq. commemoratis, sed tantum, quod Didonis ipsius hac in re muneris fuerit, declarare. — *pateram - - fundit*, i. e. vinum e patera. W. confert Iuven. III, 277. *defundere pelves*. Vid. adnott. ad III, 354. *libabant pocula Bacchi*, et VII, 133. *nunc pateras libate Iovi*. — „62—64. spectant ad extispicium; nam victimae ad exta super felici amoris exitu consulenda caeduntur.“ *H.* Eiusmodi extispicia autem saepe cum sacris erant coniuncta; quare *aut* non tam disiunctivum est, quam copulativum, ut supra v. 34. *cinerem aut Manes*, vel certe non res, sed tempora tantum distinguit; quod iam Wr. perspexit. — 62. *pingues arae* a pinguibus victimis. Cf. infra VII, 764. — *spatiatur*. Serv. haec adnotat: „Matronae sacrificaturae circa aras faculas tenentes ferebantur quasi cum quodam gestu.“ Inest igitur notio tarde et cum dignitate incedendi. (Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 389.) — 63. *Instauratque* pro participio *instaurans*. Vid. ad III, 574. Schirach. p. 463. *instaurat* explicat per: denuo incipit, quum iam supra I, 631. eam sacrificasse legerimus; quod nemo facile probabit. Rectius *W.*: „Dido *instaurat diem donis* est: celebrem reddit sacrificiis h. e. multa sacrificia offert;“ comparans Liv. XXVII, 36, 9. *plebeiis ludis biduum instauratum est.* Nam *instaurare* de ipsis sacris dictum valet ea repetere, nova subinde sacra facere (cf. V, 94. Cic. har. resp. 10, 21. id. ad Att. I, 11. Tac. Hist. II, 70. al.); hic autem, ubi *dies* instaurari dicitur, ut ap. Stat. Theb. II, 88. nihil aliud significare potest, quam quod W. censet. Wr. Qu. Virg. XLI. haec verba de sollemnibus dapibus instituendis intelligit, coll. V, 94. VII, 109. sqq. (imprimis v. 146.) VIII, 283. et Silio XI, 422. sqq. *ductor Instaurat mensas dapibus*, atque *instaurare* et *reponere* idem fere significare suspicatur. Vid. adnott. ad Ge. III, 527. — 64. *Pectoribus inhians*, ingenti futura cognoscendi cupidine. Ut hic et ap. Hor. Sat. I, 1, 71. (*congestis undique saccis Indormis*

Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis arundo.

---

inhians) *inhiare* est cupide spectare, ita ap. Val. Fl. V, 469. *dictis inhiare* est cupide et attente audire. — *spirantia*, adhuc trementia, palpitantia. — 65. *vatum* latiore sensu de exstipicibus intelligendum, qui Didoni fausta renuntiarunt. — *ignarae mentes*, scil. amoris Didonis et consiliorum, quae ei mederi possunt. Paullo aliter *W.*, haec adnotans: „Sensus: sacra, vatum monitu rite oblata, a fatis destinatum irritum reddere nequeunt.“ Similiter Sil. VIII, 100. *Heu sacri vatum errores!* — *furentem.* Vid. ad III, 313. — 66. *delubra* i. e. aditus ad delubra. Cf. supra v. 56. — Wr. *mollis* pro accusativo habet, quum *mollis flamma* huic Didonis furori non conveniat; cui adsentior. Quamvis enim dicas, *furere* apud poëtas de amore loquentes non tam grave esse vocabulum, et hic quidem adiungi verba *et tacitum v. s. p. vulnus*, ut *mollis flamma* significare possit lenem et tacite serpentem; vide tamen, quomodo quae v. 68. sequuntur, cum molli flamma conciliari possint. Non sufficit igitur, ut Burm. comparet supra II, 683. *mollem flammam*, longe alio sensu dictam, et Schol. Horat. haec verba proferre memoret ad explicanda illa Horatiana Od. III, 19, 28. *lentus amor torret.* Quare *molles medullas* interpretor imbecillas, non resistentes, quae facili negotio se exedi patiuntur, ut infra IX, 340. *lupus manditque trahitque Molle pecus mutumque metu* et alibi. Eo latius autem serpit malum, quia *tacitum* est vulnus; nam *quo magis tegitur, tectus magis aestuat ignis*, Ovidio iudice Met. IV, 64. Ceterum cf. Catull. XXXV, 14. *ex eo misellae ignes interiorem edunt medullam.* id. LXII, 23. *quum penitus moestas exedit cura medullas*, et adnott. ad Ge. I, 151. — *Vivere* autem bene de vulnere crudo. Ceterum vid. supra ad v. 2. — 68. sqq. „Hanc egregiam perdite amantis comparationem ex Iliad. XI, 475. sqq. ductam esse volunt, Macrobii fortasse auctoritate V, 6. Sed Homero Virgilius hic nihil debet.“ *H.* — 70. *nemora Cresia.* *Cresius* s. Cressius i. q. Cretensis. Sic infra VIII, 294. *prodigia Cressia.* Ovid. Her. XVI, 299. *regna Cressia.* id. in Ibin. 512. *Cressia turba.* Stat. Theb. XII, 582. *Cressia tecta* cett. Scripturam *Cresius* (Κρῆς, Κρήσιος) Heins. ex melioribus libris restituit. (Cf. quae de voc. *Parnasius* ad Ecl. VI, 29. adnotavimus.) Forma autem *Cressa* (Ge. III, 345. Aen. V, 285. cett.) duplex *s* requirit. Vid. ad Aen. I. 1. Ceterum in Creta commemorata nihil reconditi quaerendum; quamcunque aliam regionem silvosam eodem iure poëta nominare poterat. H. haec adnotat: „Capra fortasse melius a poëta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17. constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo eguisse.* Adde Plin. VIII, 58, 83. Excusanda tamen talia in poëta, etsi non commendanda.“ Comparationem tamen cum cerva multo aptiorem esse, quam cum capra, quisque videt. — *fixit agens.* Cf. Ge. III, 412. ibique adnott. — 71. *volatile ferrum.* Cf. Lucr. I, 969. Ovid. A. A. I, 169. alii. — 72. *Nescius.* „Non viderat telum vere in cervam descendisse, sed, frustra emissum credens, reliquerat.“ *H.* — 73. *Dictaeos.* Vid. ad Ecl. VI, 56. — *haeret lateri letalis arundo.* (Cf. infra VII, 499.) Sic Ovid. Met. IV, 35. *haerere telae,*

Nunc media Aeneam secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce resistit:
Nunc eadem labente die convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis

---

fortasse etiam supra I, 476. *haerere curru* (i. e. currui) *inani.* Cf. Ruddim. II. p. 140. — 74. sqq. Totum hunc locum, qui sequitur de amoris aestu, consummatissimum esse, nec minus brevitate in summa rerum copia, quam dignitate commendari, vere admonet H. — *Nunc* i. e. interdiu, ut alterum *nunc* v. 77. vespere ingruente. — *media per moenia,* mediam per urbem. Vid. ad II, 234. — 75. *Sidonias opes* H. recte interpretatur Tyro advectas, coll. I, 363.; rectius W.: „magnificum ornatum urbis, testem opum.“ *Sidonias,* quia urbs a Poenis condita est. Sidonem autem et Tyrum a poëta confundi, iam supra vidimus ad I, 338. — *urbem paratam,* iam conditam, cuius potiri possit Aeneas, Didoni per matrimonium iunctus, ita ut novam quaerere per longos errores eum non oporteat. — 76. *mediaque in voce resistit,* i. e. sed--resistit; vid. adnott. ad II, 94. *resistit* autem i. q. haeret, haesitat. Cf. Ovid. Her. XIII, 121. *verba resistunt.* Quinct. Inst. X, 7, 14. *cursus* (verborum) *ad singula vestigia restitit.* ibid. XI, 2, 46. *resistens et salebrosa oratio* cett. Thiel. commemorat similes locos Apollon. Rhod. III, 685. Hor. Od. IV, 1, 35. Ovid. Her. IV, 7. et Valerii Aeditui ap. Gell. XIX, 9. *Dicere quum conor curam tibi, Pamphile, cordis: Quid mi abs te quaeram? verba labris abeunt.* — 77. *eadem* (quae hesterno die) *convivia quaerit* H. recte interpretatur: „moram impatienter fert, dum coenae hora [*labente die*] illucescat.“ — 79. *pendet iterum* (ut heri) *narrantis ab ore,* attentissimo animo eius narrationem excipit; ut recte W. Cf. Ovid. Her. I, 30. *Narrantis coniux pendet ab ore viri.* Similiter Sil. It. VIII, 93. *ab imagine,* et Val. Fl. I, 481. *ab astro* (observando) *pendere.* — 80. *ubi digressi* convivae, ideoque etiam Dido et Aeneas. — *lumen obscura vicissim Luna premit,* i. e. suum lumen. Haec verba enim nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec cum Burm. ad obscurata lunae nitore minora sidera (ut ap. Hor. Od. I, 12, 46—48.) referri posse, sed de occasu lunae sub exeuntem noctem accipienda esse, recte admonet H. *Lumen* autem *premere* eadem fere ratione dictum, qua *vocem, gemitum,* (vel *dolorem, iram,* cett.) *premere.* Imprimis autem cf. infra XII, 322. *pressa est insignis gloria facti.* — „*vicissim* ponitur etiam, ubi altera res, quo *vicissim* refertur, non est nominata; tum notat secundum vicissitudinem naturae. Ita apud Val. Fl. I, 671. *tollique vicissim pontus habet,* verba *tolli vicissim* referes ad maris, quum Argonautae in altum evehebantur, tranquillitatem, in cuius locum *vicissim* tempestatem succedere vident.“ *W.* — Verba *suadentque cad. sid. somnos* iam legimus II, 9. — 82. *domo vacua,* convivis dimissis et absente Aenea, quem cupit ut secum in una eademque domo vivat. — *stratis relictis* varie explicatur. Mihi simplicissima ratio videtur, ut cum Servio ad *relictas* suppleamus: ab Aenea, hoc sensu: lectum, in quo cum Aenea mensae accubuerat, repetit iterumque ei incubat, ut, ipso absente, certe vestigia eius tangat, et ipsa se fallat, illum iuxta se accumbere putans; (in quam rem H. apte comparat Ovid. Epist. X, 51. sq. *Saepe torum repeto, qui nos acceperat ambo - - Et tua, qua possum pro te ve-*

Incubat; illum absens absentem auditque videtque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non coeptae adsurgunt turres; non arma iuventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.

---

stigia tango, Strataque, quae membris intrepuere tuis, et Epist. XV, 149. *Incubui, tetigique locum, qua parte fuisti.)* *Strata* autem etiam de toro convivarum dici, comprobat locus Ovid. Met. V, 34. Alii, quibus H. adsentitur, comparans Lucan. V, 790. *Sic fata, relictis Exsiluit stratis amens, strata* de lecto cubiculari intelligunt, ad *relictas* supplentes *a se,* ut sensus sit hic: „amoris aestu iactata modo lectum suum reliquit, modo iterum repetiit“; ex qua ratione paullo artificiosiore videtur locus obscura quadam brevitate laborare, quam minime Virgilianam dixerim. Neque magis probare possum Wagneri explicationem, ut *strata relicta* significent „torum viduum, antea cum Sychaeo partiri solitum, nunc desolatum“; ex eo enim, quod coniuges superstites a coniuge defuncto relinqui dicuntur, non sequitur, etiam strata viduae absolute *relicta* dici posse; ad *relictis* autem supplere *a Sychaeo* nemini, puto, in mentem veniet. Burm. male coni. *relicta.* — 83. *illum abs. absentem* cett. H. conferri iubet Apollon. III, 453. sqq., Wr. autem Donat. ad Ter. Ad. IV, 5, 34. (*praesens praesenti eripi*), qui praeter h. l. etiam infra X, 600. *Fratrem ne deserat frater* comparat. — 84. *gremio detinet,* mensae accumbens, ut I, 718. *gremio fovet.* — *genitoris imagine capta,* quam puer refert, ore vultuque patri simillimus. Minus recte *Thiel.: „indem sie so von dem Bilde des Vaters gefesselt ist, nimmt sie in Gedanken den Ascanius auf den Schoss.“* — 85. *Detinet.* Thiel. laudat Bach. ad Tibull. I, 1, 46. et Stavereni verba ad Nep. Att. 9.: „detinere est aliquem longius solito tenere apud se, sed volentem et illecebris demulsum.“ — „*fallere amorem,* h. e. expellere in praesens animo curas amoris; ut ap. Hor. Sat. II, 7, 114. *fallere curam* dicitur.“ *W.* — 86. *non arma iuventus Exercet,* tractat, agitat. Cessant exercitationes armatae iuventutis, regina nil nisi amorem suum cogitante et omnia, quae ad rempubl. gubernandam pertinent, negligente. De verbis *exercere arma* (quae explicat: se exercere armis) Burm. conferri iubet Val. Max. V, 1, 3. Ovid. Met. XIII, 53. et adnot. suam ad Val. Fl. III, 162. — 87. *propugnacula,* munimenta urbis, moenia, aggeres et similia; imprimis autem de molibus fluctibus oppositis cogitandum, quum *portus* antecedant, *muri* autem postea diserte commemorentur, quumque etiam infra IX, 170. *pontes et propugn.* coniungantur, Statius autem Silv. III, 3, 101. de *propugnaculis aequoris* loquatur. — 88. *pendent,* intermittuntur ad tempus, non perficiuntur. — „*minae murorum,* muri alti, quasi altitudine sua minantes. Supra I, 162. *gemini minantur in coelum scopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt iam veteres, ut Serv.; sed hoc sensu *minae* technicum, adeoque vix poëticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur.“ *H.* *Minari* autem dici res excelsas et eminentes, satis est notum. Cf. Sil. IV, 2. *saxa minantia coelo.* Stat. Theb. VI, 774. *minantes scopuli.* Claud. I, 228. *minantes turrigerae ripae.* — 89. *machinas* sunt qui interpretentur per tigna colligata, quibus muros exstruentes insistant (*Gerüste*), quam tamen interpretationem parum iuvat magnificum illud epitheton *aequata coelo.* W. de instrumentis cogitat, qualium est in bello usus; rectius, nisi fallor, Wr. de turribus per muros dispositis.

Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Iovis coniux, nec famam obstare furori,
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
Una dolo divum si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?

---

90. sqq. In hoc loco poëtam ex Apollonio III. pr. hausisse, sed suae rationi singula praeclare accommodasse, memorat H. — *simul ac.* Sic optimi quique Codd.; quare Wr. refutat Iacobum ad Prop. III, 15, 25. p. 165. *simul ac* Virgilianum esse negantem. — *peste.* Vid. ad I, 712., ubi adde Catull. LXXVI, 20. *Eripite hanc pestem perniciemque mihi.* — *Caram coniugem* Homeri φίλην ἄλοχον, ἄκοιτιν (Il. III, 138. VI, 495. Od. IX, 207. cett.) esse, quisque videt; quare respuenda est Wakefieldii coni. *Clara.* Cf. etiam infra IX, 84. — „*famam,* h. e. curam famae: non illam iam metu malae famae revocari. Cf. v. 170." *H.* — 92. *Talibus adgreditur.* Non inesse captandi et dolose pertrahendi studium, ut in verbis *aggredi aliquem pecunia* ap. Sall. Iug. 28, sed simpliciter significare i. q. alloqui, iam W. admonuit. Sic *dictis adgredi* III, 358. et infra v. 476. Simili, sed non prorsus eodem, sensu infra v. 265. usurpatur *invadere.* — 93. *laudem et spolia* pro victoria, quam illa sequuntur. — *refertis Tuque puerque tuus.* Cf. Ruddim. II. p. 30. Zumpt. §. 378. Ramsh. §. 93, 3. Billroth. §. 137, 3. Ceterum Thiel. comparat Ovid. Her. VI, 142. *Intrasses portus tuque comesque meos.* — 94. *magnum et memorabile* (est) *numen.* Recte *W.*: „Ex victoria enim deorum magna eorum consequitur veneratio, *numen* fit *memorabile,* ὀνομαστόν." Thiel., post *tuus* commate incidens, verba *m. et n. numen* per appositionem *puero* adiuncta censet, quod nemo, puto, probabit. — Aliquot Codd. minoris pretii *nomen,* quam lectionem, iam Fabricio probatam, recepit Wakef. et defendit Scheller. in Obss. in priscc. scriptt. p. 315. ab Iahnio laud.; sed longe languidius esse *memorabile nomen,* quod victoriae laudem necessario sequatur, quisque videt; quare iam Burm. ad Anth. Lat. I. p. 104. alteram lectionem iure praetulit, quem laudat Iahn., simul provocans ad Huschk. ad Tibull. I, 6, 3. p. 162. H. confert Ovid. Met. IV, 416. *Bacchi memorabile Thebis Numen erat.* Ut hic *magnus et memorabilis* coniunguntur, sic e. g. ap. Lucan. IV, 496. *magnum et memorabile exemplum,* et ap. Ter. Heaut. II, 3, 73. *facinus magnum et commemorabile.* Ceterum h. l. videtur respexisse Tibull. I. modo l. *Quid tibi, suave puer* (Amor), *mecum est? an gloria magna, Insidias homini composuisse Deum?* — 95. „*si - - victa est;* apte: quippe qua coniunctione cum indicativo iuncta, sibi de victoria non certo constare, Iuno dissimulanter (cf. v. 100.) significare voluerit." *W.* — 96. *Nec adeo me fallit* W. interpretatur: neque adeo hebes sum, ut me fallat; quod probat Wr. Qu. Virg. XXVI. Rectius tamen *adeo* cum pronomine *me* coniunxeris: neque me quidem fallit, quam tu ante ceteros omnes hac in re fallere studes. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 11. et Ge. I, 24. — *veritam te moenia nostra* cett., i. e. inveterato in me odio affectam te statim ab initio hanc novam urbem, meo patrocinio gaudentem, unde Troianis tuis periculi aliquid enasci posset, suspectam habuisse. Cf. I, 670. sqq. Pro *moenia* duo Codd. *numina,* quod Wakef. temere recepit. — 97. *Carthaginis altae.* Vid. ad Ge. I, 485. — 98. „*Sed quis erit modus?* sc. inimicitiam exer-

Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? Habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
Olli — sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras —
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens

---

cendi. Cf. Ecl. X, 28." *W.* — *quo*, ad quid, qua de causa, cui bono. Sic Hor. Epist. I, 5, 12. *Quo mihi fortunam, si non conceditur uti?* (ubi vid. Bentl. et Schmid.) Ovid. Met. XIII, 103. *Quo tamen haec Ithaco?* (ubi vid. Bach.) Cic. Fam. VII, 23. *Martis vero signum quo mihi pacis auctori?* Sen. Controv. I, 2. *Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas?* Val. Fl. IV, 476. *nam vestra voluntas Quo, iuvenes, sine pace Deûm?* cett. Cf. etiam Gronov. Diatr. p. 57. Heins. et Burm. ad Ovid. Her. II, 53. Gronov. ad Sen. N. Qu. I, 16. Barth. ad Claud. in Ruf. I, 48. Obbar. in Seebod. *Krit. Bibl.* 1825. I. p. 296. sq. Ramsh. §. 121. not. 3. alii. — *certamina tanta* Heinsii est coniectura, quam, etiam Hario in Epist. crit. p. 23. et Marklando ad Stat. Silv. I, 2, 188. probatam, cum Burm. H. et Wr. recepimus. Wakef. contra, Both. Iahn. et Thiel. Codd. lectionem servarunt *certamine tanto*, ita ut suppleant *opus est*, Wakef. autem locum sic explicet: Quo tenditis cum tanto certamine"; quae tamen ellipsis exemplis probari vix poterit. Formas autem substantivorum neutralium in *e* et *a* exeuntes in Codd. saepissime confusas esse constat. Sic infra XII, 790. (ubi vid. Wr.) pariter *certamine* et *certamina*. IX, 486. *funere* et *funera*. III, 144. *gramine* et *gramina* cett. — 100. *Exercemus*, per zeugma positum, *paci* quidem convenit, non item *Hymenaeis*, i. e. matrimonio. Vid. ad I, 651. — *quod tota mente petisti*. Cf. supra I, 675. sqq. — 101. *traxit furorem*, imbibit quasi eoque tincta est; ut infra v. 701. et Ovid. Met. II, 236. dicitur *colores*, ibid. III, 482. *ruborem*, Plin. XXXVI, 18, 30. *ignem trahere* et similia. Imprimis cf. locus similis Ovid. Met. IV, 674. *Vidit Abantiades* (Andromachen) - - *trahit inscius ignem*, et adnott. ad Ecl. IX, 49. — 102. „*Communem*, ita ut nobis communis sit, h. e. communiter, communi imperio regamus." *W.* — *paribusque auspiciis*, quia imperium, regnum auspiciis institutis sancitur, non nisi auspiciis habitis iniri potest. De aequali igitur potestate, de imperio aeque partito, i. e. de iure tutelae utriusque populi in unum coniuncti inter utramque deam aequaliter divisi sermo est. Cf. infra VII, 256. De hoc autem ablativi usu vid. ad Ge. II, 247. — 103. *servire — marito*, nubere, ex veterum de matrimonio cogitandi ratione. — *Phrygio*, externo et exsuli. — 104. „Et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi socrui nurum." *H.* Rectius *Wr.*: „Vide an *permittere dextrae tuae* sit tutelae tuae permittere, ut *dotales* ad maritum pertineat [Tyrios, quos Dido tamquam dotem Aeneae afferat]. Venus, socrus Didus, Carthaginiensium facta esset dea tutelaris." — 105. *Olli*. Vid. ad I, 254. — Verba interposita *sensit enim - - oras* Wr. causam reddere docet, cur Venus simulate responderit. — 106. *regnum Italiae*. Wakef. corr. *Italia* coll. I, 38. *nec posse Italia Teucrorum avertere regem*; qua mutatione non magis opus est, quam Schirachii (p. 321. proposita) *advertere*, quod sane ex interpretamento legitur in Codd. quibusdam minoris

Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Misceri*ve* probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,

---

auctoritatis. Quod enim ab aliquo loco avertitur, necesse est ut ali loco advertatur; quare haud raro legimus aliquo avertere; de qua breviloquentia vid. Cort. ad Lucan. VI, 451. De omissa autem praepos. vid. ad I, 2. — 107. „*est ingressa* scil. dicere, ut plene dixit Cicero ad Att. XV, 11. Cf. Aen. VI, 868. Compone usum verbi *incipere* Ge. IV, 386.“ *W.* Vid. adnott. ad Aen. II, 348. — 109. „*Si modo -- factum fortuna sequatur,* si modo, facto hoc, quod vis, eventus optatus ex sententia accidat, si modo res ipsa votis tuis respondeat.“ *H.* Sensus est: si modo fortuna rem *secundet,* quod verbum ipsum (de quo vid. ad III, 36.) a sequendo deductum. — 110. *fatis incerta feror,* incerta sum, quia fata nescio, quia ignoro, quid Iupiter, fatorum auctor, constituerit. — „*incerta fatis* nova est constructio; vulgaris apud poëtas *incerta fatorum.* Similem puta constructionem adiectivorum *peritus, callidus* cum casu sexto. [Vid. Ruddim. II. p. 71.] *feror,* Φέρομαι, statum rei durantem notat. Cf. infra v. 376. et X, 630.“ *W.* Vix tamen puto Virgilium scripturum fuisse *incerta fatis,* non addito *ferendi* vocabulo. Ablativus pendet a notione coniunctorum verborum *incerta feror.* — *si.* Vid. ad I, 181. Burm. hic laudat Lambin. ad Hor. Epist. I, 3, 30. Gronov. ad Gell. I, 19. et Graev. ad Cic. Fam. III, 9. — 112. *aut.* Vid. supra ad v. 62. — 113. *tentare precando,* ut etiam infra v. 413. i. e. precibus adhibitis explorare animum, voluntatem Iovis, et consilium eius, si fieri possit, regere. Cf. Ovid. Met. XI, 239. *quoniam precibus tentata repugnas.* id. Am. II, 3, 17. *aptius ut fuerit precibus tentasse* cett. — 114. *excepit,* respondit, nam qui sequitur alterum loquendo, excipit quasi id, quod antecessit. Sic infra IX, 258. *Excipit Ascanius.* Ovid. Met. V, 260. *Excipit Uranie.* ibid. V, 523. *Iuppiter excepit.* VII, 681. *Excipit -- alter et -- dixit* cett. — 115. *Mecum erit iste labor* H. prius explicuit: apud me erit, παρ' ἐμοὶ ἔσται, mihi curae erit, coll. Silio VIII, 328. *Mecum erit haec prorsus pietas,* postea vero, hac interpretatione reiecta, sic cepit: labor tibi mecum erit, i. e. mihi tecum, ego allaborabo tecum, communis utrique erit labor. W. priorem rationem praetulit, comparans Graec. συνεῖναι πόνοις, μερίμναις cett. Et sane *apud me* hic nihil aliud est, quam *mihi;* quum provinciam Iovis explorandi et tentandi aperte in se unam Iuno suscipiat sibique soli reservet. Wr. profert haec Lindemanni ad Plaut. Capt. V, 1, 10. „*Tecum fidem servavi.* Eodem modo Curc. I, 2, 49. *Si fidem servas mecum.* In hac et similibus formulis *cum* singularem habet notionem. Non enim est ἅμα, σύν; sed ἐν, παρά. Veluti in vulgari illa formula *tecum fui* pro *apud te fui.* Sic igitur Rud. V, 1, 60. *Tecum habeto* pro -- *habeas tibi.* Sic explicandae sunt formulae similes *tecum oro,* Bacch. III, 3, 90. III, 6, 25. Adde Asin. III, 3, 72. 96. Rud. III, 4, 68. Cas. II, 5, 16.;“ ipse comparans dictionem *queri cum aliquo,* pro qua etiam *queri apud aliquem* inveniatur. Adde similes locutiones *secum cogitare, reputare, perpendere, statuere* cett. et Hand. Tursell. II. p. 164. sq., qui praeter alios hunc affert locum nostro simillimum: Liv. IV, 32, 5. *proin memores, secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse.* — *quod instat* recte W. proprie dictum putat pro: quod pera-

Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? Habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
Olli — sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras —
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens

---

cendi. Cf. Ecl. X, 28." *W.* — *quo*, ad quid, qua de causa, cui bono. Sic Hor. Epist. I, 5, 12. *Quo mihi fortunam, si non conceditur uti?* (ubi vid. Bentl. et Schmid.) Ovid. Met. XIII, 103. *Quo tamen haec Ithaco?* (ubi vid. Bach.) Cic. Fam. VII, 23. *Martis vero signum quo mihi pacis auctori?* Sen. Controv. I, 2. *Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas?* Val. Fl. IV, 476. *nam vestra voluntas Quo, iuvenes, sine pace Deûm?* cett. Cf. etiam Gronov. Diatr. p. 57. Heins. et Burm. ad Ovid. Her. II, 53. Gronov. ad Sen. N. Qu. I, 16. Barth. ad Claud. in Ruf. I, 48. Obbar. in Seebod. *Krit. Bibl.* 1825. I. p. 296. sq. Ramsh. §. 121. not. 3. alii. — *certamina tanta* Heinsii est coniectura, quam, etiam Hario in Epist. crit. p. 23. et Marklando ad Stat. Silv. I, 2, 188. probatam, cum Burm. H. et Wr. recepimus. Wakef. contra, Both. Iahn. et Thiel. Codd. lectionem servarunt *certamine tanto*, ita ut suppleant *opus est*, Wakef. autem locum sic explicet: Quo tenditis cum tanto certamine"; quae tamen ellipsis exemplis probari vix poterit. Formas autem substantivorum neutralium in *e* et *a* exeuntes in Codd. saepissime confusas esse constat. Sic infra XII, 790. (ubi vid. Wr.) pariter *certamine* et *certamina*. IX, 486. *funere* et *funera*. III, 144. *gramine* et *gramina* cett. — 100. *Exercemus*, per zeugma positum, *paci* quidem convenit, non item *Hymenaeis*, i. e. matrimonio. Vid. ad I, 651. — *quod tota mente petisti*. Cf. supra I, 675. sqq. — 101. *traxit furorem*, imbibit quasi eoque tincta est; ut infra v. 701. et Ovid. Met. II, 236. dicitur *colores*, ibid. III, 482. *ruborem*, Plin. XXXVI, 18. 30. *ignem trahere* et similia. Imprimis cf. locus similis Ovid. Met. IV, 674. *Vidit Abantiades* (Andromachen) - - *trahit inscius ignem*, et adnott. ad Ecl. IX, 49. — 102. „*Communem*, ita ut nobis communis sit, h. e. communiter, communi imperio regamus." *W.* — *paribusque auspiciis*, quia imperium, regnum auspiciis institutis sancitur, non nisi auspiciis habitis iniri potest. De aequali igitur potestate, de imperio aeque partito, i. e. de iure tutelae utriusque populi in unum coniuncti inter utramque deam aequaliter divisi sermo est. Cf. infra VII, 256. De hoc autem ablativi usu vid. ad Ge. II, 247. — 103. *servire — marito*, nubere, ex veterum de matrimonio cogitandi ratione. — *Phrygio*, externo et exsuli. — 104. „Et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi socrui nurum." *H.* Rectius *Wr.*: „Vide an *permittere dextrae tuae* sit tutelae tuae permittere, ut *dotales* ad maritum pertineat [Tyrios, quos Dido tamquam dotem Aeneae afferat]. Venus, socrus Didus, Carthaginiensium facta esset dea tutelaris." — 105. *Olli*. Vid. ad I, 254. — Verba interposita *sensit enim - - oras* Wr. causam reddere docet, cur Venus simulate responderit. — 106. *regnum Italiae*. Wakef. corr. *Italia* coll. I, 38. *nec posse Italia Teucrorum avertere regem*; qua mutatione non magis opus est, quam Schirachii (p. 321. proposita) *advertere*, quod sane ex interpretamento legitur in Codd. quibusdam minoris

Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,

---

auctoritatis. Quod enim ab aliquo loco avertitur, necesse est ut ali loco advertatur; quare haud raro legimus aliquo avertere; de qua breviloquentia vid. Cort. ad Lucan. VI, 451. De omissa autem praepos. vid. ad I, 2. — 107. „*est ingressa* scil. dicere, ut plene dixit Cicero ad Att. XV, 11. Cf. Aen. VI, 868. Compone usum verbi *incipere* Ge. IV, 386." *W.* Vid. adnott. ad Aen. II, 348. — 109. „*Si modo - - factum fortuna sequatur,* si modo, facto hoc, quod vis, eventus optatus ex sententia accidat, si modo res ipsa votis tuis respondeat." *H.* Sensus est: si modo fortuna rem *secundet,* quod verbum ipsum (de quo vid. ad III, 36.) a sequendo deductum. — 110. *fatis incerta feror,* incerta sum, quia fata nescio, quia ignoro, quid Iupiter, fatorum auctor, constituerit. — „*incerta fatis* nova est constructio; vulgaris apud poëtas *incerta fatorum.* Similem puta constructionem adiectivorum *peritus, callidus* cum casu sexto. [Vid. Ruddim. II. p. 71.] *feror,* φέρομαι, statum rei durantem notat. Cf. infra v. 376. et X, 630." *W.* Vix tamen puto Virgilium scripturum fuisse *incerta fatis,* non addito *ferendi* vocabulo. Ablativus pendet a notione coniunctorum verborum *incerta feror.* — *si.* Vid. ad I, 181. Burm. hic laudat Lambin. ad Hor. Epist. I, 3, 30. Gronov. ad Gell. I, 19. et Graev. ad Cic. Fam. III, 9. — 112. *aut.* Vid. supra ad v. 62. — 113. *tentare precando,* ut etiam infra v. 413. i. e. precibus adhibitis explorare animum, voluntatem Iovis, et consilium eius, si fieri possit, regere. Cf. Ovid. Met. XI, 239. *quoniam precibus tentata repugnas.* id. Am. II, 3, 17. *aptius ut fuerit precibus tentasse* cett. — 114. *excepit,* respondit, nam qui sequitur alterum loquendo, excipit quasi id, quod antecessit. Sic infra IX, 258. *Excipit Ascanius.* Ovid. Met. V, 260. *Excipit Uranie.* ibid. V, 523. *Iuppiter excepit.* VII, 681. *Excipit - - alter et - - dixit* cett. — 115. *Mecum erit iste labor* H. prius explicuit: apud me erit, παρ' ἐμοὶ ἔσται, mihi curae erit, coll. Silio VIII, 328. *Mecum erit haec prorsus pietas,* postea vero, hac interpretatione reiecta, sic cepit: labor tibi mecum erit, i. e. mihi tecum, ego allaborabo tecum, communis utrique erit labor. W. priorem rationem praetulit, comparans Graec. συνεῖναι πόνοις, μερίμναις cett. Et sane *apud me* hic nihil aliud est, quam *mihi;* quum provinciam Iovis explorandi et tentandi aperte in se unam Iuno suscipiat sibique soli reservet. Wr. profert haec Lindemanni ad Plaut. Capt. V, 1, 10. „*Tecum fidem servavi.* Eodem modo Curc. I, 2, 49. *Si fidem servas mecum.* In hac et similibus formulis *cum* singularem habet notionem. Non enim est ἅμα, σύν; sed ἐν, παρά. Veluti in vulgari illa formula *tecum fui* pro *apud te fui.* Sic igitur Rud. V, 1, 60. *Tecum habeto* pro - - *habeas tibi.* Sic explicandae sunt formulae similes *tecum oro,* Bacch. III, 3, 90. III, 6, 25. Adde Asin. III, 3, 72. 96. Rud. III, 4, 68. Cas. II, 5, 16.;" ipse comparans dictionem *queri cum aliquo,* pro qua etiam *queri apud aliquem* inveniatur. Adde similes locutiones *secum cogitare, reputare, perpendere, statuere* cett. et Hand. Tursell. II. p. 164. sq., qui praeter alios hunc affert locum nostro simillimum: Liv. IV, 32, 5. *proin memores, secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse.* — *quod instat* recte W. proprie dictum putat pro: quod pera-

Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
Dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam; et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem

---

gendum est, coll. Nep. Them. I. *de instantibus verissime iudicabat.* — 116. *Confieri,* quod legitur e. g. Lucr. III, 413. Ter. Andr. I, 1, 140. Eun. IV, 5, 8. Ad. V, 8, 23. (ubi alii *cum fit*) Cic. ad Fam. IV, 5. Caes. B. G. VII, 58. (ubi cf. Herzog.) Suet. Caes. 20. (ubi vid. Graev. et Oudend.) alibi (vid. Heins. ad h. l.), gravius est, quam simplex fieri, et idem fere quod confici, perfici. — 117. *miserrima* propter infelicem amorem. Cf. de hoc epitheto amantium proprio Bentl. et Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 2, 40. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 8., quos Thiel. laudat. — 118. De verbis *parandi* et *comparandi* cum infin. constructis vid. Heusing. ad Vechner. Hellenolex. p. 311. Gronov. ad Liv. XXXVIII, 12, 6. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 19. Cort. ad Sall. Iug. 22, 1. Brem. ad Nep. Thras. 2, 2. Daehn. ad eiusd. Dat. 9, 4. Kritz. ad Sall. Cat. 46, 3. alios. — *ubi primus* legitur etiam VII, 542. VIII, 407. Ge. III, 130. quemadmodum XI, 573. *ut primus* (pro *ut primum*, quod habemus infra v. 259. 586. VI, 102.) Cf. Wr. Qu. Virg. XXVIII, 3, b. — 119. *Titan extulit ortus* paullo insolentius dictum pro extulit se ortu s. oritur. Sed vide Ge. IV, 544. et 554. (coll. cum Ge. I, 432.) et Claud. III. Cons. Hon. 157. sqq. *O decus aetherium - - primos quum detegis ortus,* a Thielio laud. — *radiis retexerit orbem,* velum quasi, quo nox terram involvit (cf. infra v. 351.), radiis suis dimoverit, ideoque ipsam collustraverit. Cf. infra IX, 461. *Iam sole infuso, iam rebus luce retectis.* Ovid. Met. VIII, 1. *retegente diem noctisque fugante Tempora Lucifero.* Lucan. VII, 787. *clara dies Pharsalia damna retexit.* Sic etiam Ge. IV, 51. *Sol coelum aestiva luce reclusit.* Wr. confert Ennium p. 125. Hessel. *Inde patefecit radiis rota candida coelum.* — 120. Animadverte Iunonem tonantem, ut supra I, 42. Minervam, ubi vid. adnott. — *nigrantem,* aut omnia obscurantem, aut nigrum, ut infra V, 97. Lucr. II, 792. *nigrans color.* ibid. v. 732. *ea, quae nigrant, nigro de semine nata.* Ovid. Met. II, 535. *nigrantes alae* (corvi). Sil. IX, 225. *corpora ab immodico nigrantia Phoebo* et alibi haud raro. Non minus ambigue infra VIII, 353. *Aegis nigrans.* — *alas* multi viri docti, inter quos Cerda, Schirach., Thiel., Gronov. ad Liv. XXVII, 1, 7., Ulit. ad Nemes. Cyneg. 307. et Hand. ad Stat. Silv. I, 2, 75., cum Servio capiunt de equitibus in modum alarum militarium circa silvam dispositis, qui terrebant feras, ne aliorsum, ac per medias tendiculas fugam arriperent. Rectius vero, nisi fallor, H. cogitat de pinnis ad funiculos alligatis (*Federlappen*), quibus tamquam formidine aliqua terrentur aves et in retia aguntur, coll. Silio II, 419. *Occultant alae venantum corpora silvis,* i. e. venantes latebant post alas indaginum. Cf. etiam Bronkh. ad Tibull. II, 2, 7. et adnott. ad Ge. III, 372. — *trepidant* igitur i. q. tremulo motu agitantur. Qui *alas* de venatoribus capiunt, interpretantur: satagunt, commovent se, negotium capessunt. — *saltus indagine* (serie plagarum) *cingunt,* cinctos tenent. Vid. ad III, 52. Cf. Tibull. IV, 3, 7. *colles indagine claudunt.* Lucan. VI, 42. *silvas vastasque feras indagine claudit* cett. — 124. *Speluncam — eamdem Devenient.* W. confert Val.

Devenient. Adero et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non adversata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
　　Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
It portis iubare exorto delecta iuventus;
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,

Fl. I, 843. *silvas camposque devenire.* Vid. ad Aen. I, 2. et 307. — 125. *Adero,* tamquam Iuno Pronuba. Thiel. confert Ovid. Met. VI, 429. *Non pronuba Iuno, Non Hymenaeus adest illi, non Gratia, lecto.* Ceterum vid. adnott. ad I, 734. — V. 126. iteratur ex I, 73. — 128. „Venus risit insidiosam Iunonis orationem, quum, eius consilia eventum non habitura esse, bene nosset. Vid. ad v. 90.“ *H.* — *dolis repertis* Burm. cum Servio male explicat: dolis a se compertis, deprehensis; nam (id quod bene admonet W.) Venerem Iunonis fallaciam deprehendisse, iam v. 105. sq. significatum est; recte vero H. et W. *repertos* contendunt esse i. q. excogitatos, inventos a Iunone, et ille quidem comparat II, 164. *scelerum inventor Ulixes,* hic Nep. Them. 1. *Celeriterque, quae opus erant, reperibat.* Adde Plaut. Capt. Epil. 5. *Huiusmodi paucas poëtae reperiunt comoedias, ubi boni meliores fiant.* Ter. Heaut. III, 2, 22. *Aliquid reperiret, fingeret fallacias.* Cic. Acad. IV, 6, 16. *Zeno, nihil novi reperiens, sed emendans superiores.* Tac. Ann. XIV, 3. *caedes quomodo occultaretur, nemo reperiebat* cett. Thiel. minus probabiliter de ipsius Veneris dolis cogitat, quibus Iovem, ut sibi morem gereret, commoverit. — De constructione *ridere aliqua re* pro vulg. aliquam rem W. conferri iubet Obss. suas ad Tibull. I, 8, 73., ubi profertur locus Hor. Sat. II, 3, 72. *malis ridentem alienis;* in quo vereor, ne Viro doct. idem acciderit, quod aliis, ut *mālis* confunderet cum *mălis.* Immo eiusmodi loci conferendi erant, quales sunt Hor. Od. IV, 1, 18. *Largis muneribus riserit aemuli.* eiusd. Sat. II, 8, 83. *Ridetur fictis rerum* et similes, in quibus tamen non minus quam in nostro nescio an tertius potius quam sextus casus agnoscendus sit, ut constructio non differat ab ea, quam infra V, 358. et saepius habemus. — 129. Homericum (Il. XIX, 1. Od. XXIII, 243. al.) Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο. — *reliquit* pro vulg. *relinquit* et ob plurimorum optimorumque Codd. auctoritatem et ob XI, 1., ubi hic versus iteratur ita, ut e nullo Cod. *relinquit* enotetur, cum Wr. recepimus, qui praeterea conferri iubet X, 256. et XI, 182., vere memorans, die orto Auroram iam reliquisse Oceanum, neque fuisse, cur ipsum surgendi et relinquendi initium hic indicaretur. — 130. *It portis,* pro exit ex portis. De verbo simpl. *eundi* pro compositis posito vid. ad II, 375. — *iubare exorto* scil. solis. Quamquam enim *iubar* etiam de aliis sideribus dicitur, et de Lucifero quidem, de quo hic Serv. cogitat, apud Varr. L. L. V, 2. VI, 4. Ovid. Fast. II, 149. Claud. I, 25., de stellis crinitis ap. Plin. II, 25, 23., de ipsa Aurora ap. Ovid. Fast. IV, 944., de luna ap. Ovid. Fast. IV, 944. cett. haud raro tamen de sole usurpatur. (Lucr. V, 696. Ovid. Met. I, 768. al.) Cf. etiam Burm. ad Val. Fl. V, 311. et ad Lucan. V, 456. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 432. et de etymologia vocis Döderlein. Synon. II. p. 68. — Cum v. 131. sq. H. conferri iubet Interpp. ad Grat. Cyneg. 223. — *retia rara* aperte non sunt ex tenui materia, ex tenui lino contexta, ut Schirach. p. 567. interpretatur, quae profecto parum apta ad venationem a feris facile dirumpi potuissent, sed magnis filorum intervallis insignia, quo retia venatoria, magnis animalibus capiendis destinata, differebant a piscatoriis. Sic apud Ovid. Met. XII, 437. *cribrum*

Massylique ruunt equites et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant, ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,

---

rarum omnino pro pertuso. *Retia rara* etiam ap. Hor. Epod. II, 33. leguntur. — *plagae* proprie sunt funes illi, quibus retia tenduntur (quare Cic. Off. III, 17, 68. *tendere plagas*), apud poëtas autem haud raro pro ipsis retibus ponuntur. (Plaut. Poen. III, 3, 35. Ovid. Met. II, 499. VII, 768. A. A. III, 428. cett.) Fuerunt igitur, qui per *retia rara* maiora, per *plagas* minora intelligerent; alii *retia rara* per epexegesin additum censent: plagae, quae sunt retia rara. — *lato venabula ferro.* Vid. Ovid. Met. VIII, 341. id. Her. IV, 311. cett. — 132. *Massyli,* non confundendi cum Massaesylis, erant populus orientalem Numidiae propriae partem incolens (Plin. V, 4, 4. Liv. XXIV, 48. extr. XXX, 11, 1. ad quos locos cf. Drak.) qui etiam Aen. VI, 60. commemoratur. Apud poëtas autem Massylus interdum pro Afro quocumque ponitur, ut h. l., e. g. Stat. Silv. III, 3, 94. II, 5, 8. Mart. X, 94, 1. XIII, 37, 2. cett. — *ruunt* per zeugma etiam ad retia, plagas, venabula refertur. *W.* haec adnotat: „*Retia ruere* dicuntur pro celeriter ferri; *transire* illa dicit Hor. Ep. I, 6, 58. *Qui mane plagas, venabula, servos, Differtum transire forum iubebat.*“ — *odora canum vis* ad Lucretii exemplum, qui VI, 1221. dixit *fida canum vis.* Utrumque imitatus est Stat. Theb. I, 625. *rabidamque canum vim.* Voc. *vis* et magnum numerum et robur canum indicat, quamquam interdum, ut Graec. βίη, soli circumlocutioni inservit. Vid. Columm. ad Ennium p. 40. et 115. et mea ad Lucr. III, 8. (*fortis equi vis*) et V, 1285. (*ferri vis*). H. conferri iubet Wesseling. Obss. II, 14., Thiel. autem Iacobs. *Blumenlese* II. p. 322. — *odorus* pro: subtili olfactu praeditus et odorem sequens, s. sagax, alibi non videtur inveniri. — 133. „*cunctantem.* Serv. acute: „„morabatur studio placendi, accommodate ad illud Terentianum [Heaut. II, 2, 11.] *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* Vereor tamen, ut de hac elegantia cogitaverit Maro; *cunctantem* ex poëtica ratione adiecit, ornandi causa, quum *exspectant* posuisset.“ *H.* Equidem Servio adsentior; nam Didoni, Aeneae quam primum conveniendi cupidae, nulla alia cunctandi causa videtur convenire, quam muliebre illud placendi studium. — *ad limina* idem fere quod *ante limina.* Cf. Hand. Turs. I. p. 89. — 134. *ostro.* Vid. ad Ge. I, 207. Aen. I, 639. cett. — 135. *sonipes* pro equo etiam infra legitur XI, 600. Catull. LXII, 41. Stat. Theb. V, 3. Sil. I, 222. Val. Fl. III, 334. alibi. — *frena spumantia.* Vid. infra XII, 372. coll. cum VI, 882. Ovid. Met. VI, 226. VIII, 34. cett. — 137. „Chlamyde est induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus.“ *H.* De *chlamyde* vid. ad III, 484. — *Sidŏniam,* ut supra v. 75. et infra v. 545. Alibi (velut XI, 74. Ovid. Met. III, 129. ex Pont. I, 3, 77. cett.) *Sidōnius;* de qua metiendi varietate cf. Bach. ad Tibull. III, 3, 18. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 26. a Thielio laudati. — *limbus* hic est fascia, qua extrema vestis ora praetexitur. Ovid. Met. V, 51. *Indutus chlamydem Tyriam, quam limbus obibat Aureus.* ibid. II, 734. VI, 127. Stat. Achill. I, 330. cett. — 138. Heynio pronomen *cui* ingratum erat; sed vide Huschk. ad Tibull. I, 6, 40. et II, 3, 43. (etiam Wagnero laud.), qui hos confert locos eadem ratione coniunctos: Aen. XII, 65. Tibull. II, 1, 78. II, 2, 6. 3, 43. Hor. Epist. I, 1, 83. sq. Mart. IV, 53, 5. Prop. II, 18, 13.

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus
Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit:
Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;

---

sqq. — *pharetra ex auro.* Vid. Hand. Turs. II. p. 634. — „*crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea fascia, vel, ut Serv., aureo retiolo, quod colligit comas, quae Graecis κρωβύλη s. κρώβυλος dicitur; reticulum est aliis." *H.* — *ex auro — in aurum — aurea*, ut magnificentia adspectus quam maxime augeatur. Vid. ad I, 448. Wr. de hac orationis elegantia conferri iubet Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 98. et, quos ille laudat, Victor. Varr. Lectt. XXXIII, 12. et Burm. ad Ovid. Met. II, 107. — 139. „*Fibula* in chlamyde *subnectit*, simpl. nectit in humeris vel pectore. Si tamen *subnectit* proprie dixit, ut Aen. V, 313., de balteo s. cingulo est accipiendum, quo tunica succingitur." *H.* Vid. adnott. ad I, 492. — 141. *Incedunt* cum dignitate quadam et maiestate. Vid. I, 50. 496. V, 68. 553. cett. — *Ipse.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. *ante alios pulcherrimus.* Cf. adnott. ad Aen. I, 347. *Pulcherrimus* autem est Veneris munere. Cf. I, 589. sqq. — 142. *Infert se.* Cf. X, 66. 401. XI, 36. et (de equo) Ge. II, 145. — *agmina iungit* scil. sibi, i. e. se adiungit agmini. Cf. II, 267. et XI, 145. Val. Fl. I, 520. III, 505. cett. — 143. sqq. „Aeneas comparatur cum Apolline festo die prodeunte ad choros ducendos, ut supra I, 498. Dido cum Diana. Hieme Pataris Lyciae exacta, narratur deus adire Delum, matri Latonae sacram (*maternam*), verno tempore festorum sollemnium die instante." *H.* Pataris enim (τὰ Πάταρα), quae fuit urbs primaria Lyciae, haud procul a Xanthi ostio ad mare sita, Apollo celeberrimum templum cum oraculo habuit (vid. infra v. 346. *Lyciae sortes*), unde ei cognomen Pataraei (Ovid. Met. I, 516. Stat. Theb. I, 696.) vel Patarei (Παταρεύς, Hor. Od. III, 4, 64.) De ipsa urbe, quae postea in honorem uxoris Ptolemaei Philadelphi *Arsinoe* vocabatur, vid. Mela I, 15, 3. Liv. XXXIII, 41, 5. XXXVII, 15, 6. 16, 3. alii. Ceterum Iahn., W. suasore, distinctionem totius loci ita mutavit, ut post *iungit* punctum, post *Agathyrsi* comma, post *humeris* (v. 149.) colon poneret; quod recte Wr. vituperat. Comparatio enim haec est: Aeneas se infert, qualis Apollo - - Ipse in Cynthi iugis ingreditur. De causa additi pronominis *Ipse* vid. infra. — 145. *Instaurat.* Vid. supra ad v. 63. — 146. „Instituuntur chori in dei honorem. - - Ducuntur chori ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant. Sunt ii *Cretes* (vid. Hom. h. in Apoll. 391. sq. 535. sq. Tibull. IV, 1, 8.) [quibus Wr. addit Meursii Cretam p. 199. Nunc imprimis conferendus est Hoeck. *Kreta* III. p. 143. sqq.] *Dryopes* (vid. Pausan. IV, 34.) et *Agathyrsi* pro Hyperboreis, de quibus vid. Callim. in Del. 281. sq." *H.* *Cretesquĕ.* Vid. de hac productione ad Ecl. IV, 51. *Dryopes* in meridionali Doridis parte habitarunt, unde etiam partem Chaoniae Epiroticae et Thessaliae occupaverant. (Vid. Strab. VIII. p. 373. Plin. IV, 1, 1. alios.) *Agathyrsi*, populus Sarmatiae Europaeae ad Marisum fluv. in ea regione incolens, quam nunc Transsilvaniam (*Siebenbürgen*) vocant. (Herod. IV, 10. Mela II, 1, 2. 10. Amm. Marc. XXXI, 5. alii.) — *picti.* Vid. ad Ge. II, 114., ubi *picti Geloni.* H. confert Melam II, 1, 10. [ita enim numeri sunt constituendi] *Agathyrsi ora artusque pingunt*, et Salmas. ad Solin.

Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens atque implicat auro;
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Aeneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montis atque invia lustra,
Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis; alia de parte patentis
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montisque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo; iamque hos cursu, iam praeterit illos,

---

p. 133. — *fremunt,* saltant canentes. Cf. infra VII, 389. et Iacobs. *Blumenlese* II. p. 472. (quem Thiel. laudat) ad illa Sen. Hipp. 509. *aves querulae fremunt.* — 147. *Ipse* iam W. vidit adiectum esse propter interposita nomina *Cretes, Dryopes, Agathyrsi.* — De *Cyntho* vid. ad I, 498. — *fluentem crinem. Fluere* de capillis non detonsis vel in nodum colligatis, sed longe dependentibus legitur etiam ap. Prop. II, 2, 23. (al. II, 3, 13.) *Nec de more comae per levia colla fluentes* et alibi. Ceterum de *crinito Apolline* vid. ad I, 740. — 148. *fingens,* comens, ornans. Cf. Ovid. A. A. I, 306. id. Rem. 341. Phaedr. II, 2, 8. cett. Constat autem, in omnibus Apollinis statuis capillos in fronte apparere studiose fictos. (*Apolloknoten!*) — *implicat auro,* vitta aurea, diademate. Burm. confert Ovid. Fast. V, 220. *Sertaque caelestes implicatura comas.* — 149. *Tela sonant humeris,* ad Homeri exemplum Il. I, 46. ἔκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοὶ ἐπ' ὤμων χωομένοιο — — αὐτοῦ κινηθέντος. Cf. etiam Aen. IX, 660. XI, 652. Val. Fl. II, 511. de Hercule: *pulsentque graves ut terga pharetrae,* et Ovid. Met. VI, 230. *audito sonitu per inane pharetrae.* — *segnior.* Male Bothius coni. *sequior;* recte enim iam H. duplex hic comparationis momentum esse vidit, ita ut primum utriusque incessus alacer et concitatus, tum corporis pulchritudo comparentur. Ceterum vid. ad III, 119. — 150. *decus enitet ore.* Cf. Ovid. Met. III, 422. Stat. Silv. III, 3, 113. cett. — *ibat -- enitet.* Vid. omnino ad II, 432. III, 3. al. *Iahn.* ad II, 275. de h. l. sic iudicat: „Poëta *ibat* posuit, quoniam haec non ex orationis nexu, sed ex suo tempore constituit; sed statim subiungit *enitet,* quod ad praecedd. *infert* et *iungit* relatum est.“ Minus recte de h. l. statuit W. infra ad v. 200., ut *segnior ibat* „rem in progressu Aeneae durantem notet, *enitet* rem velut praesentem oculis repraesentet.“ — „In vv. 152. 153. potest Homerus obversatus esse Il. IV, 106—108. — *deiectae,* quae se deiecerant, quae desiluerant. W. explicat: per venatores depulsae, comparans Aen. X, 707. *de montibus altis actus aper,* neque aliter Thiel. locum intelligit, provocans ad dictionem *deiicere hostes,* de qua conferri iubet Drak. ad Silium II, 114. et Schmid. ad Hor. Ep. II, 2, 30.; sed Wr. docet, deiici a venatoribus dici feras, quae ab iis fugantur et perimantur, coll. Aen. V, 542. XI, 580. Mart. I, 61, 6. Phaedr. II, 1. 1. — 154. *campos transmittunt cursu,* i. e. transcurrunt, eadem ratione dictum, qua *flumen, mare transmittere,* omisso pron. reflexivo *se.* Hausit autem Virgilius ex Lucr. II, 329. *Equites transmittunt medios campos,* quod iam Macrob. Sat. VI, 4. adnotavit. Similiter Sil. VIII, 553. *transmittere saltu fossas.* — *agmina glomerant,* ita se glomerant, colligunt, ut agmina efficiant. Vid. Ge. IV, 79. et infra VI, 311. „De cervis in Africa vid. supra ad I, 184.“ *H.* — *iam — iam* i. q. modo — modo. Vid. Hor. Sat. II, 7, 20. *Qui iam contento, iam laxo fune laborat.* Flor. II, 17. *iam huc, iam illuc missi duces.* Liv. XXX,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure coelum
Incipit; insequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes et conscius aether

30, 10. *iam secundae, iam adversae res.* Claud. VI. Cons. Hon. 200. *Iam Pana Lyceum, Iam Dryadas revocant, iam rustica numina Faunos.* — 158. *dari* sibi a Diana; nam *vota* hic commemorata Dianae facta videri, iam W. admonet, coll. Ecl. VII, 29. sqq. — *spumantem aprum.* Thiel. confert Lucr. V, 983. et Claud. R. Pros. II, 242. — *pecora inertia,* cum contemtu, qui admodum bene iuvenilem fastum et exsultationem depingit. — 159. *fulvum leonem* sollemni epitheto. Vid. Ovid. Met. I, 304. Tib. III, 6, 15. cett. — 160. *misceri murmure coelum.* Vid. ad I, 124. W. confert Val. Fl. I, 586. *hinc olim soliti miscere polumque Infelixque fretum,* quem locum non de undis ad coelum usque erectis [ut similes Aen. I, 133. V, 790.] capiendum esse, doceat iterata particula *que.* — 161. *commixtus grandine nimbus.* Vid. supra v. 120. et IX, 670. — 162. *passim,* per omnem regionem dispersi, ut III, 510. *passim in litore corpora curamus.* — 164. „*Tecta* omnia loca, quibus tegimur, arbores, cavernae cett." *H.* Cf. e. g. Lucr. V, 982. *saxea tecta,* quem locum Virgilio ante oculos fuisse patet. — *amnes,* torrentes; nam praecesserat *commixta grandine nimbus.* — 165. *Speluncam — deveniunt.* Vid. supra ad v. 106. Ceterum sunt, qui poëtae Calypsus speluncam obversatam esse censeant. — 166. *Prima et Tellus et pronuba Iuno* cett. Heins. coni. *Primae,* quod Both. recepit. Wr., si sana sint omnia, *prima* pro *primum* positum (vid. ad I, 613.) et singularem fortasse vim, quae nos fugiat, huic voci, quae otiosa videatur, inesse censet; nam coniecturae *Furiae et Tellus,* in quam incidere possis, quum Furiae sint infelicis coniugii pronubae, hoc obstare, quod Furiae cum Tellure et Iunone parum apte iungantur. Quam quidem coniecturam iuvare quodammodo Ovid. Her. VII, 93. sqq., ubi ad h. l. alludi manifestum est, Wr. adnotare omisit. Thiel. *primam* perperam explicat *die uralte.* — „*Tellus* interdum cum Vesta inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca (vid. Serv. ad h. l.); nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. Cf. Orph. hymn. XXV." *H.* Adde Varr. L. L. I, 2, 3. De *Iunone pronuba* vid. supra ad v. 59. — *fulsere ignes.* „Mala nuptiarum omina enarrare debebat poëta, et enarrare videtur: motum terrae, aëris fragorem vento concitati, fulmina et per montium iuga auditos clamores vel ululatus, quae omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deos pronubas et ad Nymphas, ut carmen nuptiale canentes, referuntur. Cf. Ovid. Epist. VII, 95. 96." *H.* — Comma vulgo post *ignes* positum cum Wr. delevimus, qui admonet, *fulsere ignes et aether* esse i. q. aether fulsit ignibus. — *conscius aether Connubiis.* Codd. quidam et editt. vulgg. *connubii,* contra meliorum Codd. auctoritatem. *Conscius* cum dativo rei construitur etiam ap. Cic. pr. Cluent. 20. et pr. Coel. 21. (*facinori*) Verr. IV, 56. (*temeritati* et *mendacio*) Ovid. Met. VII, 194. (*coeptis*) cett. Alia exempla praebent Voss. de construct. c. XII. Heins. ad h. l.

Connubiis; summoque ulularunt vertice Nymphae.
Ille dies primus leti primusque malorum
Causa fuit. Neque enim specie famave movetur,
Nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.
  Extemplo Libyae magnas it Fama per urbis,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum:

---

et ad Ovid. Met. VI, 588. Pric. ad Appulei. Apol. p. 518. Oud. Wakef. ad Lucr. III, 1031., quos iam Wr. laudat. Alia res est, ubi dativus personae additur, de qua cf. praeter alios Kritz. ad Sall. Cat. 22, 2. Saepe autem res inanimatas, locos potissimum, earum rerum, quae in illis fiunt, conscios dici, satis notum. Cf. Drak. ad Sil. III, 399. et Bach. ad Ovid. Met. II, 438. Ceterum *connubjis* esse pronuntiandum, iam ad I, 73. vidimus. — 168. Ululatum Nympharum etiam Apollon. III, 1217. in simili loco commemorare, monet H.: αἱ δ' ὀλόλυξαν Νύμφαι ἑλειονόμοι ποταμηΐδες. — 169. ***Ille dies*** cett. H. comparat Homericum voc. (Il. V, 63.) ἀρχέκακος, W. autem Thuc. II, 12. ἥδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει. Cf. imprimis Huschk. ad Tibull. I, 7, 1. (etiam a Wagn. laud.), qui inter alia commemorat, Menandrum apud Gell. II, 23. primam infausti coniugii noctem vocare πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν, fortasse ex Eurip. Hipp. 881. — Bothius pro *leti* coni. *laeti*, quod post *letum* frigeat *malorum* commemoratio; *laeti* autem (coll. Tac. Ann. XII, 8.) pro *laetitiae* positum vult haberi, ut idem dies et gaudium et mortem dicatur attulisse. — 170. „***species*** pro decoro positum videtur. Non iam dedecoris vel infamiae metu movetur." *H.* — 171. ***furtivum,*** celatum, tectum; vox propria de hac re. Vid. locos a Thielio prolatos Catull. VII, 8. Tib. II, 5, 53. Ovid. A. A. II, 617. Met. III, 7. IX, 557. Fast. VI, 573. Val. Fl. VIII, 406. et Markl. ad Stat. Silv. I, 2, 49. — 172. ***praetexit nomine culpam*** pro vulgari *nomen culpae,* scil. excusandae, ut infra v. 500. — „*culpa* est amor illegitimus, ut Tac. Ann. III, 24." *W.* Vid. supra v. 19. Imitatus est h. l. Ovid. Met. VII, 69. *Coniugiumne vocas? speciosaque nomina culpae Imponis, Medea, tuae?* Thiel. praeterea comparat Hor. Sat. II, 7, 41. *verbis decoris obvolvere vitium,* et Claud. in Eutrop. II, 606. *quis pulchra vocabula pigris Praetentas vitiis?* Burm. autem Aristoph. Plut. 159. ὀνόμασι περιπέττουσι τὴν μοχθηρίαν. — 173. sqq. In hoc celeberrimo de Fama loco poëtam Homeri Eridem Il. IV, 440. sqq., fortasse etiam Cererem Callimachi H. in Cer. 59., ex eadem Eride adumbratam ante oculos habuisse, Virgilium autem aemulatos esse Ovidium Met. XII, 39. sqq. Statium Theb. III, 426. sqq. et Val. Flaccum II, 116. sqq., iam H. docuit. — Cum v. 173. H. comparat Hom. Od. XXIV, 412. Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντῃ. — ***Extemplo.*** Vid. Hand. Turs. II. p. 671. Ceterum *Famam* iam apud Homerum et Hesiodum tamquam deam prodire Ὄσσης (Il. II, 93.) et Φήμης (Op. et D. 760. sqq.) nominibus appellatam, in vulgus notum est. Cf. de ea Heynii Exc. III. ad h. l. — 174. Optimi et vetustissimi Codd. (Medic. Rom. Paris. I. Gud. alii) et Servius praebent lectionem ***Fama malum qua*** cett., quam, etiam a W. probatam, cum Heinsio, Wakef., Iahnio et Thielio recepimus, quum poëta v. 176. feminino genere pergat *Parva metu* cett. et *qua* facilius in *quo* mutari potuerit, quam contra. Quod enim Wr., vulgatum *quo* defendens, opponit, in Med. post *malum,* non post *Fama,* interpungi, hoc profecto tam leve est, ut nihil valeat ad optimorum librorum lectionem infringendam; quamquam in eo Wagnero adsentior, recepta lectione *qua* post *Famam* esse incidendum, non post *malum,* ut in edit. Iahn.; nam sensus est hic: Fama, qua non aliud

Mobilitate viget, viresque adquirit eundo;
Parva metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis;
Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno:

---

ullum malum est velocius. Idem Iahn. colon in fine versus sustulit; quod et ipsum recte vituperat Wr., quum sententia sit: „Fama est malum omnium velocissimum; movendo enim magis magisque crescit eius celeritas.“ — 175. Verba huius versus Maro ex Lucretio petiit, qui VI, 340. sq. haec scripsit: *Denique, quod longo venit impete, sumere debet Mobilitatem, etiam atque etiam quae crescit eundo.* — 176. „Primo *parva metu,* metuens scil., inquit Serv., redargui, cohibet se, *quod initio cautius loquatur;* mox, sumta licentia, altius exsurgit [i. e. timore sensim deposito indies fit audacior.] - - - Respiciunt haec incrementa rumoris ex ipso progressu.“ Hactenus recte *H.*; quod autem praeterea addit Vir doct: „Cogitandum est de fama sinistrum aliquem eventum aut malum imminens nuntiante, unde *metus* animos incessit,“ id ab h. l. alienum. — *sese adtollit in auras.* Vid. ad Ecl. I, 57. — V. 177. iteratur X, 767. et in utroque loco pauci quidam Codd. praebent *solum,* quod etiam Macrob. Sat. V, 13. agnoscit, alio tamen loco eiusd. libri c. 3. vulgatam exhibens. Sed vid. ad X, 763. Wr. Mediceum, in quo est *solu,* sed *u* in *o* mutata, causam corruptelae indicare censet. — 178—180. „Genealogia antiqua, Hesiodeae similis. *Coeum* Terra ex Coelo (vid. Theog. 133. sq. [Apollod. I, 2, 2. et Hermann. de mythol. p. VII.]) vel ex Tartaro peperit (cf. Hygin. praef. ibique Munker.) Sic et Gigantes ex Coelo nati (Apollod. I, 6, 1.), in quibus *Enceladus,* de quo supra III, 578. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae Famam adnumerare potuit.“ *H.* Nisi potius poëta indicare voluit, Famam pertinere ad familiam monstrorum illorum, quae Terra ex Tartaro progenuerit. Alii hanc genealogiam ignorant, et Sophocles Oed. T. 162. eam adeo Spei filiam esse fingit. — *ira deorum,* qui Titanas in Tartarum coniecerant. Vid. Heyn. ad Apollod. I, 6, 1. Thiel. conferri iubet Ovid. Met. I, 151. sqq. Fast. V, 35—44. Claud. Gigantom. I, 2. sqq. — „*extremam.* Utrum pessimam? an eruditius sensit, ut legimus ap. Medicos, degenerare extremos partus?“ Haec Schol. Maii a Wr. laudatus, cum quo consentit Servius. — 181. Cf. III, 658. — 183. *subrigit aures* pro eo, quod usitatius est, *arrigit aures.* Sic Plin. XI, 37, 50. et Sen. Herc. fur. 790. *subrectae aures.* — *coli medio terraeque* i. e. inter coelum et terram. Vid. infra v. 256. Sic haud raro *medius* cum genitivo apud poëtas pro *inter* (cf. Ovid. Met. V, 409. 644. et VI, 409. ubi vid. Bach.); interdum etiam apud pedestris orationis scriptores, v. c. Caes. B. G. I, 34. in. *locum medium utriusque.* — 184. Vulgo sic interpungitur: — *terraeque, per umbram Stridens.* Nos Wagnerum secuti sumus, qui hac ratione loco fortiorem et rhythmum et sensum restituisse sibi videtur. De *stridendi* verbo vid. ad Ge. IV, 262. — *declinat lumina somno,* palpebras ad somnum capiendum demittit, oculos claudit, operit. Temere conferunt Catull. LXIV, 91. *ex illo flagrantia declinavit Lumina,* ubi declinare est deflectere. Aptius

Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbis,
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulcra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,

Thiel. comparat Prop. II, 1, 11. *Sed quum poscentes somnum declinat ocellos;* qui de verbo *declinandi* cum accus. obiecti constructo adnot. meam ad Lucr. II, 250. conferri iubet. Burm. sua ad Ovid. Met. VI, 415 et Barth. ad Stat. Theb. VIII, 653. laudat. — 186. „*custos*, speculatrix, ne quid eam praetereat, non quae custodiat aut servet.“ Haec *Servius*. — *summi culmine tecti*. Sic etiam ap. Ovid. Met. V, 291. Codd. quidam *e summi culmine tecti* pro vulg. *e summae culmine turris*. — 187. *territat urbes*. Thiel. comparat Val. Fl. II, 122. *Mox omnes agit* (Fama) *et motis quatit oppida linguis*, et Silium IV, 1. *Fama per Ausoniae turbatas spargitur urbes*. *Territare* legitur etiam ap. Plaut. Epid. IV, 1, 4. Bacch. IV, 8, 44. Caes. B. G. V, 6. VII, 63. alibi. — 188. *nuntia veri*. Cf. Ovid. Met. XV, 3. *praenuntia veri Fama*. — 190. „*gaudens*, γεγηθυῖα. Participium ita non raro absolute ponitur. Val. Fl. I, 600. (iuventus) *ingenti gaudens domat aequora velo;* ubi cave iungas *gaudens velo ingenti*.“ *W*. Ceterum recte memorat Wr., aut comma in fine v. 189. ponendum, aut etiam post *Gaudens* omittendum, quum coniungenda sint: Replebat et canebat gaudens, i. e. gaudebat replere et canere. — *facta atque infecta*. Alibi si vocabula contraria sic coniunguntur, ut promiscue locum habere dicantur, copula solet omitti, velut Stat. Theb. III, 430. *facta infecta loqui*. Sic *digna indigna, maxima minima, prima postrema, adversa secunda* et similia. Cf. Beier ad Cic. Off. I, 17, 56. et Kritz. ad Sall. Cat. 11, 2. — 191. *Troiano a sanguine cretum*. In ceteris locis, ubi *cretus* legitur, (II, 74., ubi vid. adnott., III, 608. VIII, 135. IX, 672.) praepositio non additur, quam etiam hic plures Codd., inter quos Med., omittunt; sed quum facilius excidere potuerit, quam addi, (cf. adnott. ad I, 235.), eam retinui, etsi non subscripserim Wagneri opinioni, Virgilium ea significare voluisse longe disiunctam ab Afro genere originem. — 192. Cf. Ovid. Met. VIII, 325. *O felix, si quem dignabitur, inquit, Ista virum!* et Ecl. IV, 63. *Vir* autem pro marito, ut saepius. Cf. Hor. Sat. I, 2, 127. Ovid. ex Pont. IV, 13, 3. Petron. 111. Ruhnk. ad Ter. Hec. IV, 1, 9. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 24, 4. — 193. *hiemem quam longa* scil. est, (ut plenius infra VIII, 86. *nocte, quam longa est*) Graecorum ratione dicendi pro: totam hiemem. Sic Ovid. Am. I, 2, 3. *Et vacuus somno noctem, quam longa, peregi*. — *hiemem fovere* nove dictum pro: hiemem luxui dare, delicato et luxurioso modo consumere. *W*. haec adnotat: „Constructio est eadem in verbis *transigere hiemem luxu*, et similis verbi *fovere* significatio in locutione *fovere humum* Ge. III, 420., ubi vid. Not.; nisi quod ibi ad locum, hic ad tempus est translatum.“ — 194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiae. — *turpi cupidine captos*, ut ap. Iuven. X, 351. *caeca cupidine capti* cett. — 195. *diffundit in ora*, spargit per ora. — 196. *cursum detorquet*. Imitatus est h. l.

Incenditque animum dictis atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Iovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm aeternas; pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi et rumore accensus amaro

Apul. Met. VIII. p. 168. Bip. *Fama dilabitur et cursus primos ad domum Tlepolemi detorquet.* — *Iarban.* Sic Heins. ex Medic. aliisque bonis libris; vulgo *Iambam* vel *Hiarbam* (de qua scribendi ratione vid. Schneider. Gr. Lat. I, 1. p. 193., qui, coll. Drak. ad Liv. epit. 89. et Arntzen. ad Aur. Vict. Vir. ill. 77. in., etiam apud Ovid. Fast. III, 552. Codd. utramque scripturam exhibere, apud Silium autem I, 417. II, 58. VIII, 54. magis adeo iuvare alteram per *H* commemorat. Adde Iustin. XVIII, 6, 1., ubi Duebner. omnes Codd. praeter unum *Hiarbas* praebere adnotat). Erat autem Iarbas rex Maxitanorum in Numidia, qui Didoni, ut in regno suo coloniam conderet, concesserat, eamque frustra in matrimonium petierat. Vid. supra v. 36. Cf. imprimis Iustini l. l. — 197. *aggerat iras,* auget. — 198. *Hammone satus.* Vid. ad Ge. I, 278. Scripturam *Hammon* iuvant Medic. Serv. Dresd. et alii haud dubie libri, quos editores vel conferre vel commemorare neglexerunt. Vid. Schneider. l. l. Cort. ad Lucan. III, 392. Drak. ad Liv. XXI, 1, 1. idemque ad Sil. I, 39. et mea ad Lucr. VI, 849. — *rapta* (ad stuprum, vid. ad I, 28.) *Garamantide Nympha,* i. e. Libyca; ut ap. Silium XIV, 499. *pinus Garamantis* pro navi Africana, ap. eund. XV, 676. *gemma Garamantis* pro carbunculo cett. De Garamantibus ipsis vid. ad Ecl. VIII, 44. — 199. Iovis Hammonis patris religionem in Numidiam advexerat. — 200. *Centum aras,* ut supra I, 416. Vid. ad Ge. III, 18. — „*posuit* ἀορίστως usurpatum est, *sacraverat* relatum ad v. 203. *Isque dicitur - - orasse.* Quumque utrumque liceret, variatus temporum usus. Similiter supra v. 149. cett." *W.* Sed vide adnott. ad illum locum. Neque hic puto Wunderlichium verum vidisse. Ego potius locum sic intelligo: Vigilem ignem Iarbas sacraverat eo tempore, quo primum omnem hunc Hammonis cultum in Numidiam induxerat, et priusquam omnia illa centum templa deinceps exstruxit, in quibus iam solum semper pingue erat cruore pecudum cett. — „*vigilem ignem* de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iovis Ammonis religione petitus putandus. Nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de orac. defect. p. 410. B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse videri potest in Apoll. v. 80. sqq." *H.* Thiel. laudat Langium in *Verm. Schriften* p. 191. Simili ratione Hor. Od. III, 8, 14. *vigiles lucernas* dixit. — 201. Verba *Excubias divûm aeternas,* igni vigili per appositionem addita, consilium indicant Iarbae: ut essent excubiae d. aeternae. Vid. ad I, 358., ubi adde Iacob. Disquiss. Virgg. P. I. p. 13. — 202. *pingue solum* et *limina* non esse accusativos a *sacraverat* pendentes, quod H. statuit, sed nominativos, verbo substantivo omisso, vere docet Wr., coll. locis VII, 732. XI, 338. I, 639. sqq. III, 216. sqq. 392. V, 285. 822. sqq. VI, 552. aliis. Ceterum *pingue cruore solum* ad magnum victimarum caesarum numerum, *limina autem sertis florentia* ad festos dies crebro celebratos spectare, quibus templa coronis ornari solebant, in promptu est. — 203. *amens animi.* Vid. ad Ge. IV, 491. (coll. Aen. I, 178. II, 61. cett.) Wr. hoc dictum admonet secundum illud *mens animi* apud Lucr. (III, 615.) et alios. Thiel. laudat Iacobs. *Blumenlese* II, 46. ad Catull. LXV, 4.

Dicitur ante aras, media inter numina divûm,
Multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? an te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus, caecique in nubibus ignes
Terrificant animos et inania murmura miscent?
Femina, quae nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra

(ubi paritér *mens animi* legitur.) — 204. *media inter numina divûm*, ante deorum simulacra. Vid. ad I, 447. Pro *numina*, Servio teste, olim lectum est *munera*, (i. e. medio in sacro, ut Ge. III, 486. *in honore deûm medio*, quem locum Wr. confert), quod Heynio valde arridet et a Wakef. receptum vides, Wagnero tamen iure Grammaticorum inventum videtur. — 205. *manibus supinis*. Vid. ad III, 176. — 206. sqq. „Tales preces saepius occurrunt: primum Il. VII, 446. sq. et al.; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis accommodatum esse videtur. Vide modo Herod. IV, 173. et 184.“ *H.* — 207. *Maurusia gens*, i. e. Mauri s. Mauretani, nomen pluribus populis eius regionis commune, ad quos etiam Maxitani illi Iustini (fortasse iidem, qui Mazyes s. Maxyes) referendi videntur. Infra v. 320. iidem *Nomades* vocantur a vitae genere, unde omnis illa ora *Numidia* dicta. Forma adiectivi *Maurusius* legitur etiam ap. Sil. X, 402. XI, 414. Lucan. IX, 426. Claud. VI. Cons. Hon. 104. alibi; populus *Maurusiorum* commemoratur Livio XXIV, 49, 5. et Plinio V, 1, 1. — 207. „Libationem, quae in epulis cibo sumto facta (vid. I, 728.), omnino pro cultu sacro ac religioso dixit, ut poëta. — *toris pictis*, vid. supra I, 708., ubi tamen melius locum suum tueri videntur, quam inter Mauros.“ *H.* — *Lenaeum honorem*, vini honorem, vinum in Iovis honorem effusum. De voce *honoris* pro sacrificio posita vid. ad Ge. III, 486., ubi adde Drak. ad Sil. VII, 184. Rupert. ad Liv. VIII, 33, 12. et Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 15.; de *Lenaeo* autem ad Ge. II, 4. — 208. *Adspicis haec?* Comparant Hom. Il. VII, 448. Sensus est: Non videris haec adspicere; nam si adspicis, neque tamen me ulcisceris, tum nequidquam horremus cett. Recte enim Iahn. Wr. Thiel. in seqq. *an te* cett. scribunt pro vulg. *An te;* quum apertum sit, hanc alteràm quaestionem referri ad antecedentem, ut *an* respondeat nostro *oder*. — *fulmina torques*, ut alias hastam, tela torquere (vid. ad Ecl. X, 59.). Infra IX, 670. legimus adeo *Iuppiter aquosam hiemem torquet*. — 209. *caeci ignes* non sunt occulti, latentes, sed vani, inanes, ut H. interpretatur, vel potius temere et fortuito, caeco quasi impetu, non certo consilio missi neque certum scopum petentes; nàm arcte haec cohaerent cum *nequidquam horremus*. Thiel. tamen, de hac vocabuli significatione dubitans, minus probabiliter explicat per saevos, comparans *caecas manus* Ovid. Met. XII, 492. Claud. Gigantom. 110. et supra II, 357. — 210. *murmura* (i. e. tonitrua) non esse nominativum, sed accusativum habendum, unumque modo totius esse sententiae subiectum, *caecos ignes*, quisque videt. Recte enim W. compositionem *murmura miscent animum* intolerandam censet. — 210. *Terrificare* ex Lucr. I, 134. et IV, 38. petitum. Cf. etiam Stat. Theb. VII, 677. Similiter infra v. 465. *horrificare*. — 211. sqq. Vid. supra I, 365. sqq. — 212. *pretio* scil. emtionis. Nam Poeni mercati erant solum (I, 367.) — *posuit*. Vid. infra v. 344. VI, 19. III, 404. cett. — *litus* pro ora, plaga litorali. — 213. *loci leges*

Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia et oblitos famae melioris amantis.
Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:

H. explicat per ius, imperium loci, locum possidendum. Rectius *W.*: „*Leges dare alicui* est potestatem alicui dare legum, *loci*, i. e. quibus locus regatur, constituendarum. Diverso prorsus sensu usurpatur alibi *leges alicui dare* et *lex loci*.“ — 214. ***dominum***, ut dominus, δεσπότης, i. e. hoc loco particeps regni, esset. — 215. ***Et nunc ille Paris*** cett. De hoc usu copulae in clausulis affectu plenis cum interrogatione prolatis vid. ad Ge. II, 433., ubi adde Hand. Turs. II. p. 492. et, quos ille praeter alios laudat, Burm. ad Prop. II, 15, 1. et Matth. ad Cic. pr. leg. Man. 14, 42. — „***ille Paris***; doctius fortasse, quam pro Iarbae Mauri persona; mollis ille Troianus, qualis Paris ap. Homer. Il. III, 391. sq.: aut quatenus Aeneas, ut alter Paris, alii quasi pactam coniugem eripuit. Sic et Serv.“ *H.* „Huic favent verba v. 217. *rapto potitur; raptum* enim est rapta Dido, abducta quasi Iarbae.“ *W.* — ***cum semiviro comitatu*** cett. ex poëtarum Romanorum de effeminatis suorum temporum Phrygibus loquendi ratione. Vid. infra IX, 617. ibique adnott. — 216. ***Maeonia mitra***, i. e. Phrygia; quia Maeonia s. Lydia erat Phrygiae vicina. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 25. Sic etiam infra IX, 546. *Maeonius rex*. Ipsa mitra erat pileus incurvus binis vel ternis fimbriis s. fasciis pendulis praeditus, quibus subter mentum colligatis malae ac tempora teguntur. H. conferri iubet Winckelm. *Gesch. d. Kunst* p. 308. et Monum. ant. ined. p. 155., quibus Wr. ad IX, 616. addit Boettigeri *Ideen z. Kunst-Mythol.* T. I. p. 47. — De constructione *mentum mitra subnixus* vid. supra ad v. 137. Unus Cod. Leid. *subnexus*, quod plures viri docti probarunt; sed recte H. vulgarem lectionem defendit, quum, quodcumque subligatam habeat sibi aliquam rem, id *subnixum* ea re videri possit. Etiam Gronovium in Diatr. Stat. c. 54. p. 543. sqq. vulgatam recte defendisse memorat Iahn., simul laudans Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 114. — ***crinem madentem*** unguentis. — 217. ***rapto potitur***, i. e. Didone rapta, mihi erepta. Vid. supra. Serv. interpretatur: stupro fruitur. — 218. ***nos munera templis*** cett. „Sensus: Nec mirum, Aeneam mihi esse praelatum; hanc enim repulsam pietas mea est merita. Ironia acerba vocabulo ***quippe*** inest, quod tum postponitur. Cf. supra I, 39. [ibique adnott.] Cum verbis *munera templis ferimus* cf. Ovid. Met. VIII, 444. *Dona deûm templis - - ferebat* et ibid. IX, 791. *date munera templis*. — „***famam fovemus inanem***, opinionem de potentia dei. Haec multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta. Vid. v. 198. sq. Fundus in nobilissimo loco Hecubae Eurip. v. 492. sqq.“ *H.* *famam fovere*, ut ap. Mart. IX, 49, 4. *spem fovere*, Liv. III, 65, in. *voluntatem patrum f.* Tibull. II, 7, 2. *vitam f.* et similia. *Fama inanis* etiam ap. Prop. III, 9, 19. Tac. Hist. IV, 11. alibi legitur, ut *inania famae* ap. eundem Ann. II, 76., quos locos Burm. profert. — 219. ***aras tenentem***, ex more precantium. Vid. infra VI, 124. Ovid. Met. IX, 772. *passis aram complexa capillis* cett. Thiel. laudat Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 16. et Heindorf. ad Plat. Protag. p. 531. — 221. ***oblitos famae melioris***. Vid. supra v. 170. — 222. sqq. „Ex Odyss.

Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbis,
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras:
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis;
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

V, 28. sqq. et 43. sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Ulyssem illa dimittat, non ex Iliad. XXIV, 333. sqq. haec expressa" *H.* — 223. „*Vade age*, βάσκ' ἴθι, Iliad. II, 8." *Wr.* Vid. supra III, 462. — *voca Zephyros*, qui te per aërem deferant. *H.* haec adnotat: „Ut *venti vocantur*, navi parata velisque expansis (vid. supra III, 253.), sic h. l. *Zephyri* (dicti pro ventis) *pennis* s. alis aptatis a Mercurio ad ventum excipiendum, velorum instar, et nunc quidem pedibus; nam infra v. 239. *primum pedibus talaria nectit.* Heins. *voca* et hic explicat *provoca*, ut Ge. III, 193. [ubi vid. adnott.]" *H.* Qua de re Iahn. infra v. 245. et Voss. *Mythol. Briefe* T. II. p. 169. iubet conferri. — 225. *Exspectat*, moratur; ut in omnibus locis, ubi *dum* sequitur: Caes. B. G. IV, 13. Cic. Acad. IV, 7, 19. Plin. Ep. X, 122. cett. — *fatis datas*, monstratas (vid. ad III, 255.), *urbes*, urbem Romam, (*Romanas arces* v. 234.) De ipsa re vid. I, 258. — 227. sqq. „Vide orationem obliquam, cuius rara in poëta epico exempla (cf. v. 289—294.), qua arte vitaverit Virgilius." *W.* — 228. *Graiûmque* pro *Graiumve.* Vid. ad Ge. I, 442. — „*bis:* semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. VI, 311. sqq., tum ab Achille, Neptuni opera, Il. XX, 291. sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt supra II, 589. sqq. et 632." Haec *H.*; sed Wr., Neptunum sua sponte, non intercedente Venere, Aeneae succurrisse admonens, tres alias proponit explicationes, 1) ut Aeneam secunda vice ereptum putes incensa Troia (quae Thielii est sententia), 2) ut primum ab armis Graecorum Troia expugnata, tum a periculo fugae per medias Graecorum civitates liberatum intelligas, 3) ut de duplici Troiae excidio cogites; et hanc quidem explicationem, coll. III, 476., ceteris profert. — *Non--talem promisit.* De hac formula dolentibus et querentibus propria Thiel. conferri iubet infra XI, 142. Ovid. Met. III, 652. et Catull. LXIV, 139. — *promisit--vindicat.* Vid. adnott. ad II, 482. et et III, 8. Wr. praesens *vindicat* eadem ratione explicandum censet, qua I, 99. *iacet* explicuit. — 229. Verba *gravidam imperiis* H. triplici ratione capi commemorat, aut: quae multos imperatores est paritura, quod languidum sit et tenue; aut: quae orbem terrarum imperio complexura est, coll. I, 21. et X, 87. (in qua explicatione W. iure vituperat *imperiis* pro *imperio* acceptum et tautologiam, quum v. 231. addatur *ac totam s. l. m. orbem*); aut: quae multos potentes et late imperantes populos protulit, qui Aeneae subigendi erant, coll. Aen. I, 263. sq. et Auson. Epigr. IV. *Imperiis gravidas Pannonias;* quam tertiam explicationem iure amplectuntur W. et Wr. Ceterum de voc. *gravidus* pro plenus, refertus posito vid. ad Ge. III, 317., ubi addi poterat Hor. Od. I, 22, 3. *pharetra gravida sagittis.* — 231. *Proderet* iam Serv. recte cepit, ut sit i. q. propagaret, tamquam auctor stirpis. H. confert Cic. Off. III, 21, 84. *regno, quod a Tantalo et Pelope proditum iure obtinebatur.* — *sub leges mittere orbem* W. recte interpretatur: orbi victo leges imponere. Cogitandum est de dictione sub iugum mittendi. Apertum est h. l. respexisse Lucan. I, 22. *Roma, Totum*

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe, inimica in gente, moratur,
Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
Naviget! Haec summa est; hic nostri nuntius esto.

---

sub Latias leges quum miseris orbem. — 232. ***Si nulla,*** fortius quam *si non.* Wr. conferri iubet infra XII, 405. Ciris v. 176. adnott. ad Ge. I, 101. et Oudend. ad Apul. Met. IX. p. 651. — ***accendit,*** scil. eum, quod ex sequente *ipse* supplendum. — 233. ***super sua laude,*** pro laude sua et gloria, ut Graec. ὑπέρ; quae significatio cognata est ei, de qua ad Ge. IV, 559. et Aen. I, 29. disputavimus; valet enim omnino: quod attinet ad, *in Betreff.* Male Burm. *super* hic pro insuper, praeterea positum accipit. De praepositione a suo substantivo vocabulo aliquo interiecto seiuncta vid. ad Ecl. VI, 19. (et Aen. II, 142.) Wr. admonet, Ovidium maxime hunc verborum positum amare, qui pentametro claudendo aptissimus sit, coll. Her. XII, 18. *Ut caderet cultu cultor ab ipse suo,* Am. I, 7, 26. *poenam fortis in ipse meam,* et Heinsio ad Her. IX, 96. — 234. ***Ascanione p. R. invidet arces?*** nonne cogitat, quam turpe sit, filium per ipsum patrem privari regno a fato Aeneadis destinato? Cf. infra v. 267. 274. 355. Ceterum vid. ad Ecl. VII, 58. — ***Romanas arces.*** Vid. ad Ge. II, 172. Cf. etiam Aen. VI, 774. et *Latiae arces* ap. Ovid. Met. XV, 582. Thiel., et ipse de Roma septicolli cogitans, de *arcibus* pro montibus positis disputasse memorat Drak. ad Sil. XV, 305. et Weichert. ad Val. Fl. VIII, 462. — ***pater*** cum singulari vi additum. Vid. quae supra ad v. 31. adnotavimus. — 235. De hiatu ***spe inimica*** vid. ad Ecl. II, 25, 53. III, 6. cett. Admodum raro autem voces monosyllabae in arsi posita cum hiatu efferri solent, servata vocalis literae longitudine; quare et Schneider. Gr. Lat. I, 1. p. 145. et Ramsh. §. 221, 2, a. hunc locum fortasse unum, quod ex heroica poësi proferri possit, huiusmodi hiatus exemplum esse statuunt, quod tantum caesura versus primaria et singulari vocabuli vi et gravitate excusetur. Quae quo magis appareret, Wagnerum secuti verba *inimica in gente* interpunctione ab reliquis seiunximus. — 236. „***prolem Ausoniam,*** progeniem [in Ausonia cum femina Ausonia, Lavinia, procreandam], cui fata imperium Italiae decreverunt. Cf. v. 230. 274. sq. [ibique adnott.] VI, 756.“ *H.* — ***et Lavinia arva.*** Simplicem copulam *et* post antecedens *nec* et ipsam acquirere vim negativam, res satis nota. Vid. Burm. et Bach. ad Ovid. Met. III, 492. Wyttenb. ad Cic. N. D. I, 2, 3. Oberlin. ad Tac. Ann. I, 32. Hand. Turs. II. p. 499. et 534. alios. — Forma adecit. *Lāvinius* hic, ut I, 2. Prop. II, 25, 64. Lucan. IX, 991. alibi, prima syllaba producitur; quum nomen urbis *Lăvinium* corripi soleat (vid. Aen. I, 258. 270. VI, 84.); quamquam etiam apud Ovid. Met. XV, 728. *Lāvini sedes* legimus. — 237. ***Naviget!*** cum singulari vi positum in principio versus, ita ut totum pedem expleat. Vid. adnott. ad Ecl. V, 21. et VII, 59. et cf. celeberrimam illam aposiopesin I, 135. *Quos ego!* — ***haec summa est;*** hoc unum praeceptum est instar ceterorum omnium, hic unus nuntius meae voluntatis sufficiet. ***Nuntium*** enim cum plurimis interpretibus intelligo de re, quae nuntiatur. Wr. haec paullo artificiosius sic explicat: tu, Mercuri, *esto hic nuntius,* i. e. huius rei, (ut alibi *is metus* pro *eius rei metus* et similia) *nostri,* a nobis missus (coll. infra v. 654. VIII, 514. X, 72.) Nec magis probare possum Burmanni rationem, qui *hic nuntius* sic interpretatur: „qualis es, sine mora et apparatu longo, eo statu, quo es,“ coll. infra IX, 481. et suis ad Val. Fl. VII, 481. Ceterum Bryant. et Heumann., recte adversantibus Burm. et Weicherto, haec ultima

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quae sublimem alis, sive aequora supra;
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant;
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentis, alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.

---

verba *hic n. n. esto* spuria censuerunt, quae supervacanea sint post illa *haec summa est.* — 238. sqq. „Ex Odyss. V, 43—49. s. Iliad. XXIV, 339. sqq. haec adumbrata. Adde Od. XXIV. pr. Virgilium secuti sunt alii, ut Stat. Theb. I, 303. sqq. Ovid. (Met. I, 671. sqq.) etc.“ *H.* — 239. *talaria;* supplent aut calceamenta (alis instructa, πτερόεντα πέδιλα), aut vincula, ut ipsae alae talis adnexae intelligantur; quales praeter Mercurium etiam Perseus (Ovid. Met. IV, 666. 729.) et Minerva (Cic. N. D. III, 23. extr.) gerunt. — 240. *sublimem alis - - portant,* alis in sublime elatum, evectum. Oppositum infra v. 255. *humilis volat.* Cf. I, 415. X, 664. XI, 722. — *aequora supra.* Sic infra IX, 553. *fera saltu supra venabula fertur.* Tibull. IV, 1, 66. *supra terras currere.* Sen. Epist. 71. *quaecumque vides supra nos currere* cett. — 241. *pariter cum flamine,* ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο. Od. V, 46. De coniunctis particulis *aeque, pariter, iuxta cum* vid. Hand. Turs. II. p. 140. sq. — 242. *virgam,* caduceum, bacillum illud alatum et serpentibus cinctum; quam *virgam* fortasse propter vim magicam appellat, quae hic ei tribuitur: nam de veneficorum et sagarum bacillo sollemne est hoc vocabulum. (Cf. Aen. VII, 178. Ovid. Met. XIV, 278. 295. 300.) Etiam apud Hor. Od. I, 10, 17. I, 24, 16. Ovid. Met. I, 671. II, 735. alibi Mercurii caduceus *virga* appellatur. — „*animas evocat Orco,* v. c. Protesilaum. Vid. Hygin. f. 103. Orph. Hymn. 56. Aesch. Pers. 639. sqq.“ *H.* — 243. *mittit,* ducit, πέμπει, unde Graecis vocatur Ἑρμῆς ψυχοπομπός, νεκροπομπός, πομπαῖος. Cf. supra III, 440. — 244. *Dat somnos adimitque* ex Hom. Od. XXIX, 4. — Verba *lumina morte resignat* vario modo interpretantur. H. (cum quo consentit Forcell.) *resignare* idem esse putat, quod *solvere* infra V, 856. et in vetere Epigrammate: *Et postquam fatis morientia lumina solvit;* quum oculi morientium, labefactata eorum structura et vitali vi cum vigore ac motu ademta, solvantur; similiterque Iahn.: „adimit oculis somnum et denuo eos (alio tempore) morte occludit.“ Alii vero in contrarias partes abeunt, ut *resignare* idem sit cum aperire, quod tamen et ipsum vario modo capiunt. Et Schirach. quidem p. 565. sq. satis mire respicit oculos morientium, qui in ipsa morte aperiantur et ab aliis demum claudi soleant; ut *oculos morte resignare* sit: facere ut oculi morte solvantur et hient. Wr. autem, coll. multis locis, ubi verba cum *re* composita simplicem ablativum adiunctum habent sine praeposs. *a* vel *ex* (Ge. I, 275. IV, 88. Aen. I, 679. V, 99. IX, 32. X, 330. aliis), *morte resignat* explicat: resignat a morte, s. resignat, ne claudantur, i. e. lumina aperit iamiam se claudentia, in vitam revocat iam morientes, ut infra V, 476. *revocatum a morte Dareta* pro: mori prohibitum; laudans etiam Güntheri Animadvv. in aliqua Virgilii loca. Gotting. 1817. p. 10. sqq. Equidem quamquam locum ipsum non aliter intelligo, puto tamen *morte* simplicius explicari posse ellipsi praepositionis *in,* ut *morte* idem sit, quod *iam morientibus.* H., qui hoc hemistichium prorsus abesse malit, profert coniecturam *nocte resignat,* in quam, Weicherto de verss. iniur. suspp. p. 79. sq. valde probatam, etiam Ammonium incidisse memorat Iahn. Burm. (qui de *resignandi* voc. conferri iubet Barth. ad

Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri;
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quae circum litora, circum

Stat. Theb. III, 366.) ex duobus Codd. Gud. et Rottend. I. scripsit *limina morte resignat*, quod explicat: limina Orci mortuis aperit. — 245. *Illa fretus* non simpliciter esse *illam habens*, vel *cum illa*, ut H. interpretatur, vere admonet W., qui rectius explicat: illa adiutus, illa confisus. Vid. infra ad VI, 120. — *agit ventos* non est agere solet, sed tum agit (s. egit), quum a Iove ad Aeneam missus per auras volat; quod iam oppositionem pronominum *hac* — *illa* postulare censet Wr., recte vituperans Wunderlichium, qui punctum in fine v. 244. in colon mutaverit. Wakef. ad Lucr. IV, 178. temere coni. *adit ventos*, i. e. non timet ingredi. — *tranat nubila* ex Lucretio sumptum videtur, apud quem IV, 178. legimus *simulacra tranant auras*. Cf. adnott. ad Ge. IV, 59., ubi adde Cort. ad Lucan. V, 553. — 246. sqq. De Atlante, Iapeti et Clymenes filio, postea a Perseo in montem mutato, cui, postquam cum ceteris Titanibus Iovem eiusque fratres impugnavit, haec poena irrogata est, ut in occidentali orbis terrarum termino coelum humeris sustineret, fabula est notissima. Cf. Hom. Od. I, 52. sqq. Hesiod. Theog. 517. sqq. (Herod. IV, 184.) Apollod. II, 5, 11. (ibique Heyn. p. 681. et 409.) Hygin. f. 150. Ovid. Met. IV, 627. sqq. alii. — *apicem* de summo montis cacumine etiam Iuven. XII, 72. usurpavit, ut noster infra VII, 66. *arboris apicem* commemorat. — 247. „*duri* recte Serv. laboriosi, propter aerumnas, quas tolerat v. 249. sqq. [Vid. ad III, 94.] — 249. *piniferum* vix proprie a poëta dici potuit; et dubites, an Libyae iuga pinus alant. Cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium aemulatus est Silius I, 202. sqq." *H. Pinifer* apud poëtas omnino montium est epitheton. Cf. Ecl. X, 14. Stat. Silv. III, 4, 12. Val. Fl. VI, 993. cett. — 250. De part. *tum* in enumerationibus et descriptionibus usurpata vid. ad II, 697. — Fluvios et torrentes ex *mento senis* se praecipitantes poëta propterea videtur finxisse, quia canae barbae crines defluentes ipsi sunt undis e fonte prorumpentibus similes. — 252. „*nitens* h. l. de volatu. [Cf. Ge. II, 427. Ovid. ex P. II, 7, 27. *Et quot aves motis nitantur in aëre pennis.*] — *paribus alis*, leni volatu, ut Serv. Cf. IX, 12. Cogita de eo temporis momento, quum inhibetur volatus, ut subsidat ales." *H.* Sic Ovid. Met. II, 708. *Hinc se sustulerat paribus Caducifer alis.* — *Cyllenius.* Vid. ad Ge. I, 337. et Aen. VIII, 138. 253. sqq. Poëtae ante oculos fuit Hom. Od. V, 50—54. — Verba *hinc* — *hic*; *toto corpore* — *paribus alis*, *se misit* — *constitit* sibi respondere, Thiel. iam admonuit; qui etiam *toto corpore* recte explicat toto corporis pondere, vehementi corporis nisu. — *ad undas* maris medii, quod et Atlas et Carthago attingit. „In eo non arguendum, quod itineris compendium non fecit Mercurius, quum Atlantem prius adeat, quam Carthaginem. Spectatur tantum Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo descendens primum insistit; hinc ad humiliora loca procedit." *H.* „Quomodo Mercurius Carthaginem petens ad Atlantem pervenire potuerit, bene explicat Voss. in *Mythol. Briefen* T. I. p. 174.

Piscosos scopulos, humilis volat aequora iuxta.
***Haud aliter terras inter coelumque volabat,**
***Litus arenosum ac Libyae ventosque secabat,**

[laud. iam a Weicherto de verss. iniur. suspp. p. 84. extr. *Wr.*]" *Iahn.* — *se misit*, i. e. se demisit; sed praepositionis notio iam inest addito voc. *praeceps.* Thiel. confert infra X, 633. Prop. II, 26, 19. et Val. Fl. VIII, 35. Ceterum Brunck. Wakef. Both. Iahn. et Thiel. post *Misit* puncto, post *iuxta* autem semicolo, quod vocatur, incidunt; sed vid. infra ad v. 256. sqq. — 255. *piscosos scopulos*, circa quos mare redundat piscibus. Legitur hoc adiectivum rarius usurpatum e. g. Ovid. Fast. III, 581., ubi *amnis piscosus* commemoratur. — Vss. 256. —258., de quorum αὐθεντίᾳ iam Bryant., H., alii dubitaverant, quamquam a W., Weicherto l. saepe l. p. 84., Iahnio et Thielio defensi sunt, Wr. tamquam spurios e contextu prorsus removit; et sane quum interna tum externa argumenta efficiunt, ut in maximam illi suspicionem incurrant. Vs. enim 257. a Zulich., v. 258. autem, Fabricio teste, a pluribus Codd. abest, et in aliquot libris Pierii et Heinsii, quibuscum conspirant Codd. Gothani, Lipss. et quatuor Pariss., v. 257. post v. 258. collocatus apparet. Porro ipsi versus admodum sunt ieiuni et salebrosi. Ut enim nihil dicam de simili exitu vv. 256. et 257., qui sane aliis homoeoteleuti exemplis apud ipsum Virgilium defendi potest, (vid. infra) quem non offendit aut asyndeton in his verss. obvium, si legimus *arenosum Libyae?* aut mira illa verborum compositio, quam v. 257., ut in plurimis Codd. scriptus legitur, exhibet: *Litus aren. ac Libyae ventosque sec.?* Sed etiam alia et graviora proferri possunt argumenta, quae acute perspexit Wr.: 1) ad eum, qui antea *humilis iuxta aequora volare* narratur, minus quadrant verba *terras inter coelumque*, quae altiorem volatum significare videntur; quamquam ei causae, quam Wr. addit, scilicet quem se ad undas demisisse legerimus, eum non inter coelum et terram, sed inter coelum et mare volasse dicendum esse, non multum tribuo; 2) ieiuna et absona est ab h. l., ubi Mercurius minister Iovis introducitur, maternae et avitae originis commemoratio, imprimis his verbis parum poëticis concepta et, *Cyllenii* nomine iam v. 252. posito, prorsus otiosa; 3) omnino insulsum est, hanc comparationem, in re tenui versantem, per tam multos versus extrahi, praesertim quum verbis *haud aliter, haud secus* Virgilius in comparationibus uti non soleat, nisi ubi gravitas et magnitudo rei ea admittant. Quibus νοθείας argumentis Wr. etiam causas interpolationis adiunxit. Adscriptos enim suspicatur hos versus a Grammatico aliquo, qui v. 256. cavere voluerit, ne quis verba *avi similis*, quae tantum de volatu intelligenda essent, ad speciem dei referret; v. 257. autem ad explicanda illa *circum litora, circum scopulos*, v. 258. denique propterea addiderit, ne subiectum sententiae desideraretur. Ceterum verba *terras inter coelumque* sumpta esse ex v. 184., *ventos secabat* ex Ge. I, 406. His de toto loco praemissis, de singulis, ac si Virgiliana essent, dicamus. — 256. *volabat.* Ut ὁμοιοτέλευτον vitaretur, iam Heins. coniecit *volatu* vel *volando*, Bentl. autem ad Hor. Od. I, 34, 5. *legebat.* Sed ὁμοιοτέλευτον per se nihil habet offensionis. Cf. Aen. I, 319. sq. III, 655. sq. V, 385. sq. VI, 843. sq. VIII, 620. sq. X, 213. sq. et permulti aliorum poëtarum loci, imprimis Ovidii (Met. I, 67. sq. 682. sq. II, 22. sq. VI, 198. sq. 414. sq. 419. sq. Her. I, 6. sq. 15. sq. A. A. I, 238. sq. 294. sq. cett.), quorum multos collegit Schrader. ad Musaeum p. 139. sqq. Cf. etiam Burm. ad Prop. I, 8, 11. Passow. ad Pers. I, 92. p. 313. Weichert. l. l. p. 86. sqq. Schrader. Observv. I, 1. p. 7. Iahn. ad Hor. Od. IV, 6, 6. — 257. Plurimi et optimi Codd. exhibent *aren. ac Libyae*, quam Wr. veram censet lectionem, ut scilicet interpolator *ac* tertio loco posuerit pro:

*Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit. Atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
Demissa ex humeris; dives quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.

---

ac litus aren. Libyae. Quod quum prorsus abhorreat a Virgilii elegantia, alios vel plane omisisse copulam (ut Cod. Pal.), alios in *ad* mutasse; hoc autem qui defendant, (quod faciunt Iahn. Thiel. alii) non considerare, optimos scriptores praepositiones non nisi substantivis ipsis statim praecedentibus, vel certe adiectivo cum substantivo in unam notionem coalescenti, numquam meris epithetis ornantibus postponere. Cf. autem de hac re adnott. ad Aen. I, 32. — Asyndeton autem Wopkens. lectt. Tull. I, 5. eo tollere studuit, quod verba sic distinxit: *Haud aliter, terras inter coelumque, volabat Litus arenosum,* ut *litus volare* dictum sit pro *ad litus volare*; quod nemo probaverit. — *ventos secabat.* Vid. praeter Ge. I, 406. Prop. II, 23, 17. *secare auras,* et Barth. ad Stat. Theb. VI, 388. a Burm. laud. — *materno ab avo.* Nam Maia, quae Mercurium ex Iove peperit, una erat Pleiadum, s. Atlantis et Pleiones filiarum. Vid. ad Ge. I, 221. — 259. *Ut primum.* Vid. supra ad v. 118. — *magalia.* Vid. ad Aen. I, 421. et Ge. III, 340. — *arces,* moenia, munimenta urbis. Vid. I, 424. — *tecta novantem,* novas aedes privatas condentem. — 261. *Conspicit. Atque.* Sic Wr., quem secuti sumus; vulgo *conspicit: atque.* Hanc ipsam autem copulam, in qua temere haesit H., Wr. Qu. Virg. XXXV, 22. bene explicat, in auxilium vocato huius particulae usu in rebus necopinatis, repente oculis subiectis et miris (coll. Ecl. VII, 7. Aen. IV, 631. VI, 160. 494. VII, 29. X, 219.), quum poëta indicare velit Mercurii admirationem, Tyrio Aeneae cultu provocatam; et consulto Maronem hanc vestitus descriptionem intexuisse, quae mutatum Aeneae prorsus ad Tyrium morem compositi animum ostenderet. — *stellatus* (in capulo et vagina) *iaspide ensis,* i. e. distinctus et fulgens. Serv. ad h. l. profert C. Memmii fragm. *Syriaci calceoli geminarum stellati coloribus.* Sic Ovid. Met. V, 461. stellionem vocat *variis stellatum corpora guttis,* et Plin. X, 67, 86. *Salamandra stellatum* commemorat; similique ratione Met. I, 664. et Stat. Theb. VI, 277. *stellatus Argus* commemoratur. Gemmae ipsae *stellatae* dicuntur Plinio XXXVII, 10, 66. et *stellantes* Ovidio Met. I, 723. Ceterum W. adnotat: „V. 261. obversatus est Iuvenali, qui, Sat. V, 4. de *iaspide* locutus, addit: *quas* (gemmas) *in vaginae fronte solebat Ponere zelotypo iuvenis praelatus Iarbae.*" — 262. *laena* (χλαῖνα), pallium sub sutum, quo populi orientales vulgo utebantur, Romani rarius vel ad frigoris et tempestatum vim arcendam, ubi crassior erat et villosa, (Mart. XIV, 136. Serv. ad h. l. et Festus s. v.), vel etiam luxus causa. (Cf. Pers. I, 30. Iuv. V, 131. Mart. VIII, 59, 10. Sil. XV, 421. cett.) — *ardebat murice,* splendebat (*glühte in Purpurglanz*). W. apte comparat Val. Fl. I, 427. *Taenario ignea fuco purpura.* Cf. etiam Ge. IV, 99. *apes auro ardentes.* Aen. II, 734. XI, 602. cett. De *murice* ad Ecl. IV, 44. dictum. — 263. *demissa,* dependens. Burm. confert. Hor. Sat. I, 6, 28. *latum demisit pectore clavum.* Ovid. Met. X, 112. *demissa in armos monilia,* et infra VI, 289. — *dives quae munera D. f.,* i. e. quod munus; nam de sola laena agitur. Sic infra V, 359. *clipeum efferri iussit, Didymaonis artes* et multa similia. Epitheton *dives,* quod Wdlichio tamquam ieiunum displicet, Wr. vere admonet ad splendida Didonis munera spectare. — 264. „*telas,* int.

Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
Respice cui regnum Italiae Romanaque tellus

---

stamina. Erat igitur vestis haec χλαῖνα, ipsius Didonis manibus texta, purpurea, aureo subtemine, filo. Cf. infra XI, 72. sqq. [ubi hic versus iteratur] et III, 483." *H.* Vide etiam simillimum locum Val. Flacci supra laud., ubi *gemina tela*, quae additur v. 428., quid sibi velit, explicat Stat. Theb. XI, 401. *Et pollice docto Stamina purpureae sociaverat aurea telae.* — 265. *invadit*, scil. verbis duris, atrocibus, i. e. increpat eum, invehit in eum; quo vocabulo, id quod bene perspexit Serv., Virg. utitur, ut „habitus futurae orationis ostendatur." Sic supra v. 92. verbum *aggredi* absolute positum vidimus. Thiel. comparat Tac. Ann. VI, 4. *Agrippa consules prioris anni invasit, cur mutua accusatione intenta nunc silerent*, et eiusd. Hist. I, 3. *Repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit.* — 266. *uxorius*, nimium uxori (feminae) deditus, ab uxoris arbitrio pendens. Quinct. Decl. 388. *maritus nimium uxorius* et Sen. Controv. I, 6. *refugio uxorem, quia uxorius sum.* Itaque etiam Horatium Od. I, 2, 20. Tiberim ob nimium Iliae amorem *uxorium amnem* appellare, satis constat. — 268. sq. ex Iliad. XI, 201. petiti. — 269. *torquet* H. explicat movet, moderatur, ut XII, 180.; rectius vero *W.*: „Omnia proprie dicta puto. Motus, quibus natura coelum et terram agitat, Iovi tribuuntur, ut IX, 93. *torquet qui sidera mundi.* Virgilius vero non ignoravit, *terram circum axem se summa celeritate convertere et torquere*, quae sunt verba Ciceronis Acad. IV, 39, 123. En omnipotentis Iovis magnificam speciem!" Wr. tamen ad IX, 93. etiam zeugma statui posse censet, ut, quum coelum proprie torqueri dicatur, ad terram communis *regendi* notio inde repetatur. — 270. sqq. cf. supra v. 232. sqq. — 271. *teris otia* (ut alibi *terere tempus*) pro: tempus otio consumis. Burm. et H. laudant Liv. I, 57, 5. Markl. ad Stat. Silv. III, 5, 60. et Drakenb. ad Liv. III, 7, 3. — V. 273. prorsus abest a Medic. Goth. III. et quinque Pariss., et in aliis (velut Mentel. I. et Gud.) ab alia manu insertus vel margini adscriptus est, sed ipsa oppositionis ratione et loco parallelo, quem supra legimus, satis defenditur. Nam Virgilius, Homeri exemplum secutus, Mercurium iisdem fere verbis utentem introducit, quibus supra Iupiter usus erat. Iahn. hunc versum ab Aproniano rescissum suspicatur. — 274. *surgentem*, crescentem, adolescentem. Sic iterum VI, 364. *per spem surgentis Iuli.* Cf. etiam Ge. I, 161. II, 182. IV, 12. Aen. I, 366. cett. — Verba *spes heredis Iuli, cui -- debentur* Wr. Qu. Virg. XL. p. 591. docet adversari iis, quae supra v. 236. poëta scripserit, *Ausoniam prolem* commemorans; ut, nisi Virgilium etiam hic dormitasse statuamus, per *Ausoniam prolem* supra ipsa Lavinia intelligenda esse videatur; quod equidem minus probabile dixerim. Potius Virgilius hic se ipse correxisse videtur, probe sentiens, Aeneae hoc potissimum tempore, quo Didonis amore irretitus teneatur, magis curae cordique esse debere

Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum;

Ascanium, quam sperandam demum ex novo matrimonio in Italia ineundo progeniem. — 276. *tali ore,* tali oratione. Vid. supra II, 423. — *medio sermone,* antequam plura subiiceret, discessit. Cf. infra IX, 656. sq., ubi iidem versus repetuntur. — 279. sq. H. comparat Hom. Il. XXIV, 358. sqq. — V. 280. iteratur XII, 868. Cf. etiam III, 48. — 281. *ardet abire fuga.* Cf. II, 105. Ovid. Met. V, 166. *ruere ardet utroque.* — 282. *attonitus* cett. Cf. III, 172. (V, 529. VII, 580. cett.) — 283. „*Heu quid agat?* explica: incertus est, quid agat; cf. Obss. ad Tibull. I, 9, 39. Vide quae Herm. ad Viger. p. 724. de Graeco τί λέγω explanavit.“ *W.* Alibi *quid agam, quid faciam* (vel etiam *quid agerem, facerem*) est formula se excusantis et purgantis. Cf. adnott. ad Ecl. I, 41., ubi addi possunt Aen. IX, 399. Ovid. Met. III, 204. et 495. Ter. Eun. V, 1, 15. Adelph. II, 2, 6. cett. — *ambire,* adire cum gratia, et quasi per ambages. W. confert Hor. Od. I, 35, 5. *Te pauper ambit prece.* — „V. 285. sq. putant expressum Homericum διάνδιχα μερμήριξεν, et v. 287. Ὧιδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι, ut Il. XIV, 23. XVI, 647. et saepe alibi. Cf. Od. XI, 230.“ *H.* Brunck. vv. 285. et 286., qui repetuntur VIII, 20. 21., et quorum posterior hic desideratur in fragm. Vat. et Gud. a m. pr., prorsus omisit; iure propterea reprehensus a Weicherto de verss. iniur. suspp. p. 66. et 89., qui eos defendit, ita tamen ut Heinsii coniecturam, iam Heynio probatam, *Utque* recipiendam esse censeat, puncto in fine v. 286. in colon mutato. Sed recte W. et Wr. vulgatum *Atque,* quod praeter omnium Codd. etiam Schol. Hor. Crucq. ad Od. II, 16. auctoritate nititur, tuentur; et W. quidem bene admonet, per particulam *Atque* ita continuari orationem, ac si antecessisset *incertus est, quid agat,* i. e. quomodo consilium abeundi reginae quam mollissime aperiat; Wr. autem non minus vere contendit, *utque* tum tantum locum habere, ubi apodosis rem statim subsecutam contineat, non hic, ubi Aeneas multa secum volvens et rem varie versans paulatim ad certum consilium capiendum deveniat. — *dividit animum* scil. *divorse tractum* ut Terentius loquitur Andr. I, 5, 25. H. comparat infra V, 701. sq. — *animum celerem.* Thiel. confert Cic. Or. 18. [immo 59, 200.] *mens, qua nihil est celerius.* Tusc. I, 19, 43. *quod nihil est animo velocius* cett. (ibique Davis.) Cat. mai. 21, 78. Lucr. III, 183. Hom. Od. VIII, 36. Xen. Mem. IV, 3, 13. — 287. „*alternanti,* modo hoc, modo illud agitanti, neutrorum more dictum, ita ut *haec* ad *sententia* referendum sit.“ *W.* Alibi *alternandi* verbum sic usurpatum vix invenies. — 288. *Mnestheus,* a quo Virgilius propter nominis aliquam similitudinem gentem Memmiam deducit, Assaraci nepos perhibetur; (cf. V, 117. 210. 493. XII, 127.) apud Homerum vero non

Classem aptent taciti, sociosque ad litora cogant,
Arma parent, et, quae rebus sit causa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent ac iussa facessunt.
At regina dolos — quis fallere possit amantem? —
Praesensit, motusque excepit prima futuros;

---

commemoratur. — *Sergesti,* a quo gentis Sergianae originem poëta repetit, etiam I, 510. V, 121. 221. et XII, 561. mentionem fieri videmus. — *fortemque Serestum.* Sic optimi Codd. Med. fragm. Vat. Gud. alii, quos cum Wr. secutus sum. Cf. infra XII, 561., ubi hic versus repetitur, et adnott. ad I, 343. Vulgo *fortemque Cloanthum* ex I, 222., vel potius I, 510. — 291. *Classem aptent* scil. remis, velis et reliquis armamentis. Vid. ad III, 472. Ceterum haec omnia pendent a verbo *hortandi, monendi,* quod latet in voc. *vocat.* De quo usu satis noto cf. Periz. ad Sanct. Min. III, 5, 7. p. 575. sqq. Bauer. Wopkens. Lectt. Tull. p. 244. (p. 331. Hand.) Matth. ad Cic. Mil. 18, 47. Walch. Emendd. Livv. p. 268. Bremi ad Nep. Ages. 6, 2. Kritz. ad Sall. Cat. 21, 3. Herzog. ad Caes. B. G. I, 41. Daehn. ad Nep. Milt. 1, 3. multique alii. — *sociosque* lectio est Medic. fragm. Vat. Lipss. et Paris. 4., quam Wr. revocavit, quum haec sit sententia: sociis ad litus coactis classem aptent. Vulgo copula omittitur. Ceterum cf. Hom. Od. XIV, 322. — 290. *quae rebus sit.* Hunc verborum ordinem, quo numeri versus aperte iuvantur, meliorum Codd. (Med. fragm. Vat. Gud. Rottend. I. II. et Montalb.) et Servii auctoritate commoti cum Wr. restituimus pro vulg. *quae sit rebus.* Sed quae Wr. praeterea hic disputat de verbi substantivi post pron. relativum positu, ea in medio relinquamus. — 291. „*quando* non temporis, sed rationis, *si quidem* [vel potius *quoniam*]" *Serv.* Thiel. conferri iubet Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 5, 23. et Meieri *Uebers. aller latein. Part.* p. 413. Adde Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 572. sq. et Ramsh. §. 191, 2. — *res novare* W. recte explicat: aliquid novi moliri. — 293. *Tentaturum aditus,* i. e. alloquendi opportunitates, ut infra v. 423. *molles aditus,* quod epitheton etiam hic ex seqq. *mollissima tempora* videtur adsciscendum. (Cf. Cic. Manil. 14, 41. pr. Rosc. Am. 38, 110. ad Fam. VI, 13. ad Att. VI, 2. cett.) — „*mollissima fandi tempora* cett., quo tempore de discessu consilium ei exponi possit mollissime, cum minimo eius dolore; et quomodo id dexterrime, opportunissime fiat." *H.* Praeter v. 423. modo laud. vid. Ovid. ex P. III, 3, 84. *veniet mollior hora votis tuis.* Similiter ap. Liv. XXXIV, 17, 9. *Volo id quam mollissima via consequi* et alia eiusmodi. Cum omni sententia cf. Ovid. Met. IX, 611. sqq. — Pro *quis modus* Iahn. ad Ecl. I, 18. scribi iubet *qui modus,* i. e. „qualis modus esse debeat, ut dexter sit;" quod probare non possum. Immo locum sic accipe: quis modus ex variis modis rei gerendae sit dexterrimus. Ceterum cf. adnott. ad illum ipsum locum. Lectio *qui,* in Dan. Heinsii, Steph., Cerdae, aliorum editt. recepta, qua auctoritate nitatur, prorsus ignoramus. *dexter,* ut ap. Hor. Sat. II, 1, 18. *dextrum tempus.* — *ocius* scil. dicto, ut plenius I, 142. *Sic ait et dicto citius tumida aequora placat.* Cf. Ruddim. II. p. 104. — 295. *iussa facessunt.* Pauci quidam Codd. *capessunt.* Vid. ad Ge. IV, 548. Wr. confert Ennii p. 18. Hessel. *dicta facessunt.* — 296. *quis fallere possit amantem?* Cf. Ovid. Met. IV, 68., ubi *Quid non sentit amor?* eadem ratione parenthetice interponitur. — 297. *excepit*

Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:

---

auribus, sensibus, s. animadvertit. — ***motus futuros,*** abitum mox futurum, qui iam paratur. — 298. *omnia tuta.* Thiel. comparat Hor. Sat. I, 3, 13. *omnia magna loquens,* et Cic. Legg. I, 9, 19. *omnia infima summis paria fecit.* — *furenti* Wr. ad effectum declarandum positum censet, ut sensus sit: „et hoc nuntio in furorem eam coniecit." Mihi eadem ratione intelligendum videtur, qua supra v. 69. — 299. *armari classem,* armamentis instrui. Vid. Ge. I, 255. — 300. *inops animi,* quod ap. Plaut. Cas. III, 5, 7. *sui impos animi.* Sic *mentis inops* in simillimo Ovidii loco infra laud., *consilii inops* ap. Liv. XXVI, 18, 6., *rationis inops* ap. Stat. Theb. I, 373. — 301. „*Bacchatur,* furens discursitat bacchantium more. Cf. infra VI, 77. Cic. Brut. 80, 276. cett. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 25, 11. a Thielio laud. — *qualis - - Thyias* cett. „Comparatio frequens. Apud Ovid. Fast. IV, 457. Ceres, filia rapta, *Mentis inops rapitur, quales audire solemus Threïcias passis Maenadas ire comis.*" *W.* Adde eiusd. Met. IV, 521. IX, 641. et Val. Fl. VIII, 462. sqq. ibique Weichert., quos locos Thiel. profert. — „Haec sunt vetustiora illa Bacchi sacra τριετηρικά, tertio quoque anno Thebis celebrata, a Thracibus in Graeciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra veterum hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in Cithaerone monte nocturnis discursibus arcana haec religio a mulieribus frequentabatur." *H.* Cf. Hygini f. 131. — *commotis sacris* ad initium caerimoniarum referendum est, quum instrumenta sacra, vasa, cistae, paterae, thyrsi, imprimisque ipsius dei simulacrum, a bacchantibus arripiuntur et proferuntur. H. confert Val. Fl. III, 232. *motis ululantia Dindyma sacris,* et ibid. III, 539. *thiasa et sacra moventem.* — 302. *Thyias* (Θυάς s. Θυϊάς) i. q. Maenas, a verbo θύειν dicta, quod non solum significat sacra facere, sed etiam furere, furibundum circumcursitare, ut ap. Hom. Il. XI, 180. al. ἔγχεϊ θύειν. Legitur etiam Hor. Od. II, 19, 9. Catull. LXIII, 392. Ovid. Fast. VI, 514. Stat. Theb. V, 92. XII, 792. alibi. De nominis scribendi ratione per *yi* cf. Bentl. ad Hor. l. l. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 463. et Müller. Spicil. Animadvv. in Catull. p. 42. — *trieterica orgia.* Sic Ovid. Met. VI, 587. et Stat. Achill. I, 594. *trieterica sacra,* et Ovid. Remed. 593. simpliciter *Trieterica.* Quae quia noctu celebrabantur, eiusmodi nox ipsa Statio Theb. II, 661. *trieterica* vocatur. — „*stimulant* ad festinandum ad sacra et in Cithaeronem montem." *W.* H. conferri iubet Tryphiod. v. 357. sqq. — *audito Baccho,* quum clamatur: Io Bacche! Thiel. minus probabiliter haec verba de ipsa Bacchi voce audita capit, coll. Mitsch. ad Hor. Od. II, 19, 2. et 6. — 303. *nocturnus vocat Cithaeron,* h. e. noctu. Cf. Ge. III, 538. infra v. 490. et 609. Hor. Sat. I, 3, 117. *qui nocturnus sacra divum legerit.* Sic etiam alia adiectiva temporis apud Graecos (νύχιος, παννύχιος, πανημέριος, ἠέριος, χθιζός cett.) et Romanos (*vespertinus:* Hor. Sat. II, 4, 17. *Si vespertinus te oppresserit hospes.* id. Epod. XVI, 51. *vespertinus circumgemit ursus ovile.* id. Ep. I, 6, 20. *vespertinus pete tectum.* — *quotidianus:* Plaut. Capt. III, 5, 67. *nisi quotidianus sesquiopus confeceris* — *matutinus, serus* cett.) usurpari constat. Cf. Matth. Gramm. Gr. §. 446, 8. Kühner. Gr. Gr. §. 685. b. Ruddim. II, p. 373. Cort. ad Lucan. IV, 732. alii. De *Cithaerone* vid.

Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te,
Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam

---

ad Ge. III, 43., de verbo *vocandi* ad Aen. III, 70. Ceterum cf. Ovid. Met. III, 702. *ubi electus facienda ad sacra Cithaeron Cantibus et clara Bacchantum voce sonabat.* — 305. sqq. H. cum h. l. comparat querelas Medeae apud Apollon. IV, 356. sqq., quem poëta fortasse ante oculos habuerit, et Ariadnes ap. Catull. LXIV, 132. sqq. Cf. etiam Ciris 404. sqq. Ovid. Her. VII. X. et Met. VIII, 108. sqq. — ***etiam***, quod hic vim affirmandi habet (*wirklich*) magis ad *dissimulare*, quam ad *sperasti* pertinere censet Hand. Tursell. II. p. 568. — 306. ***sperasti tacitus decedere***, pro: te tacitum decedere, constructione apud poëtas Latinos haud rara. Vid. adnott. ad II, 377. Wr. confert infra v. 338. et V, 18. — 308. ***tenet*** — retinet. — ***moritura***, si abieris. Non mors mea discessum tuum certissime secutura hunc ipsum potest impedire? — ***crudeli funere***, misero modo. Vid. Ge. III, 263. Catull. C, 8. Cort. ad Lucan. I, 105. et Bach. *Geist. d. R. Eleg.* p. 4., quos Thiel. laudat. — 309. ***moliri classem.*** Vid. ad III, 6. — „***hiberno sidere***, h. e. hieme; *sidus* significat certum anni tempus, quod per adiectum declaratur. Tac. Ann. I, 70. *sidere aequinoctii.*“ *W.* Sic Ovid. ex P. II, 4, 25. *brumali sidere.* Wr. comparat infra XI, 259. *triste Minervae sidus*, i. e. „tempestas a Minerva iniquo anni tempore excitata.“ Cf. etiam adnott. ad Ge. IV, 234. p. 513. extr. — V. 311. sqq. argumentatio a maiori, quam vocant, continetur: Ne Troiam quidem patriam, si liceret, hac tempestate peteres; multo minus igitur excusandus es, qui me deserens nunc peregrinas nescio quas terras requirere velis. — 313. ***Troiae*** nomen cum vi iteratur, ut I, 554. *Italiae.* — ***undosum aequor***, ventis agitatum. — 314. ***Per ego has lacrimas*** cett. Vid. ad II, 142. — ***per dextram***, quam hospes mihi porrexisti, i. e. per dextram meam tuamque, quas iunximus. Vid. ad III, 83. — 315. ***aliud nihil***, quam has ipsas lacrimas et preces, quibus te obtestari possim. Recte autem W. admonet, versum 315. non minus ad seqq. *per connubia*, quam ad praecedentia esse referendum. Comparant interpretes Eurip. Iph. Aul. 903. sqq. Hec. 818. sq. et 316. sq. Iliad. XV, 39. — 316. ***per connubia nostra.*** Cf. supra v. 172. et adnott. ad I, 73. Ceterum non idem bis dicere Virgilium, quod Serv. censeat, sed *connubia* h. l. furtivum amorem et quasi praelusionem hymenaeorum s. iusti coniugii mox ineundi, *incepti* igitur, nondum initi significare, vere memorat Wr. Ante oculos autem habuit poëta Catull. LXIV, 141. *mihi hoc non miserae sperare iubebas, Sed connubia laeta, sed optatos Hymenaeos.* — 317. ***quidquam Dulce meum*** H. interpretatur: a me profectum. Wr. confert infra XII, 882. et Tecmessae verba ad Aiacem ap. Soph. 516. sq. *ἀνδρί τοι χρεὼν μνήμην προσεῖναι, τερπνὸν εἴ τί που πάθοι.* ***Dulcia***

Dulce meum: miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
Odere, infensi Tyrii; te propter eumdem
Exstinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an, mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?

---

autem sollemni fere epitheto poëtis diei Veneris gaudia, res satis nota. Burm. conferri iubet Ge. IV, 346. *dulcia furta.* Nemes. Cyneg. 25. *dulcia gaudia* et adnott. ad Ovid. Met. IX, 517.; idem admonens, *quidquam, quiddam, aliquid* et ipsum apud poëtas venereum quid indicare, coll. adnott. ad Ovid. Am. III, 2, 84. et Davis. ad Cic. Tusc. III, 18, 43. Ceterum imitatus est h. l. Statius Theb. XI, 368. *per si quid in illa Dulce domo.* — 318. *domus labentis* de gente Didonis intelligendum, vel potius de Didone ipsa, quae hic novam gentem regiam conditura est. — 319. *si quis adhuc pr. locus,* i. e. si quis superest. Cf. Hand. Turs. I. p. 161. sq., qui profert e. g. Tac. Hist. III, 9. *tres adhuc legiones erant,* et Ann. V, 3. *erat adhuc perfugium.* — *istam exue mentem.* Sic Ge. II, 51. *exuere silvestrem animum.* Claud. XVII, 192. *animos ferarum exuere.* Liv. XXVII, 8, 6. *mores antiquos,* Cic. pr. Lig. 5, 14. *humanitatem,* Tac. Ann. VI, 25. *vitia exuere* et plura similia. Thiel. conferri iubet Walther. ad Tac. Ann. II, 72. — 320. *Nomadum tyranni,* i. e. reges, (vid. VII, 266.) ad Iarbam potissimum spectat. Vid. supra v. 196. sqq. *Nomades* sunt Numidae, quorum nomen secundum Sall. Iug. 18. ex Nomadum appellatione est ortum. (Vid. supra ad v. 207.) Quare etiam aliis poëtis Numidae vocantur *Nomades,* e. g. Prop. IV, 7, 45., et ipsa Numidia Martiali VIII, 55, 8. dicitur *Nomas.* — 321. „*infensi Tyrii,* qui eam ambierant connubiis. Cf. v. 36." *W.* — 320. sqq. Ex his vss., quos Serv. et Pomp. Sab. narrant a poëta Augusto tertium et quartum Aeneidos librum privatim, paucis praesentibus, recitante ingenti affectu pronuntiatos esse, Ovidium Her. VII, 121. sqq. profecisse, iam H. adnotat. — 322. *Fama, qua sola sidera adibam,* qua florebam maxima. Cf. Hor. Od. I, 1. extr. *feriam sidera vertice.* Ovid. Met. VII, 61. *vertice sidera tangam.* Prop. I, 8, 43. *Nunc mihi summa licet contingere sidera plantis.* Ecl. V, 43. et Aen. I, 378. — *prior,* antequam te cognovi, ante adventum tuum. Sic *prior fama* etiam ap. Stat. Silv. I, 1, 8. et Theb. IV, 32., quos locos Burm. profert. — *moribundam,* i. e. per eum *morituram,* quod perperam hic exhibet Prisc. XIII, 5, 24. p. 967. P. Vid. ad Ge. III, 488. — 324. „*de coniuge:* hoc solum nomen, sc. *hospes,* mihi restat de te, qui fueras antea coniux." *H.* Simillimus autem est locus II, 678. *cui coniux quondam tua dicta relinquor.* — 325. „*Quid moror?* cur vita me privare cunctor. Hor. Od. II, 17, 6. *quid moror?*" *W.* Quum mori sit necesse, quid moror mihi ipsa manus inferre, exspectans donec Iarbas vel alius quis hostis me interficiat. Ceterum haec verba ad illud: *cui me moribundam deseris* referenda esse, iam Wr. adnotavit. — Thiel. confert Ovid. Met. XIII, 517. *Quo ferrea resto? Quidve moror? quo me servas damnosa senectus?* — *an* scil. morer, quod ex antecedentibus supplendum esse, quisque videt. — *mea Pygmalion* cett. Vid. I, 346. sqq., imprimis 360. sqq. — 326. *Gaetulus Iarbas* i. e. omnino Afrus. Non enim Gaetulorum (de quibus vid. supra v. 40.), sed Maxitanorum regem fuisse Iarbam, supra ad v. 196. vidimus. —

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
Non equidem omnino capta et deserta viderer.
Dixerat. Ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, regina, negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam, nec coniugis umquam
Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.

---

327. „*de te:* pedestres dicunt scriptores *ex te.*" *W.* — *Suscipere* autem, quod plerumque de patre dicitur, qui liberos tollit educandos, (cf. Ter. Andr. II, 3, 27. Phorm. V, 8, 50. 74. Cic. Verr. III, 69. in Phil. III, 6. extr. ad Att. XI, 9. extr. cett.) omninoque est nostrum *Kinder bekommen*, noli confundere cum *concipere*. De femina dicitur v. c. Plaut. Epid. IV, 1, 34. *Filiam, quam ex te suscepi.* — 329. Hunc locum obversatum esse Iuvenali V, 138. (*nullus tibi parvulus aula Luserit Aeneas, nec filia dulcior illo*), iam alii memorarunt. — *qui te tamen o. r.* Sic optimi quique libri. Vulgo *te tantum*, quod praeter Codd. quosdam deterioris notae exhibet Schol. Hor. Od. IV, 5. De part. *tamen* vid. ad Ecl. X, 30. et cum verbis *o r e r e f e r r e* cf. infra XII, 348. Tac. Germ. 43. *Burii Suevos referunt.* Plin. Ep. VII, 19. *matrem eius reddit ac refert nobis* et similes locos. — 330. „*capta ac deserta* graviter pro relicta a te, cum respectu ad Iarbam v. 326., cui ne relinqueretur captiva abducenda, verebatur. Ceterum, qui v. 328. reprehendunt, nostris moribus rem aestimant, quod in vetere poëta et heroum vita non recte fit." *H.* — 331. *Iovis monitis*, ob, propter Iovis monita; non immemor eorum, quae Mercurius a Iove missus ipsum iusserat. Ceterum vid. ad III, 546. — *immota*, ne miserationem Didonis vultu argueret, ut recte H. explicat, comparans infra v. 369. Burm. confert Ovid. Met. II, 50. VI, 305. XIV, 593. — 332. *curam*, dolorem. — 335. „*Promeritam*, de me, h. e. beneficia in me contulisse, ad *quae* referendum. Nam *mereri aliquid de aliquo* est bonum vel malum aliquod in aliquem conferre." *W.* Comparant autem cum h. l. Hom. Il. XXII, 387. sq. — *Elissa*, (quam formam Heins. ex Med. et melioribus libris restituit) s. Elisa (cf. Drak. ad Silii I, 81. a Wr. laud.) proprium erat Didonis nomen (vid. infra v. 610. V, 3. Ovid. Am. II, 18, 31. Fast. III, 553. 612. cett.) Nam Dido, quod nomen reginam virginem significet, Carthagine demum appellata esse dicitur. — 336. „Homericum: εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι μένῃ, ut Il. IX, 609. et alibi." *H.* — *regit* Heins. e Med. et aliis revocavit; vulgo *reget*, alii *regat*. Wr. vere docet, *dum* in tali oratione cum futuro iunctum significare diuturnitatem nullo termino conclusam, cum praesente autem omne illud tempus, quod usque ad finem rei aliquando futurum in medio sit positum. Vid. Wagn. Qu. Virg. VI, 5. — 337. *pro re* W. explicat: pro discessu; rectius Wr. idem esse dicit, quod *pro re nata*, ut sensus sit: „pro rerum statu et conditione non opus est longo sermone;" coll. Cort. ad Cic. Ep. VI, 2, 3. XIII, 68, 2. et Tursell. p. 766. ed. Schwarz. — *furto.* „*Furtum* est factum occultum ad decipiendum. Hinc *furto* notat *furtim* VI, 24." *W.* — 338. *ne finge* tibi tale quid, tale commentum: *bilde dir das nicht ein, lass dir das nicht in den Sinn kommen.* — 339. *Prae-*

Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea componere curas,
Urbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes.

---

tendi, quod vulgo male accipiunt pro *praetuli* positum, quum sponsus non ipse taedas iugales ferat, (quod sane Schirach. p. 540. nobis persuadere studet), H. rectius interpretatur per *praetexere* (coll. v. 172.), hoc sensu: numquam consuetudini nostrae nomen iusti matrimonii praetexui, tribui. — ***aut haec in foedera veni,*** scil. ut coniux tuus essem; neque huc veni, ut matrimonium tecum inirem. — *aut* enim post antecedentem negationem ipsum est negativum, ut *nec — aut* apud poëtas idem sit quod *nec — nec.* Cf. Bentl. ad Hor. Sat. I, 6, 68. Weichert. Epist. crit. de Val. Fl. p. 14. (ad I, 17.) Bach. ad Ovid. Met. XIII, 672. Ramsh. §. 189. Not. 3. imprimisque Hand. Turs. I. p. 543. sqq. (Vid. etiam infra ad v. 502.) De *thalami foedere* loquitur e. g. Ovid. Met. VII, 403., a Thielio laud. — 340. sqq. Comparant Od. XVI, 148. sqq. „Rarus est usus verborum ***meis auspiciis*** [i. e. mea voluntate], ubi de rebus privatis agitur. Translata est significatio a re publica, a ducibus, qui aut *suis* aut *alienis auspiciis* (Liv. XXI, 40.) res gerunt. Vita erat Aeneae instituenda alienis quasi auspiciis, h. e. ad voluntatem deorum vel fatorum." *W.* — 341. ***componere curas*** H. interpretatur: res, negotia ordinare, quae curas movent. Cf. adnott. ad I, 249. et 374. — 342. ***Urbem Troianam - - colerem,*** locum veteris Troiae incolerem, nova urbe in eo condita, et manibus meorum iusta persolverem. Recte enim W. verba: ***dulces reliquias meorum,*** quae H. pro ipsis sepulcris, in quibus ossa condita sunt, posita censet, de sacris mortuis faciendis et quotannis fere iterandis capit; quo tamen si imperfectum *colerem* spectare censet, (haud dubie quod sequatur plusquampf. *posuissem* de re semel facta usurpatum), in eo Viro doct. adsentiri non possum. Immo *si fata paterentur - - - colerem — posuissem* simplicissima sunt ratione intelligenda: nunc ipsum colerem, nunc iam posuissem, i. e. urbe iam refecta nunc - - colerem. *Colere* autem alio sensu ad urbem, alio ad mortuorum reliquias referendum esse, facile patet. — ***primum*** i. q. ante omnia. Vid. supra III, 437. V, 746. XI, 786. et adnott. ad II, 40. Ceterum Aeneas his respondet ad Didonis verba v. 311. sq. — 343. ***manerent,*** i. e. a me restituta etiamnum adessent. Cf. autem II, 56. — 344. „***recidiva Pergama;*** delectatur hac voce Virgilius et alibi sive a surculis, sive a semine repullulascente petita." *H.* Cf. infra VII, 322. et X, 58. Sic *gens Phrygum recidiva* ap. Silium I, 106. Cf. Heins. ad Ovid. Fast. IV, 45. Gronov. ad Sen. Troad. 472. et Drak. ad Silii l. l. — ***manu posuissem.*** Vid. de hoc pleonasmo ad Ge. II, 247. W., coll. Ge. II, 156., voc. *manu* iis saepe addi monet, quae sint artis et industriae; quod tamen non ad omnes eiusmodi locos quadrat. De verbo *ponendi* vid. ad I, 264. Videmus hic eandem rem tribus modis indicatam, quod, coll. Iuven. VII, 53. sqq., tum fieri, quum rem ut certam pronuntient scriptores, admonet W. — 345. ***Gryneus Apollo.*** Vid. ad Ecl. VI, 72. Silius IX, 57. XIII, 400. cett. — 346. ***Lyciae sortes.*** Vid. supra ad v. 143. et Iacobs. ad Prop. III, 1, 38. Omnia autem oracula Apollinis Deli, Grynii et Pataris ab Aenea accepta hic intelligenda videntur. — „***capessere Italiam,*** ire in Italiam. Cic. ad Fam. X, 9. *Melitam igitur capessamus.* Ad eandem metaphoram

Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces,
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis,
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago;
Me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Iove missus ab ipso —
Testor utrumque caput — celeris mandata per auras
Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.

---

pertinet *prehendere oras Italiae* VI, 61." *W.* Adde eius. Tusc. I, 18, 42. *animus superiora capessit.* N. D. II, 45, 115. *medium locum capessere* cett. Plautus etiam *se capessere aliquo* dixit, velut Amph. I, 1, 106. *capessere se domum*, et Bacch. IV, 6, 2. *quo nunc capessis te.* — 347. „*Hic amor:* hanc desidero, huius caritate ducor. Supra III, 134. *hortor amare focos.*" *H.* — 348. Pro *detinet* Serv. in bonis libris legi testatur *demeret*, quod temere arrisit Heinsio et I. Fr. Gronovio Obss. IV, 9. p. 130. Cf. Burm. ad h. l., qui vulgatam recte sic explicat: delectatione et iucunditate ita te afficit, ut ab ea discedere non possis, coll. Hor. Od. I, 33, 14. Ovid. Her. IV, 110. Virg. Ecl. X, 45. Aen. II, 785. et Broukh. ad Tib. I, 1, 40. — 349. *Quae tandem - - Invidia est*, qua tandem invidia ducta non vis, non probas, nos in Italia considere? Cf. adnott. ad Ecl. VII, 58. Burm. ad Ovid. Trist. I, 1, 1. et ad Petron. c. 14. Sic Stat. Theb. I, 281. *me Tantaleis consistere tectis, Quae tandem invidia est?* W. comparat Graecum τίς φθόνος. — 350. *Et nos fas* cett., ut tibi licuit exsuli Carthaginem condere. Thiel. non supervacaneum duxit admonere, quanta arte metrum — ᴗ ᴗ — | — — || — | — ᴗ ᴗ cett. sensui orationis accommodatum sit. — 351. sqq. Comparant Iliad. XXIII, 105. sq. — *humentibus umbris.* Vid. ad III, 589. — 352. *surgunt*, oriuntur. Vid. Ge. I, 440. coll. adnott. ad Ecl. VI, 39. et Ge. IV, 12. — 353. *Admonet*, ad Italiam petendam novumque ibi regnum condendum instigat. — *turbida imago* Servio et Heynio est turbata, tristis, ut V, 695., Wunderlichio vero (cui adsentitur Thiel.), quum addatur *terret* et *turbidus* proprie de iis dicatur, qui affectu aliquo sint commoti, ita graviter commota, ut XI, 742. [IX, 57. XII, 10.] Mihi Serviana ratio magis placet; gravis enim ira minus convenit patri pii filii; et terrere hunc poterat patris defuncti simulacrum vel sine ulla irae significatione. Cf. etiam XI, 814. Burm. comparat Stat. Theb. II, 349. *Aut avium lapsus, aut turbida noctis imago Territat.* — 354. *Me puer*, scil. *admonet*, quod ex antecedd. repetendum. Cf. autem supra v. 234. sq. — *capitis cari.* Vid. infra ad v. 613. — 355. *regno Hesperiae et fatalibus arvis*, i. e. regno Italiae fatorum lege ei debito, ut recte explicat Wr. Qu. Virg. XXXIII, 4. Vid. ad Aen. I, 27. II, 722. alibi adnott. — 356. sq. H. comparat Hom. Il. XXIV, 223. — 357. *utrumque caput*, meum tuumque. Alii minus probabiliter de Aeneae et Ascanii capite cogitant. Thiel. confert Ovid. Her. III, 107. *perque tuum meumque caput, quae iunximus una.* — 358. *manifesto in lumine*, ut dii hominibus apparere solent. Vid. ad II, 591. et III, 151. — 359. *vocem his* (i. e. ipsis meis) *auribus hausi.* Sic *haurire aliquid* omisso voc. *auribus* ap. Val. Fl. I, 262. et ex vulg. lectione infra VI, 559., ubi vid.

Desine meque tuis incendere teque querelis;
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reservo?

---

adnott., et alibi *oculis haurire aliquid.* Utrumque coniunxit Liv. XXVII, 51, in. *oculis auribusque gaudium haurire.* Cf. etiam Aen. XII, 26. — 360. H. confert Iliad. IX, 612. — „*incendere*, commovere, exasperare. H. comparat Catull. LXIV, 226. *Nostros ut luctus, nostraeque incendia mentis*, et Val. Fl. VII, 243. *perpetior durae iam dudum incendia mentis.* — 361. *sequor*, peto. Cf. infra v. 381. et V, 629. — 362. *aversa*, oblique, torve. Cf. VI, 469.“ *H.* — 364. *Lumina tacita* non ad dicendum pertinere, ut H. voluit (oculos tacitos pro ipsa tacente positos censens, ut VII, 343. *tacitum limen Amatae*), sed esse, quae iram abdant, bene admonet W., coll. Ovid. A. A. III, 512. *Saepe tacens odii semina vultus habet* et eiusd. Am. II, 5, 17. *Non oculi tacuere tui.* De toto hoc loco Schirach. p. 619. sic iudicat: „Finge tibi vultum adspicientis aliquem, a capite ad calcem sensim deiectis oculis et reiectis, tacite per omnia oculis lustrantem. Longe suavissima est tota illa scena, sed hi versus palmam fere omnibus praeripiunt, pingentes rem tanta cum veritate, quanta summis modo contigit poëtis.“ — 365. sqq. Huius orationis gravissimae primas lineas inesse verbis Patrocli ad Achillem Il. XVI, 33. sqq., H. adnotat, comparans Ecl. VIII, 43. sqq. — 365. *generis nec.* Vid. ad Ecl. IV, 63. — 366. *cautibus* male quidam interpretantur: e cautibus, i. e. e saxo: tu saxeus es. Immo arcte cohaerent verba *cautibus horrens*, quae W. recte explicat: arduus saxis, coll. Hor. Sat. II, 1, 13. *horrentia pilis agmina* et Val. Fl. I, 486. *Acastum horrentem iaculis.* Cf. etiam adnott. ad Ge. I, 151. et Aen. prooem. v. 4. — 367. „*Caucasus* et *Hyrcanae tigres* poëtarum seriorum more Didoni tribuuntur; Homerus ad talia non deflexit. Multo tamen magis naturae rerum ac veritati consentanea sunt haec, quam Andromachae verba ap. Eurip. Troad. v. 761. sqq.“ *H. Caucasus* incolebatur a feris et barbaris gentibus, quare si quem imprimis rudem ferumque veteres significare volunt, ad Caucasum natum esse dicunt. Cf. Cic. Tusc. II, 22, 52. *Calanus, Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus.* Eadem de causa hic mons Horatio Od. I, 22, 6. Epod. I, 12. et Senecae Med. 43. *inhospitalis* vocatur. — *Hyrcania*, terra Caucaso vicina, inter mare Caspium, Mediam, Parthiam et Oxum fluv. sita. Cf. Strab. XIII. p. 726. Mela III, 5, 7. Plin. VI, 13, 15. — H. apte confert *Caucasiam tigrim* Silii V, 148. et *Caspiam* Senecae Herc. Oet. 145. Cum omni hoc loco Thiel. conferri iubet similes Catull. LXIV, 154. sqq. Hor. Od. I, 3, 9. Ovid. Met. II, 224. XI, 612. sqq. VII, 32. Trist. I, 8, 41. Claud. R. Pros. III, 104. sqq. Tib. I, 1, 63. III, 4, 85. Voss. ad Ecl. VIII, 43. et Valck. ad Eur. Hipp. 304. — 368. „Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an maiorem ullam iniuriam ac contumeliam accipere, gravius quidquam et durius ex hoc homine audire possum? hoc est: *quae me ad maiora reservo*, ad quas maiores iniurias. In seqq. etiam hoc observa, quam egregie hoc ad dolorem et animi aestum valeat, quod repente tertia persona utitur.“ Haec *H.* — *quid dissimulo*, i. e. non dissimulabo, ut seqq. verba significant: ad maiora me reservare

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxuma Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios a morte reduxi.
Heu furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,

---

non possum, i. e. non sunt maiora, ad quae me res. possim. — 369. *fletu* (de qua dativi forma vid. ad Ecl. V, 29.) *ingemuit.* Sic vulgo verba *ingemere* et *ingemiscere* construuntur (Cic. Tusc. II, 9, 21. Hor. Epod. V, 30. Liv. XXXVI, 28. extr. Plin. Pan. 53. Tac. Germ. 46. al.); quamquam etiam cum quarto casu ea constructa vidimus Ecl. V, 27., ubi vid. adnott. — *num lumina flexit.* Vid. supra v. 331. — 370. *victus* precibus meis. Cf. v. 314. sqq. — 371. *Quae quibus anteferam?* i. e. quibus durioribus haec tamquam leniora anteponam? quae maiora ab isto addi possint, quibus, quae iam passa sum, postponam, minora iudicem? nonne haec sunt extrema, tristissima omnium, ut nihil omnino durius excogitari possit? Sic H. locum rectissime cepit. Alii male ad narrandi ordinem vel rationem referunt: quae prius, quae posterius dicam? vel: quae aliis maiora dicam. Schirach. p. 332. *anteferre* satis mire explicat per enarrare et *quibus* ad homines deosque refert, hoc sensu: „Sed quibus haec enarrem? i. e. nulli haec enarrari a me possunt, neque homini, neque diis, nam nulla fides in iis retenta invenitur.“ — *Iam iam.* Vid. ad II, 701. — 372. *oculis adspicit aequis.* Ita *adspicere* dici de diis omnia aeque et iuste gubernantibus, admonet Wr., coll. Ovid. Met. XIII, 70. *Adspiciunt oculis superi mortalia iustis.* — 373. sqq. In h. l., „plane divino sententiarum et verborum gravitate“ H. suspicatur poëtae ante oculos fuisse Homeri Calypso Od. V, 130. sq. et Euripidis Medeam v. 476. sqq. fortasse etiam Ariadnen Catulli in Epithal. 149. sqq. — *eiectum litore,* pro in litus, ut III, 135. *subductae litore puppes.* W. confert Ovid. Met. XIII, 536. *eiectus in litore;* quae omnia ita capienda esse, ut simul de conditione ipsam actionem secuta cogitetur (qui eiectus in litore iacebat vel errabat cett.), non est ut doceam. De hoc ipso autem naufragorum epitheto vid. ad Aen. I, 578., ubi adde Ruhnk. ad Ovid. Her. VII, 89. et Beneck. ad Cic. Cat. I, 12, 30. et II, 11, 24. — 374. *regni in parte locavi.* Vid. supra v. 214. — 375. „*amissam classem,* iam pro amissa habitam, cum viris tuto portu *recepi, servavi* (supra I, 571. sq.), ex *reduxi* assumendum. Cf. de re I, 525.“ *H.* Quam breviter et abrupte dicendi rationem bene convenire perturbato furibundae Didonis animo, vere admonet Wr., recte simul totum versum defendens contra Bryant. et H., quibus ille post superiorem languidior adeoque delendus videtur. Sed aptissime Didonem hic mentionem facere classis et sociorum a se servatorum, sine quibus ne liceret quidem Aeneae ipsam deserenti Italiam petere, iam Wr. vidit; Iahn. autem confert similem locum Ovid. Her. II, 45. *At laceras etiam puppes furiosa refeci, Ut, qua desererer, firma carina foret.* — 376. „Quum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et ira tantae viri perfidiae amens subiicit: *Heu furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratio eius subsistere putanda; sicut omnino per intervalla singulae sententiae pronuntiandae. Imprimis hoc tenendum est v. 380. et post v. 381.“ *H.* Ceterum vid. XII, 946. *furiis accensa et ira,* coll. infra v. 474. Hor. Sat. II, 3, 135. *malis furiis actus.* Claud. R. Pros. II, 215. *quae te stimulis facibusque pro-*

Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas!
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,

---

fanis Eumenides movere? similibusque locis. — *Augur Apollo* i. e. vatidicus, oraculorum respectu habito. *Augures* enim poëtis omnia dicuntur, quae futura praenuntiant, velut ap. Hor. Od. III, 17, 12. *cornix augur aquae,* i. e. pluviae, et Stat. Theb. III, 6. *timor augur pessimus.* Sic etiam Calchas vates Ovidio Met. XII, 18. *augur* vocatur. Ceterum ad verba *Apollo* et *sortes* supple: iusserunt Italiam petere, quod ex v. 381. intelligendum. — 378. *horrida iussa,* terribilia, quibus non parere aliquis horreat, ut H. recte interpretatur. — 379. *Scilicet,* quod Wakef. male cum superioribus coniungit, significat, non credere Didonem, quae Aeneas sui excusandi causa dixerit, de qua ironica vi particulae vid. ad Ge. II, 282. et Aen. II, 577. Similis est huic loco imprimis Ter. Andr. I, 2, 14. *Id populus curat scilicet.* — 379. „*quietos,* quos quietos esse scimus. Heindorf. ad Sat. I, 5, 101. (*namque deos didici securum agere vitam*) et Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 35. (*adscribi quietis Ordinibus patiar Deorum*).“ *Thiel.* — 380. *neque,* quod magis transitui inserviat et minus grave sit, quam *nec,* propterea etiam rarius geminari, quam illam particulam, Wr. contendit Qu. Virg. XXXII, 8., haec exempla geminati *neque* proferens: Ge. IV, 9. sq. Aen. IV, 380. VIII, 316. X, 757. — 381. „Comparant illa Agamemnonis: Φεῦγε μάλ' etc. Il. I, 173.“ *H.* — *I, sequere Italiam ventis.* Vid. supra v. 361. et infra V, 628. Plures Codd. *insequere* ex interpretamento. De imperativo *i* alteri imperativo cum vi anteposito, ita ut copula aut omittatur (ut hic, infra VI, 546. VII, 425. 426. IX, 634. Ovid. Met. XII, 475. XV, 23. 364. Hor. Od. III, 14, 17. Tibull. III, 6, 6. cett.) aut adiiciatur (Hor. Sat. I, 10, 92. Prop. III, 18, 17. cett.) cf. imprimis Bach. ad Ovid. l. primum l., qui etiam irridens illud *I nunc et - - (fac)* non intactum reliquit. — 382. *pia numina* W. interpretatur sancta, coll. III, 75. *pius Arcitenens* et Cir. 219. *pii divi.* Hic tamen propterea maxime *pia* commemorari videntur *numina,* quia Dido sperat fore, ut dii, qui ipsi sint pii, Aeneam impium et periurum poena afficiant, s. periurii vindices se gerant. — 383. *Supplicia hausurum,* poenas daturum, nam „*haurire,* inquit W., dicimur Latine ea, quae agendo nobis paramus, sive bona sint sive mala. Hor. Sat. I, 2, 78. *malum laborem haurire* dixit.“ Thiel addit Claud. B. Gild. 37. *lugenda Getis et flenda Suevis Hausimus.* Cf. etiam Stat. Achill. I, 667. *acerbas haurire poenas.* Nihilominus sunt, qui h. l. legendum putent *supplicio haesurum.* Waardenburg. in Opuscc. p. 171. supplicia pro ipsis undis dici putat, quae, navi ad scopulos fracta, haustae supplicio forent Aeneae, comparans Aen. VI, 715. Hom. Od. IV, 511. et XII, 511., quam tamen imaginem tamquam ingratam Wr. iure respuit. — 384. *Sequar atris ignibus* H., W. et Wr. rectissime sic interpretantur: ego tamquam ex Furiis una, etsi absens, ubique tibi occurram et faces tibi intentabo, i. e., demta imagine poëtica, mala conscientia sceleris in me commissi semper te torquebit; et H. quidem poëtae ante oculos fuisse suspicatur Apollon. IV, 386. sqq., Wr. autem, ut probabilem reddat usum voc. *ignis* pro *face* positi, confert Ovid. Fast. II, 561. *Conde tuas, Hymenaee, faces,*

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas;
Audiam, et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem

---

et ab ignibus atris Aufer; habent alias moesta sepulcra faces, et de epitheto *atris,* i. e. fumidis, infra VIII, 199. (coll. cum v. 252. sqq.) VII, 456. sq. IX, 522. et Claud. in Rufin. I, 49., ubi Alecto quaerit: *quid facibus nequidquam cingimur atris?* In quo quum haererent, Weichert. in Epist. crit. p. 77. coni. *anguibus,* Iahn. autem cum antiquioribus interpretibus *ignes* de rogo s. busto intelligendum esse censet, ut sensus sit hic: morte te sequar mea manu mihi illata; quam explicationem si v. 385. comprobari censet, non adsentior. Nam sententia haec videtur esse: Et viva te sequar, quamquam absens, et post mortem umbra ubique tibi adero, simulacro meo te terrebo. Sic si locum capimus, neque haec ipsa verba *Omnibus umbra locis adero* post illa *Sequar a. i. absens* languere dixeris. Thiel. utramque explicationem coniungens, Didonem consulto ambigue dicere censet, ut Aeneas *atros ignes* de Furiae facibus intelligat, dum ipsa de rogi flammis cogitet; quod mihi argutius videtur, imprimis quum Didonem certum moriendi consilium cepisse nondum narratum sit. — 385. *anima seduxerit artus* pro pedestri: animam ab artibus, a corpore seiunxerit. Codd. scriptura fluctuat inter *seduxerit, subduxerit, eduxerit, secluserit,* ita tamen ut plurimi optimique vulgatam tueantur. Burm. de h. l. conferri iubet Barth. ad Stat. Theb. VIII, 734. — 387. „*Manes* de loco, quo animae continentur. - - - Cf. Aen. X, 181. [Adde Ge. I, 243. et Hor. Od. I, 4, 24. *Iam te premet nox fabulaeque Manes et domus Plutonia.*] Ad constructionem compara v. 243. *sub Tartara mittere.* Aesch. Pers. 623. θαλάμους ὑπὸ γῆς. — *haec fama* est huius rei fama. Cf. Tac. Hist. IV, 46. *isque finis.*“ *W.* Vid. supra ad v. 237. coll. adnott. ad Ge. I, 329. Quod ad ipsam rem, ad nuntios rerum in hac vita gestarum inferis adlatos attinet, H. memorat, sic apud Pind. Ol. XIV, 29. Famam patri ad inferos nuntiare victoriam filii. Adde Theocr. XII, 18. sq. ibique Kiessl. — 388. *medium d. sermonem abrumpit,* Aeneae responsionem non exspectans. Noli enim locum ita intelligere, ac si ipsa alias querelas addere voluisset. Ceterum vid. supra v. 276. — 389. „*auras fugit,* lucem; quod infra v. 451. *taedet coeli convexa tueri.* [Cf. etiam Ge. III, 417.] In thalamum se recepisse putanda est. — *aegra.* Vid. ad Ecl. I, 13. Ge. I, 237. Aen. I, 208. — 390. „Iunge *multa cunctantem,* multum cunctantem. Val. Fl. I, 757. *multa leo cunctatus.*“ *W.* Cf. adnott. ad Ge. III, 226. et Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 6, 7. hic a Wr. laud. — „*metu,* ne dolorem iramque Didonis se purgando augeret.“ *W.* — *parantem.* Medic. et multi alii Codd., sed deterioris notae, *volentem,* quod Wr. ex Aen. II, 776. repetitum censet. — 391. *collabi* verbum proprium de iis, qui vel animi defectum patiuntur (vid. infra VIII, 584. Ovid. Met. VII, 826. X, 186. cett.), vel vere animam exspirantes procumbunt, (vid. infra v. 664. Ovid. Met. VI, 295. al.) — 392. *Marmoreo thalamo,* in thalamum marmoreum, marmore ornatum. Vid. supra ad v. 373. — 393. *lenire dolentem.* Etiam apud pedestris orationis scriptores invenitur *lenire hominem* pro: animum

Solando cupit et dictis avertere curas,
Multa gemens magnoque animum labefactus amore,
Iussa tamen divûm exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto navis. Natat uncta carina
Frondentisque ferunt remos et robora silvis
Infabricata fugae studio.
Migrantis cernas totaque ex urbe ruentis,
Ac velut ingentem formicae farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:

---

hominis. Cf. Cic. Mur. 31, 65. *te dies leniet, aetas mitigabit.* id. Att. VI, 2. *Illum saepe lenivi iratum.* id. ad Qu. fr. III, 5. *se multa consolatione lenire.* — 396. *Iussa divûm exsequitur.* Vid. infra VI, 236. Cic. Phil. IX, 4, 9. *mandata.* Ter. Heaut. IV, 1, 22. *imperium exsequi* cett. — 397. *Tum vero.* Vid. ad Ecl. VI, 27. et Aen. II, 105. — „*incumbunt* [non remis, sed] operi reficiendarum navium. Usurpatur verbum ita, ut dativus rei, cui opera enise datur, omittatur, itaque pro vires intendere, conniti, ut ap. Ovid. Met. X, 657. de currente [*Nunc, nunc incumbere tempus - - nunc viribus utere totis.*] Similiter Graeci verba ἀντιλαμβάνεσθαι, συνεπιλαμβάνειν, genitivo rei non adiecto, posuerunt. Cf. Thucyd. II, 8." *W.* Ceterum comparant H. aliique Hom. Il. II, 149. sqq. et IV, 223. sqq. — 398. *uncta carina,* pice delibuta. — 399. *Frondentes remi* (pro quibus Codd. quidam facili errore praebent *ramos*), i. e. rami arboribus subito detracti necdum remigando aptati, eodem spectant, quo *Infabricata robora,* nondum dolata; inserviunt enim apparationis celeritati significandae. Thiel. confert Val. Fl. VIII, 802. [immo 287.] *intorquent truncis frondentibus undam.* Adiectivum *infabricatus* inter ἅπαξ λεγόμενα referendum videtur. — *fugae studio,* quia discessum accelerare student. Vid. ad Ge. III, 142., ubi adde infra v. 430. V, 658. 769. Val. Fl. III, 584. cett. — 401. „*cernas* poëticum pro legitimo *cerneres.* VIII, 691. *credas innare* pro crederes innare." *W.* Sic Ovid. Met. I, 242. *in facinus iurasse putes.* ibid. XI, 517. *inque fretum credas totum descendere coelum.* X, 654. *Posse putes illos sicco freta radere passu* cett. Cf. de hoc potentiali, quem vocant, optativo verborum *cernendi, putandi, credendi, sciendi, dicendi* et similium Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 1, 108. Beier. ad Cic. Lael. 25, 96. Ochsner. ad Ovid. Met. I, 162. p. 517. ed. Bach. alii. — 402. sqq. ex Apollonio IV, 1452. sumptos esse, adnotat H., recte vituperans eos, qui de dignitate huius comparationis, cuius cardo non in ipso animantium genere, sed in festinationis [et industriae] notione versetur, dubitaverint; quum optimis quibusque scriptoribus etiam a parvis rebus et animalibus exempla petantur, veluti Hom. Il. II, 469. XVI, 641. Apollon. IV, 1298. cett. — 402. *Ac velut.* Comma vulgo post *ac* positum Wr. secuti delevimus, quum cohaereant *velut quum,* ὡς ὅτε. Vid. adnott. ad Ge. I, 303. et Aen. I, 148. — *velut* autem pro vulg. *veluti* hic non minus quam VI, 707. ex optimis Codd. restituit Wr., quamquam Medic. vulgari lectioni favere videtur; *veluti* enim et *uti* apud Virgilium non nisi ante consonam locum habere contendit. Ceterum *W.* haec adnotat: „Omisit poëta notionem *studiose laborantes,* quam post v. 407. per formulam *haud secus* vel *haud aliter* annexam exspectabis, ut v. 441—447. factum est." — 403. *populant.* Vid. ad Ge. I, 185. et Aen. I, 527. — *hiemis memores,* providentes sibi in tempus hibernum, ubi frumenta colligere non possunt. Comparant Hor. Sat. I, 1, 35. Cf. etiam Ge. I, 185. sq. —

It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur, et supplex animos submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

---

tecto, in caverna. — 404. „*It nigrum campis agmen:* Hemistichium Ennii [Ann. VI, 13. ed. Lips. s. p. 144. Hessel.] de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis.“ Haec *Serv.* — *It agmen, praedamque Convectant.* Vid. ad II, 31. *Convectandi* verbum praeter h. l. non nisi apud Tac. Hist. III, 27. videtur inveniri. — 405. *calle angusto.* Cf. Ge. I, 380. ibique adnott. — 406. „*Cogere agmen,* locutio saepe a re militari ad alia translata, usurpatur de iis, qui agmen claudunt eo consilio, ut morantes coërceant et a rapinis prohibeant.“ *W.* De *cogendi* verbo prima significatione usurpato Thiel. conferri iubet Herzog. ad Caes. B. G. I, 4. — 407. *moras* pro morantibus, tardis, ut *opus* pro operantibus formicis, ex usu dicendi poëtis satis familiari. (Thiel. inter alia confert Ter. Andr. II, 3, 21. *uxorem his moribus dabit nemo* pro: homini sic morato. Stat. Silv. III, 2, 81. *tot gracili ligno complexa timores* pro: amicos, pro quibus timemus cett.) Non temere enim Wakef. ad Lucr. II, 42. de h. l.: „*semita fervet* pedibus frequentibus discursantium formicarum, semitam terentibus et calefacientibus;“ qui simul admonet, *fervere* interdum dici pro *celeriter moveri,* quod celeres motus fervorem soleant excitare. *W.* haec adnotat: „*fervere* tribuitur locis, quae opere et turba frequentantur. Cf. Aen. VIII, 677. Martial. II, 64, 7. *fora litibus omnia fervent.* Sic v. 409. *litora fervere,* ubi diversum puto *Troiani fervent* [ut H. locum interpretatur], quod affectum aliquem animi Troianorum significaret.“ De *fervendi* autem verbo eiusque duplici forma vid. ad Ge. I, 456. — 408. *Quis tibi tunc.* Wr. scripsit *tum.* Cf. adnott. ad Ecl. III, 10. Burm. temere coni. *nunc,* refutatus iam a Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 3, 50., quem laudat Wr. — 409. *Quos dabas gemitus.* Vid. ad I, 485. Sic Ovid. Met. IX, 583. *voces dare.* id. Fast. III, 767. *cantum dare.* Lucr. VI, 109. *crepitum dare* et multa similia. — 410. *arce ex summa.* Vid. ad II, 718. — 411. *misceri aequor* H. dictum putat pro: clamores misceri in aequore; rectius *W.*: „*miscetur mare,* ubi motus est strepitusque plurium opus facientium.“ Vid. II, 208. et 486. coll. I, 124. et XII, 445. — 412. Cf. III, 56. ibique adnott. Colorem huius versus ex Apollon. IV, 446. sumptum esse, admonet H. — 413. *ire in lacrimas* pro descendere ad lacrimas paullo insolentius dictum; ex vulgari dicendi ratione potius esset in lacrimas se solvere (*in Thränen zerfliessen*), ut *in sudorem ire* ap. Flor. II, 4. *Mulciber ibat in cinerem* ap. Stat. Theb. VI, 234. et similia. — *tentare precando.* Vid. supra v. 113. — 414. „*animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli ap. Serv.; possunt tamen alti, superbi spiritus non minus bene locum habere.“ *H.* Et haec altera quidem explicatio magis convenit addito voc. *supplex.* Plures Codd. *animum,* quod facile oriri poterat ex *animosubmittere,* ut talia in Codd. scribi solent. — 415. „Brevi-

Anna, vides toto properari litore; circum
Undique convenere; vocat iam carbasus auras,
Puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri mollis aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem

---

tatem et poëticam dicendi rationem nota pro vulgari: ne, si quid inexpertum relinquat, *frustra* moriatur. Verba a cogitatione Didus pendent." *W.* Vere enim *H.:* „Facere aliquis aliquid *frustra* putandus est, non modo quum sine effectu, verum etiam si sine consilio, temere facit, non exputans, hac ratione et via id, quod velit, obtineri non posse, sed aliud consilium sequendum esse. - - - Dido frustra moritura esset, si quid opis et auxilii neglexisset, quo tentato Aeneam in urbe sua retinuisset." — 416. De omisso verbo dicendi celerique a narratione ad orationem transitu vid. ad III, 85. Iam Markland. ad Stat. Silv. II, 5, 13. vulgarem distinctionem *litore circum:* vidit mutandum esse in eam, quam nos cum H. aliisque amplexi sumus. Wr. signum interrogandi posuit post *litore;* quod probare non possum. — De coniunctis particulis *circum undique,* i. e. ex omnibus, quae circa sunt, locis, cf. imprimis Hand. Turs. II. p. 63., qui praeter Statii l. l. haec profert exempla: Stat. Silv. V, 1, 155. Theb. II, 228. et Gell. IV, 5. XIII, 24. XIV, 2., apud quem haec vocabula in unum coniuncta respondent nostro *um und um.* Adde Markl. ad Stat. Silv. II, 5, 13. — 417. *carbasus.* Vid. ad III, 357. — *vocat auras.* Vid. supra v. 223. — 418. „*coronas* ex more in re laeta, et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo reditu, vel festo die et in re sacra. [Cf. Ovid. Met. XV, 696. Sil. XI, 486. Frontin. II, 13, 9. Sueton. Vitell. 10. et Adam *Röm. Alterth.* II. p. 159.] Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, fortasse ut ex Ge. I, 304. repetitum. Apud Serv.: *Probus sane sic adnotavit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.*" *H.* — 419. *Hunc dolorem,* quo me nunc affectam sentio. Vid. Wagn. Qu. Virg. XX, 3. — „Verba *si potui* H. explicat *si debui.* Sed rectius Wachsmuth. in Athenaeo I. p. 276. monet, *si,* ut εἰ et nostrum *wenn, wofern,* esse in his *so gewiss als.* Vid. not. ad Hor. Od. I, 1, 29." *Iahn.* Cf. etiam adnott. ad Ecl. II, 27. et Ge. I, 7. — *sperare,* i. q. exspectare, praevidere. Vid. ad Ecl. VIII, 26. et Aen. I, 543. — 421. *solam nam.* Vid. ad I, 444. De κακοφωνία Thiel. conferri iubet supra v. 178. *ira irritata.* v. 238. *parere parat.* Iahn. ad Aen. VI, 310. et ad Ovid. Met. IV, 522. (*Melicerta lacertis*) cett. Vid. etiam ad Aen. II, 27. III, 203. al. — 422. *Te colere - - tibi credere.* Cf. adnott. ad Ge. I, 199. — 423. Sola sciebas aptum tempus invenire, quo maxime affabilis esset. Cf. supra ad v. 293. Burm. confert Quinct. Decl. IX, 2. *Qui dum tempus opportunum, faciles aditus capto.* — 424. *hostem* H. recte explicat infestum, odiosum virum. — Thiel. cum aliis etiam pro *hospite* accipi posse censet, coll. Heusing. ad Cic. Off. I, 12. — „*superbum* appellat, quippe qui precibus et lacrimis non cesserat. Cic. Tusc. I, 8, 17. *Superbum id quidem est de eo, qui non respondit.*" *W.* — 425. sqq. „Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? Tamquam poëta gravis-

Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi;
Nec patris Anchisae cinerem Manisve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam ventosque ferentis.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat:
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam; miserere sororis;

---

sima scelera, quae committi possint, memorat. Cf. Tibull. I, 2, 79. sq." Haec *H.;* qui simul admonet, h. l. ita imitatum esse Ovidium Her. VII, 165. sqq., ut plurima argutiis infirmaverit. — *exscindere gentem* redit IX, 137. Sic apud Tac. Ann. II, 25. *exscindere hostem.* Saepius de urbibus, ut supra II, 177. Liv. XLIV, 27, 5. al. — 426. *Aulide iuravi.* Aulide enim, in Boeotiae oppido, in cuius portibus convenerat Graecorum classis, iuraverunt Graeci, se nisi Troia capta non esse reversuros. Cf. interpp. ad Hom. Il. II, 303. et 496. — 427. *patris cinerem revelli,* i. e. laesi, violavi; quod quantum scelus veteribus visum fuerit, satis notum. W. conferri iubet Cic. Tusc. I, 12, 27. Adde interpp. ad Ovid. Met. I, 386. Fortasse poëta alludit ad narrationem illam a Servio proditam, Diomedem Anchisae tumulum vere evertisse cineremque secum abduxisse, postea tamen, quum multa ex eo tempore adversa perpessus esset, Aeneae reddidisse. Quod quamquam eo tempore, quo Dido haec dicebat, nondum factum erat, poëtae tamen eiusmodi res, quas sine anachronismo narrare non possunt, leviter certe attingere et innuere solent. — 428. *mea dicta,* preces meas. — *demittere in auris,* ut apud Sall. Iug. 102, 11. et Liv. XXXIV, 50, 2. *in pectus aliquid demittere* (ubi vid. Kritz. et Drak.) et similia. — 429. *hoc munus,* hanc gratiam. W. comparat Ecl. VIII, 60. Wr. autem Graec. δωρεά, e. g. ap. Aesch. Prom. 637. — 430. *fugam.* Vid. supra v. 281. et de *vento ferente* ad III, 473. Ceterum *W.* haec adnotat: „Notabilis copulatio per particulas *que — que.* Nam fere ad *facilem fugam,* h. e. navigationem, illud in primis pertinet, ne venti adversi obstent. Neque tamen exempla similia desunt." — 431. *antiquum,* pristinum. Vid. ad I, 23. et II, 188. — *prodidit* idem W. explicat: perfide reliquit. — 432. *regnum relinquat,* regnum a fato sibi destinatum negligat. — 433. sq. „Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat. Cf. Ovid. Her. VII, 177. sqq." *H.* — *Tempus inane peto.* De omissa particula adversativa post *non iam* cf. Hand. Turs. III. p. 133., qui conferri iubet Minuc. Fel. 21. *haec iam non sunt sacra: tormenta sunt,* et Miscell. Obss. T. X. p. 25. Omnino autem de particulis adversandi cum vi quadam omissis, ut sententiae ἀσυνδέτως se excipiant, cf. Drak. ad Liv. I, 25, 3. Gronov. ad eiusd. XXII, 25, 7. Oudend. ad Cic. de Inv. I, 41. p. 646. Goerenz. ad Cic. Finn. II, 34, 114. et Legg. III, 15, 34. Hertel. ad Tac. Agr. c. 37. extr. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 34, 83. Kritz. ad Sall. Cat. 35, 2. et 58, 14. Beneck. ad Cic. Cat. I, 1, 3. alii. — „*tempus inane* est, quo nil agitur; Val. Fl. III, 657. *inania tempora;* h. l. illud, quo nullum amoris commercium regina expetet, nec consiliis Aeneae officiet." *W.* Ita etiam Servius, sed paullo impudentius: „sine officio coëundi." Burm. confert Lucan. II, 342., ubi Marcia Catonis *da tantum,* inquit, *nomen inane Connubii.* — 434. *doceat me,* nunc furentem, *dolere,* i. e. patienter dolorem ferre. — 435. *veniam,* beneficium, gratiam.

Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.
Talibus orabat; talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror. Sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.

Vid. supra v. 50. — „*veniam dare alicui* proprie dicitur pro petenti aliquid annuere et perficere. Vid. interpp. ad Ter. Hec. IV, 2, 29.“ *W.* Adde Ruhnk. ad eundem l. et Andr. V, 3, 30., qui laudat Cic. Arch. 2. et ad Qu. fr. III, 1. — 436. Multum in hoc versu explicando sudarunt interpretes, cuius sensum paullo obscuriorem esse negari non potest. H., quocum consentit Iahn., locum sic interpretatur: „Quam gratiam, quod beneficium si mihi praestiteris, usque ad mortem grata ero. - - *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar; grata ero per totam vitam usque ad mortem, ut in morte gratia cumulate repensa esse videri possit.“ Quibus verbis si H. nihil aliud indicare voluit, quam *morte* idem esse quod *vel in morte*, ut respondeat nostro *selbst im Tode, auch im Tode noch*, equidem ei adsentior; quamquam hoc Wagnero largior, *morte*, i. e. *in morte*, significare non posse *per totam vitam usque ad mortem*, sed tantum *quum moriar* (vid. supra ad v. 244.). Quomodo autem Dido moriens gratiam relatura sit, utrum successionem regni, an divitias sorori relinquendas, an aliam rem cogitet, de hoc quaerere non puto attinere. Ipsam autem iam nunc de morte sibi inferenda cogitare, quod, quum infra demum v. 450. sqq. hoc consilium iniisse narretur, Wr. negat, supra ex v. 415. luce clarius apparere puto. Idem Wr. h. l., quem in desperatis habendum censet, sic fortasse explicari posse opinatur: „cuius rei gratiam tibi ita referam, ut, quum moriar, testificatura sis, cumulate relatam esse;“ quod ex his verbis erui posse dubitaverim. Restat, ut reliquorum interpretum potiora certe commenta paucis verbis recenseam. Schrader. coni. *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquat.* Heumann. (Poecil. T. III. p. 536.) *Quam mihi ni dederit, tum lucem morte relinquam.* Burm. (qui multus est de h. l.) *Quam mihi quum dederis cumulatam, forte remittam.* Potterius edidit *Quam mihi quum dederit, cumulatum sorte remittam*, et H. ipse hanc proposuit coni. *Quam mihi quum dederis, cumulata sorte remittam.* Praeterea etiam Güntherum in Animadvv. in aliqua Virg. loca p. 14. sqq. hunc locum tractasse, non expedivisse, memorat Wr. Codd. ita variant, ut Med. praebeat *dederit*, idem et aliquot alii (inter quos Moret. III. Menag. II. et tres Pariss.) *cumulata*, Moret. I. *cumulatim*, multi denique, sed deterioris notae, *relinquam.* — 437. *fletus*, preces multis cum lacrimis prolatas. Similiter II, 145. *lacrimae.* — 438. *fertque refertque*, iterum iterumque fert, quam explicationem comprobari v. 447., iam Wr. vidit. Wr. conferri iubet infra XII. 866. et not. ad Tib. II, 6, 46. Thiel. autem infra V, 709. Ovid. Met. VIII, 537. (*corpus refoventque foventque*) Iahn. ad Ovid. Tr. I, 7, 6. Heins. ad Ovid. Fast. I, 126 Ruhnk. ad Ovid. Her. XV, 118. Burm. minus recte: „ego puto, fert ad Aeneam et refert ab eo ad Didonem, ut Ovid. Am. II, 10, 41. *Quo ferat aut referat sollers ancilla libellos.*“ — 439. „*tractabilis audit*, ita audit, ut commoveatur.“ *Thiel.* Cf. Cic. Att. X, 11. *nihil est eo* (filio meo) *tractabilius.* Suet. Octav. 65. *Agrippam nihilo tractabiliorem.* Plin. Ep. IX, 24. *quod te tam tractabilem video* cett. — 440. *placidas auris*, aures hominis alioquin placidi. Conspluit autem poëta, id quod W. adnotat, laudi humanitatis Aeneae. — Pro *viri* Wakef. ad Lucr. V, 753. temere coni. *viro.* — *deus*, iussa, voluntas deorum. Noli enim de certo aliquo deo cogitare. —

Ac veluti annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor et altae
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas;
Mens immota manet; lacrimae volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; taedet coeli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,

---

441. sqq. Macrob. Sat. VI, 2. hanc comparationem ex Iliad. XVI, 765. sqq. fluxisse, sine iusta causa contendit. Magis huc trahi posse Iliad. XII, 131. sqq., censet H. — *annoso robore*, i. e. trunco. Sic Ovid. Met. VIII, 743. *Stabat in his ingens annoso robore quercus*, et ibid. VII, 629. sqq. *sonum - - Altâ dedit quercus - - - tamen oscula terrae Roboribusque dedi.* Bosch. ad Anthol. Gr. T. IV. p. 194. et 483., quem Iahn. commemorat, temere praefert quorundam Codd. lectionem *annosam valido, valido robore* iungens cum *Boreae flatibus.* — 442. *Alpini Boreae*, ab Alpibus spirantes. Poëtae enim frigoris, nivium, glaciei notionem cum Alpibus solent coniungere (cf. Ecl. X, 47. *Alpinae nives.* Iuven. X, 152. *Alpesque nivemque.* Ovid. Met. XIV, 794. *Alpinus rigor* cett.), pariterque de *Scythico frigore, gelu* cett. loquuntur. Cf. Cort. ad Lucan. I, 18. — 443. *Eruere certant*, certatim eruere nituntur. — *altae* Med. fragm. Vat. et optimorum quorumque Codd. est lectio, quam cum Wr. et Iahn. revocavi; et recte quidem Wr. coniungit *altae consternunt*, i. e. alte consternunt, coll. adnott. ad Aen. II, 53. — 445. sq. Verba *quantum vertice - - in T. tendit* iterantur ex Ge. II, 291., ubi vid. adnott. — 447. *vocibus* Annae. — 448. „*Tundere* et *obtundere* aliquem fere idem est, quod *tundere aures* alicuius, sed h. l. accommodate ad imaginem propositam de Anna usurpatum, quae idem [saepius] repetendo et ingerendo Aeneam movere studebat.“ *W.* Cf. Plaut. Poen. I, 3, 25. Ter. Hec. I, 2, 48. Prop. IV, 5, 35. cett. — *curas* H. explicat per animi aestuantis motus. — 449. *Mens* opponitur *pectori*, omninoque hic versus arcte cum antecedente cohaeret; quare W. et Wr. punctum in maiore edit. H. post *curas* positum recte in semicolon mutarunt. — *lacrimae* Didonis et Annae. Thiel. perperam de Aeneae lacrimis cogitat. — 450. sqq. Hunc locum H. non iniuria inter felicissimos et elaboratissimos referendum censet. — *fatis*, scil. suis, malis suis, miseria sua consternata. Markland. Epist. crit. p. 117. pro *exterrita* coni. *exercita*, ut V, 725., qua coniectura certe non opus est. H., ut comprobet, *exterritus* de iis dici, qui consternati subito aliquo casu et mente alienati insaniant, confert Ge. III, 149. 434. infra XII, 660. et Val. Fl. VIII, 450. — 451. *coeli convexa.* Vid. ad I, 310. et Ge. I, 393. H. confert Cic. Arat. v. 314. (*convexum coeli contingimus orbem*); Wr. autem Ennium p. 327. Hessel. (*coeli ingentes fornices*) ibique Columu. Vid. etiam Ecl. IV, 50. — 452. „*lucemque.* Rottend. III. *lumenque*, quod et ipsum de *coelo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet.“ *H.* Nihil tamen mutandum. Wr. conferri iubet Columu. ad Ennium p. 53. Hessel. (*Postquam lumina seis oculeis bonus Ancu' reliquit*), mea ad Lucr. III, 541. et infra ad XII, 62. adnott. — Idem Wr. structuram huius loci sic capiendam esse docet: „quo magis

Vidit, turicremis quum dona imponeret aris,
— Horrendum dictu — latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscoenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox quum terras obscura teneret,
Solaque culminibus ferali carmine bubo

---

inceptum peragat, eo impellitur, quod vidit." — 453. *turicremae arae* ex Lucr. II, 353. (*Nam saepe ante deûm vitulus delubra decora Turicremas propter mactatus concidit aras*), quod iam Macrob. Sat. VI, 5. admonuit. — 455. *in obscoenum cruorem.* Vid. ad Ge. I, 470. (et Aen. III, 367.), ubi adde Bach. ad Ovid. Met. X, 238., qui laudat mea ad Lucr. V, 1295. et Schmid. ad Hor. Epist. II, 1, 127. — 456. „Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia premat." *H.* Ceterum pauci Codd., inter quos fragm. Vat., *sorori est*, quod recepit Iahn., adversante Wr. Qu. Virg. XV, 6., ubi multis exemplis allatis docetur, verbum subst. *est* in sententiis non ex Coniunctione aut Relativo aliquo suspensis a Virgilio omitti. — 457. „*templum:* intellige sacellum Sychaei Manibus dicatum, fortasse cum eius signo, ut Ovidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81. sqq." *H.* Wr. Qu. Virg. XXXIX. quaerit: „An eiusmodi sacella huic iam aetati tribuenda?" Cf. adnott. ad I, 343. 427. III, 52. IV, 215. cett. — *de marmore,* i. e. ex materia factum, quae dempta est de rupe marmorea. Cf. adnott. ad Ge. III, 13. Ecl. VII, 31. Aen. VI, 69. — 458. *antiqui.* Vid. supra v. 431. — 459. „*velleribus niveis,* infulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim occurrunt." *H.* *Vellus* enim proprie est lana detonsa, ex ove dempta, quare etiam de rebus dicitur ex lana factis. Prorsus eadem ratione Stat. Silv. V, 3, 8. vittae, quae cingunt poëtarum tempora *vellera Parnasia* vocantur. — 460. *Hinc,* ex hoc templo. — 462. *bubo,* avis noctuae similis, sed maior, a voce, quam edit, appellata, quam diligenter describit Plin. X, 12, 16. et 13, 17. Feminino genere praeter Virgilium (quem etiam Ecl. VI, 62. *corticem amaram,* Ecl. III, 69. *aërias palumbes,* Ecl. VIII, 28. *timidos damas* commemorare, admonet W.) nemo veterum, quorum scripta ad nos pervenerunt, hac voce usus videtur. Agnoscunt tamen hoc vocabuli genus Nonius III, 23. Prisc. VI, 3, 14. p. 683. P. et Palaemon Art. gramm. p. 1370. Cf. Voss. Arist. III, 22. Ruddim. I. p. 13. Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 89. et Forcell. s. v. Funestam autem et inauspicatam avem fuisse, quam, si in domum quampiam venisset, sollicite prehensam foribus affigeret superstitiosa vetustas, ut, quod infaustis volatibus familiae minata esset malum, cruciatibus suis lueret, idem Forcell. docet coll. inter alios Colum. X, 348. et Pallad. I, 35. Cf. etiam Lucr. V, 396. Ovid. Met. V, 549. X, 453. XV, 791. Tac. H. I, 18. cett. — *ferali carmine.* Vid. infra ad VI, 216. „Sine iusta causa Burm. ad Anth. Lat. T. II. p. 429. *ferali murmure* correxit." *Iahn.* Ceterum W. in fine v. 461. punctum posuit, ut significaret, *queri* esse infinitivum historicum, non a *visa* suspensum. Sed Wr. Qu. Virg. XXX, 6. infinitivum histor. ita per copulam praegressae orationi adnecti, iure negare videtur; unde tamen non sequitur,

Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra:
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus
Et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,

---

bubonem non vere questum, sed tantum Didoni queri visum esse; vere enim Wr. admonet, veteres in connectendis sententiis interdum paullo liberius versari et constructionem semel inceptam persequi, quamvis ad subiectam sententiam proprie non quadret; quod praeter alios comprobet Phaedri locus I, 11, 3. sqq. *Venari asello comite quum vellet leo, Contexit illum frutice et admonuit simul, Ut insuëta voce terreret feras, Fugientes ipse exciperet,* pro *ipsum excepturum esse.* — 463. *longas voces,* in longum productas, diu continuatas (*lang gedehnt*). Sic ap. Ovid. Met. III, 706. et XIV, 405. *longi ululatus.* — 464. *piorum.* Fragm. Vat. aliique Codd. non mali *priorum,* quod Broukhusio ad Prop. IV, 6, 28. et Heynio non improbatum, receperunt Brunck., Wakef. et Iahn. Nos tamen cum Wr. Medicei aliorumque bonorum librorum lectionem retinuimus, adsentientes Viro doct., qui sonum antecedentium vocc. *praeterea* et *praedicta* librarios decepisse censet. Saepe autem in Codd. utrumque vocabulum confusum (cf. e. g. adnott. ad III, 75.); et *pius* sollemne est vatum epitheton. Cf. infra VI, 662. Ovid. Fast. III, 325. cett. — 465. *horrificant,* horrorem incutiunt. Legitur hoc verbum, sed alio sensu, etiam apud Catull. LXIII, 269., ubi *mare horrificare* est turbidum reddere, et ap. Sil. III, 389. et Flor. III, 21., ubi est i. q. horribilem, terribilem facere. Cf. etiam supra v. 210. *terrificare.* Quod ad omissum casum obiecti attinet, W. comparat Tac. Hist. I, 86. *Prodigia insuper terrebant,* et III, 26. *terrebat ipsorum miles.* — 466. sqq. „Nihil ad sensum verius. Solent enim, si gravi aerumna usque ad insaniam aestuat animus, eiusmodi somnia obiici, ut per horrendas solitudines, per deserta palatia, aut per porticus immensas sine fine errare nobis videamur. Non male compares Ennii versus ap. Cic. de Div. I, 20. *Excita cum tremulis* cett.“ *H.* — 468. Schrader. pro *Tyrios* coni. *Teucros;* sed vocabulis *sola* et *incomitata* multo magis convenire Tyrios quam Teucros, vere statuit Wr., coll. infra v. 543. sq. — 469. sqq. ex Eurip. Bacch. 906. sqq. fluxisse, e Virgilio autem rursus hausisse Senecam Agam. 728. sqq., iam alii adnotarunt. De *Pentheo,* Echionis filio et Cadmi successore in Thebarum regno, qui, quum Bacchi religioni Boeotiam invadenti adversaretur, a Bacchis dilaceratus esse fertur, fabula est notissima. Cf. Apollod. III, 5, 2. Paus. II, 2. Hygin. f. 184. Ovid. Met. III, 513. sqq. — *Eumenidum agmina* Wr. de magno agmine, vel potius de choro Eumenidum in plures partes diviso accipienda esse monet. — 471. „*Orestes,* Agamemnonis fil., Clytaemnestrae matris Furiis agitatus, quum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens templo [Apollinis Delphici] prosilit, in foribus in Furias incidit, itaque se terroribus undique exagitari videt.“ *H.* Servius in h. l. Pacuvii tragoediam quandam (haud dubie Dulorestem) poëtae ante oculos fuisse memorat; quem quidem Pacuvium non minus quam Ennium in Eumenidibus (cf. Columna. ad Enn. Fragm. p. 251.) Aeschylum, non Euripidem, in Orest. 255. sqq. et Iph. Taur. 283. al. rem paullo aliter tractantem,

Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, maestam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam — gratare sorori —
Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem iuxta solemque cadentem
Ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.

---

secutum esse, H. — *scenis agitatus*, i. e. in scenis; et pluralem quidem numerum Wr. recte interpretatur: „saepe in scena", simul docens, in scenae mentione hic eo minus cum interpretibus haerendum esse, quum supra I, 427. in Carthagine condenda etiam theatrum memoratum viderimus; Burm. autem non inepte comparat Iustin. XI, 3. *Adiiciunt scelerum priorum fabulas, quibus omnes scenas repleverint.* Nihilominus Wachsmuth. in Athenaeo T. I. p. 267. praetulit paucorum quorundam Codd. lectionem *Furiis agitatus*, quam H. ex III, 331. repetitam esse iure suspicatur, et Markl. ad Stat. Silv. III, 3, 15. et in Epist. crit p. 127. coni. *Poenis agitatus*, quod Heynio valde arrisit et a Wakef. in contextum receptum est. — 473. *Dirae.* Vid. ad VII, 324. — 474. *evicta dolore. Evincere* fortius est quam simplex. (Cf. adnott. ad Ge. IV, 145.) Sic Ovid. Fast. III, 688. *evicta precibus.* Cf. infra v. 548. II, 497. 630. cett. — *concepit furias.* Cf. I, 41. et VIII, 205. — 475. *secum ipsa*, secum sola, *bei sich allein.* Cf. Wagn. Qu. Virg. XVIII. p. 468., qui comparat VI, 185. et XII, 843. Cf. etiam Bacch. ad Ovid. Met. X, 586. — *modum*, genus mortis. Thiel. confert Sen. Hipp. 257., ubi Phaedra *Decreta*, inquit, *mors est: quaeritur leti genus.* — 476. „*exigit* pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. — 477. Dido *spem fronte serenat*, h. e. sereniorem ac laetiorem ostendit vultu, ut *spem vultu simulat* I, 209. Proprius ad vulgarem modum Silius XI, 367. *tristia fronte serenat.* — *spem fronte serenare* ex Virgilio sumsit Nemes. Ecl. IV, 17. Non igitur opus est Heinsii coni. *fronte serena.* — 478. sqq. „Simulat Dido parare sacrum magicum, quo aut Aeneas amori iterum illigetur, aut ipsa amore solvatur; est igitur sacrum, quale in Ecl. VIII. expositum vidimus. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo haec respexisse videtur Dido, ut specie sacrificium arcanum parandi, cui, arbitris remotis, sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Aeneae et totum coniugalem secum comburi vult (infra v. 495. sqq.) quodque Aeneae gladio in se iugulando utitur." *H.* — *gratari*, i. q. gratulari, cum dativo obiecti coniunctum legitur etiam Ovid. Met. VI, 434. IX, 244. Her. XI, 65., absolute infra V, 40. Ovid. Met. VII, 162. et ex pedestribus scriptoribus ap. Livium (VII, 13, 10.) et Tacitum (Ann. II, 75. Hist. II, 29. saepius. Cf. Boettich. Lex. Tac. p. 225.) — 479. „*eo solvat*, h. e. amore in eum. Usitatior est compositio *solvere aliquem luctu, amore*, quam *solvere hominem homine.*" *W.* — 480. Comparant Hom. Il. I, 423. ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας. — 481. De *Atlante* vid. ad I, 741. et supra ad v. 247. — 482. *Axem* pro coelo. Vid. ad II, 512. — „*torquet* ornatius quam sustinet, motu simul coeli diurno expresso; praeeunte

Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quae dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.
Haec se carminibus promittit solvere mentis,

Ennio ap. Macrob. VI, 1. *Qui coelum versat stelleis fulgentibus aptum.* Columm. ad Ennii fragm. p. 45. — *aptum stellis:* vulgari loquendi modo stellae coelo aptae, h. e. affixae sunt; tum et ipsum coelum adfixum et aptum stellis, h. e. alligatum." *H.* — *Aptus* enim, a Graeco ἅπτεσθαι deducendum, quare etiam in Codd. interdum *haptus* scribitur (cf. Columm. l. l.), proprie est i. q. coniunctus, (cf. Ernestii Clav. Cic. s. v., quam Wr. laudat) ideoque etiam instructus aliqua re; unde *aptare* i. q. instruere (vid. ad III, 472. et Wr. ad h. l.) Pertinent huc praeter Ennii l. l. p. 45. Hess. infra VI, 797. (ubi hic totus vs. iteratur) XI, 202. Ennius p. 56. Hess. *Coelum prospexit stellis ardentibus aptum* et Lucr. VI, 357. *stellis fulgentibus apta Concutitur coeli domus,* ubi vid. adnot. mea. Burm. praeter alios conferri iubet Salmas. Exercc. Plinn. p. 221. et sua ad Petron. c. 34. — 483. *Massylae,* i. e. Libycae. Vid. supra ad v. 132. H. admonet, Silium I, 101. ex h. l. petiisse *Massylam Evantem.* — 484. *Hesperidum* hortos, qui plerumque intra Cyrenaicae fines collocantur, Maro in Mauretania ad Atlantis radices sitos fingit. Consentit cum eo Plin. V. pr. et XIX, 4, 22., ad Lixum, Mauretaniae oppidum, et Hygin. f. 30. extr., ad montem Atlantem eos quaerendos esse docens. H. praeter hos locos conferri iubet Interpp. ad Hygin. l. l. Salmas. ad Solin. p. 264. sqq. et sua ad Apollod. p. 166. sqq. De ipsis Hesperidibus cf. Hes. Theog. 215. Apollod. II, 5, 11. Athen. III. p. 83. Diod. IV, 27. Serv. ad h. l. alii. Ceterum vv. 484—86. a Medeae exemplo ap. Apollon. III, 530. sqq. petitos esse, iam H. vidit; *Iahn.* autem verissime haec adnotat: „Sacerdos illa nunc Carthagine versari dicitur; olim custos templi erat et draconi epulas dabat cett. Frustra igitur in vv. *dabat* et *servabat* haeserunt, eaque pro *dat* et *servat* posita esse censent." — 485. „*in arbore ramos,* sc. cum pomis aureis, quos Veneri sacros fuisse Serv. narrat: alii Terrae munus poma aurea tradiderant. Vid. ad Apollod. II, 5, 11. Certe violari eos nefas erat." *H.* — 486. *Spargens,* i. e. obiiciens, apponens, non ad proximum verbum *servabat,* sed ad *dabat* referendum. *Iahn.* quidem (cui adsentitur Thiel.) haec scripsit: „Spargebat in vina mella et papaver, quibus advenientes ab horto arceret et poma Hesperidum servaret"; sed iure Wr. de veritate huius ingeniosae interpretationis videtur dubitare, quum mel et papaver ad hunc usum adhibuisse veteres non constet. Et sane quid *mel* tum sibi velit, non intelligo, etsi papaver ad hospites consopiendos aptissimum fuisse concedo. Et nonne poëta hoc accuratius indicare debebat, quum, epulis draconis antea commemoratis, quivis lector de iis cogitet necesse sit? Audio sane, *soporiferum papaver* non aptum esse draconis, qui pervigil esse debeat, cibum; sed parva papaveris copia comesta non consopit, *soporificum* autem est epitheton ornans, in quibus eligendis non semper felicem esse Virgilium, alibi iam vidimus. (W. conferri iubet adnott. ad Ecl. X, 66.) Schrader. propter hanc difficultatem omnem versum eiici malit; Waddel. autem Animadv. critt. p. 18. pro *spargens* coni. *arcens.* — 487. *carminibus.* Vid. ad Ecl. VIII, 68. Similem locum vid. ap. Tibull. I, 2, 43. sqq., quem H. confert. — „*solvere* animos proprium in hac re; ut *defigere.* Referuntur enim in re magica ea, quae ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi; ut in superstitionibus astrologicis reliquisque divinationum generibus pleraeque praestigiae allegorici tropicique generis sunt." *H.* — 488. *duras*

Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, cara, deos et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige; et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
Impius, exuviasque omnis lectumque iugalem,
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi

---

curas amoris. Vid. ad v. 394. et cf. Tibull. III, 6, 7. *Ite procul durum, curae, genus,* ibique Huschk. — 489. *vertere sidera retro,* cursum astrorum mutare. Vid. ad Ecl. VIII, 69. — 490. *ciet Manes.* Vid. ibid. ad v. 98. De adiectivo *nocturnus* pro adverb. *noctu* posito vid. supra ad v. 303. — *ciere* autem (ut *vocare* et *excire sepulcris*) proprium hac de re voc. Vid. Ovid. Met. VI, 662., ubi Bach. laudat. Tib. I, 2, 9. Claud. in Ruf. I, 154. Sen. Oed. 568. Wr. ea ipsa de causa tamquam difficiliorem recep. aliquot Codd. (inter quos fragm. Vat., *movit* exhibens) lectionem *movet,* cuius vulgata sit interpretamentum aptius, quam Aen. VII, 312. et Hor. Epod. XVII, 3., comparans Val. Fl. VI, 447. sq. *Haemoniis agitari cantibus umbras.* Sed quum optimi Codd. in vulgata tuenda conspirent, *Manes movere* autem Ge. IV, 505. prorsus alio sensu dicatur, nihil mutare ausus sum. — *mugire videbis,* i. e. videas. „Variat poëta orationem. Sequi debebat: illa motus terrae facit, et silvas in alium locum transfert." *H.* „Ultimam sententiam ἀσυνδέτως adiicit et alibi et Ge. III, 478—481. Aen. II, 442—444." *W.* Ceterum Wr. confert Cic. de Div. I, 18. *fremitus et mugitus terrae,* et Sturz. de Vocibus animal. in eius Opusc. p. 227. — 491. *ornos,* i. e. arbores omnino; specie pro genere posita. — 493. *testor - tuum Dulce caput.* Thiel. confert Sil. VIII, 105. *Tellurem iuro - - iuro caput, Germana, tibi.* Catull. LXVI, 40. *adiuro teque tuumque caput.* Liv. XXVI, 48, 12. *se suumque caput periurio obstringere.* — *accingier.* Vid. ad Ge. I, 454. et de constructione *accingi artes* ad Ecl. I, 55. al. De ipsa re H. haec adnotat: „Sui aevi rationem in hoc habet poëta, quod Dido excusationem quaerit, dum magicis artibus utitur. A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excusatione usurus fuit." *H.* Romani enim sacra magica semper damnarunt et quaestiones de veneficiis ex lege habebant. Cf. Plin. XXVIII, 2, 4. et Cod. Theod. l. IX. t. 16, 3. 5. et 11. ibique Gothofr. ab H. laud. — 494. *secreta,* in secreto loco; nam qui in eo versatur, ipse est secretus ab aliis. — *sub auras* H. explicat sub divo; rectius *W.:* „Malim interpretari: in altum, in sublime [cf. infra v. 505. *pyra ingenti.*] Haec est vis verborum *sub auras* cum verbo motus iunctorum Aen. III, 422. VIII, 24. III, 579. VII, 768. II, 158." — *pyram,* πυράν, rogum. Vid. infra VI, 215. XI, 185. Ovid. Fast. II, 534. cett. et adnott. ad v. 504. — 495. *arma* de solo ense, Didoni ab Aenea muneri dato, intelligendum esse docet H. coll. infra v. 504. et 647. — *fixa.* Vid. ad I, 248. — 496 *exuvias.* Vid. infra v. 507. 651. et adnott. ad Ecl. VIII, 91. — 497. *quo perii,* quae causa est miseriae meae; cum pudore dictum. — Wr. ex Med. a m. pr. fragm. Vat. et aliis Codd. recepit *superimponant,* quod quamvis, Codd. fluctuans scriptura (qui etiam *superimpone* et *superimpones* praebent) dubitationem aliquam moveat, propterea tamen recipere nolui, ne Virgilium amphibolia augerem, quum etiam coniungi possint *et viri superimponant.* Quod Wr. addit, non

**Cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos.
Haec effata silet, pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti taedis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis et fronde coronat**

---

potuisse haec omnia ab Anna ipsa fieri, sed tantum facienda curari, id non multum habet ponderis; *secreta* autem (de loco dictum) cum plurali facile conciliari posse, non statim crediderim. — 498. *iuvat* ex Medic. a m. sec., Lipss. utroque, uno Paris. et Servio (qui h. v. per συμφέρει reddit) cum Iahnio et Wr. recepi, imprimis quum eodem ducant Rottend. I. et Gud. a m. pr., *iubat* exhibentes, unde vulg. *iubet* ortum, quod si servamus, locus languidam continet tautologiam. Sic igitur eum intellige: et me ipsam iuvat et sacerdos monstrat. — 499. „*pallor* ex conscientia cogitatae mortis." *H.* — 500. *novis sacris,* insolitis, utpote magicis. — *praetexere funera sacris* pro magis usitato sacra funeri praetexere; quamquam utrumque bene dicitur praetexere alicui aliquid et praetexere aliquid aliqua re. Vid. supra v. 172. — 502. *mente furores Concipit:* non potest mente concipere, Didonem tam furiosum agitare consilium — *nec — aut.* Vid. supra ad v. 339. Hand. in Tursell. I. p. 545. praefert paucorum quorundam Codd. lectionem *haud;* quam, maiore distinctione post *concipit* posita, et ipse praeferrem, si potiorum Codd. auctoritate niteretur. — „*quam morte Sychaei* scil. acciderant. Sic locum recte explicant W. et Günther. in Epist. ad Wolf. de usu praeposs. ap. Hom. p. 34.; in quo interpretando aberrat Matth. in Gramm. Gr. §. 627. [immo §. 450. not. 2., qui tamen sententiam suam, *quam* hic ante ablativum abundare, in edit. 2. retractavit.]" *Iahn.* *Morte* significat *beim Tode,* quod alias (e. g. infra VI, 371. et 444.) est *in morte.* Vid. supra ad v. 436. coll. adnott. ad v. 244. Wr. hic confert Sil. XIV, 536. infra V, 190. XII, 398. sqq. aliosque locos. — 504. sqq. Haec omnia ad praeparandum et rite auspicandum sacrum magicum spectant. — *pyra.* „Scrobem intellige in sacris magicis fieri solitum, in quo lignorum strues cumulabatur. Vid. Orph. Argon. 948. 968. sqq. Odyss. XI, 25. et Val. Fl. I, 735. In eandem foveam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, ἐσχάρα. De hac accipe *pyram.* Cf. Stat. Theb. IV, 451. sqq. - - Eadem pyra mox Dido usura erat pro rogo, quo se concremaret, v. 645. sq." *H.* — *penetrali in sede,* quod v. 494. *tecto interiore.* Cf. infra V, 660. VII, 59. cett. Sub divo autem pyram exstructam esse, coll. Barth. ad Stat. Theb. V, 313. et Heinsio ad Sil. XV, 18., Burm. docet ex libri V. initio, ubi Aeneas moenia rogi flammis collucere videat, et ex Silio, qui VII, 130. dicat, ex pyra (*in penetralibus* structa, ibid. v. 51.) Didonem *potuisse cuncta freta et totam Carthaginis urbem cernere.* — 505. „Ut iungeretur *pyra erecta taedis,* sicut supr. II, 185. *attollere molem roboribus,* distinctionem post *ingenti* sustuli. Adde Iuven. XIV, 95. *attollit marmore villas.*" Haec W., quem iure secuti sunt Iahn. et Wr. Wakef. sic distinxit locum: *Erecta, ingenti taedis* cett., comparans infra VII, 483. et XI, 124., quibus locis Wr. addit XI, 641. — *ilice secta,* ut II, 16. *secta abiete.* — 506. „*Intendit locum,* pyram, *sertis,* pro vulgari *intendit serta per locum;* quod supra II, 236. occurrebat: *vincula collo Intendunt.*" *H.* Utrumque enim recte

Funerea; super exuvias ensemque relictum
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni;
Falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis

---

dixeris; vid. supra ad v. 500. Wr. apte comparat nostrum: *ich winde Blumen um etwas* et *ich umwinde etwas mit Blumen.* Cf. etiam infra v. 829. et V, 403. Cic. Verr. V, 31, 80. *intendere tabernacula velis* cett. Alterius constructionis exemplum in loco simillimo praebet Ovid. Met. XIV, 709. *coronas Postibus intendit.* Ceterum H. vere adnotat, pyram hic tamquam aram corollis cingi, coll. Ecl. VIII, 64. *molli cinge haec altaria vitta.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 242. sqq. — 507. *super exuvias* cett. Videmus igitur reginam nunc ipsam ea transigentem, quae supra v. 495. sq. sorori curanda mandaverat. „Pyrae imponit Dido ea, quae contactum corporis Aeneae senserant, vestimenta, ensem, torum coniugalem et in hoc *effigiem,* puta, ceream, quae, ut in talibus sacris, igne liquefacta efficeret, seu ut Aeneas ipse simili modo amore liquesceret ac contabesceret (cf. Ecl. VIII, 80.) seu, quod v. 604. docet, ut perfidiam morte misera lueret.“ *H.* — 509. *sacerdos,* Massyla illa v. 483. commemorata. Nam etiam, quae sacra magica peragant, sacerdotes dici, admonet W., coll. Val. Fl. I, 755. — 510. *Ter centum.* Alii iunctim scribunt *tercentum deos.* Sed recte Wr. admonet, *trecentos deos* alibi se non legisse, etsi fortasse huc referri possit VIII, 716., ternarium autem numerum in sacris magicis non minus sollemnem esse (vid. ad Ecl. VIII, 73.), quam centenarium in re ad deos spectante (vid. ad Ge. III, 18.). Coniunge igitur: *ter tonat centum deos.* Schirach. p. 615. *tercentum* quidem scribendum, non tamen cum *deos* coniungendum, sed adverbialiter positum esse censet pro multipliciter, multis nominibus; eademque videtur Thielii sententia. — „*tonat,* invocat (*vocat* Silius I, 94., ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Cf. Ovid. Met. VII, 192. sqq.“ *H.* *Tonare* (alias de oratoribus grandia loquentibus dictum, cf. Plin. Epist. I, 21. med.) cum accus. obiecti constructum legitur etiam ap. Prop. IV, 1, 134. *verba tonare,* Claud. R. Pros. I, 83. *talia celso ore tonat.* Mart. VIII, 3, 14. *aspera bella tonare* al. — *Erebus,* Tartari frater, ex Chao natus (*das Urdunkel,* nox tartari.) Cf. Hes. Theog. 123. Hygin. praef. 1. et Klopferi Lex. myth. I. p. 684. sq. — *Chaos,* magnum illud inane, in quo omnia formabantur (a χάω, χαίνω, unde etiam χάσμα), interdum etiam pro Orco dicitur, qui et ipse ingens est semperque apertum spatium, quod omnes homines sensim excipit. Cf. infra VI, 264. Ovid. Met. X, 30. Fast. IV, 600. — 511. *Tergemina Hecate,* triceps, τρισσοκέφαλος, τρισσοκάρηνος, et *tria ora Dianae,* triplex, triformis, Ἄρτεμις τριπρόσωπος, unam eandemque deam significant, quae tres naturas (Dianae, Lunae et Proserpinae) in se complectitur (vid. ad III, 681. et Interpp. ad Ovid. Met. VII, 94.). Alii de tribus lunae crescentis, plenae et decrescentis phasibus cogitant. — 512. „Effunditur in rogum aut in aras aqua, quae e Styge hausta putabatur. — *simulatos* proprie h. l. cf. III, 302. 349., quos fingebat *Avernales,* ut Hor. Epod. V, 26., et ex locis inferis petitos esse.“ *H.* (Thiel. comparat Prop. IV, 3, 16., ubi *Stygio sum sparsa lacu* sit i. q. sum incantata.) De *Averno* vid. ad III, 442. — 513. *falcibus aënis.* „Aeris proprius in re magica

Pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus
Et matri praereptus amor.
Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos et conscia fati

---

usus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium volebat Macrob. V, 19., quem vide.“ *H.* — *ad lunam,* luna splendente. Cf. Iuven. X 21. *Et motae ad lunam trepidabis arundinis umbram.* Ovid. Fast. I, 438. *Omnibus ad lunae lumina risus erat.* Sic saepissime *ad lucernam, ad lumina* et similia. Vid. Hand. Turs. I. p. 97. sq. — 514. *Pubentes herbae* (vid. ad Ge. III, 126. et Aen. XII, 413.) *nigri cum lacte veneni,* i. e. quae plenae sunt succo veneni; nam *herbae* et *lac veneni* non sunt seiunctae notiones, quare comma, quod vulgo ponitur post *herbae,* cum W., Iahn., Wr. omisimus. Wr. apte confert II, 72. *poenas cum sanguine poscunt.* Adde Ovid. Met. XV, 87. *dapibus cum sanguine gaudent,* et Cic. Off. I, 13, 40. *interitum cum scelere approbavit.* — *Lac* autem de herbarum quoque succo dici, comprobant loci Ovid. Met. XI, 606. *Innumerae herbae, quarum de lacte soporem Nox legit.* Cels. V, 7. *lac caprifici.* Colum. VII, 8. *ficulneum lac* cett. — 515. *nascentis equi -- amor:* Hippomanes. Vid. ad Ge. III, 280. H. hic conferri iubet Aristot. H. An. VI, 22. VIII, 24. Aelian. H. An. XIV, 18. et Plin. H. N. VIII, 42, 66. — „*matri praereptus amor,* h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quae ad philtrum adhiberi potest, praereptum, antequam equa feta devoraverit.“ *H.* — 517. *Ipsa,* Dido; antea enim de sacerdote sermo erat. Vid. ad Ge. IV, 464. et alibi. — *mola* salsa. Vid. ad Ecl. VIII, 82. — *manibus piis,* i. e. castis, puris, ad coelum sublatis. „Notabis constructionem *mola manibusque piis testatur deos,* qualis est ap. Plin. H. N. XVIII, 2, 2. *mola salsa supplicare,* et ap. Val. Fl. I, 781. *Stygiasque supremo obsecrat igne domos.*“ *W.* De hoc usu ablativi habitum aliquem vel modum significantis, ad quem vulgo praeter necessitatem supplent praepos. *cum,* Wr. confert infra VIII, 187. XI, 711. 815. XII, 306. supra III, 618. et Phaedr. V, 7, 36. Nam quos praeterea addit locos Caesaris B. G. II, 19. *omnibus copiis subsequi, provolare* cett., eos minus huc quam ad praecepta de ablativo instrumenti, quem vocant, pertinere censeo. Adde potius Cic. Mil. 10, 28. *quum veheretur in rheda — magno impedimento ac muliebri comitatu.* Tac. Ann. III, 9, 2. *Piso magno clientium agmine, feminarum comitatu Plancino incessere* similesque locos, et cf. Bremi ad Nep. Dion. 8, 2. Matth. ad Cic. Cat. III, 2, 6. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 2. Beneck. ad Iustin. II, 11, 2. alios. — 518. „*Unum exuta pedem vinclis:* unum pedem habere nudum ad religionem pertinuisse videtur. Inter plura, quae Interpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit IV, 67. Occurrit eadem res in signis veterum. (Cf. Mus. Pio-Clem. Vol. II. n. XL. et Passer. ad Vasa Etrusca T. I. p. 67.)“ *H.* Cf. etiam Gierig. ad Ovid. Met. I, 382., quem Thiel. laudat. De *vinculis* pedum idem confert Ovid. Fast. V, 432. *habent gemini vincula nulla pedes,* et Met. III, 168. *Vincla duae pedibus demunt.* — *in veste,* veste induta. Sic Val. Fl. I, 840. *seu venit in vittis castaque in veste sacerdos.* Suet. Vitell. 8. *ut erat in veste domestica.* Tib. I, 9, 70. *in laxa quid iuvat esse toga?* Cf. Oudend. ad Apul. Met. p. 736. et quos ad III, 595. laudavimus. — „*veste recincta,* soluta zona; nota res in religionibus. Cf. Ovidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 182. sq.“ *H.* — 519. *conscia fati sidera,* quae fatum suum, i. e. se morti devotam adspicerent, ut supra v. 167.

Sidera: tum, si quod non aequo foedere amantis
Curae numen habet iustumque memorque, precatur.
Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
Aequora, quum medio volvuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager. Pecudes pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti,
Lenibant curas et corda oblita laborum:

---

conscius aether; nisi praestat cum Thielio interpretari: quae tamquam coeli oculi omnia vident ideoque etiam fata hominum sciunt. Cf. infra IX, 429. — 520. „*tum numen precatur, si quod habet curae amantes non aequo foedere*, h. e. eos respicit, qui mutuo amore non amantur.“ *H.* *Curae habere aliquem* legitur e. g. ap. Cic. ad Fam. VIII, 8. extr. et ap. Suet. Octav. 48. et cum verbis *aequo foedere* Burm. comparat Ovid. Her. XV, 163. *Quoniam non ignibus aequis Ureris* et Ter. Eun. I, 2, 11. [ita enim leg. pro I, 1.] *Utinam pars aequa amoris tibi esset mecum.* Wr. similem Aiacis mortem sibi inferentis obtestationem ap. Soph. 835. sqq. conferri iubet. — 522. His adumbratam, sed minus suavem noctis descriptionem legimus ap. Stat. Theb. III, 407. sqq. Cf. etiam Ovid. Met. VII, 185. sqq. eiusd. Trist. I, 3, 27. multique alii poëtarum loci similes. Virgilius autem ante oculos habuit Apollon. III, 744. sqq. et IV, 1058 sqq., quem iam ante Maronem convertisse Varronem Atacinum, cuius versus ap. Senec. Controv. 16. extr. legantur, *H.* admonet. Ceterum cum v. 522. cf. I, 691. — 523. *per terras*, ubique terrarum, in tota terra. — *silvae et aequora quierant*, vento sub noctem cessante. Cf. supra III, 568. — *quierant* idem esse quod *quiescebant*, quum *quiescere* saepe vim inchoativam servet, vere adnotat Wr., coll. Claud. in Ruf. II, 327. sqq. *Labitur in somnos, Vix toto corde quierat, Ecce videt* cett. — 524. „*medio volvuntur sidera lapsu*, cursu per mediam coeli partem; ad rudem hominum sensum.“ *H.* — 525. *pictae volucres.* Vid. ad Ge. III, 243. — 526. Non nova hic animalium genera adiungi, sed aves aquaticas et silvestres distingui censet Wr., quum v. 527. *positae* sequatur, non *posita.* Sed cur pecudes tantum et aves commemoraverit poëta? quidni etiam pisces et feras? quum aperte omnia omnino animantia somno se dedisse velit significare; et nonne ad *quae* - - *positae* commune illud *bestiarum* voc. supplere nobis licet? Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 91. de piscibus et serpentibus cogitavit. — 527. *somno positae.* Cf. Ecl. VI, 14. *somno iacentem.* — Versum 528., qui sane abest a Mediceo et pluribus aliis libris, neque a Servio lectus videtur, quum perturbet omnem loci structuram, Wr. (praeeuntibus Heinsio, H. et Schradero Emendatt. X. p. 203.) spurium censuit et ex IX, 224. 225. conflatum, adeoque ex ordine ceterorum removit. At primum nemo facile dixerit, qui factum sit, ut hic versus a grammatico aliquo vel librario adderetur, deinde et sententia et verba eius summo poëta minime sunt indigna, quem si ex IX, 225. hic intrusum opineris, non facilius est intellectu, quid tandem interpolatorem commoverit, ut verbo *Laxabant*, quod ibi legitur, substitueret formam illam insolentiorem *Lenibant* (cum qua cf. infra VI, 468. VII, 485. 790. VIII, 160. 436. X, 538. XI, 572. cett. et multa aliorum poëtarum exempla ab Ruddim. I. p. 281. Ramsh. §. 62, 5. Schneidero I, 1. p. 124. et Struvio *Ueb. d. Latein. Decl. u. Conj.* p. 137. not. 4. collecta); denique eo deleto orationem habemus mancam et abruptam minimeque apte, ut a Virgilio solet, conclusam. Wr. enim, post *ager* commate, post *silenti* colo

At non infelix animi Phoenissa, neque umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit. Ingeminant curae, rursusque resurgens
Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En quid ago? rursusne procos irrisa priores

---

distinguens et verba *pecudes - - silenti* prioribus *quum tacet omnis ager* per appositionem adiecta accipiens, ad v. 529. ex praegresso *quierant* (v. 523.) repeti vult *quiescebat*. Sed primum haec ipsa appositio habet, quae offendant, praesertim quum nihil aliud contineat, quam quae iam v. 522. sq. dicta sunt, deinde illud verbum paullo longius est remotum, quam ut lectori, tribus aliis verbis temp. interpositis, clarum sit, illud potissimum ad v. 529. esse repetendum, postremo verba *At non Dido quiescebat neque unquam Solvitur in somnos* ab omni tautologiae accusatione vix poterunt liberari, quamvis verum sit, quod Wr. dicit, *quiescendi* vocabulo simul respirationis a curis et laboribus contineri notionem. Quare potius hunc versum ab Aproniano vel aliquo Grammatico deletum puto, quem male haberent *curae* animalibus adscriptae; quod tamen poëtae facile condonandum esse, Wr. ipse negare non audet, mihi vero etiam h. l. aptissimum videtur. Maiori enim distinctione post *ager* incidens (quod iam Brunck., Iahn. et Thiel. fecerunt), totum locum sic capio: Nox erat, qua animantia omnia somnum capere solent, et id quidem noctis tempus, *quum medio volvuntur sidera lapsu* et propterea iam *tacet omnis ager*. Pecudes adeo et omnia animalia diurnorum laborum, molestiarum, periculorum oblita, placido somno indulgebant: Didoni soli nox et somnus aegritudinis levationem non attulit; nam v. 528. servato apparet, ad verba *At non infelix Dido* repetendum esse *lenibat curas*. Adsentior igitur Weicherto l. modo l., Iahnio eiusque Censori Ienensi (Supplem. a. 1827. ch. 94. p. 366.) et Thielio hunc versum defendentibus; et interpunctione mutata asteriscos a W. appictos sustuli. — 529. *infelix animi.* Vid. ad Ge. IV, 491. Aen. II, 61. et supra ad v. 203. — *neque umquam.* Wr. edidit *nec umquam*, quod sane, ut in antiquissimis editt., ita etiam in pluribus libris scriptis videtur inveniri, et Wagnero concitatiori orationi convenientius videtur. Cf. Qu. Virg. XXXII, 9. — 530. *noctem,* quietem noctis et somnum. Cf. Stat. Theb. IX, 599. *Dum gemit, - - Abrupere oculi noctem.* Sil. III, 216. *Promissa evolvit somni noctemque retractat.* Sic etiam contra *somnum* pro *nocte* dici, admonet Thiel. coll. Silio III, 200. et Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 5, 19. — 531. *Ingeminant curae* in noctis solitudine. Ceterum vid. ad Aen. I, 747. et 234. — De pleonasmo *rursus resurgere* vid. ad Ge. I, 200. — 532. *irarum fluctuat aestu,* Dido. W. confert infra VIII, 19. Vid. etiam Lucr. III, 299. *Nec capere irarum fluctus in pectore possunt* (ibique adnot. mea) et infra v. 564. et VIII, 19., cum quo l. cf. Catull. LXIV, 62. *magnis curarum fluctuat undis* (ubi vid. Doering.) et Silius VIII, 32. *insanos curarum comprime fluctus.* De *aestu* cupiditatum et affectuum Thiel. confert infra XII, 486. Cir. 340. Cic. Brut. 81, 282. Claud. IV. Cons. Hon. 226. Plin. Epist. IV, 11. Herzog. ad Caes. B. G. III, 12. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 99. — Cum v. 533. sqq. H. conferri iubet Eurip. Med. 502. sqq. — *Sic adeo insistit. Sic adeo* est Graec. οὕτως γε, ὥς γε, nostrum *so gerade.* Cf. Hand. Turs. I. p. 146., qui profert v. c. Sil. XII, 646. *Sic adeo orantes pressere silentia.* — „*sic insistit,* horum cogitatio eam subit, est rarum loquendi genus.“ *W.* Significat potius cogitationi alicui inhaerere, tota mente defixum esse in aliqua re deliberanda. Schirach. p. 461. explicat: his curis insistit, i. e. indulget. — 534. *En, quid ago?* Both. coni. *Hem,*

Experiar, Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classis atque ultima Teucrûm
Iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet, ratibusque superbis
Invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteae sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Inferar et, quos Sidonia vix urbe revelli,

---

quod comicorum esse, neque epici carminis gravitati convenire, vere censet Iahn. — *W.* haec adnotat: „Praefero *quid agam,* quod in Codd. parte exstat, et explanatum est ad IV, 283. Nam incerta est, quid agat. Alienus autem est sensus verborum *quid ago,* quae significant, dicentem se vel facta sua vituperare. Hor. Od. I, 14, 2. *O quid agis?* Ter. Ad. I, 2, 49. *Siccine agis?*" *W.* Sed meliores libri omnes hic non minus, quam in locis simillimis X, 675. et XII, 637. agnoscunt Indicativum, quare Wr. Qu. Virg. XXXI, 14. in hac interrogatione vestigium retentae Graeci coniunctivi formae sibi videtur invenisse, qua tamen nisi prima persona Romani non usi sint. Cf. etiam Hand. Turs. II. p. 369. — ***irrisa*** H. explicat: ut irridear: epitheto ab effectu rei ex more poëtarum sumpto (qua de re cf. adnott. ad Ge. I, 320.); W. autem et Iahn. interpretantur: ab Aenea irrisa. Est potius irrisione digna, vel, ut Augustiniana voce utar, irrisibilis. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 3. et adnott. ad III, 275. Ceterum vid. supra v. 36. sq. — 535. ***Experiar.*** Thiel. conferri iubet infra VII, 434. Prop. III, 13, 66. Suet. Tib. 70. Vellei. II, 128. et Burm. ad Phaedr. I, 14, 9. — 536. ***sim*** (i. e. quum ego sim) Heins. ex melioribus libris restituit pro vulg. *sum,* quod sane hic minus aptum videtur. Vid. Iahn. ad V, 536. — 537. ***ultima iussa*** non suprema, sed infima, deterrima esse, vere memorat H. Sensus igitur hic est: ut exsequar, quidquid me iubere iis placeat. — 538. ***quiane iuvat*** (eos) ***auxilio*** (meo) ***ante levatos*** (esse et e naufragio exceptos) et seqq. ironice dicta esse patet. Heumann. Poecil. IV. p. 549. temere coni. *auxilium.* Vid. II, 452. Sic *auxilio sublevare* ap. Ovid. Trist. I, 4, 102. *auxilio iuvare* infra X, 33. Ovid. Met. XI, 780. al. De ipsa re cf. supra I, 571. — 539. ***Et bene,*** W. iam suadente, cum Iahn. et Wr. ob Codd. fere omnium auctoritatem restitui pro vulg. *aut,* quod, quum haec verba priora explicent, per se minus est aptum. — ***stat*** (immota manet) ***apud memores.*** Vid. Hand. Turs. I. p. 411. — 540. ***me sinet*** scil. sequi classem. Quare in seqq. pro vulg. *ratibusve* ex plerisque Codd. (inter quos etiam Med.) cum Both. Iahn. et Wr. recepi *ratibusque,* signo interrogandi post *sinet* in comma mutato. Brunck. ex Parrhas. edidit *ratibusne.* — Cum v. 542. cf. Ge. I, 501. ibique adnott. et Ovid. Met. XI, 205. sqq. — 543. ***Quid tum?*** Cf. de hac quaerendi formula Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 230. a Thielio laud. — ***ovantes.*** Vid. ad Ge. I, 346. Legimus autem supra v. 418. *puppibus **laeti** imposuere coronas.* — 545. ***Inferar,*** insequar et aggrediar classe? W. minus apte confert supra I, 439. *Infert se per medios.* Vid. potius infra IX, 400. X, 66. 576. XI, 742. Liv. II, 14, 6. II, 50, 7. V, 43, 3. IV, 33, 7. et similes locos, ubi de hostili impetu sermo est. — „***et quos Sidonia*** cett. quos paullo ante a Tyro excitavi, iterum maritimis cursibus errare faciam?" *H.* „Si Virgilius sibi constat, *urbs Sidonia*

Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem!
Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more ferae, talis nec tangere curas!
Non servata fides, cineri promissa Sychaeo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huic se forma dei, vultu redeuntis eodem,
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque

---

est urbs a Sidonibus condita, Tyrus, cf. I, 340. 346.; neque explicanda sunt verba ad illa multum obvia *urbs Romana* cett." *W.* De voc. *revellendi* cum simplici ablat. constructo vid. ad I, 358. — 548. sq. „Errant animi sensus et motus per varia ac diversa, ut solet fieri in tanto affectu. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos iniurii esse solemus." *H.* — *Tu lacrimis evicta meis* (vid. supra v. 31. sqq.) *prima--malis oneras,* tu horum malorum causa, auctor es, tu mihi persuasisti, ut Aeneae nuberem. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3., ubi conferuntur Ecl. VIII, 24. Aen. VIII, 134. 319. sq. et V, 596. — 551. „*more ferae,* cui nec amandi nec nubendi necessitas est." *Thiel.* Sic etiam Quinctil. IX, 2, 64. hunc locum intellexit, in quo explicando cum aliis argutatur Burm., vel *more meo,* vel *more fere* legendum coniiciens. — *tales curas,* amatorias, dolores animi ex infelici amore profectos. — *tangere,* attingere, sentire. Thiel. confert Prop. III, 34, 9. *Lynceu, tune meam potuisti tangere curam?* — 552. *cineri Sychaeo* pro Sychaeio s. Sychaei. Vid. de hac adiectivorum forma ad III, 602. Brunck., cui Wr. adsentiri videtur, (nam adnot. ab eo adscriptam non satis intelligo) et Thiel. *Sychaeo* pro ipso nomine habent, cui *cineri* per appositionem adiungatur pro *defuncto.* Alii locum sic distinguunt: *Non serv. fides cineri, promissa Sychaeo* (scil. vivo); alii denique faciliorem Cod. Med. aliorumque lectionem *Sychaei* praeferunt. — Ceterum *promissam fidem* etiam VI, 346. legi, adnotat Wr. — 553. *rumpebat questus.* Vid. ad II, 129. et III, 246. — 554. sqq. „Non Homeri imitatione, apud quem, rhapsodorum fortasse studiis, bis a Iove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulyssem dimittere iuberetur; nec ea de causa, ut invitum discedere Aeneam significaret, denuo Mercurium nuntium induxisse videtur poëta, sed ut ipse discessus dignitatem aliquam ac dissimilitudinem a vulgari quoque discessu haberet.-- Si vero metus a Carthaginiensium incursu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poëtam." *H.* — Bothius, duplici *iam* temere offensus, coni. *Aeneas c. in p.* (*nam certus eundi*) *Carpebat s.* Sed vid. adnott. ad III, 374. — *certus eundi,* constructione poëtis satis usitata, cuius etiam apud posteriores pedestris orationis scriptores exempla inveniuntur. Cf. v. c. Tac. Hist. IV, 14. *certus desciscendi.* id. Ann. IV, 53. *c. relinquendae vitae* cett. — 556. sqq. „Comparant Iliad. II, 20. sqq. 57. sq. Od. II, 268. Il. XXIII, 69. sq., sed primo loco erat commemoranda Od. X, 277. sq." *H.* — 558. *omnia M. similis,* in omnibus, quod satis notum. Cf. IX, 650., ubi, uno tantum voc. mutato, hic versus iteratur. — *colorem* pulchrae iuventae. Nam Mercurium inter pulcherrimos esse deos constat. —

Et crinis flavos et membra decora iuventa:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quae te circum steut deinde pericula, cernis,
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus saevasque videbis
Collucere faces, iam fervere litora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem,
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper

---

559. *m. decora iuventa.* Sic optimi Codd. Med. et fragm. Vat. cum pluribus aliis, quos cum Wakef., Iahn., Wr. et Thiel. secutus sum. Vulgo *m. decora iuventae,* minus bene. — 560. *hoc sub casu,* hoc periculo, discrimine proxime futuro, immo iam instante. Cf. v. 566. — *ducere somnos* Burm. idem esse docet, quod *trahere somnos* (de quo cf. Broukh. ad Prop. I, 14, 9.) et ap. Silium XI, 405. *educere somnos*, i. e. per totam noctem secure dormire, παννύχιον εὕδειν. — 561. *te circum.* Vid. ad I, 32. 667. Ceterum H. confert Hom. Od. XIV, 270. πέρὶ γάρ κακὰ πάντοθεν ἔστη. — *deinde,* ut Graec. εἶτα, haud raro in interrogationibus cum consecutione aliqua coniunctis usurpatur, ut valeat i. q. *quum res ita sit* s. *ergo*, nostrum *dann.* Vid. infra IX, 781. XII, 889. cett. Gronov. ad Liv. IV, 49, 15. et Hand. Turs. II. p. 247. (Cf. etiam adnott. ad II, 391. et III, 609.) Hic igitur: nonne vides, quae in hoc rerum statu, si diutius hic remaneas, te circumstent pericula? Burm. confert Sil. IV, 170. *Nec quae tibi fraudes Tendantur, quae circum stent discrimina cernis.* — 562. *Zephyros secundos* pro ventis omnino ponit; magis enim Africus, quam Zephyrus, Aeneae a Carthagine in Italiam navigaturo secundus erat. — V. 563. Silius VIII, 178. sic imitatus est: *Molitur, dirumque nefas sub corde volutat.* — 564. *Certa mori.* Vid. supra v. 475. — Ultima pars versus iteratur ex v. 532. Plures Codd. praebent *variosque i. fl. aestus;* unde in aliis, ex interpretamento, *variosque i. concitat aestus,* quae olim vulgaris erat lectio. — 565. *Non fugis?* Vid. ad Ecl. III, 17. et Aen. II, 596. „Male Wakef. pro *non* ex cod. Iesuit. et tribus aliis *num* scripsit." *Iahn.* — *praecipitare* scil. fugam. De constructione *potestas praecipitare* vid. ad Ge. I, 305. (et II, 73.) — 566. *Iam* de re, quae tamquam mox futura confidenter exspectatur, nostrum *gleich,* vel etiam *schon.* Cf. infra VI, 676. XI, 707. Hor. Od. I, 4, 16. Ter. Andr. IV, 5, 37. Tibull. I, 1, 70. II, 5, 55. cett. Schwab. ad Phaedr. V, 2, 6. et, qui hunc laudat, Hand. Turs. III. p. 125. — „*turbari trabibus,* impleri navibus, sc. Carthaginiensium; (cf. infra v. 592. sqq.); ubi autem multitudo est, ibi res dicuntur turbari, misceri." *H.* De *trabe* pro navi posita vid. ad III, 191. — 567. *fervĕre.* Vid. ad Ge. I, 456. — Cum v. 568. comparant Il. XVIII, 268. sq. — *Si te attigerit Aurora,* primis solis radiis. Cf. Wakef. ad Lucr. IV, 409. — 569. *Eia age* est eius, qui morae impatiens cessantem castigat et excitat. Cf. Val. Fl. VIII, 110. Stat. Silv. I, 2, 266. cett. et tota formula *eia age, rumpe moras* apud Stat. Achill. II, 198. et alibi legitur. Vid. Hand. Turs. II. p. 363., qui conferri iubet Burm. ad Prop. I, 2, 21. De dictione *rumpere moras* vid. ad Ge. III, 43., ubi adde Aen. IX, 13. Ovid. Met. XV, 583. Plin. Epist. V, 11. — *Varium et mutabile semper femina,* sententia in vulgus nota. Neutrum adiectivi substantivo mascul. vel femin. generis additum non minus

Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atrae.
Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
Solvite vela citi! Deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o placidusque iuves, et sidera coelo

---

quam adiunctum substantivum *res*, cui illud respondet, plerumque contemtum aliquem et despicientiam indicat. Cf. Ovid. Am. I, 9, 4. *Turpe est senex miles.* (id. Her. VI, 21. et Met. VII, 826. *Credula res amor est*) cett. et adnott. ad Ecl. III, 80. Cum ipsa sententia Thiel. comparat Tibull. III, 4, 61. *At crudele genus nec fidum femina nomen - - - Sed flecti poterit; mens est mutabilis illis* et proverbium illud: *Aut amat aut odit mulier, nihil est tertium.* — 570. „*nocti se immiscuit atrae,* evanuit. Cf. supra v. 278.“ *H.* — 571. *subitis umbris* H. verissime interpretatur de caligine subito exorta deo abeunte, qui, ut mos est deorum, in multa luce apparuerat. (Cf. v. 358.) — 572. *Corripit e somno corpus.* Vid. ad III, 176., ubi neglexi addere Lucr. III, 164. *Conripere ex somno corpus* et ibid. v. 938. *Quom conreptus homo ex somno se conligit ipse.* — „*fatigare* notat impellere, stimulare; cf. VI, 533.; et ut verba *instare, hortari, incitare,* similia, ita usurpatur, ut res, ad quam instigantur homines, ex contextu intelligenda sit.“ *W.* Cf. infra VI, 533. Sil. XII, 192. *socios voce fatigat.* XVI, 331. *quos spes grata fatiget* cett. — 573. *praecipites vigilate et considite tr.,* i. e. vigilate et festinate considere transtris, nam — id quod vere memorat Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10. — verbis *et cons. tr.* declaratur, quid Aeneas a vigilantibus praecipiter fieri velit, et *praecipites* non ad *vigilandi*, sed ad *considendi* notionem est referendum. Ceterum vid. adnott. ad III, 289. — 574. *citi* pro adverbio *cito* etiam infra v. 594. IX, 37. XII, 425. Hor. Sat. I, 10, 92. Plaut. Amph. I, 1, 89. et alibi haud raro legitur. Cf. Kritz. ad Sall. Iug. 101, 1. et Boetticher. Lex. Tac. p. 37. — 575. *festinare fugam,* ut I, 137. *maturare fugam.* Thiel. confert Ge. IV, 117. Aen. IV, 310. VI, 177. VII, 264. IX, 401. XII, 425. Kritz. ad Sall. Cat. 36, 3. et Herz. ad Caes. B. G. I, 71. — „*funes,* retinacula, v. 580. Cf. III, 639. sq. 667.“ *H.* *Intorti funes* etiam Ovid. Met. III, 679. commemorantur. — 576. *Sequimur te, sancte deorum* secundum Ennium (p. 65. Hessel.) dictum esse H. admonet, ubi *Respondit Iuno Saturnia, sancta dearum,* (δῖα θεάων.) Constat enim, poëtas et posteriorum temporum scriptores prosaicos etiam positivum adiectivorum partitive usurpatum cum genitivo construere. De Graecis vid. quos Matthiae Gr. Gr. §. 442. laudat, de Romanis autem Gronov. et Drak. ad Liv. XXX, 9, 1. Ruhnk. ad Vellei. II, 80, 2. Vechner. Hellenol. p. 131. ibique Heusing. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 53, 5. Boetticher. Lex. Tac. p. 212. Ruddim. II. p. 80. Zumpt. §. 430. Ramsh. §. 105. not. 1. b. Cf. v. c. Liv. I. modo I. *expediti militum.* XXVI, 5, 3. *delecti peditum equitumque.* Tac. Ann. XV, 56. *praecipui amicorum.* Plin. XI, 50, 111. *degeneres canum.* VIII, 48, 73. *nigrae lanarum* cett. — 577. „In *quisquis es* argutatur Servius, et cum ipso alii. Atqui *forma dei* — *Mercurio similis* erat: ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Aeneam certum redderet. — 578. *sidera dextra,* mitte ventos secundos, proprie sidera, quorum exortu venti secundi flant, ac prospera navigatio fit.“ *H.* Cf. Voss. ad Ge. I, 335.

Dextra feras. Dixit; vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque ruuntque.
Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e speculis ut primum albescere lucem
Vidit et aequatis classem procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit
Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?

— *coelo feras.* Cf. Ge. I, 6. *coelo quae ducitis annum.* — 579. *ensis fulmineus* redit IX, 441. — 580. Comparant Hom. Od. X, 127. — 581. *habet,* ut apud Graecos ἔχει, nos *beseelt, erfüllt.* Cf. XI, 357. *Quodsi tantus habet mentes et pectora terror.* Stat. Theb. III, 549. *Terror habet vates.* Ovid. Fast. III, 288. *pectora terror habet.* et Heins. ad Ovid. Her. XII, 170. nubem exemplorum congerens. Vid. etiam ad III, 147. — Verba *rapiuntque ruuntque* ardorem et festinationem optime depingere, non est quod doceam. Cogitandum autem de omnibus navium armamentis, quae celeriter aptantur, disponuntur, digeruntur. — 582. *latet sub classibus aequor.* Tam multae magnaeque sunt naves, ut maris superficiem plane contegant et oculis subducant. — 584. sqq. „Animadverso classis discessu Dido in furorem acta iras, querelas, minas, diras miscet, quibus Aeneam cum Troianis devovet.“ *H.* Imitatus est h. l. Silius VIII, 84. sqq. — V. 584. et 585., quos ex Homero (Il. XI, 11. XXIV, 695. al.) translatos esse patet, repetuntur IX, 459. 460. Cf. etiam Lucr. II, 143. *Primum Aurora novo quom spargit lumine terras* et Ge. I, 447. (ubi etiam de *Tithono* sermo est.) — *caerula verrunt.* Vid. ad III, 208. — 586. „Bene Didonem primum inducit vidisse crepusculum, quae, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte.“ Haec *Serv.* H. admonet, poëtae fortasse ante oculos fuisse Apollon. III, 819. sqq. — *primum albescere* simili pleonasmo, quo XII, 76. (quem locum Wr. confert) *primum rubescere.* — „*albescere* creditur ex antiquo poëta, fortasse Ennio, adumbratum esse: *Ut primum tenebreis abiecteis inalbabat dies.* Vid. Columna ad Enn. p. 65.“ *H.* Wr. hunc versum, qui ipse novam sententiam exordiatur, a part. *ut* incipientem, neque, ut alii similes loci (II, 801. sqq. III, 356. sqq. cett.), cum prioribus coniunctus in formam protaseos cum apodosi redigi possit, post superiora languere censet Qu. Virg. XXXV, 8. — 587. *aequatis velis* H. explicat: „velis aequaliter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente“, coll. V, 844. et 232. — 588. *vacuos sine remige portus.* „Ubertas dicendi, qualis ap. Soph. Ant. 440. Σὺ μὲν κομίζοις ἂν σεαυτὸν, ᾗ θέλεις, ἔξω βαρείας αἰτίας ἐλεύθερον.“ *W.* Wr. praeterea confert Soph. Ai. 464. γυμνὸν φανέντα τῶν ἀριστείων ἄτερ. Hom. Il. XXI, 50. Sil. X, 583. *vacuum sine corpore nomen.* XVI, 624. *vacuumque Iovem sine pube, sine armis,* et contra infra VI, 359. *madida cum veste gravatus,* ubi vid. adnott. — 589. *terque quaterque.* Vid. ad I, 94. — *percussa - - abscissa* pro percutiens, abscindens, evellens. Vid. ad Ge. I, 206. — 590. *ibit - - illuserit.* Vid. ad II, 581. H. comparat Ge. I, 157. *Falce premes - - vocaveris.* — „*nostris regnis,* mihi, tamquam reginae. Illuserat autem discessu tuto et impune facto post tantas in

Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas; date tela, impellite remos! —
Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?
Tum decuit, quum sceptra dabas. — En dextra fidesque,

Didonem amantem iniurias." *H.* In maiore edit. Heyn. post *regnis* signum exclamandi apparet, quod recte Wr. in interrogandi signum mutavit. W., Iahn. aliis praeeuntibus. — 592. *arma* non tantum esse instrumenta navalia, ut Heynio videtur, sed omnino instrumenta bellica, W. docet ex divisione *expedient* (alii) *arma, alii deripient rates*, coll. Caes. B. G. I, 8. fin. Thiel. de voc. *alii* semel posita (pro *alii — alii*) conferri iubet Gron. ad Liv. III, 37. IX, 36. et Held. ad Caes. B. C. III, 110. Adde Beneck. ad Iustin. XXXVIII, 3, 6. Ceterum vid. ad I, 702. — 593. *deripient*, non *diripient*, quod plurimi Codd. praebent, legendum esse, in promptu est. Vid. ad Ge. II, 8. (II, 187. Aen. I, 211. alibi.) *deripere* hic est celeriter deducere. (Vid. adnott. ad III, 71. coll. cum III, 266.) Cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 1319. — *Ite.* Referendus est hic locus inter eos, qui adversantur Bentleii opinioni, simplicem dictionem dissyllabam in fine versus post longiorem sensus pausam poëtis Romanis fuisse ingratissimam. Vid. quae de hac re disputavi ad Lucr. VI, 1142. — 594. *date tela.* Sic Servius et omnes, quantum constat, Codd. praeter unum Menag. I., qui praebet *date vela*, quod vulgares editt. occupat. Quare difficiliorem et concitatissimae Didonis orationi (in qua languent *date vela* iuxta *impellite remos* posita) longe aptiorem lectionem a Wr. iure meritoque restitutam censeo, qui simul literam *t* toties hic repetitam irae omninoque summae animi perturbationi significandae quam maxime inservire admonet, comparans Soph. Oed. R. 370. τυφλὸς τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματ' εἶ, notissimum illum Ennii versum ap. Auct. ad Herenn. IV, 12. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti*, et infra IX, 37. *Ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros.* — 595. *Quae mentem insania mutat?* Vid. ad I, 237. — 596. „*nunc* e Med. aliisque recte praetulit Heins. Vulgo *num.* Sed haec opposita sunt seqq., ubi ex paucis libris cum W. ad Tibull. Obss. p. 12. [ad I, 1, 21.] *tunc* pro *tum* scripsi." *Iahn.* Vid. ad Ecl. III, 10. — *facta impia* W. recte ad Aeneam refert propter ea, quae praecesserant v. 592—94., „quibus perfidia illius se commotam et ultionis cupidam ostenderat;" neque aliter Wr., qui confert Tibull. III, 6, 42. de Theseo et Ariadne: *Ingrati referens impia facta viri.* Plures Codd. *fata*, quod non displicuit Heynio; sed vere memorat Wr., fato nusquam tribui impietatem, et quod Senec. Oed. 1046. legatur: *fata superavi impia*, id recte explicari: plura impie feci, quam fatale erat. — *tangunt*, afficiunt, et hic quidem pungunt. Thiel. confert I, 462. XII, 57. Claud. Epist. I, 9. *humanae superos nunquam tetigere querelae* cett. — 597. „*Tum decuit*, te tangi eius perfidia, h. e. cogitare de perfidia eius, eamque prudenter cavere." *W.* — *quum sceptra dabas*, in regni societatem recipiebas. Cf. supra v. 214. Sensus omnino hic est: Nunc, quum serum est, sentis Aeneae perfidiam; tum potius, quum totam te ei credidisti, fidem eius suspectam habere te oportebat. Wr. memorat, aliam, sed multo minus probabilem interpretationem protulisse Muenscherum Obss. in Virg. Aeneid. Hanoviae 1829. ed. p. 16. sq. Ceterum cf. similes locos a Thiel. laudatos, infra X, 94. *tunc decuit metuisse tuis* cett. Liv. XXX, 44, 7. *tunc flesse decuit, quum adempta nobis arma, naves incensae* cett. et similes. — *En* h. l. indignationem et acerbitatem prodit. Cf. Hand. Turs. II. p. 370., qui

Quem secum patrios aiunt portare Penatis,
Quem subiisse humeris confectum aetate parentem! —
Non potui abreptum divellere corpus et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis? —
Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,

---

praeter Cic. pr. Deiot. 6, 17. pr. Sext. 27, 59. Verr. I, 37, 93. alios conferri iubet Manut. ad Cic. Verr. I, 37. Lips. ad Liv. XXII, 29, 2. et Pricaeum ad Apulei. Met. III. p. 200. Oud. De nominativo huic interiectioni adiuncto (non ab ea pendente) vid. ad I, 461. — *dextra fidesque* scil. *eius, quem.* (Vid. supra v. 307.) Sententiam enim loci hanc esse patet: Ita fidem servat is, quem aiunt portare secum Penates; quare signum exclamandi, quod H. in maiore edit. post *fidesque* posuit, prorsus absonum; neque magis aptum videtur alterum exclamationis signum in fine v. 598., quod etiam Wr. servavit. Pro *portare* Med. Dorvill. et Serv. *portasse,* quod sequenti *subiisse* originem debere videtur. Scilicet librarii non cogitarunt, Aeneam Penates adhuc secum portare. Wr. quidem ex v. 599. concludit, Virgilium vere de eo modo tempore cogitari voluisse, quo ex incensa Troia Aeneas Penates extulerit (II, 293.) et praesens ea ratione explicandum censet, de qua ad I, 99. disputavit; sed mihi sententia longe gravior videtur esse, si perfidum Aeneam Penates etiamnum secum portantem, ideoque ex Didonis mente pietatem modo simulantem cogitamus. Eandem cogitationem Ovid. A. A. III, 39, 40. his verbis expressit: *Et famam pietatis habet; tamen hospes et ensem Praebuit et causam mortis, Elissa, tuae,* quem locum Thiel. profert. — 600. *Non potui* (vid. ad Ecl. III, 17. et Aen. II, 596.) *abreptum,* raptum, prehensum, *corpus divellere,* dilaniare. — 601. *ipsum Ascanium* Wr. Qu. Virg. XVIII, 3, a. sic interpretatur: „eum, quem natura ipsi, Aeneae, carissimum esse voluit.“ — 602. Ad Thyestae (Hyg. f. 88. Paus. II, 18.) vel Terei (Hyg. f. 45. Apollod. III, 14, 8. Schol. Soph. Ai. 633. Ovid. Met. VI, 455. sqq. coenam) hic spectari in promptu est. — 604. *in castra* scil. nautica, in classem. Vid. ad III, 519. — 605. *foros,* tabulata (καταστρώματα) navium, pro navibus ipsis. *Fori* enim omnino significant spatium (imprimis planum) in plures partes aequales divisum. De navium tabulatis etiam infra VI, 412. ap. Cic. Sen. 6, 17. Gell. XVI, 19. legitur. Cf. Festus s. v. Isidor. Orig. XIX, 2. alii. — 606. *cum genere,* cum omnibus Troianis. Thiel. explicat: cum stirpe, i. e. radicitus, coll. infra v. 622. — *exstinxem* pro extinxissem. Sic Aen. XI, 118. *vixet,* Lucr. I, 986. *confluxet,* I, 234. *consumse,* Sil. VIII, 109. *abscessem,* Plaut. Pseud. I, 5, 84. *recesset,* Aen. V, 786. *traxe* (pro traxisse) Lucr. III, 650. *abstraxe,* Hor. Sat. I, 9, 73. *surrexe,* Varr. R. R. II, 11. *fluxe,* Plaut. Merc. prol. 53. *advexe* cett. Multa alia huius syncopes exempla suppeditant Ruddim. I. p. 283. et 326. sq. Ramsh. §. 62, 3. adnot. mea ad Lucr. I, 71. alii. Vid. etiam infra v. 682. — *super.* Vid. ad. Ge. III, 263. Aen. I, 29. II, 71. — *dedissem,* in ignes. *Dare se aliquo* i. q. praecipitem aliquo ferri. Thiel. comparat Ge. IV, 528. Aen. IX, 815. Ter. Andr. III, 4, 27. cett. H. conferri iubet furorem Medeae ap. Apollon. IV, 392. sqq. — 607. sqq. „Solis, dei πανδερκοῦς, adeoque et iniuriae inspectoris, ut in foederibus (vid. Iliad. III, 277. et infra XII, 176.),

Tuque harum interpres curarum et conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
Et Dirae ultrices, et dî morientis Elissae,
Accipite haec, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
At bello audacis populi vexatus et armis,

---

ita in diris sollemnis mentio. Cf. Soph. Ai. 856. sqq. 835. sq. 845. sqq. Adde Ennii locum ex Med. Eurip. 1246. conversum in Fragm. p. 208." *H.* — *lustras.* Vid. supra ad v. 6. — 608. *Iuno* pronuba cogitanda (vid. supra v. 59.), quae est *interpres harum curarum*, ex amore prodeuntium (vid. supra ad v. 1.), ideoque etiam *conscia* earum et testis periurii et perfidiae. — 609. De *Hecate* vid. ad v. 511. — *nocturnis triviis ululata*, quae noctu (vid. supra ad v. 303.) in triviis cum ululatu invocatur, unde ipsa *trivia dea* (Prop. II, 32, 10.), *trivia virgo* (Lucr. I, 85.) vel simpl. *trivia* (Aen. VI, 35. Tibull. I, 5, 16. Ovid. Fast. I, 389. al.) appellatur. In triviis enim omnino sacra magica institui et inferorum numina invocari solebant. Male autem H. *ululatam Hecaten* ita capit, ut supra III, 125. *bacchatam Naxum.* Longa enim alia est huius loci ratio, atque eorum, ubi e. g. Stat. Theb. 1, 328. *ululata antra*, eiusd. Silv. I, 3, 85. *ululata iuga* legimus. Hic *ululare* non est ululando personare, sed ululando invocare. Quare potius hos locos conferas: Stat. Theb. III, 158. *nulloque ululata dolore Respexit Lucina domum*, Mart. V, 42, 3. *quem sectus ululat Gallus* et similes. — 610. *Dirae.* Vid. supra v. 473. — *dî morientis Elissae* sunt dii ultores Elissae, ut postea H. explicuit, non Genii Didonis, mox Manes futuri. — 611. *Accipite haec* scil. animis, ut plene dicitur infra V, 304. (cf. etiam supra III, 250.); *haec* autem sunt, quae nunc geruntur, ut *Accipite haec* minime idem sit, quod sequens *audite preces nostras.* — „*numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam a diis malorum ultoribus infligendam." Sic *H.* et cum eo Thiel.; simplicius Wr.: meis *malis adv. numen* eaque ulciscimini; *meritum* autem, „quia immerito his malis obruor." — 612. sqq. Comparant Hom. Od. IX, 532. sqq. — *tangere portus.* Vid. Ge. I, 303. — 613. *Infandum caput. Caput* ipsius personae notionem circumscribit. Cf. supra v. 354. infra v. 640. Sen. Med. 465. *ingratum*, Iustin. XVIII, 7. *nefandissimum*, Prop. II, 1, 36. *fidele*, Catull. LXVIII, 120. *tam clarum*, Ter. Andr. II, 2, 34. *ridiculum*, id. Ad. II, 3, 8. *festivum caput.* — *terris adnare.* Vid. I, 538. ibique adnott. — 614. *hic terminus* scil. fatorum (non alius) *haeret*, manet, certus fixusque est: si fatale est, ut Aeneas tandem vere in Italiam perveniat. Hausit autem poëta ex Lucr. VI, 64. *finita potestas denique cuique Quanam sit ratione, atque alte terminus haerens.* — 615. „Eximia poëtae ars elucescit in subiungendis his diris, quibus Aeneae fata post adventum in Italiam, mox temporum seriorum eventus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit. - - - Revocata sunt ad has diras, quae l. VII. sqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Evandrum, auxilii petendi causa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Troianorum strage. Reliqua a v. 618. ad mortem Aeneae spectant; namque is tertio, ut plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis

Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera; nec, quum se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.
Haec precor; hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,

---

facta, in Numicio flumine periit. Cf. supra I, 264. sq." *H.* — *audacis populi*, Rutulorum; *audax* apud poëtas i. q. bellicosus, fortis. — 616. *Finibus extorris* hic nihil aliud est, quam profectus e finibus, ex castris in Latio positis. Cf. tamen Cic. Verr. II, 3, 51. Liv. VII, 4, 4. IX, 34, 3. XXVII, 37, 6. Sall. Iug. 14, 11. cett. et Drak. ad Liv. II, 6, 2. — 617. *indigna funera*, indigna morte peremptos (VI, 163.). Vid. ad II, 285. — 618. *quum se sub leges* cett. Cf. XII, 823. sqq. Wr. conferri iubet Markl. ad Stat. Silv. I, 1, 27., (ubi *in leges ire* legitur), qui laudat inter alios locos similes imprimis Lucan. IX, 237. *sub iura togati Civis eo.* — 620. *ante diem.* Non obstat VI, 764. *tibi longaevo;* non enim nisi paucos annos Aeneas in Latio regnavit. *Ante diem* autem satis nota breviloquentia dictum pro: ante diem fatis destinatum. Vid. infra v. 697. Ovid. Met. I, 148. VI, 675. A. A. III, 739. cett. — Verba *mediaque inhumatus arena* Wr. Qu. Virg. XXIX, 5. (ubi de participio pro verbo finito posito agitur) sic explicat: „neque humetur, sed media arena proiectus iaceat." H. minus probabiliter verba sic coniungit: Sed cadat ante diem inhumatusque media arena. — „*inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I. pr. notum." *H.* — 622. *stirpem - - Exercete odiis*, i. e. persequimini, vexate, agitate; de qua vocis signif. Thiel. disserentes laudat Ruhnk. ad Vellei. II, 33. et Walch. ad Tac. Agr. p. 148. H. haec dicta putat pro vulg.: exercete odia in posteros, atque etiam W. confert Ge. IV, 453. Innuit autem bella Romanis de imperio gerenda, imprimis Punica. Wakef. ad Lucr. IV, 739. Virgilio obtrudere vult Lucretianam aliquam dicendi formulam, coniiciens: *stirpem, genus omne, futuram.* — 624. *Munera.* Sensus est: Nuntius ille de bellis populo Romano cum potentibus hostibus gerendis mihi in Orco versanti instar muneris erit gratissimi. Thiel. temere de veris muneribus inferialibus cogitat. Ceterum de voc. *Munera* cum singulari vi in principio versus posito vid. supra ad v. 237. — 625. *Exoriare aliquis* cett. pro exoriatur aliquis, sed longe vividius et confidentius dictum: exoriare tu, quem video ultorem fore, etsi nescio, quis futurus sis. Vid. Huschk. ad Tibull. I, 6, 39. (etiam a Wr. laud.), qui confert h. l. cum Comicorum illis locis, ubi *aliquis* adiungitur imperativo pluralis, e. g. Plaut. Epid. III, 3, 17. *Heus foras exite huc aliquis* et Ter. Adelph. IV, 4, 26. *Aperite aliquis actutum ostium.* Cf. etiam Ramsh. §. 159. 2. not. 6. — „*ultor.* Hannibalem ostendit, qui Italiam ferro ignique vastavit. — *ex ossibus* pro vulg.: ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur cett." *H.* — 626. „Ad posituram verborum cf. Callim. in Del. 324. Παίγνια κουρίζοντι καὶ Ἀπόλλωνι γελαστύν et infra V, 55. *Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis.*" *W.* — *face ferroque*, ut saepe *ferro atque igni* (vid. infra VII, 692. Liv. XXXI, 7, 13. Vellei. II, 110. Sil. I, 114. Claud.

Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque!
Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:

B. Get. 156.) et *ferro flammaque* ap. Silium VI, 702., ubi vid. Drak. — 627. *dabunt se*, suppetent, se offerent, paratae erunt. Thiel. laudat Ter. Hec. III, 3, 20. *omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus*, et Liv. XXVIII, 5, 9. *prout tempus ac res se daret*, ibique Gronov. Adde Burm. ad Gratii Cyneg. 143. H. minus apte comparat Ge. I, 287. *multa se nocte melius dedere*. — 629. Versus hypermeter in fine totius orationis plurimis editoribus scrupulum movit, ita ut alii (Heumann., Schrader., H.) aut totum hemistichion, aut certe alterum *que* deletum vellent, prius autem *que* pro *quoque* positum acciperent, (qua de re Wr. conferri iubet Oudend. ad Apulei. Met. VI. p. 408. Hotting. ad Cic. de Div. I, 3. et Roth. in Seebod. *Neuen Archiv.* 1829. n. 22. p. 85., quibus adde Drak. ad Liv. V, 27, 1. et Boetticher. Lex. Tac. p. 177.), alii vero loco coniecturis succurrerent, velut Weichertus de versu hyperm. p. 20. sq. coniiciens *arma armis pugnent ipsique penates*. Mihi nihil mutandum videtur, sed, quum plurimi optimique Codd. *nepotesque* exhibeant, librarii autem copulam in eiusmodi locis delere potius quam addere soleant, versum hypermetrum iure a Wr. defensum arbitror, qui censet, „Virgilium ipsa hypermetri ratione aptissime adiuvisse impetum irae in hanc extremam exsecrationem erumpentis.“ Suspicor enim, poëtam pingere Didonem nimio affectu nimiaque loquendi contentione paene exanimatam et haec ultima verba interrupte voceque anhelante et deficiente aegre emittentem. Ceterum adsentior Iahnio, haec adnotanti: „Mihi omnis difficultas evanescere videtur, si haec verba de Aenea eiusque sociis acceperis. Diras enim Dido illis imprecatur et serius ocius ultorem sibi exoptat. Denique apprecatur aeternum odium et perpetuum certamen, ut pugna maneat et ipsos, Aeneam et socios, et nepotes eorum — ut odium Aeneae morte non restinguatur, sed pugna etiam posteros maneat.“ Sententiam tamen etiam altero *que* omisso non mutari puto; nam qui dicit, *pugnent ipsique nepotes*, i. e. ipsi quoque nepotes pugnent, hunc simul de proavis cogitare, apertum est. Vulgo haec verba male de Carthaginiensibus intelliguntur. — 631. *abrumpere lucem*. Schirach. p. 314. ad filum vitae a Parcis tractum spectari putat. Cf. similes locos Sen. Troad. 939. *abr. ense lucis invisae moras*. id. Herc. Oet. 893. *fata sua abrumpere*, et infra Aen. VIII, 579. et IX, 497. Imprimis etiam de iis dicitur, qui ipsi vitae suae vim inferunt. — 632. „Ut sola et sine arbitro esset, quum mortem sibi inferre decrevisset, Barcen, quae cum ipsa erat, foras ablegit. — 633. Suam nutricem iam olim apud Tyrum sepeliverat.“ *H.* Hunc versum, Bryanto, Schradero et Heynio suspectum, recte defenderunt Burm. in Obss. Miscell. I. p. 13., W. in Epist. ad Heeren. p. XIV. et Wr., qui contendunt, eodem iure, quo dicatur *redactus sum in cinerem, cinis sum*, licere etiam poëtae dicere *cinis me habet*, (ut alibi *tumulo, urna haberi* defuncti perhibeantur) idque ipsum comprobari duobus Aristotelis Epigramm. [Anth. Gr. I. p. 115. Iac.] υἱὸν ὑπερθύμου Εὐαίμονος — ἤδε κόνις κατέχει et Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνις; ex summo autem, qui fuerit apud veteres, nutricum honore hunc versum minime absonum esse facile demonstrari posse; quo deleto non apparere, cur Sychaei, non ipsius Didonis nutricem poëta commemoret. De pron. reflexivo *suus*, quod hic pro *eius* positum videtur, sed propterea locum habere potest, quod haec e Didonis, non ex scriptoris mente intelligenda sunt,

Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
At trepida et coeptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.

---

cf. Cic. pr. Sext. 68, 142. ad Att. VI, 2. med. Nep. Milt. 1, 1. Cim. 3. in. Plaut. Amph. III, 4, 19. Men. prol. 25. Ovid. Fast. V, 223. Am. I, 15, 30. Cort. ad Cic. ad Fam. XI, 11, 2. Drak. ad Sil. XII, 33. Heusing. ad Nep. Att. 10, 4. Beneck. ad Iustin. XI, 11, 11. Zumpt. §. 550. Ramsh. §. 157. p. 543. b. — 634. Wakef., Lucretianae verba collocandi rationi adsuetus, delevit commata, quibus verba *cara mihi nutrix* includuntur, ut iungatur *mihi siste;* quem miror Wr. secutum esse, et ipsum haerentem in verbis *cara mihi.* Verum animadvertendum, Barcen non ipsius Didonis, sed Sychaei nutricem fuisse, nihilominus tamen etiam illi caram. — 635. *fluviali lympha,* quod II, 719. *flumine vivo.* — 636. „*monstrata,* a sacerdote, puto, *piacula,* h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, hic ad mentem amore exsolvendam. Cf. Ecl. VIII, 73. et 80. sq. Usa autem erat Annae opera in sacro parando supra v. 494. sq." *H.* — 638. *Iupiter Stygius,* Ζεὺς καταχθόνιος, (Hom. Il. IX, 457.) est Pluto, qui, ab inferis vocatur Ζεὺς ἡμέτερος (Lucian. dial. mort. 23., ubi vid. Hemsterh.), oppositus τῷ ἄνω Διΐ (Lucian. Char. 1.). Silio II, 386. et Ovid. Fast. V, 448. pariter *Iupiter Stygius,* eidem Silio II, 672. *Tartareus I.* et VIII, 117. *niger I.,* Statio autem Theb. I, 615. *profundus I.* et Sidonio Apoll. carm. XXII, 158. *tridentifer I.* dicitur. Sic etiam Proserpina appellatur *Iuno Stygia* (Stat. Theb. IV, 526.) et *Iuno inferna.* (Vid. infra VI, 138.) — *incepta.* Vid. supra v. 504. sqq. — 640. *rogum permittere flammae* est rogum incendere; *Dardanii* autem *capitis* cum *rogo,* non cum *flamma* coniungendum; rogo enim ceream Aeneae effigiem impositam fuisse, supra v. 508. legimus. — 641. *anilem* ex Mentel. utroque, Gud. (qui sunt inter praestantissimos) aliisque Codd. restituit Wr., quem secuti sumus. Vulgatum *studio anili* significaret: festinabat quidem, sed quantum omnino anus poterat, (*sie trippelte so rasch als möglich fort*), quod Baucidi quidem Ovidianae bene conveniret, ab epici autem carminis gravitate mihi iuxta cum Wr. alienum videtur; recepta contra lectio valet: gradum anilem, lentum et tardum alias, studiose incitabat. (Cf. Ovid. Met. XIII, 533. *Dixit et ad litus passu procedit anili.*) Simplex autem *studio,* quod epitheto non addito possit offendere, Wr. vindicat coll. locis Aen. VI, 681. et Ovid. Trist. III, 4, 41. *Nunc quoque submotum studio defendis amicum.* Ceterum vulgatam scripturam facili negotio ex anile oriri potuisse, in promptu est. — 643. *sanguineam aciem. Acies* non facile simpliciter pro oculo dicitur, nisi ubi de oculis acutis, vel, ut hic, Hor. Sat. II, 2, 5. Ovid. Met. IV, 464. Sen. Herc. fur. 954. alibi, de ardentibus ira aliove gravi affectu commotis sermo est. — 645. Cf. supra v. 494. et 504. — 647. *non hos quaesitum m. in usus.* Sic

Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi;
Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi;
Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!

Ovid. Met. V, 111. *non hos adhibendus in usus* et XI, 28. *thyrsos non haec in munera factos.* — *quaesitum* Thiel. cum Pricaeo ad Apulei. Met. V. p. 288. explicat *adeptum*, coll. Taubm. ad Plaut. Cist. IV, 2, 42. et Silio V, 150. *Ensem Dardanii quaesitum in pignus amoris*, quod interpretatur: quem acceperat; quibus addi poterant Gruter. ad Sen. Ep. I. Heins. ad Ovid. A. A. II, 764. Broukh. ad Prop. III, 16, 5. Kritz. ad Sall. Iug. 3, 3. Et sane alibi quoque *quaesitus* i. q. adeptus, nusquam tamen aliter intelligendum videtur, quam ut sit quaerendo acquisitus, partus (cf. Ge. IV, 157. Hor. Sat. II, 6, 82. Ovid. Met. VII, 656. cett.); quare praegressa rogatio vix poterit excludi. Ceterum cf. Ovid. Her. VII. extr. — 648. sqq. „Cf. supra v. 507. sq. Erant autem vestes inter munera a navibus allata I, 647. sqq. — 649. *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione." *H.* — 650. sqq. Comparant Soph. Trach. 917. sqq., ubi Deianira super Herculis toro necem sibi consciscit, et Eurip. Alcest. 173. sqq., ubi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit. Imitatus est h. l. Silius VIII, 140. sqq. — *dixitque novissima verba.* Vid. VI, 231. *novissimus* haud raro i. q. ultimus. Sic *novissima tempora*, *novissimum agmen* et similia. Cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 15. — 651. *sinebat* Medicei et aliorum bonorum Codd. est lectio, a Wr. revocata, quia *deus* et *fata* in unam divini fati notionem coëant. Vid. etiam adnott. ad Ecl. VI, 30. Vulgo *sinebant.* — „*Dulces exuviae -- Accipite hanc animam,* quia iis incubans animam est exspiratura. — 653. Male argutantur in *fortuna*, et ante in *fata deusque*, iam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter expressa. Magni animi hoc esse puta, quod in novissimis rebus sese erigit, et laudis suae conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis iniuriam facit. Ingloria morior; at non vixi ingloria." Haec *H.*, qui cum h. l. comparat III, 493. *Vivite felices, quibus est fortuna peracta iam sua.* — 654. „*imago*, εἴδωλον, umbra, *magna* rerum gestarum nomine ac fama." *H.* — *mei*, qua repraesentor; *mea* esset: quam possideo, quod admonere non supervacaneum duxit Wr. — *sub terras ibit* ab Ennio et Lucretio petitum ait H., ubi tamen me legere non memini. Vide mox v. 660. — 655. *Urbem — statui.* Vid. ad II, 295. — 656. *Ulta virum.* Vid. I, 360. sqq. — *poenas a fratre recepi,* i. e. pro eo, quod mihi eripuit (marito) ab eo sumpsi poenam; quare neque hic verbum compos. *recipere* pro simplici *capere* positum, ut H. et Thiel. censent, quorum hic ad III, 717. provocat, ubi vid. adnott. — 657. „*Felix heu.* Comparat Servius Catull. LXIV, 171. sqq. Adde Stat. Silv. III, 25." *H.* Ceterum cf. Hand. Turs. III. p. 66., qui verissime docet, *heu* numquam a laetantibus dici, quamvis collocari possit inter verba, quae ipsa laeta desiderium moestum excitent. — 658. Both. ex coni. edidit *Dardaniae numquam*, quum vulgata lectione *tantum numquam* aures offenderentur; cui aurium nimis delicatarum iudicio iure adversatur. Vid. ad VI, 310.

**Dixit: et, os impressa toro, Moriemur inultae;
Sed moriamur, ait. Sic, sic iuvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
Dixerat; atque illam media inter talia ferro
Collapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis gemituque et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether:
Non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.**

— 659. sqq. „Et hoc animi magni et superbi est, quod inultam se mori, hoc vel maxime pungit. Tandem pro ultione et solatio habetur saltem hoc, quod conspectum mortis suae et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam obiectum iri Aeneae prospicienti cogitat.“ *H.* Thiel. de hac veterum cogitandi ratione conferri iubet Valcken. ad Eur. Hippol. 1417., ipse comparans supra II, 670. Hor. Sat. II, 8, 34. *moriemur inulti?* eiusd. Ep. VI, 16. *inultus ut flebo puer?* Aen. X, 739. Ovid. Am. I, 7, 63. *minuet vindicta dolorem* et similes locos. — *os toro,* cui incubabat, prae animi dolore *impressa.* Thiel., comparans Suetonii verba de Caesaris morte c. 82. *Caesar caput obvolvit,* reginam vultu quasi obvoluto e vita discedere voluisse suspicatur. — 660. *Sed moriamur.* Idem Thiel. confert Prop. II, 8, 17. *Sic igitur prima moriere aetate, Properti? Sed morere.* — *sic, sic iuvat.* Vid. supra II, 644. — *ire sub umbras,* in Orci tenebras. Cf. infra XI, 831. XII, 952. cett. — 662. *Dardanum* i. e. Dardanium (vid. ad III, 306. 602. al.) hic cum contemtu vocari Aeneam, Wr. adnotat, conferens infra XII, 14. — „*nostrae secum ferat omina mortis:* et meae mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro itineris omine.“ *H.* — 663. *atque* cum singulari vi positum in re necopinata et mira, repente oculis obiecta. Vid. ad Ecl. VII, 7. — *media inter talia* scil. *verba,* quod additur XII, 318., i. e. statim postquam haec dixit, priusquam plura adiiceret. Vid. supra v. 277. et 388. Pauci Codd. ex Aproniani coniectura *mediam,* quod Brunck. recepit. — 664. *comites;* famulas potissimum intelligas. Bene autem Servius: „Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam; et hoc tragico fecit exemplo, apud quos (tragicos) non videtur, quemadmodum fit caedes, sed futura narratur.“ — *sparsas,* conspersas. Vid. supra v. 21. — 666. *bacchatur fama per urbem,* celeriter discurrit et homines vehementissime commovet. Vid. supra ad v. 301. — 668. „*Tecta fremunt lam.* cett., h. e. resonant lamentis. Cf. Cul. 151. *Argutis et cuncta fremunt ardore cicadis;* idque pro vulgari: homines in tectis fremunt lamentis. Ita II, 487. *plangoribus aedes ululant. Fremere* in luctu usurpatur. Aen. VI, 175. — *plangoribus* proprie de percussione pectoris accipio.“ *W.* — Wr. haec adspicit: „Erit fortasse, qui scriptum malit *magnus;* sed id rem in nimium augeret.“ Cf. etiam Lucr. V, 971. *plangore magno.* — „Haec comparatio primum ap. Hom. Il. XXII, 410. sq. occurrit, ut iam Macrobio notatum Sat. IV, 6. Eurip. Phoen. 1046. sqq. laudat Cerda.“ *H.* — *Non aliter quam si.* Cf. Hand. Turs. I. p. 270., qui profert Liv. XXIII, 4, 4. XXI, 63, 9. Sueton. Aug. 40. Quinct. Inst. Prooem. 5. aliosque locos. — 670. *Tyros.* Sic optimi Codd. Vid. ad Ecl. VI, 13. — „Ad v. 671., quo incendio civium aedes privatae ac publicae deorum correptae narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178. sq. et h. l. ex-

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita, crudelis, abessem?
Extinxti te meque soror, populumque patresque
Sidonios urbemque tuam. Date, vulnera lymphis

---

pressum." *H.* Cf. adnott. ad II, 312. — 672. sqq. „Egregie affectus veritas servata in Annae luctu et verbis. Praeivisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Il. XIX, 282. sqq. Haec autem omnia, quae effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum illa incedit, prolata esse cogita. Unde v. 686. *Sic fata gradus evaserat altos.*" *H.* — 674. *nomine clamat.* Sic Ge. IV, 356. *et crudelem nomine dicit.* Thiel. haec de more *conclamandi* intelligendum esse putat, de quo conferri iubet Iahn. ad Ovid. Trist. III, 3, 43. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 56. et Intpp. ad Lucan. II, 23. — 675. *Hoc illud fuit,* hoc igitur vere agebas, quum illud simulate apparabas. — 678. *vocasses* duplici modo intelligi posse admonet Wr., aut ut conditioni inserviat: si vocasses; aut ut vim optandi habeat: debebas me vocare, utinam me vocasses! et hanc rationem iure praefert ut convenientiorem querenti et quasi expostulanti cum mortua, coll. infra VIII, 643. X, 854. XI, 162. sq. Cir. 444. Ovid. Her. X, 77. sq. Sil. XVII, 560. — 680. „*struxi* rogum iussu Didonis supra v. 494. sq. — *patrios vocavi Voce deos,* h. e. ipsa sacrum iussu tuo paravi et rite auspicata sum, sc. sollemni precum carmine decantato. Cf. v. 500. sqq. — *voce vocare* legitur etiam VI, 506. Lucr. IV, 713. alibi. — 681. *sic te posita,* i. e. mortua, recte coniungit W., comparans supra II, 644. Anchisem *sic positum,* ubi vid. adnott. Adde Iahn. ad Ovid. Met. IX, 504. — *ut crudelis abessem* H. explicat: ut crudeliter seiungerer. Sed si quis crudeli modo ab altero avellitur, eo non ipse fit crudelis. Quare rectius Wr. *crudelis* pro vocativo habet, quo ipsam Didonem mortuam soror alloquatur, et propterea distinctionem loci mutavit; simul tamen admonens, eum fortasse etiam sic intelligi posse, ut Anna more graviter dolentium culpam fortunae in te transferat, ac si ipsa in culpa esset, utpote quae rogo structo abierit et sororem sibi soli commiserit. — 682. *Exstinxti.* Vid. supra ad v. 606. „Scripturam *exstinxsti* refellunt ea, quae Struvius *über d. lat. Decl. u. Conj.* p. 153. de his formis disputavit." *Iahn.* — *te meque.* Sic Med. fragm. Vat. et plerique, ut videtur, Codd., pro vulg. *me teque,* quos iure secutus est Wr., quum sensus sit: „tua caede me simul interemisti; s. non te solum, sed etiam me." — 683. Vulgo *Date vulnera lymphis,* quod per enallagen explicare solent, pro: lymphis date vulneribus, positum. Sed iure eiusmodi enallagen ineptam censet Wr., loco meliore distinctione succurrens, quam nos secuti sumus; eandemque rationem iam a Servio (qui locum sic explicat: „Date lymphas, ut vulnera abluam) et Peerlkampio Bibl. crit. nov. Vol. II. p. 21. sq. initiam fuisse, idem Vir doct. memorat, qui constructionem illam Graecam (*date, abluam,* pro *date, ut abluam,* quam tamen particulam ut suppleamus, neutiquam opus esse constat) comprobare studet locis Hom. Il. VI, 340. XXII, 450. XIII, 71. Lucian. Tim. c. 45. coll. Zeunio ad Viger. p. 315.

Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, graves oculos conata attollere, rursus
Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
    Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,

---

et Matth. Gr. Gr. §. 518. atque ex Latinis Ter. Heaut. II, 3, 32. et infra Aen. VI, 884. sq. et VIII, 507. — 684. „Hunc imprimis locum inter ea referunt, ubi propinqui morientis extremum halitum ore excepisse traduntur. Cf. Albinov. Cons. ad Liv. 97. 158." *W.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 860. *et in me Infelicem animam nostroque exhalat in ore.* Iustin. XXIII, 2. *periculo spiritus sui cmturum, ut extremos viri spiritus exciperet,* et quos Thiel. laudat: Meurs. de fun. 3. Graev. ad Cic. Verr. V, 45. Cleric. ad Eleg. ad Liv. Aug. 95. sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. IV, 3, 41. alios. — 688. „*Illa graves oculos.* Est hoc mirum in modum ad affectum movendum comparatum. Non iniucundum fuerit comparare de Eteocle Eurip. Phoen. 1438. sqq. impr. 1454. sqq., de Pyramo Ovid. Met. IV, 145. sq., de Alcestide Eurip. 203. sqq. — De *gravibus oculis* cf. adnott. ad Ecl. I, 50. — 689. *stridit vulnus,* sanguine ex eo erumpente. H. confert Ovid. Met. IV, 120. 124. Ceterum vid. adnott. ad Ge. IV, 262. — 690. *cubitoque adnixa* plurimorum et optimorum Codd. est scriptura, iure ab Heinsio revocata. Duo modo Codd. Pal. et Paris. 4. favent vulg. lectioni *innixa,* quam non erat cur Both. et Iahn. (qui Burm. ad Prop. I, 3, 34. p. 41. conferri iubet) revocarent. — 691. sq. „Oculi iam morte natantes et caligine obscurati lucem recipere laborant, sed non colligunt. — *ingemiscit,* ut moribunda, quod infra XII. extr. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.*" *H.* — 692. *reperta.* Plures Codd. *repertam,* quod Brunck. (coll. Ovid. Met. IX, 261.) tamquam exquisitius recepit et Iahn. quoque praeferendum censet. Sed praestat optimorum librorum lectio; *repertam* enim *ingemuit lucem* significaret: ingemuit propter lucem repertam, quod iam H. adnotavit; participium autem in eiusmodi locis haud raro a Grammaticis et librariis antecedenti nomini est accommodatum. — 693. sqq. H. adnotat, mirum videri posse, quod Iris mittatur ad expediendam miserae Didonis animam; sed ut Iovem Mercurii, sic Iunonem plerumque Iridis uti ministerio, (cf. infra V, 606. IX, 2. Iliad. XVIII, 166. sqq.) Iunonem autem hac de re sollicitam esse, quam Didonis et Poenorum causam suscepisse constet, neminem posse mirari. Vulgo tamen illas Proserpinae partes fuisse (cf. v. 698. sq.) Virgilium secuti sunt Stat. Silv. II, 1, 147. et Martial. III, 43, 4., quibus H. etiam Horat. Od. I, 28, 19. sq. addit, simul conferri iubens Hemsterh. ad Luc. T. I. p. 512. — 694. *Irim* hic et V, 606. IX, 2. X, 38. constans est omnium fere Codd. lectio Cf. Wagn. Qu. Virg. III. et adnott. ad Ecl. IV, 32. et V, 50. — 695. *animam nexosque artus,* i. e. corporis cum anima nexum. Poëtae ante oculos versabatur Lucr. II, 948. sq. *Donec materies omneis concussa per artus Vitaleis animae nodos e corpore solvit,* quod etiam Wr. admonet, qui praeter Wakef. ad h. l. laudat Spalding. ad Quinct. II, 9, 13. — „*merita nec morte,* nullo immani crimine commisso:

Sed misera ante diem subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

---

opp. *subito accensa furore*, uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. II, 155." *H.* Vid. supra v. 620. — 698. „Quod *crinis abscinditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte abscissis et in ignem iniectis (cf. v. c. infra VI, 245.; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra erat. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso diis inferis tamquam victima consecratur Iovique infero sacer est. Ornavit igitur poëta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore secessit. Res itaque interventu numinis egebat. Imitatione locum expressit Stat. Theb. VIII, 9." *H.* — 699. *caput damnaverat Orco.* De hac constructione Thiel. confert Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 23. Bach. *Geist d. R. Eleg.* p. 210. et Prop. IV, 6, 21. — 700. Cf. Ovid. Met. XI, 589. sqq. (*velamina mille colorum*), imprimisque infra Aen. V, 609. sqq. — 702. Comparant Hom. Il. II, 20. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς cett. et Od. VI, 21. „Iris crine rescisso Didonem diis inferis consecrat, quo ipso calor vitalis corpore solvitur. -- Exspirat Dido animam, quae in aërem abit. Atque ita quiescat in pace infausto amore liberata Dido!" *H.*

E M E N D A N D A.

P. 25. v. 19. pro *I*, 356. lege *I*, 365.
— 27. v. 1. pro *Lavinia* lege *Laviniaque*.
— 35. v. 4. pro *Hic* lege *His*.
— 45. v. 41. verba *In hoc versu* cett. pertinent ad v. 87.
— 74. v. 16. pro 262. lege 261.
— 87. v. 48. pro *Sidone* lege *Sidonem*.
ibid. v. 54. verba *animus intractabilis* non erant diductis typis describenda.
P. 117. v. 3. pro *Huc* lege *Hic*.
— 158. v. 27. pro *obiecti* lege *subiecti*.
— 165. v. 14. post *proprium esse* adde voc. *docet*.
— 168. v. 47. pro I, 29, . lege I, 29, 82.
— 205. v. 27. pro *Erynis* lege *Erinys*.
— 221. v. 13. pro *Catull. LXXIX*, lege *Catull. LXXVI*, 18.
— 224. v. 18. pro *particularum* lege *vocularum*.
— 229. v. 7. pro *coniunx* lege *coniux*.
— 260. v. 27. pro 725. lege 726.
— 272. v. 45. lege: ad Ge. II, 219. 353.
— 302. v. 29. pro *Diriguere* lege *Deriguere*.
— 383. v. 45. pro *coli* lege *coeli*.

Addenda quaedam una cum Prooemio ad omnem editionem pertinente, in quo etiam ad Wagnerianam Voluminis primi censuram respondebo, Volumini tertio et ultimo adiiciam.

Typis exscripsit I. G. F. Höhm.

Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque!
Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:

B. Get. 156.) et *ferro flammaque* ap. Silium VI, 702., ubi vid. Drak. — 627. *dabunt se*, suppetent, se offerent, paratae erunt. Thiel. laudat Ter. Hec. III, 3, 20. *omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus*, et Liv. XXVIII, 5, 9. *prout tempus ac res se daret*, ibique Gronov. Adde Burm. ad Gratii Cyneg. 143. H. minus apte comparat Ge. I, 287. *multa se nocte melius dedere*. — 629. Versus hypermeter in fine totius orationis plurimis editoribus scrupulum movit, ita ut alii (Heumann., Schrader., H.) aut totum hemistichion, aut certe alterum *que* deletum vellent, prius autem *que* pro *quoque* positum acciperent, (qua de re Wr. conferri iubet Oudend. ad Apulei. Met. VI. p. 408. Hotting. ad Cic. de Div. I, 3. et Roth. in Seebod. *Neuen Archiv.* 1829. n. 22. p. 85., quibus adde Drak. ad Liv. V, 27, 1. et Boetticher. Lex. Tac. p. 177.), alii vero loco coniecturis succurrerent, velut Weichertus de versu hyperm. p. 20. sq. coniiciens *arma armis pugnent ipsique penates*. Mihi nihil mutandum videtur, sed, quum plurimi optimique Codd. *nepotesque* exhibeant, librarii autem copulam in eiusmodi locis delere potius quam addere soleant, versum hypermetrum iure a Wr. defensum arbitror, qui censet, „Virgilium ipsa hypermetri ratione aptissime adiuvisse impetum irae in hanc extremam exsecrationem erumpentis.“ Suspicor enim, poëtam pingere Didonem nimio affectu nimiaque loquendi contentione paene exanimatam et haec ultima verba interrupte voceque anhelante et deficiente aegre emittentem. Ceterum adsentior Iahnio, haec adnotanti: „Mihi omnis difficultas evanescere videtur, si haec verba de Aenea eiusque sociis acceperis. Diras enim Dido illis imprecatur et serius ocius ultorem sibi exoptat. Denique apprecatur aeternum odium et perpetuum certamen, ut pugna maneat e t i p s o s, Aeneam et socios, et n e p o t e s eorum — — ut odium Aeneae morte non restinguatur, sed pugna etiam posteros maneat.“ Sententiam tamen etiam altero *que* omisso non mutari puto; nam qui dicit, *pugnent ipsique nepotes*, i. e. ipsi quoque nepotes pugnent, hunc simul de proavis cogitare, apertum est. Vulgo haec verba male de Carthaginiensibus intelliguntur. — 631. ***abrumpere lucem***. Schirach. p. 314. ad filum vitae a Parcis tractum spectari putat. Cf. similes locos Sen. Troad. 939. *abr. ense lucis invisae moras*. id. Herc. Oet. 893. *fata sua abrumpere*, et infra Aen. VIII, 579. et IX, 497. Imprimis etiam de iis dicitur, qui ipsi vitae suae vim inferunt. — 632. „Ut sola et sine arbitro esset, quum mortem sibi inferre decrevisset, Barcen, quae cum ipsa erat, foras ablegit. — 633. Suam nutricem iam olim apud Tyrum sepeliverat.“ *H.* Hunc versum, Bryanto, Schradero et Heynio suspectum, recte defenderunt Burm. in Obss. Miscell. I. p. 13., W. in Epist. ad Heeren. p. XIV. et Wr., qui contendunt, eodem iure, quo dicatur *redactus sum in cinerem, cinis sum,* licere etiam poëtae dicere *cinis me habet,* (ut alibi *tumulo, urna haberi* defuncti perhibeantur) idque ipsum comprobari duobus Aristotelis Epigramm. [Anth. Gr. I. p. 115. Iac.] υἱὸν ὑπερθύμου Εὐαίμονος — ἤδε κόνις κατέχει et Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνις; ex summo autem, qui fuerit apud veteres, nutricum honore hunc versum minime absonum esse facile demonstrari posse; quo deleto non apparere, cur Sychaei, non ipsius Didonis nutricem poëta commemoret. De pron. reflexivo ***suus***, quod hic pro *eius* positum videtur, sed propterea locum habere potest, quod haec e Didonis, non ex scriptoris [illegible]

Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
At trepida et coeptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.

---

cf. Cic. pr. Sext. 68, 142. ad Att. VI, 2. med. Nep. Milt. 1, 1. Chm. 3. in. Plaut. Amph. III, 4, 19. Men. prol. 25. Ovid. Fast. V, 223. Am. I, 15, 30. Cort. ad Cic. ad Fam. XI, 11, 2. Drak. ad Sil. XII, 33. Heusing. ad Nep. Att. 10, 4. Beneck. ad Iustin. XI, 11, 11. Zumpt. §. 550. Ramsh. §. 157. p. 543. b. — 634. Wakef., Lucretianae verba collocandi rationi adsuetus, delevit commata, quibus verba *cara mihi nutrix* includuntur, ut iungatur *mihi siste;* quem miror Wr. secutum esse, et ipsum haerentem in verbis *cara mihi.* Verum animadvertendum, Barcen non ipsius Didonis, sed Sychaei nutricem fuisse, nihilominus tamen etiam illi caram. — 635. ***fluviali lympha,*** quod II, 719. *flumine vivo.* — 636. „***monstrata,*** a sacerdote, puto, ***piacula,*** h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, hic ad mentem amore exsolvendam. Cf. Ecl. VIII, 73. et 80. sq. Usa autem erat Annae opera in sacro parando supra v. 494. sq." *H.* — 638. ***Iupiter Stygius,*** Ζεὺς καταχθόνιος, (Hom. Il. IX, 457.) est Pluto, qui, ab inferis vocatur Ζεὺς ἡμέτερος (Lucian. dial. mort. 23., ubi vid. Hemsterh.), oppositus τῷ ἄνω Διΐ (Lucian. Char. 1.). Silio II, 386. et Ovid. Fast. V, 448. pariter *Iupiter Stygius,* eidem Silio II, 672. *Tartareus I.* et VIII, 117. *niger I.,* Statio autem Theb. I, 615. *profundus I.* et Sidonio Apoll. carm. XXII, 158. *tridentifer I.* dicitur. Sic etiam Proserpina appellatur *Iuno Stygia* (Stat. Theb. IV, 526.) et *Iuno inferna.* (Vid. infra VI, 138.) — ***incepta.*** Vid. supra v. 504. sqq. — 640. ***rogum permittere flammae*** est rogum incendere; ***Dardanii*** autem ***capitis*** cum *rogo,* non cum *flamma* coniungendum; rogo enim ceream Aeneae effigiem impositam fuisse, supra v. 508. legimus. — 641. ***anilem*** ex Mentel. utroque, Gud. (qui sunt inter praestantissimos) aliisque Codd. restituit Wr., quem secuti sumus. Vulgatum *studio anili* significaret: festinabat quidem, sed quantum omnino anus poterat, (*sie trippelte so rasch als möglich fort*), quod Baucidi quidem Ovidianae bene conveniret, ab epici autem carminis gravitate mihi iuxta cum Wr. alienum videtur; recepta contra lectio valet: gradum anilem, lentum et tardum alias, studiose incitabat. (Cf. Ovid. Met. XIII, 533. *Dixit et ad litus passu procedit anili.*) Simplex autem *studio,* quod epitheto non addito possit offendere, Wr. vindicat coll. locis Aen. VI, 681. et Ovid. Trist. III, 4, 41. *Nunc quoque submotum studio defendis amicum.* Ceterum vulgatam scripturam facili negotio ex anilê oriri potuisse, in promptu est. — 643. ***sanguineam aciem.*** *Acies* non facile simpliciter pro oculo dicitur, nisi ubi de oculis acutis, vel, ut hic, Hor. Sat. II, 2, 5. Ovid. Met. IV, 464. Sen. Herc. fur. 954. alibi, de ardentibus ira aliove gravi affectu commotis sermo est. — 645. Cf. supra v. 494. et 504. — 647. ***non hos quaesitum m. in usus.*** Sic

Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi;
Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi;
Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!

Ovid. Met. V, 111. *non hos adhibendus in usus* et XI, 28. *thyrsos non haec in munera factos.* — *quaesitum* Thiel. cum Pricaeo ad Apulei. Met. V. p. 288. explicat *adeptum,* coll. Taubm. ad Plaut. Cist. IV, 2, 42. et Silio V, 150. *Ensem Dardanii quaesitum in pignus amoris,* quod interpretatur: quem acceperat; quibus addi poterant Gruter. ad Sen. Ep. I. Heins. ad Ovid. A. A. II, 764. Broukh. ad Prop. III, 16, 5. Kritz. ad Sall. Iug. 3, 3. Et sane alibi quoque *quaesitus* i. q. adeptus, nusquam tamen aliter intelligendum videtur, quam ut sit quaerendo acquisitus, partus (cf. Ge. IV, 157. Hor. Sat. II, 6, 82. Ovid. Met. VII, 656. cett.); quare praegressa rogatio vix poterit excludi. Ceterum cf. Ovid. Her. VII. extr. — 648. sqq. „Cf. supra v. 507. sq. Erant autem vestes inter munera a navibus allata I, 647. sqq. — 649. *mente,* defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione.“ *H.* — 650. sqq. Comparant Soph. Trach. 917. sqq., ubi Deianira super Herculis toro necem sibi consciscit, et Eurip. Alcest. 173. sqq., ubi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit. Imitatus est h. l. Silius VIII, 140. sqq. — *dixitque novissima verba.* Vid. VI, 231. *novissimus* haud raro i. q. ultimus. Sic *novissima tempora, novissimum agmen* et similia. Cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 15. — 651. *sinebat* Medicei et aliorum bonorum Codd. est lectio, a Wr. revocata, quia *deus* et *fata* in unam divini fati notionem coëant. Vid. etiam adnott. ad Ecl. VI, 30. Vulgo *sinebant.* — „*Dulces exuviae--Accipite hanc animam,* quia iis incubans animam est exspiratura. — 653. Male argutantur in *fortuna,* et ante in *fata deusque,* iam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter expressa. Magni animi hoc esse puta, quod in novissimis rebus sese erigit, et laudis suae conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis iniuriam facit. Ingloria morior; at non vixi ingloria.“ Haec *H.,* qui cum h. l. comparat III, 493. *Vivite felices, quibus est fortuna peracta iam sua.* — 654. „*imago,* εἴδωλον, umbra, *magna* rerum gestarum nomine ac fama.“ *H.* — *mei,* qua repraesentor; *mea* esset: quam possideo, quod admonere non supervacaneum duxit Wr. — *sub terras ibit* ab Ennio et Lucretio petitum ait H., ubi tamen me legere non memini. Vide mox v. 660. — 655. *Urbem — statui.* Vid. ad II, 295. — 656. *Ulta virum.* Vid. I, 360. sqq. — *poenas a fratre recepi,* i. e. pro eo, quod mihi eripuit, (marito) ab eo sumpsi poenam; quare neque hic verbum compos. *recipere* pro simplici *capere* positum, ut H. et Thiel. censent, quorum hic ad III, 717. provocat, ubi vid. adnott. — 657. „*Felix heu.* Comparat Servius Catull. LXIV, 171. sqq. Adde Stat. Silv. III, 25.“ *H.* Ceterum cf. Hand. Turs. III. p. 66., qui verissime docet, *heu* numquam a laetantibus dici, quamvis collocari possit inter verba, quae ipsa laeta desiderium moestum excitent. — 658. Both. ex coni. edidit *Dardaniae numquam,* quum vulgata lectione *tantum numquam* aures offenderentur; cui aurium nimis delicatarum iudicio iure adversatur [illegible] ad VI, 310.

Dixit: et, os impressa toro, Moriemur inultae;
Sed moriamur, ait. Sic, sic iuvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
Dixerat; atque illam media inter talia ferro
Collapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis gemituque et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether:
Non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.

— 659. sqq. „Et hoc animi magni et superbi est, quod inultam se mori, hoc vel maxime pungit. Tandem pro ultione et solatio habetur saltem hoc, quod conspectum mortis suae et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam obiectum iri Aeneae prospicienti cogitat.“ *H.* Thiel. de hac veterum cogitandi ratione conferri iubet Valcken. ad Eur. Hippol. 1417., ipse comparans supra II, 670. Hor. Sat. II, 8, 34. *moriemur inulti?* eiusd. Ep. VI, 16. *inultus ut flebo puer?* Aen. X, 739. Ovid. Am. I, 7, 63. *minuet vindicta dolorem* et similes locos. — *os toro,* cui incubabat, prae animi dolore *impressa.* Thiel., comparans Suetonii verba de Caesaris morte c. 82. *Caesar caput obvolvit,* reginam vultu quasi obvoluto e vita discedere voluisse suspicatur. — 660. *Sed moriamur.* Idem Thiel. confert Prop. II, 8, 17. *Sic igitur prima moriere aetate, Properti? Sed morere.* — *sic, sic iuvat.* Vid. supra II, 644. — *ire sub umbras,* in Orci tenebras. Cf. infra XI, 831. XII, 952. cett. — 662. *Dardanum* i. e. Dardanium (vid. ad III, 306. 602. al.) hic cum contemtu vocari Aeneam, Wr. adnotat, conferens infra XII, 14. — „*nostrae secum ferat omina mortis:* et meae mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro itineris omine.“ *H.* — 663. *atque* cum singulari vi positum in re necopinata et mira, repente oculis obiecta. Vid. ad Ecl. VII, 7. — *media inter talia* scil. *verba,* quod additur XII, 318., i. e. statim postquam haec dixit, priusquam plura adiiceret. Vid. supra v. 277. et 388. Pauci Codd. ex Aproniani coniectura *mediam,* quod Brunck. recepit. — 664. *comites;* famulas potissimum intelligas. Bene autem Servius: „Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam; et hoc tragico fecit exemplo, apud quos (tragicos) non videtur, quemadmodum fit caedes, sed futura narratur.“ — *sparsas,* conspersas. Vid. supra v. 21. — 666. *bacchatur fama per urbem,* celeriter discurrit et homines vehementissime commovet. Vid. supra ad v. 301. — 668. „*Tecta fremunt lam.* cett., h. e. resonant lamentis. Cf. Cul. 151. *Argutis et cuncta fremunt ardore cicadis;* idque pro vulgari: homines in tectis fremunt lamentis. Ita II, 487. *plangoribus aedes ululant. Fremere* in luctu usurpatur. Aen. VI, 175. — *plangoribus* proprie de percussione pectoris accipio.“ *W.* — Wr. haec adspicit: „Erit fortasse, qui scriptum malit *magnus;* sed id rem in nimium augeret.“ Cf. etiam Lucr. V, 971. *plangore magno.* — „Haec comparatio primum ap. Hom. Il. XXII, 410. sq. occurrit, ut iam Macrobio notatum Sat. IV, 6. Eurip. Phoen. 1046. sqq. laudat Cerda.“ *H.* — *Non aliter quam si.* Cf. Hand. Turs. I. p. 270., qui profert Liv. XXIII, 4, 4. XXI, 63, 9. Sueton. Aug. 40. Quinct. Inst. Prooem. 5. aliosque locos. — 670. *Tyros.* Sic optimi Codd. Vid. ad Ecl. VI, 13. — „Ad v. 671., quo incendio civium aedes privatae ac publicae deorum correptae narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178. sq. et h. l. ex-

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita, crudelis, abessem?
Extinxti te meque soror, populumque patresque
Sidonios urbemque tuam. Date, vulnera lymphis

---

pressum.“ *H.* Cf. adnott. ad II, 312. — 672. sqq. „Egregie affectus veritas servata in Annae luctu et verbis. Praeivisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Il. XIX, 282. sqq. Haec autem omnia, quae effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum illa incedit, prolata esse cogita. Unde v. 686. *Sic fata gradus evaserat altos.*“ *H.* — 674. *nomine clamat.* Sic Ge. IV, 356. *et crudelem nomine dicit.* Thiel. haec de more *conclamandi* intelligendum esse putat, de quo conferri iubet Iahn. ad Ovid. Trist. III, 3, 43. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 56. et Intpp. ad Lucan. II, 23. — 675. *Hoc illud fuit,* hoc igitur vere agebas, quum illud simulate apparabas. — 678. *vocasses* duplici modo intelligi posse admonet Wr., aut ut conditioni inserviat: si vocasses; aut ut vim optandi habeat: debebas me vocare, utinam me vocasses! et hanc rationem iure praefert ut convenientiorem querenti et quasi expostulanti cum mortua, coll. infra VIII, 643. X, 854. XI, 162. sq. Cir. 444. Ovid. Her. X, 77. sq. Sil. XVII, 560. — 680. „*struxi* rogum iussu Didonis supra v. 494. sq. — *patrios vocavi Voce deos,* h. e. ipsa sacrum iussu tuo paravi et rite auspicata sum, sc. sollemni precum carmine decantato. Cf. v. 500. sqq. — *voce vocare* legitur etiam VI, 506. Lucr. IV, 713. alibi. — 681. *sic te posita,* i. e. mortua, recte coniungit W., comparans supra II, 644. Anchisem *sic positum,* ubi vid. adnott. Adde Iahn. ad Ovid. Met. IX, 504. — *ut crudelis abessem* H. explicat: ut crudeliter seiungerer. Sed si quis crudeli modo ab altero avellitur, eo non ipse fit crudelis. Quare rectius Wr. *crudelis* pro vocativo habet, quo ipsam Didonem mortuam soror alloquatur, et propterea distinctionem loci mutavit; simul tamen admonens, eum fortasse etiam sic intelligi posse, ut Anna more graviter dolentium culpam fortunae in te transferat, ac si ipsa in culpa esset, utpote quae rogo structo abierit et sororem sibi soli commiserit. — 682. *Exstinxti.* Vid. supra ad v. 606. „Scripturam *exstinxsti* refellunt ea, quae Struvius *über d. lat. Decl. u. Conj.* p. 153. de his formis disputavit.“ *Iahn.* — *te meque.* Sic Med. fragm. Vat. et plerique, ut videtur, Codd., pro vulg. *me teque,* quos iure secutus est Wr., quum sensus sit: „tua caede me simul interemisti; s. non te solum, sed etiam me.“ — 683. Vulgo *Date vulnera lymphis,* quod per enallagen explicare solent, pro: lymphis date vulneribus, positum. Sed iure eiusmodi enallagen ineptam censet Wr., loco meliore distinctione succurrens, quam nos secuti sumus; eandemque rationem iam a Servio (qui locum sic explicat: „Date lymphas, ut vulnera abluam) et Peerlkampio Bibl. crit. nov. Vol. II. p. 21. sq. initiam fuisse, idem Vir doct. memorat, qui constructionem illam Graecam (*date, abluam,* pro *date, ut abluam,* quam tamen particulam ut suppleamus, nequiquam opus esse constat) comprobare studet locis Hom. Il. VI, 340. XXII, 450. XIII, 71. Lucian. Tim. c. 45. coll. Zeunio ad Viger. p. 315.

Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, gravis oculos conata attollere, rursus
Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,

---

et Matth. Gr. Gr. §. 518. atque ex Latinis Ter. Heaut. II, 3, 32. et infra Aen. VI, 884. sq. et VIII, 507. — 684. „Hunc imprimis locum inter ea referunt, ubi propinqui morientis extremum halitum ore excepisse traduntur. Cf. Albinov. Cons. ad Liv. 97. 158." *W.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 860. *et in me Infelicem animam nostroque exhalat in ore.* Iustin. XXIII, 2. *periculo spiritus sui emturum, ut extremos viri spiritus exciperet,* et quos Thiel. laudat: Meurs. de fun. 3. Graev. ad Cic. Verr. V, 45. Cleric. ad Eleg. ad Liv. Aug. 95. sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. IV, 3, 41. alios. — 688. „*Illa graves oculos.* Est hoc mirum in modum ad affectum movendum comparatum. Non iniucundum fuerit comparare de Eteocle Eurip. Phoen. 1438. sqq. impr. 1454. sqq., de Pyramo Ovid. Met. IV, 145. sq., de Alcestide Eurip. 203. sqq. — De *gravibus oculis* cf. adnott. ad Ecl. I, 50. — 689. *stridit vulnus,* sanguine ex eo erumpente. H. confert Ovid. Met. IV, 120. 124. Ceterum vid. adnott. ad Ge. IV, 262. — 690. *cubitoque adnixa* plurimorum et optimorum Codd. est scriptura, iure ab Heinsio revocata. Duo modo Codd. Pal. et Paris. 4. favent vulg. lectioni *innixa,* quam non erat cur Both. et Iahn. (qui Burm. ad Prop. I, 3, 34. p. 41. conferri iubet) revocarent. — 691. sq. „Oculi iam morte natantes et caligine obscurati lucem recipere laborant, sed non colligunt. — *ingemiscit,* ut moribunda, quod infra XII. extr. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.*" *H.* — 692. *reperta.* Plures Codd. *repertam,* quod Brunck. (coll. Ovid. Met. IX, 261.) tamquam exquisitius recepit et Iahn. quoque praeferendum censet. Sed praestat optimorum librorum lectio; *repertam* enim *ingemuit lucem* significaret: ingemuit propter lucem repertam, quod iam H. adnotavit; participium autem in eiusmodi locis haud raro a Grammaticis et librariis antecedenti nomini est accommodatum. — 693. sqq. H. adnotat, mirum videri posse, quod Iris mittatur ad expediendam miserae Didonis animam; sed ut Iovem Mercurii, sic Iunonem plerumque Iridis uti ministerio, (cf. infra V, 606. IX, 2. Iliad. XVIII, 166. sqq.) Iunonem autem hac de re sollicitam esse, quam Didonis et Poenorum causam suscepisse constet, neminem posse mirari. Vulgo tamen illas Proserpinae partes fuisse (cf. v. 698. sq.) Virgilium secuti sunt Stat. Silv. II, 1, 147. et Martial. III, 43, 4., quibus H. etiam Horat. Od. I, 28, 19. sq. addit, simul conferri iubens Hemsterh. ad Luc. T. I. p. 512. — 694. *Irim* hic et V, 606. IX, 2. X, 38. constans est omnium fere Codd. lectio Cf. Wagn. Qu. Virg. III. et adnott. ad Ecl. IV, 32. et V, 50. — 695. *animam nexosque artus,* i. e. corporis cum anima nexum. Poëtae ante oculos versabatur Lucr. II, 948. sq. *Donec materies omneis concussa per artus Vitaleis animae nodos e corpore solvit,* quod etiam Wr. admonet, qui praeter Wakef. ad h. l. laudat Spalding. ad Quinct. II, 9, 13. — „*merita nec morte,* nullo immani crimine commisso:

Sed misera ante diem subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

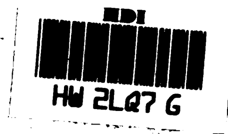
opp. *subito accensa furore*, uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. II, 155." *H.* Vid. supra v. 620. — 698. „Quod *crinis abscinditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte abscissis et in ignem iniectis (cf. v. c. infra VI, 245.; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra erat. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso diis inferis tamquam victima consecratur Iovique infero sacer est. Ornavit igitur poëta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore secessit. Res itaque interventu numinis egebat. Imitatione locum expressit Stat. Theb. VIII, 9." *H.* — 699. *caput damnaverat Orco.* De hac constructione Thiel. confert Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 23. Bach. *Geist d. R. Eleg.* p. 210. et Prop. IV, 6, 21. — 700. Cf. Ovid. Met. XI, 589. sqq. (*velamina mille colorum*), imprimisque infra Aen. V, 609. sqq. — 702. Comparant Hom. Il. II, 20. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς cett. et Od. VI, 21. „Iris crine rescisso Didonem diis inferis consecrat, quo ipso calor vitalis corpore solvitur. — Exspirat Dido animam, quae in aërem abit. Atque ita quiescat in pace infausto amore liberata Dido!" *H.*

EMENDANDA.

P. 25. v. 19. pro *I*, 356. lege *I*, 365.
— 27. v. 1. pro *Lavinia* lege *Laviniaque.*
— 35. v. 4. pro *Hic* lege *His.*
— 45. v. 41. verba *In hoc versu* cett. pertinent ad v. 87.
— 74. v. 16. pro 262. lege 261.
— 87. v. 48. pro *Sidone* lege *Sidonem.*
ibid. v. 54. verba *animus intractabilis* non erant diductis typis describenda.
P. 117. v. 3. pro *Huc* lege *Hic.*
— 158. v. 27. pro *obiecti* lege *subiecti.*
— 165. v. 14. post *proprium esse* adde voc. *docet.*
— 168. v. 47. pro I, 29, . lege I, 29, 82.
— 205. v. 27. pro *Erynis* lege *Erinys.*
— 221. v. 13. pro *Catull. LXXIX*, lege *Catull. LXXVI*, 18.
— 224. v. 18. pro *particularum* lege *vocularum.*
— 229. v. 7. pro *coniunx* lege *coniux.*
— 260. v. 27. pro 725. lege 726.
— 272. v. 45. lege: ad Ge. II, 219. 353.
— 302. v. 29. pro *Diriguere* lege *Deriguere.*
— 383. v. 45. pro *coli* lege *coeli.*

Addenda quaedam una cum Prooemio ad omnem editionem pertinente, in quo etiam ad Wagnerianam Voluminis primi censuram respondebo, Volumini tertio et ultimo adiiciam.

Typis excripsit I. G. F. Höhm.

HW 2LQ7 G

